Kiøbenhavnſke
Efterretninger
om
lærde Sager
for
Aar 1775.

Med tvende Regiſtere.

Andet Hæfte.

Kiøbenhavn,
trykt hos Brødrene Berling,
boende i Piileſtrædet.

Fortale.

Om

Gode Gierningers

Fortieneste og Fornødenhed

i vor Saligheds Sag,

i Anledning

Af II. H. No. 43. S. 673.

Vil man afgiøre Stridigheder, uden Ordstrid, som giør dem evindelige og uendelige, i Venlighed og med Koldsindighed, deres høyeste Pligter, som undersøge Sandhed, fordi de elske den og ikke sig selv og deres egne Meeninger; da maae man først og for alle Ting vide, hvad man strider om, sætte Striden fast og bestemme den i sin rette behørige Stand-Punkt, hvorved man bør hæfte sig, og ikke vige derfra, eller snakke uden derom. I ingen Strid var dette lættere giort, end i den om gode Gierningers Fortieneste og deres Fornødenhed i og til vor Salighed, og i ingen synes det dog mindre giort, end i denne. Et kort Udkast til saadan Bestemmelse af denne Tvistigheds rette Stand har Recensenten giort paa det ovenanførte Sted, hvor det hedder iblandt andet. „ Naar Apostlerne stride for „ Troen imod gode Gierninger, da have de allevegne „ med saadanne Modstandere at giøre, som stride for gode „ Gierninger uden Troe, og for egen Hellighed og Retfærdig„ hed, som et tilstrækkeligt Middel til Salighed. For Re„ sten skal man finde, at de overalt med største Nidkiærhed „ stride for gode Gierninger i Foreening med og som yder„ mere pligtmæssige Følger af Troen. " Denne Bestemmelse er synsynlig taget af de 3 første Kapitlers Indhold i Pauli Epistel til de Romere, hvor Apostelen strider for Troens Nødvendighed imod Jøder og Hedninger, som søgte i deres gode Gierninger alene et tilstrækkeligt Saligheds Mid-

del. Altsaa bliver Spørsmaalet, her handles om, dette: Kan Mennesker ved gode Gierningers Øvelse erlange saa fuldkommen en Retfærdighed, som allene kan være dem nok til Salighed? Dette nægter Apostelen, og viser, at Troen paa Christum er dem ogsaa fornøden, dog som den, der ikke ophæver, men meget mere stadfæster og bekræfter deres Forpligtelse til Bestræbelse for at øve gode Gierninger efter Lovens Forskrift. Naar han dette har beviist, som han virkelig har, saa er Sagen afgiort, og det synes, som her var intet meer at stride om. Hvorledes har man da kundet giøre en saa let og begribelig og afgiort Sag saa forviklet, saa urede og forvirret, ved den ævindelige Strid i Theologien om gode Gierningers Fortieneste og Fornødenhed til Salighed? Hvad Anledning har Apostelen givet dertil, og hvorvidt kommer den ham ved? I Sandhed vigtige Spørsmaale, som fortiene vor koldsindige og forsigtige Betragtning. Det er en afgiort Sag, at gode Gierningers Fortieneste til Salighed i al Fald bør nægtes. Men jeg vover at spørge, om det nogensinde har været Apostelens Agt her at benægte denne Fortieneste, i hvorvel den bør nægtes? og om det Udtryk, Mennesker kan ikke blive salige ved gode Gierninger, skal efter Apostelens Meening giælde det Samme som, Mennesker kan ikke fortiene Salighed med gode Gierninger? Herved ere tvende vigtige Poster at betænke: 1) Saasom han ikke nægter gode Gierningers Tilstrækkelighed til Salighed, uden for saavidt de ere ufuldkomne, saa kunde han heller ikke nægte deres Fortieneste uden paa samme Grund, naar Tilstrækkelighed og Fortieneste efter hans Meening skulde være ligegyldige Ord. Altsaa, ligesom han aldrig skulde have nægtet deres Tilstrækkelighed, naar de havde været fuldkomne, saa maatte han og da have tilstaaet deres Fortieneste. Men skulde og vilde Apostelen nogensinde og i nogen Fald have tilstaaet denne? Aldrig! End ikke med de fuldkomneste gode Gierninger kunde vi fortiene Salighed af Gud. Naar vi end have giort alt hvad vi vare pligtige, saa vare vi ham endda unyttige og ufornødne Tienere; vi havde kun tient os selv, og ikke ham. Saa seer man da, det kan aldrig være falden Apostelen ind med at nægte Tilstrækkeligheden tillige at ville benægte den omtvistede Fortieneste,

tieneste, hvor vel den i al Fald bør nægtes. Her at tale om Fortieneste, det var altsaa Noget, der ikke kom ham ved. Hans Modstandere paastoede kun deres Tilstrækkelighed, men ingen deres Fortieneste. Altsaa behøvede han, for at igiendrive dem, kun at benægte hiin, men ikke denne. 2) Naar han skulde ville have nægtet gode Gierningers Fortieneste til Salighed formedelst deres Ufuldkommenhed; saa maatte han ey alene have tilstaaet deres Fortieneste i Fald de havde været fuldkomne, men, da han formedelst samme deres Ufuldkommenhed og Mangel af Fortieneste foreholder Troen som nødvendig og tilstrækkelig til Salighed, saa maatte han nu og formedelst denne Modsættelse tilstaae og tilegne Troen saadan Fortieneste, som han skulde have vildet nægte gode Gierninger. Men ligesaa lidet har han tilstaaet vor Troe saadan Fortieneste, som han skulde ville have tilstaaet vore gode Gierninger den, om de end havde været nok saa fuldkomne. Og hvor kunde han gisre det? Vi kan intet fortiene af Gud hverken med Troe eller Gierning. Det er idel Naade, hvad Godt han gior imod os, enten han saa gior det i Betragtning af nogen vor Troe eller vor Gierning. Og hvor skulde det falde ham ind, da han har med Modstandere at gisre, der ikke stride om Fortieneste eller Ufortieneste, men om Tilstrækkelighed eller Utilstrækkelighed? Nu! saa har da Apostelen her slet ingen Anledning givet til denne Strid, og den er ham uvedkommende. Men nogen Anledning maae man dog have havt til at bringe denne Strid paa Bane? Vist har man, og den har man taget af et andet Sted, men som man uden Tvil til al Uheld har misforstaaet efter Bogstaven, og ikke ret forstaaet, som en Lignelse, hvorved man burde have havt den gamle Regel i Agt, omne simile claudicat d. e. ingen Lignelse er fuldkommen, og allermindst kan den være det, naar guddommelige Ting lignes med menneskelige. I en Prædiken af Hr. D. Mynter, som for kort siden er udkommen i en dansk Oversættelse, har han giort den Erindring „ at vor Salighed er en frie Gave af Guds Naade, „ som han under ingen Omstænde kan blive os skyl„ dig " og Udgiveren af denne Prædiken har derved giort en Anmærkning, som jeg her gandske vil gisre til min. „ En fortræffelig Erindring! Sæt, vi kunde have erlanget

„ Salighed alene ved Lovens fuldkomne Opfyldelse, kunde
„ Mennesker derfore have krævet Salighed af Gud, som en
„ Ret og Skyldighed, ret som de nu havde ham intet at
„ takke, og dem ikke skede ander, end hvad Ret var? O!
„ vor Salighed havde dog været idel Naade, skiønt ikke den
„ Naade, som nu i Christo er os beviist. Vi usle Creature,
„ hvad har vi at kræve i nogen Fald af vor Skaber, som en
„ Ret? Var det ikke endogsaa blot Naade og Godhed, at
„ han skabte os, for at giøre vel imod os? Han kræver kun
„ en Værdighed og Bequemhed dertil paa vor Side. Den-
„ ne skulde have været vor fuldkomne Lydighed. Men da
„ denne har saa stor Mangel, saa er det nu Troen han kræ-
„ ver tillige med den. Her er ingen Fortieneste i egentlig
„ Meening at tale om. Havde man nøye nok betænkt, at,
„ naar **Paulus** Rom. IV. 4 taler om en **Arbeyder**, som
„ han sætter imod den **Troende**, og en **Fortieneste** (et De-
„ bitum, ὀφειλημα) som han sætter mod Naaden i Chri-
„ sto, at han da taler kun metaphorisk og lignelseviis, og ligner
„ den, der ikke skulde behøve nogen Troe, ved en **Arbeyder**, der
„ maatte have giort fuldkommen Tieneste: havde man derhos
„ betænkt, at en Lignelse bør aldrig strækkes videre, end den Sags
„ Natur tillader, hvorpaa den er anvendt, og at der altid maatte
„ blive stor Forskiæl imellem saadanne fuldkomne Arbeydere,
„ som vi burde have været i Henseende til Gud, og en
„ saadan Arbeyder, som et Menneske kan være i Henseende
„ til det andet: da skulde man have seet dette, at hvad et
„ Menneske, som en fuldkommen Arbeyder, kunde kræve af
„ et andet Menneske, til hvis Tieneste han havde arbeydet,
„ efter Pagt og Contract med fuldkommen Ret og Fordring,
„ ja med Tvang efter Loven; det skulde vi dog, skiønt fuld-
„ komne Arbeydere i Henseende til Gud aldrig saaledes af
„ ham kunne have fordret: ja da skulde man aldrig i Anled-
„ ning af dette Sprog have taelt saa meget i Theologien om
„ Gierningers Fortieneste, eller opvakt saa megen Trætte
„ derom. Thi egentlig at tale og i ingen Fald finder nogen
„ Fortieneste Sted i Henseende til Gud." Vist er det,
dersom ikke det her forbemældte Sted Rom. IV. 4 har givet
Anledning til denne Strid, saa veed jeg ikke noget andet,
der kunde have givet den. Det er og unægteligt, at
Apostelen der, for at bevise, at Gud har tilregnet
Abraham Retfærdighed og tilkiendt ham Salighed,

ey af hans Gierninger, men af hans Troe, har anbragt den Lignelse om en Arbeyder, der faaer Løn efter Fortieneste, som vel forskyldt, for sit fulde Arbeyde, og det har han giort, for just at vise, at der i Skriften ikke tales om Abraham, som saadan en Arbeyder, der for sit Arbeyde er bleven belønnet med Saligheds Løn, men som om en Troende, hvilken Saligheds Løn af en besynderlig Naade er bleven tilkiendt formedelst hans Troe. Hvad da? Har det derfor været Apostelens Agt med den Lignelse og dette Billede, at han i den Fald, om Abraham havde været beskreven, som saadan en Arbeyder, han derfor vilde have tilegnet enden ham endogsaa for hans fuldkomne Arbeyde og Lydighed i gode Gierninger nogen virkelig og egentlig Fortieneste i Henseende til Gud, eller Gud nogen egentlig Skyld og Gield (οφειλημα hedder det paa Guds Side, hvad der paa Menneskers maatte hedde Fortieneste) i Henseende til ham? Ney! det kan aldrig have været hans Agt, men himmelvidt langt derfra. Det er kun en Lignelse, hvorved man vel maae giøre Forskiel paa hvad der kan staae Gud, og hvad der kan staae Mennesker egentlig an. Cajus, der har giort en vis fuldkommen Tieneste, som Sempronius af ham har betinget sig for en vis Løn, han kan og tør vente sin Løn som for sin Tieneste. Det Menneske, der fuldkommen havde giort hvad Gud har betinget sig af ham i sin Lov, kunde og turde ogsaa vente Løn, som for sin fulde Tieneste. Der ligne de hinanden. Men den store Forskiel er, at om Sempronius vilde vægre sig at betale, da kunde Cajus stevne ham ind for en Gields-Commissions-Ret, men det kan et Menneske ikke giøre ved Gud. Han kan ikke skylde Mennesker Noget, uden hvad hans egen Naade og Godhed tilsiger ham. Her er paa hans Side ingen virkelig Skyld, paa Menneskers ingen Fortieneste, men alene Noget paa Begge Sider, som i det høyeste kan for en Gang sættes i Ligning dermed, og uegentlig saa kaldes. Saa seer man da, at endogsaa vore fuldkomneste gode Gierninger ikke kan have nogen sand Fortieneste. Hvor meget meere maae man ikke da forundre sig over dem, der kunne befrygte, de skulde nu, da de ere ufuldkomne, kunne faae nogen saadan Fortieneste ved det, at man med en, som dem synes, alt for stærk Iver foreholder dem Fornødenheden af gode Gierningers Hvelse

med al muelig Bestræbelse for at gjøre dem saa gode de kan, og paatrænger dem samme Bestræbelse, som en Sag, Gud tillige med Troen uden al Undtagelse fordrer? Virkelig seer man Lærere, der drive med Iver paa denne høystvigtige Sag, satte i Forlegenhed med at forebygge denne urimeligste Følge, som man med ingen Grund i Verden kan trække deraf. Til Beviis høre man det hele foranførte Sted af Hr. D. Münters Prædiken. „En saadan alvorlig Bestræbelse for Ret„ skaffenhed i Hierte og Levnet, en saadan ivrig Opfyldelse „ af Guds Bud, bliver uden Undtagelse fordret af enhver, „ der ønsker at erlange det evige Liv. Og det er ikke saa at „ forstaae, som om han dermed kunde fortiene Salighed; „ thi den er og bliver med alt dette en frie Gave af Guds „ Naade, som han under ingen Omstænde kan blive os skyl„ dig.“ — Nu saa være det os en afgiort Sag, at den Strid om gode Gierningers Fortieneste er aldeles uden for Skriften, og denne Fortieneste er en Egenskab, som Apostelen Paulus aldrig i nogen Fald egentlig skulde ville have tilegnet vore gode Gierninger, og som han heller ikke nogensinde kan have sat sig for at bestride, saafom man ikke seer, hvem de Modstandere skulde være iblandt Jøder og Hedninger, der med al deres Paastand om gode Gierningers Fuldkommenhed eller Tilstrækkelighed kunde forfalde til den Afsindighed, ogsaa dermed at tilegne dem en Fortieneste, i Kraft af hvilken en Orm, et uselt her paa Jorden krybende og omvankende Dyr, skulde med Hevns-Ret kunne kræve Noget af Himlens og Jordens uindskrænkede Herre, som for en imod ham og til hans Nytte og Gavn beviist og ellers upligtig Tieneste. Men hvad gjøre vi da af denne Strid? Vi lade den blive hvad den er, en theologisk dogmatisk Strid uden om Skriften; en Strid, hvormed man har forvirret en reen og rede Sag; hvormed man bryder Menneskers Hoveder i deres Salighedssag, hvilken Gud selv har giort saa reen og rede for dem; hvormed man har giort dem deres Salighedsvey knudret og knortet, den Gud ellers for dem i Skriften har banet saa jævn og slet. Men ogsaa som en theologisk Stridighed fortiener den at tages i nærmere Betragtning. Vi har hørt, at Paulus i ingen Fald skulde ville tilegne vore gode Gierninger nogen egentlig og sand Fortieneste, lad være han for en Gang har brugt de Ord, Arbeyder

der og Løn efter Skyld eller Fortieneste, som en blot metaphorisk og allegorisk Forestilling. Hvad da? er der ingen anden sand Meening og Bemærkning, i hvilken dette Ord kunde bruges om gode Gierninger? og om der var nogen saadan, var det da raadeligt at bruge det, eller ikke? og hvis ikke, hvorfore da? Det er unægteligt, at vi tale om Fortieneſter i vort daglige Sprog, endogsaa der, hvor Belønning med ingen fuldkommen Ret kan kræves. Saa sige vi om den Mand, der frem for sine andre Medborgere har giort meget til sit Fæderneslands almindelige Bedste, om endskiønt han ikke har giort meer end det der var hans og alles Pligt, nemlig at han har været en saa nyttig Borger i sit Fæderneland, som hans Stand og Evne har vildet tillade, man siger dog, det er en Mand, der har store Fortieneſter af sit Fæderneland, fordi han i at søge dets Gavn har udmærket sig frem for andre. Men han kan dog ingen Løn kræve af sit Fæderneland, end mere, det skulde formindske hans Fortieneste, om han giorde det. Om Fædernelandet ellers af sig selv vil lægge Mærke dertil, og vise paa nogen Maade, at det paaskiønner og erkiender hans Fortieneſtre, det maae han lade beroe paa deres Viisdom, som bestyre Fædernelandets almindelige Sag. Iligemaade sige vi om Mennesker, som tage deres Pligter vel i Agt, som de bør giøre, og forhverve sig de gode Egenskaber, de bør besidde, at de har Fortieneſter. Kort, en blot Værdighed og Bequemhed, som Nogen ellers bør for sin egen Skyld besidde, men som giver ham i andres Øyne en vis Værd og en værdig Agt, den kalder man i Almindelighed Fortieneste. Af tvende Betlere, den eene ædruelig og skikkelig, den anden fordrukken og uskikkelig, kan ingen have nogen egentlig Fortieneste til Almisse i stræng Forstand. Ikke desto mindre siger man ofte til den eene, I fortiener ikke man skal give eder noget, i det man giver den anden, man nægter den eene en Fortieneste, som man i Gierningen tilegner den anden, skiønt ingen af dem har nogen i egentlig og stræng Forstand, og Almissen bliver dog immer en Naadegave uden nogen Betlerens Fortieneste og Giverens Skyld. Nu er det saa i Sandhed og en afgiort Sag, at Gud aldeles fordrer paa Menneskers Side en Værdighed og Bequemhed til den Naade og Salighed, han vil skiænke dem. Denne skulde først

have været deres fuldkomne Lydighed, men da den er ufuldkommen, saa kræver han nu den levende og i Lydighed virksomme Troe. Havde de kundet bevise en fuldkommen Lydighed, hvem vil da nægte, at det jo havde været dem en Værdighed til Guds Naade og Salighed, ja en Ære for Gud? Siger ikke Apostelen selv, at, just fordi deres Lydighed er ufuldkommen, saa fattes dem Guds Ære? Nu skal den levende Troe udgisre denne deres vel mindre Ære og Værdighed, dog nogen. Jeg siger mindre, fordi det altid er en større Ære for et Menneske, end at have ved nogen Last styrket sig i den Sygdom, hvorfor han behøver at tage Lægemidler ind, end den Tillid og Lydighed og Ærbødighed kan være, med hvilken han kysser sin Læges helbredende Haand, og villig tager dem ind og anvender dem til sin Forbedring. Men det er dog nogen Værdighed, han besidder frem for den, der trodser baade Lægen og Lægemidlerne og sin Sygdom, og vil hverken erkiende sin Fordervelse eller bruge Raad og Hiælp derimod. Nu da! Denne Værdighed, hvad tør vi kalde den? Fortieneste? Almindelig Talebrug tillod det. Men lader os aldrig bruge denne saa farlige Frihed! Hvi saa farlig? og hvorfor ikke bruge den? Mennesket er et stolt Creatur, og i ingen Ting er dets Stolthed og Hovmod mere farlig end i Salighedens Sag. Aandelig Hovmod er en Moder til Sikkerhed, og en Fiende af Menneskekiærlighed. Nu kunde Mennesker af det Ord Fortieneste læt foranlediges til saadan Hovmod og Indbildning om sig selv. Det er Sandt. Det har Noget at betyde. Men Mennesker kan og hovmode sig af det, at de anse sig som værdige og bequemme frem for andre til Guds Naade, og saadan Værdighed, som Gud selv fordrer, tør man dog ikke nægte dem, som virkelig besidde den, fordi de kan misbruge den til forfængelig Indbildning, om de vil. Skulde der sees paa al saadan mueligt Misbrug, saa maatte Gud aldrig have talet til Mennesker, og vi aldrig tale til hinanden, thi der kan intet tales, som jo kan misbruges, og meget misbruges, som vi dog maae nødes til at tale og giøre. Altsaa, lad denne Misbrug være nogen, saa er den dog ikke den vigtigste Aarsag til at afsige en Frihed, som vi ellers kunde benytte os af. Men vi har en Regel, som befaler os, saavidt mueligt, at undgaae tvetydige Ord, der kan give Anledning til Misforstand, som altid

er

er farlig i sær i saa vigtig en Sag. Har nogle kundet bilde sig ind, at gode Gierningers Tilstrækkelighed til Salighed var det Samme som deres Fortieneste i egentlig Forstand, og kan de endnu befrygte, at nogen saadan Fortieneste maatte tilegnes dem i det man med Iver paatrænger deres Fornødenhed i vor Saligheds Sag: ere der og paa den anden Side de, som virkelig har kundet forfalde til den Daarlighed, at tilegne dem nogen saadan Fortieneste og ansee den Salighed, Gud skiænker, som en dermed i egentlig Forstand forskyldt Løn: da skulde man, ved her at bruge det Ord Fortieneste, skiønt i en anden og almindelig gangbar Meening, meget mere skræmme de første, og endten bestyrke de sidste i deres Vildfarelse eller forføre andre dertil. Det Ord Fortieneste er da et Ord, som man i Theologien aldrig burde have disputeret om, og som man heller ikke bør bruge i nogen Meening, for ey at gisre Dispyten ævindelig og meer forvirret, end den er. Men et vigtigt Spørsmaal staaer endnu tilbage. Bliver der dog ikke altid en Forpligtelse paa Guds Side til at skiænke de Mennesker sin Naade og Salighed, hos hvem frem for andre han finder den Værdighed og Beqvemhed dertil, som han fordrer? Jo hans egen Viisdom og Godhed, men ikke Menneskers Værdighed, forpligter ham. Denne er deres egen Skyldighed og deres egen Fordeel. Mit gode Hiertelag og min skyldige Menneskekiærlighed forpligter mig til at give en værdig og skikkelig Betler en Almisse, og jeg fordrer hans Skikkelighed som hans Værdighed dertil. Men hans Skikkelighed er hans egen Skyldighed og Gavn, den er ikke mig nogen Tieneste, og giver ham ingen Fortieneste til min Almisse, som en forskyldt Løn. — Med den Undersøgning, om gode Gierningers Fortieneste, staaer den anden, om deres Fornødenhed til vor Salighed, i den nærmeste Forbindelse. Her gielder det os og derom allerførst at sætte Spørsmaalet fast i sin behørige Stand, saavidt det er et Spørsmaal, der kan komme Apostelen ved. Hvad skulde han vel have paastaaet mod sine Modstandere om gode Gierningers Fornødenhed eller Ufornødenhed til Salighed? Det er synsynligt, at han paastaaer, at vore gode Gierninger ere formedelst deres Ufuldkommenhed utilstrækkelige til vor Salighed. Og i det han paa den Grund og paa Guds Vegne foreholder os

Troens Nødvendighed, saa erklærer han med det samme, at Gud ikke nu mere vil kræve af os en fuldkommen Lydighed i fuldkomne gode Gierninger, som fornøden til vor Salighed, og om han vilde kræve den, hvad hialp det os, da vi jo ikke kunne vise ham saadan Lydighed? Følgelig er en fuldkommen Lydighed og gode Gierningers Fuldkommenhed, Gud være Tak og Lov! ikke nu mere fornødne til vor Salighed. Vare de det, da maatte vi vist blive evig ulykkalige, saa skrøbelige vi ere. See det er det, Apostelen herom virkeligt har lært, saavidt det formedelst en nødvendig Følge flyder af det han umiddelbar har lært og med udtrykkelige Ord. Den der altsaa med Apostelen vilde nægte gode Gierningers Fornødenhed til Salighed, han maae nægte den i samme Meening, om han vil have sin Benægtelse anseet for apostolisk og bibelsk. Han maatte benægte deres Fuldkommenheds Fornødenhed, men ikke Fornødenheden af vor Bestræbelse derfor og i vor Forpligtelse dertil. Ja han maatte ikke sige, gode Gierninger ere ikke fornødne til Salighed, for ey at sige meer og andet end hvad der følger af Apostelens Lære, men han maatte sige, gode Gierningers Fuldkommenhed er, i denne vor Skrøbeligheds Tilstand, Tak være Gud! ikke fornøden til vor Salighed. Saa nøyagtig bør man være i at forstaae og forklare en Skrift, man erkiender for Guds eget Ord, at man ikke trækker grove Vildfarelser deraf i Stedet for saliggiørende Sandheder. Nu, Apostelen nægter da Fornødenhed i gode Gierningers Fuldkommenhed. Men nægter han og Gierningers Fornødenhed? Enhver seer, dette er et langt andet Spørsmaal. Meeningen deraf er: nægter han Fornødenheden af vor Beflittelse paa gode Gierninger, af vor Forpligtelse dertil, af deres virkelige Øvelse med mueligste Flid? Vigtige Spørsmaal! Man høre hvad han selv siger: afskaffe vi Loven formedelst Troen? Langt fra! meget mere, vi stadfæste den. Ingen kan tage Feyl af disse Ords Meening. Han erklærer da, at han med den Lære om Troen meget mere bekræfter og stadfæster vor Forpligtelse til Lydighed mod Gud i gode Gierningers Øvelse efter hans Lovs Forskrift. Er det ikke saa meget sagt, som vor Lydighed imod Gud er nu i Foreening med ja

for

formedelst Troen bleven os, saavidt den er os mueelig, meget mere fornøden til vor Salighed? Ja kan Nogen vel nægte denne Slutnings fuldkomne Rigtighed:

Hvad Gud aldeles kræver, som en uafhædelig Betingelse, af alle dem, der ville blive salige, og uden hvilket han forsikrer de aldrig skulle blive det; hvad han erklæret at være sig i Foreening med vor Troe, og som en pligtmæssig Følge deraf, saa særdeles vigtigt, at han uden Samme fradømmer vor Troe al Værd og Værdighed til Salighed og erklæret den for en død Troe, som de fordømte Diævle og kunne have; hvad han derimod i Foreening med Troen skatter som det, der alene giver vor Troe Liv og Kraft, Vægt Værd og Værdighed til vor Saliggiørelse; hvad endelig Gud selv erklærer for vigtigere og større end blot Haab og Troe; dette maae han nødvendig foreholde os som en høyst nødvendig Sag til vor Salighed.

Nu ere gode Gierninger, det er, vor Bestræbelse for at giøre dem saa gode vi kan af Lydighed imod Gud, af al den foranførte Beskaffenhed i Foreening med og som Følger af vor Troe.

Altsaa ere gode Gierninger, i Foreening med og som Følger og Frugter af vor Troe, aldeles fornødne til Salighed.

Nu see vi vel hvad Apostelen og Gud selv gandske tydelig lærer os. Men! Hvorledes kan man da være falden paa den gandske modstridige Sætning, gode Gierninger ere ikke fornødne til Salighed? Man har befrygtet, at Folk skulde tage Forargelse af denne Fornødenhed, og derfra slutte til Fortieneste. Forsigtighed er ey at laste. Men man kan til større Skade paa en anden Side være alt for forsigtig. Dette har man visselig indseet, og derfor vildet bøde paa Feylen med den fine Distinction: gode Gierninger ere vel ikke fornødne til Salighed, men nok for det Menneske, der vil blive salig. Her møder tre vigtige Spørsmaale: 1) Kan denne Forargelse tages af det Ord Fornødenhed med mindste rimelige Grund og Følge? Aldeles

ikke.

ikke. Det er viist, at om end fuldkommen gode Gierninger uden Troe havde været eller kundet være os fornødne til Salighed, saa kunde man dog ey derfra have sluttet til nogen deres Fortieneste. Meget mindre kan man drage nogen rigtig Slutning fra ufuldkomne gode Gierningers Fornødenhed til deres Fortieneste. Ja i det man nægter deres **Fornødenhed**, for dermed tillige at benægte deres **Fortieneste**, billiger man selv saa falsk en Slutning, og berettiger alle dem, der dog ikke kan faae Fornødenheden af Hovedet, til ogsaa at hæfte sig fast ved Fortienesten. Ja hvad udretter man endelig med det man nægter **Fornødenheden** for at bestride **Fortienesten**? Skeer det ikke i Modsættelse af Troens Forhold til vor Salighed? Vil man nu stemme overeens med sig selv i sin Theorie, saa følger af denne Modsættelse, man maatte tilegne **Troen** den **Fortieneste**, man fradømmer **Gierningerne**. Og tør man gjøre det? I Sandhed tør og bør man ikke, men man nøder sig selv dertil. Man tilstaaer jo **Troen** den **Fornødenhed**, man nægter **Gierningerne**. Altsaa maatte man jo da tilstaae **Troen** den Fortieneste, som man bilder sig ind der kunde flyde af denne Fornødenhed ved Gierningerne. Ja, siger man, det er kun Slutningen man befrygter, Folk maatte gjøre, men man erkiender den ikke for sand. Men den samme falske Slutning og ligesaa farlig kunde jo da og gjøres af Troens Fornødenhed, og hvorfor befrygter man den ikke der, og siger, **Troen er os ikke fornøden til Salighed**? Saa lader os da ikke forkaste guddommelige, apostoliske, bibelske Læresatzer, af Frygt for den falske Slutning, Folk kunde ville gjøre deraf uden mindste Grund. Lader os hellere tale, som Gud vil, og lære Folk at kiende Falskheden i deres Slutninger. 2) **Kan Forargelsen afhiælpes med forberørte fine Distinction**? En fattig Persons Skikkelighed er den Betingelse, uden hvilken en Velgiører ikke vil gjøre ham godt. Ved sin Skikkelighed fortiener han aldeles ikke det Gode. Den er hans Pligt, hans Skyldighed, hans eget Gavn. Men er den ham dog ikke uden al Undtagelse fornøden til at forhverve sig sin Velgiørers Gunst og til at erholde det Gode, han vil gjøre ham. Skulde Velgiøreren sige ham, **din Skikkelighed er dig ikke fornøden til min Godhed**, af Frygt for han maatte regne sig den betingede Skikkelighed til en Fortieneste og glemme at det var

en

i uforſkyldt Godhed, og naar han ſiden ſaae, at han be-
ente ſig af denne hans ubetænkſomme Erklæring til friſke
idſvævelſer, ſkulde han da, for ikke at kalde ſine Ord til-
age, kunne ſlippe derfra med den Diſtinction: Din Skik-
elighed er dig vel ikke fornøden til min Godhed,
nen den er fornøden for dig, om du vil nyde Godt af
nig? Kort, kan man vel med al ſin Skarpſindigheds Magt
g Evne adſondre Fornødenheds og Nødvendigheds Be-
reb fra en Betingelſe, uden hvis Opfyldelſe man ſlet ikke
an eller ſkal erholde det, hvortil Betingelſen erkiævet af os?
Naar da Forargelſen ikke med denne Diſtinction kan hæves, hvor-
il hiælper den da? Er det for eenfoldige Menneſkers Skyld man
ruger den, for at de ikke ſkulle misbruge Nægtelſen af gode
Gierningers Fornødenhed, ere da de Eenfoldige hiulpne med
aadanne Finheder, og er deres Skarpſindighed ſtor nok for
at begribe dem? Men lader os med Beſkedenhed erkiende,
at de har havt baade deres gode Anledning, og deres gode
Henſigt, ſom først har opfundet denne Diſtinction, om de
end vare forfaldne til en anden Yderlighed, ikke mindre farlig
end den, de vilde undgaae. Man maae aldrig glemme, at
de have havt med Modſtandere at giøre, ſom tilegnede gode
Gierninger en Fortieneſte. Havde man paa begge Sider
havt den apoſtoliſke og bibelſke Stridigheds Stand for Øyne,
da burde Spørsmaalet imellem dem have været dette: om
gode Gierninger alene (uden Troe) vare tilſtrækkelige
til Salighed? og da havde Striden ſnart kundet være bi-
lagt. Man maatte have ſvaret med Apoſtelen, Menneſket
bliver retfærdiggiort af Troen, og ey af Gierninger
(χωρις εργων) ſom en fuldkommen og alene til
ſtrækkelig Aarſag dertil. Han diſputerer imod dem,
ſom juſt paaſtode dette ſidſte. Men at ikke Modſtanderne ſkul-
de misforſtaae ham, og tænke, at han dermed erklærede gode
Gierninger for ufornødne til Salighed, ſaa gaaer han
udtrykkelig den Misforſtand i Møde med den Beſtemmelſe,
at Troen dog end ydermere ſtadfæſtede vor Forbindt-
lighed til Lovens Holdelſe af yderſte Formue. See
det var Stridighedens Stand efter Skriften. Nu derimod
har man ikke ſat Troe og Gierninger ſaaledes mod hinan-
den, men man har handlet om Gierninger i Foreening med

Troen.

Troen. Det eene Partie, som vel har indseet deres Fornødenhed, har dermed formænget det Ord Fortieneste, som Striden har giort saa stor Forvirring. Dette har jage Skræk ind i det andet Partie, og i Stedet for blot at forkaste dette Ord, og vise Slutningens Urigtighed fra Fornødenhed til Fortieneste, ere de forfaldne til den Yderlighed at nægte Fornødenheden. De har seet og mærket den farlige Misbrug, Folk kunde og vilde giøre deraf, og den har de vildet afhiælpe med forbemældte Distinction. Deres Anledning og deres Hensigt har da begge været gode, og deres Meening har været denne: Vel bør det Menneske, som vil blive salig, befliitte sig paa gode Gierninger, men Gud anseer den ikke som en fortienende Aarsag dertil paa Menneskenes Side. De har ikke taget sig vare for, at Gud aldrig heller saaledes kan ansee Menneskers Troe, hvis Fornødenhed man uden Undtagelse erkiender, og de burde have betænkt, at hvad der er fornødent, det er derfor ikke strax fortienende, saa de aldrig for den Aarsags Skyld burde have nægtet Fornødenheden, som aldrig kan adskilles fra den Vilkor og Betingelse, uden hvilken Gud hverken kan eller vil giøre Mennesker salige; uden hvilken han foragter alt hvad der kan kaldes Troe, og fradømmer den al Værd og Værdighed og saliggiørende Kraft; hvilken han følgelig vil agte paa og lade sig være en bevægende Grund til deres Saliggiørelse. Ja sæt, han i den levende og saliggiørende Troe alene ansaae, som en bevægende Grund, det man kalder Troe, og ikke dens Liv og Kraft og Frugtbarhed i gode Gierninger (hvilket han dog ikke kan, siden man tilstaaer jo, at det er Troens Liv og Kraft der alene giør den til en saliggiørende Troe for os): sæt, Livet i Troen og gode Gierninger, som dens Frugter, vare kun en blot Betingelse (conditio sine qva non) og det var mueligt at adskille bevægende Grund fra en Betingelse, uden hvilken han hverken kan eller vil giøre Mennesker salige: saa maatte og kunde man dog aldrig adskille Fornødenheds Begreb fra en uafbedelig Betingelse, som Gud formedelst sit Væsen aldrig kan lade sig afbede. 3) Kan ikke den modsatte Sætz, at gode Gierninger ikke skulde være fornødne til Salighed,

give

give en langt større og farligere Forargelse? Man betænke, hvor tidlig Mennesker har begyndt at misbruge den Lære om Troen og Naaden i Christo til Frihed i at synde og sætte gode Gierninger til Side! Man betænke, at Apostlerne, i sær **Paulus** og **Jacob**, har just derfor ladet sig dette være dem en saa magtpaaliggende Sag, at indskiærpe de første Christne gode Gierningers Fornødenhed, som end ydermere bekræftet og stadfæstet ved den Lære om Troen! De har ikke vidst noget andet Middel til at forebygge saadan Misbrug, end med Iver at prædike om gode Gierningers høyeste Fornødenhed i Foreening med Troen. Nu forestille man sig, at de paa den Tid allerede tvertimod vare komne frem med den modsatte Satz, **at gode Gierninger ikke vare fornødne til Salighed**; og skulde de da ikke have forført Mennesker og mere bestyrket dem i deres Misbrug af Naaden og Troen? Men, vi, der see for vore Øyne saa megen Misbrug af Naade og Troe, tør vi dog endnu blive ved at foredrage og forsvare en Satz, der saa ligefrem synes at stadfæste denne Misbrug, og næsten at give Verden Privelegium paa Synd, ja forkynde den en almindelig Aflad. Nu veye man den **dobbelte Misbrug**, 1) **af gode Gierningers Fornødenhed til en indbildt Fortieneste**: 2) **af gode Gierningers Ufornødenhed til deres Forsømmelse og Tilsidesættelse**: og hvilken Misbrug er føyeligst for Mennesker at falde til? hvilken meest farlig og skadelig for Verden? Hvad jeg erkiender at være mig Fornødent, det elsker og agter jeg dog, det attraaer jeg, det bestitter jeg mig paa, om jeg end gior mig noget til deraf og bilder mig for meget ind derom: at besidde Fortieneſter, det er noget, man dog gior sig Umage for og en Ære af, om de saa kun vare indbildte, og det var kun en Skyldighed, hvad vi troede at være Fortieneſte. Men hvad jeg skal erkiende for at være mig ufornødent, det agter jeg intet, det bekymrer jeg mig intet om, det sætter jeg tilside og forglemmer eller forkaster. Hvilken Misbrug var nu Verden meest skadet med, endten den, hvormed man gjorde for meget af gode Gierninger, eller den, hvorved man gjorde for lidet eller slet intet af dem? Men hvilken Misbrug var og føyeligst at forfalde til? At

slutte fra Fornødenhed til Fortieneste, kan ikke skee uden aabenbar Urimelighed, og uden at gjøre Vold paa Fornuft og Erfaring, som ere begge derimod; og om nogen skulde dog gjøre sig den falske Slutning, hvor let at vise ham Falskheden derudi? Her er desuden lidet eller intet, som kunde friste ham til at vedblive den Indbildning, hvis Falskhed og Forfængelighed han var bleven overbeviist om. Men hvor rimeligt er det ikke, at jeg tilsidesætter og forsømmer hvad jeg skal troe ey at være mig fornødent? Hvor let og føielig den Slutning: dette er mig ikke fornødent; det vil og bør jeg altsaa ikke bekymre mig om? Hertil kommer nu den fordervede Natur, som vi kalde Kiød og Blod. Dette Kiød frister os til Synd, og hvor gierne vil det ikke have saadanne Satzer at besmykke sine Synder og trøste sig med: Gud hiælp os vel, vi arme syndige Mennesker! Hvad Godt kan vi vel gjøre, om vi vilde gjøre os nok saa megen Umage? Vore bedste Gierninger duer jo dog intet, og Tak være vor Theologie! de ere os jo heller ikke fornødne til Salighed. Hvilken Trøst midt i sin Hengivenhed til Synder og Laster, som man ikke har i Sinde at skille sig af med! Ikkun den bedste Christen, den, der stræber at gjøre, hvad Godt han kan i Verden, der hader og skyer Synder og Laster, kan saaledes trøste sig i sin Ydmygelse, sin Uformuenheds Erkiendelse, og sin Ufuldkommenhed, og sin Bestræbelse for at naae den mueligste Grad i Fuldkommenhed, men han troer ogsaa vist, at gode Gierninger ere ham fornødne til Salighed i Foreening med hans Troe. Ja Tak være Gud, paa den hele Verdens Vegne, at han har vildet, de skulde være det! Og du Theologie, vor Læremesterinde, vor Anførerinde paa Saligheds rette Vey! tillad ogsaa du, vi bede for Guds Skyld, at gode Gierninger maae være os fornødne til Salighed!

Jeg vil ende denne liden Afhandling med den Beslutning, hvormed Hr. D. Münter ender sin Forklaring over Jesu Berg-Prædiken paa sidste Reformations-Fest. „Har „ Nogen iblandt os, der i Dag har været en opmærksom Til„ hører af vor store Lærer, endnu det Hierte at troe, at det „ i Christendommen just ikke kommer meget an paa Retskaf„ fenhed og Dyd, at man kan komme til Gud ved Jesum „ uden

„ uden al egen Bemøyelse; at den ved ham aabenbarede
„ Guds Naade, bliver saa ligefrem tilbuden os uden al Be-
„ tingelse; at vi kan blive deelagtige i Samme, uden at vi
„ paa vor Side formaaede eller vare forbundne at bidrage
„ det allermindste dertil? Vi har i det mindste hørt, at Je-
„ sus i denne hele omstændelige Talę handler om intet andet,
„ end om oprigtig virksom Gudfrygtighed; at han med den
„ største Alvorlighed fordrer den af alle, som ville være Chri-
„ stne og indgaae i Guds Rige, og at han udtrykkelig afsiger
„ dem al Haab om Salighed, som ikke opfylde denne hans
„ himmelske Faders Villie, som han har aabenbaret dem? —
„ Denne er og, ligesom den er Jesu egen Lære, vor evan-
„ geliske lutherske Kirkes uforfalskede Lære. Denne trænger
„ paa en i Kiærlighed virksom Troe, der gior os til fromme
„ og lydige Guds Børn. Ved det den i Overeenstemmelse
„ med den H. Skrift anpriser os Troen, og forsikrer os,
„ at vi alene ved Troen erlange Syndernes Forladelse og det
„ ævige Liv, nægter den ikke Nødvendigheden af Retskaffen-
„ hed i Hierte og Levnet, forringer den ikke den sande Gud-
„ frygtigheds Værd, ophæver den ikke den ævige Sandhed,
„ at uden Hellighed kan Ingen see Herren. Den søger kun
„ derved at bevare os for den daarlige og skadelige Meening,
„ at vi ved vore gode Gierninger kunde fortiene Himlen af
„ Gud; men den paastaaer standhaftig, at alene den Troe
„ er den sande saliggiørende Troe, der gior Menneske flit-
„ tig og utrættelig i gode Gierningers Øvelse. — Og disse
„ gode Gierninger, hvilke den Kirke, hvortil vi bekiender
„ os, fordrer af sine Lemmer som uudeblivelige Troens Frug-
„ ter, ere de selvsamme, hvilke Jesus i sin Berg-Prædiken
„ anpriser alle sine Bekiendere. Ligesom han advarer sine
„ Tilhørere for Pharisæernes skinhellige Retfærdighed, saa
„ advarer os vor **Luther**, der har fornyet og erstattet hans
„ Lære, for Pavedommets falske Gudfrygtighed. Ikke Jø-
„ dernes udvortes Hellighed i Værker, ikke Jagttagelsen af
„ de Mosaiske Anordninger om Offere, Faster, Renselser,
„ og en Mængde andre af ældre og yngre jødiske Lærere til-
„ føyede Forskrifter, men den indvortes Retskaffenhed og
„ den deraf flydende hellige Vandel er den Retfærdighed i
„ Værker, som Jesus anpriser sine Tilhængere. Og ikke
„ den Pavedommets Hellighed i Værker, ikke Jagttagelsen af

„ de Pavelige Anordninger om Pillegrims-Reyser, Hudflæt-
„ telser, Løfter, geiſtlige Legater, men den indvortes Ret-
„ ſkaffenhed og deraf følgende hellige Vandel er den Retfær-
„ dighed i Værker, ſom Luther anbefaler os. — Hvem
„ der altſaa har ſin Salighed kiær, Hvem der vil være en
„ ſand Bekiender af Jeſu og et værdigt Lem af den evange-
„ liſk lutherſke Kirke, den vandre for Gud og være
„ from!“.

No. 27.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 6te Julii 1775.

Kiøbenhavn. **Offentlige Taler og moralſke Afhandlinger af C. F. Gellert.** Af det tydſke overſatte ved H. J. Birch. 1774. 719 S. i 8vo, med Godiches Skrifter. Den første af diſſe Taler har den Sal. Gellert holdt ved ſit Profeſſorats Tiltrædelſe, og den handler om de ſkiønne Videnſkabers Indflydelſe paa Hiertet og Sæderne. Her viſes overalt, hvor naturligt det er, at en Mand, der ſaaledes har ſtuderet de ſkiønne Videnſkaber, at han lær opdager, føler, beundrer og elſker det Skiønne, det Ædle og Store, det Harmoniſke og Velanſtændige og med Naturen overeenſtemmende i Kunſtens og Vittighedens Værker, at han ogſaa, ligeſom i Kundſkab, Indſigt og Tænkemaade, ſaaledes og i Sæder og Levemaade, maa finde ſig rørt af den ſamme Skiønhed, Harmonie og Velanſtændighed. En bekiendt og vel erkiendt Sag, men ſom man aldrig ſkal kiædes ved at læſe ſaaledes udført, ſom her, med en Gellerts meſterlige Veltalenhed. En Sag, hvor i der vel er ingen nødvendig, men dog høyſtrimelig og formodentlig Følge, ſaadan ſom den kan være imellem Theorie og Praxis hos frie Væſener, der kan handle mod deres Indſigter og af tuſende Omſtændigheder og udvortes Aarſager forledes dertil. Derfor har og Forfatteren erindret, at han ikke hermed paaſtaaer, at den gode Smag virker Dyden, men at den giver vore Dyder en Værd og en Yndighed, ſom de uden den ikke ſkulde ha-

ve. Han kunde dog og gierne have paastaaet, at den virke Dyden, kun ikke nødvendig og altid, men ofte og tilfældig viis, med en rimelig og formodentlig virksom Indflydelse høyere og mindre Grad, saaledes som al siin, fast og grun dig theoretisk Kundskab, i sær den, som meest og nærmest a Naturen rører og indtager Hiertet, kan virke paa en frivil lig med en meer eller mindre stærk bevægende Kraft. Talens Udførelse gaaer og i Grunden ud derpaa. Hvad er det ellers der hindrer, at den gode Smag ey altid giør den Virkning, den rimeligen og naturligviis skulde og kunde. Vi ville lade Gellert svare: „Det er ikke vanskeligt at opdage Aarsagerne, „ hvorfor mange af dem, som beflitte sig paa visse Kunster, „ ofte have saa lidet af det Udvortes, det man i det sælska„ belige Liv kalder den indførte Velanstændighed. Higende „ efter deres Kunster indslutte de sig i deres Studere-Stuer, „ og flye den Omgang, hvorpaa de skulde lære at anvende „ deres Kundskaber. De forblive fremmede paa Verdens „ Skueplads; er det da at undre over, at de med den Smag, „ som de besidde, og aldrig have ført sig til Nytte i Sælska„ ber, synes at være Mænd uden Smag, og af Frygt for „ at forestille Pedanter, blive ofte Pedanter. Saa vist det „ er, at Omgang alene, uden Indsigt, uden Smag, lærer „ os intet andet, end Tonen til Velanstændigheden, og frem„ bringer blindende Stadsjunkere eller høflige Narre: saa „ vist er det og, at Smagen i de skiønne Kunster, naar den „ ikke ved Omgangen anvendes paa det almindelige Liv og „ Velanstændigheds Regler, danner ingen Mænd af Leve„ maade. Ligesaa læt er det at finde, hvorfor de, der op„ ofre sig til disse Kunster med en forbedret Forstand, kan „ endnu stedse beholde et uforbedret Hierte, og saa læt blive „ stolte og forfængelige. De studere for at vide meget, for „ at kunne dadle, for at overgaae andre, og de belønne sig „ selv for deres Flid ved Stolthed og andres Foragt. De „ tænke ikke paa det, de lægge sig efter, men stedse paa sig „ selv. De studere ikke for at opdage og føle Skiønhederne „ hos Skribenterne, men for at vise deres Lærdom. Det er „ altsaa ikke Videnskaberne, men deres feylagtige Brug, der „ føde mange Lærdes slette Sæder. Seer vi ikke mange ved „ et vanhelliget Levnet at vanære endog Religionens Lærdom„ me, som de dog fuldkommen have fattet med deres For-

„ stand

„ stand? Ville vi lægge Religionen dette til Last, den gud-
„ dommelige Religion, der meer end nogen Slags menneske-
„ lig Viisdom har Kraft til at forbedre Hiertet? Hvor uund-
„ værligt er Lyset for vore Øyne, og hvor viist er det dog,
„ at alt for meget Lys blinder! Hører Vinen, fordi den har
„ Kraft, til at bedøve Fornuften, og fordi mange misbruge
„ den dertil, hører den derfor op at være et kraftigt Styrk-
„ nings-Middel, en kostbar Gave af Naturen? Naar jeg
„ altsaa paastaaer, at de skiønne Videnskaber have en Ind-
„ flydelse paa vort Hierte og vore Sæder; saa paastaaer jeg
„ det kun om deres rette Brug. Jeg tillægger dem ikke en
„ Kraft til at udrydde enhver dybt indgroet Tilbøyelighed,
„ at omdanne et lastværdigt Hierte til et dydigt; men kun
„ den Kraft, at aabne vort Hierte for gode og ædle Følelser,
„ og at forskiønne vore Dyder i det de forskiønne vor Ind-
„ sigt.“ Han nægter ikke en Seneca's Giærrighed, men paastaaer, at han uden Videnskaber skulde have været det langt mere, eller paa en nedrigere Maade. Han tilstaaer en Ciceros Forfængelighed. „Men (siger han) man være saa
„ stor som Cicero; man have forrettet saa meget berømme-
„ ligt som han, skrevet saa meget fortræffeligt, giort saa
„ meget for sit Fæderneland; man have herskket over Rom,
„ over Verden; og da, da vil denne Begierlighed efter Roes
„ i det Ringeste være en mere tilgivelig Feyl.“ Man kan føye til: **For en Mand af store Fortieneſter er det vanskeligt selv at miskiende dem, og for en Mand tilliige, der har mange Fiender, Bagtalere, Misundere, og der seer sine Fortieneſter ilde belønnede, er det vanskeligt at afholde sig fra selv at tale derom**, og altsaa at undgaae Bebreydelse af Pralerie og Selvroes. — Dernæst en **Afhandling, som viser, hvorfor det ikke skulde være Godt at vide sin Skiæbne forud.** At undersøge det Spørsmaal, **om man bør ville forlange at vide sin Skiæbne forud?** synes at være det samme som at undersøge, om det var Godt, at lægge et Par Alen til sin Vext? at foretage sig en Reyse til Maanen? at være meer end et Menneske, ja meer end en Engel? at blive alvidende, ja Gud selv? At kunne vide sin Skiæbne forud, der beroer for en stor Deel paa saa tilfældige Hændelser, som frie Gierningers Udøvelser, det er at kunne forudsee futura Contingentia,

og at vise, hvorledes Gud selv dette kan, har forvoldt Philosopher og Theologer Hovedbryderie nok. Hvor kunde det da falde Forfatteren ind, at undersøge et Spørsmaal af den Art? Fordi der maaskee ere Mennesker, der kan fatte saa daarlige endten Tanker eller Ønsker, at det nok var mueligt eller værdt at vide forud sin tilkommende Skiæbne, og som derfor giøre Væsen af Nativitet-Stilling og andre deslige forfængelige Kunster. Lad nu være, at enhver, der noget nøyere eftertænker Sagen, kæt af sig selv kunde giøre sig de Tanker derom, der umiddelbar viste ham Daarligheden og Urimeligheden i saadant Ønske, saa vilde det dog ikke fortryde ham, at have læst denne Gellertske Undersøgning derover, der viser, hvor skadeligt det vilde være, at forudvide sin Skiæbne i Verden, hvad endten man betragter den Stykkeviis, i Henseende til de enkelte Hændelser i vort Levnets Løb, eller og i Forbindelse og Sammenhæng med dens Aarsager og Følger. Kun et Sted S. 44 synes ikke ved nøyere philosophisk Betragtning at holde Stik. Forfatteren yttrer der den Tanke, at om vi forud med fuldkommen Vished indsaae de onde Følger af vore Gierninger, vilde vor Dyd og Frihed lide derved. Der ere jo dog Gierninger, som vi af ingen anden Grund kan og bør skye som Laster og Synder, end fordi vi ere fuldkommen forvissede om deres skadelige Følger for Verden og os selv, og naar vi skye dem af Frygt for dette Onde, troer man dog ikke, at dette giør nogen Skaar i vor Frihed og Dyd, der jo dog altid bør have sine Motiver. Sagen er denne, at Forfatteren har sat enhver saadan Frygt, der kommer af en fuld Forvisning om tilkommende onde Følger i Ligning med den Skræk, der paakommer os ved at see Sværdet blinke over Hovedet. Men den Frygt kan jo og være uden Passion, og en roelig Følge af en stille Forestilling, der afholder mig fra det, hvoraf jeg forud seer en vis Ulykke. —— Fremdeles en **Tale**, holden ved de offentlige Forelæsningers Slutning, **om de Studerendes Feyl ved at lægge sig efter Videnskaberne, særdeles paa Academierne.** En særdeles fortræffelig Tale, hvor i Forfatteren har forestillet et dobbelt Slags Feyl, nogle, som begaaes i Henseende til Øyemærket og Aarsagen, hvorfor man studerer, og andre, i Henseende til Maaden, paa hvilken man studerer. Iblandt mange fortræffelige Tanker, som vi ikke kan

an-

anføre, ville vi kun lade høre hvad Forfatteren har tænkt om **middelmaadige Lærde.** „Jeg vil tilstaae, at Verden be„hover middelmaadige Lærde, fordi den har ringe Embeder. „Men komme da dette Slags Lærde kun til ringere Embeder? „Have de ikke ofte den Lykke eller Ulykke, at opstige til høyere, hvortil de besidde ingen anden Egenskab end Forvovenhed? Stræbe de ikke meest efter store Embeder, som mindst „vide, hvad Kunst og Videnskab er; og have de ikke i deres „Uforskammenhed eller Nederdrægtighed de stærkeste Midler „til at rive vigtige Embeder til sig? De bersove andre, der „ere bequemmere og beskednere end de, det Sted, som de „vare fødte til, og hvor de skulle have stiftet den største „Nytte. Er det da en ringe Forbrydelse mod Staten, at „forvalte et Embede, som man ikke kan forvalte? Det er „ikke heller saa vist, at til ringe Embeder høre kun middel„maadige Lærde. Behøve de, som offentlig lære den almin„delige Mand, kun at være halvlærde, fordi de lære ukyn„dige Tilhørere? Eller skulle de ikke af denne Grund besidde „saa meget mere Indsigt, Grundighed, Forstand og Liv i „deres Foredrag, for at tilbringe Religionens Lærdomme i „saadanne Menneskers Forstand, som sielden have ovet den, „og derfor ikke kan bruge den? Kan man sige, at til Ung„dommens omhyggelige Underviisning i Skolerne behøves „ikkun et med Gloser og Sententzer opfyldt Hoved? De For„standigste blandt de Lærde skulde bruges til disse Betienin„ger, og ved alle Slags Belønninger opmuntres til at bli„ve derudi." I den anden Deel af Talen handles fornemmelig om Feyl, som begaaes i de gamle Sprogs endten Forsømmelse eller slette Dyrkelse. Et Exempel, at man ikke trænger dybt nok ind til de Gamles egentlige og besynderlige Begreber, er dette, at man, naar **Cicero** definerer **Philosophien**, at den er Scientia de rebus divinis humanisqve, da lader sig nøye med, at man veed, at udtrykke ham med lige almindelige Ord, uden at bekymre sig om det besynderlige Begreb derom. **Gellerts** Meening er altsaa ikke, at laste den simple Oversættelse, **Videnskab om guddommelige og menneskelige Ting**; thi man er berettiget til at bruge de samme Ord i sit Sprog, og forstaae det samme derved som han. Recens. giør just den Anmærkning, saasom det ved første flygtige Læsning kom ham for, som om Gellert vilde ha-

ve lastet dette simple Udtryk i en Oversættelse. For Resten en fortræffelig Anviisning og Opmuntring til ret at læse de Gamles Skrifter med Smag og Skiønsomhed. Forfatteren vil og, at de unge Studerende skal øve sig ved egne Opsatzer til en smuk, ordentlig og tydelig Skrivemaade, men han vil dog ikke, man skal nøde dem til at skrive, førend de først har lært at tænke. Vi ville anføre de sidste Ord, hvormed han slutter denne fortræffelige Tale. „De giøre Videnskaberne, „ Viisdom og Dyden, Smagen og deres Navn derved Ære, „ at de vogte sig for de Afvigelser, som jeg har talet om. „ Berettiger deres Stand dem ikke til at studere for deres „ Lykke, saa befrier deres Stand dem dog ikke fra den Pligt, „ ved Videnskaberne at blive en Velsignelse for Verden og en „ Lykke for deres eget Hierte. Jeg veed, De have disse ædle „ Hensigter. Og De, mine Herrer, som forberede sig til „ Embeder i Skolerne og paa Academierne, for Retterne, „ i Kirken, maatte jeg dog ved denne Tale have styrket dem „ i deres priselige Iver, i grundig at lægge sig efter Sprog- „ ne, Historien, Philosophien, Vitalenheden og Poesten, „ til Bedste for de høyere Videnskaber! Sørger ikke for deres „ Lykke, ikke for et Embede; bekymre Dem kun om Gaver „ til et Embede, og den Kunst at kunne anvende Deres Ga- „ ver. Tiden belønner Dem vist, og skulde Verden ikke gi- „ re det, saa skal Deres Samvittighed belønne Dem. Og „ hvorfor siger jeg saa lidet? Den skal belønne Dem, som „ seer til vore Hensigter, vor Oprigtighed, vor Klogskab „ ved vore Handlinger, og ikke paa deres Virkningers Stor- „ hed. Af hvem have vi vor Aand, som fatter Videnskaber- „ ne? Skulle vi ikke lære og anvende dem til Aandernes og „ Menneskenes Faders Ære? Og hvad er Guds Ære? Viis- „ doms, Dyds og Lyksaligheds Udbredelse iblandt hans for- „ nuftige Skabninger.“ — For det fierde en **Afhandling** om det **Behagelige i Misfornøyelsen.** Dette er et virkelig **Paradoxon**, som Forfatteren dog har bestyrket med saa gode Grunde, og oplyst med saa fortræffelige udsøgte og næsten bevisende Lignelser, at en systematisk Philosoph, hvis Systeme leder ham til ganske modsatte Læresætninger i Psychologien og Moralen, vilde faae nok at bryde sit Hoved med, om han skulde igiendrive alle de Grunde og oplysende Exempler, hvormed Forfatteren har viist, **at man ofte virkelig fin-**

de

der Fornøyelse i Misfornøyelse og Lyst i Ulyst, og at Misfornøyelsen er som en Kryderie, der betager Glæden og Fornøyelsen i Livet sin Ækelhed, og forhøyer den ved sin Contrast. Vel tilstaaer han til Slutning, at det er en Daarlighed med Flid at overlade sig til Misfornøyelse. Dette kan Recensenten ikke anderledes forstaae, end at det er en Daarlighed, med Flid at lade Fortrædelighed og Misfornøyelse blive til en overherskende Lidenskab i Sindet, og til en Vane. Thi for Resten seer han ikke, at det jo bliver en uimodstaaelig Følge af Forfatterens ganske Theorie, at ingen her i Livet bør ønske sig en bestandig og uafbrudt Glæde, saasom han ingen Smag maatte finde i Glæden, naar den ikke af og til blev krydet med Sorgens bittre Salt.—— Endelig for det femte og sidste, en Tale, holden ved de offentlige rhetoriske Forelæsningers Slutning, om hvor vidt Reglernes Nytte i Veltalenheden og Poesien strækker sig. Det er egentlig det Forhold, som Genier og Kunsten staaer udi med hinanden, der bliver afhandler i denne Tale, hvorudi er i Besynderlighed bleven viist, at saa daarligt det var, om et af Naturen begavet Genie vilde foragte Kunsten og dens Regler, saa daarligt er det og, om nogen vilde stoele blot alene paa Kunsten, og bilde sig ind, at han uden Genie ved dens Hielp kan foretage sig og lykkelig udføre hvad for et Vittighedens Værk det skulde være. Kunstens Regler ere kun almindelige og ufuldkomne. Det er Geniet alene der i enkelte Tilfælde skal veylede os, da endogsaa Reglerne ofte, naar vi alt for ængstelig vilde tænke paa dem, skulde forlede os til at forfeyle den rette naturlige Skiønhed. S. III: „ Reglerne lade os ikke alene blive i Uvished (nemlig, i enkelte Tilfælde). De kan og forlede os til Feyl. Den Umage, man giør sig for at anbringe dem, kan meget ofte „ blive en Aarsag til den Feyl, som vi kalde det Ængstelige „ i Skrivemaaden. Vi tænke for meget paa Reglen, og „ denne Anstrængelse, denne Møye, præger sig uformærkt „ ind i Arbeyderne selv. De har, om jeg saa maa sige, vel „ Farvens Skiønhed, og den Styrke, som har sin Oprindelse af et sundt Blod og gode Vædsker; men Minen er ikke „ frie, ikke behagelig nok; den har noget frygtsomt. En „ Billedstøttes Stilling kan være regelmæssig, dog uden Liv.

„ Endnu meer. Midt i Arbeydet kan Reglerne, ſom vi ha-
„ ve for meget for Øyne, holde Geniet tilbage. Den ædle
„ Siælens Ild, ſom var fornødent til dette eller hiint Sted,
„ forſvinder i det vi ſpørge Reglen til Raads. Vi opholde
„ Siælen i dens driſtige Flugt, fordi vi uforſigtig rykke i
„ Bidſelet. Vi ſkulle nu alene være opfyldte af vor Gien-
„ ſtand, alene tænke og føle den; vi ſkulde forglemme os
„ ſelv, og ſee, Frygt for at begaae en Feyl, den Begiærlig-
„ hed at følge Reglen, forſtyrrer os i den lykkeligſte Forvo-
„ venhed. De ſkiønne Foreſtillinger, der igien ſkulde have
„ frembragt nye, maa i nogen Tid afbrydes, indtil vi have
„ holdt Raad. Nu ere vi blevne eenige, men vi ere ogſaa
„ derved blevne matte. De forrige Tanker have tabt ſig;
„ vi ſøge dem forgiæves igien, og ſætte i deres Sted Flids
„ og Kunſtens Frugt, da hine havde blevet Geniets og Na-
„ turens Arbeyde. For ſlet ikke at feyle, forfalde vi til den
„ Feyl, aldrig at være ſkiønne, ſaa vi opvække Beundring.
„ Og hvor ofte erfarer ikke de, ſom arbeyde, at i Smagens
„ Værker kommer tidt det Skiønneſte, nemlig det Naturlige
„ i Tankerne og Sproget, uden at de have ſøgt det, og at
„ Reglen har bidraget mindſt dertil. Der gives tuſende
„ Skiønheder i et Værk, ſom ikke kan forklares eller læres
„ med nogen Regler, og ſom vi ikke veed noget Navn til.
„ Vort Genie avler diſſe yndige Børn; men Kunſten, liig
„ en tyranniſk Moder, dræber dem ikke ſielden i Fødſelen,
„ fordi hun ikke veed at give dem noget ærligt Navn efter
„ Reglerne. Dette hændes os ogſaa, naar vi ville bedøm-
„ me andres Værker i den poetiſke eller proſaiſke Veltalenhed,
„ naar vi hengive os for meget til Reglerne. Vi forkaſte
„ ofte en Skiønhed, fordi vi ikke finde de almindelige Regler
„ iagttagne; og holde meget Slet for Skiønt, fordi Reglen
„ er udvortes iagttaget. Hvor ofte har ikke Reglerne giort
„ ulykkelige Kunſtdommere! Forfatteren ſkrev og udtrykte
„ Billedet af det idealiſke Skiønne, ſom hans høye Aand
„ havde udkaſtet. Kunſtdommeren, ſom i ſin indſkrænkede
„ Forſtand ikke fandt den Original, hvorefter dette Billede
„ var udkaſtet, kalder det unaturligt, paaſtaaer, at det
„ ſtrider mod Reglerne, og anſeer af blind Lydighed, Grænd-
„ ſernes Udvidelſe i Skiønhedernes Rige, for dets Ødelæg-
„ gelſe. Han lægger ſine poetiſke Forordninger til Grund

„ ved

„ ved et Mesterstykkes Bedømmelse, og hvor han ikke finder „ disse troelig iagttagne, troer han sig i sin Samvittighed „ forpligtet til at holde et stort Genie for en Fusker, for ikke „ selv at fortiene dette Navn." —— Det Levende, det Lyse og det Søde i Gellerts Veltalenhed, behøver man nu ikke først at rose. Oversættelsen synes god og flydende, og der har ikke mødt under Læsningen noget mærkeligt Anstød.

London. The History of Jreland, from the Jnvasion of Henry II, with a preliminary Discourse on the Ancient state of that Kingdom, by *Thomas Leland*, D. D. Senior Fellow of Trinity College, und Prebendary of S. Patrik's, Dublin. Vol. I. 2 Alph. 16. A. Vol. II. 2 Alph. 20. A. Vol. III. 3 Alph. 15. A. 1773. st. 4. —— Hr. Leland har endelig hermed leveret en udførlig tilforladelig og i den ægte historiske Smag forfattet Historie om Jrland fra den Tid af, da det Engelske Herredømme blev grundet under Henrich II. indtil Kongerigets fuldkomne Underkastelse under Wilhelm III. Han er den samme Lærde, der allerede for mange Aar siden har beviist sit historiske Talent ved den Macedoniske Konge Philips, den store Alexanders Faders, Levnetsbeskrivelse. Efter en Vare's og Ushers kritiske Undersøgninger over den ældre Jrlandske Historie, havde man dog immer mangel paa en egentlig Historie i det Gandske, og som fortiente Navn deraf. Thi en Keating's, en O'Connors og andre deslige Værker kunde man dog ikke erkiende derfor. Var's Aarbøger og Richard Cox's Chronike var kun i deres Art dyrebare. Abbed Mac-Geoghegan og Doctor Ferdinand Warner have vel søgt at erstatte denne mangel. Men den er dog ey endnu ved dem bleven hævet. Den første har virkelig fra Aar 1758 af udgivet paa Fransk en Jrlandsk Historie fra de ældste Tider af indtil den Lelandiske Epoche, til Paris i 3 Qvart-Bind. Men den rober, tilligemed andre Indsigter i de ældste Aarhundrede, alt for megen Tilbøyelighed for Jrlændernes gamle indenlandske Traditioner, og, i de sildere til alt for megen eensidig Tænkemaade. Han kunde og i det Fremmede Land ikke have alle de Hiælpemidler som havde været ham fornødne. Af Hr. D. Warners Historie er kun det første Bind kommen for Lyset i 4to 1763., hvilket indbefatter en god Beskrivelse over

Irland, men i Historien selv indrømmer iligemaade de Irlandiske Hypotheser alt for meget. Mangel af forhaabede Bidrage brød Fortsættelsen af. Men i Sted derfor udgav han 1768. en udførlig Historie om det Irlandiske Oprør og den indenlandske Krig fra Aar 1641 til 1660, som udgiorde et Bind i 4to og er ikke uden sin Fortieneste. Alt har da foreenet sig til desto større Fordeel for Hr. Leland. Den foregaaende Afhandling om Irlands gamle Tilstand paa 6 Ark, som Titelen mælder om, er et Indbegreb af hvad man med philosophisk Prøvelse kan paastaae. Den taler altsaa først om Irlands Historie for Christendommens Indførelse; dernæst om sammes Indførelse og Følgerne deraf; for det tredie om Irlændernes gamle Sæder; og endelig tilsidst om Indfaldene i Irland for Henrich II. Regiering. Irlands ældste Historie er allerførst bleven sammendraget af de gamle Barders Sange. Forfatteren troer, at, om Barderne og havde opdigtet alt dette, de dog havde taget deres Malerier af deres Tiders Sæder; og at man i det mindste deraf kan slutte sig til Irlands Forfatning nogle Aarhundrede for Engelændernes Indfald. Irlænderne beraabe sig paa meget gamle Skrifter. Lynch og Roddy, tvende af deres bedste Antiqvarier, bevidne, at de har seet dem; men siger ikke, at de havde læst dem. Cluyd saae dem og, men tilstod, at han ikke havde kundet forstaae dem. Vor Forfatter ere tvende Bind af saadanne gamle Haandskrifter komne til Hænde, der maae have hørt til Cluyds Samling. Han viiste dem til forskiellige lærde Mænd. Men Ingen kunde bringe nogen Forstand ud deraf. Endelig fandt Charles Wallancey, en indfødt Engelænder, der indtil indenlandske Kienderes store Beundring havde studeret det gamle Irlandske Sprog, at Skrivemaaden i disse Bøger var af den Art, som de græske Antiqvarier kalde Bustrophedon, og at om man saaledes læste Skriften, den vel lod sig forstaae. Det var moralske og juridiske Forskrifter. Sproget viiste, ligesom Indholdet, en virkelig høy Alder. Thi der var endnu ikke derudi mældt om Fremmede, som havde nedladt sig i Irland; ey heller om nogen Brug af mynted Penge; men alene om Vayres Omverling imod Vahre, eller det tilveyede Guld og Sølv. Leland henfører dog dette Værk kun til det 8de Aarhundrede. Abbeden Mac Geoghegan mælder i sin Historie Tom. I. S.

39 at Kong Jaick II. har medtaget af Trinitets-Collegio til Dublin, et ſtærkt Volumen in Folio, ſom har ført den Opſkrift Leavar-Lecan og dernæſt ved en Act har overgivet det i Forvaring til det Irlandſke Collegium i Paris. Men det var ſkreven ſaa afbrudt og dunkel, at næppe nogen Lærd ſkulde kunne bringe nogen Mening ud deraf. Maaſkee vel ogſaa dette Værk lod ſig læſe ved forbemældte Nøgel. Normænnernes Hiſtorie giør Beſlutningen paa denne Afhandling. Ethvert Bind er efter bequemme Epocher igien inddeelt i tvende Bøger, ſaa at den hele Hiſtorie beſtaaer af 6 Bøger. De brugte trykte Værker, Haandſkrifter og Documenter ere overalt bemærkede i Rauden; dog hine meeſt alene med det blotte Navn, uden en nøyere Anførelſe af Stederne; men de ſidſte ere med Flid fortegnede. Nogle Documenter, ſom har Henſigt til beſynderlig mærkværdige Omſtændigheder, ſtaae gandſke under Texten med ſmaa Skrift. Desuden er ved et hvert Bind tilføyet et Anhang af beſtige oplyſende Stykker. Andre Anmærkninger forekomme ſielden, dog undertiden, hvor de ere blevne befundne nødvendige. Begivenhederne ere ordnede med megen Overlæg og Valg. Enhver bekommer efter ſit Forhold til det gandſke ſit behørige Lys. Man troer Forfatteren gierne, at det ved den Forvikling og de mange Modſigelſer, ſom i Beſynderlighed forekommer og i den Irlandiſke Hiſtorie formedelſt de forſkiellige National- og Religions-Fordomme, det maae have været ſom ofte meget vanſkeligt at ſammenligne Alt og bringe den Sandhed ud deraf, ſom han ſøgte. Men han betager Læſeren den Møye, at underſøge Alt tilligemed ham, og forelægger ham alene Reſultaterne af ſine Underſøgninger. Han indblander ſig ikke i vidtloftige politiſke Raiſonnements; da han er riig nok paa Begivenheder, og forſtaaer den Kunſt at foredrage dem paa en behagelig Maade uden nogen ſøgt Sminke, og man vil overalt erkiende den mandige, eftertænkende og uparteyſke Hiſtorieſkriver. Man veed ikke, om man kan vente nogen Fortſættelſe af Hiſtorien indtil vore Tider, ſaa meget man og maatte ønſke den. Men en kritiſk Fortegnelſe paa de brugte Hiælpemidler havde man nok kundet vente af en Leland.

Breſlau. Erneſti Jeremiæ Neifeld R. Pol. Conſ. Aul. vatio medendi morbis circuli ſangvinei. 1773.

30 A. st. 8v. Forfatteren havde til dette Værk sammendraget meget af de bedste Skribentere, men som til Lissa er bleven ham forbrændt; hvorpaa han vendte sig til Posen og og har nydt al Understøtning i sit Arbeyde af de Breslauiske Læger. Det er egentlig tvende Afsnitter af Lægekunsten, nemlig om Feberne og Blodstyrtningen. Overalt en kort Theorie, dernæst Beskrivelsen paa Sygdommen, dernæst dens Lægemaade med nogle fornødne Anmærkninger og endelig Recepterne. Feberen er overalt betegnet ved den hastige Puls; men i sig selv er den et urigtigt Forhold imellem Livskræfterne, og de Kræfter, som ere Villien undergivne. Feberne i Besynderlighed. Vexelfeberne. Hr. A. kommer først til Feberbarken, naar andre lemfældige Midler ikke ville hiælpe. Den dobbelte Vexelfeber, de uordentlige ondartede Febre, de raadne Febre. Ved stærke Kræfter aarlader han dog: Sygdommens Kræfter blive svækkede ved gelinde afførende Midler. Den egentlige hidsige Feber Causus, som er meget farlig, kommer af Blodets Fortykkelse, udfordrer altid Aarladen, og bliver slemmere af hidsige Lægemidler. Galdefeberen er dog mildere end Causus, Aarsagen er i Galden af Galdeblæren, som gierne blandes med Spisen i Tolvfingertarmen. Kun i nogle Omstænde, og naar Maven er overladt med Spise, giver Hr. A. et Brækmiddel. Til at forebygge Inflammation er et Gran Kampher tienlig. Snuefeberen og der under den ondartede, som er ledsaget med en stor Udmattelse. Den kommer af en meget fiin og særdeles skarp Luft (miasmate.) I denne Feber, i sær om den er bleven til en Syge, kan man lade brække med behørig Forsigtighed. Skarpe afførende Midler og Krebs Øyne ere skadelige. Men vel er Bræk-Roden til 4 og 6 Gr. tienlig ved Bugløben. Flekfeberen. Flekkerne ere næsten aldrig gode. Den har næsten de samme Kiendetegn, som den slemme Snuefeber, men hæftigere. I stærke Legemer med store Hoved- og Ryg-Smerter aarelader han, Matheden uagtet: og Kræfterne blive meget skaanede, naar man strax i Begyndelsen lader brække, kun at der ingen Inflammation er for Haanden. Opium er altid farlig. Den røde Friesel. Ogsaa her aarelader Forfatteren ved fuldblodige Syge, og giver syrlige Drikker. Rosen, Børnekopperne. Halsens Indflammation vil han afholde med et Middel hvorfra Rec. vilde have Salpeteren

bort-

bort. De Haeniſke Grunde imod Indpodningen. Meslingerne. De langſomme Nervefebre, hvori Hr. M. foredrager Vinen for anden Hiertеſtyrkninger. Inflammationen i Almindelighed, en Blodets Standsning i ſmaae rode og giennemſigtige Kar. Feberen med Inflammation. Affindigheden er ulægelig, hvis man ikke ſtrax i Begyndelſen kan dæmpe den. At ville aabne Aaren under Tungen er misligt; bedre paa Halſen. Halsbrynden, og i ſær den ſlemme. En Gurgeldrik med Minderers-Geiſt og Myrrhe-Tinktur. Inflammation i Lungen. I Begyndelſen: og ved fuldblodige aarlader han, dog ikke indtil Afmagt, dog uagtet den tilſyne værende Mathed. Opium er aldrig at tilraade. Den falſke Inflammation i Lungen, Inflammation i Mellemgulvet, en lidet bekiendt Sygdom. Inflammation i Leveren og andre Indvolde, ogſaa Milten. Blodſtyrtningen. Ogſaa her ſkader Opium, ſom ophidſer Blodet, med mindre en Trækning eller Pirren maatte være Aarſag dertil. Endelig Blodſpytningen og andre Blod-Forlits, ogſaa af Moderen. Syrlige Midler og Valden ere her at tilraade, og de udvortes Midler have her en tydelig Kraft.

Leipzig. Nicolaus Ernſt Kleemanns **Reiſen von Wien über Belgrad bis Kilianova, durch die Budſchiack Tartarey über Cauſchan, Bender, durch die Vogen Tartarey in die Crimm, dann von Caffa nach Conſtantinopel, nach Smirna und durch den Archipelagum nach Trieſt und Wien in den Jahren 1768, 1769 und 1770. Nebſt einem Anhange von den beſondern Merkwürdigkeiten der Crimmiſchen Tartarey. Zweyte und vermehrte Auflage mit vielen Kupfern. 1773.** 18 A. 8v. Forfatteren beſværer ſig i Fortalen, at man i Wien har ſtroget ham ſaa mange Steder ud, forandret dette hans i Form af en Dagbog affattede Arbeyde til Breve, og ladet hans Tegninger meget ſlet ſtikke i Kobber. Af diſſe Aarſager har han fundet ſig bevæget til at lade foranſtalte dette andet forøgede og rigtige Oplag. Det er en Kiøbmands Dagbog, der har Indſigt og beſidder Skionſomhed, men den indbefatter først en Mængde Begivenheder, ſom har mødt ham, og hvoraf i al Fald kun en liden Deel kan nytte den, ſom under ſamme Omſtænde vilde gjøre

den-

denne Reyse. Dernæst ere Efterretningerne om de Egne, hvorigiennem han er kommen, næsten alle bekiendte, saa vidt som de ere af nogen Betydenhed. En eeneste finder man mærkværdig, at han nemlig paastaaer imod de nyere Geographer, at Donau har ikke 7, men ikkun 5 Udløb. De tyrkiske Toldbetienteres Uretfærdigheder, deres og Janitscharernes, og fast alle Tyrkers, hvis Hiælp man behøver, umættelige Giærrighed, og Rovbegierlighed, har oftere givet ham Materie til Klager. Man maae altsaa giøre en anseelig Profit ved at sælge sine Vahre i Crim, da Kiøbmanden ellers ikke kunde tilfredsstille disse Rovfugle uden at lide Tab. Men det er og noget, man længe har vidst. I Anhanget om det Crimmiske Tartarie er heller ikke noget nyt eller ubekiendt at finde. Man vil gierne tilstaae Forfatteren, at der i mange Bøger findes falske Efterretninger, om dette Lands Regieringsform, Adel, o. s. v. og at han tvertimod har giort sig Umage for at skrive Sandheder, men det er dog kun saadanne, som man og kan læse i andre Bøger. Den i Aaret 1769 afdøde **Gery Cham**, som han selv har talt med, giver han den Berømmelse, at samme har besiddet megen Forstand og Krigs-Erfarenhed. Overalt lader han Tartarerne og Tartariske fornemme Herrer vederfares Ret, og sætter dem formedelst deres fromme og menneskekiærlige Sindelag langt over Tyrkerne og Armenierne. Kobberstikkerne maae vel være bedre geraadne end de ved første Oplag, men iblandt de fine kan man dog ikke regne dem. Desuden ere mange Forestillinger allerede for Haanden i andre Reysebeskrivelser og historiske Værker. Havde disse været Forfatteren bekiendte, saa havde han maaskee ikke overgivet sine Anmærkninger til Trykken. Denne hans patriotiske Tænkemaade, at man fra Tyskland af skulde søge at anlægge en Handel paa Crimm, og fornemmelig afsende mange Jern-Vahre derhen, fortiener Opmærksomhed. Men den Tanke, at man og ved den Leylighed kunde forsyne sig med de smukke Circassierinder, havde man ikke formodet af en Kiøbmand der kun besad en sund Forstand. Man har for ikke lang Tid siden læst den hos en nymodig Philosoph, som en stor, nye og vigtig Tanke, hvilken vil have os forædlede ved Asiatiske Fruentimmer og Mandspersoner, ligesom man forædler de slette Heste- og Faare-Arter. Dog Kiøbmanden tænkte paa

den

den Profit, han kunde giøre med saadanne Vahre, og Philosophen følte, at han var udartet.

Altenburg. Vollständige Einleitung in die Kenntniß und Geschichte der Steine und Versteinerungen von Johann Samuel Schröter, ersten Diaconus an der Stadt und Pfarrkirche zu St. Petri und Pauli zu Weimar, verschiedener Gesellschaften Mitglied erster Theil. 1774. 424. S. 4. Den utrættelige Forfatter, der har tilforn givet anseelige Prøver paa sin Flid og Indsigt, leverer her Begyndelsen til et stort og møysommeligt Værk, hvoraf endnu snart skal følge tvende Deele med mange Kobbere. Han leverer her et Udkast af et fuldstændigt lithologisk Systeme, som hidindtil gandske har manglet, er ogsaa hidindtil det eeneste i sin Art, og har til Øyemærke, at man i et Øyekast kan overse Alt hvad som hidindtil er udrettet i dette Fag. Forfatterens Fortale fortiener at læses med Opmærksomhed, ey alene for i Almindelighed at giøre sig bekiendt med hans Plan, men og formedelst hans lærerige Anmærkninger over Vanskelighederne og Manglerne ved et lithologisk Systeme i Almindelighed. Da den saa nyttige Bruckmanniske Bog om Ædelstenene først kom Forfatteren til Hænde, da hans Værk næsten var aftrykt, saa har han dog i Fortalen endnu benyttet sig deraf. Den foran satte systematiske Afridsning af Skriftets Indhold er meget nyttig til at overse det Gandske. Enhver upartiesk Læser maae tilstaae, at Hr. S. har udrettet meget, og fortient al Forskud og Opmuntring. Han har og først sig velgrundede Indvendinger til Nytte, og har ogsaa allerede her paa nye udarbeydet Tourmalinens Historie. Han er saa lykkelig at have fundet en god Tegner, og vil levere mange gandske nye Original-Tegninger, som det Hertug. Weimariske Cabinets Naturalier har tilbudet ham.

Wien. Joannis Seiwert Cib. Trans. Inscriptiones monumentorum romanorum in Dacia Mediterranea 1773. 191. S. 4. Man finder her en Bekiendtskab med den gamle romerske Lærdom større, end man skulde vente hos en Hermanstader, da den i mange andre Egne er sielden nok at forefinde. Det er en Samling af Steenskrifter, som

ere

ere fundne i Siebenburgen, aftrykte og skrevne Efterretninger. Nogle synes Forfatteren dog selv at have afskreven paa Stedet, eller dog i det mindste først at have udgivet dem. Den Orden og de Afsnitter, som han har bragt dem under, røber megen Indsigt. Sielden indlader han sig i fuldstændige Forklaringer over Indskrifterne, eller Oplysninger, som kunde drages deraf, i sær i den gamle Historie og Geographie. Men, enhver Steenskrift er fuldkommen saaledes igientaget, som den maae læses, og derpaa er den Efterretning tilføyet, hvor den er bleven fundet, og hvorfra Forfatteren har taget den. Sielden har han givet sig af med nogen Kritik. Hist og her ere dog indstrøede nogle smaa og lærde Anmærkninger. En stor Deel af de her anførte Steenskrifter ere forgangne. Under Keyser Carl. VI. paatog en Italiensk Grøve Arioſto sig at opsøge Steenskrifterne i Siebenburgen, og at bringe dem til Wien. Men de Wallachiske Bønder, hvilke det blev paalagt som en Hoverie-Tieneste at føre dem til Weisenburg, sloge Steenene overalt i tu, hvor de kunde finde nogen, for at slippe fra dette Hoverie, og de vare deri ikke meget af fortænke. Arioſtius in deperditis findes her meget ofte anført.

Altdorf. Johann **Freyherrn von Schwarzenberg.** — **zwenn merkwürdige Briefe, nebſt einer kurzen Nachricht von deſſen Leben und Schriften.** 1774. 2 A. 8v. Baronens Levnet, som vel er bleven meest berømt ved den Andeel han har havt i Halsretsordningen, er vel allerede beskreven af den Sal. **Christ**; men man kiender ham endnu ikke ret fra en anden Side, der giør han ligesaa mærkværdig. Han var en stor Ven af Reformationen, og i Skrifter selv en Forsvarer af den reene Lære, hvorved han opbragte sin Søn imod sig. Om disse og andre Skrifter saavel som og om nogle Familie-Omstænde finder man her gode Efterretninger samlede. Begge Brevene ere ligeledes mærkværdige i sær for Reformations-Historien af Polen og Preüssen, og bevise tillige Baronens Ophold sammesteds, hvilket **Christ** har kaldet i Tvil.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 28.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 13de Julii 1775.

Kiøbenhavn. Samlung zur Däniſchen Geſchichte, Münzkenntniß, Oeconomie und Sprache, durch Johann Heinrich Schlegel, Königl. Däniſchen Juſtiz-Rath, Profeſſor und Hiſtoriograph. Zweytes Band. Zweytes Stück. 1774. Nærværende Stykke indbefatter følgende Artikler: I) Ueber die Medaille mit dem Obelisk, zum Gedächtniß des Hochſeligen Königs Friedrich des Fünften. Først en kort Betragtning over det Spørsmaal, om og Monarker kan have Venner? som en Indledning til Beſkrivelſen selv over Monumentet. Dette er opført af en Kalkſteen, som er brækket ved Faxøe, en Miil fra Bregentved. Det er dette Kalkbrud Pontoppidan har beſkrevet i den første Tome af Danſke Atlas S. 424, til hvilken Beſkrivelſe Forfatteren, som selv har beſeet Stedet, her har føyet nogle flere Omſtændigheder. Dernæſt Beſkrivelſen over Obelisken selv, hvis Indskrifter ere her affatte paa Latin med tydſk Overſættelſe. Endelig mælder han om nogle ligedanne Monumenter, som den lærde Henrich Rantzow har oprettet til Erindring af Sal. Kong Friderich II., nemlig en Obelisk, et Capell, og en Pyramide. Obelisken og Capellet er i Nærheden af Segeberg, og Pyramiden i Egnen ved Itzehoe. Medaillen er aftrykt paa et Kobber-Blad, som følger hermed. II) Ueber die Runemünzen. Først noget om Prof. Oluf Worms lærde Værker over

Runeskrifterne. Til samme Tid, da han og andre Lærde her i Dannemark søgte at give Oplysning om Runeskriften, begyndte man og i Sverrig at lægge sig efter at kiende Runerne. Som det gemeenlig pleyer at gaae til, saa skeede det og da: „Es entstand darauf eine Nacheiferung zwischen beyden Nationen, die nordischen Alterthümer immer höher zu treiben; aber es mischte sich auch in diesen Wettstreit unter **Worms** Nachfolgern in Dänemark, und dem **Olaus Berelius, Rudbeck** und ihren Nachfolgern in Schweden, eine unächte Vaterlandsliebe, und mit derselben ein Wohlgefallen an ungegründeten Muthmassungen und unzeitige Belesenheit. Und darüber sind gegen Ende des vorigen Jahrhunderts und weit in das itzige hinein, zumal von Seiten der Schwedischen Schriftsteller, bey allem ihren Fleiße, diese Alterthümer mehr verdunkelt als erläutert worden." Runnerne holder man for et ældgammelt og Scandinavien egentlig tilhørende Skrift, og man har troet, at det ey alene er bleven brugt paa Steene og til Calendere, men og til hele Bøger. Kun om Rune-Mynter har man ikke vildet vide noget. **Worm** havde selv ingen seet. Siden har man ved nøyere Efterſøgning virkelig fundet gamle Mynter med Runer saa vel i Dannemark, som i Sverrig. **Thomas Bartholin** den Ældre, er den første, der har bekiendtgiort saadan en Mynt i Act. Med. Hafn. T. II. 1673., og hans Søn den yngre **Thomas Bartholin** har i hans Antiqv. Danicis bekiendtgiort nogle andre deslige Runiske Guldstykker, kun at de begge holder dem ikke for virkelige Mynter, men et Slags Amuleter. Det er egentlig den Fordom om Runeskriftens høye Alderdom i det hedenske Norden, der har indtaget vore Antiqvarier imod Runemynternes Tilværelse, da der i disse Tider ingen Penge bleve myntede, indtil endelig **Otto Sperling** i Aaret 1700. bekiendtgiorte en Runisk Bractet, som blev funden paa Bornholm. **Nikolay Reder**, Assessor i det Stockholmske Antiqvitets Collegium, skrev strax efter **Sperling**, og synes i Begyndelsen ey at have kiendt hans Skrift. Han holder det for en ganske uventet Opdagelse, at kunne bevise en Runemynts Tilværelse, og kaldte derfor sin Afhandling, trykt til Leipzig 1703. de Argento Runis seu Literis Gothicis insignito. Han havde selv den Gang ingen Runemynter seet, men i den for-

øgede

sgede Udgave af **Camdens** Britannia, som **Edmund Gibson** 1695. besørgede, bemærket noget hidhenhørende. Gibson bekiendtgiorte en liden i Engeland funden Sølvmynt med Runeskrift, men forført af **Bartholins** Erklæring, at der ingen Runemynter vare til, har han og holdt den for en Amulet. Siden søgte **Reder** overalt efter Runemynter, og fandt omsider nogle smaa med enkelte Bogstaver og Characterer hos tvende Svenske Lærde, **Elias Brenner** og **Olaus Brommelius**. Han bekom selv een, som var langt større og betydeligere, som efter hans Fortolkning hører til den Danske Historie og forestiller Kong **Svend Esthritsøns** Navn og Billede. Nogle flere findes i **Elias Brenners** Thesauro Nummorum Sueo Gothicorum, som i Aaret 1731. kom for Lyset til Stockholm med **Reders** Fortale. En fuldstændig Fortegnelse paa alle i Sverrig bekiendte Runemynter finder man i den **Beskrivelse paa de Svenske Mynter og Kongelige Skue-Penge, som endten nu virkelig giemmes i store Cabinetter, eller findes aftegnede i Bøger**, hvilken under denne Titel i Svensk Sprog blev udgiven af **Carl Reinh. Berch**, Cancellie-Raad og Ridder af den Kongel. Nordstierne-Orden, og er trykt til Upsal 1773. paa Universitetets Bekostning. Man veed ikke, at her i Dannemark er skreven noget om Runemynterne siden 1700. Her findes dog et betydeligt Antal deraf i adskillige Cabinetter, saasom i Kammer-Herre **Suhms**, Conference-Raad **Lievenfeldts**, Etats Raad **Langebecks**, Etats-Raad **Ryberges**, Hr. Justice-Raad og Professor **Schiønnings** Samlinger af Mynter. En berømt Ven af Forfatteren, som ey har vildet være nævnt, har sat ham i Stand til at kunne meddeele Elskere af de nordiske Oldsager tvende hidindtil ubekiendte Danske Runemynter, og at kunne forklare dem med større Tilforladenhed, end han kunde have tiltroet sig selv. De ere heryed afbildede i Kobber, og deres Vægt og Værd tillige angiven med tilsøyet antiqvarisk Forklaring. Man har fundet dem tilligemed de andre i forbemældte Cabinetter ved Pløyning paa Marken i Grævskabet Holstenburg i Siæland. De ere begge efter den givne Forklaring Kong Svend Esthritsøns Mynter, og af een Præg, kun med den Forskiæl, at paa den eene er Omskriften forkortet saaledes: Sue Rex Ta, i Steden for paa den anden Suen Rex Tanorum,

rum. Allerede diſſe tvende her anførte Mynter ere tilſtræ
kelige nok til at igiendrive begge forbemældte den yngre Ba
tholins og andre Antiqvariers Satzer, at nemlig 1) Run
ſkriften tilhører hedenſke Tider, og 2) at der ingen ægte R
nemynter gives. Det Modſatte af begge Satzer beviſes
af de andre i Dannemark for Haande værende Runemynter
af dem, man i Sverrig har opdaget. Man tilſtaaer gierne
at de nordiſke Hedninger hverken har myntet i Guld eller Sø
Men de fleſte Runiſke Monumenter ere fra de chriſtelige T
der, og da de Danſke Mynter med hiſtoriſk Vished opſtige
Knud den Store, ſaa er det ingen Under, at Runerne e
ligeſaa vel blevne ſatte paa Mynter, ſom paa andre Mon
menter fra ſamme Tid. Der ere i diſſe nyere Tider og f
faa Aar ſiden udkomne ganſke nye Opdagelſer og Underſøgni
ger over Runeſkriften. Den berømte Hiſtorieſkriver Vela
quez har 1752. ſamlet Runer af de ældſte Spanſke Mynt
og Monumenter. Hr. Niels Reinhold Brocmann,
lærd Svenſk, ſom har opholdt ſig en Tid lang her i Kiøbe
havn og under Hr. Etats-Raad Langebecks Anviisning h
i ſær ſtuderet de nordiſke Oldſager, men er ſiden død, udge
1762. Ingvars Saga til Stockholm, og tilligemed ſamn
en udførlig Underſøgning over Runeſteenenes Alder. Hc
henfører de fleſte til den chriſtelige Tids-Alder. Men den b
rømte Hr. von Ihre er endnu gaaet videre. Han har
Upſal 1769. og 1770. ladet trykke tvende Diſſertationer, d
eene de Runarum in Suecia Antiqvitate, den anden de Ru
narum Patria & Origine, hvilke begge Hr. Schlöſſer i de
XIII. Deel af den fortſatte Allg. W. Geſchichte frit h
overſat. Begge diſſe lærde og ſkarpſindige Afhandlinger vi
at Runerne kan ikke være opfundne i Sverrig, fornemmel
af den Aarſag, fordi de ſlet ikke paſſe ſig til det Svenſ
Sprog. De vise fremdeles, at de har været de ſydligere N
tioner tidligere bekiendte, og giøre det rimeligt, at Runer
have deres Udſpring fra Alemannerne, ſaaſom de paſſe ſ
til det gamle Høytydſke Sprog, og diſſe Romernes Nabo
lætteſt kunne laane forſkiællige Bogſtaver af deres Alphabe
I Tydſkland har de videre udbredet ſig indtil Sachſerne, c
fra dem ſkulde de endelig, efter Hr. von Ihres Meening
være komne til Norden, hvor de har været længe for Chr
ſtendommens Indførſel, og de Chriſtne har holdt dem vedli
indt

indtil i det 14de og vel 15de Aarhundrede, og brugt dem ey alene til Steene, men og til Love og andre Haandskrifter og Mynter. Foruden disse forangførte Lærde har for nylig tvende Göttingiske Professorer giort sig Fortieneſter ved Runeskriftens Undersøgninger, nemlig Hr. **Büttner**, der i Aaret 1771. har sammenlignet de Spanske og Nordiske Runer med hinanden, og Hr. **Murray**, der 1767. har meddeelt det Göttingiske Videnskabs-Selskab tvende lærde Afhandlinger derover, hvoraf man finder Udtoge i **Gött. Anzeigen** for Aarene 1767. og 68. III) **Beschluß von** Carl Ogiers **Dänischers Reise im Jahre** 1634. farer fort med, at beskrive adskillige høytidelige Optog og Ceremonier ved det Danske Hof i Anledning af Kron-Printsens Formæhling, og een af de Kongelige Døttres **Sophies** Formæhling med **Christian Penz**, Ridder og Commendant til Glückstadt. Det er os alle bekiendt, at der iblandt den høye Adel paa de Tider fandtes mange berømte og grundlærde Mænd. Derom har den Franske Forfatter her aflagt et berømmeligt Vidnesbyrd, i det han siger S. 63: „Man muß wissen, daß Edelleute von „ dieser Art (han taler om **Ulfelderne**) die Wissenschaften „ nicht verachten; und daß solche ihnen nicht unbekannt sind; „ ja daß sie vielmehr alle in Sprachen und Wissenschaften „ sehr gelehrt sind, und daß derjenige in Dänemark kaum „ für einen Edelmann gehalten wird, der nicht wohl studiert „ hat. Es sind selbst grosse Gelehrte unter ihnen. Ich habe insonderheit den alten **Rosenkrantz**, den Vater einer „ ansehnlichen Familie, bewundert, der, seiner grossen Klugheit und Tugend gemäß, alle seine Kinder nach seinem „ Muster hat erziehen lassen. Es ist ein Mann von ungemeiner Gelehrsamkeit, der sich ganz der Theologie, und „ insonderheit der Lesung der heiligen Schrift gewidmet hat, „ und grosse Kenntniß im Griechischen und Hebräischen besitzt. Sein Leben ist übrigens untadelhaft." IV) **König** Christian IV. **Briefe an den Kanzler** Christian Friis **auf Kragerup.** Forfatteren har ved forskiællige Venners Forskud tilveyebragt sig en Samling af 600 denne Konges egenhændige private Breve, som deels betraffe de vigtigste Rigs-Forretninger, deels andre og meget ofte huuslige Anliggenheder. Af denne Samling ere de vigtigste de, som han har skrevet til Kanzleren Christian Friis, den anden af dette

Navn, og til **Corfitz Ulfeld**, da denne var Statholder Kiøbenhavn og tilsidst Rigs-Hofmester. De første har Fo fatteren for den største Deel benyttet sig af i den IIIdie B af denne Konges Historie, og de sidste ere ikke mindre tienli til at oplyse de sidste Aar af denne Konges Regiering. „I „ ich aber (siger Forf.) in der Geschichte dieses Königs n „ einzelne Stellen seiner Briefe und nur in einer deutsch „ Uebersetzung anführen kann, so hoffe ich, durch Mitth „ lung der Briefe nach dem Originale, nicht allein die da „ aus hergeleiteten historischen Wahrheiten zu bestätiger „ sondern auch allen Verehrern dieses grossen Königs eine „ angenehmen Dienst zu leisten. Ihnen wird nicht nur d „ Inhalt, sondern auch die Wendung der vertrauliche Ton „ der körnichte Ausdruck, wie auch der schnelle Uebergan „ von den wichtigsten Statssachen auf allerley Nebendinge „ merkwürdig und schätzbar seyn." Hertil har han da fo det første valgt tolv Breve til forbenævnte Kanzler Friis som ere skrevne i Aarene 1618.-1624., hvilke han har lev ret med nogle foregaaende orthographiske Anmærkninger, o en efterfølgende tydsk Oversættelse med underføyede fornødn Oplysninger. V) **Ueber die Dänischen Reichsräthe vo der Reformation bis zu Einführung der Souverain tät und über die angesehensten adelichen Familien, i ältern und neuern Zeiten.** Forfatteren har under sit Ar beyde over Kong **Christian** den Fierdes Historie giort sig de berømmelige Bemøyelse, at samle Efterretninger om alle be rømte Mænd i hans Tid. Hist og her har han og i de ud givne tvende Bøger af denne Historie tilføyet korte Levnets Beskrivelser over en Deel mærkværdige Personer. Men Rigs Raadernes Levnets-Beskrivelser, hvortil han ellers har haft Materialier nok, har han med Flid forbiegaaet, saasom han i sær havde foresat sig at forfatte og udgive et biographisk Værk over alle Rigs-Raaderne, fra Kong **Friderich** II. Død indtil Souveraineteret 1660. Dette hans Fortsæt har op vakt Opmærksomhed saa vel hos inden- som udenlandske Vel yndere, og Forfatteren er endogsaa fra Sverrig af nogle Gan ge bleven erindret om at lægge Haand paa Værket. Men in gen har viist ham større Velbehag i dette Arbeyde, end den Sal. Geheime-Raad og Grøve **von Bernstorff**, som endog så har opmuntret ham til at udkaste en Plan dertil, og har

ytter

yttret det Ønske, at Værket endogsaa med udvortes Pragt maatte komme for Lyset, og med derudi beskrevne Rigs-Raaders Portraiter. Men Forfatteren har dog for en Deel Aar siden taget i Betænkning, om han vel og vilde være i Stand til at udføre dette vidtløftige Arbeyde, der udfordrer, foruden megen Møye, tillige en kraftig Understøtning i sær fra de Familier, som disse Levnets-Beskrivelser næst angaaer. Imidlertid har han dog ikke ganske opgivet de Tanker, at oplyse den Danske Historie ved fortiente og berømte Mænds Levnets-Beskrivelser og ved tilforladelige Efterretninger om anseelige Familier. Han troer og, at nærværende Samling skikker sig allerbedst til at udføre dette Forsæt, i sær da han allerede i Fortalen har forbundet sig til, imellem biographiske og genealogiske Opsatzer, at indblande Materier af anden Art, for dermed at skaffe Læseren en behagelig Afvexling. I Følge dette sit Løfte, er han og ofte bleven opmuntret til at indrykke i denne Samling saadanne biographiske og genealogiske Afhandlinger om berømte Mænd og anseelige Familier, hvilke han og lover Tid efter anden her at meddeele og det efter følgende Plan: „Ich werde die Leben der vorzüglichsten Perso„nen von einen Geschlechte, so viel möglich, zusammen „nehmen, und Familien-Nachrichten und genealogische Ta„feln, wo sie zu haben sind, damit vereinigen. Die Le„bensbeschreibungen sollen nicht im Stil der Leichenpredig„ten, noch allein aus denselben ausgearbeitet werden, son„dern mit Hinzufügung aller interessanten Umstände, die „sichs aus Büchern und Briefschaften, aus Urkunden und „Denkmahlen sammeln lassen; auf die Art wie es mit Owe „Gieddes Leben im II. Stücke dieser Samlung p. 39-51 „geschehen ist. Hierbey werde ich mich an keine gewisse „Ordnung binden, sondern diejenige Arbeit zuerst vorneh„men, zu die ich, nebst hinlänglichen Nachrichten von der „Familie, welche sie angeht, die nöthige Unterstützung er„lange.“ Forfatteren har her indrykket den Plan til en Historie om de Danske Rigs-Raader i forbenævnte Periode, og det Ord til andet saaledes, som han allerede i Aaret 1763. har overleveret den til den Sal. Grøve von Bernstorff. Dernæst en Fortegnelse over Rigs-Raaderne i forbenævnte Periode, med foregaaende og efterfølgende dertil henhørende Erindringer, tilligemed en Successions-Fortegnelse over de høye Rigs-Betieninger i samme Tid fra 1536. til 1760.

Riga. Die neueſten Offenbahrungen Gottes in Briefen und Erzählungen verdeutſcht durch D. Carl Friderich Bahrdt, der Theologie ordentlichen Lehrer zu Gieſſen. Erſter Theil, welcher den Matthæus, Marcus, und Johannes enthält, 840 S. Zweyter Theil, worinn die beyden Bücher des Lucas enthalten ſind. 376 S. 8. 1773. Dette Skrift fortiener Opmærksomhed. Nogle Recenſentere, ſom allerede har givet deres Betænkning derover, ſynes for en Deel ey at have havt Forfatterens Absigt for Øyne, og har derfore fældet ubillige Domme derover. En anden derimod har ſagt ſaadan en Dom af: „unſtreitig gehört das Buch zu den wichtigſten und „ merkwürdigſten des Jahrhunderts; vielleicht zu denen, „ die Epochenenachen. Zwiſchen Geſchry von hohem Lob „ und tiefem Tadel ſtehts wie ein Fels im Meer der von den „ Wellen beſpühlt und gewaſchen, aber nur unmerkbar er„ ſchüttert werden kann ꝛc.“ Man giør bedſt i at overlade Dommen til Publikum og Tiden. Luthers Overſættelse maae immer blive vor kirkelige Overſættelse. Den fortiener at kaldes et Meſterſtykke, i Betragtning af de Omſtænde, under hvilke den er giort. Men vore nu tænkende og læſende utheologiſke Chriſtne behøver en anden, hvorved man ey alene har benyttet ſig af de nyere Critikens og Philologiens Hiælpemidler, men ſom og er ſkreven i vort Aarhundredes Sprog og Aand. De Forſøg man hidindtil har giort til tydſke Overſættelſer af det N. Tte, har ikke havt nogen retſynderlig Lykke. Der ere mange Omſtænde, der opvække en gunſtig Fordom for Hr. Dr. Barhdt. Overſættelſen retter ſig efter Overſætterens Forklaringer. Men Hvo veed ikke, hvor vanſkeligt det er for de allerfleſte at følge den Regel, ey at forklare efter Syſtemet. Hvad Hr. B. angaaer, da kan man i den Henſeende være temmelig ſikker, og det er ingen ringe Fordeel. Vel er den Feyl, at forklare imod Syſtemet, ikke ringere end hiin: Men for det forſte giver ſig dertil ikke ſaa megen Leylighed, og dernæſt har et temmelig ſtærk og vel bevæbnet Mandſkab ſtillet ſig om Syſtemet, ſom uden videre Opfordring allerede vil giøre hvad det troer at være ſin Pligt. Giøre de det til rette Tid, ſaa bør man med al Tak erkiende deres Aarvaagenhed, men maatte og bede dem ey for ofte at lade høre uden Aarſag det ſaa frygtelige, Ad arma!

Hø

Hr. B. siger selv i en kort Fortale, hvad for et Øyemærke han har havt, og hvad for en Oversætnings Maade han holder for den bedste til sammes Erlangelse. Hans Øyemærke var, at give Religionens Venner en saadan Oversættelse i Hænder, som de uden nogen Commentar kunde forstaae, og bruge til deres Bekræftelse i Troen, en Oversættelse, hvorved man strax under Læsningen kunde forstaae Forfatteren uden at støde an, og uden over et Udtryk at maae læse hele Sider lange Anmærkninger. Nytten af saadan en Oversættelse, og dens Nødvendighed i vore Tider falder saa tydelig i Øynene, at man ikke behøver at spilde et Ord derover. Ogsaa derudi er man fuldkommen eenig med Forfatteren, at en bogstavelig Oversættelse skulde være stridig mod det ansørte Øyemærke. Ved Hebraismer, som Ord til andet overdrages i det Tydske, tænker den utheologiske Læser endten slet intet eller ogsaa noget Falsk, naar man ikke giver ham en Commentar dertil. Men man kan endnu ikke dermed være tilfreds, at de i Ord og Talemaader liggende Hebraismer blive forbyttede med reene tydske for enhver forstaaelige Udtryk: man fordrer endnu noget mere af saadan en Oversættelse, og Hr. B. har virkelig og søgt at udrette mere. Man maae ikke søge Hebraismen blot i Talemaader. Den er og at finde i Foreſtillingsmaaderne, i Tankerne selv og deres Vendinger, og de af samme opkommende Vanskeligheder maa i en Oversættelse af den Art, som her tales om, ryddes af Veyen. Men dette kan ikke skee, hvis man ikke tillader sig mange Friheder, som ved andre Oversættelser ikke kan tillades. Kort, skal en Oversættelse af det N. Te være forstaaelig for enhver uden Commentar, saa maae den paa mange Steder ikke være Oversættelse men Forklaring. Dette skulde nu Hr. Barhdts Oversættelse være, og var det i den Henseende baade ubilligt og urimeligt, om man vilde bedømme den efter de sædvanlige Oversætnings Regler. Det er vel ikke ubekiendt, hvad for Indvendinger man giør imod denne Maade at oversætte Bibelen paa Tydsk. Hvem indstaaer os for Paalideligheden i saadan en Oversættelse, hvori man har taget sig saa mange Friheder? Maae ikke de, som ey ere i Stand til at sammenligne Grundteksten troe Oversætteren paa hans Ord og ærlige Ansigt, og i al Fald ogsaa paa det Skudsmaal, som et Par Skriftdommere kan give ham? Det er vist nok saa: eet af

begge maae den utheologiske Læser vælge; endten en Oversættelse, hvori ethvert Ord udtrykker et Ord i Originalen, som efter Ordbogens Sigende har en lige Betydning, hvis Tilforladelighed er altsaa let at sætte uden Tvil, men som han dog ikke forstaaer, om han endog maaskee indbilder sig det Modsatte; eller en Oversættelse, som han forstaaer, men hvorved han dog paa Troe og Love maae antage en lærd Fortolkers Forklaringer. Her staaer Valget enhver frit for. Maaskee Hr. B. havde ikke giort ilde, om han ved vigtige Steder, hvor han har maattet tage sig nogen megen Frihed, havde sat en Bogstavelig Oversættelse i Randen, for dog nogenledes at sætte Læseren i Stand til at dømme for sig selv. Om man for Resten kan følge Oversætteren paa Troe og Love, og om han af denne gode Art af Oversættelser har leveret en god, dette vil man i det følgende give Læseren Anledning til at dømme om. Imidlertid lover han selv en Commentar, hvori han vil retfærdiggiøre Oversættelsen. Hans Øyemærke har været at udbrede en meer almindelig Lyst til Guds Ord, og saaledes at oversætte, at Christne kunde læse Bibelen med Smag og Fornøyelse. Man maae erkiende det prisværdige i denne Hensigt, om endskiønt det kunde synes, at han har anseet det for en alt for vigtig Sag at tilfredsstille hvad han kalder Smag. Den nærmeste Hensigt, hvori man læser Bibelen; er dog egentlig ikke den Fornøyelse, som Smagens Værker kan forskaffe os, det var vel alt nok, naar ingen Læser af Smag finder noget Anstødeligt, som kan tilskrives Oversætteren. Mindre Fuldkommenheder maae vige for de større, og ey enhver Ting kan tage imod al Fuldkommenhed. Men naar Hr. B. til sin Oversætningsmaades Retfærdiggiørelse iblandt andet og anfører dette, at den H. Skrifts Forfattere vare ustuderede Folk, der vidste hverken at vælge Plan eller Udtryk, saa kan man vel, hvad Paulus og andre Forfattere angaaer, ikke bifalde ham. Da for Resten denne Oversættelse skal tiene i Stedet for en Commentar for utheologiske Læsere, saa møder her det Hoved-Spørsmaal, om man kan forlade sig paa Rigtigheden af de Forklaringer, som Oversætteren herved har lagt til Grund. Ved enkelte Steders Bedømmelse, som maatte være nødvendig til en med Beviis stadfæstet Besvarelse paa dette Spørsmaal, kan man for Vidtløftigheds Skyld ey indlade sig; end ikke, saa gierne

maa

man vilde, kan man til en Prøve gjennemgaae et vanskeligt Capitel. I hvor mange Mangler, Hr. Bardts Arbeyde end maatte have for nærværende Tid, saa troer man dog, at det kunde modtage saadan en Forbedring, hvorved det kan blive til en af de brugbareste Bøger for utheologiske Christne, for at underrette sig om deres Religions Grund. Men Hr. B. maatte udvise en høy Grad af vedholdende Flid og en rar Selvfornægtelse, og ikke lade sig fortryde at omarbeyde mange lange Steder, naar han vilde forskaffe sig denne store Fortieneste. Paa de fleste Steder, end ikke de vanskelige undtagne, har Hr. B. givet en god og rigtig Forklaring, og man tør sige, at der kun mod faa Steder, hvad Forklaringen angaaer skulde være noget at indvende, naar han under Arbeydet havde ladet sine egne Hypotheser og Meeninger have mindre Indflydelse paa sig. Saaledes har Hr. B. for Ex. gandske søgt at undgaae at nævne Engel og Dievel, og har derved ladet sig forlede til mange tvungne og besynderlige Forklaringer og Omskrivninger; hvilket man aldeles ikke kan bifalde. Uden at disputere over Sagen selv, og uden at indlade sig i det Spørsmaal, hvormeget af saadanne Begreber der kunde høre til den christelige Religion selv, og hvormeget til Philosophien, eller den orientaliske Forestillingsmaade, vil man dømme alene efter den ubrødelige Lov, at al Forklaring maae være historisk. I en Oversættelse af Bibelen, den maae være for Resten af hvad Art den være vil, tør man ikke udrydde alle Real-Hebraismer. Læseren taber ellers den Kiæde af Forestillinger og Tanker, som Forfatteren og hans første Læsere har havt. I en Commentar kan man forklare sig derover; men i en Oversættelse skikker sig ingen Dom over Sagen og Satzerne Selv. Man maae billigen spørge, hvorfor Hr. B. ikke heller har erklæret sin Meening derover i et Par Anmærkninger. Endnu andre flere Steder give retmæssig Anledning til samme Klage, at Hr. B har hængt alt for meget efter sine egne Hypotheser. For Ex. naar han oversætter Joh. VIII. 29 Faderen har forbunden sig med Mig til een Person; og Joh. X. 30. Jeg og Faderen udgiør een Person; og Joh. XIV. 10. Jeg er foreenet med Faderen til een Person; saa har han gandske egenmægtig givet Ordene den Forstand, og desuden er uden al Nød brugt det Ord Person, som ikke

har

har sin store Ubeqvemmelighed. Undertiden synes og Hr. B. med Flid at have valgt noget meer ubestemte Udtryk, end de ere, der staaer i Originalen F. Ex. Math. XXVI. 28. det Blod som skal være udgydet zum Heil vieler Seelen (εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν). Der ere og de Steder, hvor man savner Rigtighed og Nøyagtighed i Forklaringen f. Ex. Matth. V. κληρονομησουσι τὴν γην, das Vaterland der Tugendhaften ist ihr Erbtheil. Matth. XVI. 23. (Satan — du bist mir ärgerlich) Grausamer — du zerreissest mir das Herz. Matth. XXII. 23. (den Nächsten lieben wiesich selbst) dem Nebenmenschen eben die Liebe erzeigen welche man sich von ihm wünschet. Matth. XXIV. 10. er πολλοι slet ikke udtrykt. Marc. V. 43. (Er verbot ihnen hart, daß es Niemand wissen sollte.) Er verbot sich die Bekanntmachung dieser Begebenheit. Joh. I. 18. Ingen har nogen Tid seet GUD &c. er alt for svagt udtrykt og næsten gandske forbiegaaet. v. 32. coll. v. 33. er ikke nøye nok given. Joh. I. 37. I Stedet for, sie giengen JEsu nach, er oversat, Sie hielten sich von Stund an zu JEsu und begleiteten ihn. V. 39. 40. For, Wo bist du zur Herberge? — kommet und sehet es, hedder det: Sie versicherten ihn, daß sie seine beständige Gesellschaft zu werden wünschten. Dieser Wunsch ward ihnen auch gewähret. Alt for megen Frihed har Hr. B. tiltaget sig Matth. II. 23. worauf man die alte Sage deuten kann. Marc. II. 29. For, Gehe hin, der Dämon hat deine Tochter verlassen, skriver han, Gehe hin in Gottes Namen, og Joh. IV. 35. sætter han i Stedet for fire Maaneder, uden at erklære sig derover, een Maaned. Matth. XIII. 52. skulde man gierne have vildet forskaane Hr. B. for den Møye, at han, som han selv siger har trædet i Matthæi Sted, og udmalet den kun kortelig berørte Parabel. Marc. V. 35. lader han Christus paa Tydsk tiltale den blodsottige Qvinde (Θυγατερ) gutes Kind og Luc. IV. 22. hedder det: Man bewunderte die Grazie, mit welcher er alles, was er sprach, begleitete. Endnu meget mere burde Matth. VI. 5. den i Jerusalem aldrig hørte Betglocke ungeläutet bleiben. Urigtigheder i Tanker, Billeder og Udtryk kommer

un-

undertiden ogsaa for. Matth. XII. 30. Die Familien werden (im Himmel) nicht mehr ausſterben, ſondern ſolche unſterbliche Weſen ſeyn, die ꝛc. Matth. XXIV. 20. Die Donner meiner Rache werden brüllen als ob der Himmel einfallen und alle Geſtirne herabſtürzen Wollten. Joh. IX. 41. Es wäre Gut für mich, wenn die Schulden, die ihr auf mich hat, von einer wirklichen Blindheit herrührten. Undertiden ere de ſamme Originalens Udtryk kort efter hinanden uden al Aarſag paa en forſkiællig Maade overſatte. Matth. I. 18. Hun befandt ſig frugtſommelig εκπνευματος αγιȣ durch ein göttliches Wunder, derimod v. 20 Ihre Schwangerſchaft iſt vom heil Geiſt gewirkt worden. Matth. II. 2. ἀστηρ Conſtellation des Himmels; derimod v. 9. das Geſtirne. Cap. XXV. 26. αιωνιος den eene Gang, unabſehlich, og den anden Gang, unendlich. Joh. IV. 23. 24. at tilbede i Aand og Sandhed, bliver den eene Gang overſat, der rechte Dienſt Gottes beſtehet in einem Dienſt des Geiſtes und Herzens, og den anden Gang, ſie müſſen ihm durch die Güte ihres Herzens zu gefallen ſuchen. —— Da Overſættelſen ſkal tillige være forklarende, ſaa maatte man og i den Henſeende erindre noget. Undertiden blive dunkle Talemaader forklarede ved andre ligeſaa dunkle Joh. I. 13. at være ſødt af GUd bliver ſaaledes forklaret paa Tydſk, von Gott ſelbſt erzeugt und mit ſeinem Bilde begabet ſeyn. Ja man finder endog Hebraismer i Overſættelſen, hvor der ere ſlet ingen i Originalen. Luc. XXIII. 47. Da Høvedsmanden ſaae, hvad ſom ſkeede, priſede han GUd, hedder her, da der Officier ſahe, was da vorginge, erkannte er den Finger Gottes. Ofte er ikke forklaret, hvad der dog havde været at forklare Matth. XXI. 43. Das Reich Gottes wird von euch genommen werden. Luc. XXII. 20. Dieſe Becher iſt die neue Religion, welche ich mit meinem Blut beſiegeln werde. Derimod er der meget, ſom kunde være giort fuldkommen forſtaaelig for enhver ved en bogſtavelig Overſætning eller ved en Indlemmelſe af faa Ord, men uden Nød er bleven forklaret ved alt for vidtløftige Paraphraſer, hvorved mange ſkionne Steder ere blevne utaalelig ordrige og vandag-

tige,

tige, hvilke udmærke sig saaledes imod andre, at Uligheden foraarsager en slet Anseelse. Prøver deraf kan man finde næsten paa alle Sider. Man læse for Ex Herrens Bøn, eller Matth. III. 2. hvor man ey engang troer at det Begreb, som Johannes den Døbere den Gang forbandt med denne sin Formaning, omvender Eder, thi Himmeriges Rige er nær, rigtig er bleven beholdt. — Hr. B. har meget ofte, for at blive Læseren desto mere forstaaelig, indlemmet en Tanke, hvilken, efter hans Meening Skribenten vel har tænkt, men ikke skreven. Han lover og i Fortalen at betegne disse indlemmede forklarende Tilsatzer med Klamre; hvilket maatte skee, naar Læseren ikke bestandig maatte have en anden Bibel ved Haanden, for at underskille det, som Skribenten med Vished har tænkt, fra det, som han efter Rimelighed tillige derhos kunde have tænkt. Men ey alene savner man meget ofte disse Klamre, men de indlemmede Tilsatzer ere ogsaa overmaade mange, og det endogsaa paa Steder, hvor ingen var fornøden, og hvor de alene giør Fortællingen eller Talen kraftesløs, kiedsommelig og slæbende. Ofte er der og en Tilsatz løben ind med, hvis Rigtighed skulde maaskee være vanskelig at bevise. f Ex. Matth. III. 7. Es fanden sich Pharisæer (als Zuschauer) bey Johannes dem Taufer ein. I Fortalen hedder det, at saadane Tilsatzer ere meest giorte i Matthæus, og just derfor kan man sige, at Matthæus behøver langt meer at omarbeydes, end de andre Bøger. Derimod har Hr. B. ofte lukt noget ude. Ikke sielden kunde vel dette føyelig skee; men det er og ofte skeet der, hvor intet burde have været udeladt, eller hvor man i det Mindste ikke kan opdage nogen grundet Aarsag til Udelukkelsen f Ex. Matth. I. 16. I Stedet for, Joseph der Mann Mariä, von welcher JEsus gebohren ward, hedder det alene, Joseph, JEsus. I de foregaaende Vers af Slægtregisteret kan man tilstaae de blotte Navne vare tilstrækkelige, men her ikke. Matth. II. 16. fattes: nach der zeit, die er mit Fleiß von den Weisen erlernet hatte. v. 17. fattes, ligesom ved mange andre Citationer af det G Te Propheters Navn. v. 15. fattes den hele første halve Deel af Verset. Matth. III. 17. og Marc. I. 11. fattes: an dem ich Wohlgefallen habe. Joh. I. 2. fattes: im Anfang. — Hr. B. hav-

havde foresat sig alene at beholde saadanne Ordsprog, som paa en forstaaelig og anstændig Maade kunde udtrykkes i det tydske Sprog, og at ombytte de øvrige med andre. Altsaa sætter han Matth. XXIII. 15. Ihr thut, als wenn ihr euch die Füsse weglaufen wolltet, i Stedet for, Ihr umziehet Land und Wasser, skiøndt man ikke kan sige, at det sidste var enten uforstaaeligt eller uanstændigt. Andre Ordsprog, som snarere kunde have givet Anledning til en Ombytning, findes beholdne. For Ex. Cameelen, som gaaer igiennem Naale-Øyet. Over andre findes en plat Paraphrasis F. Ex. Matth XXIII. 24. i Stedet, Mücken seigen und Cameele verschlucken, hedder det, Kleinigkeiten übertreiben und die aller wichtigsten Dinge gering achten — Endelig vilde Hr. B. og modernisere den modbydelige østerlandske Dialoge. Men det er kun skeet alt for ofte, og paa saadanne Steder, hvor Dialogen er slet ikke modbydelig, men hvor man nu i Stedet for en god Dialoge maae læse en mat Fortælling. En saadan Omstøbning udfordrer megen baade Forsigtighed og Smag. — Overalt synes det, som Hr. B. har forestillet sig, at hans Oversættelse skulde blive saa meget desto bedre, jo meer den afvigede fra alle dem, man hidindtil har havt og fra Originalen selv, og som han havde troet, det var ikke nok, at den var meget forskiællig fra de sædvanlige Bibel-Oversættelser. Man har megen Aarsag at frygte, at de rette Kiendere af den Værd, som en Oversættelse af et gammelt Skrift bør have, ville giøre ham den rigtige Smag i Oversætning stridig. — Nok en Erindring om Brugen af kritiske Hiælpemidler ved denne Oversættelse. Man maatte vente, at Hr. B. lod dem ikke blive gandske ubenyttede. Men tre Ting har man herved fundet at erindre. Først klager man over den efterladte Anvendelse af Kritiken paa saadanne Steder, hvor den behøvedes. Hvorfor, er Doxologien bleven vedhæftet Herrens Bøn? Hvorfor er denne Bøn ikke ligesaa fuldstændig hos Lukas, som hos Matthæus? Hvorfor ere Joh. V. 3. de sidste Ord ikke ogsaa erklærede for mistænkelige, da dog det fierde Værs med god Grund er bleven kalden i Tvil. Dernæst erindrer man, at Hr. B. er alt for tilbøyelig til at stryge ud, hvor efter alle Kritikens Regler intet var at udstryge, og hvor gandske vist noget andet end Kritiken maae have ledet Dom-

men.

men. Af hvad for en Grund bliver Matth. I. 25. πρωτοτοκος erklæret for ægte? Hvad kan der vel have været at indvende mod Matth. IX. 34 og Kap. XII. 40. For det tredie tillader Hr. B. sig kritiske Formodninger. Recensenten er vel ingen Fiende af Conjectural-Emendationer, men meener dog, at Hr. B. ikke burde have givet dem nogen Plads i en tydsk Oversættelse af det N. Tre. Af de her vovede Forbedringer finder ey en eeneste hans Biefald. Den Forandring Joh. I. 1. af θεος ην ο λογος til θεος ην ὁ λογος støder an baade mod Kritik, Hermeneutik og Sprog. Vel vil Hr. B. forsvare dem i sin tilkommende Commentar, men man forsikkrer ham om i Forveyen, uden al Fordom, at han vil ikke finde Biefald.

Lemgo. K. E. K. Schmidts **Gesänge für Christen. In der Meyerschen Buchhandlung. 1773.** Hvem der kiender Hr. **Schmidts** Muse, veed allerede, at han iblandt en Deel meget skiønne Tanker, Strophер og vel ogsaa hæele Digter finder og matte prosaiske Vers. Dog bliver Hr. S. uden Tvil den iblandt Tydsklands unge Digtere, som man kan love sig meest af, i sær om hans Venners Roes engang vil blive ham ligesaa mistænkelig, som deres ubillige Dadlen, der ey ere Kiendere. Man har for Resten intet haft at udsætte paa disse geistlige Sange. I et Anhang indbefattes 3 fortræffelige Digter: **das Gebet eines Kranken Greises für seine beyden Kinder: auf Sellmars Tod,** som allerede er bekiendt af den Göttingiske Almanach og hvorved Forfatteren har forhvervet sig Rang iblandt de bedste tydske Digtere: og **der Triumph des Todes.**

Leipzig. Entwurf eines Landwirthschafts Calender über die jeden Monat vorfallenden vornehmsten Haushaltungsverrichtungen von den Churſächsischen Commissionsrath Mich. Gottl. Bucher **1773.** Det forstaaer sig selv, at disse maanedlige Arbeyder ere indrettede efter de Sachsiske Landes Omstændigheder, hvorfor her og forekomme alle de i disse Lande bekiendte Grene af Landhusholdningen.

No. 29.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 20de Julii 1775.

Kiøbenhavn. **Betragtninger over adſkillige Punkter af den almindelige og private Lykſalighed** ved Abbé Don Iſidoro Bianchi, **Profeſſor** Philoſophiæ & Matheſeos, **ſamt Medlem af de berømmeligſte Italienſke Academier.** - Overſat af det Italienſke ved Charlotta Dorothea Biehl. 1774. 154 S. i 8vo. Den første Tanke, Recenſenten efter nogle Stykkers Giennemlæsning giorde ſig om diſſe Betragtninger, var denne, at de vare vel ikke ganſke nye, men i Sandhed dog meer end een Gang læſeværdige Betragtninger. Deres Øyemærke, den almindelige og private Lykſaligheds Befordring, og i Beſynderlighed det menneſkelige Hiertes Forbedring, giør deres Læsning ikke lidet intereſſant. Forfatteren er overalt en fortræffelig Menneſke-Kiærligheds, Dyds og Religions Prædikant. Navnkundighed i den lærde Verden vil han ikke have haft til Henſigt; erklærer ſig for en Fiende af al den Berømmelſe, der ey er grundfæſtet i Nytten for det Almindelige; og er fornøyet med at behage de Faa, der finde noget i hans Bog, ſom kan forbedre deres Hierte. Han har ſkrevet ſine Tanker, ſom de ere avlede i Siælen, hvorfore de og fremſtille ſig i en ſimpel, naturlig, upyntet og ukunſtlet Form. Han lover ſlet ikke Publikum et nyt Værk. „Der er nu omſtunder, ſiger han, ſaa ſtort et Antal af Skrifter, at derſom „ de voxe lidt endnu ved denne herſkende Skrivelyſt, ſaa vil

„ det ikke alene blive vanskeligt for Efterslægten at lykkes i at „ opfinde nye Titler, men endog at frembringe nye Tanker.“ Han undseer sig altsaa heller ikke ved den Bekiendelse, at han har afhandlet gamle og bekiendte Ting. Det er ham nok, at de ere sande, og dertil de vigtigste og nyttigste Ting, der kan handles om, og at de, om de selv ikke her ere nye, dog ved hans Foredrag kan have bekommet nogen nye Anseelse fra en Syns-Punkt, hvorfra de meest og bedst kan røre Hiertet, og derudi frembringe de til dets Forbedring fornødne Virkninger. Dette Begreb har Forfatteren selv givet i Fortalen om disse sine Betragtninger, og det har siden fornøyet Recensenten deraf at see, at han og ikke traf det urette, saa han kan, om ikke rose Forfatteren for meget Nyt, dog med god Tillid og Fortrøstning til Læserens Biefald rose ham for det som er vigtigt og læseværdigt, da det visselig, som han selv siger, ikke kan ansees for et unyttigt og overflødigt Arbeyde, at kalde Mennesker, der paa tusende Maader afskeye fra Dydens rette Vey og Bane, tilbage til sig selv, til sin Samvittighed og sine Pligter. Han har deelt sine Betragtninger af i tre Bøger. Den første Bog har 12 Kapitler, hvis Indhold er: 1) om den almindelige Lykfalighed: 2) om den private Lykfalighed: 3) om det dydige Menneskes Egenskaber: 4) om Opdragelsen: 5) om Overveyelsens Nødvendighed: 6) om den sande Adel og Høyhed: 7) om den sande Sædelære: 8) om en sand Christens Egenskaber: 9) om en god Samvittigheds Vidnesbyrd: 10) om den fornuftige Selvkiærlighed: 11) om den falske Nidkiærhed: 12) om den sande Fortieneste. Den anden Bog har ligesaa mange: 1) om Regieringen: 2) om Lovene og deres Egenskaber: 3) om Statskunstens Foreening med Sædelæren: 4) om Regentens Pligter imod Sælskabets (NB. saaledes skriver Rec. hellere end med Oversætterinden **Samqvemmet**, som hun allevegne har, og det ey alene fordi det er mere brugeligt, men og fordi **Sælskabet** er som et Subject, og **Samqvem** som et Prædikat deraf): 5) om en Regents Raadgivere og Ministre: 6) om Sælskabets Pligter imod Regenten: 7) om Menneskenes Pligter imod hverandre: 8) om alle Menneskers Philosophie: 9) om de Lærdes Philosophie: om Kundskab om Mennesket: 11) om Almuens Natur: 12) om Oprør. Endelig har den tredie Bog ogsaa tolv Kapitler: 1) om Vindskibelighed: 2) om Videnskaber og

Kun-

Kunſter: 3) om Agerdyrkningen: 4) om Handelen: 5) om Sindslidelſerne: 6) om et rigtigt Begreb om Forſkiællen imellem det moraliſke Onde og Gode: 7) om Nytten af Gienvordigheder: 8) om Fornøyelſernes Skadelighed: 9) om Bedrageligheden i vore Begiærligheder: 10) om vore Nødtørftigheders ringe Antal: 11) om Menneſkenes Vildfarelſer: 12) om Venſkab. Læſeren maa tilſtaae, at alle diſſe Ting ere værd at tages i Betragtning, og vil derfor vel og over ſaa vigtige Ting vente, om ikke nye, dog vigtige og intereſſerende Betragtninger, og i denne Forventning vil han og ikke blive bedraget. Man kan i Almindelighed anpriſe det ſom et iblandt de Skrifter, der bør eyes og læſes af alle, der ere omhyggelige for at bevare og vedligeholde hos ſig ſaadanne Tanker og Foreſtillinger, ſom har en umiddelbar Indflydelſe til Hiertets Forbedring. At give et Udtog af enhver Betragtning i ſær, vilde deels blive for vidtløftigt, deels et meget vanſkeligt Arbeyde, da man ikke kan anſee enhver Betragtning, ſom en ſyſtematiſk Afhandling, der læt var at anbringe i et Hovedbegreb, men ſom en Samling af Tanker over en vis Materie, der ere fremførte paa Papiret, ſom de ere avlede i Siælen, uden nogen kunſtig eller methodiſk Forfatning. Men ſom vi pleye til vore Læſeres Fornøyelſe, i det Mindſte efter vor egen Indbildning og Øyemærke, at anbringe i vore Recenſioner deels egne Tanker, ſaadanne ſom de ere, deels fremmede fortræffelige Tanker, og diſſe ſom oftest, ſaa ville vi og giøre det her. Saa hører da I ivrige og nidkiære Patrioter! I ſom ville have alle Statens Uordener, alle eders Medborgeres Feyl rettede, og ſaadan Patriot er faſt hver Mand, hører, hvorledes I kan naae dette ſtore og fortræffelige Øyemærke! Man kan ſige Eder det med faa Ord, og gid det var ſaa haſtig giort ſom ſagt! **Forbedrer og retter Eder ſelv og alle dem i har at raade over, og giører Eder ſelv til Øyemaalet for al Eders Nidkiærhed.** Det er ſom Texten til Forfatterens Betragtning over Nidkiærhed, og det er værdt at høre, hvad han med flere Ord har ſagt derom: „En „ Borger, ſom har en ſand Nidkiærhed for det almindelige „ Bedſte, begynder med at forbedre ſig ſelv og ſin egen Fa„ milie. Vi have kun alt for meget at forbedre hos os ſelv. „ Enhver betragte ſit eget Opførſel, om han er et ſaa nyttigt „ og godt Lem i Sælſkabet, ſom han bør at være. Enhver

„ undersøge sine egne Tanker og overveye sine egne Handlin-
„ ger, om de stemme overeens med Fornuft, Billighed og
„ Redelighed. Disse Betragtninger gjøres ikke i nogle Øye-
„ blik, og da vi bestandig ere beskæftede med Tanker og Hand-
„ linger, saa kan Nidkiærheden for vort eget Vel og være i
„ en bestandig Beskæftelse. Hvor kan da et Menneske spare
„ saa megen Tid, at han kan beregne Regieringsformens og
„ Statens Uordener, Lovenes Natur og sine Medborgeres
„ Handlinger? Dette er den unyttige, den skadelige og falske
„ Nidkiærhed, der er avlet af Had, Uvidenhed og Ondskab.
„ Den sande Nidkiærhed bør være fornuftig og virksom.
„ Hvor det Almindelige Vel, der er sammensat af Privates
„ Vel, skal have Sted, der kræver Fornuften, at enhver
„ privat Mand skal gjøre sig selv til Maalet for sin Nidkiær-
„ hed, det er, den kræver, at enhver skal være god og dy-
„ dig. Foruden det bør den sande Nidkiærhed være virksom,
„ og det er sikkert, at enhver kan bedre forebygge sine egne
„ Uordener, end andres. Enhver er frie, enhver kan ind-
„ see det Stygge i sine Handlinger, enhver har Magt nok
„ over sig selv til at opnaae Virkningen af sin Nidkiærhed.
„ Det forholder sig ikke saaledes med de Uordener, som ere
„ uden for os selv. Er det Uordener i Staten, saa kan det
„ ikke være en privat Mands Værk at udrydde dem. De
„ som begaae en Feyl og ikke staae i nogen Forbindelse med
„ os, bekymre sig i Almindelighed lidet om vores Dadel eller
„ Berømmelse. Dersom Lovene synes at være stridige mod
„ Nationens Vel, saa hverken bør eller kan en Indbygger
„ sætte sig op derimod, eller raade Bod derpaa. Dersom de
„ Mægtiges Sammenrottelse trænger igiennem, saa kan de
„ Svageste aldrig adsprede dem. Derimod formaae vi Al-
„ ting over os selv. Vi ere bedre i Stand til at oplyse os
„ selv, end andre. Overtalelses-Kunsten er inden i os, og
„ inden i os er Fienden, som vi skal overvinde. Det er den
„ allervederstyggeligste Ting, at høre et Menneske tordne
„ imod Laster, som han selv fører i Triumph, og græde over
„ de Uordener, som han selv ved sit slette Opførsel forøger.
„ Vi bør altsaa begynde den store Jrettesættelse paa os selv,
„ og de Personer, over hvilke vi endten have Slægtskabs
„ eller Venskabs Magt. At handle anderledes er en Urime-
„ lighed, Uretfærdighed, Efterstræbelse, Ondskab og Be-
„ dra-

„ dragerie. De almindelige Uordener ere kun en Samling „ af de Privates. Dersom enhver Borger giorde sig en Pligt „ af at være et godt og nyttigt Lem i Staten, og stræbte af „ alle Kræfter efter at blive det, saa vilde de almindelige Uor„ deners Tal meget formindskes." Hvor fortræffelig findes i den første Bogs 12te Kapitel den sande Fortieneste afskildret. Forfatteren giver Oydragelsen Skyld for, at der gives saa faa Mennesker af sand Fortieneste. „ Hvad kan være „ mere herligt, mere fortræffeligt, og en almindelig Hyggelse mere værdigt, end et Menneske, der lige retsindig, „ lige ydmyg, lige fornuftig til alle Tider og i alle Omstæn„ digheder aldrig finder noget at fordømme i sit Hierte, og „ som aldrig i Løndom gior sig en Bebreydelse af de Handlin„ ger, han fremlægger for Publikums Øyne? Om han, saa „ at sige, endog kunde igiennemsees, som et Crystal, saa „ vilde det dog aldrig lykkes den sorteste Ondskab og den sind„ rigeste Misundelse at finde Feyl hos ham, der kunde for„ andre hans Retsindighed og Religion. Et Menneske af „ Fortieneste veed at foredrage en ædelmodig Handling for „ Besiddelsen af al Verdens Rigdom, og vil langt hellere „ tabe alle sine Værdigheder, end foragte den Mindste blandt „ sine Brødre. Han betragter Livet som en mørk Nat, i „ hvilken Behageligheder alene ere korte Drømme, og alt „ det Onde en tienlig Ulyst. Han beklager sig aldrig over, „ at man ikke lader ham vederfares Ret. Som oftest for„ bliver den sande Fortieneste ukiendt, uden Understøttelse, „ uden Befordring, og uden Haab. Det sees, desværre! „ at det ikke mere er Brug at opsøge velfortiente Mennesker „ (men naar har da de Tider været, da man kunde sige, at „ det var Brug?) Forbund, Magt og Sammenrottelse er„ holde Betieninger og Værdigheder. Men det Menneske, „ som smager Samvittighedens reene Fred, og nyder Dydens „ store Sødhed, er stedse langt over Lykken og dens Egensin„ digheder, og er sig selv sin Lykke og sin Lyksalighed. Men, „ o Gild! hvor lidet et Antal af Mennesker af sand Fortie„ neste findes der ikke paa Jorden? Og dette er efter mine „ Tanker en Feyl i Oydragelsen og hos Læremesterne, hvilke „ drage mere Omsorg for at smykke det Udvortes hos deres „ Undergivne, end at forbedre det Indvortes." I den an„den Bogs første Kapitel gior Forfatteren meget af Præmier

og Belønninger for Dyd og Fortieneſter, og her meenes just de poſitiviſke eller udſatte Præmier. Det er en Meening, ſom er næſten almindelig herſkende i vore Tider, at man med Præmier vil ſkaffe Staten nyttige og vindſkibelige Borgere. Men mon der ikke ſkulde være noget derved at tage i Betragtning? Om en Fader vil opmuntre ſine Børn til Dyd og Flittighed ved immer at deele Præmier ud til dem, var det ikke at befrygte, at han derved ſkulde kun frembringe hos dem en egennyttig Dyd? Har man og Præmier nok til alle dem, der kunde faae i Sinde at blive dydige, naar de kunde faae noget derfor? Lad Præmier have den Nytte, at de kan live Folk op for en Tid og bringe Dyd og Flidſommelighed i Drift og Gang. Men naar den bliver nu ſaa almindelig, at Præmier vil ikke ſlaae til, maa de da ikke høre op, og ſaa ſover man ind igien. Men lad Dyd og Flidſommelighed have et frit og ubehindret Løb, lad Fortieneſter ingen hemmelig Efterſtræbelſe eller offentlig Foragt finde, lad ingen høſte Frugten af andres Sveed og Arbeyde, men enhver ubehindret ſmage og nyde Frugten af ſin egen Dyd og Flid, og lad Menneſkers Liſt eller Ondſkab ikke forſpilde nogen den Løn og Lykke, Gud og Naturen ſelv har beſtemt for Dyd og Flid, mon da Dyd og Flid ikke vel nok ſkulde lønne deres Dyrkere, ſaa Staten kunde ſpare ſine Præmier. Den Fader, der immer lader ſine Børn ſelv føle de naturlige Virkninger af deres Dyd og Skikkelighed og immer ſtiller dem ſamme for Øyne i deres egne og andres Exempler, han nedlægger hos dem en beſtandig Grund til Dyden. Desuden er det Menneſkers Pligt i Verden at være dydige og flittige. Vel maa de med Erkiendtlighed tage mod den Belønning, hvormed Gud, Naturen eller Staten kroner deres Dyd og Flid, men de bør være dydige først og fornemmelig fordi det er deres Pligt, deres Kald, deres Beſtemmelſe, og fordi det er en Poſt, ſom Gud har ſat dem til i Verden at paſſe paa, den de ikke maa forſømme eller forlade, nemlig, at de i Verden ſkulle være gode og nyttige Menneſker, og det bør de være mere, fordi de bør, end fordi de lønnes derfor. Lad da være, at man med Præmier i en og anden beſynderlig Tilfælde kan udrette noget Stort og Godt, for Ex. naar man ved Lærde vil have en vis Materie afhandlet, eller et og andet nyttigt Værk oprettet, og da vil opmuntre nogen til at føre det i Drift og lægge Haand derpaa, men

en almindelig Opmuntring til Dyd og Flid kan og bør positiviske Præmier næppe være, og Borgere bør næppe vænnes dertil. I det andet Kapitel handles ret fortræffelig om Lovene og deres Egenskaber. Grunden saa vel til de naturlige som borgerlige angiver Forfatteren at være denne: **Dersom jeg ikke har en Rettesnor at følge; dersom der ingen Tomme er, som holder mig tilbage; dersom min Frihed er ganske indskrænket, saa gior jeg Misbrug af min Tænkekraft; saa vil jeg det, som hverken er billigt, nyttigt eller anstændigt, saa indseer jeg ikke det sande Kiendetegn af det Gode og Onde; saa kiender jeg ikke de nødvendige Forbindelser og Sammenhæng; og mine frie Handlinger vil stedse være rasende, voldsomme og ustadige.** Forfatteren biefalder ikke Strænghed i Straffer. Retfærdighed maa stedse være tempereret med Mildhed og Naade. Derom siger han i det fierde Kapitel om en Regents Pligter: „Forbrydelserne blive aldrig ustraffede. Men er det nødvendigt, at Straffen er „stedse streng og uigienkaldelig? Det Almindelige tager „snarere Skade end Fordeel derved. De ofte fornyede Af„straffelser tiene tillige til at svække Lovenes Myndighed; „thi vi see, jeg veed ikke ved hvilken Art i Tingene, at de „Forbrydelser gaae meest i Svang, som ere oftest afstraffede. „Dersom en Regent vidste at erkiende sine Børn i sine Un„dersaatter, saa vidste han tillige at være naadig i rette „Tid. Haardhed i Afstraffelserne forsøger tillige Regentens „Fiender. En maadelig Frygt holder Undersaatterne i Tom„me, en idelig og hæftig Frygt opirrer dem til Hævn og Op„rør. En Regent, siger Seneca, som finder Behag i ide„lige Afstraffelser, kan lignes ved en Docter, som ikke læg„ger sig megen Ære ind med sine Syge, naar han gior „Døden til en Ende paa alle Sygdommene. Undertiden er „det gavnligt at paalægge Retfærdigheden Taushed. En „Regent maa for alle Ting vide at see og ikke see; alene fin„de Behag i at giøre Uerkiendtlige; vide i rette Tid at til„give smaa Forbrydelser, og med mere Omhyggelighed end „Strænghed afstraffe de Store; undertiden tage sin Tilflugt „til Straffen, men tillige lade sig bevæge ved Angeren. „Det egner en Regents Ædelmodighed, at tilgive en Elen„dig, og det er allerede en Straf for et Menneske at befin-

„ de ſig i den Nødvendighed at bede og ydmyge ſig.“ De femte Kapitel om en Regents Raadgivere og Miniſtrer ha fortræffelige Tanker. Der hvor Forfatteren taler om en Regents Venner, anfører han dette Keiſer Joſephs Brev ti Græve Papini: „Forbehold mig ſtedſe, min Kiære „ den ſamme Kiærlighed, ſom De forſikrede mig om „ den Tid, De ikke kiendte mig for andet end Deres „ Næſte, end deres Ligemand, og vær forviſſet om, „ at det Menneſke aldrig fornærmer mig, ſom ikke „ betragter andet i min Perſon, end Menneſket, en „ Titel, ſom jeg agter langt høyere, end alle de an„ dre, med hvilke man kan æres, og at Joſeph fore„ drager den Lykke, at være elſket, for alle de For„ ſikringer, Hyldinger og Tilbedelſer, hvilke uafla„ deligen ofres Keiſeren.“ Og ſiden, naar han taler om en Regents Hørſomhed imod gode Venners gode Raad, anfører han til Exempel diſſe en anden Keiſers (Marc. Aurel. Antonins) ikke mindre fortræffelige Ord: „Det er mere „ billigt og fornuftigt, at jeg følger ſaa mange, og „ ſaa viiſe Venners Raad, end at diſſe ſkulde alene „ følge min Villie.“ Som Forf. ellers overalt prædiker en almindelig og uegennyttig Menneſkekiærlighed, ſaa er i Beſynderlighed mærkværdigt, hvad han derom ſiger i den anden Bogs 3die Kap.; „Den, der alene betragter ſig ſelv, ſom „ alt det øvrige i Skabningen var et Intet, er det allerſka„ deligſte Menneſke for Fædernelandet og Staten. Et „ Menneſke af denne Tænkemaade ſøger aldrig det almin„ delige Vel; han anſeer ſig aldrig ſom et Lem af det hele po„ litiſke Legeme, han bliver aldrig overtydet om, at der in„ gen privat Lykſalighed er uden den almindelige. Den Dyd, „ der er indſkrænket til ſig ſelv, og har ingen Maal uden for „ ſig, er en hovmodig Dyd, og bør anſees ſom en Laſt. „ Saaledes vare efter mine Tanker mange af Heltenes Dy„ der i de gamle Tider. Det var alene Kiærlighed til Ære, „ der bragte Brutus til at frelſe Fædernelandet ved ſine „ Sønners Død. Attilius Regulus vendte imidlertid „ tilbage til Chartaginenſerne, fordi han ikke mere, efter at „ være bleven bragt til at bære Slavelænker, kunde vedlige„ holde Anſeelſen af en ærekiær Borger. Der ſiges det Sam„ me om Camillus, Lucius, Valerius, Cajus Cæſar

„ og

„ og andre, hos hvilke Tilbøyeligheden til Frihed og Ære „ virkede langt stærkere end Blodets samme Drift, og Kiær„ligheden til deres eget Liv. Disse ved en ilde udtolket pa„triotisk Aand, hentydede stedse det almindelige Bedste til dem „ selv, og aldrig derimod dem selv til det almindelige Bedste. „ Den sande Dyd bør altsaa udbrede sig, den bør have Øyemeed, „ der er gandske og aldeles uden for vor Selvkiærlighed.“ Man kan fast ikke vide hvad man skal dømme om de her benævnte Exempler. Nogle anpriser os dem som Mønstre paa den ægte og sande Patriotisme. Andre laste dem som Virkninger af en nædel og egennyttig Æresyge. Men kiender man og de sande historiske Omstændigheder nøye nok for med Ret og Sandhed endten at kunne rose eller laste dem. Kan man og forlade sig paa Historieskrivernes Relationer? Kun dette seer man her; at lad være Forfatteren forkaster disse som ægte Mønstre paa en sand Patriotisme, saa troer han dog ikke, at saadan Patriotisme er umuelig, og tænker herudi anderledes end de, der bilde sig ind at have kuldkastet den uegennyttige og almindelig Menneskekiærlighed, som en oprindelig Grund-Drift i Naturen, saasnart de kun har fundet noget med Skin at udsætte og dadle ved hine saa høyt anpriste Mønstre. I samme Kapitel er dette S. 136 en rar og ugemeen Tanke om Venskab og en fortræffelig Klogskabs og Kiærligheds Regel. „I Almindelighed kan alle en Vens „ Pligter mod den anden, af hvad Slags endog Venskabet „ er, indskrænkes til denne store Grundsætning, som er, at „ den eene i sin Trang maae fordre saa lidet af den anden, „ som mueligt er, og at den anden hiælper sin Ven med alt „ hvad han formaaer, saa vel i Raad som i Daad, og efter „ hans Kræfter og Formue.“ Forfatteren tager Philosophie i en vid Meening, og saa vid, at han med Ret kan paastaae, at enhver Mand kan og bør være Philosoph. Derhos underskilier han vel fra hinanden den almindelige og hver Mands Philosophie og de Lærdes Philosophie. „Jeg for„staaer (S. 140) ikke ved en Philosoph et Menneske, der „ er fordybet i de stærkeste og vanskeligste Udregninger af „ Algebra; et Menneske der alene betragter Himmelens Løb, „ eller en Efterforsker af det, Naturen frembringer. Disse „ vide som oftest ikke at leve i Selskab. Jeg forstaaer ved „ en Philosoph et Menneske, som veed at leve efter sine For-

„ bindelser, og danne sig sin Lykſalighed i hvad Tilſtand han „ end befinder sig. Kort sagt, jeg forſtaaer derunder et „ Menneske, der hører den ſunde Fornuft, kiender sig selv, „ sine Pligter, sine Forbindelser, og stedse handler efter Ret„ færdigheds og Redelighedes Love. Paa denne Maade kan „ og bør alle Lemmerne i en Stat være Philoſopher. Ja „ den elendige Bonde, den ringe Haandværksmand kan og „ bør være det, Handelsmanden, Adelsmanden, Miniſte„ re og Regentre bør være Philoſopher. Her seer vi den „ nyttig Philoſophie, den Philoſophie, ſom alene kan „ danne den almindelige og private Lykſalighed.“ Det IIte Kapitel giver en fæl Afſkildring af en raa vild, vankundig raſende og uſtadig Almue. Det hedder tilſidſt. „Jeg har be„ mærket, at der ere tre Slags Mennesker i Verden, ſom „ følge Meeninger og elſke Vildfarelſer uden selv at blive „ det Vaer. Der ere først nogle, ſom antage alle Begre„ ber, og binde sig til ingen. Disſe ere lætſindige og uſta„ dige Mennesker. Derefter ere der andre, ſom vanſkeligen „ erhverve sig Begreber, og naar de have faaet dem, ikke „ mere vide at ſkille sig ved dem, men holde dem for ufeyl„ bare Læreſætninger, disſe ere paaſtaaende og gienſtridige. „ Endeligen ere der mange, ſom have den Vane, meget „ ofte at ſammenføye tvende ſtridige Begreber, og det er „ dem, ſom aldrig ere eenige med sig selv. Nu er der et „ lidet Antal af oplyſte Mennesker tilbage, ſom give Ad„ gang til alle Begreber, og efter en nøye Undersøgning og „ ſkarp Overveyelſe, forkaſte de Falſke, og holde faſt ved de „ Sande. Disſe ere de faa Perſoner, ſom hæve sig op over „ Almuen, og udmærke sig blandt Hoben. Disſe ere de „ Mennesker, ſom efter deres Pligt ſøge i dem selv den Vey, „ der fører til det Bedſte, og ſom til Anfører i deres Hand„ linger have kun, ſaa at ſige, den Guddoms Straale, der „ oplyſer dem. Alle de Øvrige er Almue og Pøbel, med „ de Egenſkaber, ſom jeg her tildeels har udkaſtet.“ Det følgende 12te Kapitel om Oprør er ſom et Anhang til dette IIte. Men det findes ikke ved Originalen. Saaſom Forfatteren ſkrev i den Tid, da det bekiendte Oprør i Palermo tildrog sig, ſaa holdt han det for betænkeligt at lade det komme for Lyſet i ſaa ſlibrige Tider. Men Overſætterinden har bekommet af ham selv hans Haandſkrift til Overſættelſe med

Am-

Anviisning til det Sted hvor det hører hen, og virkelig var bestemt til. Som Patriot har Forfatteren i den tredie Bogs tredie Kapitel taelt et godt Ord for Bonden og Agerdyrkeren. Men han er dog ingen med Vold og Magt giennemtrængende Projectmager. Han taler kun tilsidst til Jorddrotternes og Herremændenes Hierte. S. 186. „Dersom Re„ giæringen giør det bequemmere at træde i Ægtestanden, „ dersom den opmuntrer Almuen ved visse Understøttelser, „ Rettigheder, ja endog Præmier, til ikke at frygte et stort „ Antal af Børn, saa vil Folkemængdens Forøgelse giøre „ en hastig Fremgang. Forøges Folkemængden, saa faaer „ Jorden de Mennesker den behøver til sin Frugtbarhed. Jo „ frugtbarere Markerne ere i en Stat, jo større er dens „ Flor og Rigdomme. Jorden kræver Mennesker for at er„ nære Mennesker. Men det er tillige nødvendigt at bevilge „ visse Rettigheder til de Mennesker, som forarbeyde Jor„ den. Det behøves ikke, at Agerdyrkerne skulle være Trælle. „ Nationens Frihed er meget større og herligere, naar Bon„ den er Eyer af Jorden, han pløyer. Det bliver endog „ en større Fordeel for Staten, at Bonden er Selveyer. „ Er det en Sandhed, at Agerens Frugtbarhed vorer i For„ hold efter den Omhue, den dyrkes med, saa er det be„ viist, at de Agre, som dyrkes af Eyeren ville stedse være „ de frugtbareste, fordi ingen anden kan have lige Fordele „ med ham til at dyrke dem vel. Statens Roelighed kræver „ tillige, at Bonden bør være Selveyer. Bondestanden er „ eller bør være den folkerigeste Stand i en Stat. Blandt „ de fleste Personer begaaes de fleste Forbrydelser. Den, som „ eyer intet, begaaer snareſt en Forbrydelse. Bestaaer hans „ hele Eyendom i hans Arme, overtræder han lættelig Lovene, „ og bequemmer sig, uden at noget holder ham tilbage til „ at tage Flugten for at redde endten sit Liv eller sin Frihed; „ men et Menneske, som har en fast Eyendom, overveyer „ først, førend han begaaer en Forbrydelse, at det Mindste, „ det koster ham, er Forliset af hans Gods. Desforuden „ er den Nation bedst forsvaret, hvor Bonden eyer sin Jord. „ Enhver Nations Kræfter, til at føre og udholde en Krig, „ indbefattes i Soldaternes Antal, deres Tapperhed, nød„ vendige Rigdomme til Omkostningerne, og i Krigskunsten. „ Naar man altsaa giør Jorden frugtbarere ved det at Eye-

„ ren dyrker den, saa forsøges tillige Rigdommene og Folke-
„ mængden. See her er Folk og her er Guld til Krigen.
„ I Henseende til Tapperheden, saa naar den bestaaer i
„ Legemets Forlighed og Styrke og Siælens Kiækhed, hvil-
„ ken er da den talrigeste og stærkeste Deel af Nationen,
„ dersom det ikke er Bønderne? Menneskene ere Modige i
„ Forhold efter at de have eller troer at have Fordele ved at
„ være det. Disse virkelige eller indbildte Fordele indprentes
„ Selveyeren med Mælken, og yttrer sig saa vel i angriben-
„ de som forsvarende Krige. Den almindelige Lykſalighed
„ kan altsaa henregnes til Selveyere. De trællende Bøn-
„ ders Elændigheder ere uden Antal. Den Foragt, de
„ Mægtige og Rige viser imod dem, er umenneskelig. Kan
„ man altsaa ikke komme overeens om, at Bønderne skal
„ have deres Jord til Eyendom, saa bør i det mindste Jord-
„ drotterne bære Omhue for deres Sikkerhed, og ved idelige
„ Understøttelser gisre deres Vilkaar mindre besværlige og
„ utaalelige.“ De sidste Kapitler af den tredie Bog, om Nytten af Gienvordigheder, (over hvilken Materie Recen-senten ey erindrer sig at have læst fortræffeligere Tanker sam-lede paa et Sted) om Fornøyelsernes Skadelighed, om Be-drageligheden i vore Begierligheder, om vore Nødtørftighe-ders ringe Antal, om Menneskenes Vildfarelser, om Ven-skab, ere alle saa fulde af de ypperligste ogdyrebareste Tanker, Klogskabs og Viisdoms Regler og Underviisninger, saa Re-censenten, om han end torde have været mere vidtløftig, dog ikke har vidst at gisre noget Udvalg, og derfor vil overlade dem gandske til Læseren. Havde han havt Originalen ved Haanden, da havde han gierne ved et og andet enkelt Sted ønsket at vide hvad der stod. For Resten og i Almindelighed har han fundet Oversættelsen flydende og god.

Nürnberg. Beyträge zur Geschichte des Anabaptismus in Deutschland. Nebſt wichtigen Urkunden und Beylagen. 1774. 1 Alph. 2 A. 8v. Forfatteren af dette vigtige Skrift, som nævner sig ved Enden af Forta-len, er Prof. Georg Andreas Will til Altdorf, som af den Sal. Seuerlin blev opmuntret til at opsøge og samle Efter-retningerne om de Anabaptistiske Foretagender og Urolighe-der i Staden Nürnberg og dens Gebeet. De vare bestemte

til Fortsættelsen af Hr. Past. Krone's til Hamburg Anabaptist-Historie; men da denne ikke fulgte til stor Tab for Kirke historien, saa har Forfatteren fattet den roesværdige Beslutning, at lade sine Undersøgninger aftrykke for sig selv. Han har dermed givet et berømmeligt Exempel, som man ønsker, mange vilde efterfølge. Den Vey, i saadanne Tilfælde at indskrænke sig til visse Ting, er immer den sikkerste, paa den eene Side til at undgaae de uangenemme Igientagelser af allerede bekiendte Efterretninger, og tillige et Arbeyde, som kunde trætte den taalmodigste Mand, og paa den anden til at giøre de fleste nye Opdagelser. Førend man har bekommet flere deslige Local-Historier, kan man ikke vente noget fuldkomment og fuldstændigt. Og dog fortiener Anabaptisternes Historie, saa vel i Hensigt til deres Lærdomme og Øvelser, ikke for saavidt de afvige fra den romerske og protestantiske Kirke, thi derudi har man ikke meget Nyt at vente, men for saavidt de i deres egne Lærdomme og mange Slags-Secter afvige fra hinanden indbyrdes, som i Hensigt til deres Forbindelse med da værende Rebellioner af Undersaattere med deres Øvrighed, og i Hensigt til deres Bestraffelser, med stor Flid at bearbeydes. Enhver, som vil arbeyde derudi, maae billig see paa disse tre Omstænde. Vel har Forfatteren fulgt en anden Plan, men har dog meget rigtig havt disse Hovedstykker for Øyne, hvorfore de og har bekommet meget skiønne Oplysninger. Han taler om de fornemmeste Personer, som i det Nürnbergiske ved de Anabaptistiske Uroeligheder ere blevne bekiendte som Lærere eller Hoved-Anførere. Nogle, saasom Johann Denh, Ludv. Hezer, Thom. Munzer, M. Reinhart, Wolfg. Vogel, Joh. Hut, ere vel allerede bekiente nok, men deres Historie bekommer dog noget nyt Lys. Andre derimod, som Hans Schlaffer, Henrich Schwerdfisch, Georg Oeder ere mindre bekiendte. Om Carlstadt forekommer og nogle rigtige Bemærkninger. Han er formodentlig Aarsagen til, at man den Gang satte den heele Strid om Nadveren med den om Børnedaaben i en meget uangenem Forbindelse, en vigtig Omstændighed, som fortiener meer Opmærksomhed end hidindtil. Disse Religions-Uroeligheders Sammenhæng med Bonde-Oprøret bliver unægtelig stadfæstet. Ret frygtelige ere de Efterretninger, som blive meddeelte om de sidste. Om den

For-

Forlegenhed, hvori Øvrighederne bleve styrtede, om de Klogskabs-Regler, som Noden ofte har lært, og om Uenigheden iblandt Lemmerne af det schwabiske Forbund læser man her Anmærkninger, som tilvisse give meget Lys. Nürnberg havde den Frimodighed, at forklare meget tydelig for de andre Rigsstænder, i sær de geistlige Fyrster, at Bønderne havde ey aldeles Uret i det de klagede over Tyrannie og Undertrykkelser, og at tilraade alle lemfældige Midler. Rebellere fortiente Livs-Straf, men at Cheferne for den Allierede Armee lode roelige Folk henrette blot af den Aarsag, fordi de vare den Evangeliske Lære hengivne, synes af det Bilag, som her efter strax skal mældes om, at være uimodsigeligt. Af samme Kilde lærer man, at Nürnberg ey uden al lykkelig Fremgang har sat sig imod en ret skiændig Renselses-Ed, som nogle Fyrster fordrede af deres ufkyldige Undersaatter. Til Slutning bliver endnu handlet om Schwenkfelds og Seb. Frankens Ophold til Nürnberg, hvilke vel ikke vare Anabaptister, men dog stode i Forbindelsen med dem. Bilagene ere fire. Det første er en Relation om Bondekrigen saavidt Nürnberg betræffer, hvilken er tagen af Mulners utrykte Relationibus, et smukt, øyensynlig af Acterne uddragen Stykke, som ingen skal fortryde at læse heel igiennem. Det andet er et i Aaret 1528 i det Nürnbergiske Raads Navn bekiendtgiort theologisk Skrift om de Læresatzer, hvilke Anabaptisterne modsige, og deres modsatte Vildfarelser til Underretning for Præsterne, og det Tredie er et ligedant Skrift, som i samme Øyemærke og til samme Tid er bleven bekiendtgiort i det Brandenburgiske Fyrstendømme i Franken. Disse smaa Skrifter ere Exempler af en særdeles roesværdig Anstalt til uden Forfølgelse at forebygge Vildfarelser, som begynde at yttre sig, og tillige Mindemærker af disse Tiders Polemik. I det første turde den indrykkede Fortegnelse paa de Anabaptistiske Vildfarelser være det vigtigste for Historien, da Forfatterne forsikkre, ey at ville angive nogen, som de ikke har lært af disse Folks egen Bekiendelse. Beslutningen skeer med en gammel Sang wieder die Schwürmer der Widertaufe und des Sakraments vom J. 1530. efter Mesterſangernes Maade.

Halle. Der Naturforscher Erstes Stück. 1774.

9½ A. 8v. Dette er det første Stykke af en Journal, som uldkommen svarer til den derom foregaaende Anmældelse. De fleste Medarbeyderes Navne kunne allerede være Læseren forsikkring nok for, at han her i det mindste maatte finde vogle gode Afhandlinger. Men uden Hensigt til Forfatterne inder man dem næsten alle interessante og for den største Deel vel udførte i dette første Stykke, som indbefatter følzende Artikler. 1) Joh. Aug. Ephr. Götzens Mikroscopische Erfahrungen. 1stes Stück. Forfatteren har herudi samlet alle andre Naturforskeres Bemærkninger, prøvet og igiendrevet nogle deraf, og udbreder desto mere Lys over denne Materie, da han har betient sig af de bedste Forstørrelses-Glase til sine Undersøgninger 2) Güethers Gedanken über die ganz weissen Vögel, welche von anders gefarbten Aeltern anomalisch erzeügt werden. 3) Bekmanns Linneische Synonymie zu Kleins verbesserter Historie der Vögel. 4) Künhs Anecdoten zur Insektengeschichte. 5) Gmelins Beyträge zu der Würtenbergischen Naturgeschichte der achten thierischen Versteinerungen, hvori beskrives nogle ubekiendte og mærkværdige Petrefacta, som forekomme i det Würtenbergiske. 6) Schröters Abhandlungen von den Nautiliten der Weimarischen Gegend. 7) Joh. Ernst Jmm. Walchs Abhandlungen von den Lituiten med Kobber. 8 —— —— Lithologische Beobachtungen. 9) Schreiben an Buffon über den weissen kristallisirten Bleyspat, aus des Sage Untersuchung, übersetzt von Schrader. 10) Meinekens Anleitung für junge Insektensammler, mit Absicht und Geschmack zu sammelen 11) Beschreibung und Abbildung der Tropfhöle des Slains im Nordlichen Schotland vom Hrn von Mürr. 12) —— —— Beschreibung des Pataganischen Pingvins. 13) Von der besten Art Vögel in Sammlungen aufzubehalten. 14) Beytrag zur Thiergeschichte von Ostindien; aus Pennants indianischer Zoologie gezogen durch von Mürr. 15) —— —— Nachricht wie die vierfüssigen Thiere zu classificiren 16) —— —— Auszug aus Pennants Geschlechtern der Vögel, von den Nestern und Eyern der Vögel und von den ornithologischen Systemen. —— Man ønsker Fortsættelsen af

den-

denne saa angenemme og nyttige Journal, der er saa vel overeenstemmende med Tidernes Smag, og saa tilstrækkelig synes at ville fyldestgiøre Samme.

Berlin. Philosophische Gespräche über die unmittelbahre Bekantmachung der Religion, und einige unzulängliche Beweisarten desselben. 1773. 272. S. 8v. Forfatteren til dette Skrift har uden Tvil meent det oprigtig, tænker selv, og fører nogle Materier ret vel ud. Men han vil i saa Ting finde Læserens Biefald, og synes at høre til de Tænkere, der ved megen Grublen endelig blive til Sophister. Han paastaaer, at Miraklerne kan ey afgive noget Beviis for Christendommens Guddommelighed, at Overbeviisningen om Religionens guddommelige Oprindelse alene grunder sig paa dens Læres Opbyggelighed, prøver det Beviis for Aabenbaringens Nødvendighed af Guds Viisdom, og af Menneskenes physiske og moralske Fornødenheder, og undersøger, om de første Religions-Sandheder har været Hedningene bekiendte. Af lærde, som kan bedømme Forfatterens Beviis og prøve hans Grunde fortiene disse Afhandlinger at læses; men den Læser, som ikke veed at sætte noget derimod, turde de vel langt snarere forvirre end overbevise.

Altdorf. Die Ehre Melanchthons gerettet wider die ungegründeten Beschuldigungen Hrn Pr. Hansens &c. 1774. 3 A. 8v. Beskyldningerne ere først, at de Wittenbergiske Theologer og altsaa Melanchthon har hidset Churfyrsten af Sachsen til en Religions-Krig, dernæst, at de har viist sig utaknemmelige imod den ulykkelige Fyrste, og trædet i Ch. Mauritz's Tieneste, fremdeles at de har taget Gaver af denne, endelig at i sær Bugenhagen har forandret Kirke-Bønnen. De blive igiendrevne af da værende Tiders reene Kilder, i sær af Melanchthons Breve og Bugenhagens egen Historie om Wittenbergs Skiæbner. Paa den skinbare Klage, at M. dog har ladet trykke Luthers Warnung an seine liebe Deutschen 1546 og Menii Unterricht von der Nothwehr 1547, bliver og svaret. Endnu ere tilsøvede tvende hidindtil umeligen utrykte Skrivelser, to fra Churf. Joh. Friderich til Universitetet til W. og en fra Dette til Hiin. De ere skrevne i Aaret 1547. men for Slaget ved Mühlberg.

No. 30.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 27de Julii 1775.

Kiøbenhavn. Deſcriptiones Animalium, Avium, Amphibiorum, Piſcium, Inſectorum, Vermium, qvæ in Itinere orientali obſervavit *Petrus Forſkål*, Prof. Haun. Poſt mortem Auctoris edidit *Carſten Niebuhr*. Adjuncta eſt Materia medica Kahirina, atqve Tabula maris rubri geographica. 1775. 164 S. i 4to. Ex officina *Möllери*, Aulæ Typographi. Atter en Frugt af den lærde østerlandſke Reyſe høſter man her ved Hr. Niebuhrs Flid og Omſorg, ſom tillige hermed har givet et nyt Beviis paa ſin allerede af hans forrige Værker fremſkinnende Oprigtighed, der ikke har tilladt ham at tilegne ſig det allermindſte af ſine Medreyſeres Arbeyder og Fortieneſter, men meget mere giort ham det til en Pligt, at beſørge Frugterne af deres egen Flid til deres egen Ære bekiendtgiorte, og for Reſten intet at fordølge efter deres Død, hvorved deres Fortieneſter paa nogen Maade kan udmærkes. Hans første Omhue for at bevare os denne Frugt af Hr. Forſkåls lærde Iagttagelſer har viiſt ſig i den omhyggelige Samling af 1800 flygtige og løſe Blade, paa hvilke Hr. F. havde optegnet ſine Bemærkninger og Beſkrivelſer, og af hvilke han dog befrygter mange maatte være forkomne. Denne Samling, hvilken han tillige med andre Haandſkrifter havde paa ſin Reyſe i Forveyen ſendt hiem til Kiøbenhavn, har ſiden ikke været i hans egne Hænder, men i Forvaring hos en i Natur-Videnſkaben

kyndig Mand, til hvis Giemme den var bleven anbetroet. I Tillid til denne Mands Omhue lod han nogle Aar gaae bort uden videre Bekymring derfor, indtil endelig Forskål syntes at være kommen i Forglemmelse, og han befrygtede ey uden Grund at hans løse Hæfter ikke læt kunde bevares fra Undergang, da han altsaa ansøgte den Sal. Greve af Bernstorff om at udvirke Hans Kongel. Majests. allernaadigste Biefald til deres Bekiendtgiørelse ved Trykken. Aldrig saasnart havde han erholdet dette, førend han modtog den Afdødes Papirer, og ved en ubenævnt Naturkienders Hielp har bragt dem i den Orden, hvori de for sin Deel her leveres, efter den 10de Udgave af Linnæi Systema Naturæ, som den Sal. Forfatter selv havde fulgt. Han vil, som man vel kan tænke, herved ikkun have Navn af Udgiver, og af denne er en sikker Afskrift og en derefter nøyagtig Aftryk alt hvad man kan forlange. Det er og derfor Hr. M. redelig har sørget, at man maatte bekomme uden nogen Forandring, Formindskelse eller Forøgelse, hvad den Sal. F. har efterladt, hvorved man da og lættelig vil undskylde de Feyl i Skrivning eller Afskrivning, som endten Forfatteren selv eller Afskriveren, deels efter ham, deels og paa egen Haand kan have begaaet. Det hele Værk, som han har sammendraget af de af den Sal. F. efterladte Papirer, har han adskilt i tvende Deele, af hvilke denne første beskriver Dyreriget, og den anden, som alt er under Pressen, skal beskrive Planteriget. Begge blive saaledes trykte i een Format og paa lige stort og smukt Papiir, saa de kan hæftes i eet Bind. Nærværende Deel indbefatter: 1) Faunæ Orientalis Conspectum eller en systematisk Fortegnelse paa alle de firefødde Dyr, Fugle, Amphibier, Fiske, Insecter og Orme, Skal- og Plantedyr, som forekomme i den Sal. F. efterladte Papirer. Navnene ere latinske, arabiske og græske, med nogle hist og her tilføyede korte Anmærkninger. Da Hr. Niebuhr har ikke vildet berøve Læseren noget af Forskåls Arbeyde, saa kan det allerede have været ham Grund nok, for ikke at udelukke de arabiske og græske Navne paa Planter og Dyr, som han har forefundet i hans Papirer, om de end ikke for Resten udgiorde nogen besynderlig Deel af den Sal. Forskåls Fortieneste, og om han end ikke dermed havde haft til Hensigt, saa vel at befordre de arabiske Ordbøgers Fuldkommenhed og gamle arabiske Skribente-

res Oplysning, som og derved at give andre reysende Naturforskere Anledning til nøyere og nyere Undersøgninger. 2) Descriptiones Animalium eller Beskrivelser, henved 300 i Tallet, over Fugle, Amphibier, Fiske, Insecter og Orme, efter den Linneiske Methode. Iblandt Fiskene forekomme fire nye Slægter, Salaria, Scarus, Siganus, Acanthurus, og iblandt de saa kaldte Mollusser eller nøgne Orme, ligeledes fire nye, som ikke hidindtil ere beskrevne, nemlig Salpa, Pterotrachea, Physsophora, Fistularia. 3) Materia medica ex officina pharmaceutica Kahiræ delcripta. Hr. Forskål havde søgt Bekiendtskab med Apothekeren til Kahira, og har efter hans egen Anviisning optegnet en stor Mængde enkelte Lægemidler, som han her forefandt, med tilføyede arabiske Navne. Prisen paa Lægemidlerne, og de Lande, hvorfra de ere komne, ere tillige blevne bemærkede. De arabiske Navne ville vel her i sær kunne tiene til arabiske medicinske og botaniske Skrifters Oplysning. — Endelig har Hr. Niebuhr selv tilføyet et geographisk Chart over det røde Hav, der skal vise Læseren de Egne, hvis Natur-Producter Forskål har beskrevet eller benævnet. Den anden Deel, eller Flora, som skal indbefatte Forskåls Beskrivelser paa Planterne, har man med Første at vente, tilligemed de Afbildninger af Planter og Dyr, som den Sal. Baurenfeind har tegnet under Forskåls Opsigt, hvilke Hr. M. lader stikke i Kobber og udgiver for sig selv paa een Gang. Saa meget maa være nok for at udmærke Hr. Niebuhrs omhyggelige Flid i at have besørget og ydermere at besørge dette den Sal. Forskåls lærde Efterladenskab ved Trykken bekiendtgiort, og dermed tillige bevaret fra Undergang og Forglemmelse. Den moysommelige Samling, den omhyggelige Ordning, den smukke Udgave, og den i alt fremskinnende Flid, Beskedenhed og Oprigtighed, disse ere herved hans udmærkede Fortieneſter, som ingen skiønsom Læser lættelig miskiender. Værket selv og dets Indhold overlades til Naturkienderes rigtigere og nøyere Bedømmelse, end her kan ventes, og disse ville og ikke, om de ere billige, forglemme derved at tage alle dets Omstænde i Agt, og deriblandt fornemmelig denne, at det er kun et ufuldkommet opus posthumum, hvilket man kunde have ventet langt større og fuldkommere fra sin Forfatters egen Haand, om han selv havde levet og bragt alt i Orden, og

opfyldt hvad ſom nu mangler, ſaaſom hans Beſkrivelſer over Qvadrupedia, hvilke her ſavnes, og formodentlig ere forkomne, eller og har endnu ikke været udkaſtede paa Papiir og maaſkee alene betroede til Hukommelſen.

Kiøbenhavn. Betragtninger over Døden af Hr. Formey's Skrift paa Franſk, udgivne paa Tydſk af Joh. Georg Henrich Oelrichs, og nu paa Danſk overſatte. 1774. 184 S. i 8vo. Diſſe med philoſophiſk Indſigt anſtillede Betragtninger over Døden, betræffe for det første Dødens Uvished, og Dødens Nødvendighed, ſom indeeles i den naturlige, den moraliſke, og theologiſke. Til Prøve en Betragtning over den Kiædſommelighed og Mæthed, ſom det altid Eensformige i Livet og dets Beſkæftelſer tilſidſt maa føre med ſig. „Hiertet bliver, ved det at de ſelvſamme Gienſtænde og Forretninger altid komme igien, ligeſom foleslos, vømmelig, nedſlagen og fortrædelig. Høye Æreſæder, Værdighedernes Høyhed, Rigdommenes Overflødighed, langt i fra at de vogte os for denne Tilſtand, tiene langt mere til at føre os haſtigere derhen. Thi de, ſom paaſtaae at ville have den første Rang i Sælſkab, giøre et af begge. Endten arbeyde de, eller fornøye ſig. Hos den eene og den anden er en oftere Igientagelſe af den ſamme Sag alt for meget, for ey at blive keed ſaa vel af det eene, ſom det andet. Aldrig haver man mindre Følelſe ved det Godes Nydelſe, end naar man haver alt det, ſom man ønſker ſig. Er det ey ubehageligt hver 24 Timer ey at have andre end de ſamme Afvexlinger, den ſamme Nødtørftighed, Mad og Drikke, Natteleye, at ſtaae op igien af Sengen, efterkomme dette eller hiint ſit Kalds Gierning, den eene i Domſtuen eller paa Kammeret, den anden ved ſit Skriverbord, i Laderne, i ſit Værkſted, Dag fra Dag, fra Maaned til Maaned, fra Aar til Aar i den ſamme Forretning? Hvor fortrædelig maatte det ey blive for os, naar man ey kunde ſee nogen Ende derpaa, eller ſaae kuns ſamme allerlængſt borte fra ſig. Den Lærdes Studeerſtue ſkulde endnu før blive befriet herfra, om man var i Stand til at have beſtandig Fortgang i Videnſkaberne, gaae frem fra een Kundſkab til en anden, og dagligen at opfinde nye Sandheder, eller grundigere at underſøge

„de

„ de erkiendte Sandheder. Mens Frugten af vore lærde
„ Bestræbelser er at bringe os til den Overbevisning, at
„ alle Ting, ja ogsaa Videnskaberne selv, ere forfængelige.
„ Der gives et vis Antal af Sandheder, Kundskaber og
„ Grundsætninger; men samme strækker sig ey vidt, og om
„ man følger en sund Fornuft-Lære, er man med Erkiendel-
„ sen af Tilforladenhed snart til Ende. Jeg veed meget vel,
„ at man sielden kan komme vidt nok paa den Vey af udledte
„ Følger, at fra enhver Øyepunkt enhver Videnskab selv
„ efter deres ringeste Gienstænde ey kan blive udtømt, og
„ kan skaffe de store Geister nok at bestille, som i deres hele
„ Liv have giort Samme til Øyemærke for deres Flid og
„ daglige Bestræbelse. Men naar man er dermed kommen
„ til Ende, hvad har man da virkelig funden? Udmaale-
„ ren nedsynker i Afgrunden af det Uendelige. Og hvad
„ bringer han os da herud? Nogle nye Opløsninger, som
„ ere mere vilkaarlige Forbindelser af Tegn, end virkelig nye
„ Begreb. —— Den dybsindige Verdsligviise vover at springe
„ ind i Begrebernes Rige. Han løfter sig for høyt i Vey-
„ ret, og styrter ned med et farligt Fald. Den Materie
„ om det Nødvendige og Tilfældige, den vigtige Lærdom
„ om Friheden, som beroer derpaa, bliver ved de mange
„ vidtløftige Slutninger mere forvirret end virkelig opklaret.
„ Hvad dem belanger som lægge sig efter Naturgranskningen,
„ saa mangfoldiggiøre de dagligen uden Nød deres Jagtta-
„ gelser; de forstørre det vidtløftige Register af forskiellige
„ Arter af Dyr, Planter og Mussler o. s. v. De forbinde
„ fra Tid til Tid visse Aabenbaringer og Erfaringer, og
„ komme ved dette Middel til en meer eller mindre assondret
„ Lærebygning. Men kan man vel sige, at derved er Slø-
„ ret bleven taget af Veyen? Bliver ey selv den alleralmin-
„ deligste og os meest angaaende Sag, som at avle Børn,
„ virkelig en mørk Tale, og dens Forklaring, uagtet al der-
„ paa anvendt Undersøgning, utilstrækkelig? Veed man vel
„ mere Tilforladeligt om den Kraft der trækker til sig, om
„ Bevægelsens Meddelelse, om Electriciteten? lønner vel
„ Umagen sig, som man anvender paa Studeringer, naar
„ man vil betragte dem fra denne saa nødvendige Øyepunkt?
„ Og skulde man vel med Tilforladenhed forsikre sig at være,
„ naar 1000 Aar vare forbie, videre kommen, end naar

„ man havde opnaaet 70 eller 80 Aar. Den Forſtandig
„ erkiender altſaa meget Snart, at dette er og forfæng
„ ligt, og han ſkulde hellere gaae denne Tidspunkts For
„ kortelſe i Møde, ſom ſkal ſætte ham over i en anden Ver
„ den, derſom ham ſkulde blive aabnet en ſikkerere Vey i
„ komme til Sandheds Helligdom. — Alt dette angaar
„ kun et overordentlig langt Liv, hvilket, jo videre ma
„ forlænger Maalet, deſto beſværligere bliver det og ſelv
„ naar man ey engang tænker paa dets Skrøbelighed. Hva
„ ſkulde vel blive deraf, om man alletider ſkulde leve pa
„ Jorden! Hvad ſkulde man vel begynde? Hvad ſkulde de
„ vel blive af os? Skulde den ey forandre vor Boepæl til e
„ virkeligt Helvede? Den vittige **Swift** anfører i ſin Reyſ
„ til **Lillieput** en artig Fortælling om et Slags Menneſker
„ ſom ere beſtemte eller meget mere fordømte til et beſtan
„ digt Liv. Deres Skiæbne bliver levende afſkildret, o
„ foreſtiller den allerulykſaligſte Tilſtand. Det er altſaa e
„ ſædelig Nødvendighed, at Menneſkene forlade denne Ver
„ dens Skueplads, efter at de derpaa have ſpillet deres Rolle
„ at en giør Plads for en anden, ligeſom man ſeer Løvfal
„ i Skoven, og ſamme igien ved Foraaret at fremſpire
„ Det ſom Apoſtelen ſiger, **havde vi intet andet Haab**
„ **end i Henſeende til det nærværende Liv, ſaa vare**
„ **vi de elendigſte blandt alle Skabninger**, er altſaa
„ denne Forſtand ſandt og grundet. Menneſket, ſom kun
„ blev født til Verden for at døe, hvis gandſke Væſen blev
„ nedgravet i Gravenes Mørke, var en meget ulykkelig
„ Skabning, en ſvag Gniſt, ſom havde givet et lidet Skin
„ fra ſig paa et Øyeblik, for at udſlukkes, uden aldrig igien
„ at optændes. Men Menneſket, ſom blev født for aldrig
„ at døe, ſom fra et Aarhundrede til et andet kryber om
„ paa Jorden ſaaledes ſom den virkelig er beſkaffen midt i
„ blandt det, ſom man her kalder Fornøyelſe, et ſaadant
„ Menneſke ſkulde være meer at beklage, end et ulykkeligt
„ Menneſke, ſom man indſperrer i et vederſtyggeligt Fæng-
„ ſel for derudi at ende ſit Liv, mere end en Slave paa Ga-
„ leierne, ſom derpaa ſkal ende ſit Liv. Lovet være altſaa
„ det gode Væſen, ſom lader os finde denne ſaa forønſkte,
„ eller dog ønſkværdige Ende i vor Død, i denne Havn, i
„ denne Friſtad, hvor enhver Dødelig ſkal finde den ſande

„ Hvile,

„ Hvile, saafremt han har levet saaledes, at han ey har „ paadraget sig en efter dette Liv ulykſaligere Til„ stand.“ Disse sidste med foranderlig Skrift afmærkede Ord af dette fortræffelige og lærerige Stykke har Rec. saaledes anført efter Meeningen, saasom han troer, at der i Oversættelsens Ord, som falder ham uforstaaelige, maae fattes et ikke, og det er ikke det eeneste Sted, hvor han kunde have ønsket at vide hvad Originalen (den Tydske) siger, om han havde havt den ved Haanden. Efter denne Foreſtilling af denne tredobbelte Dødens Nødvendighed følger en lærerig Betragtning over Førsternes og de Fornemmes Dødelighed, som er et Stykke af den Liigprædiken, Forfatteren har holdt over Prindzen af Preussen. I Øvrigt afhandles herefter i de følgende lærerige Betragtninger de Grunde, som virke Frygt for Døden hos Menneskene, de bedste Forberedelses Midler til Døden, og endelig de Kilder, hvoraf at øse Trøst imod Døden. Til Beſlutning, og som et Anhang er tilføyet Betragtninger ved ſine Venners Grave i poetiſk Proſa. — Det er et af de Skrifter, som man i Betragtning af dets lærerige og for dødelige Mennesker allervigtigſte Indhold bør ønske mange Læsere.

Odense. Tanke-Ring. Ved Christian G. Biering. Anden Deel. 1774. De mange større og mindre Stykker, som denne anden Deel indbefatter, ere henførte under fem Classer, nemlig 1) alvorlige Tanker, 2) ſkiemtefulde Tanker, 3) Fabler, 4) Oversættelser, 5) Sange. De første ere for den største Deel Leylighedsvers, og de fleste af dem opsatte i Anledning af Dødsfald. Deriblandt forekommer og Tanker over Natviolen.

Naturen underlig uddeeler ſine Gaver:
I denne Nat-Viol jeg et Exempel haver.
Det ſom et Ukrud staaer udi et Urtebeed,
Den uanseelig er og uden Deylighed.
En Torn, en Tidsel, en Skarntyde, ja en Nelde,
(Hvis en udvortes Pragt kan ellers noget gielde)
For denne Nat-Viol i Sandhed Prisen bær.
Blandt alle Blomster den jo næsten hæsligſt er.
Dog, har Naturen end der i saa sparsom været
Og den en større Pragt og Klædning ey forøret,

Da har den nokſom paa den Mangel raadet Bod.
Den elſkes for dens Lugt er angenem og god.
Naar Natten ſtunder til og Aften-Solen ſmiler,
Naar andre Blomſter ſig tillukker og ſig hviler,
Da ſtaaer den i ſin Flor og lugter allerbedſt,
Ja dem til Skamme giør ſom praled' allermeeſt.
Ret ligeſom at den ved Dagens Lys ſig ſkammer,
Naar andre Blomſter ſtaaer og af ſin Klædning brammer,
Og har Tilſkuere i ſtørſte Hobetal,
Man af Undſeelſe den da ey lugte ſkal.

* * * * * *

Af det Udvortes man kan ikke altid dømme.
Hvor ſlet Violen ſeer, man den dog maa berømme.
Der ofte meget Godt kan ſkiules af en Pialt,
Og Vilsdom ofte boer i ringeſte Geſtalt.
Af denne Nat-Viol jeg tage vil Exempel
Og ſtræbe, at jeg kun kan bære Dydens Stempel.
Saa er det lige Godt, om Kiortelen er ſlet;
Thi Pragt foruden Dyd giør ey til Menneſket.

Og følgende Nyt-Aars Ønſke:

Kirken vorde Fred i Landet!
Magten ſtaae uovermandet!
Himlen fremme hver Mands Kaar!
Ild og Vand
Indſkrænket blive!
Luft og Land
Sin Grøde give!
Hver Mand et lykſaligt Aar!

Til ſkiemtende Tanker høre følgende: Arie over Smaaherrernes Stolthed: Jalouſie imellem de yngre og ældre Piger: Den Forundringsfulde: Giæſſenes Frydeſkrig paa Thorſing, da en Ræv blev ſkudt: nogle Ænigmata: Indfald ved en Mortens Gaas: Indfald ved et Skyttelav: Et Brev til en af Skytterne i foromtalte Skyttelav: Gravſkrift over Hr. von Spieler (en Spillebroder): Rare Fugle i Verden:

En Advocat, ſom er en ærlig Mand tillige.
En Mand paa Gravens Bred, ſom ønſker ſig at døe.
En gammel Pige, ſom vil al ſin Alder ſige.
En Smuk, ſom bæres vil af Verden bort, ſom Møe.
En Martis Søn, ſom ey af Mod og Styrke praler.

En

En Riig, ſom ikke vil forøge Hoben meer.
En Underdan, ſom vel om Overmanden taler.
En fattig Noyſom, og forhen en taus Barbeer.
En Kone, ſom ey kan ſin kiære Mand fixere.
En, ſom kan ſtyre ſig ved Modgangs Vind og Seil.
En Smuk, ſom ikke vil ſin Skiønhed meer formere.
Kort: **Kar er den, ſom ſeer og retter egne Feil.**

Fremdeles Tanker paa Navne-Dage: over en Tulipan: over Forliebelſe: over Een og To:

Een blandt alle jeg begiærer.
Een jeg frem for alle ærer.
Een jeg agter meer end Guld.
Een, ſom er mig troe og huld.
Een, hvor Viisdom har ſit Sæde,
Eene kan mit Hierte Glæde.
Saadan een er tækkelig.
Saadan een jeg ønſker mig.
To, ſom er hinanden lige.
To, ſom agter ey at ſvige.
To, ſom vil hinanden vel.
To, ſom er hinandens Siæl.
To, ſom gaaer paa Dydens Veye.
To, ſom Dyden har i Eye.
To, ſom elſker inderlig,
Har et jordiſk Himmerig.

En Arie over Misundelſe: en anden over Kiærlighed. Derpaa Fabler: den forandrede Liſette: den dybe Sorg: den godgiørende Frue eller det vilkaarlige Ønſke: Elmine eller den forunderlige Cuur: Uglen og Nattergalen: Aben og Uhret: den undſeelige Jomfrue: den ligegyldige Snak: den hørſommelige Tilhører:

Tibullus hørte Præſten ſagde:
Man Korſet taalig bære maa,
Om det ſaa ſurt end aldrig ſmagde:
Ja Riſet bør man kyſſe paa;
Thi derved vindes Ærens Krone.
Tibullus kyſte ſtrax ſin Kone.

De Eenſoldiges Roes: Anne Signe-Kielling, en ret artig og lyſtig Affildring af Kiellingers Overtroe. Derpaa følger en Deel ſmaa Overſættelſer af Fabler, hvoraf vi ville anføre Teſtamentet:

En Fader efterlod sig tvende Arvinger.
To Sønner, navnlig Jørgen og Christopher.
Dog tænk ey, disse to var begge Philosopher.
Thi Jørgen var et Faar, et Drog.
Christopher derimod var vittig, vits og klog.
Saa stor en Forskiæl tidt paa Sødskende jo er?
Før Faren døde, han Christopher for sig kaldte,
Og i Veemodighed saaledes til ham talte:
„ Min Søn! jeg døer, og kan ey uden største Smerte
„ Forlade dig, du meest mig ligger paa mit Hierte.
„ Du har Forstand: Jeg seer din Lykke tynd vil blive.
„ Dog, hør min Søn! i mit Chatoll en Æske staaer
„ Opfyldt med Guld og ægte Ædelsteene,
„ Tag denne Skat til dig, behold den selv alene,
„ Som en Nødskilling, naar dig skiævt i Verden gaaer;
„ Din Broder Jørgen du deraf maa intet give.
Christopher studsede og taugde længe.
Ak! Fader! brød han ud: naar jeg faaer disse Penge,
Hvor skal da arme Jørgen hen?
Han? sagde Faderen:
„ For Jørgen jeg er ikke bange;
„ Man kan jo see det paa saa mange,
„ Hvorledes Dumhed dem i Verden hielper fort,
„ Men Vittighed man seer at komme tit til kort.

Den andægtige Jomfrue.

Lucie vil nu vist i Nonne-Kloster gaae,
Og der blandt Søstrene paa Helgens Liste staae.
Leander raaber: Ak! min kiæreste Lucie!
Vil du aarsage mig saa stor en Hierte-Svie?
Jeg elsker dig og gik for dig saa stiv og strunk: : :
Lucie svarede: Du kan jo blive Munk.

Enken:

En troefast Mand paa Gravens Pynt sig saae,
Hans Kone eene paa hans syge Hierte laae.
„ Ven (sagde han til Lægen) „ ak jeg veed ——
(Her torred Lægen af hans Ansigt Angstens Sved)
„ Hvad for en god og kiærlig Ægtemage
„ Jeg har, hun vist sin Død for mig vil tage.
„ O Hierte Ven! Jeg beder Dem,
„ Forskrak ey hende med min Død, gaae vaersom frem.

„ Men

„ Min Gud! jeg seer, at hendes omme Hierte
„ Vist briste vil for mig af Smerte.
„ Sørg De og selv for min Begravelse;
„ Hun mig ey kan bevise denne Tieneste.
Her døde han —— hans Død ey nogen strax maa vide.
Thi Lægen Ordre gav og kaldte Folk til Side,
Han Anstalt føyede, fik Bud til Bedemand,
Som den, der slige Ting kan sætte bedst i Stand.
Han kom; —— men næppe man med ham fik talt,
Før Konen raabte: Ey! Hr. Doctor, det er galt!
„ Den Mand behøves ey! Jeg har for otte Dage
„ En anden Bedemand tiltalt,
„ Som vil besørge Alt,
„ Og bedste Omsorg for den hele Ligfærd drage.

Tilsidst følge nogle gudelige og for en Deel meget opbyggelige Sange: Over Stolthed i Klædedragt: Morgen- og Aften-Sang: over Hovmod: over de Ord, **os bør at indgaae i Guds Rige med megen Trængsel**: i og efter en haard Sygdom, en meget aanderig Sang, hvor i ere anvendte en heel Hob lærerige og opbyggende Tanker af den Hell. Skrift: en Poenitentze Psalme: over de Ord, **Græmmelse er bedre end Latter**. Præd. VII. 3.: om Oprigtighed mod Gud og Mennesker: Morgen- og Aften-Psalme: over Christi Strid i Gethsemane, da hans Sveed blev som Blods-Draaber: tvende Opmuntrings-Sange: Nyt-Aars Sang: JEsu Graad over Jerusalem:

JEsus græder. Medynks Taarer
Strømme ned af JEsu Kind.
Stadens Ondskab Hiertet saarer.
Medynk rører JEsu Sind.
JEsus raaber: Ak! at du
Vidste, hvad dig tiente nu!
Vilde du dig nu omvende,
Du min Fred da skulde kiende.
JEsus græder. Hine Daarer
Saae ey sin Besøgelse.
JEsus spilder Medynks-Taarer
Over de Forhærdede.
HErrens Huus og Helligdom
De engang ey skiøtter om.

Der-

Derfor de ſkal ødelægges
Og med eget Gruus bedækkes.
JEſus græder. Mon de vare
Større Syndere end vi?
Vi og ſynder aabenbare,
Viger langt fra Livets Stie!
Ak! mon vor Beſøgelſe
Ikke er os nærmere,
End vi Syndeſikre tænker,
Sovende i Syndens Lænker.
JEſus græder. Haarde Hierte!
Lad hans Graad blødgiøre dig!
Naadens Øye ſeer med Smerte,
At din Dom den nærmer ſig.
See! ſom JEſus over dem
Græd udi Jeruſalem,
Saa han og endnu bedrøves
For den Ondſkab, ſom her øves.
JEſus græder. Gid jeg kunde,
Gid jeg kunde græde med!
Og bejamre nogenlunde
Al min Ufuldkommenhed!
JEſus tag fra Øynene
Trygheds Skiul, at jeg maa ſee
Ødelæggelſen og Dommen
Før din Vrede er fuldkommen!

Man tør vel ſætte denne og flere ſaadanne Sange iblandt de bedſte, ſom ingen Kritik kan have noget at udſætte paa. Fremdeles en Sang over Verdens Ubeſtandighed: et Faſtelavns Riis: og tilſidſt, Verden ſom et Theatrum.

Som et Theatrum Verden er,
Hvor vi agere ſkal
Iblandt Acteurers Tal.
Tilſkueren i Himlen er,
Som paa vor Rolle ſeer
Og agter, hvad ſom ſkeer
Derfor maa
Paſſes paa
Vi vor Rolle ſpille kan
Smukt og net;

Vel

Vel og ret
Paa vort theatralſke Land.
Bort daarlig Gøglerie!
Bort Verdens Phantaſie!
Bort hvad ſom Hindring giør
En god Acteur!
Vel den, ſom ende kan
Sin Rolle med Forſtand,
Og af Theatro gaae
Og Kronen faae.

Vore Læſere mærke lættelig, at Rec. har gaaet alle diſſe Stykker igiennem, hvoraf han har anført nogle til Prøver, ſom i ſær har ſtaaet ham an og ſom ikke vare for vidtløftige. Dette ſkulde Rec. ikke ret gierne have giort, hvis ikke deres Læsning havde tillige, med det alvorlige Arbeyde, ſom en Recenſent bør giøre ſig deraf, ſkaffet ham en behagelig Tidsfordriv. Det er kun faa, lad være Stykkerne vare ham af ulige Intereſſe og ulige Værd, hvor i han jo har fundet ſig fornøyet ved et vittigt Indfald, en ſindrig eller lærerig Tanke, et ſmuk Billede, en opbyggelig Morale. Vilde Hr. B. i ſær anvende ſit naturlige gode Talent paa hellige og gudelige Sange, da turde man vel vente deraf fortræffelige Producter. Kort: Samlingen fortiener iblandt andre deſlige ikke den ringeſte Plads. Forfatteren tilſtaaer ſelv i en liden verſificeret Fortale, at hans Tanker ey altid have det Liv, ſom Smagen fordrer, og for Reſten udbeder ſig milde Domme. Saa ſtor Ret, ſom han har i det første, med ſaa ſtor Ret fortiener han de ſidſte, men behøver dem ikke paa mange Steder. I det mindſte hvad man ſkylder en brav Mand, bør man ikke lade ham tigge ſig af.

Berlin. Communionbuch —— —— von Frid. German Lüdke Prediger bei der Nicolai und Kloſterkirche in Berlin, zweite verbeſſerte und vermehrte Auflage. 1774. 208 S. 8v. Vore Communionbøger ere indtil nogle faa ſaa tomme fra oplyſt Forſtand og nyttig Underviisning i Henſende til denne for enhver Chriſten ſaa øyre Handling; derimod ſaa fulde af Svads, uforſtaaelige og myſtiſke Ting, fladderagtige; uærbødige, ja kisdelige Billeder, og ſkreven i et ſaa nedrigt, anſtødeligt og pøbelagtigt

Sprog,

Sprog, at et Værk, som det anførte, hvilket er det Modsatte af alt dette maae være dobbelt angenemt. Det indbefatter fire Stykker: 1) Eine Kurze Anweisung zum würdigen Gebrauch des heiligen Abendmahls. 2) Betrachtungen und Gebete für Communicanten. Begge Stykker vil den oplyste Christen læse med Nytte, ligesom den svage. De indbefatte mange skiønne og nyttige Underviisninger og kraftfulde Opmuntringer i et fatteligt og dog ædelt Udtryk. Kun i de enkelte Betragtninger kommer ofte Igientagelser for. En vigtig Mangel synes det at være, at Anviisningen bliver næsten alene staaende ved det Almindelige, og her fattes en nøyere Anledning til Selvprøvelse, og til at befordre Anger og Ruelse og det gode Forsæt. Kiist og her bliver ogsaa nogle bibelske Steder ikke saa rigtig forklarede. Naar der S. 112 om at undflye Leyligheder til at synde siges, at man altid og med al Flid maae gaae af Veyen for dem, saa burde der vel have været føyet den Indskrænkning til, saavidt det kan skee uden til Skade for vore Pligter og uden at sætte os i Modløshed og Bestyrtning. Den nøyeste Præcision er i sær fornøden i Andagts-Skrifter. — Man har i sær S. 24. f. fundet Behag i den Anviisning i Henseende til Privat Skriftemaal, og man bifalder ikke, at man paa flere Steder affkaffer denne Skik i vor Kirke. For Præster af Fornuft og Samvittighed er det et fortræffeligt Middel til at befordre en saliggiørende Brug af den H. Nadvere og overalt den christelige Dyds-Øvelse. — Einige Lieder für Communicanten ere for en Deel tagne af den smukke zollikoferske Sangbog. 4) Nötige Vorstellungen wider die Geringschätzung, und den Misbrauch des heil. Abendmahls. Nogle Mangler fraregnede finder man disse meget brugbare. S. 153. f. fattes Hovedgrundene ved den Indvendings Igiendrivelse, at den H. Nadveres Indstiftelse var en Lov, der kun til en Tid var foreskreven de første Christne. Christus siger: æder, det er mit Legeme, som brydes for Eder drikker, det er mit Blod. o. s. v. 1 Cor. XI. 26. bliver Nadverens Helligholdelse befalet indtil Christus igienkommer til Dommen. Desuden skulde en nøye Udvikkling af denne Handlings moralske Indflydelse paa en meget indlysende Maade have hævet Indvendingen. Mange meget gode Mennesker affkrækker det mis-

for-

forſtaaede Sted 1 Cor. XI. 29. fra Brugen af den H. Nadvere, i det de bilde ſig ind, at en eeneſte uværdig Nydelſe er en Synd imod den H. Aand. Atter andre, ſom holde Brugen af den H. Nadvere for en ſtrækkelig Sag, tremendum Myſterium, burde belæres, at det er en af de fornøyeligſte Handlinger. I ſær fortiente den Materie om Privat-Communion, hvorom der kun ved Leylighed S. 179 mældes i en Note, en vidtløftig Afhandling. Intet kan for Reſten være rigtigere, end hvad Forfatteren S. 202 har ſagt i Anledning af den barnagtige Fordom, at den H. Nadvere er et Lægemligt Lægemidel: „Die Vorurtheile auszurotten iſt „ kein anderes Mittel, als die beſſere Belehrung der an„ wachſende Jugend: denn die Alten bringe man ſchwerlich „ auch durch die bündigſten Gründe von ſolchen eingeſogenen „ Irthümern zurück.“ Det var vel, om alle Prædikantere vilde lægge dette paa Hiertet.

Leipzig. Der Profeſſor. 1774. 6 A. 8v. Dette Skrift, hvis Titel er kun alt for almindelig for dets Indhold, rober i det mindſte en veltænkende Forfatter. Formodentlig bliver Skriftet fortſat. At Lærdommen endnu ikke er bragt i det rigtigſte Forhold til den offentlige Lykſalighed og til den borgerlige, politiſke og huuslige Forfatning lærer man i Verden ſnart at indſee, naar man kun tillader ſig nogen Betragtung og Eftertanke. Men hvorledes tilveyebringer man dette Forhold? Indtil videre udlader Forfatteren ſig kun over det første; men ey overalt ſaa beſtemt, ſom man kunde ønſke. De lærde Stænder ſkal være de talrigeſte. Han ſynes altſaa at regne alle de Stænder dertil, ſom man ved Underviisning paa Univerſiteterne pleyer at forberede ſig til. Dette vidtløftige Begreb af Ordet har nogle Følger i det Følgende. Foruden Lærdom og Indſigt udfordrer han endnu Virkſomhed og Menneſkekiærlighed. De Exempler derimod, ſom han anfører, vidne overalt om Mangel af rigtige Indſigter. En Juriſt, der ikke holder noget for vigtigt, uden hvad Legalitet har helliget, den Geiſtlige, der alene beflitter ſig paa det Mechaniſke af ſit Embedsforelſe, feyle de ikke begge ved deres indſkrænkede Begreber? Det er aldeles rigtigt, at Lærdom alene er til ingen Embedsforelſe tilſtrækkelig; Færdighed i Anvendelſen, et godt Hoved, og et godt Hierte ere

endnu vigtigere Egenskaber. Men er det sidste vel uden det Første mere tilstrækkelig? Og finder Færdighed vel Sted uden Kundskab? Begge practisk Færdighed og et godt Hierte, forskaffer den Academiske Undervisning vist nok ikke. Men den første lader sig ikke vente af samme, og det andet er et Stykke af den almindelige Opdragelse: denne maae forbedres: Universiteterne kan efter deres Bestemmelse og ved deres Forhold til det Ganske alene være bequemme til den lærde Opdragelse. Nogle Tanker om Universiteterne. De avle og underholde de falske Begreber og Fordomme om Lærdommen, hvis Værd man ansætter for høyt, uden al Henegnelse paa den borgerlige Nytte, og ofte uden al Hensigt paa noget Øyemærke. Saa ganske Sammenhængende er den ellers vigtige Salzey udført. At Lærdommen paa Universiteterne bliver anseet for Hovedsagen er ingen Under, og siden har Forfatteren endogsaa selv erkiendt Fordeelene af denne Fordom. Men er ikke det ogsaa en Fordom, at man vil forlange Alt af Universitets-Undervisningen? endogsaa hvad som for og siden bliver forsømt og fordervet? Den er kun en Grad, et Led i Kiæden af en Mands Udbildning for det borgerlige Sælskab. Denne Udbildning begynder langt tidligere, og gaar efter de Academiske Aar immer Fort, og bekommer i Embedet først sin Fuldendelse. Efter den Akademiske Tænkemaade holdte man en lærd Mand for dygtig til Alt. Ilde tænkt, om man saatænker. En Mand af Genie og Kundskab om Verden, en Patriot o. s. v. uden Lærdoms-Formen anseer man som den elendigste og ubrugbareste Mand af Verden. Det var beklageligt, om Academiske Lærde tænkte saaledes: „wenn sie weiter nichts werden „ Wollen, meine Herrn, als Dorfprediger oder Advocaten.“ Dette er vist i den Lærers Mund, der skal forberede til saadanne Stænder, noget anstødeligt; men det kan være meget rigtigt i deres Mund, der alene danner tilkommende Lærde. Bedre ere Begreberne udsatte fra hinanden i en Samtale, hvori al den Lærdoms Foragtelse, som ikke har nogen umiddelbar Nytte, forestilles i dens Nøgenhed. For mange formeente philosophiske Hoveder vil dette Hovedstykke være nyttigt. Den Oplysning er god, som er tagen af de theoretiske og historiske Undersøgninger over Kunsten og dens endelige Indflydelse paa de Kunstnere, hvilke man ikke kan formaae til selv at studere Æsthetiken.

No. 31.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 3die August. 1775.

Bergen. Aften-Tanker til høyere Eftertanke. Udgivet af et patriotisk Sælskab i Bergen. 1773. 328 S. st. 8vo. Vi have her for os i eet Bind 6 Stykker under fortløbende Sidetal og Nummere, som uden Tvil udgiøre en heel Aargang for 1773. Af det første Nummer, der skal være som en Fortale eller Indledning til det hele periodiske Skrift, maa vi lære at kiende dets Plan, Indretning, Hensigt og Forfatning. Efter en forudskikket kort Forestilling om den tiltagende Patriotisme iblandt Danske Undersaatter, fremlægger nærværende patriotiske Sælskab sin Plan i følgende Hoved-Poster, som skal udgiøre Indholdet af dette deres Ugeblad, og som deres Øyemærke fornemmelig skal gaae ud paa: 1) At give et Lands eller en Byes naturlige Historie i Henseende til Oeconomien og Huusholdningen, og at vise, hvorledes et Land eller en Bye naturligviis kan gerathe i Fattigdom, eller komme i Velstand, i Følge Indretningen: 2) At vise den simpelste og naturligste Maade, hvorledes en viis Regent, næst Guds Forsyn, af et fattigt Land kan giøre et rigt Land ved viise Indretninger i Landet: 3) At vise, hvorledes man ved de mindste Bekostninger kan giøre den største Nytte i et Land: 4) At forskaffe sig Efterretninger om de bedste Anstalter, vi allerede har i et og andet Stykke, at undersøge de Forhindringer som har mødt dem, og betragte de Midler, der kunde findes derimod: 5) At bekiendtgiøre be-

rømmelige Patrioters Liv og Levnet udi Norge, i sær i Bergens Stift, paa det at saadanne Folk kunde blive Publikum mere bekiendte, de selv faae den Ære, dem tilkommer, og andre opmuntres ved deres Exempel. Til den Ende har Sælskabet yttret sig med det Ønske, at Folk, som der i Landet havde giort et eller andet Forsøg i det Oeconomiske, vilde indgive til Adresse-Contoiret i Bergen deres Efterretning om deres Forslag og sammes Udfald, samt at Præster og andre vilde være dem behielpelige til at faae Underretning om de Bønder paa Landet, der havde udmærket sig ved deres Gaarders og Markers Forbedring og Forsørgelse, og ellers havde paataget sig noget til deres eget og Landets almindelige Bedste, for at bekiendtgiøre saa vel deres Navne som Foretagender. Dette er nu næsten Indholdet af det første Nummer, paa hvis siette Side eller tredie Blad (thi hvert Nummer bestaaer kun af et halvt Ark) vi til nogen vor Forundring fandt en Anmældelse af de Præster, som skulde prædike i Kirkerne hver til sin Tid, og endelig det sidste Blad ganske blank. Saadan en Anmældelse finder man og til Slutning paa hvert Nummer, hvilken man maaskee næppe skulde have formodet i et Ugeblad, der efter sin Plan ikke kunde fattes paa vigtige Materier til at fylde et halvt Ark med. Ja vi kan ikke nægte, at jo det sidste blanke Blad synes at røbe en vis Fattigdom paa Aften-Tanker over en i sig selv tankerig Materie. Vi ville gaae til det andet Nummer. Her lover Sælskabet os i det følgende lutter moralske, historiske og politiske Anmærkninger, og at vise os Moralens og Religionens Indflydelse i Staten, og har i den Henseende anseet det for en Nødvendighed at anstille en historisk Betragtning over Mennesket i Almindelighed. Det er egentlig en Betragtning over de borgerlige Sælskabers første Oprindelse, hvorved Menneskene skal ikke saa meget have sigtet til fælles indbyrdes Hielp, som fælles Forsvar imod udvortes Fiender. Det er uden Tvil en vigtig historisk Anmærkning, og denne har givet Anledning til en anden, som er vigtig, at nemlig Dyd og Menneske Kiærlighed, der skal bevæge os til ved indbyrdes Hielp at befordre det almindelige Bedste, maa være en Virkning af Religionen og den sande Guds Kundskab, saasom Mennesker ere af Naturen egennyttige, og hver sørger kun for sig selv, ubekymrede om andre, uden naar det gielder om at forsvare sig imod udvortes Fien-

ders

ders Overfald. Deraf skal man og indsee Regimentets og Lovenes Nødvendighed for Menneskers Sælskab, for eyalene at forsvare Sælskabet imod udvortes Magt, men og for at forsvare den eene Borgers Ret og Eyendom imod den andens Egennyttighed. Men Lovene selv kan ikke indgive Borgerne den Kiærlighed for hinanden, at de, langt fra at forurette hinanden af Egennyttighed, tvertimod søge at befordre hinandens Velfærd. Det er just den store Virkning af Religionens Indflydelse paa Staten. Denne Betragtning har veyledet Forfatteren paa en anden i det tredie Nummer over det gamle Assyriske og Egyptiske Rige, af hvilke det første havde kun til Hensigt at udbrede sit Herredømme, det sidste, at befordre Kunsters og Videnskabers Opfindelse og Arbeydsomhed iblandt sine Undersaatter, og at udbrede Næringsveyene. Over disse Materier har nu Sælskabets Forfatter anstillet vel rigtige og gode, men og en Deel almindelige og hver Dags Tanker. Det eene Nummer har næsten hængt sammen som i en Kiæde med det andet, saa man skulde tænke, at Forfatteren havde sat sig for at gaae ret systematisk til Værks, hvilket han og med Begyndelsen af det fierde Nummer giver Mine til, i det han skriver: „Vi har i forrige Nummer betragtet „ det borgerlige Sælskab i sin første Oprindelse. Vi har viist, „ at dette Sælskab var til deels ufuldkommen i Førstningen, „ og sigtede ikke saa meget til fælles Hielp, som til fælles Forsvar. Forsvar er det første, som et Menneske griber til i „ overhængende Fare. Naar en Bye angribes af Fienden, er „ det ingen Under, at Borgere lade nødvendige Forretninger „ fare, for at conservere Byen og staae Fiendens Magt imod.“ Nu giette man engang, hvad Indholdet bliver af dette Nummer! Men det er Synd at opholde Læseren for længe. „Elskelige Medborgere! vor Bye har haft en farlig Fiende, „ der saa ofte har ruineret den. Hvad Under da, at denne „ Byes Indbyggere maa være betænkte paa at staae denne „ Fiende imod? Jeg meener den ulykkelige Ildebrand, der „ saa tidt har ruineret Bergen.“ Det kunde maaskee synes for stort et Spring fra Nimrod og de borgerlige Sælskabers første Oprindelse til Bergens Ildebrand. Men lige meget, det er vel overstaaet, og siden Forfatteren endelig efter saa lang Omsvøb kom lykkelig og vel over til denne Materie, saa underholder han os dermed i alle de følgende Nummere af det-

te Stykke, som sluttes med No. 12., om Bergens Ildebrande og det Bergenske Brandvæsens Forfatning, hvoriblandt han har indflikket Betragtninger over brave og retskafne Embedsmænd, og Fabrikers Anlæg til Arbeydsomhedens Befordring og Næringsveyenes Udbredelse. Man kan og bør ikke nægte, at han jo skriver som Patriot og har imidlertid sagt mange nyttige og patriotiske Sandheder. Det er smukt, hvad han fortæller om en Stift-Amtmand i Tronhiem, og ligesaa hvad han anmærker derved S. 27: „Der var opkommen en Ild i „ Tronhiem, hvorved nogle faa og ringe Huse vare ødelag„ de. Stift-Amtmanden kaldte Borgerskabet tilsammen og „ forestillede dem, at det var ikke værd at gaae ned til Regie„ ringen med Begiæring om Collect for disse Folk. Han fore„ stillede dem, at han vilde lade en Collect gaae om i Byen „ for de Brandlidende, da enhver kunde tegne sig for hvad „ de vilde give. Dette skeede, og da det var altsammen ind„ samlet, lod han paa en trykt Liste tilkiendegive, paa den „ eene Side deres Navne, som havde givet, og hvor meget „ de havde givet, og paa den anden Side deres Navne, som „ havde faaet og hvor meget, med Ballance-Regning under. „ Dette fortræffelige Forhold, der forekom mange onde Ting, „ forekom Mistanke, Sladder og Løgn, som i slige Tilfælde „ pleyer at udstrøes iblandt den gemeene Mand, burde tiene „ til et Model, og være anbefalet af Regieringen at bruges i „ alle slige Tilfælde. I det ringeste var saadant Forhold en „ stor Zirat i denne Mands Historie o. s. v." Ved den Leylighed anføres med Bersømmelse den Kongel. Anordning om Brand-Assecurancen af 18de August. 1767. En ganske artig Anmærkning er den, hvormed No. 6. besluttes. „Det er „ baade en retsindig Øvrigheds Pligt, og det maa være deres „ største Fornøyelse og Glæde, og tillige deres Ære, saaledes „ at handle med deres Underhavende, at de fatter Fortroe„ lighed til dem, og at de hellere ved Opmuntring og ved en „ viis Forhold veylede deres Underhavende til at iagttage „ deres Pligter, end at de alene med Magt søger at holde „ dem dertil. Det er derved de baade skal erhverve sig selv „ Høyagtelse, Ære og Kiærlighed af deres Underhavende, „ og disse ere de behageligste Baand iblandt Mennesker. Det „ er herved den almindelige Credit skal vedligeholdes, og den „ saa nødvendige Fortroelighed oprettes iblandt Mennesker,

„ som

„ ſom lever i Sælſkab. Her ſkal man ikke lægge Skiul paa
„ nogen Ting. Her ſkal man ingen Hemmeligheder giøre af
„ det, ſom ingen Hemmeligheder bør være. Her bør man
„ give ſine Underhavende den nødvendige Underretning der
„ kan baade fornøye og nytte dem. Enhver fornuftig og ær-
„ lig Mand, vil ikke alene være en ærlig Mand, men han
„ glæder ſig og ved at lægge ſin Ærlighed for Dagen. Han
„ anſeer det aldrig ſom en Skam for ſig, at giøre Publikum
„ Regnſkab for ſine publique Handlinger, hvorved al Mis-
„ tanke, Løgn og Sladder kan forekommes. Han ſøger
„ ved Sandheds Aabenbarelſe at ſoutinere ſin Ære og Credit,
„ og den Høyagtelſe, ſom Publikum er ham og hans Embe-
„ de ſkyldig.“ See, dette er ganſke fortræffelig og patriotiſk tænkt, og andet meer. Følgende Anmærkning S. 54, ſom beſtrider en vigtig Fordom, paſſer ſig og ret vel til Materien.
„ Imidlertid maa det hedde, naar en Ulykke ved Ildebrand
„ ſkeer her udi Bergen, at det er en Guds Straf, og der-
„ ved giver man ſig tilfreds, uden at tænke paa de rette
„ Midler, ſom burde bruges mod Ildebrand. Men vi frygter for, at Gud ofte faaer Skyld for det i Verden, ſom
„ han er ganſke uſkyldig udi. Viſt nok er det, at al Ulykke
„ i Verden er en Syndeſtraf. Men man maa vogte ſig for
„ at tage det i en uret Meening. Saaledes er det en Syn-
„ deſtraf, at naar en kaſter ſig i Vandet, ſaa drukner han,
„ men mon han derfor kan give Gud Skylden derfor? Gud
„ har ſkabt Menneſkene ſom fornuftige Kreature, der bør
„ bruge de Midler, der kan være til deres Frelſe, og naar
„ de ikke bruger dem, ſtraffes de vel, men formedelſt deres
„ Skiødesløshed. Man kan egentlig ikke ſige, at Ildebrand
„ er en Guds Straf, uden hvor den opkommer paa ſaadan
„ en Maade og paa ſaadan en Tid i ſtærk Storm, at men-
„ neſkelig Hielp ikke kan imodſtaae.“ Hvad Forfatterens Skrivemaade angaaer, da kan det vel være, at den hiſt og her vil forekomme Læſeren noget prækemæſſig, noget vidtløftig og udſvævende over almindelige Ting, og at den undertiden forfalder til det, ſom en ey alt for billig dømmende Læſer vilde kalde Snakſomhed, for Ex. S. 52: „Man ſkulde tænke,
„ at i en Bye, hvor ofte havde været Ildebrand, at der
„ maatte være ypperlige Indretninger ved Brandvæſenet.
„ Man ſkulde tænke, at ved hver Ildebrand ſkulde Brand-

„ væſenets Indretninger forbedres; man vilde lære af Skade
„ at blive klog. Man vilde raade Bod paa de Mangler,
„ ſom hidindtil fandtes. Om det er ſkeet i Bergen, over-
„ lade vi til andre at dømme om. Viſt nok er det, vi ville,
„ nødig tractere denne Materie. Vi kan i viſſe Maader ſige
„ derom, ſom en vis Borgermand engang ſagde, da man
„ talede med ham i den Materie: O! ſagde han, jeg gidder
„ aldrig hverken tænke paa eller tale om denne Materie; thi
„ hver Gang jeg tænker derpaa faaer jeg Hovedpine. Men
„ endten vi faaer Hovedpine eller ikke, ſaa ſynes Materien
„ dog at være ſaa vigtig og enhvers Velfærd ſaa nær angaaen-
„ de, at vi nødes til at tænke derpaa. Ved de ſædvanlige
„ Ildebrande udi Bergen, ſynes det, at Byens Indbyggere
„ har faaet en underlig Tankemaade herom. De ſynes lige-
„ ſaadan, ſom det ſkal ſaa være. De ere blevne ligeſom
„ halv Mahomedaner og ſtatuerer Fatum i dette Stykke, at
„ det maa være Bergens beſtandige Skiæbne. Viſt nok er
„ det, at det er det bedſte Middel til at ſtille ſig ſelv tilfreds
„ paa og at undgaae Hovedpine, at have ſaadan en Tanke
„ herom. Men at denne Tanke derfor er den rigtigſte og
„ fornuftigſte tør vi ikke ſige.“ Forfatterens Ortographie er ikke rigtig eller brugelig. Kaalſindighed og Kaalſindighed for Koldſindighed, og denne Forhold for dette Forhold. Og hans loutenere, tractere, ſtatuere er af den gamle Smag og dertil ufornødne Broderinger i Sproget, ſom har ſit forſvare, handle, behandle, afhandle, antage o. ſ. v. — Det andet Stykke begynder med No. 13. Her fortſættes Materien om Fabrikers Anlæg. Forfatteren lader en fremmed Fabriqveur foreſtille de Danſke ſom ubequemme til Fabriqvers Anlæg, formedelſt deres Egennyttighed og Begiærlighed efter en alt for ſtor og haſtig Profit. Det bifaldes ikke, at Kiøbmænd ville giøre Anlæg for deres egen Regning, ſom de ſelv ikke forſtaaer ſig paa. De bør betiene ſig af Folk, ſom forſtaaer Tingen, men har ikke Formue til at ſætte den i Værk, og aſſiſtere dem med Forſkud imod en betinget Afgift, i Forhold med den Profit de kan giøre ſig af Brugen. Med Sukker-Raffinaderiets Anlæg i Bergen ſkulde man have fulgt denne ſimple Regel. Kalder man nogen Fremmed ind i Landet til at drive ſaadanne Anlæg, bør han ikke bringe Folk med ſig, men oplære Landets egne Børn derudi.

Sel-

Selv bør han med sin Familie nyde al den Ære og Lykke han kan med Billighed ønske sig, for at finde sig bedre fornøyet end i sit eget Fæderneland. Forfatteren raader heller ingen at begynde noget med Interessentskaber, som har store Ulæyligheder. Herfra undtages de store Handels-Compagnier. No. 14. viser Forfatteren hvad for en Ulykke det er for Landet, at Kiøbmændene kan ikke drive deres Handel med rede Penge, men maa for den største Deel drive den med bare Credit, da de ellers kunde anvende de Penge til Fabriqvers Anlæg i Landet, som de maatte betale for fremmede Fabrik-Vahre. Det klinger ikke godt, naar Forfatteren siger, at Landets Kiøbmænd kan ey ansees for andet, end andre Nationers Høkkere, for hvilke de holde Kramboeder i Landet. „Et „ eeneste Kiøbmand i London rosede sig af, at han alene af„ satte i Norge Klædevahre for en halv Tønde Guld. Hvor „ mange Mennesker i Engeland havde ikke deres Levebrød der„ ved? Hvor mange Hænder bleve ikke derved satte i Arbey„ de i Engeland, da ligesaa mange vare ørkesløse i Norge." Atter ved den Leylighed om Arbeydsomheds Befordring i et Land, hvormed det overalt i Europa skal være slettere bestilt, end fordum i Asien, og for nærværende Tid i China og Indien. No. 15. fortsættes samme Materie, og her loves os tillige, næsten som en Hovedsag, en Sammenligning mellem Asiens ældre og Europa's nyere Tider, i Henseende til Kunsters, Videnskabers og Arbeydsomheds Befordring; men det kommer os for, som Forfatteren ved sine Digressioner forfalder til andre derfra fremmede Tanker om Verdens Mangeler til alle Tider, om Norges Fordeele, i Henseende til Religionen, Regieringen, de mange Guds Velgierninger, og Landets naturlige Producter, endelig om de visse og uvisse Næringsveye. No. 16. fortsættes denne Materie om Næringsveyene. Forfatteren beklager jammerlig den overhaandtagende Fattigdom blandt Almuen i Bergen, har givet en meget opbyggelig Opmuntring til at giøre Almisse, og viist, at den ikke saa meget bør bestaae i at deele Brød og Penge ud, som i at skaffe den Fattige Arbeyde og aabne ham en Næringsvey. Det er saaledes Gud i Skriften formaner sit Folk at give Almisse, naar han befaler dem, at de skulle styrke deres fattige Brødres Hænder. Vi maa tilstaae, at Forfatteren her har skrevet, som en god Christen og Patriot. Hans Grunde ere

gode og kraftige, og man vil lættelig overſee den Feyl, at Skrivemaaden hiſt og her kunde været fattet kortere og yndigere. No. 17. og 18. bliver endnu ſamme Materie fortſat og det andet Stykke dermed beſluttet. Forfatteren veed ingen bedre Raad til ſaadan Almiſſe og mod den Bergenſiſke Almues Fattigdom, end det der allerede er ſat i Værk i Stavanger, nemlig, at der ſpindes og væves i enhver Mands Huus, hvoraf Stavanger høſter Fordeele, da det derimod maa ſee jammerligt ud i Bergen, om det er ſaa, ſom Forfatteren her klager, hvilket man har ingen Aarſag at tvile. „Hos os „ (hedder det S. 138) veed man intet andet Raad og Mid„ del, end at ſætte ſine Børn til Haandværker eller til Søen. „ Der er ingen anden Udvey for dem her i Byen. Her ſtim„ ler alle Folk til diſſe tvende Næringsveye. Her bliver de „ Haandværker, ſom alene giver viſſe Næringsveye, ſaa op„ fyldte, at den eene gaaer den anden i Veyen. Her kan „ Folk hverken faae deres Børn til Haandværker eller til „ Søen. De maa betle derom, og kan ikke naae det. Her „ maa fattige Forældre føde vorne Børn hiemme hos dem „ ſelv, uden at de kan giøre dem det mindſte Arbeyde og „ Tieneſte. De har intet Arbeyde for ſig ſelv og mindre for „ deres Børn. Dette er en forfærkelig Tilſtand. Hvor „ ſkal de arme Menneſker hen? Eens Hierte maa blødes her„ over. De kan ikke faae Tieneſte for deres Børn, og de „ kan ikke opføde dem Hiemme i deres Huus. De kan dog „ heller ikke kaſte dem paa Gaden. De kan ikke ſælge dem, „ ſom man kunde hos Jøderne. Der er ingen, ſom vilde „ have dem, om de end kunde ſælge dem, de havde intet „ Arbeyde for dem og de vare ikke oplærte i Haand-Arbeyde. „ Her maa den gemeene Mand ikke alene opføde ſine ſmaa „ Børn, men og føde vorne og ſtore Børn i deres Huus. „ Dette er jo en beſværlig Tilſtand. Alt dette har ikke Sted „ i de Stæder, hvor den almindelige Næringsvey, at ſpin„ de og væve, er kommen i Brug, o. ſ. v."

(Beſlutningen følger.)

Leipzig. C. C. Tittmanni A. M. & Longoſaliſſæ ad D. Bonif. eccleſiaſtæ tractatus de veſtigiis Gnoſticorum in N. T. fruſtra qvæſitis. 1773. 18. A. 8v. Man har længe ikke læſt nogen Bog med ſaa ſtor Fornøyelſe, ſom den

denne, og det af den Aarsag, fordi man allerede længe har ønsket, at en lærd Mand engang med koldt Blod vilde undersøge dette for Skriftfortolkningen og altsaa og for den hele Theologie vigtige hermeneutiske Spørsmaal. Vel har Hr. T. ikke med dette Skrift udrettet alt hvad man kunde vente, saa man efter Overbeviisning kunde bifalde ham i Alt, men den Ære maa man tilstaae ham, at han har giort en meget god Begyndelse til at undersøge dette Spørsmaal, at hans Indvendinger fortiener Opmærksomhed og andres nøyere Prøvelse, og at han med en sand Ærbødighed for Guds Ord, med megen og sand Lærdom, med en i disse Tider sielden Beskedenhed og et sagtmodigt Sprog foredrager sin Meening og sine Modsigelser mod andre. Den Hypothese, som han sætter sig imod, er denne, at Apostlerne i deres Skrifter, men i sær **Johannes** og **Paulus**, ey alene drive Polemik imod Gnostikerne, men i Øvrigt bruger ogsaa mange Ord og Talemaader og Forestillinger, som først rigtig maae forklares og forstaaes af Gnostikernes Systeme. Denne Hypothese er i Almindelighed bleven antagen af **Grotius**, **Hammond**, **Mosheim**, **Brucker**, og andre endnu levende Fortolkere, og anvendt paa enkelte Steder af det N. Te med større og mindre Bequemhed. Hr. T. holder denne Hypothese for gandske ugrundet, og troer, at slet ikke noget Sted i det N. Te har Hensigt paa gnostiske Vildfarelser. Han bygger sin Modsigelse paa trende Hoved-Arter af Grunde, og disse har givet ham Anledning til at deele sit Skrift i tre Afsnitter, hvoraf det første er historisk. Dersom dertil Apostlernes Tider ingen Gnostiker har været til, saa har og Apostlerne heller ikke vildet modsige dem. Denne Grundsætning ville vel alle retdømmende Kiendere tilstaae, og den er virkelig en Sandhed, hvilken **Grotz's** Formodning om Apostoliske Spaadomme om yngre Gnostiker efter Strids-Spørsmaalets egentlige Beskaffenhed aldrig kan modsættes. Forfatzens Beviis, da denne egentlig er nægtende, kan alene bestaae i Prøvelse og Igiendrivelse af Beviserne for det Modsatte. Recens. giør herved den almindelige Anmærkning, at, saa længe man tager det Navn **Gnostiker** i saa øng en Bemærkning, at man indskrænker det til christelige Kiættere, saa længe vil her herske Forvirring og Logomachie, men underskiller man hedenske, jødiske og christelige Gnostiker, og derved ikke lader Sa-

gens og Navnets Forskiællighed af Øyne, turde man komme nærmere til Maalet. Man havde meget ønsket, at Hr. T. havde seet derpaa, eller, om han havde anseet denne Undersiøgelse for ugrundet, da først havde igiendrevet den. Der skulde da have bleven mindre Leylighed til Tvivl imod hans Indvendinger. Saa kan man gierne tilstaae ham, at de ældre Fædre sætte christelige Gnostikers Oprindelse i det Andet Aarhundrede (skiøndt disse Skribentere ikke ere eenige over dette chronologiske Spørsmaal) at de nægte, at der til Christi og Apostlernes Tider har været saadanne Folk til, uden derfor og at indrømme den Slutning, at der slet ingen Gnostiker har været til. Men der er endnu noget man ugierne savner ved denne Undersøgning. Hr. T. tier ganske om Cerinth, og det vil dog vel komme meest an paa hans Apostoliske Tids-Alder, som ikkun Faa har kaldet i Tvil. Den Indvending, at der af det første Aarhundrede ikke er noget Vidnesbyrd for Haanden, staaer og falder med Josephus og Philo, og da er jmmer Spørsmaalet om Essænerne og Therapeuterne. Hr. T. nægter; at disse ere Gnostiker, fordi de ere Jøder. Men der vare og Jødiske Gnostiker, og disse beholdte, som Jøder, Agtelsen for Mosis Lov, ligesom Cerinth, hvilken andre christelige Gnostiker forkastede. Det er ikke Navnet, der altid kan have en yngre Alder, men Sagen selv, man her maae tage i Betragtning, og da er disse Folks Asketik af den Beskaffenhed og bygget paa saadanne philosophiske Grundsætninger, om Menneskets Natur, om den menneskelige Siæl, om Legemet og om Moralen, der vist ikke er at aflede fra den Jødiske Religion. Skulde de være komne fra Grækerne, saa siger Josephus og Philo, dette ligesaa lidet. Imidlertid har Hr. T. dog vel ikke Uret derudi, at Mosheim og Brucker finde hos den sidste mere Gnostik, end der lader sig bevise. Imod den østerlandske Philosophie, saavidt som den skal være Kilden til de gnostiske Kiætterier iblandt de Christne, giøres meget skinbare og for en Deel grundede Indvendinger. Vigtig nok er den, at de christelige Skribentere, saasom Clemens af Alexandrien hidleder den gnostiske Lære fra den græskiske, men ikke fra den østerlandske Philosophie. Derimod er man ikke tilfreds med det Svar, at, naar de gamle tale om Persernes og Chaldæernes o. s. v. Philosophie forstaae de derved Magien, saa-

som

som just denne Magie grundede sig paa Pneumatologien, som var den rette Underskiels Lære i den Østerlandske Philosophie. Man ønsker, at Hr. T. ogsaa her havde havt ovenmældte Asketik for Øyne, der har holdt sig vedlige blandt de østerlandske Folk lige indtil vore Tider. Skulde denne vel og kunne henføres til den barbariske Philosophie? Dog kan her i Grunden indløbe Logomachie, ligesom og Hr. T. rigtig erkiender, at Systemet om det Ondes Oprindelse, en anden Underskiels-Lære i denne Philosophie, er bleven antaget af Østlænderne i de ældste Tider, og hvad han derimod erindrer, kan være meget vel grundet, uden at det derfor slet hen maae nægtes, at deribiandt Østlænderne er lært saadan en Philosophie, hvoraf de gnostiske Kiættere har taget Grundlaget til deres Bygning. Alene dette maa man tilstaae, som og Kiendere af Sagen altid indrømme, at Mosheim og Brucker har overdrevet deres Forestillinger, og har formeret det Lidet, som her er vist, med Tilsatzer af deres egen Vid. Den anden Grund er denne, naar man anderledes og begvemmere kan forklare det N. Tes Steder uden denne Hypothese, saa falder denne bort af sig selv. Det er maaskee alene en roesværdig Beskedenhed af Forfatteren, at han ikke saa reent ud erklærer sine Skriftfortolkninger for visse, at det Modsatte saa slet hen maatte være Vildfarelse. Han har altsaa i det andet philologiske Afsnit giennemgaaet vil ikke alle, dog de fleste Steder i det N. Te, for at bevise, at derudi findes hverken nogen polemsk eller anden Hensigt paa de gnostiske Kiættere. Overalt maae man lade ham vederfares den Ret, at hans Forklaringer og philologiske Anmærkninger ere Beviis paa en god Smag og rigtig Kundskab. Det Sted Col. II. s. o. f. er først og næsten for vidtløftig afhandlet. Her forstaaer man ikke, hvad der siges S. 101. at Christus ved sin Død har afskaffet den Lov, som var forsøget med Jødiske Opdigtelser og Daarligheder. Derimod bifalder man, hvad der er sagt om πληρωμα og andet meer, og i Hoved-Sagen, at her tales om jødiskfindede Christne, dog med den Indskrænkning, at disse Folk ikke vare af Pharisæerne, men Essænerne. Dette bekræfter og hvad der S. 13 o. f. rigtig siges om Afhold fra visse Spiser. Jøden ansaae Hvelsen i Fasten og Afhold fra forbudne Spiser alene som en god Gierning, men den asketiske Essæner derimod som et Dyds-Mid-

del

del og derom synes Paulus at tale. Efter nogle Steder af det første Brev til Timotheum kommer Hr. T. til Joh. I. Her har han særdeles megen Ret paa sin Side for saa vidt som at nogle Fortolkere drive det alt for vidt, og ey alene uden Nød finder gnostiske Begreber derudi, men endog ey engang bevise, at Gnostikerne virkelig har havt saadanne Begreber, i det mindste saadanne Gnostiker, der som Cerinth skal have levet til Apostlernes Tider. Derefter følger endnu nogle andre Steder af det første Johannis og det andet Petri Breve, ved hvilke man ikke kan opholde sig for endnu at tilføye noget om Forfatterens tvende sidste Anmærkninger. Han tilstaaer, at der er nogen Lighed imellem nogle Steder i det N. Te og de christelige Gnostikers Sprog, men paastaaer, at disse har taget deres Talemaader af hine. Om saadanne gnostiske Kiætere, som beviisligen har levet sildere end Apostlerne, kan det Modsatte i det mindste ikke bevises, førend man har viist, at de ældre Gnostiker saaledes har talet. Og her ligger en vigtig Tvil imod den Hypothese, som her bestrides. Han erindrer fremdeles, at de gnostiske Sværmerier vare saa forvirrede og saa vidt ophøyede over den almindelige Menneske-Forstand, at Apostlerne har ikke behøvet at igiendrive dem. Det er et Beviis, som Recens. ikke tør bifalde. Erfaring lærer, at de gemeeneste Folk ofte har antaget endnu finere og meer forvirrede Begreber af Fanatikerne, saasom af en Jacob Böhm. Bedre er den Tilsatz, at Apostlerne skulde have talet klarere og omstændeligere, og den Anmærkning, at Forklaringerne af Gnostiken i det mindste ofte røbe noget kunstler; men den vigtigste er den, der ikke nokſom kan anpriſes tilkommende Forsvarere af Hypotheser til deres egen Forsigtighed, at Læresatzer ere meget ofte uden historiske Beviis bleven udgivne for gnostiske, og lagte til Grund til Fortolkningen, en Feyl, hvilken de snareſt forfalde til, som kiende det gnostiske Systeme af de Nyere. Til Slutningen meddeeler Forfatteren endnu sine egne Tanker om Oprindelsen og Kilderne til det gnostiske Kiætterie. De Sidste ere den græskiske, i sær Pythagoriske og Platoniske Philosophie med Digternes Theogonier, dernæst den Jødiske i sær kabbalistiske Theologie, og den christelige Religions-Lære. Skulde vel denne Afledning være forskiællig fra det andet Parthies Meening, i sær om den kabbalistiske Philoso-

phie

hie selv er kun en jødisk Dotter af den Østerlandske? Thi det an dog ikke nægtes, at Jøderne først har havt den efter det Babyloniske Fængsel og rimeligen har bragt den med sig fra Østlænderne. Og hvor havde vel Pythagoras lært sin Aske- ik? Oprindelsen sætter Hr. T. i det andet Aarhundrede og et i Ægypten. Man maae tilstaae ham, at vi ikke har oget ældre Vidnesbyrd om Navnet, og at den Ægyptier lemens er den ældste, saa vidt man veed, der har brugt et. Men deraf følger dog ikke, at det er opkommen i Ægyp- en. Thi naturligviis kiendte Clemens kun meer Ægyptier, nd andre. Det er og historisk Sandt, at ey alene Ægyp- ier, men og Østerlændere, som Bardesanes, som Tatianus, er beviisligen ikke ere komne til Ægypten, har foredraget aadanne Vildfarelser. Cerinthus selv skal vel have været Ægypten, men det er viist, at han har levet til Johannis Tider.

Leipzig. Der heiligen Schrift Dritter Theil, welcher die sämmtlichen Bücher des neuen Testaments nthält, mit Anmerkungen herausgegeben von D. ohann Gottfried Körner, **Diener des göttlichen Wor- tes bey der evangelischen Gemeine zu Leipzig 1773.** 3 Alph. 14 A. 4. Hermed besluttes det Bibelværk, som Hr. D. Körner med Ære har besørget. Anmærkningerne over det N. Tte ere noget hyppigere, end over det Gamle, og ere i Almindelighed saaledes affattede, at endogsaa Ulærde kan ved det N. Ttes Læsning betiene sig af samme med megen Nytte. Ey alene de vanskelige og usædvanlige Ord og Tale- maader blive her forklarede, men ogsaa Tingene selv efter Fornødenhed oplyste, og de hist eller her forekommende Van- skeligheder ryddede af Veyen. Derved har Forfatteren saa- vidt mueligt beflittet sig paa Korthed, og søgt at undgaae al unyttig Vidtløftighed. Man seer, at han har flittig raad- ført sig med de gode Fortolkere, og gemeenlig valgt den Mee- ning, der ey alene er grundet i Udtrykkene, men og meest overeenstemmende med Talens Sammenhæng og Øyemærke. For at give Læseren Anledning til desto bedre at bedømme disse Anmærkningers Værd, har man vildet anføre nogle til Prø- ve. Ved Matth. V. 38-41 er giort følgende Anmærkning S. 2. Mos. XXI. 23. 24. Freiseren forbyder eyalene den pri-

private Hævn, men forſikrer ſine Diſcipler i da værende Omſtændigheder, at de gjorde bedre, om de taalmodig taalte den tilføyede Uret, end om de beklagede ſig ved den jødiſke eller hedenſke Øvrighed derover, ved hvilken de i Forfølgelſernes Tider dog ikke ſkulde erlange deres Ret. Deraf følger ikke, at, hvad ſom ikke den Gang ſkeede, ſkeer aldrig, og at man under andre Omſtændigheder hos en chriſtelig Øvrighed ikke maatte forſvare ſin retfærdige Sag. Naar det heder i det 39 V. af dette Kapitel: **Men jeg ſiger Eder, at I ſkal ikke modſtaae det Onde, men giver nogen dig et Slag paa den høyre Kind, ſaa byd ham og den anden til**: ſaa ſtaaer derved den Anmærkning; Den Indvending, at man ophidſer den anden til mere Fornærmelſe, forekommer Frelſeren ved det han befaler, at man hellere ſkal taale Fornærmelſen dobbelt, end hævne ſig. Det Ordſprog, han her betiener ſig af, viiſer den tilſøvede Forurettelſes taalmodige Taalelſe. Ved Matth. XXIV. ere Fortolkernes Meeninger adſkilte. Nogle forklare dette heele Kapitel om Jeruſalems Ødelæggelſe, men andre den ſidſte Deel deraf for en Spaadom om Verdens Ende. Forfatteren ſøger at viiſe ved v. 29, at fra dette Vers af tales om det Romerſke Riges Undergang, og at herefter fra det 35 Vers til Enden af Kapitelet beſkrives Verdens Ende. Hans Anmærkning er denne: Diſſe og de følgende Ord til v. 35 lade ſig ikke vel forklare om Verdens Ende; men heller ikke føyelig anſee ſom en fortſat Beſkrivelſe over den jødiſke Stats Forſtyrrelſe. Da Frelſeren udtrykkelig ſiger: **Strax efter diſſe Trængſeler**, ſom tilforn ere fortalte; ſaa kan man ikke ret vel udſætte det indtil Verdens Ende, i ſær da Marcus ſiger: **til den Tid** K. XIII. 24. Frelſeren havde tilforn talt om den jødiſke Stats fuldkomne Forſtyrrelſe og ſammenlignet den med et dødt Aadſel v. 28. det lader ſig ikke vel antage, at han nu ſkulde foreſtille denne ſamme Stat under de prægtige Billeder af Soel, Maane og Stierner, ligeſom der og overalt ikke lader ſig begribe, hvorfor Frelſeren nu ſkulde igientage dette i prophetiſke Sindbilleder, hvad han tilforn i klare Udtryk har ſagt om Jøderne. Her bliver endnu andre Grunde anførte til denne Meenings Beſtyrkelſe, hvilke man for Vidtløftigheds Skyld ey har kundet anføre. Ved Luc. XVII. 10. hvor der om ſaadanne Tienere, der have giort Alt, hvad de

Are

vare pligtige at giøre, bliver sagt, at de ere **unyttige Tienere**, bliver anmærket, at om de endog havde giort Alt, maatte de dog anse sig som saadanne Tienere, der som Livegne ikke vare i Stand til at fortiene noget, **unyttige Tienere**, saadanne, der ikke bringe sig selv nogen Nytte, nogen Fordeel, der ikke fortiene nogen Løn. Naar der Joh. V. 3. meldes om en Engel, der til visse Tider rørde Vandet i Bethesdæ Dam, saa bliver i den tilsøyede Anmærkning særdeles vel erindret, at den usynlige Kraft af denne opvældende Dam bliver tilskreven en Engel, saa man just ikke derved har nødig at tænke paa en Engels ofte igientagne synlige Aabenbarelse, da det ey alene i den hellige Skrift er sædvanligt at tilskrive Engeler Forsynets ordentlige Virkninger, men det var og iblandt Jøderne en almindelig Meening, at overordentlige Kræfter i Naturen blive virkede ved Engeler. Ligeledes bliver ved Apostl. G. XII. 23. hvor det hedder, **strax slog Herrens Engel ham**, anmærket, at Straffen kom pludselig og eftertrykkelig over ham. Man behøver just ikke at indbilde sig, at en Engel har nedstyrtet ham fra Thronen. Øyensynlig af Gud tilskikkede Straffer kaldes Engler d. e. Guds Gesandtere. Ved de Ord Johann. XIII. 34 **et nyt Bud giver jeg Eder**, anmærkes: Min sidste Villies Meening, hvilken jeg ved min Afskeed bekiendtgior for Eder, vil komme Eder gandske nye og fremmed for. Den betræffer ikke mig og min Begravelse, ꝛc. men eder. Ved 2 Cor. XII. 7. hvor Paulus taler om en **Pæl i Kiødet**, og om en **Satans Engel** der slaaer ham med **Næver**, læser man følgende Anmærkning: Ligesom en Splint, der bliver stødt i Kiødet, foraarsager megen Smerte; saa forsikrer Paulus, at hine høyst vedervægende Fornemmelser, som han har havt ved Henrykkelsen i Paradiis, vare blevne svækkede og undertrykkede ved uangenemme smertelige Følelser, hvilke en falsk Lærer, som var kommen af Satans Skole, havde forvoldet ham, som den, der havde begegnet ham paa det haandliqste, og foraarsaget ham meget Bængstelse. Ved nogle Anmærkninger, lader det, som Forfatteren havde rettet sig efter visse af nogle antagne Forklaringer. f. Ex. Luc. XIII. 11. ved det Udtryk **Sygdommens Aand** anmærkes følgende: endskiøndt det ikke kan nægtes, at denne Talemaade betegner ofte intet videre, end en vanskelig og ubegribelig Sygdom; saa forstaaes

dog

dog herved noget mere, i det Satan v. 16. angives som Aarsagen til denne Sygdom. Men derfor tør man dog ikke udgive denne elændige for en legemlig besat. Hun var gandske tilsammenvoxen og kunde ikke holde Hovedet i Veyret. Ved Rom. V. 14. bliver sagt: **Døden haver herskет fra Adam indtil Moses, ogsaa over dem, der ikke har syndet ved samme Overtrædelse som Adam.** Herved anmærkes: den syndige Natur beviser Apostelen endnu paa en anden Maade v. 14. Ey alene de, siger han, ere døde, som har begaaet virkelig Overtrædelse; Døden har beviist sin Magt fra Adam indtil Moses, ved hvilken Gud gav Loven, ogsaa paa dem, der ikke har giort nogen virkelig Synd (ogsaa uskyldige Børn ere døde) hvorfore dø de da ogsaa disse? Her maae man endten slet ingen Aarsag anføre eller og sige med Paulus: Døden har beviist sin Magt paa dem, fordi de havde nogen Samfund med Adams Overtrædelse o. s. v. Men hvorfore døde de da kun fra Adam indtil Moses? Denne Tvil finder man ikke besvaret, man maae tilstaae Stedet er vanskeligt, og der hører mere til dets rette Forklaring end her synes at være tagen i Betragtning. At Forfatteren ved Johannes Aabenbaring alene har oplyst Ord og Talemaader, uden at indlade sig i de mestendeels dunkle Spaadommes Udtydninger, kan man vel ey andet end bifalde.

Halle. **Herrn Missionarii Gerickens merkwürdige Seereise von London nach Ceylon und Cudelur, in den Jahren 1766 und 1767, 8v. 1773.** Det har nok været Umagen værdt at uddrage denne Reysebeskrivelse af den 105te Continuation des Berichts der Königl. Dän. Missionarien in Ost-Indien hvor den er bleven trykt 1768, og at lade den trykke for sig selv. Hr. Gerickens Maade at tænke og udtrykke sig christelig, vil vel ikke behage mange, mange andre desto mere, og alle Slags Læsere ville tage Deel i den skrækkelige Fare, hvori han har været, og hans Udfrielse deraf. Bogen indbefatter og nogle mærkværdige Efterretninger, som angaae Naturhistorien og Jordbeskrivelsen.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 32.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 10de Auguſt. 1775.

Kiøbenhavn. *Locus Pauli* 2 Cor. V. 14. *Doctrinæ de Satisfactione Chriſti vindicatus.* Diſſertatio, qvam pro ſella conſiſtoriali eruditorum examini ſubjectam defendit D. *Hector Fridericus Janſon*, Reſpondente viro præſtantiſſimo ac Doctiſſimo *Carolo Chriſtiano Birch*, in Aud. ſup. d. 12 Jun. 1775. Typis *N. Mölleri*, Aulæ Regiæ Typographi. 32 S. i 4to. At bekiende og erkiende det Nye Teſtamentes Skrifters guddommelige Autoritet, og dog at nægte den Lære om Chriſti Forſonings-Død, ſom den, han har lidt for Menneſkene og i deres Sted, ved at forklare de derom handlende Steder i en ganſke anden Meening, det er virkelig med fri Forſæt at binde for ſig Øynene, for ey at ſee og finde den rette Meening, ſom dog Gud har vildet man ſkulde forſtaae, og har fremlagt os lige for Øynene; det er at erkiende Solen for Dagens Lys, ſom Gud dertil har givet, og dog lukke alle Aabninger til derfor, kun for i Mørke at ſee ved et andet, ſom man ſelv har tændt. Recenſenten bekiender oprigtig, at, om han nogen Tid kunde formaſte ſig i ſaa høy en Grad, at ville nægte Chriſti Forſonings-Død i Menneſkenes Sted, da vilde han hellere handle aabenhiertig, og ſige, at de ſaa kaldte guddommelige Skribentere maatte være Bedragere, der ikke har vildet fraſalde det Partie, de een Gang havde valgt, og derfor har forvendt den Død, ſom deres Meſter og Lærer maatte lide,

til en Forsonings-Død for Verden, som han ved sin Lærdom har vildet udfrie fra Synder og Vildfarelser til Sandheds Kundskab og Forliig med Gud; hellere skulde han ville handle som en saadan aabenhiertig Modstander af den christelige Religion, end erkiende dens første Prædikantere for guddommelige Lærere, og dog ved en fordreyende Fortolkning nægte denne deres Lærdom, der staaer med de reeneste og klareste Ord for alles Øyne. I det Mindste troer han, at han paa hiin Vey ikke skulde geraade i en saa aabenbar Modstrighed med sig selv og i sit Forhold, som paa denne sidste. Men ingen af begge Veye vover han nogen Tid at betræde, og forundrer sig kun over, at en Recensent i Tydskland drister træder frem paa den sidste Vey, en Recensent, der umuelig i en Recension kan have Leylighed til at udføre og bevise saa betydelig en Sag, om han og havde Ret derudi, men ogsaa derfor lader sig være nok at igientage nogle tvungne Forklaringer og forskiødte Indvendinger, uden nogen deres nye Bekræftelse imod hvad som længe siden er anbragt til deres Igiendrivelse. En saadan Recensent, om han og ikke var værd at igiendrive, har dog Hr. D. Janson her virkelig og det med megen Grundighed igiendreven. Det omtvistede Sted 2 Cor. V. 14., om man og saaledes bør kalde et Sted, hvis Tydelighed gior det aldeles uomtvisteligt, indbefatter den apostoliske Slutning, at, naar Een er død for Alle, saa ere følgelig alle døde. Forfatteren af en Recension i Allgem. deutsch. Bibliothek 23 B. 1ste Stk. p. 140 bekiender reent ud, at han ikke kan ansee den Lære om Christi fyldestgiørende Død for andet, end et menneskeligt Paafund, og, det man maa forundre sig over, ikke for et Paafund af de bibelske Skribentere selv, men af deres Fortolkere, der efter hans Meening ved falsk Forklaring har paadigtet dem denne Lære, som efter hans Erklæring svækker og ophæver Dydens Nødvendighed, og af den Grund fornemmelig har fundet Indgang i de menneskelige Hierter, ja som er kommen i Veyret paa en Tid, da den Hellige Skrifres Studering har været meest forsømt, og Geistligheden ved deres Magt havde giort den til en hellig og ubrødelig Lære. Det var Synd at sige, at disse Indvendinger ere den tydske Recensents Paafund. Læseren kiender dem alt for vel, og har ikke først hørt dem i Dag eller i Gaar. Men er den Lære om Christi forsonende Død et menneske-

ligt Paafund, da er det viſt de bibelſke Skribenteres eget Paafund, og ikke Theologernes i de ſildere Tider; ſaa Beſkyldningen maa betræffe Skriften ſelv, og langt fra den ſildere Dogmatik. Der ere Steder nok, ſom udtrykkelig ſige dette, og hvis meer end ſoleklare Tydelighed ikke tillader nogen Misforklaring. Iblandt diſſe er ogſaa foranførte Sted. Men den tydſke Recenſent forklarer det Udtryk Een er død for Alle ſaaledes, at han har opofret alt for dem, ſin Tid, ſine Evner og Kræfter, ja ſelv ſit Liv, for at rive dem ud af Vankundighed, Overtroe og Laſter, og den deraf følgende Fordervelſe. Kan man vel nægte, at jo Apoſtlerne og Martyrerne paa ſamme Maade kunde ſiges at være døde for alle? en Erindring, ſom og vor Forfatter ikke har glemt, og man kan føye til, at ogſaa Sokrates paa den Maade har drukket ſin Gift for alle, om det ſkal være at døe for alle, men ſaa bliver Chriſtus viſt ikke den eeneſte for alle, ſom han dog efter Apoſtelens Udtryk ſkulde være. At Præpoſitionen for (υπερ) betyder det ſamme ſom i Stedet for, er ſaa vel beviiſt baade af bibelſke og andre Skribentere, at det ingen mere Bevis behøvede, men for ſin Evidentze's Skyld fortiente det Sted af Ælian. Var. hiſt L. XIII. 24. vel at anføres og ſammenlignes med 1 Tim. II. 6. og af ſamme Aarſag ville vi og her optage det i vor Recenſion. Hiſt hedder det om Zaleucus den Locrenſer υπερ τȣ ετερȣ των τȣ παιδος οφθαλμων αντιδȣναι τον εαυτȣ, og her hedder det om Chriſtus, ο δȣς εαυτον αντιλυτρον υπερ παντων. Men hvortil mere Beviis for det ſom er afgiort? Man kan og ſikkert ſige, at ingen kan nægte, at jo det Nye Teſtamentes Skribentere ſaaledes forklare denne Chriſti Død for os, ſom en Død i vor Sted, den vi ellers ſkulde og burde have lidt, og hvorved vi ere blevne forligte og forſonede med Gud og befriede fra vore Synders Straf, og hvorved der er ſkeet hans Retfærdighed en Fyldeſtgiørelſe; Ingen kan nægte dette, uden at lukke begge ſine Øyne til for Skriftens, ligeſom for Solens Lys, for at nægte dets Skin. Dette var nu Forſatzen i Apoſtelens Ord; men hvorledes ſlipper vel den tydſke Recenſent fra denne, i Henſeende til ſin Forſtand, meer end ſoleklare apoſtoliſke Slutning, ſaa ere følgelig de alle døde? Ved en øyen-

synlig Fordreyelse, og et Tillæg af Ord, som Apostelen har ikke brugt, nemlig saaledes: saa ere de følgelig alle (skyldige) at døe (for hinanden). Hvad andet er dette, om ey at kaste en Bibelens Læser Sand i Øynene? Han har vel ikke manglet at anføre Exempler, men valgt saadanne, hvilke vor Forfatter visselig med største Ret og Grund har viist at handle ey om hvad der bør skee, men om hvad der virkelig skeer. Vel nægter han ikke ganske, det han og ikke kan, at jo Verba finita ofte maa forstaaes om en Pligt og Skyldighed, men man maa bifalde ham dette, at παντες απεθανον, som det her staaer i Forbindelse med det foregaaende απεθανε, kan umuelig saaledes forstaaes, og at en saa hastig Forandring af et og samme Ords Meening aldrig bør tiltroes nogen fornuftig Skribent, der skriver for at ville forstaaes. For Resten kunde den tydske Recensent have anført et Sted, hvor det samme απεθανον forekommer i denne foregivne Meening saa øyensynlig, at vor Forfatter næppe skulde kunne have nægtet ham den, men havde dog derfor her immer beholdt en sikker Tilflugt til Conterten. Vi vil anføre Stedet, for, om mueligt, at forekomme dets Misbrug imod vor Forfatter. Naar Apostelen siger Rom. VII. 10., og jeg døde, kan da vel nægtes, at jo hans Meening er i denne Forbindelse denne, og jeg fandt mig dødskyldig? Men naar man kun her ikke miskiender det Høye og Stærke i Apostelens Udtryk, at han nemlig vil udtrykke Følelsen af sin Dødskyldighed saa livagtig og stærk, som om han virkelig døde, i det han kun følede sin Værdighed og Skyld dertil, da vil man anse det for et usædvanligt Udtryk, og betænke sig vel, hver Gang man finder et απεθανον, saa strax at forklare det om en Pligt og Skyldighed, allermindst, naar Conterten selv forbyder det. Da vi nu saaledes maa give vor Forfatter Ret i alt imod den tydske Recensent, og tilstaae, at han meget grundig og fortræffelig har oplyst det omhandlede Sted, saa vel i sig selv og sine Ord, som sin Sammenhæng og Forbindelse; saa tillader han vel sin Recensent en liden Erindring, som han for Resten overlader til hans egen nøyere Overveyelse. Han tilstaaer S. 17 §. 6. at den Talemaade, saa ere de alle døde, kunde ikke ilde forklares saaledes, som Grotius og andre ville, nemlig

om

om den aandelige Afdøelse fra Synden (de morte illa morali, qva homo ipse peccatis penitus nuntium remittit). I Recensentens Tanker vilde denne være en meget slet Forklaring, og det af meer end een vigtig Aarsag. Først vilde den reent til intet giøre de meget gode Grunde, som vor Forfatter hidindtil har brugt imod den tydske Recensent. At alle ere afdøde fra Synden, fordi Een er død for Alle, det er endnu aldrig bleven og bliver, desværre! aldrig her i Verden til nogen almindelig virkelig Sandhed. Altsaa maatte απεθανον her forstaaes om en Skyldighed til at døe fra Synden, og det var just en saadan Skyldighed vor Forfatter formedelst Contexten hverken kunde eller burde tilstaae den tydske Recensent. Tilstaaer man, kunde denne ydermere sige, at απεθανον maa og kan forstaaes om en Skyldighed, da fortiener mit Tillæg, for hinanden, ikke mere at lastes, end dette Grotii og andres, fra Synden, saasom Apostelen har ligesaa lidet sagt det sidste, som det første. Vil vor Forfatter ved sit haud male explicares &c. kun sige dette, at Meeningen er i sig selv ikke falsk, lad være den ikke kan have været Apostelens Meening paa dette Sted, da betænke han, at han har giort den tydske Recensent den samme Tilstaaelse, hvis Forklaring han dog kalder haard og utaalelig. Slutningen bliver vel da, at den eene Forklaring er ligesaa haard og utaalelig, som den anden, saasom begge lige stridige mod Contexten og Apostelens sande Meening, og det bliver alene Fortolkerens Øyemærke, der kan giøre den eene lastværdig frem for den anden. Skulde den tydske Recensent, som Forfatteren S. 10 synes at troe, med Forsæt have vildet fordreye Apostelens Ord til en fremmed Forstand, da fortiener dog hans Hierte mere at lastes, end hans Fortolkning, i Ligning mod den Grotius og andre har givet. Man har ligeledes forstaaet de Ord Rom. VI. 2. απεθανομεν τη αμαρτια om en Afdøelse fra Synden, og har ikke betænkt, at det strider mod det hele Kapitels Indhold. Ja Recensenten tør haabe, at den der ret vil betragte samme, og end mere betænke, at Talemaaden i samme Kapitels V. 10. er brugt om Christo selv (τη αμαρτια απεθανεν) som dog aldrig har kundet afdøe fra Synden, den skal aldrig mere herved ville tænke paa nogen Afdøelse fra Syn-

den, men finde ſig fuldkommen overbeviiſt om, at αποθανειν τη αμαρτια betyder at døe for Synden Skyld. Denne aabenbare Modſtridighed mod Contexte her, ſom der, og imod Talemaadens Brug i anden Meenin næſten paa ſamme Sted, i det mindſte i ſamme Materies A handling, maa være den anden Aarſag, ſom gior, at Grot og Andres Forklaring om en Afdøelſe fra Synden kan o bør ingen Bifald finde. De uſle og fattige, nok ſaa tid tilforn hørte Beſkyldninger, at den Lære om Chriſti forſø nende Død ophæver eller ſvækker Dyden, og at den i d ſeenere barbariſke Tider er bleven indført og ſtadfæſtet blo ved Geiſtlighedens Myndighed, ere af Forfatteren tilſidſt ku kortelig berørte. Viſſelig fortiente de næppe mere noget Svar Naadens Misbrug til Synd har de hellige Skribenter ſelv paa hver Side i deres Skrifter nok ſaa omhyggelig ſøg at forebygge, og viiſt overalt, at ſaadan Misbrug aldrig kan finde Sted uden formedelſt en urigtig og falſk Slutning, og at Naaden paalægger os en dobbelt ſtærk Forbindtlighed ti Dydens Øvelſe. Imod den ſidſte Beſkyldning ere Stede anførte af Kirkefædrene, men hvorfor ingen af de mange ty delige Steder hos de bibelſke Skribentere ſelv til Beviis, a Beſkyldningen, om den var grundet, maatte falde tilbag paa dem fra Theologerne? Iblandt diſſe Steder burde ve Rom. III 24.-26. mindſt være forglemt.

Kiøbenhavn. Prækener, holdne af Andreas Wøldike. 1775. 141 S. i 8vo, med Møllers Skrifter. En Samling af trende Prædikener, holdte for Kammer-Herre von Levetzau paa Rokkedahl. Den første handler om Fornøielſens Nødvendighed. Den anden udvikler den ſande Menneſkevens Kiendemærker. Den tredie udtryk ker Forundring og Glæde over JEſu Fødſel. Recen ſenten har under Læsningen ikke miskiendt den Flid, der er anvendt paa deres Udarbeydelſe, og den Umage Forfatteren har giort ſig for at være fiin, vittig, ſindrig og veltalende. Ey heller miskiender han Forfatterens Værdighed til den Ære og det Bifald, ſom han derfor kan fortiene hos Kiendere og Elſkere af Veltalenhed. Med ſtor Fornøielſe har han i den Henſeende læſt den anden Tale om Menneſke-Vennens Cha racteer, endſkiønt Materien tilſidſt, efter Textens rige og for-

træf-

træffelige Anledning, synes ikke saa vel udtømmet, som den kunde have været, om Forfatteren over en og anden Punkt havde mere indskrænket sin Veltalenhed. End mere til Forfatterens Ære fordriſter Recenſenten ſig til at troe, at om diſſe Prædikener havde været udarbeydede for Sælſkabet for de ſkiønne Videnſkaber, kunde Sælſkabet uden Undſeelſe have beſtiænket Forfatteren med en Præmie til Opmuntring, endogſaa ved Siden af bedre og fuldkomnere Prøver. Og ſkal Rec. opriatig ſige, hvad han meener, da ſeer Talerne ud, ſom de kunde være udarbeydede paa en Præmie. Enhver ſkionſom Læſer vil uden Tvil biefalde Rec. dette, og Forfatteren føler det nok ſelv, at det er Taler han ikke vel kunde komme frem med paa enhver Prædikeſtoel og for enhver Meenighed. Det er ſandt, de ere og udarbeydede og holdte paa Kokkedahl for Tilhørere af fin Smag, og en oplyſt Forſtands Indſigt, og de bør uden Tvil giælde ſom fortræffelige Mønſtre af Prædikener holdte paa ſaadant et Sted og for ſaadanne Tilhørere. Kun dette troer Recenſenten, at Simplicitet og Veltalenhed, ſom ret vel kan beſtaae med hinanden, ere væſentlige Egenſkaber ved enhver hellig Tale, den maa holdes hvor og for hvem det være vil. Vel kan Materien forvolde, at en Tale ſkikker ſig ikke ligeſaa vel for viſſe Tilhørere, ſom for andre. Men er Materien almindelig og til almindelig Lærdom for alle, ſaa er det i Henſeende til Udarbeydelſen uden Tvil en Feyl ved en hellig Tale, naar det med Sandhed kan ſiges om den, at den er kun for Tilhørere paa Kokkedahl og ſkikker ſig ikke lige vel for enhver Meenighed. Man bør overalt og allevegne være veltalende for at præke vel, men ikke med nogen udmærket Flid præke for at være veltalende. Men er det maaſkee een iblandt de Regler, til hvilke Forfatteren ikke ſaa ængſtelig har vildet binde ſig: „Til de Regler (ſiger „ han i Fortalen) ſom alle Theorier, Kunſt zu predigen, An„ weiſungen, Briefe, og hvad de mere hedde, ere fulde af, „ har jeg ikke bundet mig. Jeg har vel læſt en Deel af dem, „ men ey med det Forſæt, at jeg paa en ængſtelig Maade „ vilde følge dem. Min Hoved-Regel er denne, at jeg giør „ mig Umage for at føle den Sandhed, jeg agter at fremſæt„ te. Naar jeg da troer, at Hiertet er rørt, forſøger jeg „ at udtrykke mine Tanker ved Udarbeydelſen.“ Viſſelig en fortræffelig Regel! men dette ſamme Forſøg kan vel ſkee med

en ſtørre Flid og Kunſt, end den Taler ſkulde lade mærke, der ogſaa havde giort ſig Simpliciteten i Udtrykket af Hiertets Følelſer til en Hoved-Regel. Men overalt, anſeer man Talerne, ſom Prøver, hvorefter at giøre ſig Haab om deres Forfatter for Fremtiden, da troer Recenſenten, at de viſt kan opvække det fordeelagtigſte Haab om ham, ſom den dueligſte Prædikant i Fremtiden. Om han vil troe, at han med ſtørre Simplicitet med lige Veltalenhed vil endnu ſkaffe ſig ſtørre Fortieneſte, det vil Recenſenten overlade til hans egen nøyere Overveyelſe.

Kiøbenhavn. Henrich den Fierdes Jagt. Comoedie i 3 Acter. Overſat efter Monſr. Collés la Partie de Chaſſe de Henri IV. af L. Knudſen, Souffleur ved det Kongel. Danſke Theatre. 1775. Med Hof-Bogtrykker Möllers Skrifter. 126 S. i 8vo. Da dette Stykke er allerede ſaa mange Gange med ſaa megen Bifald opført paa den Danſke Skueplads, førend det nu endelig ved Trykken er bleven udgivet i nærværende Danſke Overſættelſe, ſaa vilde det være et ganſke overflødigt og unyttigt Arbeyde, her at give ſig af med nogen udførlig characteriſtiſk Recenſion af dets Indhold. Der er ingen Tvil paa, at jo Overſættelſen nu vil finde ligeſaa mange Læſere, ſom den før har funden Tilhørere og Tilſkuere, og det fornemmelig ſaadanne, der tilforn ikke har hørt eller ſeet dette ſaa indtagende Stykke, ey heller kiender det af Originalen, men af Rygtet alene, endſkiønt det heller ikke ſkal fortryde dem, der tilforn har ſeet det opført, her igien ved denne Overſættelſes Læsning at fornye deres Erindring deraf.

Odenſee. Førſte Elementer af Guds Ord for ſmaa Børn, ſammendragne, og med fornøden Forklaring oplyſte ved Dr. Nicolai Nanneſtad. —— Marc. X. 14. Lader de ſmaae Børn komme til mig og formeener dem ikke, thi Guds Rige hører ſaadanne til. —— 1775. 1 A. 12. Forfatteren har i den foregaaende Underretning til ſin Veyledning til en forbedret Chriſtendoms Underviisning S. 25 — 28 og 42, 43. mældt om et Grundlag af Religionens og Chriſtendommens Sandheder, hvormed han meener den allerførſte Begyndelſe til egentlig Religion

gions-og Christendoms-Underviisning for Børn bør skee, og det er dette Grundlag, han hermed selv har leveret. Man skal næppe kunne klage over, at det vil falde smaa Børn for besværligt; thi en Fortale, som handler om dette Grundlags Forfatning, og en Forerindring om dets rette Brug, indtager den første halve, og Grundlaget selv, den anden halve Deel af Arket. Grundlagets Indhold er: Begreb om Gud, som Verdens Skaber og HErre; om Guds Alværenhed, Usynlighed, Almagt, Godhed og Barmhiertighed: om Nødvendigheden og Nytten af Guds Kundskab: om at staae i Naade eller Unaade hos Gud, og om Nytten af det første, og Skaden af det sidste! om Guds hellige Villies Efterlevelse i Godhed og Retskaffenhed, som et Middel til at staae i Naade hos Gud: om vor Uværdighed til denne Naade formedelst Synden: om Christi Forløsning som det Middel, hvorved samme Naade igien er bleven os forhvervet med dobbelt Forbindtlighed til at beflitte os, saavidt mueligt, paa Godhed og Retskaffenhed. Alle disse Religionens og Christendommens Grund-Sandheder ere foredragen i Spørsmaal og Gienſvar, med en under Svarene tilføyet kort Oplysning over deres Indhold, og undertiden tillige med en Anmærkning betegnet ved † til Underretning for Læreren i sit Forhold med at bibringe Børnene de foredragne og oplyste Sandheder, Sætzer og Begreber. Man maae rose Tydeligheden i dette Foredrag, og Kortheden, hvori Alt er sammendraget, kan man selv slutte af det, at det hele Grundlag er fuldført paa 6 smaa Blade. Forfatteren troer, at Christendoms Elementerne ved dette Grundlag paa en frugtbarere Maade indprentes Børn, end i Almindelighed skeer ved de sædvanlige Spørsmaale og Gienſvar: Hvo har skabt dig? Gud Fader. Hvo har igienløst dig? &c. og Recensenten turde derudi ikke lættelig nægte ham sit Biefald, naar han endelig derom skulde sige sin Meening. Hans Anviisning til Bogens Brug overlades til de Læsere, som ville bruge den, og de skulle ikke giøre det uden Nytte.

Halle. Af Brittiſches Theologiſches Magazin er udkommen det fierde og sidste Bind, paa 2 Alph. 14½ Ark 1773 og 1774. Det er bekiendt, at de Engelske Theologer har allerede for lang Tid siden formedelst mange fortræf-

felige Skrifter forhvervet sig en besynderlig Høyagtelse, og indlægge sig endnu ved adskillige lærde Værker Fortieneſter af alle Theologiens Deele. Man har ey alene dem for den største Deel at takke, at den gode Smag i Prædikener har immer videre udbredet sig, men de har end og giort meget til, at alle de lærde Kundskaber, som udfordres til den H. Skrifts Forklaring, ere efter haanden bragte til en høyere Fuldkommenhed. I Besynderlighed maae man meget rose dette hos en stor Deel af dem, at de med en ædel Oprigtighed og stor Sandheds Kiærlighed gaaer immer videre i Religionens frie Undersøgning, og søge at rense samme fra alle Menneske-Satzer, falske Fordomme og overtroiske Meeninger, saa meget som mueligt er. Af den Aarsag fortiener den Brittiske theologiske Litteratur frem for mange andre, at man giør sig samme bekiendt. Det er og Aarsagen til det fortiente Bifald, som det Brittiske theologiske Magazin, som til den Ende er meget vel indrettet, hidindtil har fundet. Nærværende fierde Bind indbefatter, som sædvanlig, nogle udsøgte Afhandlinger, mærkværdige Levnetsbeskrivelser paa berømte Engelske Theologer, Recensioner af forskiellige nye Bøger og Efterretninger om allehaande Forandringer. Iblandt andet vil det være mange meget angenemt, at her bliver omstændelig anført, hvad for Bemøyelser man har anvendt, for at afskaffe Underskrivningen af den Engelske Kirkes 39 Artikel, hvorledes i den Anledning er indgivet et Bønskrift til Parlamentet, og hvad Følgen deraf har været. De Opsatzer, som har Hensigt hertil ere følgende. I det første Stykke N. II. Demuthige Bittschrift einiger Geistlichen der Englischen Kirche, und einiger Rechtsgelehrten, Aerzte und anderer (hvis Navne ere Underskrevne) an das im Unterhause versammlete Parlament von Großbritannien. N. III. Reden für und wider die Unterschreibungen der 39 Artikel der Englischen Kirche. N. V. Parlaments-Reden für und wider die Abschaffung der Unterschreibung der 39 Artikel der Englischen Kirche in den Jahren 1772 und 1773 Gehalten. I det andet Stykke N. IV. Fortgesetzte Geschichte der Parlaments Unterhandlungen wegen der Abschaffung der Unterschreibung der 39 Artikel. I det tredie Stykke N. III. Vertheidigung der protestantischen

disse-

disſentirenden Geiſtlichen, wegen ihrer neulichen Bittſchrift an das Parlament von Andreas Kippis. I det fierde Stykke N. I. Fortgeſætte Vertheidigung der proteſtantiſchen diſſentirenden Geiſtlichen wegen ihrer neulichen Bittſchrift an das Parlament von Andreas Kippis. For her kortelig at mælde Følgen af denne Supplique til Parlamentet, saa er den derover forfattede Bill gaaet Underhuuſet igiennem, men er bleven forkaſtet i Overhuuſet af 219 imod 73 Stemmer. Det er altſaa i dette Stykke bleven ved det Gamle, og man maae vente om et nyere Forſøg i Fremtiden bedre vil lykkes. Saaſom det Confeſſionale, der har Hr. D. Blahburne til Forfatter, har vel givet den fornemmeſte Anledning til den Supplique til Parlementet om Afſkaffelſen af den 39 Artikels Underſkrivelſe, saa leveres her i det tredie Stykke S. 592 o. f. ey alene en Afridsning af de Stridigheder, der ere opkomne over Confeſſionalet, men og en Fortegnelſe paa de Skrifter, ſom derved ere foranledigede. De, hvis Levnet bliver beſkreven i dette fierde Bind, ere følgende: 1) Dr. Wilhelm Robertſon, ſom endnu lever, og for nærværende Tid er Forſtander for Univerſitetet Edinburg og Kongelig Hiſtoriographus for Schottland. Han er født i Aaret 1722 og har forhvervet ſig en ſtor Berømmelſe ved ſin Hiſtorie om Skotland og om Keyſer Carl V. Regiering. 2) Daniel Neal, fordum presbyterianiſk Præſt i London, der er bleven bekiendt ved ſin Hiſtorie om nye Engeland og om Puritanerne og er død 1743. 3) David Jenning. Doctor i Theologien og fordum presbyterianiſk Præſt i London, ſom er født i Aaret 1691, og død 1762. Man har af ham foruden nogle Prædikener for Ungdommen, ogſaa nogle andre nyttige Skrifter. 4) Thomas Manton, ſom og er Doctor i Theologien og presbyterianiſk Præſt i London. Han var født 1620 og er død 1677. Der ere mange af hans Prædikener trykte. 5) Johann Jackſon, fordum Præſt til Roſſington og Forſtander for Wigſthons Hoſpital til Leiceſter. Han var født 1686 og er død 1763. Det fornemmeſte af hans Skrifter ere hans chronologiſk Oldſager. 6) Dr. Joſeph Buttler, ſom har været Biſkop af Briſtol og ſiden af Durham. Han var født 1692 og døde 1752. Han har i ſær giort ſig berømt ved den naturlige og aabenba-

rede

rede Religions Stadfæstelse af deres Overeenstemmelse med Naturens Indretning og ordentlige Løb. Af en ved Enden tilføyet Efterretning seer man vel, at dette periodiske Skrift under den Tittel af Brittisk theologisk Magazin vel bliver besluttet med dette fierde Bind, men bliver dog fremdeles fortsat under Tittel af Brittisk theologisk Bibliothek, hvoraf det første Stykke kommer for Lyset til Leipziger Paaskemesse 1774. og i Forberedelsen dertil bliver given nærmere Efterretning om Plan til dette nye periodiske Skrift. Samme skal være falden i meget gode Hænder, forsynede med gode og fornødne Hiælpemidler, saa man kan love sig meget Godt af Fortsættelsen.

Hamburg. Joh. Melchior Goeze Beweis, daß die Bahrdtische Verdeutschung des neuen Testaments keine Uebersetzung, sondern eine vorsetzliche Verfälschung und frewelhafte Schändung der Worte des lebendigen Gottes sey, aus dem Augenscheine geführet. 1773. 13. A. 8v. Dersom en anden Lærd havde paa 13 Ark vildet prøve Hr. D. Barhdts paraphrastiske Oversættelse, saa skulde han have oplyst de af Hr. B. antagne Forklaringer over de vigtigste Steder, og med tilstrækkelige Grunde igiendrevet de urigtige, og det skulde han ey have giort uden Nytte. Men Hr. G. fatter Sagen fra en gandske anden Synspunkt. Exegetiske Undersøgninger ere meget møysommelige, og ey enhver Mands Sag. Tilsidst kommer og Intet videre ud deraf, end at Sandheden vinder, og at det fornuftige Publikum indseer, at Modstanderen har undertiden forklaret urigtig, og undertiden i sit Arbeyde forsyndet den rette Smag. Vor berømte Polemikus har derfor fundet for Godt at gaae en kortere Vey, og at vælge en Methode, som virker Kraftigere paa den store Hob af Læsere. Han viiser kort og godt, at Hr. B. er en afskyelig Bösewicht, endnu en langt større end Socinianerne, og at han med sit Arbeyde har fortient den haardeste Straf. Thi, et Skrifts Forfalskninger (saavel de umiddelbare, som foretages med Originalen, som de middelbare ved Meeningens synensynlige Fordervelse i en Oversættelse) ere en ærelös og høystrafværdig Forbrydelse, for hvilken de borgerlige Love har sat Straffer, der gaaer ud paa Haar og Skind, Ære og Liv. Men hvad er

et menneskeligt Skrift imod Guds Ord? følgelig —— —— Hr. B. skulde have forbrudt sit Hoved (Anm. 28) hvis han havde vildet vove saaledes at mishandle en stor Herres Landsforordning. —— Han fortiener at ansees i den lærde Verden, som en, der mynter falske Penge —— eller som en, der giør falske Verler og forfalsker vigtige Documenter bliver ansect i det borgerlige Liv. Det Foretagende at forandre Læsemaaden Joh. I. 1. fortiente en endnu skarpere borgerlig Straf, end der er sat paa vigtige Documenters Forfalskning o. s. v. Hr. G. har den christlöbliche Absicht at belære os, at der til den Werthheimiske Bibeloversætters Tider har dog seet langt anderledes ud i Christenheden, da Hiin maatte dog endnu i Fængsel; men Bahrdt er endnu ustraffet. (Rec. anmærker, at de Bogstaver H. og D. vare udgangne for Sætteren, og at de derfor gemeenlig fattes for det Navn Bahrdt.) Dog vil Hr. G. (S. 48) endnu ikke opgive al Haab om vore Tider. Hvorfor han og som et Anhang atter har ladet aftrykke nogle gamle imod Werthheimer udgangne Edicter; og igientager oftere, at endnu aldrig nogen menneskelig Skrift er bleven mishandlet paa en saa forvoven, dumdristig og skielmsk Maade, som dieser Mensch er gaaet til Værks med det Ord, der paa hiin Dag skal dømme ham; at han har begaaet Crimen Falli paa den hyppigste og groveste Maade, som muelig er; at han af den ædelste Viin har giort ey alene Vand, men ogsaa Gift; at han lægger JEsu Siæle forderlige Vildfarelser i Munden; at Socinianer og Arianer skulle opstaae paa den yderste Dag og fordømme denne Lutherske Doctor; at hans Bog, i sær Fortalen dertil, er det yderste Forsøg i det guddommelige Ords skiændige Besposttelse, som Ondskaben kan giøre sig skyldig udi o. s. v. Han forsikrer, at Hr. B. Absigt aabenbar gaaer ud paa intet mindre, end at paabyrde os en af ham selv udpønset Religion; men meener dog, at hans Modstander har begaaet en stor Feyl og for tidlig ladet see sine Ulve-Klør. Men at Hr. B. fortiener ingen Skaansel og Naade, bliver deraf beviist, fordi han har givet Jøder og Christne (Rec. sætter Muhammedaner til) den største Forargelse; fordi han tre Gange endelig har lovet at giøre det Modsatte af det, han virkelig har giort; fordi han er langt slemmere, end den offentlig for en Forbryder erklærede Werthheimer; og fordi enhver Lærer

af den evangeliske Kirke, der ved Hr. B. Bog ikke føler det, hvad David kalder et Mord i Beenene, er ikke værd at kaldes en Christen. Til bedste for Begyndere i den ædle theologiske Stridskunst tilsøger Recensenten et lidet Forsøg af en Fortegnelse paa saadanne Formuler, som man finder paa hver Side i dette lidet Værk. Unwissenheit, Blødsinn, Läppisch, Unsinn, Aberwitz, Anfall von Verrückung, Verwegenheit, Tollkühnheit, im höchsten Grad frech und Leichtsinnig, frevelhaft, Bosheit, Verdrehung, satanische Verfälschung, Betrüger, Schriftverderber, das schrecklichste und verdammlichste Crimen Falli &c. Men har da Hr. G. med alt dette beviist sin Beskyldning? Nej. Havde Hr. B. udgiven sin Verdeutschung for en oprigtig, bogstavelig og egentlig Oversættelse, saa havde man med saadan en Beskyldning kundet bringe ham i Knibe. Men da han i Fortalen tilstaaer alle de Friheder, han har taget sig; da han selv siger, at han ofte ikke har oversat, men paraphraseret, kommenteret, indrykket egne Satzer, givet Fortællingen andre Vendinger, forandret Læsemaader og alene seet derpaa, at han i moderne Tydsk kunde udtrykke, hvad han holder for Originalens Meening; saa bliver det den yderste Grad af Ubilligbed og Urimelighed at vilde paabyrde ham Crimen Falli. Recensenten vilde med et saadant Skrifts Anmældelse ikke have fordervet noget Papier, hvis ikke det var Umagen Værd, undertiden at opstille et Mindemærke af mange Theologers Tænkemaade og Forhold endnu i Aaret 1773. Den Deel af Publikum, der anseer theologiske Stridigheder i en vis Afstand, dog ikke uden en vis Deeltagelse, maae ofte gisres opmærksom paa visse Characterer. De give Materie til frugtbare Bemærkninger, hvilke man overlader enhver at gisre for sig selv. — I Øvrigt gaaer foran Bogen en lang Indledning, hvori mældes om Forfalskninger, og om nyere Bibel-Oversættelser, i sær den Raccauiske, Felbingerske, Werthheimiske og Dammiske, og hvor den Bahrdtiske Fortale geleydet med meget hæftige Anmærkninger er bleven aftrykt. Men Bogens Indretning selv er denne, at ved en stor Mængde udtegnede Steder af den Bahrdtiske Oversættelse ere disse samme Steder bleyne aftrykte efter den Raccauiske Oversættelse, og at Alt er ledsaget med declamatoriske Anmærkninger. Rec. kan ey

ind-

indsee, hvad for en Nytte den Sammenligning af tvende efter deres hele Beskaffenhed fuldkommen forskiællige Oversættelser skal stifte. I øvrigt tilstaaer han gierne, at Hr. G. med god Grund har fremlagt mange af Hr. B. begangne Feyl.

Halle. Beyträge zur Beförderung der Naturkunde. Under denne Titel har man med Aaret 1774 begyndt at udgive et periodisk Skrift Arkviis hver Ugge. Man vil hermed give Elskere af Naturkundskaben Leylighed til at forbedre og udvide deres Kundskaber i alt det, som hører til denne ædle Videnskab, i Besynderlighed vil man bekiendtgiøre dem mange mærkværdige Ting af alle Naturhistoriens Deele, og dertil fornemmelig vælge, hvad man forefinder her i Egnen. Undertiden vil man og beskæftige sig med Kunsthistorien, saa vidt som den er forbunden med Naturvidenskaben, og levere nogle chymiske og Metallurgiske Afhandlinger. I det første Stykke bliver omstændelig handlet om Nytten og Fornøyelsen af Natur Kundskaben, og det Øyemærke, som man har foresat sig med dette Uggeskrift, og den Indretning tillige angivet, som man dermed har foretaget. Til Slutning anføres nogle Skrifter, som handle om den Halliske Egns Naturhistorie. I det andet Stykke giøres Begyndelse med en nøye Beskrivelse over Edelsteenene, hvorpaa gives følgende Definition: Edelsteene ere saadanne Steene, som formedelst deres Haardhed, Varighed og deres ved Kunsten forhøyede Glands ere frem for andre af en besynderlig høy Værdie. Til Slutning fortsættes den kritiske Anmældelse af de Skrifter, hvis Forfattere har giort sig fortiente om den Halliske Egns Naturhistorie. Det tredie Stykke indbefatter mange nyttige Anmærkninger om Farve-Planterne, i Besynderligged gives om 20 af dem, som vore her i Egnen, en særdeles nyttig Efterretning. Til Beslutning anføres endnu nogle Skrifter, hvori her værende Egns Naturhistorie Undersøges. Det fierde Stykke handler om de firefødde Dyr her i Egnen. Begyndelsen skeer med Mennesket, og dernæst kommer Flagermusen i Betragtning, ogsaa Hunden, med 11 afvigende Arter af samme. I det femte Stykke bliver den i det andet Stykke om Edelsteenene begyndte Afhandling fortsat, man finder derudi en Beskrivelse paa den ægyptiske

Steen,

Steen, Malachiten og Porphyren. Tilsidst anføres og bedømmes nogle Skrifter som handle om Mineralrigets Naturhistorie her i Egnen. Det Siette Stykke handler om Guldmageriet. Her bliver undersøgt det Spørsmaal, om det er mueligt at forbedre Metallerne og at giøre Guld? Spørsmaalet bliver bekræftet, og stadfæstet med en besynderlig Historie, som for kort siden her i Halle har tildraget sig med en vis Adeptus. I det syvende Stykke bliver af denne Historie uddragne nogle Slutninger, men hvorved tillige den fornødne Advarsel bliver tilføyet, ey af Begiærlighed til Rigdom at lade sig forlede til at giøre Guld, hvorpaa mange har forødt en stor Formue, uden at udrette noget. Man kan derom meget vel sige: non cuivis homini contingit adire Corintum. Nærværende Stykker af dette Uggeskrift giver allerede et fordeelagtig Forhaabning om de følgende, og man mærker let, at Forfatteren er en øvet Naturkiender.

Lemgo. D. Joh. Fridr. Zuckert — **vom Meinberger Mineralwasser in einem Sendschreiben an den Herrn D.** Erhard Trampel 1774. 32 S. 8v. Læger og Naturforskere lære af dette lidet og lærerige Skrift at erkiende et meget kraftigt Mineral-Vand, der i sin Art har meget egent og besynderligt, hvorved det i sin Art udmærker sig for andre mineralske Kilder. Hr. Z. lod sig Vandet skikke til Berlin, og anstillede en chymisk Undersøgning dermed. Resultatet deraf er, at det har et virkelig subſtantielt Svovel i sig, som det afsætter; at Uddunstningen ved Kilden er en virkelig Svovelagtig Uddunstning og formedelst sit Svovel er det som et koldt Mineral-Vand hidindtil det eeneste i sin Art i Tydskland; at i sammes Blanding finder man de Svovel-Vandet tilkommende Egenskaber og Kræfter forenede med Stahlvandets gelinde og milde Kræfter; og at dette Vand er et af de kraftigste og virksomste i Tydskland. Hr. Z. sammenligner dette Vand i Henseende til sit Indhold med andre ligedanne Kilder, og bestemmer Brugen deraf for de Sygdomme, hvori det med Nytte kan gives.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 33.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 17de August. 1775.

Bergen. (Beslutningen af Aften-Tanker ꝛc. See No. 31.) — Tredie Stykke. No. 19.-23. — Her fortsættes endnu i de fire første Nummere af dette Stykke den Materie, hvormed det andet Stykke blev besluttet, nemlig om Spinden og Væven, som en almindelig Næringsvey iblandt den gemeene Mand i Bergen. Overalt i disse Nummere besvares den Indvending, at det var Væver-Amtet til Skade, og en Fornærmelse mod ders Privilegier. Naar man oprigtig tilstaaer Forfatteren den Ære og lader ham vederfares den Ret, at han som Patriot fortiener største Opmærksomhed, saa kan man derhos dog ikke nægte, at han jo gierne kunde have sagt i tvende Nummere, hvad han har skrevet i hele fire, naar han ikke vilde have sagt en Ting mere, end een Gang, og ikke med flere Omsvøb, end fornødent var, og han synes os immer at ligne den Prædikant, der er vandt til ofte at igientage paa en Prækestoel eet og det samme, for, som han meener, ret at lægge Tilhørerne det paa Hiertet. Han viser nu her, hvad der formedelst Væver-Amtets Privilegier i den Henseende endten er forbuden eller tilladt. Til Bevis paa Regieringens Tænkemaade i den Henseende anføres i No. 20. et 1764. allernaadigst meddeelt Privilegium til et Interessentskab i Bergen, at oprette en Spinde- og Væver-Fabrique, den almindelige Mand til Bedste. Men her kommer det igien, hvad Forfatteren før har

erindret, at det duer slet intet med Interessentskaber til at drive saadan et Værk. Dernæst anføres og i samme No. Væver-Amtets Laugs-Artikler. Den første Artikel er her den Mærkværdigste. „Det skal ingen tilladt være (bedder „ det) sig af Væver-Haandværk at ernære, endten med noget „ Arbeyd at betinge, eller Svenne og Drenge at antage og „ holde, førend han haver vundet sit Borgerskab og er i „ Væver-Lauget indskrevet." Denne Artikel har Forfatteren saaledes rigtig forklaret: „ Lovgiveren har betragtet Væver-„ Arbeydet paa en dobbelt Maade, endten som et almin-„ deligt Nærings-Middel, eller som et besynderligt Nærings-„ Middel. Som et almindeligt Nærings-Middel at væve til „ sig selv og for egen Regning, og for at sælge til Kiøbman-„ den, er det enhver tilladt, men at væve betinget Arbeyde, „ eller at væve for andre, og at holde Svenne og Drenge „ paa dette Arbeyde, er alene Væver-Amtet tilladt." Denne Forklarings Rigtighed har han og deraf givet at indsee, at Regieringen ved forbemældte Privilegium ikke havde giort den mindste Forandring i Væwernes Laugs-Artikler, hvorfor der og i Privilegium meldes med udtrykkelige Ord, at Interessentskabet ikke maatte lade væve noget andet Arbeyde for Byens Folk, hvilket Arbeyde, som forhen, skulde tilhøre Byens Væwere, og at det Forarbeydede skulde offentligen sælges. Det har derfor givet Forfatteren Anledning til megen baade Forundring og Klage, at man i Bergen endten af Vankundighed i Lovene eller ved forsætlig vrang Forklaring over dem, anseer denne almindelige og tilladelige Næringsvey for fattige Folk, som en Fornærmelse for Væverne og et Indgreb i deres Næring. Det er iblandt andet ey ilde grundet, hvad han i den Anledning erindrer S. 157: „Der ere 2de Ting, „ som kan overmaade skade et Land, endten Vankundighed „ i Lovene, eller falsk Forklaring over Lovene. Næst Bibe-„ len er der ingen Bog, som burde være saa bekiendt i Lan-„ det, som Lovbogen og Landets Love. Det var at ønske, „ at Ungdommen blev underviist derudi, i sær i de latinske „ Skoler. Et kort Udtog af Landets fornemmeste Love var „ mere nødvendigt for Ungdommen at lære, end mange an-„ dre Ting. Det var vist nok nyttigere baade for dem selv „ og for Landet i sin Tid, end om de havde læst 10 latinske „ Autorer og Poeter. Vankundighed i Lovene, og at Folk

„ ikke

„ ikke giøre sig Landets Love ret bekiendte, kan ikke andet, „ end give Anledning til Lovenes Overtrædelse. Og Lovenes „ nøye Jagttagelse er Kilden til Retfærdigheds Øvelse og et „ Lands Flor og Velstand. Men som Vankundighed i Love„ ne er skadelig, saa er en falsk Forklaring over Lovene end„ nu skadeligere; thi den authoriserer Vildfarelser, og for„ aarsager Lovenes Misbrug og at det gaaer i Svang i Lan„ det, som er tvert imod Lovenes Hensigt. Man maa ikke „ anse de Love, som angaaer Næringsmidlerne og Nærings„ Veyene, for ringe i et Land. De ere de betydeligste Love, „ som Landet eyer. En falsk Forklaring derover kan ikke gi„ re andet, end tilstoppe og forhindre Næringsveyene, hvil„ ket er noget af det værste Onde, der kan skee i et Land.“ Han klager og No. 21. ganske aabenhiertig, at Væverne, som selv har den Troe, at de alene ere berettigede til at væve alt hvad der skal væves baade i Byen og Stiftet, bliver i denne deres Troe og vrange Forklaring over deres Laugs-Artikler bestyrkede af Øvrigheden. „Det har været en Lykke (siger „ han videre) for fremmede Nationer, at Væver-Amtet her i „ Byen har souteneret den Satz, at det var dem alene til„ ladt at væve, hvad som skulde væves i Byen og Stiftet. „ Havde Væver-Arbeyde været et almindeligt Næringsmiddel „ blandt den gemeene Almue her i Byen, saadan som det er „ i Randers, Aalborg og flere Steder, havde det uden Tvil „ været fremmede Nationer en ubodelig Skade. De havde „ vist nok ikke haft saa megen Aftræk paa de grove Lærreder, „ som vore Kiøbmænd hidindtil har ført fra Petersborg, „ Danzig, Riga og Østersøen, saa vel som fra Bremen og „ andre Steder, foruden de fine Lærreder, som vi faaer fra „ Tydskland, Frankerige og Engeland. Fremmede Nationer „ maa derfor være Væver-Amtet her i Byen høyligen forbun„ den, at de i saa lang Tid har soutineret den Satz her i „ Byen, at det var ingen tilladt, at væve her i Bergen, „ undtagen de; thi havde det været i saa lang Tid en almin„ delig Næringsvey for den gemeene Mand, som det er i „ Randers og Aalborg, havde de vist nok ikke kundet have „ haft saadan Aftræk paa deres grove Lærreder, som de har, „ og det havde spildt fremmede Nationer mange 1000 Rdlr. „ af Lommen. Vi kan ikke sige, at vi just fornøyer os over „ fremmede Nationers Lykke i den Sag; thi hvad som har

„ været en Lykke for dem har været en Skade for vore fattige „ Medborgere, der har tabt det Næringsmiddel af den Ar„ beydsløn, som de havde kunde vundet ved at væve selv de „ Lærreder. Men der er dog en Ting, som fornøyer os her„ udi, at vore Landsmænd, Jyderne, have deelet denne „ Lykke med de Fremmede, og giort dem temmelig Indpas i „ deres Næring. Vi maa rose vore Landsmænds Conduite, „ som er falden paa det Indfald, som Bergenske Kiøbmænd „ for lang Tid siden burde være falden paa, naar de havde „ haft Indsigt og Hierte til at see baade paa deres egen og „ deres Medborgeres Bedste tillige. Vi maa rose de Danske „ Kiøbmænd i Randers og Aalborg, der paa saa smuld og vit„ tig en Maade har vidst at søge baade deres egen og Landets „ Bedste paa een Gang. De har udvidet deres Handel paa „ Østersøen, saa at Randers og Aalborg har ført en langt „ større Handel paa Østersøen med Hør eller Liin, end som „ Bergen, der dog er en større Bye, og den Handel har de „ vidst at anvende paa saadan en Maade, at det er bleven „ til deres Landsmænds og den Fattiges allerstørste Bedste og „ Gavn. De har brugt, efter Sigende, den vittige Maa„ de, at de har betroet nogle Lpd. Liin til fattige Indbyggere „ i Byen og til fattige Bønder paa Landet, og ladet sig igien „ betale med Lærreder, og betalt dem det overskydende for „ Arbeydslønnen. Med disse Lærreder har Kiøbmænd i Ran„ ders og Aalborg siden dreven Handel overalt, og sendt hele „ Skibs Ladninger deraf endog her til Bergen.“ Et eeneste Aar skal der alene fra Randers være ført til Bergen Lærreder for 16000 Rdlr., som vare spundene og vævede deels i Randers, deels i trende Landsbyer deromkring. Man kan gierne sige, at Forfatteren ret med Flid har søgt at giøre sine Bergenske Medborgere undseelige i dette Stykke, og det maaskee til deres Fortrydelse, hvis det havde været i en mindre patriotisk Hensigt. Med No. 23. afbryder han for en høye Tid denne Materie, og indrykker et Brev fra en Hertug til Philario, hvilket vi maa tilstaae er af et meget gudeligt og rørende Indhold, da det forestiller Hertugens Tanker i hans sidste Time, da han tilforn har været fordybet i Verden, og ikke tankt paa noget mindre end Evigheden, som han endogsaa har foragtet og spillet Giæk med, indtil han nu faaer Øynene opladte, og først begynder at besinde sig, da han

som

som han siger, henkaster sig i dens grundløse Barmhiertighed, der ved sine uendelige Fortieneſter er bleven det fortabte menneskelige Kiøns Frelser. — Fierde Stykke No. 24.-29. Fra Menneske-Kiærligheden kommer Forfatteren til Religion, og man mærker let, at Hertugens Brev skulde tiene ham som en Forberedelse eller Indledning dertil. Vi kan her overalt ikke nægte det Sunde, det Sande, det Opbyggelige, men heller ikke nægte det Almindelige, det Udsvævende, det Vidtløftige, det Matte, og, i en vis Meening sagt, det Prækemæssige. Kun et Exempel S. 194: „Den rette Kundskab „ om Gud, Adgang til Gud, Naade hos Gud, Samfund „ og Omgang med Gud, en salig Kundskab om Gud, en „ salig Adgang til Gud, en salig Naade hos Gud, en salig „ Samfund og Omgang, en salig Lydighed mod Gud, og „ en salig Glæde i Gud, er derfor egentlig Aandernes Lykfa„ lighed, eller det man kalder Saligheden.“ Hvad andet skal man kalde dette, om ikke en ganske unsødvendig Udsvævelse i overflødige Ord og Repetitioner, i hvor opbyggeligt og sandt det ellers i Hoved-Sagen maatte være? I Almindelighed har vi sagt nok, naar vi kun erindre dette, at Hertugens Brev er virkelig behandlet som en Text til en lang og vidtløftig Prædiken, som udgiør Indholdet af dette hele Stykke, i hvilken Forfatteren overalt indskiærper sine Læsere den høye og vigtige Pligt, i Tide at agte og elske Sandhed, førend det kommer til det Yderste med os, og at tage Evigheden i tilbørlig Betragtning. Et Par Historietter, som Forfatteren har anført til Beviis for Sandheds Kraft, overlade vi til Læseren, og om endogsaa tænkende Læsere skulde her opdage andre Omstændigheder, der kan have giort meget til den Virkning, som her tilskrives Sandheden, saa ville de dog ganske vist ikke derfor nægte Sandhedens Kraft i sig selv, men erkiende den saa vel af egen Erfaring, som af andre unægtelige Tildragelser, hvor i den saa tydelig har viist og yttret den, at man har kundet see, at det var Sandheden alene og ingen anden Omstændighed, der virkede. — Femte Stykke. No. 30.-35. Endnu fortsættes og endelig besluttes i No. 30. den foregaaende opbyggelige Materie. Derpaa kommer Forfatteren igien til Oeconomien (No. 31.) Der er tre Ting en Regent fornemmelig maa befordre i et Land, Retfærdighed, Videnskab og Arbeydsomhed. Naar man vil befordre en Byes

Velstand, maa man ikke see paa det glimrende alene. Naar kun Handelen florerer, saa bilder man sig ind, at alt er vel med giort. Arbeydsomhed, Flid og Videnskab, Haandværkernes og den gemeene Mands Tilstand anseer man som Bagateller. Nogle faa Personers Velstand forblinder Øynene. Der kan i en Bye være betydelige Næringsveye for faa Folk, men derimod fattes de almindelige Næringsveye for alle. Har et Land Fiskerier og Bergværker, saa gaaer det endda vel an, at man lader andre Nationer arbeyde for sig, men ophøre disse Næringsveye eller de slaae Feyl, saa seer det farligt ud i et Land, naar Folket ikke har lært at arbeyde. Det bliver anvendt paa Bergen, og dens Handel med Hanseestæderne. Forfatteren igientager her endnu sine forrige Klager over Mangel paa Arbeydsomhed i Kunster og Haandværker, og han frygter for farlige Følger deraf, om Fiskerierne slaaer Feyl, hvilket uvisse Næringsmiddel man sætter kun alt for stor Tillid til. No. 32. Overalt er en arbeydende Nation langt mere lykkelig end en blot handlende. Man finder hos samme meer almindelig og jævn Velstand, saasom der er meer almindelige jævne Fortieneſter for alle. En saadan Nation er heller ikke ved ulykkelige Tilfælde saa let ruineret, som en blot handlende. En Regent er derfor lykkelig, naar hans Riges Styrke bestaaer mere i hans Undersaatters Videnskab og Arbeydsomhed, end i de Penge, som findes i Landet. Forfatteren forundrer sig over, at man i Europa har ingen almindelig Indretning til frie Underviisning i Kunsterne, ligesom i Videnskaberne. (No. 33.) Han fortsætter endnu videre samme Materie, og geraader paa en Digression om Orangerier, Samling af udenlandske Træer og Vørter, og af fremmede Dyr, samt Raritets- og Curiositets-Cabinetter, Mineral- og Model-Cabinetter. Af Sorøe Academie vilde han tillige have et Fabriks- og Haandværks- og Handels-Akademie. (No. 34.) Forfatteren ønsker endnu videre en meer almindelig udbredet Kundskab i Medicinen, Lovkyndigheden, Mechaniken, Botaniken, og alle Slags practiske Kunster og Videnskaber. Mærkværdigt nok synes det han siger S. 270: „ Det er en ypperlig Indretning, som den Danske Regiering „ har giort i Henseende til Tegne-Academiet i Kiøbenhavn. „ Den er overmaade nyttig for Kunstnere. Og naar slig „ Indretning var giort i Henseende til flere Ting, om ikke

„ med

„ med ſtor Bekoſtning, dog ved en eeneſte Meſter, at der „ gaves frie Underviisning i andre Ting, ſom i Kobberſtik„ker- Bildhuggerkunſter, Metallurgien, Farver-Kunſten, „ Chymiſke Operationer, Probeer-Kunſten og deſlige, vilde „ det være overmaade nyttigt for Landet, og Videnſkaben „ vilde mangfoldig udbrede ſig. Man maa give Kiøbenhavn „ den Ære, at der er Videnſkaber og Kunſter ved den Dan„ſke Regierings ſtore og faderlige Omſorg, i Særdeleshed i „ nogle Aar voret i en høy Grad, ſaa den fattes nu ikke Me„ſtere og Kunſtnere i alle Slags Profeſſioner. Men et „ Land kan baade have for mange og for faa Kunſtnere tilli„ge. Det er en ypperlig Ting i et Land, at man kan ſige, „ at der findes ſaa ſtore Kunſtnere i et Land, ſom der findes „ i noget andet Land. Men det er endnu ikke nok til at be„fordre Landets almindelige Bedſte. Store Meſtere ville „ have deres Arbeyde vel betalt, og det er ikke at undre over. „ Deres Arbeyde kan kun betales af faa Folk, ſom har For„mue dertil. Et Land maa have tvende Slags Arbeydere, „ baade ſtore Kunſtnere og Fuſkere. Det er ſaadanne, hvis „ Arbeyde kan kun anſees ſom Fuſkerie imod de ſtore Meſte„res Arbeyde. Og det er iblandt, at de ſaa kaldede Fuſke„re, eller gemeene Folk, ſom kan nogenledes giøre en Ting, „ om ikke med ſaa ſtor Kunſt og Videnſkab, ſom de rette „ Meſtere, giøre dog Landet langt ſtørre Tieneſte end de an„dre, i det de udeholder Fuſker-Arbeyde fra fremmede Stæ„der, ſom ellers tilføres os og koſter mange Penge. Man „ maa ikke tænke, at det er bare ſtore Meſteres Arbeyde fra an„dre Stæder, ſom os tilføres, og ſom vi kiøber meget af. „ Det, ſom vi meeſt kiøber, er Fuſker-Arbeyde, og ſælges „ derfor for en læt Priis. Vi ere forſikret paa, at Bild„huggerkunſten florerer ligeſaa ſtærk i Kiøbenhavn, ſom i „ Danzig, og dog maa vi endnu kiøbe vore Træbilleder og „ Poſtementer, ſom vi bruger i Haugerne, fra Danzig, „ fordi de ſælges der for en billig Priis. Man kiøber ge„meenlig der, hvor man faaer bedſt Kiøb, naar man end„ten ikke vil, eller ikke kan betale det, ſom er dyrere, fordi „ det er bedre og mere kunſtigt udarbeydet. Et Land kan „ derfor i viſſe Maader vrimle af ſtore Kunſtnere, og ikke „ desmindre maa det kiøbe, hvad det bruger, fra Fremme„de. Et Land kan have for mange af de ſtore Kunſtnere,

„ og for faa af de mindre Slags. Det er kun i de ſtore og „ rige Lande, hvor mange ſtore Kunſtnere kan finde Afſtræk „ paa deres Arbeyde, og følgelig Levebrød. Men de mindre „ Slags Kunſtnere, eller de ſaa kaldede Fuſkere, ſom kan „ ſælge for ringere Priis, have gemeenlig det ſtørſte Afſtræk. „ Begge Slags Arbeydere behøves, da begge Slags Arbeyde „ bruges, og meeſt af det ſidſte, ſom man meeſt henter af „ fra Fremmede.“ Det ſidſte Nummer 35. er af et vigtigt Indhold. Deri andrages førſt Hr. P. von Havens Beretning om den Beſkaffenhed det har med Haandværkerne i Rusland efter den Indretning, ſom Peter den Store havde bragt dem udi, hvilken finder Forfatterens Biefald. Endelig taler han om en ulykkelig Hændelſe, ſom er ſkeet i Bergen i de ældre Tider, hvilken Forfatteren anſeer for værre, end om Byen havde udſtaaet tvende Ildebrande. Han kalder den den Hugonottiſke Krig. Det var nemlig den Hændelſe, da Væverne, i Følge deres Laugs-Artikler, ſom blevne udgiven i K. Chr. V. Tid, og hvilke de ſaaledes vrangelig forklarede tvertimod Regiæringens Øyemærke, begyndte at jage alle dem af Landets Indfødte ſom hidindtil havde ernæret ſig med at Væve. — Siette Stykke No. 36-41. Forfatteren bliver endnu immer ved i ſamme Materie. Han erindrer ſig her atter (No. 36) ſin Plan, efter hvilken han ſkulde give Landenes naturlige Hiſtorie i Henſeende til Oeconomien, og det kommer os for, ſom han dermed immer gav os Haab om noget Stort, men ſom vi dog immer ſynes at tabe, og ſeer ikke opfyldt. Thi her forekommer endnu intet, vi kan henføre til dette for Anſeelſe ſaa vigtige Hovedſtykke, uden alene den ſamme Anmærkning om de gamles Fortrin i Kunſters og Videnſkabers Opfindelſe, og om vi mindes ret, ſaa er det den tredie Gang, denne Anmærkning har mødt os. Derpaa kommer han atter igien til den Forfattning, ſom Peter I. i Rusland ſkal have bragt Kunſter og Haandværker udi. Samme Materie om Kunſter og Haandværker bliver fremdeles fortſat til Enden af dette ſiette og ſidſte Stykke. Det er et høyſt ſkadeligt Principium i et Land, hvor Kunſterne tracteres med Foragt, og hvor det er kun de uſleſte og fattigſte Folk i Landet, ſom ville have dermed at beſtille. — Det er den uſleſte Næringsvey for en Haandværksmand, at leve af betinget Arbeyde. Forfatteren roſer

roser meget den Russiske Forfatning, at nemlig Haandværksmændene arbeyde paa Kiøb, og afsætte deres Vahre til Kiøbmændene. Forfatteren er overalt ingen Ven af Laugene. Han vilde, der skulde være fri Leylighed for enhver til at lære, og at øve, hvad den havde lært, og for denne Sag viiser han overalt megen patriotisk Nidkiærhed. Han roser og meget den Danske Regierings Omhue for at see Vindskibelighed og Arbeydsomhed befordret iblandt sine Undersaatter. Opsætsighed mod Øvrigheden og Flids og Arbeydsomheds Undertrykkelse har han parret tilsammen, som tvende Hoved-Criminel-Synder i et Land o. s. v. Vi overlade til Læseren Forfatterens øvrige enkelte Tanker, som alle gaaer udpaa det Samme. Vi kan ikke nægte, at so Forfatteren bestandig har underholdt vor Opmærksomhed med vigtige Tanker, og det er ogsaa det der har forvoldt, at vi har forfulgt dem hele Skriftet igiennem. Men om han har udfort nogen vis Plan, eller den, han havde foresat sig, det overlade vi nu til Læseren selv at skiønne. Vi kan ikke rettere see, end at Flid og Arbeydsomhed og Frihed i Kunster og Haandværker er jo det alene, han overalt har beskiæfter sig med, og den lange Prædiken over Hertugens Brev er forekommen os som en Hoved-Sagen uvedkommende Episode. Men Forfatterens mange Digressioner og Repetitioner, Udsvævelser og unyttig Overflødighed i Ord kan udmatte en Læser, med mindre, han vil læse Skriftet stykkevis som det er udkommen, da han maaskee lættere skal oversee disse Feyl, naar han ved afbrudt Læsning mindre føler den Virkning af Kiedsommelighed, de ellers kunde foraarsage ham. Da Skriftet er angivet som det, der blev udgivet af et Selskab, saa maae vore Læsere ved Forfatteren, som vi saaledes overalt i Recensionen har nævnet, forstaae endten det Samme ubekiendte Selskab, eller den Person, som overalt har ført Pennen i dette foregivne Selskabs Navn.

Berlin og Leipzig. Die Taufe der Christen ein ehrwürdiger Gebrauch, und kein Gesetz Christi. — Man muß mich aber recht verstehen, und daß Ganze von Anfang bis zu Ende lesen — 1774 128 S. 8. Recensenten har i lang Tid ikke taget nogen Bog i Haanden med saa megen Nysgiærrighed og Forventning, som denne.

Men længe har han heller ikke fundet sig saa grovt bedraget i sin Forventning, som denne Gang. Vel mærkede han Bedrageriet, førend han endnu havde fuldendt det første Ark; men i Betragtning af de paa Titelbladet staaende Ord, opfordrede han al sin Taalmodighed, for at arbeyde sig igiennem en slet Raisonnement og elændige Skriftforklaringer til Enden. Den ubekiendte Forfatter bestrider tvende Sætzer, 1) at den iblandt de Christne almindelig brugelige Vanddaab er et Naademiddel, virker Synds Forladelse o. s. v. 2) at den af JEsu og hans Disciples er os anbefalet eller indstiftet. Da den første af disse Sætzer allerede for længe siden er bleven bestridet af hele Religions-Parthier, hvoriblandt der vare skarpsindige og lærde Mænd, saa troede Recensenten, at Forfatteren skulde i det mindste have samlet de fornemmeste Grunde for sin Meening, og søgt at redde dem imod de derpaa givne Svar. Det var dog ikke saa vanskeligt at fremføre noget over denne Punkt, som kunde have Skin. Men dette har han ey engang giort. Læserne kan allerede i Forveyen giøre sig noget Begreb om Manden, naar man kun fortæller dem, at han S. 92, hvor han kommer til Børnedaabens Bestridelse, tilstaaer, at han ikke har læst en omstændeligere Afhandling om Børnedaaben, og troer paa, om samme nogen Tid er bevisst med flere og andre Grunde, end i en vis Recension i Danziger Berichten af Aar 1765. Forfatteren giør Begyndelsen med at ville vise, at Daabens Indstiftelse, og Sammes foregivne Virkninger, modsige Guds Viisdom og Værdighed. For at giøre sig Sagen let bestrider han et Systeme, som ingen fornuftig Theologus vil erkiende for sit. Han lader, som man paastoed en absolut Nødvendighed af Daaben, og lærede langt anderledes om dens Virknings-Maade, end virkelig skeer. Her er en Prøve af hans Raisonnement: „Guds Ord har i og for sig selv „den Kraft at frembringe Salige Virkninger, og disse følge „nødvendig, hvor Ordet rettelig bliver brugt. Havde alt„saa Gud bundet sine Naadevirkninger til Daaben, saa „maatte han altid der, hvor han finder intet Vand, end„ogsaa ved et Mirakel hindre de ellers udeblivelige Virk„ninger af hans Ord.“ Nok en anden Prøve. „Ubety„delige maae de Synder være, som Gud da strax tilgiver, „naar Synderen besprænger sig med Vand; ubetydelige de

„Sy-

, Saligheder, skiænkes for dette Bads Skyld.“ Man naatte vel vide, imod hvad for et Spøgelse Manden fægter? Herpaa kommer han til Offerne, til Omskiærelsen, Paaskelammet, og Nadveren, og søger at vise, at disse Ting kan ikke modsættes ham, som Exempler, at Gud undertiden har forordnet umoralske Handlinger som Naademidler. Dog mærker Forfatteren selv, at alt kommer an derpaa, om Christus med guddommelig Authoritet har indstiftet Daaben eller ikke. Derpaa gienneemgaaer han de Skriftsteder, som pleye at drages hen paa Daaben, og deeler dem af i tre Classer. I den første sættes de, som umiddelbar og ligefrem skal bevise Daabens guddommelige Indstiftelse, saasom Matth. XXVIII. 19. 20. Marc. XVI. 15. 16. Til den anden høre 7 Steder, som umiddelbar skal bevise Daabens salige Virkninger, og middelbar deraf dens guddommelige Anordning. Til den tredie henfører han de Steder, som bruges til at retfærdiggiøre Børnedaaben, og altsaa og middelbar til at bevise i Almindelighed Daabens guddommelige Anseelse. Den første Classe er uden Modsigelse den vigtigste og den eeneste, ved hvis Bestridelse tillige Daabens guddommelige Indstiftelse kan bestrides. Men her veed Forfatteren ey at sige noget, uden hvad Qvækerne for ham længe tilforn har sagt, hvilket han snakker dem efter, uden at see hen paa hvad der er bleven sagt derimod. Hvad som bliver sagt ved den anden Classe er altsammen ikke imod Sandheden af en guddommelig Indstiftelse, men alene imod en vis Forestillingsmaade af Daabens Virkninger. Iblandt nogle ey ugrundede Bemærkninger, men som gode Exegeter for længe siden har giort, finder man her en Mængde slette, og til deels pusserlige Anmærkninger f. Ex. over Eph. V. 26., **renset ved Vandbadet i Ordet**, siger Forfatteren„ das Taufwas„ ser sey nicht im **Wort** sondern i den Betten der Erde zu „ finden.“ Fortiener vel saadant urimeligt Slader noget Svar. Naar Forfatteren ikke vidste hvad ἐν betyder, saa burde han ikke saa dristig kaste sig op til Lærer. Hvad han tilsidst erindrer imod nogle visse Argumenter, som mange har brugt for Børnedaaben er endnu det taaleligste, men kostede kun liden Møye eller Eftertanke. Man maatte dog nok høre Forfatterens Forklaring over Daabens Indstiftelses Ord: „**Lehret alle Völker und taufet sie**, heißt; lehret

„ sie,

„ sie, aber nicht obenhin, sondern so nachdrücklich und s
„ fortgesetzt, daß ihr Verstandhinlänglig aufgeklärt wird
„ um die Lehren vom Vater, vom Sahn, und vom Geis
„ hinreichend zu fassen ꝛc." Iblandt Beviserne for denne Forklaring forekommer og dette, at βαπτιζειν ey altid skal betyde at døbe med Vand, fordi Johannes siger Jeg døber med Vand, hvilket han ey havde havt nødigt, naar at døbe var i sig selv det samme, som at døbe med Vand. Men Forf. har her slet ikke agtet Modsættelsen i de Talemaader at døbe med Vand, og døbe med den H. Aand. For Resten troer man ikke, at Forfatteren med dette sit Skrift kan giøre nogen stor Skade.

Jena. Friderich Samuel Zicklers, der Gottesgelährheit Doctors und ordentlichen Lehrers zu Jena Entwurf einer Kirchengeschichte des alten Testaments 1774. 864 S. 8v. Forfatterens Hensigt er, som han selv derom erklærer sig i Fortalen, at lætte sine Tilhørere Foredraget af det G. Tts Kirkehistorie, og at give dem Anledning til en udvidet Kundskab derudi. Da der forekomme i denne Historie, i sær i Tallene, usædvanlig mærkværdige og store Vanskeligheder, saa har han givet sig Møye for behørig at hæve samme, og saasom mange hidhenhørende Steder ere blevne holdte for corrumperede, saa har han ved denne Histories Udarbeydelse immer først været omhyggelig for den rette og ægte Læsemaade paa de Steder i Skriften, som indbefattede noget Vidnesbyrd, og at bestemme samme, i Fald de ere blevne anfægtede. Andre Skin-Modsigelser har han ligeledes været omhyggelig for at hæve til Historiens Redning. I Besynderlighed har han søgt at bevise den indvortes Mueligbed og Virkeligheden af Mosis og Propheternes Mirakler. Og fremdeles, saasom ey alle Begivenheder i det G. Tts Kirke vare i Hensende til alle deres Omstændigheder berettede med udtrykkelige Ord i den H. Skrift, saasom der i Skriften tales kun meget kort, og alene angives de mærkværdigste Begivenheder og fornemmeste Omstænde, hvoraf andre endten med Vished eller Rimelighed kunde sluttes, saa har han i saadanne Tilfælde, med denne Forfatters omhyggelige Jagttagelse, bemærket de stærkere og ringere Grader af Rimelighed, for at give Anledning til sammes Bedømmelse, og i

den

den Henseende undertiden raadført sig med Josephus og andre Skribentere, som har afhandlet de i Skriften bemælde Historier. Da Begivenhedernes Mærkværdighed ikke saa meget beroede paa sammes usædvanlige Sieldenhed og overordentlige Beskaffenhed, som meget mere paa deres Indflydelse i Guds Kirkes Tilstand, i det af den antagne aabenbarede Lærebegreb, og den derpaa grundede Gudstieneste, saa har han i den Henseende søgt at forestille de hertil meer eller mindre tienlige Begivenheder fuldstændigere og vidtløftigere eller og kortere efter deres Hoved- og Bi-Omstande, og at vise deres Forhold til den sande Religion, og tillige benøyet sig for at bevise, hvorledes det aabenbarede Lærebegreb om Saliggiørelsens Orden er først bleven indrettet i det G. Ete, og siden immer mere udvidet, nærmere bestemt og oplyst, hvorledes og ved hvem det af Gud er bleven kundgiort, ligemaade hvorledes og af hvem det er bleven antaget og forsvaret, forsvarede og bestridet, og den udvortes Gudstienefe indrettet overeenstemmende dermed, paa det begges, saavelsom den sande Guds Kirkes afvexlende Skiæbner tilstrækkelig kunde indsees. Man frygter kun, at Forfatteren maatte have afhandlet denne Punkt alt for theologisk. Derved har han dog og undertiden seet paa det Pragmatiske i det G. Etes Kirkehistorie, og tillige anbragt saa meget af andre Folkes Historie, som har været nyttigt og nødvendigt til Oplysning i det Jødiske Folks Kirkehistorie. I Henseende til Chronologien har han, for at hæve mange Vanskeligheder, først søgt at bestemme Abrahams Fødsels Aar, og derefter Tiden, da han drog ud af Haran. Dernæst har han af den stadfæstede Grundsatz, at flere Israels Dommere undertiden har regieret tilsammen, skiønt over forskiellige Stammer, ladet sig være Magtpaaliggende noye at angive det hele Tal af disse Førsters Regierings Aar. Endelig for det tredie har han ved en moysommelig Sammenligning af de i den H. Skrift angivne Kongernes Regierings Aar over begge Riger, søgt at udbringe det hele Aars-Tal af dette Tidsrum. Nærværende første Deel gaaer fra Verdens Begyndelse til det Babyloniske Fængsel. Et Udtog kan deraf ikke gives, og man lader det være nok med at bevidne den store Flid, som Forfatteren har anvendt paa Skrifters Udtydelse. Da dette Forsøg skal efter Forfatterens Øyemær-

mærke tiene til en liden Haandbog for hans Tilhørere, sa har det især fundet Rec. Bifald, at han overalt har anfør Skrifter, som handle om de foredragne Materier. Er disse Skrifter end ikke altid vigtige, eller af den Art, a Materierne ere derudi vel Afhandlede, saa kan de dog giv Leylighed til videre Eftertanke. Med Skriftet følger 3d Charter. Det første er tegnet efter Bachiene og forestille det Land Canaan, som det har været beboet af Israeliterne Forgiængere, og det indbefatter tillige Nabolandene af Ca naan. Det andet forestiller Egyptens Grændser, hvor Is raeliterne ere udgangne, den Arabiske Fior, Orken, som d ere dragne igiennem, og Landet Canaan, saaledes som de siden er bleven beboet af Israeliterne efter de tolv Stammer og er tagen efter Reland og Bachiene. Det tredie er Ca naans Land, saaledes som det til det andet Tempels Tid e bleven inddeelt, efter Reland.

Kiøbenhavn. Geschichte und Versuche einer chirurgischen Privat-Gesellschaft zu Copenhagen. Consensus unus, Conspiratio una *Hippocr.* 1774 112 S. 8v. Dette Selskab tog først sin Begyndelse i Aare 1771. man havde taget det Edinburgiske medicinske Socie tet til Mønster. Dets første Stifter var en Læge, som der havde studeret og efter sin Hiemkomst holdte Forelæsninger over den practiske Lægekunst. Han giorde sine Tilhørere iblandt hvilke de fleste vare Bundlæger det Forslag, ugentlig at forsamle sig i hans Huus for at disputere over medicinske og chirurgiske Videnskaber. I tvende Aar vorte Selskabet til 41 Medlemmer; hvis Navne her ere anførte. Ingen kan blive optaget derudi uden de fleste Medlemmers Samtyk ke, og enhver maae ved Indtrædelsen erlægge noget, hvor ved Selskabet bliver sat i Stand til at anskaffe sig en liden Bog-Samling af de vigtigste medicinske Skrifter, og aarliger tre Gange over forskiellige Materier at uddele Priser, som bestaaer af Bøger. Deres Hvelser skeer i det tydske Sprog, og deres Afhandlinger ere og derudi skrevne saasom de fleste Medlemmer ere tydske. De Forsøg og Bemærkninger, som indbefattes i dette Bind ere i Alt 27, hvilke Forfatterne selv ikke udgive for fuldkomne. Vi vil anføre deres Opskrif ter som ere følgende: 1) Von der Breille, von einem aus

dem

dem Fusse gesprengten und glücklich weg genommenen Astragalo. 2) Sibbern von einer glücklichen Heilung durch den Schierling. 3) Muth von einem in dem Leichnam einer Erwachsenen noch offen gefundenen Schlagadergange 4) de Meza von einem örtlichen Fieber. 5) Bergengryn von einem glücklich geheilten Bisse eines tollen Hundes. 6) Wilbrecht, der jüngere, von dem Blüten aus einer Zahnhöhle. 7) Winslow von dem vorzüglichen Nutzen der Sharpischen Schindeln. 8) Harhoft von einem übelbehandelten Beinbrüche. 9) Prört von dem Nutzen der Aelopia. 10) Feldmann von einer onanitischen Engbrüstigkeit. 11) Einfeld von einer durch ein Ohngefähr gelungenen Heilung eines eingeklemmten Bruchs. 12) Dreving von den Nutzen des Tabackrauchsklystier bey einer hartnäckigen Verstopfung. 13) Friese von einer ungemeinen Zungenschwulst. 14) Capito von einem krebsartigen Geschwüre, das durch den Gebrauch des Silberglätteßigs geheilt worden. 15) Petersen von einem schlecht behandelten eingeklemmten Bruche. 16) Winslow von den innern Theilen eines Branteweinsäufers. 17) Tröster von einer grossen geheilten Wunde des Schlafmuskels. 18) Weinbrenner von ungekünstelter Heilung einer Bauchwassersucht. 19) Von der Breille, von dem Nutzen des Blasenpflasters im Rheumatismus. 20) Sibbern von einem selbst geheilten innerlichen Geschwür. 21) Pflug von einer rosenartigen Wassergeschwulst an der Hand. 22) Sibbern von einem Krampfkaten zufall nach Ausziehung eines Zahns. 23) Hentze vom Nutzen des Fontanells im Rheumatismus. 24) Sibbern von einer besondern Blasenkrankheit. 25) de Meza (den Yngre,) von einem überaus grossen Warzengewächse. 26) Wilbrecht, (den Yngre) von den gefährlichen Folgen eines eingenommenen Zwentchens Spanischfliegenpulvers. 27) de Meza von spät ausgebrochenen Blattern.

Leipzig. Sammlung auserlesener Abhandlungen zum Gebrauche practischer Aerzte zweytes Stück 1774. 186 S. st. 8v. De Stykker, som man har optaget i denne Samling, ere oversatte af philosoph. Transactions, af det Parisiske Academies og det Harlemiske lærde Selskabs Skrifter, og ere følgende: 1) Gooch von einer seltnen Hautkrankheit: 2) Hewsons. Versuche mit dem Blute: 3)

Guat-

Guattani von einer besondern Geschwulß in der Gegend der Leber: 4) Ferrein von den Mitteln das Schlingen wieder herzustellen 5) Montat von eben dieser Materie: 6) Bordenave von Verknöcherungen im Herzen. 7) Houttyn von verschiednen Krankheiten des Auges: 8) —— —— Von einer besondern Verwirrung des Verstandes: 9) —— von den wirksamen Gebrauch der Gifte, des Sublimats, des Kirschlerbeeres, der Digitatis, des Schierlings og des Giftigen Nachtschattens. 10) Brisbane von dem Harnfluß und dem Nutzen der Tinctur der spanischem Fliegen in solchem: 11) —— —— von einer besondern Krankheit des Schlundes und dem Nutzen des Queckhilbers dagegen: 12) —— —— Von den Heil-Kräfter der Sarsaparille in venerischen Zufällen: 13) —— —— von dem Nutzen der Electricitet bey einer krebsartigen Krankheit: 14) —— —— von dem Nutzen des wilden Baldrians: —— —— von der Heilung eines Mannes, der durch den Donner gerührt war: 16) —— —— von einer Art von Ausſatz. 17) —— —— von den Wirkungen des Brechweinsteins in der Waſſerſucht: 18) Courcelles von dem Nutzen des Bergpechöls in Langwierigen Geschwüren. 19) Kriel von der Bereitung und dem Nutzen des pulvis hypnoticus, nebst der Geschichte einer durch den Gebrauch deſſelber gehobenen langwierigen Schlafloſigkeit: 20) Oosterdyck von einem ſtråken und in wenig Tagen tödtlichen Harnfluß. 21) Klenckhof von einer besondern Einklemmung eines Darms. —— De ſtorre Værker, af hvilke disse Afhandlinger ere oversatte, vare hidindtil for de fleste practiske Læger en fuldkommen tilſluttet Skat, da de særreſte kunde kiøbe dem formedelſt deres Koſtbarhed, da de vare forfattede i Sprog, ſom ey alle kunde lære, og en ſtor Deel af deres Indhold ſlet ikke intereſſerer den practiske Læge. Alt dette vil ventelig forſkaffe den ubekiendte Forfatter af dette practiſke Magazin megen Biefald, og hvem kan optage et ſaa patriotiſk Inſtitut med en lunken Ligegyldighed, der baade kan og vil gandſke viſt bidrage meget til practiſke Lægers lærerige Underviisning.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 34.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 24de August. 1775.

Kiøbenhavn. **Gamle Daarligheder, at læſe til Tidsfordriv i kloge Tider. Overſættelſer.** 1773. 354 S. i 8vo. Det er ogſaa næſten alt hvad der kan ſiges om diſſe **gamle Daarligheder**, at de kan læſes til Tidsfordriv, da man for Reſten ikke kan ſige, at de meget anpriſe ſig, endten ved deres meget opbyggelige, eller meget lærerige, eller meget rimelige Indhold. Lutter Kiærligheds-Handeler, hvilke man kan bruge ſom man vil, til blot Tidsfordriv og Latter, om man ſaa behager, uden at Hiertet tager nogen videre Deel derudi; men ogſaa til nogen Lærdom, i Fald det er den man ſøger, endſkiøndt vi maa tilſtaae, at ſamme høſtes meget lættere af en alvorlig, ſkiøndt ikke mørk og ſuurſeende Morale, ſom egentlig har Hiertets Forbedring og Dannelſe til Øyemærke; eller og til Forargelſe, formedelſt den Sympathie, hvorved unge Hierter kun alt for let tager alt for megen Deel i de Forliebtes Skiæbne, i hvor meget end Skribenten vil eller kan forſikre paa ſin Samvittighed, at han alene med ſin Vittigheds Opfindelſer har vildet lære dem at kiende Verdens Daarligheder, ikke for at efterfølge dem, men for at undſtye og hade dem. De i denne Samling indbefattede gamle Daarligheder læſer man under følgende Titler: 1) **Den bedragelige Skinbarlighed, eller, man maa ikke troe ſine egne Øyne.** En Spanſk Tildragelſe, temmelig vidtløftig, udført i tvende Deele, og

ſom, til deels og ved Stilens Munterhed, ſaa vel ſom Tildragelſens Fortælling og Udvikling, kan underholde en Læſers Opmærkſomhed og give ham en baade fornøyelig og uanſtødelig og ey unyttig Tidsfordriv, der undertiden ey kan gaae af uden en Latter, eller Smiil, alt ſom Læſeren er meer eller mindre alvorlig, eller ſom hans Lune vil tillade ham. For Reſten maa vi tilſtaae, at vi paa en Tid, da vi har en Deel alvorligt og meget lærerige moraliſke Skrifter om os, har ikke givet os Tid til at læſe denne Fortælling heel igiennem, og om vi end havde giort det, burde dog ikke beſvære vore Læſere med et Udtog af dens Indhold. Nok, det er en Fortælling om Spanſke Kiærligheds-Handeler, hvilken man med Fornøyelſe kan ville læſe engang til Tidsfordriv, og ſaa aldrig mere. 2) Den daarlige Nysgiærrighed. En komitragiſk Fortælling. Latterlig er Anshelms Nysgiærrighed, ſom endelig vil vide, om den Kone vil blive ham troe, ſom han aldrig har haft Grund til at miſtænke, og derfor giver ſin fortroeligſte og beſte Ven den ubehagelige og tvungne Commiſſion ved adſkillige Friſtelſer at ſætte Forſøg paa hans Kone, et Forſøg, hvorved han befordrede ſin egen, ſin Vens og ſin Kones Undergang. Maaſkee Fabelen kunde i Spanien læſes med større Anſeelſe af Rimelighed. Men en originał Skribent i Dannemark vilde uden Tvil have ſat Anshelm i en anden Situation, der kunde have givet ham rimeligere Anledning til at lade dette Forſøg anſtille; thi en Daarlighed har dog ſin viſſe Løbebane og ſit Maal, hvor den begynder og ender. Det er kun Raſeriet, der pludſelig overfalder et Menneſke, og dette burde en Ven, ſom Leander, her aldrig have givet Gehør, ligeſom han og er en alt for oprigtig Ven, for med Rimelighed at kunne paatage ſig en ſaa daarlig Commiſſion, da en mindre redelig Ven, der havde en Nar for ſig, ikke ſkulde tage i Betænkning at føre ſig hans Daarlighed til Nytte. Men man har Lov til at troe ſaa lidet af Hiſtorien, ſom man vil, og ſlet intet. Dette lærer den os dog, og ſkulde maaſkee i en mindre romanſk Indklædning, bedre have lært det, at man kan forderve et uſkyldigt Hierte ved at føre det i Friſtelſe, af blot Nysgiærrighed, eller ugrundet Miſtænkelighed, og at der af ſaadan Spøg kan komme ſtor Ulykke. Læſeren maa ſkiønne, om denne Anshelms Raiſonnement kan giøre hans Beſlutning ſaa ri-

me-

melig, som om den i det Mindste havde været ledsaget med en Mistænkelighed, der havde haft nogen Skin for sig. „Jeg „vil vide, siger han, om **Camille** er mig saa troe i Hier„tet, som jeg har troet til denne Dag, og jeg kan ikke være „forsikret derom, førend jeg faaer sat hende paa den yderste „Prøve. Thi jeg bilder mig ind, at det som man kalder „Dyd hos Fruentimmer, er ligesom de falske Metaller, der „give samme Glands fra sig som Guld og Sølv, men gaae „bort i Røg, naar de kommer i Probeer-Ovnen. Det Ord „Dyd klinger vel skiønt, men skiuler dog ofte de største „Skrøbeligheder, og jeg troer, at ingen kan fortiene at „kaldes dydig, uden den, der ikke er fristet, hverken med „Løfter eller Foræringer, og som ikke har seet en Elskers „Taare eller Forfølgelser. Thi det er efter mine Tanker in„gen Kunst, at en Kone kan være dydig, naar Manden al„drig har givet hende Leylighed ikke at være det, eller hun „ingen Frihed har dertil, eller ingen har søgt at forføre „hende." 3) **Den daarlige Viisdom.** En listig og skielmsk **Florise** driver her et ublue Giækkerie med 3 lærde Pedanter, en Philosoph, en Læge og en Poet, hvilke hun forleder til Forelskelse i sin Person, og til at tilskrive hende Kiærligheds Breve, og endelig alle 3 at giøre hende en Besøgelse paa een Gang, hvor ved de paa den latterligste og skammeligste Maade bleve prostituerede for Verden. Læsningen var os i Begyndelsen affmagelig, endelig faldt den ud til Latter og ingen Opbyggelse. Men mange andre Læsere kan den komme langt anderledes for. Satiren synes os i det mindste at mangle den lærerige Fiinhed. **Florise** praler af sin Seyer over de 3 lærde Pedanter med disse **Cæsars Ord: Jeg kom, jeg saae, jeg vandt.** 4) **Den daarlige Ægtekiærlighed** har mere behaget os, som en mere lærerig og tillige lystig Fortælling. En lætsindig Mand, hvis hæftige Kiærligheds Brynde kun alt for hastig blusser ud, maa tilstaae, at han har den elskværdigste Kone af Verden, men som han dog ikke kan elske kun fordi hun er hans Kone, i hvilken han endelig dødelig forelsker sig, da han i en Hauge faaer hende at see i en nye Klædning og under en Maskye, under hvilken han ikke kiendte hende. Hun betiener sig af Leylighedeu til at fixere ham, aftaler med ham om et vis Sted, hvor de ville som to forliebte deele deres Kiærlighed med hinanden, hvor han og ind-

finder sig efter megen paa Reysen til Stedet udstanden latterlig Besværlighed, og endelig erfarer, at det er kun hans Kone han har giort sig saa megen Uleylighed for. Planen til denne Historie er saaledes vel anlagt. „Det er en forun„derlig Ting med Kiærlighed, om hvilken alle fornuftige „Mennesker tilstaae, at uden samme blive Sælskabet ubeha„geligt, Omgangen koldsindig, og Samtalen mat, at Kiær„lighed, som opliver Fornøyelserne og bringer dem til det „høyeste, bliver saa afsmagende i Ægteskab, at man ofteſt, „i Stedet for at føle dens behagelige Virkninger, finder den „saa utaalelig og urimelig, saa man ikkun behøver at gifte „sig, for ikke mere at elske." En Regent, i hvis Stater Folket ved lange og blodige Krige mærkelig havde formindsket sig, faldt paa et Middel til at oprette og sætte sine Lande i Flor igien. Dette Middel skal overbevise os om denne forunderlige Sandhed. Han forbød under Livsstraf alle og enhver, af hvad Stand og Vilkaar de end maatte være, at leve ugifte, og anvendte sin Skat til at understøtte dem, som af Mangel ikke kunde eller turde gifte sig. Han gav og store Friheder til Fremmede, for at drage dem ind i sine Lande, og de Personer, som havde de fleste Børn, vare de meest velkomne ved Hoffet. Hans Fyrstinde, som mærkede, at den Maade til at forøge Folkemængden formindskede meget Regentens Indkomster, foreslog ham et ufeylbarligere og mindre ubeleyligt Middel til at naae sin Hensigt. Hun raadede ham nemlig, siden hendes egen Kiærlighed uden Tvil var bleven begraven i Ægteskabet, at give hans Undersaatter en almindelig Tilladelse til at ophæve deres Ægteskaber og tage andre Mænd og Koner igien, saa tidt som de lystede. Dette Raad fandt Fyrstens Biefald og han lod endogsaa Fremmede indbyde at sætte sig ned i Landet for at betiene sig af denne Frihed. En stor Mængde af alle Nationer og begge Kiøn kom da i Hobetal for at boe i dette lykkelige Rige og at nyde den i Landet givne Frihed. Selv Fyrsten og Fyrstinden, som allerede begge havde erfaret Kiærligheds Urimelighed, vare de første til at ville sætte det i Værk, som de tillode deres Undersaatter. Men de giorde sig til Dommere over alle dem, som forlangte at forandre deres Ægtemager. Fyrsten anhørte Mændenes og Fyrstinden Konernes Klager, for deraf selv at lære kiende de Egenskaber, som de Personer skulde have, de selv vilde

vælge

vælge den eene i den andens Sted. Iblandt de Koner, som forebringer Fyrstinden deres Klager, er og en fremmed Dame ved Navn **Mariana**, hvis Mand **Hircade** bliver just Exemplet paa den daarlige Ægtekiærlighed, og begge disse ere da Hoved-Personerne i denne Fortælling, som **Mariane** selv her fremfører for Fyrstinden. Vi ville anføre det Stykke, hvormed Fortællingen besluttes. **Hircade** kom endelig til det bestemte Sted, hvor **Mariane** havde sat ham stevne. Hun var alt gaaet til Sengs og ventede paa hans Ankomst. „**Hir-**
„**cade** blev saa henrykket af Glæde, da han saae sig eene i
„Kammeret hos mig, at han ikke tænkte paa at bringe
„Lyset nærmere, hvilket jeg med Flid havde ladet sætte langt
„fra Sengen, han kastede sig paa Knæe, tog een af mine
„Hænder, som han kyste med saa stor Glæde og Henrykkelse,
„at Kiærlighed giorde ham ganske maalløs, saa han ikkun
„talede med Øynene, og om han sagde nogle afbrudte Ord,
„da lod hans Forvirring mig tydelig begribe, at han var
„ganske ude af sig selv. Jeg maa bekiende, at jeg misund-
„te ham sin Vildfarelse, og at jeg havde troet at være Hæn-
„delsen meget forbunden, dersom den havde giort det sam-
„me for mig, som jeg saae den giorde for ham. Jeg hav-
„de ikke villet begaae en Last, men havde gierne ønsket, at
„jeg ved en ligesaadan Forblindelse, som min Mands, hav-
„de fundet samme Fornøyelse i hans Kiærligheds Bevisnin-
„ger, som han følte ved at giøre mig dem. — Men da
„han efter disse første Øyeblik, som han tilbragte i Uroe,
„Glæde og Henrykkelser, ganske trak Omhænget tilside, og
„da han i denne saa inderlig elskede Ubekiendte saae den
„samme Kone, som var ham saa ligegyldig, raabte han:
„**O Himmel! Det er kun min Kone!** Derpaa trinte
„han nogle Skrit tilbage, ligesom for bedre at faae Oplys-
„ning om sin Tvil, og kastede sig i en Lehnestoel, saa for-
„bauset og saa rørt af denne Hændelse, at han syntes at væ-
„re bleven ubevægelig. — De har Ret, svarede jeg kold-
„sindig, det er kun deres Kone. De seer hvor farligt det er,
„stedse at følge sit Hiertes Følelser. De havde aldrig troet,
„at deres Hierte var i den Vildfarelse, som jeg har bragt
„det udi, og **Mariane** er dem saa ligegyldig under Navn
„af Frue **Hircade**, at de ikke kan begribe, hvorledes hun
„har kundet opvække Kiærlighed hos dem, under en fremmed

„ Skikkelse. Jeg er dog alligevel denne samme masqverede
„ Dame, som indskiød dem saa hæftig en Kiærlighed, da
„ de saae hende i Dronningens Have. Dette smale Liv, disse
„ Øyne, disse Lader, dette Bryst, kort, denne ganske Per-
„ son, som de havde en saa brændende Begiærlighed efter,
„ uden at kiende den, er den selv samme, som de anseer med
„ saa megen Foragt, nu da de veed hvem hun er. Jeg sag-
„ de dem forud, at deres Kiærlighed vilde ophøre, saasnart
„ de fik mig at see. — Jeg veed ikke, om min Mand blev
„ saa stærk rørt af mine Bebreydelser, at han ikke kunde hol-
„ de det ud, eller om Fortrydelsen over at see sig bedraget i sit
„ Haab, forsøgede den Affkye, han havde viist ved at see
„ mig, men han forlod mit Kammer pludselig, og da han
„ havde ladet sig bringe sin Hest, tog han Veyen til Staden
„ igien, ligesaa ilde tilfreds med denne Sammenkomst, som
„ han havde troet at blive fornøyet dermed. — Jeg havde
„ stedse anseet denne Kiærligheds Handel som et Spil, og jeg
„ haabede, at Hircade skulde betragte den paa samme Maa-
„ de. Men jeg blev meget bedraget i min Tanke. Han
„ havde saa megen Fortrydelse over at have taget Feyl, at
„ han aldrig har kunnet tilgive mig det. Alle hans bedste
„ Venner have forgiæves forestillet ham, at den hele Sag
„ var født af en Hændelse, og at, dersom nogen af os to
„ havde Aarsag til at beklage sig over Udfaldet, saa var det
„ snarere mig, end ham. Han svarer til alt det, man kan
„ sige ham herom, at jeg er en forstilt, og en Kone, som er
„ i Stand til at begaae et saadant Bedragerie, kan ogsaa
„ udføre dem, som ere af større Vigtighed. — Da jeg nu
„ har seet, at jeg ikke kunde formilde ham igien, har jeg
„ giort ham det Forslag, at følge mig til dette Rige, for at
„ nyde den Frihed, som er forundt alle misfornøyede Mænd.
„ Men den Værdighed, han har ved Hoffet, har ladet ham
„ anseе dette Forslag, som ellers var ham meget behageligt,
„ med Uvillie. Han kunde ikke overtale sig til at følge med,
„ men har alene givet mig Frihed til at giøre, hvad mig be-
„ hagede. — Men Deres Durchl. maa forundre sig over
„ Urimeligheden i min Skiæbne. Den Frihed jeg har til at
„ skille mig fra min Mand, forhindrer mig fra at benytte
„ mig deraf. Jeg er altsaa ikkun kommen i dette Rige for
„ at bedeom Tilladelse, at blive her i nogen Tid. Jeg vil ikke

„ være

„ være nogen til Byrde, tvertimod, jeg har ſtore Indkom-
„ ſter, ſom jeg vil fortære her. Efterſom Nødvendigheden
„ i at elſke hinanden er Aarſag til vort Fiendſkab, ſaa kan
„ det maaſkee hænde ſig, at Friheden til at hade hinanden,
„ kan optænde vor Kiærlighed igien. Fraværelſe og Skils-
„ miſſe ere kraftige Hielpemidler imod et Onde, ſom for me-
„ gen daglig Omgang har foraarſaget."

Halle. **Neue Einleitung in das Studium und die Kentniß des Neuen Teſtaments. Dritter Theil. Aus dem Engliſchen des Hrn Harwoods überſetzt, nebſt Anmerkungen von Joh. Chriſtoph Fridrich Schutz, Prof. der Theologie und Morgenländiſchen Sprachen in Gieſſen.** 1773. 332 S. 8v. Denne tredie Deel fortiener det ſamme Bifald, hvormed begge de foregaaende ere blevne optagne. Den indbefatter en ſtor Forraad af blandede Anmærkninger, hvilke Forfatteren med ſtor Flid har ſammendraget, og ſom alle derved bidrage noget til det N. Tres lættere Forſtand, at de gjøre det let for Læſeren at forſætte ſig i hiin gamle Tid og i de første Læseres Sted. Nærværende Deel har 25 Afſnitter, af hvis Indhold man allerede kan ſee, hvormange Steder i det N. Tres Bøger der bekomme Oplysning derved. De Materier her handles om, ere følgende: Hyppige Alluſioner til de græſke Spil i den H. Skrift: Alluſioner til de Romerſke Triumpher: Billeder, tagne af Theatret: Alluſioner til de romerſke Vaaben, Fægtninger, Beleyringer og militairiſke Ærestegn: Nationalcharacterer, ſom opſtilles i det N. Tte. Henſigtelſer til den øſterlandſke Bygnings-Maade: om den øſterlandſke Klædedragt: Huuslige Sæder, eller det private Levnets Skikker og Sædvaner, hvortil ſigtes i det N. Tte: Alluſioner til de jødiſke Bryllupper: Sædvaner i Henſeende til Slaver, hvorom endten udtrykkelig eller ved Leylighed mældes i det N. Tte: Jødernes ſtore Høyagtelſe for deres Tempel: Om Jødernes Bedehuſe: om de jødiſke Tingſteder: om de romerſke Retter, deres Fangers Forhør og Behandling: Udtryk, ſom ere tagne af Ofringen, og Alluſioner dertil: Viſſe Manufacturer, Videnſkaber, Kunſter og Skikker, ſom anføres i det N. Tte: den øſterlandſke Underviisningsmaade: Høflighedens Skikker: Religions-Skikker: Maade at beregne Tiden: Alluſioner til Førſternes

Hoffer, til Templet, og til de gamles Indskrifter: om Korsfæstelsen: Allusioner til nogle iblandt Jøder og Hedninger herskende Meeninger. En Underviisning om saa mange Slags interesserende Materier vilde allerede i sig selv være behagelig, om endogsaa Kundskaben om disse Ting ikke havde nogen saa stor Indflydelse paa den rigtige Forstand om Kundskabs-Kilderne til vor Religion, som den virkelig har. Hr. Harwood har øst sine Efterretninger af græske og latinske, og fornemmelig tillige af Josephus, og i hyppige Anmærkninger anført Stederne af disse Auctorer. Undertiden kunde han have været kortere i Beskrivelsen over gamle Skikker og dog naaet sit Øyemærke. Men Hvo veed ikke, at det falder vanskeligt at holde Maade i det Slags Compilationer. De af Forfatteren forsøgte Oplysninger over bibelske Steder ere for den største Deel gode og naturlige. Dog skal undertiden derved bringes Lys til et og andet Sted, som allerede var klart nok i sig selv. Man finder Talemaader i alle Sprog, hvortil visse Skikker har givet den første Anledning; men de bliver efterhaanden saa almindelige, at Ingen ved dem mere tænker paa deres første Oprindelsesmaade, og dog fuldkommen forstaaer dem. En alt for lærd Afledning og Forklaring derover er ey alene overflødig, men befordrer og den Lyst til at søge Emphaser, og kan sættes i Ligning med det etymologiske Ordpillerie. Dog har Forfatteren temmelig vidst at undgaae den Feyl. Derimod er han over nogle Materier langt kortere, end han burde have været. Herpaa kan tiene til Exempel det magre Afsnit om Offerne, og endnu mere det sidste Afsnit om nogle iblandt Jøder og Hedninger herskende Meeninger. Her var en skion Leylighed til at forhverve sig store Fortienester om det nye Testaments Udtolkning. Men Hr. H. har udrettet saa godt som Intet. Hans Collectanea maae ikke have strakt sig saa vidt. Imidlertid maae man herved betænke, at han ey egentlig har vildet skrive for saadanne, der giøre Profession af Exegesis, men alene for saadanne, der ved deres Kundskaber og en ædel Opdragelse underskille sig fra den gemeene Mand, og læse Bibelen som tænkende Christne, men ikke som Theologer. Disse ville finde for sig meget nyttigt, i sær om de græske og romerske Skribentere ikke ere dem ubekiendte. Dog maae Skriftet og anprises unge Theologer, som ville giøre en Begyndelse i Skrift-

for-

fortolkningen, ikke fordi de her finde alt hvad som af dette Slags Kundskaber er dem nødvendigt, hvilket de maae øse af andre og bedre Kilder; men paa det de allerede af nogle Exempler kan see, hvor nyttigt og nødvendigt det Slags Hiælpemidler er til en rigtig Fortolkning. Oversætteren har ved dette Bind hverken tilføyet Anmærkninger eller noget saadant. I det mindste skulde et Register over de oplyste Skrift-Steder have været mange behageligt. Hist og her har man forefundet nogle utydske Talemaader f. Ex. hvad skal det hedde S. 210 der Mann ist besser als sein Wort. Man veed heller ikke, hvorfor allevegne de af Luther i hans Oversættelse brugte Talemaader ere blevne indvirkede, hvoraf og er kommen en sælsom Contrast af Gammelt og Nyt for Ex. S. 182 Kriegsknechte eskortirten Paulum gen Cæsarea. Hvem der vil lade Paulum eskortere skulde ikke give ham Kriegsknechte med ey heller lade ham reyse gen nach Cæsarea.

Florentz. De Generis humani Consensu in agnoscenda divinitate, Opus metaphysicum, criticum & historicum ab *Aloys. Brenna* S. J. in Florent. ejusd. Societatis Lyceo Philos. Professore. 2. Vol. 4. 1773. Undersøgningen giver vist nok tilstrækkelig Materie til et saa vidtløftig Værk. Det er bekiendt, hvor mange Indvendinger der ere giorte imod dette endogsaa af Epicur brugte Argument for Guds Tilværelse. Imod Oversatzen kan der disputeres med Fordeel formedelst den Instantz af de mange ligesaa almindelig troede Daarligheder og Vildfarelser, saasom Astrologien, Virkninger og Betydninger af Comet-Syner, det Antikopernikaniske Verden-Systeme. Dog det staaer Undersatzen imod, at der hørte saa meget til for med Tilforladelighed at kunne angive hvad Menneskene til alle Tider og paa alle Steder har troet om Gud; at iblandt Folkene og Philosopherne saa mange ere blevne holdte mistænkte for Atheismus; at endelig, om der endnu kunde sluttes noget af Consensu Gentium, det maatte være Polytheismus og ikke Guds Eenhed. —— Af disse Indvendinger kan nogle fuldkommen svækkes, i sær de imod Undersatzen. Det er unægteligt, at Polytheismus hos de fleste gamle Folk, i det mindste Philosopherne, ikke var imod den Paastand af et eeneste høveste

Væsen, hvilket Guddommens Navn egentlig tilkom. Saaledes er det og nu ved bedre Critik afgiort, at den Beskyldning for Atheismus, er for den største Deel ugrundet, saavel i Henseende til de gamle Philosopher, som saa mange moraliserede og umoraliserede Folk, hvilke man har trokket derhen. Igiendrivelsen af disse Indvendinger af Historien imod Argumentets Undersatz udgior Indholdet af den anden Deel af det anførte Værk. Den første Deel beskiæfter sig, efter den almindelige Indledning, med Oversatzens Stadfæstelse og Forsvarelse. Men at sige Sandhed, saa er denne altid den svage Deel. Det løber tilsidst altsammen ud paa den Undersøgning, hvorledes og hvorfore da Mennesker saa almindelig og bestandig har forestillet sig et Høyeste Væsen, som Verdens Aarsag og Regent; og da maae det falde ud til noget andet Beviis, og Consensus kan ikke længere synes at være en egen Grund, men blot en Anledning, og en foregaaende, men i sig selv endnu ikke afgiørende Præsumtion. Denne Værd maae man vel immer lade den beholde. Det saa ulige større Tal af oplyste Mennesker, der har kundet overbevise sig ved Beviserne om Guds Tilværelse, giver en foregaaende Præsumtion for disse Beviis, og, naar man af Indsigt har givet dem Biefald, en vis Stadfæstelse, at denne Tænkemaade maae være fornuftmæssigere, end den Modsatte. Nemlig, hvor der ikke er nogen fuldkommen Evidentz, der kan Menneskет blive mistænksom imod den Sandheds Skin, som han troer at erkiende. Og da bliver ham Mængden af dem, som bifalde den, naar han kun er overbeviist om, at det er fornuftige og redelige Folk, gandske vist en Grund til en stærkere Tillid og Tilfredsstillelse i sin Kundskab. At Forfatteren har søgt at drive dette Arguments Værd videre, kommer synsynlig deraf, at den Menneskelige Anseelse gielder overalt mere hos ham, end hos andre. Og det er ikke langt fra, det jo er en Petitio principii, naar han saaledes slutter: ita homines universos in agnoscenda divinitate consentire, ut *vel* actum sit de humana qvavis auctoritate, *vel* ea Opinio vera dicenda sit. Ogsaa dette var ikke ret vel giort, at han beskylder Baile, efter hvis Foregivende Spaakunsten blev almindelig troet, for en ubetænksom Lætsindighed, fordi ligesaa mange eller de selv samme, hvilke han havde opstillet som Undtagelser fra

Over-

Overeenstemmelsen i Gluddommens Erkiendelse, havde og forkastet Spaakunsten. Thi mere vilde Baile ikke, og meer behøvede han ikke at bevise. Forfatteren har og ved Leylighed erklæret sig over de andre Beviis. Han har almindelig Bifald og den heele philosophiske Histories Vidnesbyrd for sig, naar han paastaaer, at det Beviis, der slutter fra den unægtelige, uendelig mangfoldige og bestandige Regelmæssighed, Orden og Fuldkommenhed i Verden til sammes Afhængighed af et uendelig viis og god Væsens Skabning og Vedligeholdelse, er just det, der virker den almindeligste stærkeste og standhaftigste Overbeviisning. Men hvad han (Tom. I. cap. 25) angiver som et eget og nyt Argument, er dog kun et Stykke af dette almindelige Argument, som kan modtage utallige besynderligere Anvendelser, og dog, som det synes af Forfatterens Udførelse, ikke den tydeligste Anvendelse deraf. Han slutter nemlig Guds uendelige Viisdom af det Lys, som lyser i den menneskelige Forstand, og gior Mennesket skikket til at underskille fra hinanden det Sande og det Falske. —— Forfatterens Øyemærke førte det med sig, at han maatte, saavidt mueligt, indskrænke Begrebet om en Atheist, og gaae varlig til Værks med de gamle Philosopher. Han holder endog i Henseende til Epicur Beskyldningen for forvoven. Desto mere vil det mishage, at han begegner sine Tidsforvandte saa ukiærlig, og tillader sig i Henseende til Samme de bitterste Skiældsord, hvor han dog ofte grunder sig alene paa Følger; og een Gang paa en aabenbar urigtig Udtolkning, naar han nemlig formedelst et Sted i Pensées philosophiques, hvor en **Newtons**, **Muschenbroecks** og **Nieuwentyts** Fortieneste om den naturlige Theologie ophøyes med en noget for eensidig Veltalenhed, gior Hr. **Diderot** bittre Bebreydelser, kalder ham **Nebulonem** o. s. v. Han lægger og **Voltaire** dette til Last, at han i sit Skrift imod Syst. de la Nature saa høflig begegner denne Skribent. Naar vil man dog engang indsee, hvormeget denne Maade at behandle Meeninger og Modstandere strider imod Øyemærket, og hvor lidet den stemmer overeens med vor Kundskabs Natur? Naar vil man dog af Lærdommens Historie lære, hvis man ikke har lært det af Logiken, at intet strider mere imod det Sandes og Falskes nøyagtige Underskillelse og imod Overbeviisning, end hiin stormiske fornærmende Tone? Forfat-

teren

teren synes dog ey at være af dem, hos hvilke Temperamentet herſker over Forſtanden og bedrager den moraliſke Følelſe ved Plantaſie af hellig Iver. Det synes, at han kun er bleven befængt af Exempel, og derover fandt Recenſenten ſig bevæget til nok engang at igientage denne ſin nyttige Erindring.

Leipzig. Arzneykündige Abhandlungen, herausgegeben von dem Collegio der Aerzte in London. Aus dem Engliſchen überſetzt von C. C. Krauſen Prof. zu Leipzig. Zweyter Band 1773. 391 S. ſt. 8v. Diſſe de Londonſke Lægers Afhandlinger ere nokſom bekiendte og roſes formedelſt deres almindelige Brugbarhed. Overſættelſen er vel rigtig men kunde paa mange Steder være mere flydende og utvungen. Indholdet af nærværende Bind er følgende: 1) **Heberden** vom hectiſchen Fieber. 2) — Bemerkungen über den Puls: 3) **Powers** Nachricht von einem auſſerordentlichen Speichelfluſſe und deſſen Cur: 4) **Carter** von einem Verſchlöſenen Munde: 5) **Münkleg** von einer Waſſerſcheu. (Et ſærdeles mærkværdigt Tilfælde og vel beſkreven:) 6) **Heberden** von einer Krankheit der Bruſt: 7) **Warren** von der Colica Pictorum: 8) **Perowalls** Geſchichte und Cur einer lange währenden Schwierigkeit im Schlingen, die von einem Krampfe der Speiſeröhre herrührete, und durch auſſere und innerliche krampfſtillende Mittel gehoben würde. 9) **Dawſon** daß die Steine im Menſchen von ſehr verſchiedener Art ſeyn: 10) **Heberden** von den Krankheiten der Leber: 11) — — von der Neſſelſucht. 12) **Wrightſon** von einem Hundesbiſſe entſtandene Raſerey und Waſſerſcheu. (Forſatteren blev først kaldet til den Syge ſiette Dagen efter, og har lykkelig helbredet Sygdommen ved Opium, hvorefter Sved indſtillede ſig.) 13) **Lyſons** Sendſchreiben über die ausnehmend guten Wirkungen eines aus der inwendigen Rinde der gemeinen Ulme bereiten Tranks gegen Krankheiten der Haut: 14) **Heberden** von der Schädlichkeit einiger Schwämme: 15) **Falkener** von der Waſſerſcheu. (Fire Perſoner, ſom bade de ſig i Søevand, bleve frie for alle Tilfælde.) 16) Nachricht von einer verbeſſerten Art die Magneſiam albam zu bereiten: 17) **Büker** verſchiedene auſſerordentliche Fälle von der Cur der Waſſerſucht. 18)

Von

—— —— Von den Wirkungen einer ungemein strengen Diät zur Verminderung der unmaßigen Fettigkeit und Wiederherstellung, von einer allgemeinen Kranklichkeit: 19) —— —— Einige bemerkenswerthe Anmerkungen über die heutige Art die Kinderblattern einzupfropfen: 20) **Monro's** Nachricht von einigen ungewöhnlichen Fällen besonders von zwey venerischen Geschwüren und von einem knöchern gewordenen Gekröse: 21) **Quier** von dem Erfolg der Einpfropfung der Blattern in Jamaika: 22) **Bäkers** Bemerkungen über das Gift des Bleyes: 23) **Milmann** von zwey Fällen des wahren Schaarbocks, der vermuthlich durch den Mangel gehoriger Wahrnungsmittel war verursacht worden: 24) **Collet** von Wasserblasen, die durch den Husten ausgeworfen würden. 25) Endelig forekommer nogle medicinske Spørsmaale, som Hr. **Heberden** har opgivet og ledsaget med indsigtsfulde Anmærkninger.

Magdeburg. D. Jo. Christoph. Niemann Diss. epist. de foeda Ungvium Mollitie puellæ chloroticæ, martialium Usu feliciter curata, ad *Ern. Godofr. Baldinger* Med. Prof. Göettingens. 4. Hr. D. **Niemann** beskriver i dette lidet Skrift en særdeles mærkværdig Sygdom. En Pige var indtil i sit 15de Aar fuldkommen sund, da hun bekom allehaande krampagtige Tilfælde, i det den fruentimmerlige Renselse vilde bryde ud. Hun fik altid imod Nye-Maane Smerter i Utero, og Brækning, og der afgik nogle faa Draaber Blod, men strax derpaa forsvandt Renselsen aldeles, og hun forfaldt gandske i en Blegsot. Henimod Renselses Tiden bleve Hynene omgivne med en misfarvet Ring, og Legemet begyndte at opdunste. Endogsaa Hæarenes Farve forandrede sig, og Næglene bleve endelig yderst bløde saa at hun med Fingerne ikke kunde fatte noget, saasom Neglene lagde sig om saa tidt hun vilde tage fat om Noget med Fingerne, og Neglene bekom tillige den hæsligste Farve. Blegsotten tog immer mere Overhaand. Hr. N. forordnede først en Elixir af Extracten af Chine og Chamiller i Hiertensfryds- og Kaneel-Vand. Med Tilsætning af terra foliata tartari, iligemaade balsamiske Piller af de fineste Extracter, hvortil Recepterne her og meddeles. En Hævelse paa den indvendige Knokkel paa den eene Fod blev med Em-

plast.

plast. Diapompholyg. forbunden. Indvendig blev given et Pulver af Jernfiil, Aronrod, Kaneel og Sukker, tre Gange om Dagen, til tre Scrupler hver Gang, tillige med foranførte Piller, henimod Renselses-Perioden. Nogle smaa Hævelser paa Skindbeenene bleve og bedækte med forbemældte Plaster. Ved Brugen af disse Midler kom Pigen saaledes til sin Sundhed igien, at Blegsotten gandske forgik, og Neglene bekom igien deres naturlige Haardhed og Farve. Hævelserne gik ogsaa bort. Men omendskiøndt Pigen, der nu er 21 Aar gammel, er bleven fuldkommen frisk, saa der ikke er Tegn til nogen Sygdom hos hende, saa har dog Menstrua hidindtil ikke vildet indfinde sig.

Berlin. Grundliche Nachricht von den Herzogen von Pommern, Danziger Linie, worinn zugleich die Nachrichten der polnischen Schriftsteller von dieser Materie, geprüft werden. 1774. 7 A. 4. De gamle og nye Pohlske Skribenter paastaae, at de forrige Hertuger af Pommern af den Danzigske Linie, fra deres første Oprindelse af havde været Pohlske Statholdere, og at Pomerellen har staaet under Pohlsk herskabelig Høyhed. I Besynderlighed bliver i den 1773 trykte Précis des recherches sur la Pomeranie, og i andre i forrige Aar for Lyset komne Skrifter, foregiven, at Sambor 1175 er bleven bekiendt, har været Stamfader til de Pommerske Hertuger af Danzigsk Linie, og Pohlsk Statholder over Mark Danzig, og først 1227 har med uomskrænket Herredømme tiltaget sig Titel af en Hertug af Pommern, efterat han havde ombragt den Pohlske Hertug Lesko den Hvide. Dette foregivende bliver igiendreven i forbemældte Skrift, og formedelst de Beviis, som derudi føres, har den Deel af Pommern, som i de nyere Tider har faaet Navn af Pommerellen, for 1466 aldrig hørt til Pohlen, endnu mindre har de Pommerske Hertuger af denne Linie, erkiendt det Pohlske Overherredømme, og allermindst har de været Pohlske Statholdere. Forfatteren er ubenævnt, men det skal være Hr. Philipp Wilhelm Gercken, som hermed paa nye stadfæster sin af hans berømte diplomatiske Værker bekiendte Styrke i Historien.

Nürnberg. Sammlung deutscher Aufsatze von Ga-

Fabeln, aus der Weltgeschichte gezogenen Gegebenheiten, freundschaftlichen Briefen, und einigen Betrachtungen über Gegenstände der Natur, der Kunst und der Wissenschaften. 1773. 8v. Den Sal. Chapuset Lærer i det Franske Sprog til Nürnberg, havde, for at anføre unge Mennesker til Skrivning i det Franssøsiske Sprog, udgivet en Samling af Fabler, Fortolninger og Breve i det tydske Sprog, og givet neden under en Fortegnelse paa de Franske Ord og Talemaader, at man kunde oversætte dem. Stykkerne vare selv egentlig meest Oversættelser af det Franzøsiske, saasom han holdte det for ulige vanskeligere, at oversætte fuldkommen tydske Original-Stykker af Mestere. Da denne Samling af Chapuset var bleven optagen, har man anmodet Hr. Prof. von Colam, af hvis Mønster til Franzøsiske Breve de fleste Breve blive laante, paa nye at see dem igiennem, og at forøge dem med nogle Stykker. Han har altsaa tilføyet nogle flere Breve og Fortællinger, og desuden et fierde Afsnit under Titel af Betrachtungen, der især indbefatter meget af Geographien, Naturhistorien og Kunsterne, hvormed Begyndere paa en særdeles fordeelagtig Maade kan beskæfte deres Penne.

Frankfurt og Leipzig. Geschichte des Herzoglich Schleswig — Holstein-Gottorfischen Hofes und dessen vornehmsten Statsbedienten, unter der Regierung Herzog Carl Friderichs, mit geheimen Anecdoten, zur Erläuterung der Schleswig Holsteinischen Historie besonders, als der nordischen Begebenheiten überhaupt. 1774. 15 A. 4. Indholdet svarer fuldkommen til Titelen. Man finder her en Mængde mindre og større Anecdoter, som tiene meget til den Nordiske Histories Oplysning fra 1702 til 1739. De Personer, som her træde frem, ere mange, og enhver for sig bliver characteriseret. Mangfoldige smaae Omstændigheder, som her ved Leylighed anføres, giøre dette Skrifts Læsning meget behagelig, vel allermeest for Holsteinerne, som kiende Personerne og Familierne, men og for udenlandske Læsere og Kiendere af Historien. Forfatteren har af Navnene udelukt Vocal-Bogstaverne, man veed ikke af hvad Aarsag. Den ærlige Geheimeraads-Præsident von Wedderkopp, giør med de smilde

Statsmænd Friherre von Groz og Græve von Baſſewitz en ſtærk Contraſt, og diſſe Mænd ere de Hoved-Perſoner, om hvilke man her finder mangfoldige Anecdoter. Forfatterens Skrivemaade kunde være bedre, men hvad der mangler i den Henſeende bliver rigelig erſtattet ved de Materier, han meddeeler. Et Udtog af Skriftet har man ikke vel kundet giøre, og det er et Skrift ſom gandſke maae læſes igiennem.

Eutin. **Gedanken von der Arzneywiſſenſchaft, ihren ausgebreiteten Nutzen im Staate, von** Gottlieb Gottlob Curtius, **Doctor der Arzneywiſſenſchaft. Erſter Theil.** 146 S. 8v. Recenſenten forſikkrer, at denne Bog lige fra Titelbladet af indtil den 146 Side indbefatter Intet uden en Affindighed, ſom man maae have Medlidenhed med, og at den er ulæſelig formedelſt de mangfoldige Feyl imod Sprog, Orthographie og Grammatik. Man holder det for rimeligt, at en Paſqvillant har ved denne Schartecke vildet ſkille Hr. C. ved ſit gode Navn og Rygte.

Regensburg. Obſervationes phænomenorum electricorum in Hohen-Gebrachin & Prifling prope Ratisbonam factæ & expoſitæ a *Coeleſtino Steiglehner* O. S. B. in principali & immediata eccleſ. ad S. Emmeram. Phil. & Math. Prof. 1773. 59. S. 4. Skriftet indbefatter nyttige Bemærkninger over Tordenſtraalens Virkning, og er et nyttigt Bidrag til ſamme Særſyns Hiſtorie, i hvorvel det kunde være fattet kortere. I det første Afſnit giver Forfatteren Anviisning til hvad man ved de naturlige Begivenheders Bemærkning har at tage i Agt, og i det andet og tredie fortæller han ſine Bemærkninger, og forklarer de Slutninger, ſom med Grund kan uddrages deraf.

Wittenberg. M. A. B. Grulichs **Betrachtungen über die griechiſche Gelehrſamkeit des Apoſtels Paulus.** 1774. 13. S. 4. At Paulus ikke har været uerfaren i Grækernes Lærdom, ſaavidt ſom til den Tid udfordredes af en Lærd, og at han og har beſiddet Kundſkab i den græſke Philoſophie, er vel ikke vanſkeligt at beviſe, og lader ſig i ſær let ſlutte af hans Samtaler med Felix og Feſtus. Men hvem der ønſker at have tilhobe de Beviis, ſom føres derfor, finder dem her anførte i denne velſkrevne Afhandling.

No. 35.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 31te Auguſt. 1775.

Kiøbenhavn. Vor Frelſeres JEſu Chriſti Levnets Hiſtorie fra hans Daab af indtil hans Himmelfart. Overſat af det Tydſke. Tredie Deel. 1775. Paa det typographiſke Sælſkabs Bekoſtning. Denne Deel begynder med den femte Bog, hvis Indhold gaaer fra JEſu Ankomſt til Jeruſalem paa Løvſalernes Høytid indtil hans Forklarelſe paa Bierget, over Joh. Kap. VII. X. Med megen Rimelighed har Forfatteren foreſtillet, hvor viſelig JEſus handlede derudi, at han med ſaa ſtor Forſigtighed og i al Stilhed begav ſig til Jeruſalem, paa det han ikke ved ſin Ankomſt ſkulde giøre nogen Opſigt og derved for tidlig ſkulde ſkee nogen Allarm, førend han i Stilhed havde ſøgt at kaffe ſig Indgang hos de Veltænkende iblandt Folket. Et iblandt de ſtore Beviis paa JEſu mere end menneſkelige Klogſkab, er den Snildhed, med hvilken han altid uden Betænkning har vidſt at undvige de for ham af Phariſæerne og de Skriftkloge opſtilte forborgne Snarer, og ſom den klogeſte Mand næppe var i Stand til ſaa hurtig at undgaae, uden den der tillige maatte kunne ſee de menneſkelige Hiertets ſkiulte Lumſkheder, eller af GUd paa en beſynderlig Maade være oplyſt derom. Beviis paa denne Klogſkab finder man og her i den Tildragelſe med den for Retten til Dom fremſtilte Hoere. Det er en meget characteriſtiſk Fortælling, og hvad den ikke ſelv er, ſaa har Forfatteren fortræffelig ved ſin paraphraſe-

rende Forklaring udmærket ſaa vel Phariſæernes lumſke Ræve-Ränker, ſom JEſu eenfoldige og i ſin Eenfoldighed fremſkinnende ſtore Klogſkab. Kun den Omſtændighed, at JEſus, da han af Phariſæerne blev tilſpurgt om Qvindens Straf, ſad og tegnede med Fingeren i Sandet, veed Recenſenten ikke om Forfatteren har anſeet fra den rette Side. „Han blev „ ſiddende (hedder det) paa ſit Sted, med Øynene feſtede „ paa Jorden, og ganſke fordybet i Tanker, ſkrev med Fin„ geren nogle Træk i Sandet. Dette giorde, at de troede, „ de virkelig havde ſat ham i Forlegenhed, og trængte nu „ mere i ham med Spørsmaalet. Nu ſyntes han først at „ opvaagne af ſin dybſindige Taushed, ſlog Øynene op, og „ ſaae med et ſkarpt Øyekaſt paa Phariſæerne, ſom ſtode „ rundt omkring ham.“ Evangeliſten ſiger kun, at han ſad og bøyede ſig og ſkrev med Fingeren i Jorden. Skulde dette vel juſt være Tegn paa Dybſindighed? Var det ikke at ſkiænke Phariſæerne alt for meget, hvis Øyemærke juſt var at ſætte ham i ſtørſte Forlegenhed? Mon ikke ſnarere et Tegn paa den fuldkomneſte Ligegyldighed, formedelſt hvilken han ikke værdigede det Spørsmaal nogen Agt, der efter deres Hensigt ſkulde have ſkaffet ham andet at tænke paa, end at ſidde og male i Jorden? Allerede denne Ligegyldighed maatte ſætte dem i den Forlegenhed, hvor i de vilde have ſat ham, og ſamme kunde ligeſaa vel være dem en Aarſag til at igientage deres Spørsmaal for dog endelig at faae noget Svar, ſom de kunde holde ved. Men ganſke beſtyrtede maatte de blive, da de af en ved deres Spørsmaal ſaa ligegyldig Mand fik et Svar, der ellers af enhver anden ſkulde have fordret den dybſindigſte foregaaende Meditation, et Svar, hvorved de med eet fandt ſig ſaa beſkiæmmede og ham befriet fra den for ham opſtilte Snare. Mon ikke denne Simpelhed og Eenfoldighed i JEſu Opførſel forhøyer hans Character langt mere, end en forſtilt Dybſindighed og Forlegenhed? Thi ligegyldig ved deres Spørsmaal kunde han være, men ikke forlegen? Hiin giorde kun ſin naturlige Virkning og ſtraffede dem med den Forlegenhed de vilde have ſat ham udi. Men ved Forſtillelſen ſkulde han have ſpillet Giæk med dem. Nu er det uden Tvil altid mere ædelt, at lade ſine Fienders eget Opførſel geraade dem ſelv til en fortient Straf og værdig Giengiældelſe, end oven i Kiøbet med Liſt og Forſtillelſes Kunſt, at komme dem

Al

til at staae der som Narrer midt i deres Beskiæmmelse over deres mislingede Anslag. Her forekommer og i denne Bogs Indhold Tildragelsen med den fødte Blinde. Forfatterens foregaaende Anmærkning derover er en af de meget vel træffende Anmærkninger, hvorved han saa særdeles lykkelig har udmærket det Fortræffelige og Elskværdige og Beundringsværdige i JEsu Characteer og Opførsel. „Vilde man (hedder „ der) bedømme JEsu Opførsel efter menneskelig Klogskabs „ Regler, for i dem at opdage en Plan af det Slags, som „ man finder hos dem, der søgte at give sig Anseelse, som „ guddommelige Propheter; saa skulde man finde mange „ Modsigelser i hans Handlinger. Man kunde da ikke give „ nogen Grund, hvorfor han ofte saa meget opbragte de „ Mægtige og Anseelige imod sig, just paa den Tid, naar „ deres Gunst og Bifald syntes at være ham meest fornøden; og hvorfor han til andre Tider saa fermt afslog de „ Æresbeviisninger, som man tilbød ham, just paa en Tid, „ naar han syntes meest at behøve den store Hobs Understøttelse for at undgaae de Mægtiges Had. Betragter man „ derimod den høye Værdighed, JEsus beklædte, og hvorledes hans Opførsel i saadanne Omstændigheder maatte være beskaffen, saa skal man finde alle hans Taler og Handlinger overeenstemmende og vel passende med det Ærende, i „ hvilket han var sendt. Altid var han sig selv liig. Omstændighederne maatte være ham gunstige eller ugunstige; „ Dommene, som man fældte om ham, maatte være meer „ eller mindre fordeelagtige eller ufordeelagtige; han tog dog „ aldrig menneskelig Klogskabs Kunstgreb til Hielp, hverken „ for at benytte sig af Sagernes gunstige Forfatning, ey „ heller for at udvikle sig af Vanskeligheder. I den Sinds-„ Forfatning, i hvilken han ved den sidste Samtale havde „ bragt Pharisæerne og deres Tilhængere, kunde et Under-„ værk af det Slags, som han var vant til at giøre (d. e. „ velgiørende og uden at ville giøre nogen Opsigt dermed) „ ey andet end forøge deres Forbittrelse. Alligevel, da en „ Leylighed til saadant Underværk frembød sig, betiente han „ sig deraf, ubekymret om hvad Følger det vilde have.“ Fra denne Tildragelse om den fødte Blinde kommer man til den særdeles vigtige Lignelse om den gode Hyrde Joh. X. Mærkelig, ja særdeles mærkelig er denne Lignelse, i sær formedelst

nogle derudi forekommende høye Udtryk', ſom Chriſtus har brugt om ſig ſelv og hans Forſvar derfor til de Jøder, ſom deraf toge ſaa ſtor Forargelſe, at de vilde ſteene ham, ſom en Guds-Beſpotter. Ingen, ſiger han, ſkal kunne rive mine Faar af min Haand. Hvorfor ikke? Min Fader, ſom er mægtigere end alle, har givet mig dem, og ingen kan rive dem af hans Haand. Nu er jeg og Faderen Eet. Slutnings-Satzen bliver den foranførte Satz: altſaa kan heller ingen rive dem af min Haand. Man ſætte kun al Miſtanke tilſide om Recenſentens Orthodoxie og betænke med ham for en føye Tid, om ikke denne Slutning endda fuldkommen maatte gielde, endſkiønſt Chriſtus aldrig havde erklæret ſig for mere, end en Overhyrde for den Hiord, ſom Gud ved ham vilde ſamle her paa Jorden. Faderen, ſaa vidt det er hans Hiord, ſom han har givet mig, og jeg, ſaa vidt jeg er hans Overhyrde, der i Henſeende til denne Hiord fuldkommen udretter hans Villie, og ſtemmer i alt overeens med ham, vi ere i den Henſeende Eet, og følgelig kan man ligeſaa lidet rive Faarene af min, ſom af hans Haand. Kongen og Miniſteren, der gaaer i ſin Konges Ærende og ſidder i hans Sted, de ere for ſaa vidt Eet, og man kan ikke ſætte ſig op imod Miniſteren, uden tillige imod Kongen ſelv. Ingen kan nægte Udtrykkets Rimelighed i denne Meening, og om Chriſtus virkelig ikke havde meent andet dermed. Det er og klart, at han tillige overalt og her i ſine foregaaende Taler har erklæret ſig ſom Jødernes Meſſias og Guds Sendebud og en himmelſk Apoſtel, for Guds Søn. At han ogſaa blot i denne Forſtand kan kalde ſig Guds Søn, ja en Guds Søn af en høyere og himmelſk Værdighed, om han endogſaa ikke havde været Eet i Væſen med Faderen, det behøver Recenſenten ikke at ſige, men at man ikke ſkal have hans Orthodoxie miſtænkt, da er det juſt dette, ſom Chriſtus her ſelv har ſøgt at overbeviſe Jøderne om. Diſſe forargede ſig over det Udtryk, jeg og Faderen ere eet, og de fortolkede det, ſom han dermed vilde giøre ſig ſelv til Gud. Samme Forklaring giorde de og over den Titel, han gav ſig af Guds Søn. Men hvorledes ſvarer han dem nu? Siger han, ja! jeg er Gud ſelv, og jeg er eet i Væſen med Faderen! Langt fra! men han argumenterer fra ringere Perſoner, ſom Gud i Skriften kalder Guder og

ſine

ſine Børn, juſt fordi de ere hans Betientere her paa Jorden, til ſig ſelv ſom en høyere Perſon, hvilken Gud har ſendt fra Himmelen til Jorden og helliget og indviet til en Overhyrde for ſin Hiord, og hvilken derfor ſom Guds himmelſendte Betient her paa Jorden med ſtørre Ret kunde tilegne ſig Titel af Gud og Guds Søn. Det kraftigſte og uigiendriveligſte Argument for Jøderne til at betage dem al Anſtød og viſe dem Urimeligheden i den deraf tagne Forargelſe, men et Argument tillige, hvormed Chriſtus endnu ſlet ikke har erklæret ſig for Eet i Væſen med Faderen, eller for Guds Søn i nogen anden egentlig eller uegentlig Meening, end den hans Grund og Forklaring derfor tillader. Paa denne ſamme Grund foreholder han dem ydermere, at de dog af de Gierninger, ſom han giorde, ſom den Guds Søn i ſin Faders Navn, burde ſee og kiende, at Faderen er i ham, og han i Faderen. Der er vel ingen, ſom jo gierne tilſtaaer, at denne Talemaade er kun et andet Udtryk, der har ſamme Grund, og følgelig har ſamme Meening, ſom det forgaaende, jeg og Faderen er eet, hvad endten ſaa Chriſtus har meent med dem begge virkelig noget Høyere og Større, end det han her efter den anførte Grund forklarer for Jøderne, eller ikke. Nok har det været ham her at viſe, at han blot ſom en Overhyrde, en himmelſk Apoſtel, helliget og beſkikket af Gud og Faderen ſelv, kunde kalde ſig eet med Faderen, ja Gud og Guds egen Søn, og forestille ſig med Faderen ſaa nær foreenet, ſom det Udtryk vil ſige, Faderen er i mig, og jeg i ham, om det end ikke vilde ſige mere, end blot dette, Faderen forretter alt ved mig, og jeg alt hvad Faderen vil, ſaa han er ſelv i min Perſon og jeg i ham, ſom Kongen i Miniſterens, og Miniſteren i Kongens Navn og Sted. Men hvortil nu al denne Anmærkning? Først fordi en Recenſent bør dog ey være fordømt til en ævig Tankeløshed: dernæſt, fordi man aldeles ikke paa dette Sted bør troe at finde et umiddelbart Beviis for Chriſti Eenhed i Væſen med Faderen. Man blotter kun ſin Svaghed for en ſkarp Modſtander, og Sandheden vinder intet derved, at man forſvarer den med Grunde, ſom man ſelv ikke er i Stand til at forſvare. Men Recenſenten ſiger umiddelbar Beviis, dette vilde man indtil videre lægge Mærke til, for ey at forhaſte ſig med Miſtanke om hans Orthodoxie, og tænke

saa strax, her har man Kiætteren. Han maa kun først angive den Aarsag, som meest kan retfærdiggiøre hans Anmærkning. Enhver vil uden Tvil bifalde ham dette, at man heller bør lade Christus tale selv sine egne Ord, end lægge ham en Forklaring i Munden derover, som man selv har giort, og han i det Mindste her paa dette Sted hverken vilde eller efter sin anførte Grund kunde erkiende for sin. Saadan sin egen Forklaring maatte man uden Tvil hellere have forsparet til en Anmærkning under Texten, end lægge Christus den selv i Munden. Dette sidste har uden Tvil Forfatteren giort. Recensenten bifalder i alt hans Paraphrasis over det hele Sted, undtagen i denne dens Beslutning over foranførte Udtryk S. 75: „Undersøger og troer da ikkun disse (mine Gier„ninger) og I skal snart bringes til at erkiende og troe den„ne Sandhed, at Faderens Guddom er paa egentligste „Maade i mig og virker ved mig, og at jeg er paa „den egentligste Maade i ham, og handler ved ham." Da nu dette Udtryk, Faderen er i mig og jeg i ham, gielder lige med det, jeg og Faderen ere eet, og med det, at han erklærede sig for Guds og Faderens egen Søn, saa skulde han og ville med det samme have sagt: I skal snart troe denne Sandhed, at jeg paa den egentligste Maade er eet med Faderen og Guds Søn. Hvad om nu Christi egen Forklaring her paa dette Sted tillader ikke den egentligste Maade, men blot en uegentlig, skiøndt af høyere Værdighed og Anseelse, end den Maade, paa hvilken Jordiske Konger kan kaldes Guds Sønner, har man ikke da givet hans Ord en anden Meening, end der paa dette Sted har været hans Hensigt. At Forfatteren dette har giort, sees endnu tydeligere af det han S. 76 saaledes siger: „Foregav „han nu endog om sig selv og sin Foreening med Guddom„men det, som en menneskelig Forstand ey kunde begribe, „hvad Ret havde den da til at nægte, hvad dens Uformuen„hed ey kunde indsee." Men har ikke Christus med sin Forklaring giort dem sit Foregivende saa begribelig, at enhver sund Menneske Forstand maatte erkiende Rimeligheden i hans Udtryk, og hans høyere Værdighed til Titel af Guds Søn, end den nogen Jordisk Konge kunde have, og, om han end med sine Udtryk og sin Titel har selv meent mere og noget for en menneskelig Forstand ubegribeligt, saa har det dog

Al-

aldrig været hans Hensigt paa dette Sted at forklare sig i anden Meening derover, end den de kunde begribe. Ja mon det ikke meget mere stred imod hans Hensigt, at forlange af dem, at de skulde troe noget ubegribeligt. Beskyldte de ham for Raserie, naar han blot moraliserede paa en forblummet Maade, og i Lignelser, hvis rette Meening de saa strax ikke kunde fatte, hvor meget mere skulde de have trængt igiennem med denne Beskyldning, om han havde erklæret sig for dem om sin **Enhed i Væsen med Faderen**, og forlangt, at de skulde troe ham paa hans Ord, endskiøndt det var en for deres menneskelige Forstand ganske ubegribelig Sag? Kort: Det var Jøder, han vilde igiendrive og vise Urimeligheden i deres Forhold, og vilde han naae dette Øyemærke, maatte det aldeles skee med en for dem rimelig, fattelig og begribelig Forklaring, som og alene dertil var nok. Men kan dog Christus ikke have haft sig selv om denne sin **Enhed med Faderen** en langt høyere, ja for menneskelig Forstand ubegribelig Meening forbeholden, som han her ikke kunde til nogen Nytte fremsætte for sine vantroende Fiender? Dette troer den orthodoxe Recensent, og see her det middelbare Beviis for **Enheden i Væsen med Faderen**, som han endnu troer, dette Christi Udtryk kan afgive. Det kommer aldeles an derpaa, at Christus har erklæret sig derover ved anden Leylighed for sine troende Tilhængere, og at den guddommelige Skrift erklærer sig derover paa andre Steder i en saa høy Meening, som ved ingen Fortolkning kan giøres begribelig. Dette maa han have giort, og dette giør Skriften. Thi den samme **Johannes**, som var tilstede ved hans herlige Forklarelse paa Bierget, og hørte den himmelske Røst, **denne er min elskelige Søn**, han erklærer ham udtrykkelig for den **Gud, ved hvilken Verden er skabt**, Joh. I. 3. 10., og Apostelen **Paulus** kalder ham **den over alle høylovede Gud i Æ. vighed**, et Udtryk, der visselig ophøyer ham over alle Skabninger til ingen mindre end gudommelig Værdighed. Altsaa kan Christus ikke have meent noget mindre med dette sit Udtryk, **jeg og Faderen ere eet**, endskiøndt en begribelig Forklaring derover var nok og alene tienlig til at igiendrive Jøder, der vilde steene ham som en Guds-Bespotter, og skiældte ham ud for en gal og besat Mand, saasnart de ikke strax forstode alt hvad han sagde dem. Saaledes maa uden Tvil Or-

thodoxien skiænke sine Modstandere alt hvad den ikke kan nægte dem, for at beholde Ret i Hoved-Sagen. Paa den Maade skal enhver Sandhed bestaae, som kan bestaae, men svage Grunde, hvorimod der kan gjøres uigiendrivelige Indvendinger, skal endog gjøre den meest grundfæstede Sandhed mistænkelig. Resultatet bliver endelig dette, at Christi Udtryk, jeg og Faderen ere eet, giver i det Høyeste kun et middelbarligt Bevis for hans ellers ved umiddelbare Grunde noksom beviste Enhed i Væsen med Faderen. Et middelbart Bevis kalder Recensenten her det, som behøver andre Grunde og Beviis til sin Hiælp og Understøttelse. — Den siette Bogs Indhold gaaer fra JEsu Forklarelse paa Bierget indtil hans sidste Reyse til Jerusalem. I det første Kapitel deraf forekommer den vigtige Tildragelse, at JEsus viste sig paa Bierget for trende Disciples i sin guddommelige Herligheds Glands. At Christus aldrig vilde reent ud med den Bekiendelse, at han var Messias, og forbød saa vel hans Disciples som andre at udraabe ham derfor, det er en Omstændighed, der har givet Skriftfortolkerne nok at tænke paa. Vor Forfatter finder det ikke saa vanskeligt at udfinde den rette Aarsag dertil. Vist nok er den af ham angivne Aarsag meget rimelig. „Man erindre sig (hedder det S. 85) at JE„ sus selv har hidindtil stedse i alle Optrin, som angik at be„ kiendtgiøre hans Person og Værdighed, iagttaget en vis „ Tilbageholdenhed, hvilken vist ikke skulde have været for„ nøden, dersom paa den ene Side Jøderne havde haft mere „ rensede Begreb om Messias og hans Forretninger, og det „ paa den anden Side kunde have ladet sig giøre, at undla„ de visse Begivenheder, af hvilke just det dependerte, som, „ efter den guddommelige Plan, egentlig skulde udgiøre Forløsningen; Begivenheder, som ikke vel kunde anderledes „ skee, end ved endnu at lade visse Fordomme, som herskede i „ Gemytterne have frit Løb, ja endog stige til de groveste For„ brydelser, indtil Hensigten blev opnaaet, og alt det, som den „ udfordrede blev opfyldt paa JEsus. Denne Tilbageholdenhed „ er i nogle af JEsu Taler mere, i andre mindre kiendelig, alt „ efter som de da værende Omstændigheder udfordrede det. „ Men saa meget seer man dog allevegne, at han har søgt „ at undgaae at sige det reent ud, som angik hans egentlige „ Værdighed, eller at han dog i det mindste ikke har sagt det

„ lig-

„ ligefrem, men ved Omſkrivelſer. Dette var intet min-
„ dre, end blot menneſkelig Klogſkab. Det ſkadede ey hel-
„ ler for Sandheden; thi Gierningerne talede dog ſtedſe
„ tydeligere end Ord; og hans Ord udtrykte og ſaa meget
„ ſom fornødent var for Sandhed ſøgende Gemyrter. Paa
„ denne Maade blev Sagerne lidt efter lidt ſatte i den For-
„ fatning, af hvilken de følgende vigtige Tildragelſer lade
„ ſig ſaa naturlig forklare. Havde JEſus eller hans Diſci-
„ ple ſtedſe ſtrax og offentlig paaſtaaet, og ſøgt at overtale
„ enhver til at troe, at han var Meſſias; havde de ved
„ ethvert Underværk udtrykkelig paaſtaaet denne Lærdom,
„ ſtedſe henviiſt til JEſum og ſagt, Seer ham der Eders
„ Meſſias! Saa ſkulde Nationen ſtrax have deelt ſig i to
„ Partier: Det ene Partie, ſom havde troet dette, ſkulde
„ da i Følge deres Begreb om Meſſias ſtedſe have drevet
„ paa, at han dog nu engang maatte tiltage ſig den Konge-
„ lige Værdighed, ja de ſkulde vel endog, hvis han da havde
„ vægret ſig, have foraarſaget et Oprør til hans Fordeel:
„ Det andet Partie ſkulde derimod, i Følge deres Fordom-
„ me, ſom vare lige tvert imod hines, have ſøgt at tilintet-
„ gjøre hines Foretagender. Og ſaaledes vare Diſciplene
„ tilſidſt blevne til Hoveder og Anførere for det Partie, ſom
„ var paa JEſu Side, og JEſu Perſon ſelv til Gienſtand
„ for offentlige Uroeligheder. For den guddommelige Hen-
„ ſigt ſkulde det i Grunden have været lige ufordeelagtigt,
„ endten ſaa Sagen var bleven afgiort til hans Fordeel eller
„ til hans Skade. Men ſaaledes forhindrede denne vise
„ Tilbageholdenhed, at det aldrig kom ſaa vidt, at der op-
„ kom offentlige Uroeligheder. Han forholdt ſig ſtedſe ſaa-
„ ledes, ſom det bedſt paſſede ſig til den af Forſynet faſtſatte
„ Plan i Henſeende til hans Lidelſe og Opſtandelſe. Han
„ tillod, at en Mængde af daarlige Meeninger og unyttige
„ Speculationer om hans Perſon og Sendelſe i lang Tid
„ herſkede baade hos hans Venner og hans Fiender; kuns
„ for at Omſtændighederne ſkulde imidlertid kunne føye ſig
„ ſaaledes, ſom det paſſede ſig til den ſtore og for ham alene
„ bekiendte Henſigt.“ I det andet Kapitel forekomme ad-
ſkillige JEſu Lærdomme for Diſciplene, ſaaſom i Anledning
af et for dem mislykket Mirakel, om den imellem dem op-
komme Rangſtrid o. a. m. I det tredie Kapitel, ſom

indbefatter sælsomme Domme om nogle hans Mirakler, forekommer iblandt andet og deres Forlangende om et nyt og mere overbeviisende Underværk, og JEsu Svar derpaa. Her forekommer ogsaa den vigtige Materie om Synd imod den Hellig Aand, over hvilken Forfatteren har givet en Forklaring, som her maae staae ved sin Værd, og lyder saaledes: „ Af enhver anden Synd, af enhver anden Bagtalelse, om „ den endog ernok saa Ondskabsfuld, kan man, ved at for„ tryde den, tilsidst giøre sig igien løs og faae Forladelse „ derfor; men hvor Ondskaben og et forvendt Sind drives „ saavidt, at man haardnakket nægter Guds øyensynligste „ haandgribeligste Kraft i Værker, som sigter til Menneske„ nes Vel, og laster dem, som Satans Værker, der er in„ gen Forbedring muelig, der udelukker man sig for nu og „ altid fra al Forladelse og Barmhiertighed.“ Endelig handler det fierde og sidste Kapitel om Forberedelserne til JEsu sidste Reyse til Jerusalem, hvor iblandt andet og forekommer de halvfiersindstyve Disciplers Udsendelse, som Forfatteren har henført til denne Tid.

Florentz. Den navnkundige og lærde **Hr. Angelo Maria Bandini**, Bibliothecarius hos Stor-Hertugen af Toscana, har udgivet den 5te Tome af hans lærde og med Anmærkninger ledsagede Fortegnelse over de gamle Manuscripter af det Lorentzianske Bibliothek. Denne Tome indeholder Gramatiken, Rethoriken, Poesien, Mathematiken, Cosmographien, Astronomien og Historien. Nytten af dette Værk kan ikke nokſom anpriſes, og det fortiener at kiendes af alle Videnskabernes Dyrkere og Elskere. For nærværende Tid er Hr. **Bandini** i Begreb med Trykningen af den 6te Tome, som skal indeholde: Philosophien, Medicinen, Chirurgien og Boghandler **Gaddis** udvalgte Samling af Manuscripter, som Keiser **Franciscus** tilkiøbte sig og laae til det Lorentzianske Bibliothek.

Halle. **Magazin für die neue Historie und Geographie, angelegt von** Anton Friedrich Büsching, **achter Theil, verlegt von** Curt. 1774. Næsten 3 Alph. i 4to med en Kobbertavle. Forfatteren har søgt at fylde denne Deel med ligesaa mange nyttige og betydelige Materier,

om

som nogen af de bedste foregaaende Deele befatter i sig. Nærværende indbefatter 8 Hoved-Afdeelinger I) Italien. Her forekommer P. Johann della Torre Historie om Bierget Vesuvio, som 1755 til Napoli er trykt i 4to. Nærværende Director ved det nye Gymnasium til Erfurt, Hr. Jagemann; har oversat den. Den er noget vidtløftig, men Overhovedet ret vel skreven. Man kan ansee Lord Hamiltons Bemærkninger over Vesuv, som en Fortsættelse af della Torre Historie og man har dem nu begge paa Tydsk. Originalens 8 Kobbertavler har Hr. Bs. ældste Søn bragt paa et eeneste Blad. II) Helvetien. Remarques sur l'histoire & le Gouvernement de Geneve, par Ms. Jean Robert Chouet, Sindic de la Republique de Geneve, compolées en 1696. Saavidt Udgiveren veed, ere disse nyttige Anmærkninger ingensteds tilforn trykte III) England. Denne Afdeelning har tvende Artikler: 1) et Udtog af Toldbøggerne fra Juul 1698 indtil Juul 1754, om ind- og udgaaende Vahre. Udgiveren troer, han ikke behøver at bevise den statistiske Brug af dette Udtog, og han venter nok engang at bekomme Fortsættelsen deraf indtil nærværende Tid. 2) Journal d'un Voyage sous le Pole arctique, fait en 1773 dans les Chalouppes de guerre, le Ranborse & le Carcase, commandées par les Capitaines Phipps & Lutwidge. Par un Officier de l'escadre. Traduit de l'Anglois. IV) Danemark. Man finder under denne Afdeeling følgende 7 Artikler: 1) En summarisk Tabel over alle i samtlige Kongelige Danske Stater i Europa til 15 Aug. 1769 tilværende Personer af Mand- og Qvinde-Kiøn. En saadan Fortegnelse har endnu ikke været trykt. Først efter Aftrykken har Udgiveren bemærket, at ey alle Rubriker ere rigtig bleven summerede, hvilke Originalens Feyl den opmærksomme Læser let selv kan rette. 2) Den Kongelige Danske Flodes Tilstand i Aarene 1743 og 62. 3) Statuts de l'ordre, institué par la Reine le 29 Janvier 1771: 4) de la Compagnie asiatique en Danemarc opsat i May 1773. 5) Tanker over Banken i Kiøbenhavn, og over den 1773 med samme foretagne Forandring. Udgiveren tager ingen videre Deel i disse tvende Afhandlinger, uden for saavidt, at han har optaget den i dette sit Magazin, som gode Materialier. 6) Forliig imellem Dannemark og Storbritannien

angaaende Amtet Steinhorst af 5 Marz 1739. 7) Grøve Detlew Ranzaus Disposition, formedelst hvilken han, i Fald han skulde døe uden Mandlige Livs-Arvinger, arvelig overdrager Kong Christian 5 Grøvskabet Ranzau og Herskabet Breitenburg, af 1669, tilligemed Keyser Leopolds Confirmation af 1671. Om disse tvende Artikler har tilforn været trykte, det er Udgiveren ikke bekiendt. Han havde gierne tillige ladet trykke den ligesaa mærkværdige som sieldene Actenmæssige Extract der in der Gräflichen Ranzauischen Blutsache ergangenen Inqvisition, som er bleven trykt til Glückstadt 1727, og oplyst den med forskiellige Anecdoter, men han har alt for sildig bekommet den. V) Sverrig 1) Det ængre Secrete Udskots Tanker om nærværende Conjuncturer ved Rigsdagen 1756, og 2) Kongelig Svendsk Edict af 16 Jul. 1756. Det Svendske Ministerii System, som sees af begge disse Artikler, forandrede sig snart, da den Sachsiske Minister Baron von Sacken, den 15de og 29 Oct. 1756 overgav meget stærk affattede Memoires, hvorpaa fulgte Sverrigs ubetænksomme Deeltagelse i Krigen. 3) Skrifter, formedelst hvilke Hr. Arkenholz 1738 er bleven fordreven af Sverrig. Den berømte Arkenholz var Cancellie-Secretair, og opsatte 1730 Betragtninger over Sverrigs Forbindelse med Frankerige, formedelst hvilke han 1738 blev anklaget af Secret-Udskottet, og af Rigsstænderne formedelst en høytidelig Slutning fordreven af sit Fæderneland. Disse Betragtninger har Udgiveren her leveret oversatte paa Fransk. Af en anden Arkenholziisk Afhandling meddeeler han og den Artikel Danemark i det Franske oversat. Han afhandler derudi Aarsagerne til den Antipathie imellem de Svendske og Danske. 4) Noget til Historien om Major von Sinclars Mord. Man kan sammenligne det med hvad General von Mannstein fortæller i hans Memoires om denne samme Sag. 5) Commerz-Tractat imellem Sverrig og Tyrkiet. Udgiveren veed ikke nøye, af hvad Aar dette paa Latin opsatte Fordrag er, men formoder, at det falder imellem 1730 og 40. 6) Meklenburg-Güstrowiisk Prætension paa Sverrig, overgiven den 14de Sept. 1738, med Bilage. Er en formelig Deduction. 7) Opsatzer, som betræffe den nu regierende Kong Gustaws III. Opdragelses-Væsen. Har endnu ikke været trykte paa Tydsk.

Na-

Nærværende Oversættelse har Hr. Prof. Møller giort. VI) Rusland. Denne Gang leveres kun een Artikel om Rusland, saasom Udgiveren har ikke havt Tid til at udfærdige flere. Den bestaaer i et Bidrag til Historien om de Russiske Mynter, han har leveret det Bedste af det, som Peter von Haven har sagt i denne Materie i hans Nye og forbedrede Efterretninger om det Russiske Rige, med mange Forbedringer og Tilsatzer, men har hellere vildet kalde den hele Afhandling et Bidrag end en Historie. VII) Tydskland. 1) Historie om Staden Julin, ellers Vineta og det Gumma eller Jomsburg, som derudi har været, opsat 1754. Denne lærde Historie er forfattet af Hr. Præsident von Keffenbrink til Stettin, som har tilladt Udgiveren at indføre samme i sit Magazin. 2) Grændse-Contract, som 1692 er bleven sluttet til Gardelegen imellem Churfyrsten til Brandenburg og Hertugen til Lüneborg-Zell. Den angaaer Grændserne imellem det gamle Mark og Fyrstendømmet Lüneburg. 3) Kongelige Danske Indkomster af Grævskaberne Oldenburg og Delmenhorst for Aar 1769. 4) Et Par Documenter, som betræffe Fæstningen Rheinfelds. 5) Historiske Allehaande vil være behagelig for Elskere af Anecdoter VIII) Folkehistorien. 1) Om de Veronesiske og Vicentiniske Cimbrer. Denne Artikel indbefatter fine og nyttige Anmærkninger over en Artikel i den 6te Deel af dette Magazin. Forfatteren synes at være en Schwaber. Han giør der Gandske rimeligt, at disse saa kaldte Cimbrer, ere virkelig Ahlemænner. 2) Om Gothernes Herkomst. Denne Artikel har vel nogle gode og sande Anmærkninger, men og mange urigtige og vovede Satzer, og bestrider de Hr. Gatterer og Thunmann. I øvrigt beklager Udgiveren, at han selv ikke har kundet besørge Correcturen, og derved forebygge de mangfoldige indløbne Trykfeyl, men han lover for Fremtiden at ville forbinde Forlæggeren til i den Henseende ey at spare den fornødne Bekostning.

Berlin. Joh. Jacob Ferbers Beyträge zu der Mineralgeschichte von Böhmen. 1774. 12 A. st. 8v. De i forrige Aar trykte Briefe aus Wälschland, hvilke denne samme Forfatter har udgivet, bevise hans Styrke i Mineralogien og Bergværksvidenskaben, og nærværende nye Skrift tiener

tiener meget til Bekræftelse derpaa. Han har besøgt de Bøhmiske Bergværker 1768 og 1770, og leverer her alene sine egne Bemærkninger, hvilke, saa ufuldstændige de og maatte være, dog saavel i og for sig selv, som og i sær af den Aarsag maae være Mineralogerne behagelige, saasom det K. K. Hofkammer til Wien 1772 skal have forbudet alle i K. K. Bergværks-Tieneste staaende Betientere ved Trykken at bekiendtgiøre noget om de indenlandske Bergværker. De Bøhmiske Bergværker ligge for den største Deel i Grændsebiergene af Kongeriget, men saasom disse udstrække nogle Grene til det indvendige forresten flakke Land, saa nævner Forfatteren alle Bøhmiske Bergstæder, Bergflekker, og andre af Mineralierne mærkværdige Steder efter de Kredsers Orden, hvori Bøhmen er afdeelt. Der ere nu kun 20 Kongelige frie Bergstæder i Bøhmen og disse blive afdeelte i de tydske og bøhmiske. I hver Kongelig Bergstad er et Bergamt, men alle disse Bergamter staaer under Ober-Bergamtet til Joachimsthal, og dette under Obermyntmesteramtet i Prag, hvilket igien dependerer af Hofkammeret til Wien. De 12 Kongelige tydske Bergstæder ligge tilhobe ved hinanden i Elebogner- og Saazer-Kredsen, og drive endnu virkelig Bergdyrkning. 1) St. Joachimsthal, den fornemmeste og største, har rige Sølv- og Kobolt-Gruber, og under sammes Bergamt staaer og Bergflekken Abredam hvis Sølvgruber tilforn gave meget af sig. 2) Bøhmisch Wiesenthal, har Tin. 3) Platten og 4) Gottesgab, har Tin og Sølv, hvortil og hører de smaa Bergbygninger Hengst og Kaff. 5) Beystadt har Blye. 6) Preßnitz samt Kupferberg og Hauenstein har Sølv og Jern. 7) Weiverth har Sølv og Jern 8) Sonnenberg drive kun en Forhaabnings-Mine. 9) Sebastiansberg og 10) Schlackenwald har Sølv og Tin. 11) Schönfeld er den ældste Kongelige Tin-Bergstad 12) Lauterbach har Tin. De Privatherskaber til de tilhørige Bergstæder og Flekker i Saazer- og Elebogner-Kredsen ere: Cathrinaberg, Graßlitz, med tilliggende Kobbergruber, Messingstøberie, og Sølv- og Guld-Trækker-Værk, Heinrichsgrun, som har Blye, Fribuß, en Markflekke, som har Tin, Möckenberg, som har Kobber og Tin, Neudeck, en Flekke, Lichtenstadt en Landsbye, Petschau, hvilke paa 3 Steder vinde Tin, Schönbach, hvor der til-

ven

forn var meget Qvægsølv, Tschüren, hvor der skal være Galmey at finde: ey at tale om Allun- og Svovelværkerne og Steenkulsgruberne. I Leutmerzerkredsen gives der Tin til Graupen og Böhmisch Zinnwald, og Sølv til Osseg, Grab Kongenstock og Viklasberg. I Buntzlauerkredsen finder man forskiællige Ædelstene i Mængde, som slibes og poleres til Turnau. Man giør ogsaa der mange kunstige Steene eller farvet Glas til Signeter, Knapper o. s. v. hvormed der handles vidt og bredt i Tydskland. De skiønne Böhmiske Granater, som overgaae de østerlandske, bliver i forskiællige Kredser ved Floderne løsrevne fra Biergene, og fundne i saa stor Mængde, at man med samme bestrøer Havbederne. I Königsgratzer-Kredsen fortiente de gamle Guld-Sølv- og Kobberværker igien at optages. Man finder her forskiællige Ædelsteene, saadanne som Chrudimer-Kredsen og har, hvor nogle Jernhammere ere i Gang. I Czaslauer-Kredsen er det ældgamle Sølv og Kobber-Bergværk til Kuttenberg. I Bechiner-Kredsen ere Sølvbergværker i Gang til Radiboschitz eller Bergstadt og Altwoschitz, til Jungenwoschitz og Rudolphstadt, som er en böhmisk Kongelig Bergstad. I Kaurzimer-Kredsen er den Kongelige böhmiske Bergstad Eula, hvor nu Hamburgiske Haandværker dyrke, og nyelig igien har brækket rige tykke Stykker Guld-Ertz i Qvartz og graaagtig Hornschiefer. I Beraunerkredsen ere forskiællige Jernværker. I Herskabet Dobrzischzu Obechnitz er en Sølvgrube i Gang, hvor ofte en krystallinisk Sølv Blak-Ertz brækker frem. Der ere i denne Kreds 2 Kongelige böhmiske Bergstæder. Knien ved Moldau havde tilforn Guld, Przibram endnu har baade Sølv og Blye. Denne Kreds har og de skiønneste böhmiske Marmorarter. I Prachiner-Kredsen finder man Bernsteen og mange Granater. Ved den Kongelige Böhmiske Bergstad Berg-Reichenstein søger man at bringe Bergdyrkningen i Gang igien. Pilsner Kredsen har Blye Sølv Kobber, Jern, og Allun- og Vitriolsyderier, et Blaafarværk og et Jernværk. I det Egreske Gebeet har man Allun, Vitriol, Blye og Granater. For nærværende Tid er i Böhmen ingen Qvægsølv-Bergværk i Gang, som vel for den største Deel maae komme deraf, fordi man til Idria har en stor Rigdom af denne Sølv-Metall, og man vil ikke skade

sammes Afgang og Priis. Men de Bøhmiske Landstænder have Ret til at anlægge Qvægsølvbergværker paa deres Grunde. Man har forsikret Forfatteren, at af 2 eller 3 Gruber i Joachimsthal, og af nogle til Gottesgab og Cathrinaberg fra 1756 til 61, altsaa i 6 Aar, er vunden 61677 Mark 7 lod fiint Brandsølv, og leveret i den Kongelige Mynt til Prag. Enhver Mark efter Indleverings-Prisen af Mynterne til 22 Fl. 25. kr. beregnet, beløber sig dette Sølv i Guld 1382593 Fl. Sortkobberet bliver ført til den Sachsiske Skil-Hytte til Grundhal, og bliver der fraskilt, fordi man der veed at udbringe Sølvet med større Fordeel, og af fattigere Sortkobber, end paa mange andre Steder. Der avles Aarlig hen ved 2000 Centner Allun, men det gaaer for nærværende Tid kun slet af, hvorfor man har nedsat Prisen. Ligesaa gaaer ogsaa den blaa Vitriol kun slet af, saa at Centneret næppe kan sælges for 14 Fl. I Kobolt har man i de nyere Tider aarlig vundet til 10000 Centner, men heller ikke kundet sætte det af, men nu da man adskiller det reenere og bedre, end tilforn, og giver Kisberne Credit, gaaer det bedre af. Den bøhmiske Kobolt er vel ligesaa god som den Sachsiske, men man kan her ikke saa godt som i Sachsen lave Smeltværk (Smalte émail) deraf. — Man har end mere fra samme Forfatters Haand bekommet paa 8 Ark i st. 8v. Beschreibung des Qveckſilberbergwerks zu Idria in Mittelcrayn. Forfatteren har kiendt den lærde og berømte Hr. Bergraad Scopoli Tentamen de hydrargyro Idrienſi, og hvad han i sin Einleitung zur Kentniß der Foſſilien har skreven om Bergværket til Idria. Han har nu kun vildet levere noget mere derom, hvortil deels hans egen personlige Ophold til Idria, hvor han selv har befaret Gruberne, deels et godt og tilforladeligt Haandskrift, som han har kiøbt til Wien, og hvis Nøyagtighed han har havt Leylighed til at blive overbeviist om, har forsynet ham med alle fornødne Materialier.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 36.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 7de Septbr. 1775.

Odense. Den lidende JEsus i Urtegaarden, i otte Faste-Prædikener forestillet og betragtet ved A. Möller, Sogne-Præst for Aabye og Aastrup Menigheder i Fyhn. 1775. Den første Prædiken er over de Ord i Texten Matth. XXV. 37. Han begyndte at bedrøves, skiælve og bæve (ἀδημονειν blev bængstet, beklemt i Sindet) og sagde til dem: min Siæl er bedrøvet indtil Døden. I Anledning af disse Ord har Forfatteren betragtet JEsum i sin Lidelses Arbeyde: 1) Hvorledes JEsus i sin Siæle-Lidelse arbeydede: 2) Vigtigheden af dette hans Siæle-Lidelses Arbeyde. Herefter igientages nogle Gange de Ord, han begyndte at bedrøves med en hver Gang tilføyet Deduction over JEsu Bedrøvelse, ikke saa meget efter Textens Udtryk, som efter Dogmatikens Forklaring derover. Mærkeligt er, hvad Forfatteren her siger allerførst i sin første Deduction derover, „ingen saaes at tilføye ham „ noget Ondt, intet Slag, intet Menneskes Grumhed, in„gen synlig Lidelse mødte ham —— altsaa var det Guds „ Vrede og Vredes Pile, der saarede og ængstede ham, og „ derover begyndte han at bedrøves.“ Men veed Forfatteren ikke, at man kan blive inderlig bedrøvet og bængstet ved at forestille sig en forestaaende Ulykke. Forfatteren nægter siden, at den blotte Forestilling om hans forestaaende Lidelse og Død var Aarsag til denne hans Bedrøvelse. Det er dog

 vist,

vist, at det var den, der ængstede ham, saasom han i sin Bængstelse brød strax ud i den Bøn til sin Fader. Lad den Kalk gaae over, om det er mueligt, og i Sandhed hans Korsfæstelse var en bitter Skaal at drikke. Det er og vist, at den, der blot forestiller sig saadan en Død, kan derover vise sig ligesaa bængster, som han her, og betiene sig af samme Udtryk, περιλυπος η ψυχη μϰ εως θανατϰ, der dog ikke vil sige andet, end dette, mit Hierte er saa beklemt af Sorg og Angest, at det er færdigt at briste, eller jeg befinder mig i en hæftig Døds Angest. At Christus jo virkelig leed den saa kaldte Helved-Angest i Siælen ved at føle Guds Vredes Pile, det tør Recensenten ikke nægte: men da saadan Helved-Angest beviises af andre andensteds brugte Udtryk, end dem, Christus her har brugt; saa kommer det hám for, at Forfatteren mere har prædiket over den dogmatiske Læresatz, Christus har lidt Helvedes Straf, end over Christi egne Ord, som han tog til Text; thi om Helved Straf og Guds Vredes Pile mælder Evangelisten ikke et Ord. Det er ikke Forfatteren nok at paastaae, at Christus fandt den samme Qval og Marter, som de Fordømte i Helvede, hvilken vore Dogmatiker allerede kalde intensive infinitam, det er, uendelig i sin Grad, fordi den ikke kunde være det i sin Vedvarenhed; men han vil endog, at han skal have lidt den i en uendelig høyere Grad, fordi han blev saaret i alle Synderes Sted. Maatte han allerede for en eeneste Synder lide en uendelig Straf, saa synes det ikke, at Syndernes Tal og Mængde kan lægge noget til det, som allerede er uendeligt, og ikke kunde være det, naar det endnu kunde tage mod Forøgelse i en høyere Grad. Skulde man troe, at en Hierne i det kolde Norden kunde udklække saa heed en østerlandsk Hyperbole, der alene synes at kunne avles under det varmeste Clima. Men hvad som er det vanskeligste at hitte Rede udi, er dette, at Forfatteren strax derpaa undtager fra den Straf, JEsus leed, de Fordømtes Fortvivlelse. Han har Ret der i. Fortvivlelse kunne hos ham ikke finde Sted. Men naar den Straf, tvende Personer lide, er for Resten lige haard, men Cajus for Ex. har ingen Haab at faae Ende derpaa, og maa lide sin Straf med Fortvivlelse, Sempronius derimod har i sin Lidelse noget Haab at trøste sig med, da vil enhver Fornuftig tilstaae, at

Caji

Caji Straf er langt større end Sempronii, og naar hiin er uendelig, saa kan denne for saa vidt ikke være det, saasom den indskrænkes i sin Grad ved Haabets Trost. Ja enhver veed, at Fortvivlelse er en af de Passioner, der allermeest ængster og piner Sindet. Mon ikke da Forfatteren burde have udtrykt sig med mere Moderation herom saaledes, at Christus har lidt samme Qval og Marter, som de Fordømte i Helvede, naar man undtager den Fortvivlelse, som tillige plager disse. Men nu synes han først at tilskrive ham en uendelig Straf, og det endda i uendelig høyere Grad, i hvilken Forestilling Recensenten meener man uden al Anstød kan slaae noget af. De følgende Prædikener har til Opskrift: JEsu Fraskillelse til sin Bøn og Strid i Urtegaarden: JEsu fornedrede Adfærd i sin Bøn i Urtegaarden: Den bedende JEsus i Urtegaarden: JEsu Bøn i Urtegaarden: JEsu Bøn i Urtegaarden, som et Mønster for vore Bønner: JEsus i sin Lidelse styrket af en Engel fra Himmelen: JEsus vor Blod-Brudgom i sin blodige Sved i Urtegaarden. I den anden Prædiken S. 27 yttrer Forfatteren den Tanke i Anledning af JEsu Eenlighed i Bønnen: „Havde Eva søgt „ Eenlighed, da Slangen begyndte at søge hendes Omgang „ og Samtale ꝛc.“ Saa sandt det er, hvad Forfatteren har sagt, saa lidet skulde man her have ventet denne Tanke, og er det vel at formode med mindste Grund, at Christus selv ved sin Eenlighed i Bønnen har tænkt noget saadant. Recensenten troer ikke, at de Prædikantere nu mere finde Bifald, der, for at saae en Prædiken udfyldt til sin behørige Størrelse, anbringer alt hvad der ved den mindste Anledning kan siges, og med nogen Slags Contrast eller Overeenstemmelse. I den tredie Prædiken bliver JEsu Ydmyghed i Bønnen, at han nemlig faldt paa Knæe ned paa Jorden paa sit Ansigt, forestillet os paa en opbyggelig Maade til Exempel. Men at denne hans Ydmyghed ogsaa skal tiene „ til et Bevis paa den inderligste Forfærdelse for den Guds „ brændende Vrede, hvis skarpe Pile han allerede fandt, „ saa at, lad være han baade endnu var, og vidste, han „ var Guds Søn, saa fandt han dog ey den Trost deraf, „ men kun Angest og Forfærdelse for Gud, hvis Vrede han „ følte,“ det er en Tanke, hvorved man vel kan falde i no-

gen Betænkning, i sær da han, uagtet hans Hiertes Beklemmelse af Angest, dog synes at have giort sin Bøn i den roeligste Forfatning, og samme Betænkning kan man giøre sig derover, at han strax derpaa forestilles som en Orm, og et Menneske, der af Smerte ligger og vrier og vender sig som en Orm paa Jorden. Saadanne Hyperboliske Forestillinger maatte man dog vel giemme til saadanne Steder i Skriften, hvis Udtryk og Talemaader give selv Leylighed dertil. Da Christi Bøn om Kalkens Borttagelse har sine Betænkninger, hvorledes nemlig Christus kunde bede om Befrielse fra det, han selv vidste der maatte skee, da han jo selv ogsaa frivillig havde paataget sig at lide; saa har vor Prædikant søgt at høve denne Vanskelighed saaledes S. 78 i femte Prædiken: „ Det kan beder, at Stunden maatte gaae over, og Kalken „ borttages, bliver, naar det forstaaes om hans Siæle-Li„ delse alene, at den maatte ophøre, om det var mueligt, „ om Guds Retfærdighed ved det han allerede fandt, kun„ de tilfredsstilles, han da maatte skaanes for at smage læn„ ger denne bittre og for hans hellige Siæl fast utaalelige „ Drik. Og efter den Meening afbad han ey sin forestaaen„ de Legems Lidelse, ey heller sin Siæle-Lidelse, saa vidt den „ udfordredes til Syndernes Forsoning; men han bad, at „ den maatte ophøre saasnart det var nok for Gud.“ Men mon Vanskeligheden dermed er hævet, da han jo dog vidste, om det kunde beroe ved det, han allerede fandt, eller ikke, og vidste jo vel, at hans Lidelse baade paa Siæl og Legeme skulde høre op, naar det var nok, ligesaa vel som han vidste, at han ikke ganske kunde undgaae den? Men vor Prædikant har bygget denne sin Forklaring paa en Hypothese, som vel ikke mange vil biefalde ham, at Christus nemlig frivillig skulde have nedladt sig til en Uvidenhed i Henseende til sin Lidelses Hæftighed og Vedvarelse, og en Forklaring, der behøver saadanne Hypotheser til Hielp, har man ikke megen Tillid til. Hvor meget mere simpel er denne Paraphrasis: „Fader, der„ som det var mueligt, at jeg ikke maatte paatage mig denne „ svære Lidelse, saa vilde og maatte jeg bede dig, at lade „ den gaae over. Thi Betragtningen af de mig forestaaen„ de Smerter ængster min Siæl paa det hæftigste. Men da „ jeg veed, at det er ikke mueligt, og at jeg maa blive et „ Forsonings-Offer for Menneskene, og udstaae saa stor en

„ Pi-

„ Lidelse og døe den smerteligſte og ſkiændigſte Død, saa un-
„ derkaſter jeg villig og af Hiertet min menneſkelige Naturs
„ Ønſke din Villie.“ At denne er Meeningen, ſees af det 42de Vers, hvor han anden Gang beder ſamme Bøn, **Fader, da det ikke er mueligt, at denne Kalk kan gaae over fra mig, uden at jeg maa drikke den, saa ſkee din Villie!** Han bad ſamme Bøn tredie Gang, og Evangeliſten vidner udtrykkelig, at det var den ſamme Bøn af ſamme Meening, han alle tre Gange bad. See **Heumann** over dette Sted, og det var vel at ønſke, at vore Prædikantere vilde raadføre ſig noget mere med de nyere Fortolkere. Men for Reſten kan man vel ikke ſige, at al Vanſkelighed er endnu hævet ved denne Chriſti Bøn, i det mindſte ikke ſaaledes ſom den fortælles hos **Marcus**, hvor det hedder: **Fader! alting er dig mueligt; lad den Kalk gaae over fra mig! dog ikke hvad jeg vil, men hvad du vil!** Thi her bedes uden Vilkaar, ſom om en Sag, der var muelig for Gud, om han vilde. Ja hvis ikke Chriſtus havde regnet Kalkens Overgang fra ſig iblandt de Ting, der vare mueligе for Gud, saa ſynes det, han forgiæves havde ſagt diſſe Ord, **alle Ting ere dig muelige.** **Heumann** har intet herover. Men mon man vel kan ſlippe derfra med den Diſtinction imellem Guds phyſiſke Magt og moraliſke Magt, saa Gud vel kan giøre alt hvad mueligt er efter ſin naturlige Magt og Kraft, men der bliver dog meget, ſom han efter ſin Viisdoms Raad ikke kan giøre. Men diſſe ſidſte Ting indbefatte jo dog Modſigelſe mod hans moraliſke Natur og Væſen, der i Grunden ikke er forſkiællig fra hans phyſiſke Natur, og blive jo dog altſaa at regne iblandt de umuelige Ting, ſom han og ikke maatte kunne giøre ved ſin naturlige Magt. Har Gud efter ſin Viisdoms Raad beſluttet Forſoningen, da, ſom Gud ſlet ikke kan giøre noget, der ſtrider mod hans Viisdom, saa maatte Forſoneren nødvendig drikke den af Guds Viisdom og Retfærdighed for ham iſkiænkte bittre Skaale, og det blev umueligt for Gud at lade den gaae over, saa man endnu kan falde i Betænkning over, hvorledes Chriſtus her kan bede derom, ſom en Sag, der iblandt alt andet var muelig for Gud. Ikke deſto mindre, derſom Vanſkeligheden kan hæves ved denne Diſtinction; saa maa man tilſtaae, at vor Prædikant ret lykkelig har betient ſig deraf. „Chriſtus vil ey (hedder

„ det S. 92) med disse Ord sige, at Gud uden Forsoning „ kunde tage Menneskene til Naade, og lade ham, som for„ ordnet Megler, slippe for at lide, eller forandre det, som „ i Guddommens Raad een Gang var besluttet, og udfinde „ et andet Middel til Menneskenes Forligelse; ney, han vid„ ste, at den Kalk der var ifkiænket ham, skulde han uddrik„ ke; og om han ey naaede den Lættelse og Lindring, han, „ som et fornedret Menneske begierte (NB. dette siges efter „ forbemældte Forfatterens Hypothese) vidste han, det ey „ var af Mangel paa Guds Almagt, ey heller paa hans Kiær„ lighed, men fordi det stridde mod Guds ævige besluttede „ Raad.“ Nu spørges kun, om det er ikke umueligt for Guds Almagt, at gisre noget, som strider mod hans besluttede Raad, og hvor kunde da Christus regne det han bad om iblandt de for Gud muelige Ting? Kun dette bliver her Spørsmaalet, men ikke om nogen Mangel paa Guds Almagt; thi det indskrænker ikke Guds Almagt, at han ikke kan gisre det, som er umueligt og stridigt mod hans Viisdom. Men nu synes Christus just at erkiende det i al Henseende for mueligt, og for en Sag, der alene beroede paa Guds Villie, hvilken han gierne vilde underkaste sig; thi næppe kan man formode, at han har tænkt paa hiin philosophiske Distinction. Hvorledes løser man da denne Knude? Recensenten meener ved at forstaae ham hos Marcus i selv samme Meening, som hos de andre Evangelister; thi een og samme Bøn kan han ikke vel have bedet i forskiællig Meening, fordi een Evangelist har udtrykt den med nogle forskiællige Ord frem for den anden. Paraphrasis maa da være denne, om man vil: „ Fader! jeg veed, du kan gisre alt hvad mueligt er: „ var det mueligt, at denne Kalk kunde gaae over „ for mig, da vilde jeg bede, du vilde lade den gaae „ over: men da det ikke kan skee, nu saa skee da din „ og ikke min Villie.“ I denne Bøn er ingen Anstød, helst om man tillige betænker, at Evangelisterne har vel ikke udtrykt alle hans Bøns Ord, men kun Hoved-Indholdet deraf med faa Ord. — At en Engel kom fren: og styrkede JEsum under hans Lidelse, det er og noget, der kan give en Læser Forundring. Hvorfor maatte man tænke, kunde Gud ikke selv styrke ham? Vor Prædikant svarer S. 108: „Det var „ ikke for Gud anstændigt: Gud ansaae og medhandlede

„ ham

„ ham nu ey ſom ſin Søn, men ſom den, al Verdens Syn-
„ der laae paa, og ſom alle Menneſkers Synde-Byrde, den
„ han ligeſom var ſkiult og bedækket med, giorde uſikket,
„ og, ſaa at tale, uværdig til Guds umiddelbare Naades
„ Omgang og Nydelſe. Det var da en meget dyb Grad af
„ JEſu Fornedrelſe, at han maatte anſees uſikket til, og
„ ſavne Guds umiddelbare Biſtand og Beſtyrkelſe, da han
„ ſaa høyt behøvede den, at han, der er Englenes HErre,
„ her maatte trænge til en Engels Tieneſte, han der havde
„ kundet bede ſin Fader, at tilſikke ham tolv Skokke Engle,
„ maatte toge til Takke med, at en eeneſte Engel kom og ſtyr-
„ kede ham o. ſ. v.“ Men vidſte vor JEſus ikke ſelv alt hvad en Engel kunde ſige ham til Trøſt? Ogſaa den Indven-ding har vor Prædikant beſvaret S. 112: „Vi maa foreſtille „ os ham her i den Tilſtand, at han for Aands Angeſt, da „ hans Tanker vare ligeſom udmattede, ey har vidſt ſelv at „ erindre ſig de Trøſte- og Opmuntrings-Grunde, ſom En-„ gelen i denne hans overmaade ſtore Siæle-Angeſt og Be-„ knyttelſe kan have foreholdt.“ Rec. ſeer ikke lættelig hvad bedre her kunde ſvares; thi for Reſten bliver det vel en af vor Religions ubegribelige Myſterier, hvorledes den ſamme Per-ſon, der vidſte og foreſtilte ſig alt, dog ikke vidſte og fore-ſtilte ſig nogle Ting, og kunde endten fornægte ſin egen Kund-ſkab eller udtømme ſig fra den Kundſkab i Henſeende til een Natur, ſom han beſad i Henſeende til en anden. Ellers ville nyere Fortolkere ikke vide af, at den ſig af Himlen aabenba-rende Engel, har nogenſinde ſtaaet hos ham eller tiltalet ham med troſtende Ord. Den ottende og ſidſte Prædiken handler om den JEſu Αγωνία og derpaa fulgte Blod-Sveed, ſom Evangeliſten Lucas taler om. Forfatteren tager Alting ef-ter Bogſtaven (om han kun ey ogſaa tager det, ligeſom mange, langt derover; thi Evangeliſten ſiger kun ωσει) og troer, at Chriſtus virkelig har ſvedet ſtore Blod-Draaber. Hans Angeſt og Kamp (ἀγωνία) forklarer han ſaaledes: „Den „ legemlige Døds Grumhed foreſtille vi os, at vor JEſus „ har erfaret med og under Legemets Lidelſer, i ſær paa Kor-„ ſet; ſaa det JEſus, her fandt, det her mødte ham, var „ efter al Formodning, den aandelige og ævige Døds ube-„ ſkrivelige Bitterhed, der ſatte an paa hans hellige Siæl,

„ og ſtrakte ſig og til hans hellige Legeme. Verdens Syn„ders bittre Frugter, Guds Vrede i al ſin fortærende Kraft, „ Helvedes ævige Qval i al ſin Gruſomhed, den Marter, „ der i Evighed ſkulde omgive alle Synderes Siæle, det „ var uden Tvil den Nød, det var det Onde, JEſus her „ maatte ſtride med.“ Det Udtryk, **uden Tvil**, betyder undertiden det ſamme ſom **uden Modſigelſe**, undertiden det ſamme ſom **Maaſkee**, naar man ikke er ret vis i ſin Sag. Hvordan Forfatteren vil have det forſtaaet, veed man ikke. Det meget Kritiſke i diſſe Prædikener har bevæget os til at gaae dem igiennem med nogen meer end almindelig Opmærkſomhed. For Reſten nægtes ikke deres lærerige Opbyggelighed, om man end ikke i Henſeende til een eller anden Foreſtillingsmaade var eenig med Forfatteren.

London. *Johannis Davidis Michaelis* Epiſtolæ de LXX. Hebdomadibus Danielis ad D. Joannem Pringle, Baronettum: primo privatim miſſæ, nunc vero utriusque Conſenſu publice editæ. 1773. 230 S. 8v. I Henſeende til Hovedſagen indbefatte de juſt det ſelvſamme, ſom man allerede finder i Hr. Hofraadens **Verſuch über die 70 Wochen Daniels**. Hr. Pringle havde oftere ſpurgt Hr. M. om hans Meening om de 70 **Daniels Uger**, og i det mindſte bedet ham om en Overſættelſe af Ordene, ſom han holdt den for rigtig. Begge Deele havde Hr. M. ſaalænge afbedet indtil han først havde anſtillet en kritiſk Underſøgning over dette **Daniels** Sted, der har ſaa mange Varianter, og ſom han hidindtil ikke troede at forſtaae, og hvor han heller ikke vidſte, hvilken Læſemaade han ſkulde foredrage. Da dette nogle Aar derefter var ſkeet i et kritiſk Collegio, ſkrev han Hr. Pr. til hvad han havde fundet eller ikke fundet, og udgav næſten ved ſamme Tid ſit Tydſke Skrift over denne ſamme Materie. De tvende Breve, ſom ſtaae S. 198-230 ere vel yngre end det tydſke Skrift, af 24 Maj og 5te Dec. 1772, og det ſidſte er ſkreven, da der allerede var giort en Begyndelſe til at trykke de foregaaende, og er altſaa ikke meer alene for Hr. **Pringle**. Hvad ſom indbefattes i diſſe ſildere Breve, eller og i Brevene tilſammen, meer end i det tydſke Skrift, beſtaaer i Følgende. 1) Hr. M. ſiger undertiden ſin Meening, over den Forklaring

over

over Daniels Uger ſom en Anonymus har foredraget i et Skrift. Daniels Prophecy on the ſeveney Weeks, explaned from the ſacred Writings and applied tothe hiſtory of the Jews 1774, og hvorover Hr. Pr. havde ſpurgt ham. Saaſom denne Bog er ubekiendt, og Hr. M. ingenſteds fortæller Anonymi Meeninger, men forudſætter dem ſom bekiendte for ſin Correſpondent, ſaa kan vel en Læſer ikke have nogen Nytte deraf, ſaalænge ſom et Udtog af det ubekiendte Engelſke Skrift ikke ere tilſyner. 2) En Beſvarelſe paa det forelagte Spørsmaal, om Hebræerne og virkelig har havt Maane-Aar, efter hvilke Hr. M. beregner Aarene i Daniels Spaadom, eller ikke? Hvad ſvares, finder man og, og velogſaa noget fuldſtændigere i den fierde Deel af Moſaiſche Recht §. 199. Kun en eeneſte Anmærkning fortiener at anføres: Hvad der foreſtod Jeruſalem og det Jødiſke Folk, kunde viſt nok have været udtrykt efter Soel-Aar ligeſaa vel ſom efter Maane-Aar, ſaaſom Hebræerne havde begge, men efter Soel-Aar ſkulde det have været lutter ulige Tal, ſom vare vanſkelige at vedligeholde og ikke havde noget høytideligt i ſig, 475 68, 60, tvertimod efter Maane-Aar gav det runde, lættere at bevare, og ſaa at ſige hellige Tal, 70 Aar-Uger, 70 Aar og dernæſt endnu 62 Aar. 3) Juſt den ſamme Anmærkning over den af Biſkop Lowth meddeelte Læſemaade af en Pariſiſk Codex, og Joſephus, ſom man kun noget kortere finder i den anden Deel af Hr. M. orient. Bibliothek S. 192-195. 4) Noget om dette Sted ſom det læſes i den juſt til den Tid udkomne de LXX. Overſættelſe af Daniel, da Hr. Pr. havde ſpurgt Hr. M. derover, og om den vel gav Stedet noget nyt Lys, eller beſtyrkede nogen af de tvende antagne Varianter, ſaaſom man endnu ikke i Engeland havde kundet bekomme denne Udgave fra Rom. Hr. M. ſvarer: Den eene, hvorpaa Hoved-Sagen beroer, nemlig רשעים i 25 Vers, ſtadfæſtede de LXX ſlet ikke i dette Vers, ſaaſom Linien der gandſke manglede, men i det 26 Vers, hvor Ordene atter forekomme. Den anden af den Caſſeliſke Codex antagne Læſemaade שבעים for שבעה v. 25 fandt han ikke hos de LXX, men det kom ham og mindre an derpaa, ſaaſom Ordene i den ſædvanlige Text gav den ſamme Sum, ſom den Læſemaade (70 Uger) naar man

kun udſagde dem med andre Vocaler שִׁבְעִים שִׁבְעָה ſom og ikke var imod Grammatiken, men meget efter den ordentlige Regel, at den talte Tings Navn ſættes i Singulari, naar det ſtaaer efter Tal Ordet, og dette er over Ti. Han lover endnu nøyere Anmærkninger over den græſke Overſættelſe af dette Sted.

Jena Joh. Frid. Hirtii Anthologia Arabica, complexum variorum textuum arabicorum ſelectorum, partim ineditorum liſtens. Adjectæ ſunt Verſio latina & Adnotationes. 1774. 308 S. 8v. Nogle Forfatterens Venner har yttret det Ønſke, at han vilde udgive den anden belovede Deel af hans Chreſtomathie for ſig ſelv og uden nogen Forbindelſe med den første. Han har derfor forandret ſit Forſæt med den anden Deel af ſin Chreſtomatie, og leverer her i Stedet for ſamme, forbemældte Anthologia arabica; hvilken, ſaaſom den fornemmelig er beſtemt for Begyndere i Sproget, der ville øve ſig i arabiſke Texter, er til dette Øyemærke indrettet paa en ſærdeles bequem og brugbar Maade. De her indbefattede Texter ere ordnede efter fire Claſſer 1) den hiſtoriſke, 2) den dogmatiſke, 3) den poetiſke, 4) og de Stykker af Koranen. Den hiſtoriſke Claſſe indbefatter 3 Specimina, af hvilke det første er en kort Levnetsbeſkrivelſe over Mahammed, hvilken Hr. H. har taget af Abul Pharagii hiſtoria Dynaſtiarum, og tilføyet ſaavel puncta Vocalia ſom diacritica. Det andet er taget af en apocryphiſk Bog af det N. Tee, ſom Wallin har udgivet, og handler om Joſeph, JEſu Pleye Fader. Det tredie er af Aſſemanns Bibl. Orient T. II. og indbefatter Patriarchens til Antiochien, Johan Abdons Levnet, ſom har levet i det 11te Aarhundrede. Ved dette tredie Specimen er ingen Vocaler ſatte til, ogſaa Noterne til Textens Oplysning ere udeladte. Den anden Claſſe indbefatter ligeledes tre Specimina, hvoraf det første har til Opſkrift: de libris divinis & Dei Legatis ex Mohammedanorum Sententia. Den arabiſke Text er tagen af Relands Bog de Religione Mohammedica, og af Udgiveren forſynet med Vocaler og Anmærkninger, ſom og har udeladt den Relandiſke Overſættelſe og tilføyet en nye, ſom for Begyndere kunde være bequemmeſt. Den

an-

anden Prøve er et Stykke af Hariri første Confessu, som er en Tale om at undflye Laster og bestitte sig paa Dyden efter Golii Udgave. Den latinske Oversættelse er meget forskiellig fra Golii og mere indrettet for Begyndere. Man finder og her Anmærkninger af Udgiveren. Den tredie Prøve er af Ulfragani Elementis Astronomicis, og handler om de osterlandske Folks Maaneder og Epocher. Ved denne sidste Prøve ere atter Vocal-Punkterne udeladte, og ingen Anmærkninger tilføyede. Den tredie Classe indbefatter atter 3 Prøver. Den første er det allerede oftere oplagte Thoyrai's Digt. Den arabiske Text og den latinske Oversættelse er af Pococks Udgave, men Anmærkningerne af Udgiveren. Den anden Prøve er et Carmen af Gjerir over Abdel Malec ben Mervan og bliver af Hr. D. her først ved Trykken bekiendtgiort. Det er afskreven af en Codex, som indbefatter denne Digters Værker, og nu giemmes i det offentlige Bibliothek til Leiden, og bliver her leveret med en latinsk Oversættelse og Anmærkninger, begge af Udgiveren. Den tredie Prøve har til Opskrift: Fructus quidam Mulæ Arabicæ ex Hanalah. Disse her og første Gang trykte Stykker ere tagne af den tredie, niende og tiende Bog. Begge de sidste Prøve ere meddeelte Udgiveren af Hr. D. Reiske. I den fierde Classe følger endelig de Surer XLVII, XLVIII og LIX af Coranen. Texten til begge de første er aftrykt af den Hankelmanniske Udgave, hvortil er føyet den Maraccisske Oversættelse, men den tredie er gandske af Maraccius og med sammes Anmærkninger. Man har Aarsag til at være Forfatteren meget forbunden for dette Arbeyde.

Berlin. Herrn von Buffon Naturgeschichte der Vögel. Aus dem Französischen mit Anmerkungen, Zusätzen und vielen Kupfern vermehrt durch D. Fr. Henr. Wilh. Martini Zweiter Band mit 39 Kupfertafeln 1774. 255. S. st. 8v. Man kiender allerede Værkets Indretning af den første Deel. Forlæggeren udretter virkelig langt meer, end han havde lovet, og giver det allerede med Bifald optagne Skrift saa megen Zier, at han derved skaffer Kiendere og Elskere tillige baade en angenem og underviisende Læsning. Han havde i Begyndelsen ikke forbundet sig til noget videre, end at levere den mindre Franzö-

ſiſke Udgave af **Buffon** med alle dertil hørende Kobbere for en billig Priis. Allerede det første Bind, om Fuglene, ſkulde efter den Franzöſiſke Original kun have indbefattet 14, og det, ſaa vidt det er oversat, indeet meere, end 7 Kobberplader, da nu med begge Deele af den tydske Udgave leveres 60. i Stedet for 21 Kobberplader. Denne Pladernes ſtærke Formering er for den ſtørſte Deel laant af Forfatterens ſtore illuminerte Værk, af Edwards Katesby's, **Albins**, og Friſch's koſtbare Værker, og en Plade af den ſieldene malte Original af **Marcgraws** braſiliſke Naturhiſtorie. De 39 Kobbere, ſom befinde ſig i dette andet Bind, præſterer alt hvad man i Henſeende til den rigtige Tegning, Stikningen og Udmalningen kunde vente for ſaa billig en Priis. De lærerige ofte rettende Anmærkninger og Tilſatzer, ſom Oversætteren har tilføyet, give denne Udgave en betydelig Værd for den Franzöſiſke, og beviſe, at Hr. **Martini**, formedelſt ſin Indſigt i Materien, ſin Skiønſomhed i at bedømme hvad ſom er vigtigt, og ſin veltrofne Korthed, er fuldkommen den Mand, der kunde og maatte paatage ſig Oversættelſen og Udgaven af ſaadan en Bog. Følgende Fugle ere beſkrevne i nærværende Bind: Glenten, Gedehamsfalken, Sanct Martin, Halvglenten, Fiſkeglenten, den ruſtede Glente, Høgſvalen, den Braſilianſke Høg, den aſkfarvede Glente, Spurrehøgen, Duehøgen, den ſtorſnablede Høg af Kajenne, den liden Kajeniſke Duehøg, Duefalken, den Franzöſiſke **Würger** (Morder) tolv forſkiællige Arter af Falker, af hvilke Hr. v. **Buffon** dog antager kun tvende Arter, den gemeene eller ædle, og den Fremmede eller Vandrefalken, tvende Arter af Smerler (Pulliverax L.) og 18 Arter af **Würgern** (Lanius) til hvilke ſidſte Hr. M regner endnu 10 Arter, ſom han beſkriver efter Linné og **Briſſon**, nemlig den ſvaleſvandſede, den langſvandſede Senegaliſke, den braſiliſke, den Lucioniſke og den tyranniſke Morter, den ſaa kaldte Schach, den braſiliſke Tyran eller **Pitangua**, den chineſiſke **Würger**, Ulykkes-Fuglen og Lykkes-Fuglen. Man bemærker ſom Trykfeyl S. 92, at den Franzöſiſche Falk er 18 Fodlang.

Halle. Der Koran, oder das Geſetz für die **Muſelmänner**, durch **Muhammed**, den Sohn Abda**h**,

dall, nebſt einigen feyerlichen Koraniſchen Gebeten, unmittelbar aus dem Arabiſchen überſetzt, mit Anmerkungen und einem Regiſter verſehn, und auf Verlangen herausgegeben von Friderich Eberhard Boyſen 1773. ſt. 8v. 680 S. foruden Dedication og Fortale. Foruden de tvende trykte Koranens Texter, af Maraccius og af Hinkelmann, har Overſætteren ved nærværende Arbeyde havt endnu 6 gode Haandſkrifter for Øyne, og, ſom han ſelv ſiger, paa Steder, hvor de afvige fra hinanden, valgt den Læſemaade, for hvilken hans Følelſe erklærede ſig. Derved har han desuden benyttet ſig af den ſkrevne Commentar af Muhammed Elhohain med det Tilnavn Elkara, hvilken det her værende Waiſenhuus-Bibliothek eyer. Overſættelſen er mere bogſtavelig end frie, men dog virkelig frie paa de Steder, hvor Originalens Meening i det Tydſke ſkulde have bleven fordunklet ved en blot bogſtavelig Overſættelſe. Paa denne Maade har Hr. B. hiulpet til, at hans i det Gandſke bogſtavelige Overſættelſe er bleven tydelig og forſtaaelig. De tilføyede Anmærkninger ere for den ſtørſte Deel kun meget korte, men tiene meget til Textens bedre Forſtand. De ere af forſkiællig Art. Mange oplyſe Muhammeds Tanker og Udtryk, paa det Læſeren kan forſtaae, hvortil han egentlig ſigter. Mange af diſſe Anmærkninger ere kritiſke, hvori Forfatteren anmælder, hvorfra han har taget den overſatte Læſemaade, om han har fulgt den Hankelmanniſke Udgave, eller om han har foredraget nogen Læſemaade, ſom han har fundet i nogen af de ovenmældte 6 Haandſkrifter, for de aftrykte. Da der dog hiſt og her i Anmærkningerne forekomme heele arabiſke Formuler trykte med arabiſke Skrifter, ſaa havde man ønſket, at Forfatteren ved de Læſemaader, ſom han har valgt af forbemældte Haandſkrifter, havde tillige i Noterne ladet aftrykke de arabiſke Ord. I mange andre Anmærkninger har Hr. B. kun kortelig betegnet, hvorledes Ordene lyde efter bogſtavelig Overſættelſe; hvilket ikke ſynes overflødigt, ſaaſom den forklarende Overſættelſe af utydelige Ord er indrykket i Texten, og Læſerne ere nu ſatte i Stand til at dømme, om de efter deres Følelſe vilde forklare Ordene ligeſaadan, ſom her Overſætteren har giort; thi det er kun meget Faa, der kan ſaamenligne Overſættelſen med den arabiſke Text. Anhanget indbefatter nogle høytide-

lige

lige Bønner hvilke Henning til Schleswig har udgivet af et Haandskrift med en latinsk Oversættelse under Titel af Muhammedanus precans. Indholdet og Udtrykkene ere alle tagne af Koranen og Bønnerne selv blive af alle Muhammedaner høyt agtede.

Berlin. Recherches philosophiques sur les Egyptiennes & les Chinois par Mr. de P. . . Tome I. 376 Tome II. 373. S. 1773. 8v. Dette Hr. von Pauws Værk er allerede med Bersømmelse bleven recenseret i adskillige Journaler. Forfatterens Hoved-Absigt gaaer ud paa at vise, at Chineserne ikke nedstamme fra Egypterne, som nogle Lærde i de nyere Tider har vildet paastaae. Til den Ende har han anstillet en bestandig Sammenligning imellem begge Folk. Han undersøger Fruentimmerets Tilstand, Befolkningen, Levnetsmidlerne, Maleriets, Billedhugger, Kunstens, Chymiens, Architecturens, Religionens og Regieringsformens Tilstand hos begge Folk. I alle disse Stykker finder han en meget stor og ofte væsentlig Forskiæl. Men denne Forskiæl, bliver dog vel ikke nok til Beviis for Satzen. Man behøver kun at henvende sin Betragtning til de Folk, som uden al Tvil og Modsigelse afstamme fra hinanden, og hos hvilke nu efter tusende og flere Aars Forløb alle disse Ting ere meget forskiællige. Men om endskiøndt man i Hoved-Sagen ikke kan give Forfatteren Biefald, tilstaaer man dog gierne, at Værket for Resten er læseværdigt og vidner om Forfatterens Belæsenhed, Skarpsindighed og philosophiske Genie. For Resten er ikke dermed sagt noget nyt, at nemlig Chineserne ikke ere det store og høye og kloge Folk, som Jesuiterne og de, der snakke dem efter, har giort dem til. Deres nedertrægtige Character har allerede Walther afskildret i Ansons Reyse. Under de mange Reflexioner og giorte Slutninger ere der mange falske og skiæve, som det gemeenlig gaaer disse historiske Reflexionister f. Ex. at de nyere Græker under den Ottomanniske Port ere forvandlede til Dyr; at, ligesom slavisk Underdanighed tager til i et Land, saa voxer og Luxus. I Engeland er Luxus paa en Tid af 30 og flere Aar stegen meget høyt, men Hvem vil sige, at der i Engeland i den Tid har herskет mindre Frihed? Af deslige falske og vaklende Satzer kunde man udtegne mange flere.

Cam-

Cambridge. A *short Account of theological Lectures now* reading at Cambridge To which is added, *A New Harmony of the Gospels* by the Rev. *John Jebb*. M. A. late Fellow of St. Peters College. 56 S. 4. Fast den halve Deel af Skriftet indtil S. 26 betræffer personlige Stridigheder. Forfatteren har begyndt den nye Maade til Cambridge at læse over Bibelen, i sær Evangelisterne og har bekommet Biefald. Dette har sat hans Colleger i Bevægelse: Man bestrider Nytten af dette Arbeyde, erklærer det for unyttigt og stridigt mod Øyemærket; thi man skikker unge Folk ikke til Universitetet for der at blive til Munke. Endelig bliver Forfatteren giort til Kiætter. Man beskylder ham for, at han i sine Forelæsninger afviger fra de Symboliske Bøger; og at han lærer Hvo veed hvad for grove Vildfarelser. Forfatteren for sin Deel spotter over Orthodoxien; afmaler sine Modstandere som dem der af Magelighed snakker andre efter; stiller sig an, som han var den eeneste, der maatte vedligeholde Guds Ord, og taler om sig selv med en stille Selvbehag, som om en Sandheds Martyr. Om det ellers er Sandt, hvad der siges S. 21. f. at man paa Universiteterne i Engeland vil slet ikke have Religionen lært; at endogsaa Bisperne selv sætte sig imod det bibelske Studium, og vil ikke have lært andet end lutter Systeme og Formular; eller om den fornærmede Skribents ophidsede Indbildningskraft har indgivet ham alt dette; det er noget man ikke kan afgiøre. Den i Opskriften angivne *Evangelisternes Harmonie* er intet andet, end en blot Tabelle, som i fire Columner anfører Evangelisternes Steder; hvorfor man ey har noget videre at sige derom. Til sammes Brug gives S. 27 o. f. en Anviisning for de Studerende. Forfatteren anpriser Hr. Hofr. Michaelis *Einleitung in das N. T.* og Hr. D. Ernesti Interpr. N. T. i Mangel af deslige Skrifter iblandt sine Landsmænd.

Wien. La vraye Richesse de l'etat 1774. 2 Vol. 8v. Forfatteren har allerede giort sig bemømt ved det bekiendte Skrift Les interêts de l'Europe, developpes relativement au Commerce. I dette nye Værk søger han at indskiærpe følgende Sætzer. Den talrigeste og fornemmeste Deel af en Nation bestaaer af Tieneste-Folk og Agerdyrkere, Haandværker

værker og Fabrikantere. Naar disse ere mange, flittige og bemidlede, saa er Staten mægtig. De maae altsaa ikke trykkes. Og dog skeer dette. Naar endogsaa høye Statsbetiente foranledige og udøve denne Undertrykkelse, saa er deels Mangel paa den sande Statsklogskab, deels Egennytte, der beherskер dem som Besiddere af adelige Godser og Herskaber, Skyld derudi. Hoverie eller Herre-Tieneste er høyst skadelig, og bør derfor afskaffes o. s. v.

Göttingen. *Alberti de Haller* de Lue bovilla agri Bernensis Commentatio 1774 20 S. 4. Denne for sig selv her aftrykte Afhandling, vil man og finde indrykt i Tom. IV. Comment. Soc. Reg. Götting. og er her i Besynderlighed udgiven for Oeconomerne. Ogsaa i dette andet Skrift erkiender man Hr. v. Hallers Geist. Af Sygdommens Indpodelse er inter at haabe i denne raadne Inflammation i Lungen, og der bliver kun det eeneste Middel tilovers, at hindre det sunde Qvægs Samqvem med det Syge, for at forebygge Sygdommen. Hr. v. H. har omstændelig beskrevet Sygdommens Natur, og sammenlignet den med ældre og nyere Bemærkninger. Alle hidindtil anpriste Midler ere blevne befundne utilstrækkelige. Men de Raad, som her forekomme har allerede ved Erfaring beviist deres Sikkerhed.

Altona. **Zu Anhörung der von abgehenden Gymnasiasten zu haltenden Abschieds reden ladet im Nahmen des Altonaischen Gymnasiums ein, und theilet einige das Gymnasium betreffende Bemerkungen und Gedanken mit,** Martin Ehlers **Prof. und Rector.** Hr. E. fortæller og forklarer paa 2 Ark med en roesværdig Beskedenhed og en uegennyttig Aabenhiertighed de Aarsager, formedelst hvilke det her værende Gymnasium, hvis Indretning dog ved saa mange Omstænde er begunstiget, ikke bliver saa hyppig besøgt af Studerende, som man billig skulde formode. Foruden nogle Aarsager, som dette Gymnasium har tilfælles med alle andre Opdragelses-Anstalter, ere der endnu nogle, hvis Afskaffelse ikke beroer endten paa Lærerne, eller de Studerendes Forældre, eller private Personer, men maae forbeholdes en høyere Haand, og man ønsker med Forfatteren, at dette Programma maatte blive en Anledning dertil.

No. 37.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 14de Septbr. 1775.

Ad
Reginam Auguſtiſſimam
atqve Sereniſſimam
JULIANAM MARIAM
cum
ad fundandam adornandamqve
in
Chriſtianſandienſi Schola Cathedrali
Bibliothecam publicam,
Eximios aliqvot libros,
eosqve
Auguſtiſſimo Nomine Suo
inſcriptos
muneri benigniſſime miſiſſet.

O *Regina!* Tui *Plotina* & *Debora* ſecli!
Alma Salus & Spes populorum fida Tuorum!
O condigna *Tito Divo Illo* Conjuge Conjux!
Atqve Parens Patriæ, Patriæ *illo* digna Parente!
Sic *Tu* ſemper amore ardentia pectora geſtas
Civibus, atqve *Tui Marcelli Telemachive*,
Arctica qvem Pallas gentes adamare boreas
Aſſveſti, *ipſa Tuos* oſtendis in ignibus ignes!
O qvoties Patriæ res ſublevat *ille* jacentes!
Fractasqve hujus opes opibus ſuſtentat amicis!

Sceptrigeri Fratris, cui *Gloria* dulcis *Amore*
Naſcitur *ex Patriæ*, ſic, o ſic vota ſecundans.
Cum *Tuus*, *o Regina!* animus pectusqve benignum
Materiam, qvâ ſe manifeſtent, undiqve qværunt,
Dumqve, velut Phæbe, luſtras borealia Regna,
Et ſimul, attendens ea ſi qva parte laborent,
Numina jam terris his, jam *Tua* dividis illis,
Ecce qvoqve ad noſtram pia lumina flectis *Arenam*,
Dotatasqve parum Muſas ibi dotibus auges.
Scilicet hæc noſtræ Librorum digna ſupellex,
Tela gerendarum rerum hæc, hæc arma Palæſtræ
Deêrant, qveis ornas, qveïs princeps inſtruis illam.
Nos venerabundis *Tua* Dona, ut Pergamus olim
Palladium, aut cælo delapſa ancilia Roma,
Mentibus accipimus, ſacraqve reponimus æde.
Grande decus noſtræ & felicia fata Minervæ.
O qvantum exemplo qvoqve nobis proderis illo!
His qvaſi ſeminibus, qvæ noſtro ſpargis in Horto,
Librorum citò læta ſeges naſcetur, & iſto
Bibliotheca Scholæ ſurget fundamine juſta:
Te monſtrante viam, Duce Te, veſtigia tanta
Doctos indoctosqve ſeqvi jam jamqve videre
Mî videor multos, noſtrisqve afferre Camænis
Qvemqve ſuas dotes & opem. Totum hocce putetur
Muneris eſſe *Tui*. Grates perſolvere dignas
Non opis eſt noſtræ, *Regina* piiſſima! Sed ſi
Si qvid ineſt nobis animi memorisqve piiqve,
Id declarabunt hæc Roſtra ſcholaſtica tum, cum
Undiqve collectos ſibi noſter Apollo recepit
Libros, & noſtris hæc ſunt Anathemata Muſis
Et juvenum ſtudiis ſolenni voce ſacranda.
Tunc *Tibi* pro meritis tribuetur adorea tantis,
Digna utinam! Sed & hinc veniet, venientibus annis,
Laudum, cum læta ſtudiorum meſſe, *Tuarum*
Meſſis ubiqve ferax: Erit hoc opus, ut *Tua* multa
Immortalia erunt, erit hoc opus immortale.
Attamen interea, qvas grati noſtra Camæna
Primitias animi *Tibi* charta hac ſupplice defert,
Non dedigneris, ſed eadem fronte ſerena,

Qvæ Te, qvæqve *Tua* felicia munera Dextræ
Condecorat, ſumas, id ſubjectiſſimus oro.
Chriſtianſandiæ, die 11mo *N. Femmer*,
Auguſt. 1775. Conſiliar. Cancellar. & Rector Scholæ.

*** *** ***

Epiſtola
ad
Litteratos Civitatis & Provinciæ
Chriſtianſandienſis incolas,
nec non
ad
Cariſſimos qvondam Scholæ
hujuſce Alumnos,
in diverſis per hæc Regna ſtationibus,
prout voluit divina Providentia,
collocatos.

Qvid Rex noſter auguſtiſſimus de erigendis Bibliothecis ſcholaſticis providè ſapienterqve juſſerit, vobis, amici honoratiſſimi! ex Edicto Regio, Dato 11mo Maji h. a. jam dudum innotuit. Qvid verò *Regina* ſereniſſima ad inchoandum apud nos ejusmodi opus benigniſſime fecerit, & qvemadmodum hanc Scholam, tantùm non indotatam, & antehac fortunæ privignam, in clientelam qvaſi ſuam clementiſſimè ſuſceperit, ex carmine ſupra ſcripto innoteſcit. Ad exhortandum vos, ut auguſtiſſimum illud, piiſſimum atqve pulcherrimum exemplum qvodammodo ſeqvamini, nihil aliud opus eſſe exiſtimaverim, qvàm id monuiſſe, nimirum *Principem illam Perſonam* vobis beneficiô præcurriſſe, &, qvaſi ſigno qvodam ſublato, vos itidem ad promerendum bene de re noſtra litteraria provocaſſe. Vos verò, qvi Scholam hanc qvondam, ceu matrem pro re nata liberalem, ſaltem ſtudiorum veſtrorum altricem & nutriculam experti eſtis, tantò proniori animo Muſis noſtris, modò veſtra id res patiatur, opitulaturos eſſe confido, qvod duobus ad id momentis, & Exemplo, & acceptis olim beneficiis, pro qvibus gratiam, ubi opus fuerit, boni omnes referre ſolent, impellamini. Supereſt itaqve, ut vos omnes eâ,

qva par eſt, obſervantia *primum moneam*, ut qvicqvid librorum vel nummorum, pro ſua qvisqve copia & facultate (neqve enim beneficia tam magnitudine, qvàm affectu metienda ſunt) Bibliothecæ noſtræ devovendum benevole decreveritis, allegandum curetis ad me, vel, ſi mavultis, ad Perilluſtrem ſumme venerabil. Epiſcopum noſtratem S. S. Theolog. Doctorem *Olaum Tidemand*, qvi non modò primus omnium glorioſa *Reginæ* benigniſſimæ veſtigia laudabiliter ſecutus, luculenta donatione Chriſtianſandienſes Muſas proſecutus eſt, ſed etiam commendatitiis, qvæ apud Clerum ſuum circumferuntur, literis, qvantopere vigilet ac ſtudeat, ut Regiæ iſti voluntati ſatisfiat, ut poſitis ab Auguſtiſſima *Regina* Bibliothecæ apud nos publicæ fundamentis dignè ſuperſtruatur, & rei noſtræ ſcholaſticæ atqve adeo publicæ conſulatur, luculenter declarat. *Deinde* ut *rogem*, velitis apud illiteratos amicos veſtros deſiderii noſtri interpretes & proxenetas agere, eosqve tanqvam Proſelytos, in veſtram ſacris noſtris faventium turbam ut concedant, qvæ veſtra eſt ſvadela, perducere. Neqve ego dabo verba ſola, ut ait Comicus, ſine penu & pecunia. Qvin ipſe mihimet imperavi, qvod a Vobis impetrari, maximopere velim: Jam dedi ſymbolam meam, & dedi mea ſponte, haud qvaqvam lege, qvod abominor, coactus. Abſint iſta, precor, a Bibliothecis Scholaſticis noſtrarum Docentium pœnarum pœnitenda trophæa! abſint iſta negligentia inertiæve noſtræ ignominioſa monumenta! & qvotqvot ſumus publice docentes, ſedulo faciamus oportet, qvantum in moleſtiſſima hac & tædii plena provincia, qvantum in communi illa naturæ humanæ imbecillitate, qvantum deniqve inter tot hujuſce vitæ negotia, curas & moleſtias fieri poterit, ut procul abſint à ſacrariis noſtris & manſvetiorum Muſarum caſtris iſtiusmodi ſpolia; ne Roſtra ſicut raſtra, Scholam ſicut molam, & officinam illam bonarum artium, amæniſſimumqve illud Muſeum tanqvam carnificinam noſtram, aut Trophonii qvoddam antrum in poſterum horreamus. Immò ex ſpontaneis benevolorum civium collationibus, & ex ſcholaſticis, qvantum ea patiantur, ærariis lætius enaſcantur, opto, lætius creſcant & adoleſcant Bibliothecæ noſtræ! *Poſtre-*

mò,

mð, ut confirmem, non modò nomina veſtra, cum Bibliotheca noſtra Muſis ſolenni oratione conſecrabitur, publicè recitanda eſſe, & cæteroqvin ab injuria oblivionis, qvantum qvidem in nobis ſitum erit, vindicanda, ſed etiam (id qvod veſtra maximè referre arbitror) dona, qvæ in publica noſtra commoda contuleritis, in publica qvoqve commoda convertenda eſſe, ſanctiſſimeqve cuſtodienda. Qvod idem, fore, ut faciat grata & pia poſteritas, non ſolum ſperandum eſt, ſed etiam confidendum. Valete

N. Femmer,
Rector Scholæ.

Chriſtianſandiæ.

Kiøbenhavn. Skilderie af Verden ved Philalethus. II. Hæfte. 1775. 62 S. i 8vo. Med Simmelkiærs Skrifter. Hvad Recenſenten har erindret ved det I. Hæfte, at man af enkelte Træk ikke kan dømme ret om det hele Skilderie, det bliver han endnu ved. Man maa først see, hvorhen Forfatteren vil, efter ſin vidt udſeende Titel, og anſee det hele Skilderie, førend man kan dømme derom. Dette Hæfte gaaer fra Abrahams Kald til hans Død. Om Jordens Beboelſe ved Abrahams Tid, det endnu vedvarende omvankende Hyrdelevnet og Afguderiets Overhaandtagelſe, og Slaveſtandens Indførelſe. Forfatterens Reflexion derover: „Nogle Aartuſende have ey endnu kunnet rette diſſe Feyl, „i det mindſte ikke nær paa alle Steder; og mange Aartu„ſende ville efter al Anſeende endnu bortgaae, inden de bli„ve afſkaffede overalt. Saa haardt og vanſkeligt er det for „Menneſkene at aflægge medfødte Fordomme, og ſaa lang„ſom bane Videnſkaber og Kundſkab ſig Vey. Dydens El„ſkere bør derfor ey lade ſig afſkrække, og de bør glade gaae „ud af Verden, naar de ikkun have oplyſt og forbedret een „eeneſte Familie, een eeneſte Perſon. Det værſte er, at, „ligeſom gamle Fordomme udryddes, ſaa voxe nye op igien, „eller og gamle viſe ſig under en nye Skikkelſe. Men Be„ſtandighed, Taalmodighed, vinde dog tilſidſt, og Dyd og „Sandhed voxe dog, hvor vel ſmaaligen frem.“ Om Deſpotismi Oprindelſe, Fremgang og Udbredelſe. Om Folkemængden i Abrahams Tid, Politiet og Sæderne i Ægypten, Kongernes Høyhed og Anſeelſe, Ægypternes Fæhandel, ſaa vidt dette kan ſluttes af Abrahams Reyſe til Ægypten og hans

Ophold der i Landet. Forfatteren har og herved giort den Anmærkning, at i hvor vel Afguderiet til den Tid havde taget megen Overhaand, saa var dog den sande og eeneste Guds Kundskab ey indskrænket til Abrahams Familie. Om Biergværker i Anledning af Abrahams Guld og Sølv. Om Cananiternes Giæstfriehed og Omgiængelighed, beviist af Abrahams og Loths Ophold i Landet. Templer har ikke været til paa den Tid, og disse formodes først at være bygte i Ægypten i den Tid fra Joseph til Moses, saasom Israeliterne rimeligen har taget Exempel af dem til at oprette deres Tabernakel. Adskillige Anmærkninger i Anledning af det Overfald, som de fire forenede Konger giorde imod Sodoma, og deriblandt ogsaa denne, at det Elamitiske Monarchie har været det ældste efter Syndfloden, ogsaa denne, at Abraham har været en anseelig og mægtig Mand, og at Israeliternes Stamfædre ey have været saa foragtelige Personer, som nogle ville giøre dem til. Af Guds jævnlige Aabenbaringer for Fædrene, meenes Hedningene at have taget Anledning til deres Orakler. For Resten erklæres saa vel Oraklerne, som Offerne, for Bedragerier af de hedenske Præster, som derved fortiente deres Levebrød. Om Polygamie og dens Oprindelse i Anledning af Abrahams Omgang med Sara. I Englers og Aanders Aabenbarelse for Menneskene søger Forfatteren den første Anledning til Episke Digter. At Abraham ey har optaget Omskiærelsen efter Ægypterne. Om den østerlandske simple Levemaade og Giæstfriehed, viist af den Maade, paa hvilken Abraham og Loth beværtede deres Giæster, med hvad andre Skikker og historiske Omstændigheder deraf kan sluttes til at characterisere Tiderne. Ved den Leylighed om Loths Blodskam, som undskyldes med Uvidenhed, og en vigtig Anmærkning over hans Døttres Forhold S. 32: „Hans Døttre kunne derimod ey undskyldes, uden ved den Tanke, at alle „ Mennesker vare forgangne, undtagen de selv og deres Fader, og ved den hæftige Attraae til Afkom, som man finder hos Kiønnet i alle de gamle Dage, og hvorved det paa „ en fordeelagtig Maade adskiller sig fra mange nu værende „ Fruentimmer; da Vellyst hos de fornemme giør, at de „ øste ville nyde Blomstret, uden Frugten, og Nød hos de „ Ringe, at de aldrig ere gladere, end naar Gud, som de „ sige, tager deres Børn; en Talemaade, der er nok for at

„ sætte

„ sætte en ævig Skamplet paa en Deel nyere Regieringer, „ som, uagtet alt dette, pønse kun idelig paa at fordoble Al„ muens Tynge og Trældom, uden i mindste Maade at lætte „ den; en Misbrug, som nu næppe kan hæves, da den er „ bleven til en Grundsætning og en Statskunst, hvortil er „ ingen anden Aarsag, end denne, at mange Lande regieres „ af Faa, at Folket og Almuen kommer i ingen Betragtning, „ og at oligarchiske Grundsætninger herske paa mange Ste„ der." Om Ægteskaber i forbudne Led og Aarsagerne til deres Forbydelse. Forfatteren finder hverken efter Naturen eller Fornuften nogen Synd derudi. **Sara**, et Exempel af onde Stedmødre. Omendskiøndt **Gud** befalede Abraham at føye sig efter hendes Villie, saa troer dog Forfatteren ikke, at hendes Forhold imod Ismael derfore bør roses eller biefaldes. Den Talemaade, **at Gud oplod Agars Øyne, saa han saae Kilden**, har givet Forfatteren Anledning til en Forklaring over den guddommelige prophetiske Inspiration, som Recensenten ikke vel tør biefalde, men vil overlade til theologiske Læseres nøyere Overveyelse. „Den gamle eenfol„ dige Sædvane, hedder det, tilskrev Guddommen Alt, „ hvilket i sig selv ey heller er urigtigt. Derfor giorde de „ gamle Folk aldrig noget uden at spørge Guddommen ad ved „ Ofringer, ved Orakler, ved Lodkastning; derfore mænges „ Guderne ideligen ind i deres Skrifter. Hos Hedningene „ kunde ingen fatte et klogt Anslag, uden det jo strax var „ Jupiter eller Minerva, som havde indgivet det, **Neptu„ nus** gav god Bør, **Æolus** Vind, **Ceres** Korn o. s. v. „ Hos Jøderne derimod forretter den eeneste og sande **Gud** „ alting, som og i Henseende til den første Grund og Ophav „ er rigtigt, endskiøndt han virkeligen forrettede det ved „ Mennesker, som havde deres frie Villie og vidste hvad de „ giorde, hvor vel de undertiden kunde være i en større Be„ vægelse og Henrykkelse, end sædvanlig. Derfore tale og „ Propheterne jævnligen udi Guds Navn: **Saa siger HErren: HErren sagde til mig.** Ligesaa tiltaler og Poeterne Muserne og troede sig at være indskudte af dem; da „ dog, sandt at sige, det er eet og samme store Væsen, som „ indskyder alle, hvor vel i høyere og mindre Grad; thi i „ ham ere, leve og røres vi. Endog vi sige: **vil Gud gi„ ve Regn, Storm, Soelskin**, saa ꝛc., henførende saa-

„ ledes Alting til sin første Aarsag, hvor vel disse Ting unæg-
„ teligen fremkomme ved naturlige og underordnede Aarsager,
„ som forud ere bestemte og sammenlænkede af Verdens store
„ Styrer.“ Har den prophetiske Inspiration ikke bestaaet i noget andet, saa seer Recensenten ikke rettere, end at jo enhver Prædikant, der finder sig noget meer end sædvanlig og i høyere eller mindre Grad rørt og bevæget ved det han foredrager, kan give sig ud for en i mindre eller høyere Grad inspireret Apostel eller Prophet, og det med ligesaa god Ret, som nogen Prophet i det Gamle Testamente. Kort, man kan jo give hvert et Indfald, man fatter, ud for en guddommelig Indskydelse, saa vidt som GUD er den første Aarsag og Grund til alt hvad der skeer, og skal det ikke have haft noget mere at betyde, naar en Prophet har sagt, saa siger HErren, saa kan jo enhver paastaae at tale HErrens Ord. Hvor bedragne maa vi da være! og hvor kan vi ikke bedrage! naar vi kun har eenfoldige Folk for os, der ville antage for guddommeligt, hvad vi finde for godt at bilde dem ind, at være det, og virkelig for saa vidt med Grund kunne giøre, som GUD er dog den første Aarsag til alt hvad vi tale eller giøre, det være klogt eller galt, Ret eller Uret. Men hvem seer ikke, hvor meget herved vor at erindre, om her var Rum og Sted dertil. Vi gaae det forbie biot med den Erindring, at saadanne Reflexioner hører maaskee ikke til et Skilderie af Verden. Noget om de Tiders Krigsstand, Arvefølge, og Førstefødsels Ret i Anledning af det Forbund, Abimelech oprettede med Abraham. Om det Offer Abraham vilde have giort GUD af sin Søn Isaak. Forfatteren vil ikke, at Hedningene deraf skulde have taget Anledning til Menneske-Offere, men at de snarere derved maatte have blevet bragte derfra, saasom GUD forhindrede Abraham i at slagte sin Søn. Om Høflighedsbeviisninger. Om umyntet Sølvs Brug i Handel. Om Isaaks Giftermaal og Eliesers ved den Anledning til Abraham aflagte Troeskabs Eed. I sin Reflexion derover er Forfatteren geraaden paa Tale om Lovkyndighedens, Philosophiens og Videnskabernes Fremgang, og slutter med den Anmærkning: „Despotismus, Trældom, vanskabte Religio-
„ ner, Overtroe, Trældom, Orakler, Munkestand, Krig,
„ National-Had, Uvidenhed, ingen Ager- og Havedyrkning
„ i mange Lande, Pinebænk, Livsstraffer, ja grusomme

„ Liv-

„ Livsstraffer, Forbud at tænke og skrive frit, Religions-
„ Forfølgelser, Titler, Rang, alt dette tilhobe viser, at
„ Verden er endnu i sin Barndom, og i en Stand af Bar-
„ barie.“ Omstændighederne ved det Frierie for Isaak til Rebekka give en Deel Træk af sig til den østerlandske Verdens Skilderie paa de Tider og i den Henseende. Tilsidst noget om Ægypterne og deres Nilstrøm, om Chaldæerne og deres astrologiske Kundskab og Overtroe, og om **Inachus**, Konge i Argos. Vore Læsere indsee vel selv, at vi af disse mange blandede Anmærkninger og Reflexioner over adskillige Omstændigheder og Begivenheder i den gamle bibelske eller profane Historie, ikke vel kan giøre noget Udtog, med mindre vi ganske skulde udskrive Forfatteren. Alle foreene de sig til eet Øyemærke, nemlig at characterisere Verdens Tilstand i den forangivne Periode.

Leipzig. Johann Thunmanns (ordentlichen Lehrers der Beredsamkeit und Philosophie auf der Universitet zu Halle) **Untersuchungen über die Geschichte der östlichen europæischen Völker. Erster Theil** 1774. 106. S. 8v. Dette er Begyndelsen til et mærkværdigt Skrift, som fortiener Agtelse, og vil ikke lidet befæste og forøge den Roes, Forfatteren allerede har forhvervet sig i den historiske Lærdom. Men det er ikke en Bog for Folk, der læse kun til Tidsfordriv og alene behagelige Historier; men for lærde Forskere i Historien, hvilke holde den ældere Folke-Historie, øst af de ægte Kilder, for særdeles vigtig, som en Grund til den nyere Historie. Denne første Deel indbefatter 3 Afhandlinger. — Den første Afhandling betræffer den almindelige Historie om de Folk, som har boet ved det sorte Hav, og den Mæotiske Søe indtil Mogolernes Indfald. Men man finder kun her den første Afdeeling deraf. Denne vanskelige Historie kan meget oplyse Historien om nogle nuværende Europæiske Stater og Folkevandringerne. Forfatteren kalder dette sit møysommelige Arbeyde kun et Fragment. Den beskæfter sig meest med den ældste Historie om **Ungerne**, **Bulgarerne**, **Chasarerne**, de **Petschenegere**, **User** og **Kamaner**; men ved Leylighed tager Forfatteren og andre Folk i Betragtning, saasom de **Rhoxolaner** og **Jazyger**, hvilke ere de ældste bekiendte Beboere i

Egnene mellem Don, Wolga og Caucasus; de Aorser og Siraker, om hvilke man ikke finder noget i de nyere Historier, de Alaner, under hvis Navn og de nye bemældte Aorser og Siraker indbefattes, og om hvilke han formoder, at de ere eet Folk med de Akaziver eller Chaziver eller Chasarer; og de Hunner, som i Aaret 375 ere komne over Wolga. De sidste fulgde i Aaret 462 Ugriske Stammer, som af de Savirer bleve fordrevne fra Landene paa hiin Side af Wolga. Disse Savirer forekomme og i Aaret 375 paa denne Side af Volga. Her begynder nu de Ungrers og Bulgarers Historie. Forfatteren opsøger samme under de forskiællige Navne, under hvilke de forekomme i Historien. De vare Undersaatter af Chasarerne fra den Tid af, da de først kom til Europa (henved Aar 680) og denne Underdanighed varede indtil deres Fordrivelse ved Petschenegerne (henved Aar 880). Den nyere Historie om Ungrerne hører ikke til hans Plan, dog siger han ved Leylighed S. 151. at samme er endnu lidet rigtig og fuldstændig, hvortil han og angiver Aarsagerne. Bulgarernes Historie udfører han ey alene til den Tid da de har nedladt sig i Moesien, der blandet sig med Schlaverne, og antaget Sammes Sæder og Sprog, men og, skiønt ganske kort, indtil Aaret 1374, da deres Rige blev forstyrret af Murad Ghazi. Chasarernes Historie har hidindtil for den største Deel været ubekiendt, hvorfore Forfatteren har i sær anvendt stor Flid derpaa, som den vel har fortient, saasom Folket har været et af Hoved-Folkene paa Jordkloden, har snart beherskt de Ungrer og Schlaver ved Dnieper og Oka, snart staaet i venskabelig Forbindelse med Romerne, Perserne og Araberne, snart bekriget samme. Efterhaanden har Russerne, de østerlandske Romere, og endelig Userne fortrængt det, og det har ophørt at være et Folk og at føre et besynderligt Navn. Dets Navn er endelig bleven misbrugt til at betyde en Kiætter, hvortil Forfatteren finder de første Spor i den Presburgiske Kirkeforsamlings Conventibus af Aaret 1346. Petschenegerne ere bekiendte fra den Tid af, da de førte et Nomadisk Levnet i Egnene mellem Jaik og Wolga og ved disse Floder. De talede Tyrkisk og kaldte sig selv Kangar eller Kangli. Hen ved Aaret 883 fordrevne de Ungrerne af de Egne, som samme hidindtil havde havt i Besiddelse, og udstrakte sig imel-

imellem Russerne og Chasarerne fra Don af indtil Dnieper eller maaskee endogsaa indtil Bog. Forfatteren vil i den anden Deel mælde nøyere om dem, naar han kommer til at handle om de Ufer eller Gazer eller Komaner. —— Den anden Afhandling over de Albaners og Wlachers Historie og Sprog fortiener desto mere Agt, jo mindre man med Tydelighed og Vished hidindtil har vidst om disse Folk. De Wlacher paa denne Side af Donau i Oberungern, i Siebenburgen og Moldau og det egentlige Wallachie har havt en nogenlædes mildere Skiæbne, end deres næsten ligesaa talrige Landsmænd, som boe paa hiin Side Donau i Thracien, Macedonien, Thessalien og Albanien. De Sidste ere de meest ubekiendte. Deres Sprog er vel det selvsamme, som de først benævnte Wlacher tale, men er stærkere blandet med græske Ord. De ere ikke udgangne af Dacien over Donau, men hedde allerede for 750 siden Wlacher, og af deres Sprog findes der allerede Spor i det 6te Aarhundrede. De kalde sig selv Rumanje eller Rumunje. Af Grækerne kaldes de Wlachi, af de Albaner Tchuban eller Tjuban. De ere endnu for den største Deel Nomader, dog have mange og faste Sæder, ligesom og de fleste Steder i det Midlandiske Thracien, Macedonien og Thessalien ere alene beboede af Wlacher. Forfatterens Adsigt er at giøre disse Wlacher tilligemed deres Naboer, og, som det synes, Slægtforvandte, de Albaner, i Hensende til deres Sprog og Historie for deres Undertvingelse ved Osmannerne mere bekiendte, end de hidindtil har været. Deres Sprg kiender han vel endnu ikke grammatisk, men han har dog giort Sprog- og Historie-Forskerne en saa behagelig Skiænk af en Albanisk og Thracisk-Wlachisk Ordbog. Den Bog, hvori dette Ord Register staaer, er trykt 1770 til Venedig. Enhver Side derudi har 3 Columner, af hvilke den første bestaaer af nye græske Ord, den anden af Wlachiske af lige Bemærkning, og den 3die af de samme Ord i det Albaniske Sprog. Forfatteren har ey alene sørget for en meget nøye Aftryk, men og besørget en latinsk Oversættelse. Denne Ordbog strækker sig fra S. 181 til 238. Efter samme beviser han, eller giør det i det mindste meget rimeligt, at Albanerne ere Efterkommere af de gamle Illyrier, og at deres Naboer Wlacherne afstamme fra Thracierne, men

ere

ere meget forblandede med andre Folk. Albanernes Historie strækker sig fra S. 240 til 322, og gaaer mere ud paa den ældste, end den nyere Historie om dette Folk. Han kalder den kun et Fragment, og siger, at hans Absigt har alene været, at vise dette Folks Oprindelse ved en Række af chronologisk ordnede Begivenheder, og at afskaffe den i deres Historie indførte Dunkelhed og Forvirring og vovede Formodninger. Til en anden Tid vil han stadfæste sine her yttrede Sætter, ved en nøyere Undersøgning om det albaniske Sprog, og tillige handle om den Indflydelse, som dette Sprog har havt paa det Græskiske, hvoraf han alerede her S. 323 i Anmærkningen har givet en Prøve. Wlachernes Historie begynder S. 323 og endes S. 365. Thracien har lidt forfærdelig mange Forandringer. Af det gamle Thraciske Sprog meddeler Forfatteren S. 338 tretten Ord, som han har sammenbragt. Det forandrede Thraciske Sprog er de paa hiin Side Donau boende Wlachers Sprog. Den halve Deel af samme er latinsk, og af den øvrige halve Deel er $\frac{1}{8}$ Græskisk, $\frac{2}{8}$ Gothisk, schlavisk og tyrkisk, og $\frac{1}{8}$ af et Sprog, som har stor Lighed med det Albaniske. Mod Enden af det 6te Aarhundrede talede man alerede Wlachisk i Thracien. Forfatteren har fundet et vigtigt Spor dertil hos Theophanes. I det 11te Aarhundrede, da disse Wlacher paa hiin Side Donau allerførst forekomme i Historien under dette Navn, beboede de kun Biergene i Thracien, Macedonien og Thessalien, og denne Omstændighed beviser paa det stærkeste deres ældgamle Indigenat i disse Lande. Disse Wlacher vide, at de har engang været romerske Undersaatter og Borgere, hvorfore de og fra gammel Tid af hidindtil har kaldet sig Rumunje eller Romanje, og forkastet det Navn Wlach, som det de ikke kan lide. Formodentlig har Schlaverne bragt det op, og det hedder saa meget som et nomadisk eller omvankende Folk. De tyrkiske Folk har derfor oversat det ved Tjuban, og denne Benævnelse er siden bleven bekiendt i Pohlen og Albanien. Om Wlacherne paa denne Side af Donau siger Forf. kun lidet. De ere oprindelig eet Folk med dem paa hiin Side, og Efterkommere af hine Thracier, som under Navn af Geter og Dacier har spillet store Roller. — Den tredie Afhandling betræffer nogle Ting af den Russiske Historie. De første ægte Russer

Are

vare hverken Schlaver, eller Chosarer, eller Komaner, men Svendske. Disse have selv aldrig kaldet sig Russer (Ruozi Rozi) men de have bekommet dette Navn af Lapper, Finner og Esther, og fra dem have de af Dacien komne Novgoroder og Polotscher Schlaver antaget det, da de vare blevne Naboer af Finnerne, og først bekom Efterretning om de Svendske. I de første Aarhundreder efter den Russiske Stats Grundfæstelse havde de Svendske og russiske Schlaver stor Omgang med hinanden, hvorved Navnet Swiar og Swii blev bekiendt hos Russerne. Om Nestor, som skrev henved 250 Aar efter den Russiske Stats Stiftelse ikke melder, eller og ikke har vidst, at man i Rusland til forskiellige Tider har betegnet eet og det samme Folk med de Navne Svii og Rusi, saa giør dette ligesaa lidet til Sagen, som at Anna Commena ikke melder, og formodentlig ikke har vidst, at de Germanier og Nemitzer vare kun eet Folk. Til Nestors Tid var det Navn Svii vist nok det brugeligste iblandt de Russiske Schlaver, og Nestor, der meest har levet til Kiew, vidste vel ikke, at disse Svii hos Finnerne hedte Ruozi. Men han fører Russerne selv fra Scandinavien, indbefatter dem under det Navn Wærniger, siger, at de med Rurik vare komne i Schlavernes Land og forsikrer, at den Novogorodiske Stat af dem har bekommet det Navn Rusland. Gesandten, som hos Keyser Theophil til Constantinopel kaldte sig og deres Folk Rhos bleve i Aaret 829 ved Keyser Ludwig den Frommes Hof erkiendte for Svendske. I det 7de og 8de Aarhundrede har Svendske Konger stærk bekriget Estherne. Det er af Nestor bekiendt, at de Scandinavier har nødt Finnerne i Curland, Liefland, Esthland, og i de øvrige omkring liggende Lande, ligesom og de Novogoroder og Krivitscher Schlaver til at betale Skat: Men det Aartal 859, hvor ved han melder derom, er vist urigtigt, og Skatten er meget tidligere bleven erlagt. Ey alene de Schlaver men og Finnerne have kaldet Rurik og hans Brødre komme fra Scandinavien, og det er disse Finner, som endnu give Russerne det Navn Ruozi. Disse Russer kaelte Scandinaviſk, og Navnene paa Vandfaldene i Dniepern, hvilke Keyser Constantin kalder Russiske i Modsættelse af Schlaviske, ere Schandinaviske. Efter Forf. har udført alt dette, forsvarer han sig paa en meget sagtmodig be-

ſkeden og grundig Maade imod Forfatteren af den Nordiske Historie.

Berlin og Stettin. Frid. Henrich Wilh. Martini S. A. D. allgemeine Geſchichte der Natur in alphabetiſcher Ordnung mit vielen Kupfern nach Bomariſcher Einrichtung. Erſter Theil. von Aa bis Alaun. Mit Preuß und Sachſ. Privilegien. 1774. ſt. 8v. Uden at undersøge, om det alphabetiske Foredrag i Almindelighed er fordeelagtig for Videnſkaberne, og om det ikke er bedre at fylde Hovederne med alle Slags Systemer, kan man ey andet end anprise denne allgemeine Geſchichte der Natur, som et Værk, der maae være alle Elskere af dette Studium en behagelig Skienk. Dem til Behag, som fordømme alle Franzøsiske Dictionnairer, og som maatte lade sig afskrække ved Bomares Navn, vil man udtegne hvad Hr. Martini siger om sin Forgiænger: „Alle Hr. v. Bo„ mare's Forgiængere lode det beroe med at beskrive ethvert „ Creatur, ethvert Legeme, uden Hensigt til deres For„ vandtskaber og Systematiske Forhold, saa godt, som de „ ere blevne dem bekiendte. De fleste fattedes de rige Kil„ der, hvoraf de Nyere kan øse med saa megen Fordeel, „ eller de blive dog ikke saaledes nyttede, som ved deslige „ Værker nødvendig maatte have skeet, om de skulde stifte „ den forventede Nytte. Men det er virkelig ubehageligt, „ og intet mindre end undervisende, naar man læser ufuld„ stændige Efterretninger om Naturens fremmede Producter „ og til sidst bestandig bliver uvis om, til hvad Slægt eller „ Art man skal henføre dem. Hr. v. Bomare havde den „ Lykke at en Buffon, Briſſon, Bonnet, Lyonnet og „ andre store Mænd, havde afhandlet visse Deele af Natur„ historien med den Fuldstændighed og Orden, som man „ kan vente i en Videnskab, hvor hver Green alle Aar frem„ bringer nye Qvister. Man maae desuden endnu sige Hr. „ v. Bomare dette til Berømmelse, at alle hans Efterret„ ninger ere langt fra den afskrækkende Tørhed, som man „ anmærker i de fleste Alphabetiske Værker af den Art. Hans „ Bemøyelser sigtede overalt ey alene til at tilfredsstille Nys„ giærrigheden og den billige Lyst til Fornøyelse, men og en „ ædel Forlængsel efter grundige physikaliske Indsigter. Han

„ søgte

„ søgte derfor ved Henviisninger at føye tilsammen, hvad „ den alphabetiske Orden havde adskilt i Sammenhængen. „ Ham lykkedes frem for andre den svære Kunst, af et be„qvemt Dictionaire tillige at giøre et virkeligt Systeme.“ Hr. Martini's Fortieneſter om dette Værk ere ikke mindre store. Thi foruden det, at han kunde bruge og virkelig har brugt, en Spallanzini's, Basters, Millers, Gledisch's, Pallas's, Walchs, Beckmans, Erxlebens, Schrebers, Tilius's, von Muers, Günthers Müllers, Schröters, Götze's o. a. fl. Skrifter, saa har han og hist og her tilføyet egne Bemærkninger, med Fordeel og Valg anvendt sin vidtløftige Belæsenhed i Journaler, og i Besynderlighed hyppig tilføyet de for lærde Læsere saa uundværlige Synonymer; hvilke ere væsentlige Fortrin, som den Franske Original ikke har. Udførlige ere i denne Deel de Artikler Aal, Achat, Ackerschnecken, Adler, Ætna (endskiøndt den Materie om ildsprudende Bierge, bliver og afhandlet under den Artikel Berg) og Affen; men næsten for vidtløftige ere de Artikler Adlersteine og Admirale. Den Artikel Aberglauben havde vel ikke her behøvet en egen Afhandling, men er dog læseværdig og underholdende, da den forestiller overtroens vrange Indbildninger om naturlige Ting. Man ønsker, at den arbeydsomme Hr. Martini ikke ved nogen Ting maatte forhindres i dette saa angenemme og brugbare Værks uafbrudte Fortsættelse.

* * *. **Sammlung verbesserter und neuer Gesänge als ein Vorschlag zur Verbesserung des Markgräfl. Badischen Gesangbuches. 1774. 415. S. 8v.** I vore Tider (siger Rec.) da en Mængde Religions-Fiender med Begiærlighed griber efter alt hvad som kan tiene til Spot, og saa mange Vankende ved et Anstød bringes til Fald; da endogsaa hos Religionens Venner selv Andagten meget bliver forstyrret ved Spotterier over dette eller hiint Barnagtige og Urimelige i vore offentlige Bøn- og Sang-Bøger; hvor stor en Skade har da ikke Kirkernes Forstandere at forsvare for Gud og Verden, i det de endten af Efterladenhed eller allehaande ubetydelige Forevendinger forsømme at sætte de smukke Sange, som allerede ere for Haanden i Stedet for de for den største Deel saa nedrige, svadsagtige, pøbelagtige og

tankeløse Sange, som næsten alle Sangbøger i vore Lutherske Menigheder ere fulde af! Med desto større Fornøyelse, anmælder man os forbenævnte Samling, som er bleven forfærdiget for den Markbadiske Kirke. Ved de gamle Sanges Forbedring har man betient sig af det Schlegeliske Arbeyde, og føyet nye dertil, hvilke ere saaledes geraadne, at man dog ikke finder noget betydeligt Anstød. De nye Sange ere fornemmelig tagne af Gellert. Indretningen er i det Gandske god. Kun den moralske Deel er for fattig, hvori den Zollikoferske Sangbog immer bliver mønstret. De tilføyede Bønner behøve endnu en nøye Giennemsigt. Mindre rige paa Ord, og mere paa Ting, mere folkemæssige og aanderige maatte de nok være. Enhver Religionens Ven vil imidlertid veisigne alle Dem, der har Deel i et saa nyttig Værk.

Paris. Claudius Thomas Wilhelm Guibert du Prevot, en Læge her, som kalder sig Medecin Consultant & correspondent du Roi de Danemark, har i Aaret 1773 ladet aftrykke paa 63 Sider i 4to en Memoire imod Facultetet selv, hvori han hos Parlementet beklager sig over sin Udstødelse. Han har opfunden et Vand til at forekomme den geile Syge, hvoraf en gandske Cur ikke kom til at koste over 30 L. og har i nogle Aar betient sig af samme med Fordeel endogsaa ved Syge, der vare ham tilskikkede fra Facultetet. Det mishagede Facultetet, at dette endogsaa skulde forebygge Anstikning, og man kaldte det skadelig for gode Sæder. Det behagede dem og ikke, at Hr. G. selv solgte dette Vand, og at Vandets Lægekraft bliver anpriist paa en trykt Seddel. Han blev derfor udstødt. Men Hr. G. formeener, at Decanus selv har udfærdiget denne haarde Dom uden Facultetets Forevidende. Det er ikke imod gode Sæder, om man forebygger Anstikning. Et hemmeligt Hielpemiddel er ikke utilladeligt, og at det holdes hemmeligt er snarere nyttigt, saasom en slet Tilberedelse af Middelet bliver forekommet. Det tilkommer desuden ikke Facultetet at udstøde dets Medlemmer o. s. v. Parlementet har endnu ikke dømt i Sagen.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 38.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 21de Septbr. 1775.

Kiøbenhavn. **Medicinſch-chirurgiſche Bibliothek.** Pleas'd to commend, yet not a fraid to blame. *Pope.* **Erſten Bandes. Erſtes Stück.** 1774. 168 S. i 8vo. Den ubenævnte Forfatter har ikke været meget for i nogen Fortale at giøre Læſeren Regnſkab for Plan, Indretning eller Øyemærke af denne ſin Journal. „Man vil dog „altid, ſiger han, bedømme Bogen efter Bogen og ikke efter „Fortalen," og det vil gaae en ſaadan Fortale, „ey anderledes end Erobrernes Manifeſt, der ikke vil overbeviſe „nogen, om ikke Sagen ſelv er retfærdig, og blive laſter af „de Misfornøyede." For da at dømme af Bogen ſelv, ſaa ſees hans Øyemærke at have været, først at bekiendtgiøre for udenlandſke Læſere, hvad vigtigt indenlands, og for Indenlandſke, hvad vigtigt udenlands kommer for Lyſet i det Mediciniſke Fag af Videnſkaberne; dernæſt ogſaa at levere nogle til ſamme Fag henhørende egne Biedrager, tilligemed andre mediciniſke Efterretninger, og derved at give ſig ſelv ſom Dommer til Priis for dem han har dømt. Hvad Plan og Indretning angaaer, da er den den ſamme, ſom i andre Journaler, at Skrifterne anføres under Titel, Aarstal, Sted og Forfatters Navn, dog af andre Sprog tillige overſatte paa Tydſk, og derpaa følge korte eller lange Recenſioner alt med Recenſentens kritiſke Betænkninger og Anmærkninger, og derhos hyppige og undertiden lidt bidende Vittighe-

der. Det ſidſte kan man vel holde en Læge til gode, der er vandt til at give Piller, og læt kan anſee ſine Skribentere ſom Patienter. Men hvad det første angaaer, da maa man juſt ikke lade Læſeren troe, at man vil giøre Profeſſion af Vittighed. Endogſaa den lille korte Fortale, hvor der mere havde været Sted til en kort alvorlig Underretning om Skriftet ſelv, uden at juſt Læſeren deraf ſkulde, efter nogen Forfatterens Henſigt og Meening, bedømme dets Værd, har ſine Vittigheder; og en ikke alt for billig Læſer kunde tænke, er Fortalen kun ſkreven for at viſe Klygt, og ikke ſaa meget for at underrette mig, ſom Læſer, hvad ſkal jeg da vente af Recenſionerne? Hvad diſſe ſidſte angaaer, da maa vor Danſke Recenſent ſige, Fides ſit penes Autorem, og det i meer end een Henſeende. Om han end troede ſig Indſigt nok til, for at være Meddommer i alt, ſom han dog ikke giør, ſaa dog hverken er det hans Leylighed at giennemgaae de recenſerede Skrifter, mindſt de udenlandſke, for at ſammenligne dem med Recenſionerne, ey heller er det hans Pligt, og den Vidtløftighed, det her vilde udfordre, vilde blive utaalelig for Læſeren. Han kan altſaa kun anføre Journalens Forfatning og Afdeeling med dens Indhold i hver Deel. Nærværende første Stykke har fem Afſnitter. Det første Afſnit indbefatter Recenſioner, Anmældelſer eller Udtog af følgende Skrifter: 1) Pharmacopæa Danica, Regia Authoritate in Collegio medico Haunienſi conſcripta. 2) *Franciſci Jacobi* Med. D. Deſcriptio Methodi Mercurium ſublimatum, corroſivum tutius copioſiusqve exhibendi. 3) A Treatiſe on the venereal Diſeaſe, in three parts, by *N. D. Falk.* 4) Berichte und Bedenken die Kriebelkrankheit betreffend, von Hollſteiniſchen Phyſicis an die Königl. Kammer zu Kopenhagen eingeſandt, nebſt dem darüber abgefaßten Reſponſo, und einem Unterricht für das Landvolk. 5) An experimental enquiry concerning the cauſes, which have generally been ſaid to produce putrid Diſeaſes, by *William Alexander*, Med. D. 6) Plan til Forelæsninger over Jordemoder-Videnſkaben, første Deel. 7) Gedanken von der Arzneywiſſenſchaft und den Ärzten von D. Chriſtoph. Gottlr. Gruner. Vil man have en Prøve paa Recenſentens vel i ſig ſelv muntre og angenemme, men for Skribenten maaſkee vel ſaltede eller bittre Skrivemaade, denne maa nu have fortient ſamme,

eller

eller ikke; saa finder man den her i Begyndelsen af denne Recension, som vi ville anføre: „Da diese Gedanken ganze „drey und vierzig ziemlich stark bedruckte Octavbogen füllen, „so muß man vermuthen, daß Hr. Gruner über seine Herren Subjecte, wenigstens lange genug gedacht hat, wie„wohl die häufig eingestreuten Verslein, zumal die gereimten, allerdings mögen auch Zeit gekostet haben. Es scheint „so gar, daß der Verfasser sich recht hingesetzt hat, zu den„ken, oder Gedanken anzustellen und niederzuschreiben; zu„fällig sind diejenigen gewiß nicht gewesen, die er uns für „dreyßig Groschen verkaufen läßt. Abgebrochene Neben„stunden können zu einem solchen Gebäude von Gedanken „nicht hinreichen gewesen seyn; Hr. Gruner muß ganze „Tage bey seinen Büchern gesessen und geblättert, und ge„dacht, und gedacht und geblättert, ja so lange gedacht ha„ben, daß er sich und seine Gegenstände darüber vergessen „hat. Von der Gewalt der Gedankenmachens hingerissen, „hat er sich nicht erinnern können, wie vielmal seine Gedan„ken von andern sind gedacht, seine Wünsche von andern „gewünscht, seine Worte von andern gesagt worden. Er „hat vergessen, daß der liebe GOtt doch wohl niemals den „Arzt nach seinem Muster zu schneiden oder die taube Welt „der Stimme eines solchen Predigers in der Wüsten Gehör „geben wird. Er hat ganz aus dem Gesicht verloren, was „ein Zimmermann von dem Genie und der Erfahrung des „Arztes geschrieben, und zwar mit unnachahmlicher Stärke „geschrieben hat. Er hat nicht daran gedacht, daß man „vielleicht fragen wird, ob ein so strenger Gesetzgeber, ein „so einbildungsreicher Mahler ächter Aerzte auch wohl zu„weilen einmal von dem Gemälde auf sein werthgeschätztes „Selbst herabgeschielt habe? Wenn Hr. Gruner das gethan „hätte, was mag er wohl in seinem Busen vernommen ha„ben? Ein blähendes: der Mann bin ich? oder ein er„niedrigendes: So ein Mann bin ich selbst eben nicht? Er „hat sich nicht einfallen lassen, daß die kritische Welt diese „Vergleichung gewiß anstellen, und diese schwerlich zu sei„nem Vortheile ausfallen wird. ꝛc." — 8) Experimental Inquiries, part the first, being a second Edition of an inquiry in to the Properties of the Blood, by *William Hewson*. 9) Nachricht von dem jetzt herrschenden Fleck und

Frieſelfieber von D. Wilh. Henr. Seb. Buchholz. 10) Anweiſung, wie grasſierende bösartige Fieber zu heilen, und wie man ſich am beſten hiervor bewahren kan, von D. Bernh. Joſ. Schleiſs. 11) Abriß der Epidemie, welche 1771. und 1772. zu Jena und da herum grasſiert, von D. Chriſt. Theoph. Mayer. 12) Nachricht von dem Fäulungsfieber, welches 1771. und 1772. in Wien gewüthet, ingleichen von der bösartigen Krankheit, welche das Jahr zuvor die Kindbetterinnen zu St. Marx befallen von D. Xav. Fauken. 13) *Rud. Auguſtini Vogel* Prælectiones Academicæ de cognoſcendis & curandis præcipuis humani corporis affectibus. 14) Pharmacia ſeculo moderno accommodata, Autore D. *Chriſtoph Jacob Mellin.* 15) Synopſis Noſologiæ methodicæ in uſum ſtudioſorum Ed. II. aucta a D. *Guil. Cullen.* 16) Chirurgiſche Geſchichte der Königl. Chir. Academie zu Paris, und der chirurgiſchen Societät zu Stockholm geſamlet von D. Olof Acrel. 17) Tanker om Planternes dyriſke Lighed, ved Chriſt. Ernſt. Wilh. Schultze. Man finder her kun en kort og almindelig Anmældelſe af dette Skrift. I det Enkelte har Forfatteren ikke indladt ſig med Hr. Schultze. Den Anmærkning er vel grundet, at Hr. Sch. har drevet denne Liighed saa vidt, ſom han med Hielp af en temmelig varm Indbildningskraft kunde drive den, og, han kunde have føyet til, ved Hielp af den ypperlige Definitions-Kunſt, der i alle philoſophiſke Videnſkaber har giort saa fortræffelig Tieneſte, og hiulpet Philoſopherne til hvad for Slutninger de helſt vilde, om de endogſaa ſtrede lige mod Tingenes Natur, nok der var intet at udſætte paa Slutningsmaaden, hverken i Materia eller Forma, førend man kom til den velſignede Definition, og denne veed man jo udtrykker Tingens Væſen, og dette er ævigt og uforanderligt. Hvad vil man nu meer? Her beroer alt paa det Ord Liv og Livets Definition. Vi ville derom have Læſeren henviiſt til diſſe Kiøb. Efterr. om lærde Sager 1772. II. H. No. 48. S. 777. 18) Betrachtung über das Verfahren bey Inoculation der Blattern ꝛc. 19) Tillæg til Ugeſkriftet Lægen ved M. Friborg. — Det andet Affsnit indbefatter følgende Academiſke Skrifter: 1) Diſſ. *Henrici Calliſen* de Præſidis claſſis Regiæ ſanitatem conſervandi Methodo. 2) Diſſ. *Andreæ Frauſing Fridſch* de Morbillis. 3) Commentatio

medica de acutarum febrium Therapia, autore D. *Jo. Chriſt. Ravert.* 4) Deſcriptiones Plantarum rariorum iconibus illuſtrandæ &c., et Programma af Hr. Juſtice-Raad **Rottbøll.** 5) *A. Fr. Vogel* Diſſ. iſtens Obſervationes qvasdam chirurgicas. 6) Anatome nervorum cervicalium a *Jano Bang.* — Det tredie **Affsnit** indbefatter **medicinſche Nachrichten:** 1) Verzeichniß aller Aerzte, welche auf der hohen Schule zu Kopenhagen die Doctorwürde erhalten haben, geſammlet von Hrrn **Prof. Kall.** 1) Anzahl der mediciniſch-chirurgiſchen Zuhörer, welche ſich zu Edinburg bey öffentlichen Vorleſungen eingefunden. — Fierde **Affsnit** indbefatter kun Beytrag zur Geſchichte der Krankheiten unter dem Armen. Det angaaer fornemmelig den Deel af Kiøbenhavn, ſom kaldes **Chriſtianshavn**, hvis Situation Forfatteren beſkriver, saa vidt den kan have nogen Indflydelſe paa Sundheden, tilligemed de Fattiges Levemaade og Næringsmidler, og dernæſt leverer en Fortegnelſe paa de Sygdomme han der har haft at curere i Aaret 1772., i alt 236 Patientere, og deriblandt 22 behæftede med ſimple vedholdende Febre, 51 med raadne Febre, 11 med Betændelſes-Febre, 26 med Meslinger, 17 med Vatterſot af forſkiællig Art, 21 med Orme, 3 med Skiørbug, 3 med veneriſk Syge, 14 med Fnat, 7 med Svindſot, 6 med Kiighoſte o. ſ. v. — **Femte Affsnit** indbefatter **Theoretiſche und practiſche Kleine Beyträge**, hvilke ere her: 1) **Inhalt der Berichte der Kriebelkrankheit betreffend.** Diſſe Beretninger angaaer ſtykkeviis Sygdommens Hiſtorie, dens Aarſager, dens Cuur, og dens Forebyggelſe. 2) Bemerkung von einer ungeheueren Geſchwulſt im Unterleibe, von Hrrn. **L. Torſtenſen.** — Da vi allerede tillige beſidde dette **Første Binds Andet Stykke** af dette **Bibliothek**, saa ville vi med det ſamme anføre dets Indhold. Det har ligeledes 5 **Affsnitter**, af hvilke det **første** indbefatter Recenſioner og Anmældelſer af følgende Skrifter: 1) **Børnevennen** af **D. J. C. Lange.** Man maa vel her roſe Recenſenten, fordi han har giort den behørige Forſkiæl imellem practiſk Læge og Skribent, og lader ſin Forfatter i første Henſeende vederfares Ret. Men om han ikke for Reſten er alt for barſk i ſin Kritik, eller om han virkelig har Ret i alt, ſom han vel har for en Deel, om han ikke dog kunde have forfattet ſin Kritik i en

mildere og mindre anstødelig Tone, uden derfor at tabe det allermindste af sin angenemme Vittighed, det er noget Læseren selv lætteelig skal kunne skionne, og maa derfor og være overladt til hans Skionsomhed. Overalt er han slet ikke fornøyet med Hr. Lange's Skrivemaade, som vel og har sine unægtelige Feyl. Vi ville anføre et Par Prøver af hans spidse Critik derover S. 6: „Die Zueignungsschrift an Ihro „ Königl. Majestät die Königinn Juliane Marie enthält „ Wahrheiten und Wünsche, die unsere Herzen fühlen, und „ damit einstimmen: diese wenige Seiten machen auch „ den besten Theil des ganzen Buchs aus.“ Nok et andet Journalistisk Træk S. 8: „Ueberhaupt zeigt der Ver„ fasser an vielen einzelnen Stellen sowohl Einsicht und Er„ fahrung, als den besten Willen. Er trägt manche er„ hebliche Wahrheit vor, und bekämpft manches Vorurtheil „ des gemeinen Mannes mit einem Heldenmuthe, wie wohl „ nicht mit Heldenkräften. Sein Bestreben, unsere noch „ immer geschützten Kindermörder, eingesperte Luft, warme „ Kleider, fremde Nahrung u. s. w. zu vertreiben: sein Ver„ such, zu beweisen, daß die beste Kinderdiät mit der von „ dem Schöpfer selbst vorgeschriebenen Lebensordnung über„ einkomme, alles dieß und viele andere Dinge, die man zu „ seinem Ruhme anführen könnte, verdienen freylich, daß „ man ihn noch höher schätzt als vorher, daß man ihn lobt, „ daß man ihm dankt —— —— aber ohne ihn zu mehrern „ Arbeiten dieser Art aufzumuntern.“ Hvad han S. 10 kalder Bombast og Nonsense og Puffe von Beredsamkeit, kunde og burde maaskee i det høyeste med et mildere Udtryk kaldes Vidtløftighed og Udsvævelse. I øvrigt støder han sig over nogle Hr. Langes Udtryk om naturlige Ting, som han holder for alt for gemeene, og derimod andre for den gemeene Mand aldeles uforstaaelige Kunst-Ord. Hvad Hr. L. har kaldet at behandles paa en lumpen Maade, har han oversat auf eine Kanailleuse Art. Er lumpen et gemeent Ord, saa er vel Kanailleuse meer end gemeent. Tilsidst underretter han os om, at denne Recension er for den største Deel Ord til andet taget af den Kiøbenhavnske kritiske Journal, hvis Forfatter han bekiender at staae med sig i den nøyeste Forbindelse. Han har herved forudseet en Indvending, som med Grund kunde giøres ham, hvorfor han nem-

lig

lig har underholdt tydſke Læſere med ſaa vidtløftig Kritik over en Danſk Bog, ſom han ikke dog har kundet anprise dem. Han giver først et Svar derpaa, ſom skal uden Tvil være en ſatiriſk Vittighed over Journaliſter. „Aber (hedder det) „ der Leſer muß auch zuweilen erfahren, was ſo mancher „ Schriftſteller mit Angſt und Weh erfährt, daß Kunſtrich„ ter thun können, oder doch ſo frey ſind, zu thun, was ſie „ wollen. In der That dieſe Herrn erkennen keinen andern „ Recht, als das Recht des Ueberlegenen. Daher müſſen „ ſie auch zuweilen herab von ihrer Höhe, wie es ſchon man„ chem ſchröcklich richtenden Critico ergangen iſt, und noch „ einem jeden ergehen kann, wenn ſeiner Feinde zu viel wer„ den.“ Ja, hvorfor ſkulde og ikke en Journaliſt have ſamme Ret, ſom enhver Skribent har. Det ſkulde gisre os ondt, om Forfatteren ſkulde af Frygt for denne de ſkrækkelig dømmende Journaliſters Skiæbne holde for tidlig op, og man altſaa ſkulde savne ſaa god en mediciniſk Journal, ſom man længe har haft Aarſag at ønſke, hvorfore det vel ikke var af Veyen, om han søgte at give ſine Udtryk en mildere Anſeelſe og forgylde ſine Piller. Thi at ſige Sandhed med en Frihed, ſom er blandet med Mildhed og Beſkeedenhed, det kan vel aldrig ſtode en Critikus fra ſin Høyhed, om han vel og bør tilegne ſig nogen. Ydmyghed klæder ham dog bedſt, ligeſom enhver Skribent. Men hvortil dette vittige, og ſom det ſynes, næſten her utidige Spøg, naar dog det alvorlige og rette Svar paa Indvendingen, ſom bedre lader ſig høre, kommer tilſidſt, ſaa lydende: „Ernſtlich zu reden, ſo habe ich ein „ Buch, das man in dem Altonaiſchen gelehrten Merkur „ ohne Urſache, wo nicht gar, ohne es geleſen zu haben, „ daß gelobt hat, von der rechten Seite betrachten: alles „ mit gebührenden Unterſchiede zwiſchen dem Manne und ſei„ nem Buche,“ og om han kunde have føyet, „alles mit „ gebührenden Nachſicht und Gelindigkeit,“ ſaa havde det været ſaa meget desto bedre. 2) Unterricht von der gegenwärtigen ungekünſtelten Methode, die Blattern einzufropfen von D. Schröter. 3) M. Sue, des jüngern, chirurgiſches Lexicon, 2 Theile. 4) D. C. G. Weis Beweis, daß die Gefährlichkeit der Kinderpocken in einer beſchwerlichen Veränderung des Pockengiftes in wahrem und gutem Eiter beſtehe ꝛc. 5) Chirurgiſche Krankheitsgeſchichte, die Heilkraft der

peruwianischen Rinde betreffend, von J. D. Homberg. 6) Plan til Forelæsningerne over Jordemoder-Videnskaben, anden Deel. Man tør ikke tvile om, at jo Hr. Pr. Saxtorph fortiener al den Roes og Berømmelse, som Recensenten har belagt dette hans Skrift med. Denne har ogsaa lovet at ville være ganske upartieſk i Danske Skrifters Recension. Gid kun ikke Hr. Lange alt for meget var bleven bestemt til et Offer for denne hans Upartieskhed! 7) D. Pl. Fermin Unterricht für das Landvolk, 2 Theile. 8) L. Ge. Gottl Otterdinger Anleitung für das Landvolk in Absicht auf die Gesundheit. 9) D. A. Duncans Abhandlung von Wirkung und Nutzen des Queckſilbers in der veneriſchen Krankheit. 10) Nova Acta Regiæ Societatis Scientiarum Upſalienſis. 11) Sendſchreiben an Herrn D. J. F. Henckel. 12) *Caroli á Linné* Genera Morborum, auditorum in uſum publicata. 13) Obſervationes de Antimonio, ejusqve in morbis curandis uſu autore D. *Guil. Saunders.* 14) J. A. Brambilla Abhandlung von der Phlegmone und ihren Ausgängen. — Andet Afſnit indbefatter af Akademiſke Skrifter ikkun *Fr. Ludw. Bang* Diſſ. de uſu Medico acidi vitriolici. — Tredie Afſnit om Medicinſche Nachrichten, fortsætter Verzeichniß aller Aerzte, die auf der hohen Schule zu Kopenhagen die Doctorwürde erhalten haben. — Fierde Afſnit indeholder Beytrag zur Geſchichte der Krankheiten unter den Armen, nemlig paa Chriſtianshavn, hvor Forfatt. iblandt ſine fattige Patientere, i alt 228, har haft 36 behæftede med vedholdende Febre, 10 med Flodfebre, 56 med raadne Febre, 15 med Kopper, 10 med Vatterſot, 14 med Ormeſyge, 22 med Gnat, 6 med Kighoſte, 5 med Svindſot ꝛc. — Femte Afſnit indbefatter, af theoret. u. pract. kleine Beyträge, ikkun een Artikel, Etwas zur Geſchichte des entkünſtelten Blatterbelzens. — Man har Aarſag nok til at ønſke denne Journals Fortsættelſe, da den giør i Besynderlighed Danske Læsere en dobbelt Tieneſte, med tydske og danske Skrifters Recenſion og Anmældelſe. Om Forfatterens Indſigt og Duelighed vil og ingen tvile, ſom kiender ham, eller blot læſer denne hans første Prøve. Men hans Vittigheder, Indfald og Haranger, ere hyppige og tager en Deel Rum op, ſom kunde ſpares til det, ſom er vigtigere og alvorligere.

End-

Endogsaa i den blotte Anmældelse af Skrifter, hvoraf dog strax følger en udførlig Recension, lader det som Forfatteren har ikke kundet bare sin bittre og barske Vittighed til rette Tid, for Ex. S. 37 under **Frankfurt an der Oder**: „Strauß hat 1773. „ auf sieben Bogen einem Beytrag zu gedruckter Maculatur ge„liefert, der vermöge des weichen Papiers, daß Hr. **Strauß** „ dazu nehmen lassen, zu einem unumgänglich nothwendigen „ Gebrauche geschicht, und vermöge der Schrift, womit er „ es betrucken lassen, zu baldiger Erreichung des naturge„ mäßen Endzweckes sehr beförderlich ist. Denn das, was „ man auf diesen Bogen liest, hat die größte Analogie mit „ den Brechweinsteine: in grössern Dosen gelesen, machtes „ brechen; braucht der Leser es aber, wie wir hoffen und „ anrathen, in einzelnen Blättern, so wirkt es gelinde per „ alvum. Auf einer Seite dieser Lazierkladde, steht mit „ großen Buchstaben über dem nachdrucklichen Bilde eines „ pausbackigten Jungen, **Chirurgische Krankheits„ geschichten** ꝛc." Læser man nu videre fort i den temmelig vidtløftige Recension af saa slet et Skrift, saa skal en blødhiertet Læser næppe kunne bare sig for at grøde over den arme unge Forfatter, saa ynkelig han er medhandlet, og maae tilstaae, at ham som Skribent næppe kunde vederfares en større Ulykke, end at falde i saa ubarmhiertig en Recensents Hænder, der allerede i Skriftets Anmældelse bryder frem med Satirens hele svære Skyts imod ham, der dog var saa læt at fælde. Lad ham have fortient al denne Strænghed, saa bliver det dog immer Spørsmaal om en Recensents Strænghed altid bør i lige Grad svare til en Skribents Fortieneste? Men man maae forstaae Spørsmaalet ikke om den Strænghed i at sige Sandhed med Frimodighed og Grundighed og en mild Beskedenhed; thi af denne bør man vel intet eftergive; men om saadan en Strænghed, som den der allerede yttrer sig i foranførte Anmældelse og herskер over alt i dette Skrifts Recension. Recensenten har selv mærket, at denne behøvede Forsvar, og han forsvarer den saaledes: „ Der gute „ alte **Homberg** (Skribentens Fader) und seine Freunde, „ und der Kunstrichter, den das Verfasserchen durch lieblichen „ Weihrauchdampf besänftiget hat, und alle Macenen jun„ger Genies und aufblühender Talente, werden über diese „ bittere Recension zürnen. Man wird sagen, daß von

„ Kopenhagen selbst eine Sammlung von nicht völlig reifen „ Versuchen angehender Wundärzte geliefert worden, und „ daß der Herausgeber derselben, um die Nachsicht der Kunst„ richter und den aufmunternden Beyfall der Kenner dienst„ lich ersucht habe. — Aber die Kopenhagner Chir. Societet und deren Vorsteher haben sich nicht den prahlerhaften „ Ton erlaubt, der in den recensirten Kladde herscht: sie „ haben ihre Arbeiten nicht in die Welt geschickt sich der Hei„ ligen Nothdurft anzunehmen (NB sigter til Skribentens „ Motto: Wer da weis, gutes zu thun, und thuts „ nicht, dem ists Sunde) und der Unwissenheit zu steuern, „ wie Herrn Hombergs Söhnlein thun wollen; sondern „ ihren Fleiß und Wißbegierde zu zeigen. Nichts hindert „ den Fortgang junger Leute in den Wissenschaften nachdruck„ licher, als die Einbildung, daß sie schon selbst zur Unter„ weisung andrer geschickt sind.“ Den sidste Anmærkning er rigtig og vigtig, kun at denne Indbildning ogsaa maae være falsk, om den skal lastes. Thi unge Mænd maae heller ikke miskiende deres egen Duelighed, men kiende den med Ydmyghed og Beskedenhed.

Halle. Rudolph von Bünau, Sachsenweimarischen Majors, Anweisung zur Geometrie und Fortification, in wiefern ein Officier, der kein Ingenieur von Profession ist, beyde Wissenschaften nothig hat, und sowohl bey Vertheidigung als Attaqve einiger Posten, oder Zurückzügen und Marschen sich des Terrains vortheilhaft bedienen zu können. 1774. 9½ Ark st. 8v. Med 10 Kobbertavler. I Fortalen handler Forfatteren om en Officiers Egenskaber og Dyder, som vil giøre sin Stand Ære. De Dyder, som maae ziere ham, ere en oprigtig Gudsfrygt, Kiærlighed til Næsten, Tapperhed, Gavmildhed, Høflighed, Maadelighed og Kyskhed. I det han foreskriver Nødvendigheden og Nytten af disse Dyder og anpriser dem, lader han tillige med indflydе forskiællige gode Erindringer, der ey alene vidne om hans roesværdige Tænkemaade, men og ere affattede paa saadan Maade, at de ikke maae giøre et ringe Indtryk paa en ung Officiers Gemyt, som endnu ikke er gandske fordervet. Desuden fordrer han af en, der opofrer sig til Soldaterstan-

den,

den, visse Kundskaber og Videnskaber, uden hvilke han ikke læt kan gisre sin Lykke i Verden. Dertil henhører en grundig Indsigt i Religionens Sandheder, den forngdne Sprogkundskab, at han ey alene har giort sig sin Moders Maal, men og det Franzöfiske og latinske Sprog vel bekiendt; Historien, Geographien og Ingenieur-Kunsten. Hver mangen Officier skulde bedre anvende sin Tid, og tillige antage en mildere og frommere Gemyts-Art, om han fandt en Fornsyelse i Videnskaberne. Han skulde da til alt hvad hans Stand fordrer af ham gisre sig langt habilere og nyttigere end andre, der har Afskye for Alt hvad som kaldes Lært. Forfatteren lover, om dette hans Skrift finder Bifald, ogsaa at ville udgive en Anviisning til de første Grunde i Artilleriet og Fyrværkeriet, og maaskee endnu større Værker. Nærværende Anviisning indbefatter i sig 3 Kapitler. Det første handler om Regnekunsten, men hvori alene viises, hvorledes man kan uddrage Qvadrat- og Cubik-Roden af et given Tal, saasom man allerede maae have giort sig det Øvrige bekiendt, der hører til Regnekunsten, naar man vil bruge dette Skrift. De Forskrifter, som Forfatteren meddeler, ere temmelig fuldstændige, hvortil og søges et udførligt Beviis. Om nogle Forklaringer, som han giver, anmærker man, at de afvige fra de sædvanlige. F. Ex. Han kalder enhver firesidig Figur en Qvadrat S. 72. men S. 32 hedder det „ en Qvadrat opkommer, naar man sætter fire „ lige lange Linier op til rette Vinkler. Et Qvadrat-Tal ud„ kommer, naar jeg multiplicerer tvende retvinklede sam„ mensatte Sider, hvad endten de ere hinanden lige eller „ ikke — Naar jeg a saa multiplicerer den eene Side med „ den anden, saa er Facit et Qvadrat-Tal. Ere nu Sider„ ne hinanden lige og Figuren er retvinklet, saa udkommer „ af deres Multiplication et Rational-Tal. Et Rational„ Tal er saadant et, hvoraf, naar jeg trækker Roden ud „ deraf, indet bliver tilovers, Et irrational-Tal hedder der„ imod ethvert Tal, hvoraf efter Rodens Uddragelse noget „ bliver tilovers.“ Det andet Kapitel handler om Geometrien, hvori forekommer de fornemmeste Forklaringer og nogle Opgaver af denne Videnskab. I det tredie Kapitel om Krigsbygningskunsten gives nogle meget gode Regler, hvilke en ung Officier, der vil vise sig i Krigen, vel har at mærke.

S. 102. forkaster Forfatteren alle Banquets ved en Læt Fortification og erindrer ved den Leylighed noget imod Hr. Oberstlieutenant von Gaudi der antager ved Feldskandser en Banquet af 8 Fod i Breden. Efter at Forfatteren har givet Forklaringer om nogle Ting, som henhøre til Krigsbygningskunsten, saa viser han, hvorledes Defensionen maae indrettes, hvad der er at bemærke ved Tilbagerykkelser og Marscher, og hvorledes en Attaque maae indrettes. Til Beslutning gives nogle General-Regler, hvilke en Officier har at i agttage, der anfører et vis Mandskab i Krigen. Man seer vel, at Forfatteren skriver om Ting, der høre til Krigsvidenskaben af sin egen Erfaring, og at han ved sine Kundskaber mærkelig underskiller sig fra mange af sin Stand.

Strasburg. Commentato historicophilologica de Montibus *Ebal* & *Garizim* Dent. XXVII. 4. Auctore *Joanne Michaele Lobstein* Argent. A. M. 1774. 40 S. 4. Det er bekiendt nok, at man allerede længe har tvistet om, hvilken Læsemaade der bør foretrækkes paa dette Sted, endten den, som den Masoretiske Text indbefatter, eller den, som findes i den Samaritaniske Pentateuchus. De fleste Stemmer har altid været for den Masorethiske Textes Læsemaade; men for den Samaritaniske Text har derimod Whiston, Kennicott og Michaelis i Besynderlighed erklæret sig. Hr. Lobstein træder paa det første Parties Side, og søger med fire forskiellige Grunde at forsvare den Masoretiske Læsemaade imod den Samaritaniske. Hans første Grund er, at alle gamle Vidner vare for den Masorethiske Læsemaade, og at man hverken finder noget hebraisk Haandskrift, eller nogen gammel Oversættelse, hvori Garizim stod i Stedet for Ebal. Recensenten holder ikke denne Grund for meget vigtig. Thi hvis Jøder har indført denne Corruption i deres Pentateuchus, saa maae den være giort i den Tid kort efter det Babyloniske Fængsel eller Templets Opbyggelse paa det Bierg Garizim, og altsaa førend den græske Oversættelse er bleven giort; thi paa den Tid havde Jøderne meest med Samaritanerne at giøre; og sæt, Corruptionen var yngere end den græske Oversættelse, saa veed man, at denne Oversættelse er paa mangfoldige Steder bleven forandret. Den anden Grund har Forfatteren taget af Beskaf-

fen-

fenheden: Bierget **Garizim** har været fuld af Vinbierge, Haver, og Oliebierge; Bierget **Ebal** derimod tør og fuld af de største hvide Steene: det har havt sin Situation midt i det forjættede Land (men Garizim laae strax lige over for); Folket er ikke bleven afholdt ved Træer, Haver, Enge og Vand (men maaskee ved Klipper); paa Bierget **Ebal** har der været en stor Forraad af Steene, saa samme følgelig har været langt mere bequem, at udrette Mosis Befaling med Alteret og de Steene, som skulde beskrives. (Dette har vist noget Skin; men man maatte kun virkelig kunne bevise, at ikke det blotte Decalogus, men langt mere skulde skrives paa disse Steene.) Den tredie Grund tager Forfatteren af Samaritanernes Skiæbne, naar samme blev sammenlignet med Jødernes. Jøderne vare nokſom forsikkrede om, at deres Tempel er det rette Tempel, og bygget paa det Sted, som Gud har udvalgt til sin Tieneste. Samaritanerne maatte ligeledes være overbeviste om, at Bierget **Zion** var det af Gud udvalgte Sted, saasom de efter Jødernes Tilbagekomst vilde tillige med Jøderne have bygt Tempelet paa Zions Bierg. Da Jøderne afslog dem dette, blev det først af dem besluttet, at de vilde bygge en anden Tempel paa Bierget **Garizim**. Jøderne havde altsaa ingen Aarsag til at forderve det forbemældte Sted, men Mistanken falder paa Samaritanerne, som de, der vilde derved forskaffe deres Tempel nogen Anseelse. (Men skulde man tvertimod ikke ligesaa vel kunne sige, at, da Jøderne saae, at Samaritanerne bygde sig et Tempel, paa Bierget **Garizim**, saa forvexlede de Navnet **Garizim** med Navnet **Ebal** af Had imod Samaritanerne, for at berøve dem Alt, hvorved de kunde forskaffe deres Tempel nogen Anseelse? Noget Saadant lader sig vel tænke om deres Ondskab). Hvad endelig den fierde Grund anbelanger, som Forfatteren har taget af hellige og Profanskribenteres Vidnesbyrd, saa troer man, at de færreste iblandt dem betræfte det egentlige Stridsspørsmaal, thi der er ingen iblandt de Christne, som vil stride derover, hvilket Bierg, endten **Zion** eller **Garizim**, der er det af Gud udvalgte og bestemte Sted, men hvilket af begge Folk, der af Had imod det andet har forfalsket Texten. I de mange og lange Noter har Hr. **Lobstein** anbragt megen Lærdom, og man kan overalt ikke nægte, at man jo med Fornøyelse har giennemlæst Afhandlingen.

Biedenkopf. Ausführliche Geschichte der Hessen von ihrem ersten Ursprung an bis auf gegenwärtigen Zeiten. Mit unpartheyischer Feder entworfen von G. F. Teuthorn Hochf. Heß Hofrath. Fünfter Band 1774. 1 Alph. 20. A. 8v. I den omstændelige Fortale handler Forfatteren med tvende af sine Recensentere om deres dadlende Anmærkninger over hans Skrift. Dette Bind af den Midlere Historie indbefatter Begivenhederne fra Aar 1292 indtil Aar 1308. I det første Capitel mældes om Henrich I stes Erklæring til Rigsfyrste og Overdragelsen af Grævskabet ved Verra til Rigslehn. Man vil S. 15 og S. 29 finde en Modsigelse, i det at der først tales om Rigsstandskabets Forhvervelse ved den Førstelige Værdighed og Overdragelsen af en Deel af Heßen, og dernæst siges, som og er rigtigt, at Henrich formedelst sit Dynastie har havt Sæde og Stemme paa Rigsdagene, det er, besiddet Rigsstandskabet. Man formoder Forfatterens Meening maae have været, at han derved har villet forhverve sig Sæde og Stemme iblandt Førsternes Skare. Han er ikke af den Meening, som nogle paastaaer, at under Eschwege og Bomöneburg hele Heßen er bleven overdragen til Lehn, og beviser dette med Documenter. Herved meddeles nærmere Efterretning om begge bemældte Steder. Det andet Kapitel leverer Heßernes Begivenheder under Henrich den første fra 1292 indtil Enden af det 13de Aarhundrede, og meget omstændelig oplyses og fortælles de Tvistigheder med Maynz og endnu mere de indvortes Stridigheder, hvilke Henrich den første oplevede med sine Prinzer Henrich og Otto. I det tredie Kapitel forekomme de Heßiske Begivenheder under Henrich den første fra Begyndelsen af det 14de Aarhundrede indtil denne Førstes Død fra 1301 til 1308. Her mældes fornemmelig om Foreeningen af den halve Deel af Herskabet Schönberg med Heßen og Henrich den førstes Character. Det fierde Kapitel indbefatter Efterretninger om Henrich I. Gemahlinder og Familie, hvor man ikke vil savne en besynderlig Flid i Undersøgningen af de forskiellige Meeninger og de derved sig yttrende Vanskeligheder. Desuden er tilføyet en Efterretning om de Hessiske Arve-Hof-Embeder under Henrich I. Det femte Kapitel handler om den Hessiske Kirkehistorie under Henrich I, de geistlige Retter,

nogle

nogle Klosteres Stiftelse til denne Tid, Tempelherrernes Udryddelse. Det siette handler om de Hessiske Landretter, deres Skikker og Sædvaner, og det Syvende om Landretterne i en anden Forstand og de Hessiske Regenteres høyeste Jurisdiction over denne Provintz. I disse tre ugemeen vigtige Affaitter er Kopp om den Hessiske Forfatning billigen lagt til Grund, men ingenlunde blot excerperet, men Forfatteren har og raadført sig med andre Skribentere og for haande værende Documenter. Man kan saa meget mindre laste den Omstændelighed med hvilken her gaaes til Værks, som man maae see paa Forfatterens fornemmeste Øyemærke. Han skriver for sine Landsmænd og for Personer, som staae i Hessisk Tieneste. For dem ere de Begivenheder vigtige og ofte nødvendige at vide, som Udlænderen slet ikke behøver, og som denne heller ikke kan bruge som Elsker af Historien, da derimod en Mand i sit Embede uden al Fare kan være uvidende om Begivenhederne i den store Verden. Det er en aabenbar Ubillighed, om ikke undertiden Uvidenhed, om man vil bedømme Begivenhernes Valg blot efter sin Fornødenhed. Men har man practisk Kundskab om Landsforretningerne, saa vil man vide de Mænd Tak, som give sig den Umage at samle og oplyse endogsaa de Begivenheder, som efter Ansees ere kun ringe og ubetydelige. Disse nytte dem, der staae i Landets Tieneste langt meer, end alle glimrende Maximer og Reflexioner i Hobetal. I de sidste Kapitler har Forfatteren til sin Fordeel forandret sin Skrivemaade, og begyndt at udtrykke sig kortere. Recensenten havde tilforn i Henseende til Skrivemaaden henviist Forfatteren til en **Livius** og **Thuanus**, som Mønstre at danne sig efter, hvilket en Altenbergisk Recensent saaledes har fordreyet, som at han skulde have giort ham til den tydske **Livius** eller **Thuanus**.

Göttingen. D. Joh. Andreas Murray **Prof. der Medicin und Botanik, medicinisch-prachtische Bibliothek. 1773.** Forfatteren, som med Aaret 1773 har begyndt at udgive denne Journal, vil alene derudi bekiendtgiøre og bedømme de Skrifter, som høre til den practiske Lægekunst. Chirurgien og Jordemoderkunsten blive derfra formodentlig udelukte, da der allerede i det **Richterische Bibliothek** er sørget saavel for begge disse Videnskaber. En

nøyere Kundskab om sædvanlige og sieldene Sygdomme, en epidemisk Constitutions og Climatets Undersøgning, Liigs-Aabninger, Forsøg med nye Lægemidler, og andre ogsaa med Dyr giorte Forsøg, ville blive de fornemmeste Ting, hvilke Forfatteren i Anmældelserne af større og mindre nye Skrifter vil udtage. Ogsaa af oeconomiske Bøger, Reysebeskrivelser og Maanedskrifter vil han laane hvad som er tienligt til dette Øyemærke, og i enhver Recension mindre see paa Forfatterens Plan, end paa Tingene. Af gode Grunde vil Hr. M. anvende en besynderlig Opmærksomhed paa Engelske og Svendske Skrifter. I Henseende til Skrifternes Alder gaaer Journalen ikke tilbage over Aar 1772. Fire Stykker, som dette første, der indbefatter 24 Artikler skal udgiøre et Bind forsynet med et almindeligt Register. Lægekunsten er uden Tvil den Videnskab, der allermeest behøver at have sin egen kritiske Journal, saasom den nu i alle Lande bliver beriget med saa mange nye Opdagelser, som en Læge, der har Samvittighed og Lyst til at udvide sine Indsigter, maae have Kundskab om, saasom medicinske Skrifters Bedømmelser i lærde Tidender, hvor der ikke kan giøres noget Udtog af dem, aldrig kan tilfredsstille Læseren; saasom det er vanskeligt at anskaffe sig udenlandske Skrifter; og endelig, saasom det er det eeneste Middel, at meddeele Lægen paa Landet og i de smaa Stæder nye Kundskaber og Erfaringer, snarere, end han ellers skulde kunne erlange dem. Et almindeligt medicinsk Bibliothek, som lader os overse og maale de Skrit, hvilke Videnskaben har giort i ethvert Aar, som i sær giorde udenlandske Skrifter og deres Oversættelse udværlige formedelst gode Udtoge deraf, og som ikke blive udarbeydede af een Mand allermindst af Læger af een Skole, var altsaa en høystfornøden Sag, hvis Mangels Afhiælpning Videnskaben har at vente af Tiden og en Forlægger, der tør paatage sig saadant et Værks Befordring til Trykken. Imidlertid maae man behiælpe sig som hidindtil og med Taknemlighed optage enkelte Bidrage til den medicinske Kundskabs Forøgelse og videre Udbredelse af hvad som i den Henseende kan være til almindelig Nytte.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 39.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 28de Septbr. 1775.

Kiøbenhavn. Veyviser ved Hr. Justice-Raad og Professor Andreas Schyttes Lære over adskillige Grene i den Danske Stat, i sær Agerbruget, Handelen, Manufactur- og Fabrik-Væsenet. 1775. 56 S. i 8vo. Hr. Prof. Schytte sætter Rigdom i Overflødighed af raa og tilberedte Vahre. Om Nederlandene siger han, at de ere rige ved en Vindskibelighed, som har trodset Naturen; om Frankerige, at det er riigt formedelst Himmel-Egnens Mildhed, Folkets Flid, og andre Nationers Forfængelighed; om Engeland, at det er riigt ved Handel, Frihed, Credit, bestandig Agtsomhed paa Handelen og Seyladsen, og dets Beliggenhed imellem de nordlige og sydlige Stater. Men hvad siger han da om Dannemark? Han roser de tre første i dette Aarhundrede regierende Danske Kongers Omsorg for Land- og Kiøbstad-Huusholdningens Fremgang, det Overlæg og de Bekostninger, som ere anvendte paa denne Deel af Regterings-Væsenet. Men han sporger: Hvorfor har de ikke opnaaet deres Ønskers Maal? og giver derpaa dette mærkelige Svar: „Vi have Naturen imod os: i vor „Himmel-Egn og vor Beliggenhed paa Jordkloden ligger „den sande Aarsag.“ Vi kalde det her mærkeligt, kun fordi det er dette Svar, der har givet os denne Veyviser, hvad endten saa det i andre Henseender fortiener at kaldes

mærkeligt eller ikke. Nok, det har sat vor Veyviser i Opmærksomhed, og hvad har han da haft at mærke derved. Han frygter, at den af Hr. Justice-Raaden foregivne Aarsag, **Naturen er os imod**, skal sæste Rødder i Danske og Norske Mænds Hierter, at den skal skrække Nationen og gisre den modløs, og betage den sin Tillid til Naturens maaskee endnu ikke tilstrækkelig nok prøvede Kræfter, tildeels, da den skal være yttret paa saadan Maade, „som lætteligen finder „ Biefald hos den Magelige, der ikke gider prøve Naturen; „ hos de Fornemme, der sielden komme i det Tilfælde, at „ skulle prøve den; hos de Flygtige Genier, der uforsøgt an„ tager som Sandhed hvad en bekiendt brav Embedsmand, „ skriver i den ham vedkommende Videnskab.“ I Stedet for at affærdige dette saa vigtige Spørsmaal med saa kort et Svar, vilde han hellere, Hr. Justice-Raaden skulde til det Danske Publikums Oplysning have undersøgt det Spørsmaal: „ Om de mange i dette Aarhundrede med saa stor Orden, „ Overlæg og Bekostning giorte Forsøg, har været tilstrække„ lige nok til at vise, at Naturen ey lader sig tvinge i Dan„ nemark til Nationens større Fordeel, end hidindtil skeet er?“ Paa det man maa see, hvor vigtig han lader den Sag være sig, saa føyer han til: „ Hvad vil Hr. Justice-Raaden svare „ den Læser, der af hans IIte Syh drager disse Reflexioner: „ Danmark kan ikke bekomme Overflodighed af raa og tilbe„ redte Vahrer, mere end hidindtil, og om end dette blev „ mueligt, saa ligger dog Riget ikke bequemt til Handelen og „ Skibsfarten: Halvfiersindstive Aars Forsøg, foranstaltede „ ved de dueligste Regentere med Orden, Overlæg og anseelig „ Bekostning, samt udført af en Nation, der er ligesaa vel „ skikket til store Foretagender, som de sydlige Nationer, be„ viser tilstrækkeligen, at vi hidindtil har arbeydet forgiæves „ paa Overflodigheds Erhvervelse: vore Konger og Ministre, „ hidindtil opfyldte med Mueligheds Haab, har ikke kunnet „ begribe Aarsagen: endelig efter stort Hovedbrud og Penge„ spilde ere vi saa lykkelige, at finde Opdagelsen i dette Skrift: „ **Naturen er os imod**: aldrig skal vi, naar vi vorder „ indsatte i Stats-Embeder, taale eller foranledige nye For„ søg.“ Kort, denne Naturens foregivne **Modstand** er Veyviseren saa forhadt og modbydelig, at han meener, **om end Tanken derom var rigtig, burde den dog hellere**

Hol-

holdes tilbage; hvilket vel er for vidt at drive sin Nidkiærhed; thi man skulde dog i det mindste gisre den Nytte med at bevise dens Sandhed, at man hindrede Folk fra at gisre flere bekostelige og forgiæves Forsøg paa en dem modstridig Natur. Men, forudsat, at den er urigtig og falsk, og at Hr. Justice-Raaden havde efter sin Situation fundet det Betænkeligt, reent ud at sige: **Ikke Naturen saa meget, som vore Indretninger ere Skyld, at Nationen taber der, hvor den burde vinde;** saa meener Vepviseren, at han hellere ikke burde have yttret sig med nogen saadan Reflexion. „Man„ ge Sandheder (siger han) ere af den Beskaffenhed, at de „ bør holdes tilbage, indtil den Periode er oplevet, da de „ formodentlig med Bifald og Tak antages. Men en lærd „ Mand bør gisre et af to, enten nedlægge Pennen, eller „ skrive efter sin Overbeviisning." Herunder synes at fremstikke den Formodning, at Hr. Justice-Raaden skulde have skreven imod sin bedre Overbeviisning af Frygt for at sige Sandhed, og en derpaa grundet Jrettesættelse, og man kunde læt vente, at han ikke vilde stikke den i sin Lomme. Naar Hr. Justice-Raaden har sagt, „at Norden ey kan blive „ riig paa anden Maade i sin **nærværende Forfatning**, „ end ved **Sparsomhed**, foreenet med **Arbeydsomhed**," saa har **Vepviseren** derved erindret: 1) at disse ere de samme Betingelser, under hvilke andre Nationer maa blive det: 2) at Hr. Justice-Raaden ved **nærværende Forfatning** selv pæger paa en anden, og som han formoder, bedre Forfatning, end den nærværende. Men en reen Erklæring, om Statens Ufuldkommenheder i sin Huusholdning, som ved Forbedring kunde afhielpes, vil **Vepviseren** finde i disse Hr. Justice-Raadens mærkelige Ord, som han kalder dem. „Dette be„ tragtet, see vi, at vi enten endnu ikke have det rette An„ tal af Folk, som behøves, eller vor almindelige Huusholds„ ning er ikke det, som den sande Patriot ønsker, den var." Vepviserens Critik herover, som ender sig med en temmelig stræng Bebreydelse, vil man her lade afsætte: „Jeg ynder „ dette Sted i Hr. Forfatterens Skrift. Det er fuldt af „ Sandhed, men for at betiene mig af hans eget Udtryk, „ han har ikke indqvarteret den i den rette Gade. Nu til„ sidst, da han i den hele 11te Sph har givet Nationen Skyld, „ anvender han de tre sidste Linier, ikke for at sige os en

„ aabenbar Sandhed ligefrem (hvilket dog aldrig burde eller „ kunde geraade en offentlig Statslærer til Bebreydelse) men „ paa en saa indviklet Maade, at man ikke bliver denne „ Sandhed vaer, førend man allerede har læst den. Og „ dog er jeg vis paa, han i Nødsfald har en fiin Udtolk„ningsmaade ved Haanden, om denne i Tiden skulde behøves." Hvad nu Veyviseren hidindtil har anført, har kun sigtet til at vise dette, at Hr. Justice-Raaden virkelig yttrer den Paastand, at nemlig **Naturen og Beliggenheden modsætter sig vore Bestræbelser til vor Velstands Forøgelse.** Selv benægter han denne Sætning, og har ydermere holdt det for sin Pligt at retfærdiggiøre, saa godt han har kundet, denne sin Benægtelse. Til den Ende forfølger han Hr. Justice-Raadens hele Betragtning over denne Sag stykkeviis, for at vise det Modsatte, **at Naturen hverken i Henseende til Landvæsenet eller Handelen er os saa meget og saa stærk imod, at jo de begge kunne tage mod Forbedring.** Naar Hr. Justice-Raaden taler om **lykkelige Egne,** hvor Agerdyrkningen skal koste Landmanden langt mindre Arbeyde og Bekostning, end her i Danmark, saa spørger **Veyviseren,** hvad det er for Egne? og vil hverken lade **Holland** eller **Engeland** gielde derfor. Ved den Leylighed er ham indfalden det Spørsmaal: „Er det maaskee „ det Land, ubi porci cocti ambulant?" I øvrigt har **Veyviseren** S. 4 givet en saadan sin almindelige Betænkning over Hr. Justice-Raadens Skrift: „ Det priselige og Natio„nen behagelige Arbeyde, Hr. Justice-Raaden har paataget „ sig, moysommeligen at samle Staternes Regieringsmaade „ af en Mængde mestendeels udenlandske Skrifter, er jeg „ forsikret, han selv anseer at være af mindre Vigtighed, „ end det Arbeyd, at giøre denne Kompilation anvendelig „ paa Fædrenelandet; ikke alene ved at forestille os, hvorledes andre Nationer have indrettet og fra en Alder til den „ anden forbedret deres Statshuusholdnings enkelte Deele, „ men i Særdeleshed ved at lære os, hvilke Maader, helst i „ det egentlige oekonomiske synes fordeelagtigst for de to Na„tioner, i hvis Sprog, og til hvis Underviisning han skri„ver." Mere ville vi ikke anføre af dette Skrift, og det anførte kan uden Tvil være nok, for i Almindelighed at overse dets Indhold, og hvad som i Besynderlighed kan have

fø-

foranlediget den Fortrydelse, med hvilken det er bleven optaget i den Besvarelse, som vi næst herefter ville anføre.

Sorøe. Aletophilus og Sincerus **i Anledning af Veyviseren** ved Schyttes **Lære over adskillige Grene i den Danske Stat, i sær Agerbruget, Handelen, Manufactur- og Fabrik-Væsenet.** —— Et adeſt reſonabilis Echo. Først en liden Indgang, hvor i Controversen lignes med en Comoedie, i hvilken en **Pasqvin**, under Navn af **Veyviser**, spiller Harlegvins Rolle i Selskab med en heel Flok **Kaagte Sviin.** (Det skulde vore Læsere ikke have forstaaet, hvis ikke vi havde anført Veyviserens ubi porci cocti ambulant.) Men det er ikke den eeneste Parallelismus, som Veyviseren maa holde ud, og som han til deels kan takke sine **Kaagte Sviin** for. Han er en **Gøgler**, som **Aletophilus** har sat sig for at udpibe, en **Donkiskot**, hvis Hierte er ondt og Tænkemaade elendig. „Havde Oxen i Fablen ikke røbet „ sig med de store fæle Horn, kunde han, inſalutato hoſpite, „ have passeret Toldstedet, og paa en lumsk Maade besveget „ Tolden. Tolderen kunde have taget ham for et Æsel; „ men nu maa han trækkes frem ved Hornene. Dette er „ alene en Fabel, som jeg kan vise dem i NB. min Compila„ tions 28 Deel 40 Kap. 60 Sph." Videre forelæser **Aletophilus** sin Veyviser nok et Par Fabler om **Ræven i Faare-Skindet**, og det **Sokratiske Æsel**, og med Applicationen af det sidste gaaer han Veyviseren saa tæt ind paa Livet, som han vel kan komme. „Fabelen lærer (ſans comparaiſon) „ at et fornuftig Menneske faaer den ædelste Hævn over den „ Nedrige, ved at foragte Ulret. Virkeligen jeg tænkte som „ **Sokrates**, jeg vilde ved en ædelmodig Foragt have for„ bigaaet deres Nedrigheder; men hvad skulde jeg giøre? ꝛc." Paa denne **Veyviserens** Erindring, at Hr. Justice-Raaden burde have sagt reent ud, **ikke Naturen saa meget, som vore Indretninger** o. s. v. har **Aletoph.** givet en Replique, som seer meget alvorlig ud: „Nu er det min Tour, nu gy„ ser jeg: virkeligen jeg **gyser ved denne Tankes Rodfæ„ stelse i Danske og Norske Mænds Hierter** —— aldrig „ komme saa nedrig en Tanke ind i en ædel Siæl. —— Jeg „ ærer Danmarks og Norges Auguster og Titer. Jeg op„ høyer deres faderlige Omsorg for Fædernelandets Vel i mit

„ Hierte. Jeg ærer oprigtigen deres Colberter og Seckendorfer, der i deres dem anbetroede viatige Embeder have „ haft deres Herrers Ære og Landets almindelige Bedste til „ Øyemeed. Jeg vilde nævne nogle af deres fortræffelige „ Huusholdnings-Arbeyder i Staten (det er mig umueligt at „ nævne alle) men jeg er overbeviist om, at ingen ædeltænkende Dansk Patriot vilde holde mig tilgode, at jeg nævnede deres ærede Navne og deres priselige Arbeyder i dette „ Kiævlerie, som de, Hr. Veyviser, har aftvunget mig." Og paa det man maa see, hvor alvorlig han meener det, da høre man ham paa den sidste Side i samme Tone: „ Alvorligen, Hr. Veyviser! **Forsynde dem aldrig mere saa „ grovt, at de formaste dem, indtil offentligen at „ tale uanstændig om de priselige Indretninger, som „ de bedste Konger, understøttede af veltænkende Ministre, der baade have viist sig at være deres Herrers troe Tienere, og deres Medborgeres oprigtige „ Venner, have foranstaltet til Landets Ære og Flor.**" Hvad Hoved-Qvæstionen angaaer, nemlig, som den i foranførte Veyviserens Skrift findes bestemt (thi anderledes at bestemme Statum Controversiæ til nogen af Parternes Fordeel strider imod Recensentens Oprigtighed og hører ikke til hans Pligt) da har Aletophilus anført mange og adskillige enkelte Exempler, af hvilke Veyviseren skal indsee det, som vel aldrig nogen Fornuftig skulde ville nægte, at **Naturen i Tusinde Tilfælde, i Norden og Østen, i Sønden og Vesten, er det arbeydende Folk imod** (S. 24.) Saasom Hr. Aletophilus overalt begegner Veyviseren fra først til sidst med det samme spottefulde Spøg; saa fordrister Recensenten sig slet ikke til at sige, hvor vidt det kan have været hans Agt egentlig at indlade sig med sin Modstander over Qvæstionen i sin egentlig fastsatte Stand- og Middel-Punkt. Saa meget er vist, at han selv har erklæret sig det for en Skam, at han her skulde give sig af med saadan en Veyviser, som han slet ikke behøvede. Det synes og, som han med denne sin Replique mere har vildet yttre sin bittre Fortrydelse over nogle de Veyviserens Udtryk, Formodninger og Bebreydelser, som vi oven til har anført, end indlade sig med ham i nogen udførlig Disputation over Sagen selv. En Recensent, som endelig skulde eller vilde sige sin Betænkning

over

over denne Controverse, synes med Sandhed at kunne sige paa den eene Side, at om Veyviseren nu herpaa driver Hiem med sine kaagte Sviin (at man skal tale derom i Aletophils Tone) og har intet at sige til deres Forsvar imod den Væmmelse og Forstrydelse de har foraarsaget, saa havde han giort bedre, om han aldrig havde drevet dem ud; og paa den anden Side, at, naar han blot som Antagonist havde fortient denne Besvarelse, saa havde han hellere fortient slet ingen, hvis ikke ellers nogen anden besynderlig Aarsag fordrede den. Thi den Ret bør man altid tilstaae en forsørnet Autor, at han kan have sin gode Grund til at tale og svare der, hvor en anden uden for hans Omstændes Cirkel skulde ville meene, han burde have tiet. I øvrigt har vor Recensent overalt slet ikke kundet tage Partie. Thi deels er Hr. Justice-Raaden en Mand, som altid selv er i Stand til at forsvare sin Ret, uden at behøve nogen Recensents Medhold; deels har Aletophil beslutret sin Replique med den Franske Sententz: Pour finir d'un trait de latire, un Sot trouve toujours un plus Sot, qui l'admire. Altsaa skulde Rec., ved overalt at tage Partie med Hr. Justice-Raaden, kun meget vanære ham selv og hans for en Sot erkiendte Antagonist, men ved at holde med denne, selv blive den største Sot; hvorfor han meget betakker sig. Vil Veyviseren ingen Sot være, saa forsvarer han sig nok selv, om han kan, og vil han da lade de kaagte Sviin blive Hiemme, om han selv skulde ville komme igien, saa kunde han maaskee blive bedre modtagen. Veyviseren er ellers bleven opfordret til at give sig tilkiende. Dog gior han det nappe, om han vil igiendrive denne Aletophils Formeening, at han skulde være et vildt ungt Menneske, der har vildet slaae sig til Ridder paa en Professor i Sorøe: thi den der for bestandig skiuler sig, agter vel ikke at blive Ridder. Hvad ellers Hr. Aletophil i Besynderlighed har ladet sig være anstødelig, er den Titel af Compilation, hvormed Veyviseren har, som han meener, vanæret hans Skrift, og for sin Part har han ved Compilation ey kundet forstaae andet, end Bestehlung fremder Schriften, hvilken Forklaring han selv saaledes paa Tydsk har fremsat, paa det, siger han, læg Folk ikke skulde forstaae det og høre Skam paa dem. Men intet har været ham saa modbydelig, som Veyviserens kaagte Sviin, og han truer,

om han kommer tiere frem i dette Svine-Sæskab (i saadan Tone taler han overalt derom) da at ville bruge sin hele Compilation imod baade Hæren og Anføreren ꝛc.

Kiøbenhavn. **Beviis, at Hr. Justitzr. og Professor Schytte ikke er Forfatter af det i Sorøe udkomne Skrift under Navn af Aletophilus og Sincerus, tilligemed nogle indsendte Anmærkninger fra en anden Autor.** 1775. 3 A. 8v. Her er Veyviseren med sit Svar paa det under Aletophils og Sincers Navn udgivne Forsvarsskrift imod Veyviseren for Hr. Justitzraad Schytte i Sorøe og nogle hans i sit Skrift om **Staternes indvortes Regiering** yttrede Paastænde om Naturens Modstridighed, som af Veyviseren er bleven anfægtet. Nærværende Replique er stilet som en kritisk Recension af Aletophilus og Sincerus, og den begynder i denne mærkelige Tone, hvoraf man seer, hvorledes Veyviseren i det øvrige her har grebet sin Sag an. „Duelighed hades „ og forfølges. Onde Mennesker opfinde en Mængde Midler „ for at plage den duelige Mand, og iblandt disse Midler „ synes de meest utaalelige, som styres ved en skiult Haand. „ I disse Dage seer vi en mærkelig Prøve paa dette Slags „ Ondskab. En unævnt Mand fordrister sig i en duelig og „ berømt Professors Navn at udgive et Forsvars Skrift, „ hvis Indhold er saa elændig, at man ikke kan læse det, „ uden at blive væmodig over hans slette Tilstand. Fra en „ lærd Mand kan det ikke komme, thi Hovedsagen lader „ denne ynkværdige Forfatter uberørt, da det dog er denne, „ som en lærd Mand angriber, saafremt han har i Sinde „ at forsvare sig. Han derimod giver Hovedsagen til Bedste, og søger sin Frelse i de udvalgteste Skiælds-Ord, „ Grovheder og Urimeligheder. Han tager fat paa nogle „ enkelte Udtryk, driver og vender dem efter sin Smag, og „ i Kraft af denne Smag giør han Anmærkninger, som ere „ en lærd Mand høyst uværdige." I øvrigt stiller Veyviseren sig an, som det er ham meget om Hr. Justitzraadens Ære at giøre, og som det har været hans Forsæt hermed at forsvare ham og at redde ham fra den Mistanke, Publikum ellers maatte fatte derom, at Skriftet Aletophilus og Sincerus maatte virkelig være kommen fra ham, og for Resten hen-

henstiller han det til Hr. Justitzraadens egen Betænkning, om han selv med nogen sin egen Erklæring vil betage Publikum denne Mistanke. Han paastaaer, at han ingenlunde er igiendreven, men at han staaer endnu for fuld Værd, og at han aldrig kan fældes anderledes end ved rigtige Fornuftslutninger og tilstrækkelige Erfaringer. Det Ord Compilation, som Aletophilus paa Hr. Justitzraadens Vegne har fundet sig saa høyligen fornærmet over, vil Veyviseren endelig have brugt i en uskyldig Meening. Han ønskede kun, at Aletophil havde kun raadført sig med Hr. Justitzraaden derom, og da formoder han, at denne skulde selv have meddeelt ham følgende Oplysning derover „**Compilation** er et franſk „ Ord og findes i alle nyere Ordbøger tagen i den mildeſte „ Bemærkning. Den lærde du Chene, som af en Mængde Skrifter og Specialhiſtorier har ſamlet l'Hiſtorie d'Angleterre, l'hiſtoire des Cardinaux François, l'hiſtoire „ des Papes m. m. kaldes udi Franſke Skrifter og Recenſioner fameux Compilateur, grand & habil Compilateur. Jeg kan altſaa ikke vredes derover, at Veyviseren „ kalder mit Værk en Compilation, allerhelſt, da han forud „ forklarer, at mit Værk er et priſeligt og Nationen behagende Arbeyde, møysommeligen ſamlet af en Mængde „ Skrifter, et Værk af Vigtighed. Compilation bruges „ nu ingenſteds for at bemærke **Beſtehlung fremder Schrifften**, dertil bruges det Ord **Plagiat**. Naar J paa ſaadan ulærd Maade vil commentere i mit Navn over Veyviſeren, ſaa gisr J mig til Idiot, i Stedet for at forſvare mig. Lad os for et Øyeblik antage, at **Compilation** af nogen engang var bleven brugt i ond Bemærkelſe, „ hvorfor vil J, at jeg ſkal tilegne mig den? Jeg vil oplyſe dette med et Exempel. Peto i det Latinſke har adſkillige Bemærkelſer. Contexten bør lære mig, i hvilken Bemærkning Jeg ſkal tage det. En Mand, ſom med fredelig og høflig Mine nærmer ſig til mig, og begynder en latinſk Tale med det Ord peto, fortiener ikke, at jeg bliver „ hidſig og grov, eller at jeg raaber om Hielp, eller griber „ til Nødværge, fordi peto med viſſe Tillægs-Ord betyder, „ **Jeg dræber, ſkyder, ſtrangulerer, kaſter, forfølge** o. ſ. v. Er Aletophilus forvoven nok for at ſætte „ ſin Ære paa Spil, ſaa vil jeg dog have mig forſkaanet,

„ ellers nødsages jeg offentligen at miskiende Eders Apolo-
„ gie.“ Iligemaade vil han og have sig forsvaret i Hen-
seende til det Udtryk, ubi porci cocti ambulant, som en uskyldig og til ingen Fornærmelse for Hr. Justitzraaden sigtende Skiærs, hvormed han blot har vildet betegne et idealiskt lykkeligt Land, der ikkun er til i en Forfatters Indbildning, ligesom og andre skiemtende Forfattere har betient sig af deslige Udtryk. Men der er Intet Vepviseren med større Eftertryk og alvorligere har forsvaret sig imod, end de Steder hvor Aletophilus har vildet giøre ham skyldig i en Forbrydelse mod de bedste Danske Konger og deres Ministers.
„ Saadanne Konstgreb (siger han) anvendes i disse oplyste
„ Tider forgiæves, ligesom de og ere nedrige i sig selv, og
„ aldrig bruges uden af anfægtede Skribentere, der ere i
„ Knibe, og ikke kunne hiælpe sig deraf. Saadanne ulykke-
„ lige Indfald kan aldrig have Hiemme i Hr. Justitzraad
„ Schyttes Hierne. Dertil er han alt for lærd og ærlig.
„ Men en Aletophilus kan man holde det til gode, at han
„ raaber om Hiælp i Nød skiønt ingen giør ham den Ære
„ at høre ham.“ Vepviseren har i den Henseende (det kan ikke nægtes) yttret mærkværdige Tanker, og deriblandt har følgende vel ikke den mindste Eftertryk „ Er Aletophi-
„ lus en Ven af H. J. R. S. saa misbruger han Venska-
„ bet indtil den høyeste Grad af Fornærmelse. Han vil for-
„ svare Hr. J. R. og blotter ham, som den, der har mod-
„ sagt sig selv, ikke i smaa Ting, men i de allervæsentligste
„ og betydeligste. Vepviseren vil han revse, og opægger
„ Publikum, jo Regieringen selv imod ham, fordi Vepvi-
„ seren siger: Vore Indretninger ere Skyld deri, at
„ Nationen taber der, hvor den burde vinde. Men
„ Hr. J. R. S. tør gierne sige med tydelige Ord: Vores
„ almindelige Huusholdning er ikke det, den sande
„ Patriot ønsker, at den var. Jeg troer det eene indehol-
der ikke mere Ondt, end det andet. Er Tanken nedrig
hos Vepviseren, saa er den det ikke mindre hos Hr. Ju-
stitzraaden. Gyser Aletophil ved denne Tankes Rodfæst-
ning i Danske og Norske Mænds Hierter; og er det for
denne Tankes Skyld, at Pligt og Samvittighed har be-
falet ham at tale; saa er Vepviseren og Hr. J. R. S.
lige skyldige for Dommen, thi de har begge paastaaet et

„ og det Samme, dog med den Forskiæl, at Hr. J. R. S. „ vidtløftigen modsiger sig selv paa adskillige Steder i sin „ Statslære, da derimod Veyviseren bliver sin Sætning „ troe, og er sig altid selv liig." De af Aletophil anførte enkelte Exempler paa Naturens Modstand i visse Tilfælde nægter han for den største Deel ikke, men viser, at de ere den Satz, hvorom her tvistes, uvedkommende, og nægter gandske den Følge „at Danemark (formedelst denne Natu- „ rens Modstand i visse Tilfælde og til visse Tider) ikke skul- „ de kunne faae betydelig større Overflødighed eller større „ naturlige Rigdomme, end hidindtil." Tilsidst erklærer Veyviseren, at han slet ikke er et vildt ungt Menneske, der har vildet slaae sig til Ridder paa en Professor i Sorøe, men at han er en boesiddende Mand og i lige Alder med Justitzraaden, og at det har været hans Kald i mange Aar, som Embedsmand, Recensent og Medborger i Staten at sige Sandhed efter sin Indsigt. End ydermere er denne Veyviserens Replique understøttet af en anden Anonyms med nogle for Hr. Justitzraaden vist ikke fordeelagtige Anmærkninger, hvilke vi gandske overlade til Læseren. Man maatte ønske, at enhver Controverse var saa god at hitte Rede udi som denne, thi saa kan enhver Læser selv lættelig dømme, og en Recensent behøver blot at skrive saadan en gandske abstract Recension som denne.

Ingolstadt. Akademische Rede von der stufenmässigen Einrichtung der niedern und hohern Landschulen in Rücksicht auf die Churbayerische Lande, welche an dem höchster freulichen Geburtsfeste Sr. Churf. Durchlaut in Bajern in dem akademischen Saale in Munchen den 28 März 1774. abgelesen worden von Johann Adam Freyhern von Ickstadt Sr. Churf. Durchl. in Baiern wirklichem Geheime Rathe. 8. A. st. 4. Denne gamle berømte Philosoph og Jurist, hvilken den sunde Philosophie har saa meget at takke for sin Opkomst i forskiællige catholske Egne, aflægger og i denne Tale tilstrækkelige Beviis paa sin Patriotismus tillige med store og skarpe Indsigt i den Maade, paa hvilken Ungdommen bør opdrages til at blive duelige Medlemmer af Staten. Han tilstaaer med Frimodighed de protestantiske Uni-

ver-

versteters Fortrin for de catholske, og giver derpaa de tvende Spørsmaale: hvorfra denne mærkelige Underskiæl imellem katholske og protestantiske Skoele-Inretninger har sin Oprindelse? og hvad for Anstalter man har at føye, paa det de Bajerske Landskoler, Gymnasier og Universiteter kan komme lige med om ikke for de protestantiske. Ved det første Spørsmaals Besvarelse siger han Aarsagerne reent herud og finder den fornemmelig i Jesuiter-Skoelernes slette Anstalter. Ordenen nævner han vel ikke. Men man veed og seer meget let, at han meener denne. Iblandt andre Mangler falder fornemmelig denne i Øynene, at deres Lærere ikke vare bestandige, men unge Folk lærte et eller 2 Aar i de fleste Deele af Videnskaberne, og Forfatteren meener, at de forinden den Tid ey engang kunde lære hvilke der ere en retskaffen Lærers Pligter. Han selv har lært i 5 Aar, førend han har indseet, hvorledes en Lærer maae fange det an for ret at opfylde sine Pligter. I Henseende til det andet Spørsmaal er han billig langt omstændeligere, og inddeeler de Landskoler, som skal anlægges i forskiællige Classer, han vil ikke, at Bønder-sønner, og i de smaa Stæder ey heller enhver, som vil, eller af hvem de kiære Forældre endelig ville have en Lærd, skulle studere, med mindre de ere blevne prøvede af Skole-Commissionen. Fornemmelig har han Hensigt paa den forskiællige Undervisning efter Lærlingernes forskiællige Absigter og Bestemmelser. Det øverste Gymnasium er opofret Philosophien og Anvisningen til en god Skrivemaade. Han driver meget paa en sund og pragmatisk Philosophies Læring, og holder for, at en Jurist, der ikke grundig har studeret Logiken, vil kun blive til et uselt Creatur. Overalt er Talen fuld af rigtige og vel overlagte Anmærkninger over Skole-Anstalterne, som et af de væsentlige Stykker i en vel indrettet Stat. Af Høyf. Durchlauchtigheds bekiendte Gavmildhed imod Lærde og Videnskaberne, er han overbeviist om, at Høyststamme og skal anskaffe de fornødne anseelige Bekostninger til den Plan, som han foreslaaer. En nærmere Indsigt i hans Plan give de hosføyede Tabeller, hvori de Kundskaber og Videnskaber, som skulle foredrages i enhver Classe af Skolerne, tillige med de dertil anordnede Timer ere bemærkede. Om Universiteternes bedre Indretning forbeholder han sig ved anden Leylighed at yttre sine Tanker.

Ber-

Berlin. Berlinische Sammlungen zur Beförderung der Arzenywissenschaft, Naturgeschichte, Haushaltungskunst, Kameralwissenschaft &c. VI. Band, 3, 4, 5, und 6 Stück 1774. 8. Alle Elskere af en underholdende og nyttig Læsning vil med Fornøyelse see Fortsættelsen af disse velindrettede Samlinger, og være de Her Samlere forbundne for det gode Valg af deres Artikler, iblandt hvilke ere mange, som fortiene at blive almindelig bekiendte, og flere, som i de mange Slags Journaler ere alt for adspredte, for ikke at forglemmes, naar man ikke veed, hvor man har at søge dem tilsammen. —— Det IIIdie Stykke indbefatter følgende Artikler 1) Auszug eines Versuchs über die Gegenstände der Chymie, und ihre algemeine Eintheilung aus dem Englischen des Wathon. 2) Nachricht von der Insel Bourbon. 3) Gesammelte physikalische Merkwürdigkeiten. 4) Gesammelte Medicinske Merkwürdigkeiten. 5) Von der Fischerey. 6) Nachricht von dem Drachenblute. 7) Von besondern Riet-Reut- und Feldmäusen. 8) Eine wolfeile Art Feuer- oder Wassereimer für Landleute. 9) Nachricht von den kleinen Häselmaus oder dem schäckigten Maulwurf. 10) Anzeige vermischter Schriften. —— Det IV Stykke indbefatter: 1) Versuch zur Verbesserung der Sommer-Stallfütterung und des kunstlichen Wiesenwächses. 2) Fortsetzung neuer gesammelter Heilungsmittel. 3) Von einigen Ausbrücken des Wesuws. 4) Vom Feuerspeyende Berge in Mexico. 5) Von Californien. 6) Nachricht von einer ausserordentlich schläfrigen Frauens Person bey Mons in Hennegau. 7) Nachricht von unterschiedenen Würmern bey den Austern und ihren Eigenschaften. 8) Salbergs Vorschlag einen starken, dauerhaften, lebendigen Gartenzaun mit geringer Mühe und Kosten in 2 bis 3 Jahren zu nötiger Verhegung zu erhalten. 9) Fortgesetzte Nachrichten von vermischten Schriften. —— Det V Stykke har følgende Artikler: 1) Beobachtungen über den Ursprung des Honigs von Herrn de Sauvage aus dem Journal des Scavans. 2) Raschu oder die sogenannte Japanische Erde. 3) Schreiben des Hern Farley auf der Insel Antigoa vom Nutzen und von den Vorzügen der Quassiawurzel. 4) Beschreibung des Königreichs Siam. 5) Fortgesetzte oeconomische physikalische Merkwürdigkeiten. 6) Beschreibung der Grebe, eines Wasservo-

gels

gels in Schweitz vom Geschlechte der Tancher. 7) Fortgesetzte Nachricht von Heilungsmitteln. 8) Anzeige Vermischten Schriften. — Det VI Stykke indbefatter: 1) Nachricht von einer schwangern Frau, welche sich an einem Affen versehen und wodurch an dem Kinde auf dem ganzen Rücken eine Affen ähnliche und mit dergleichen bewachsene Haut entstanden. 2) Beschreibung der Mahajer. 3) Fortgesetzter Sammlung medicinischer Merkwürdigkeiten. 4) Anzeige vermischter Schriften.

Hannover. **Philosophische und politische Geschichte der Besitzungen und des Händels der Europæer in beyden Indien. Aus dem Französischen übersetzt, und mit einigen Verbesserungen und Anmerkungen versehn von J. Manvillon, Professor der Kriegsbaukunst am Collegio Carolino zu Cassel. Erster Theil enthaltend die Geschichte der portugiesischen, englischen, und Holländischen Besitzungen in Ostindien 1774.** I Alph. 13 A. 8v. Det er af trykte Anmældelser bekiendt, at af dette Hr. Abb. **Raynals** Værk to om ikke tre Oversættelser skulde have kommet for Lyset til denne Paaskemesse. Man havde derom læst baade Avertissementer og Mod-Avertissementer, da man hørte, at Forfatteren erklærer den Udgave, man hidindtil har havt, for ægte og trykt uden hans Samtykke, og at der skulde udkomme en nye Udgave i Holland med mange Forøgelser og Forbedringer. Det er og bleven forsikkret, at den allerede belovede Tableau historique de l'etat actuel de l'Europe skulde blive trykt tillige med. Hr. **Manvillon**, der allerede havde begyndt Oversættelsen af den anden Deel, lod sig ikke derved forvilde, i at fuldføre den første Deel efter Udgaven af 1773 hvilken altsaa hermed fremkommer. Han lover, at om der i den nye Udgave skulde være vigtige Tilsatzer, Forbedringer, eller noget Saadant for Haanden, saa vil han levere det i et bequem indrettet Anhang i den anden Deel. Oversætteren forsikkrer, at, naar det har været mueligt, har han opsøgt Kilderne, hvoraf Forfatteren har øst, og søgt at bringe Værket til Rigtighed. Man finder og i de Anmærkninger han har giort, skiøndt de ere kun faa, nogle vigtige Erindringer og Forklaringer. Oversættelsen selv er flydende og lader sig

vel

vel læse. Om Originalen selv ere der allerede fældede saa mange Domme, at man holder det for overflødigt vidtløftig at tale derom. Man nægter ikke, at der ere mærkelige Feyl derudi; men tilstaaer derhos, at dette hans Skrift immer bliver en læseværdig Bog fuld af udsøgte Anmærkninger, brugbare Efterretninger og rigtige Betragtninger, i sær naar det finder en Læser, som veed at bemærke Feylene og føre sig det Sande til Nytte.

Breslau. Analecta ad antiqvitates medicas, qvibus Anatome Ægyptiorum & Hippocratis, nec non mortis Genus, qvo *Cleopatra* Regina periit, explicantur, iterum retractavit, recensuit & testimoniis veterum Scriptorum confirmavit *Christianus Godofredus Gruner*, Bot. & Med. Prof. Ord. in Acad. Jenens. &c. 1774. 150 S. st. 8v. Forfatteren viser sig atter her til sin Fordeel, som Philolog, Kiender af Oldsager, og Læge, og giør sin berømte Lærer Ernesti Ære. Læseren vil ikke miskiende Skiønheden i Udtrykket tilligemed Belæsenhed og egen Skiønsomhed. Hr. Gr. er allerede for sit Academie meer end hvad Cornarius fordum har været, og man vil snart faae flere skiønne Prøver af hans Flid og Lærdom at anføre. Den frimodige Tilskrift er stilet til Hr. Durchl. Arveprintzen i Weimar, en Herre af store Talenter, der ligesom hans viise Mentor, Hr. Græve von Görz forstaaer at bedømme lærde Værker, og hsytagter lærde Mænd. I Fortalen forsvarer Hr. Gr. sig imod en af sine Kunstdommere, vel noget haardt, som Philologerne pleye. For Resten troer Recensenten gandske vist, at Hr. Gr. dømmer rigtig over de Gamles Kundskaber. Hvem der ikke kan noget Græsk, for dem synes hans Bog ikke at være skreven. Hans Afhandling over Cleopatra's Død er underholdende og lærerig, og indbefatter flere betydelige Anmærkninger til Oplysning over Gamle Skribentere, saasom Dioscorides, og de Gamles Gifter.

Göttingen. Von den Wirkungen der Eicheln Verstopfungen der Drusen im menschlichen Körper aufzulösen, in einem Schreiben an den Hrn. Prof. Baldinger zu Göttingen von D. Fr. Joh. Wilh. Schröder, der Arzneywissenschaft ordentl. Prof. zu Marburg

burg 1774 36 S. 8v. Dette interessante Skrift indbefatter i det første Kapitel en Anviisning over Opfindelseskunsten i Medicinen, som allerede i og for sig selv fortiener Lægernes Opmærksomhed, i det Forfatteren her troeligen fortæller den Kiæde i hans Tanker, som har foranlediget ham til at anstille de Forsøg med Olden, og Følgen stadfæstede fuldkommen Rigtigheden af hans Sætninger. Naar Oldenen bliver ristet og afkogt i Blanding med noget Caffe, virker sammes gummi resinøse og tiltrækkende Vand stærk Sveed, styrker, og fortræffelig opløser Kirtel-Forstoppelserne, hvilket Forfatteren nu veed af Erfaring paa sig selv og andre Syge. Og i Børns Vantrivelse, i den hæftige Gigt, i chroniske Udslag og Krats o. s. v. har dette Middel ligeledes og allerede beviist sin særdeles Nytte, og det fortiener derfore oftere at forsøges, da det yttrer Virkninger, som man forgiæves venter af andre Midler. Hvor mange vigtige Opdagelser for Materia Medica og den practiske Medicin skulde der endnu ikke være at giøre med indenlandske Ting naar kun deres Virkninger ligeledes blive nøyere og nærmere undersøgte.

Halle. Theoria Generationis, Auctore D. *Casp. Frid. Wolf.* Anat. & Physiol. in Acad. Petropol. Prof. Ed. nova, aucta & emendata c. tabb. æn. 1774. 231 S. st. 8v. Den latinske Original kom for Lyset som et Inaugural-Skrift i Aaret 1759. Siden skrev Hr. W. sin tydske Bog om Generationen, førte sine Sætter videre ud, svarede Hr. v. Haller paa hans Indvendinger o. s. v. hvilket altsammen vi forudsætte som bekiendt. Men da Kobberne feylede ved den tydske Bog, saa kunde man derved ey undvære det Latinske Skrift. Den ubenævnte Udgiver, har i denne nye Udgave overalt indrykket den tydske Udgaves Forsøgelser paa de Steder, hvor de høre hen. Hvem der altsaa anskaffer sig denne nye Udgave, har Hr. Wolfs ganske Systeme over Epigenesis. Med Fornøyelse fornemmer Man, at man fra Hr. Pastor Götze i Quedlinburg har at vente en nøyere Prøvelse over den Wolfiske Epigenesis.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 40.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 5te Octobr. 1775.

Kiøbenhavn. *Sagan* af *Gunnlaugi Ormſtungu* ok *Skalld-Rafni*, ſive, *Gunnlaugi Vermilingvis* & *Rafnis Poeræ* Vita, ex Manuſcriptis Legati Magnæani, cum interpretatione Latina, notis, chronologia, tabulis Genealogicis, & indicibus, tam rerum, qvam verborum. 1775. 318 S. i 4to, foruden Regiſteret. — Det var egentlig en Udgave af Hungurvaka, man efter Sælſkabets Løfte i Fortalen til Kriſtniſaga ſkulde have bekommet. Men ſom Bogtrykkeren har givet Anledning til nogen Ophold dermed, er det imidlertid falden een af Sælſkabet ind, at han havde i ſine Giemmer denne nærværende Fortælling, ſom han for en Deel Aar ſiden havde beſtemt og forberedet til Trykken, men ſiden har ladet ligge formedelſt andre vigtigere Forretninger. Skiønt han ſelv ikke holdt den vigtig nok for at udgives i Sælſkabets Navn, ſaaſom den indbefattede intet, ſom angik det Almindelige, men ikkun en privat Duell imellem tvende forelſkte Perſoner og deres Skiæbne, og leverede altſaa ikke noget Led til den almindelige og hele Kiæde af Fædernelandets Hiſtorie; ſaa har dog Sælſkabet ey uden ſine gode Grunde værdiget Fortællingen ſaa ſtor Agt, ſaa det med Begierlighed har modtaget den, for i fælles Navn at bekiendtgiøre den ved Trykken i den Geſtalt, hvor i man nu ſeer den. Begge Duellantere har været af adelig Herkomſt, og beſvogrede med de anſeeligſte Familier i Landet, og til en nøyag-

tig Afridsning af en Stats-Hiſtorie ligger der ikke ſaa ringe Magt paa at kiende Familiernes Sammenhæng og deres indbyrdes Venſkaber og Fiendſkaber. De vare desuden tvende berømte og ved Kongernes og de Stores Hoffer vel antagne Poeter. End ydermere berører Fortællingen adſkillige mærkværdige Ting, ſaaſom Duellers høytidelige Afſkaffelſe ved en offentlig Lov, hvilken vel andre Hiſtorieſkrivere ſynes at fortælle til ſamme Tider, men uden at angive den rette Aarſag dertil; dernæſt den Ugudelighed, ſom gik i Svang og offentlig blev taalt med at udſætte ſpæde Børn; den vidtløftig udbredte og ved det Britanniſke Hof for **Wilhelm Conqveſtors** Tid indførte Brug af det Danſke Sprog; ey at tale om hvad ſom kan tiene til at oplyſe de tvende Grævers **Sigurds** og **Eriks**, paa Orkenøerne og i Norge, deres private Levnet, Tidernes Sæder og Skikker, og Nationens Characteer; alle vigtige Grunde for Sælſkabet til den Agt, de har værdiget Fortællingen. Hvad Tildragelſens Sandhed angaaer, da findes den beſtyrket med andre medaldrende Skribenteres Vidnesbyrd, ſom findes anførte paa hver Side i Anmærkningerne. Begge Poeter har levet under Kongerne **Olaf Sønſke** i Sverrig og Ethelred i Engeland, og Græve **Erik Haagenſen** i Norge, ved hvis Hoffer de har opholdt ſig. Hvad Skriftets Alder betræffer, vil man helſt udlede den af Titelen paa den Codex chartaceus Arnæanus No. 500. i 4to, hvilken ſamme ſtaaer mere fuldſtændig paa en Pergaments Codex til Stockholm, ſaa lydende efter latinſk Overſættelſe. Hiſtoria Hrafnis & Gunnlaugi Ormſtungæ, qvemadmodum narravit Arius Saverdos multiſcius Thorgilſis Filius, qvi inter omnes Islandos hiſtoriarum de terræ occupatione rerumqve antiqvarum peritiſſimus fuit. Vel veed Sælſkaber, at man med Forſigtighed maa argumentere af Haandſkrifternes Inſkriptioner, men har dog til at underſtytte ſit Argument af foranførte Titel anført hvad ſom her følger: Exaratus eſt Holmenſis Codex, ipſo *Arna* judice, ante annum 1360., hoc eſt, eo tempore, qvo literaturam Islandicam multo minus, qvam poſtea obliteratam, ex vita *Laurentii Epiſcopi*, & aliunde ſatis patet. Conſtantem igitur oportet, Sec. XIV. hanc traditionem fuiſſe, qvæ qvidem eo majorem nanciſci potuit probabilitatem, qvod *Aras*, Schedarum Cap. IX. multa

ſe

ſe a nutricio, Hallo Haukadalepſi, qvi circa annum 994. natus, ad qvatuor ſupra nonaginta ætatem perduxit, in hiſtoria edoctum fateatur, Hallus vero ipſe horum geſtorum oculatus eſſe teſtis, eadem vero ignorare, ut pote æqvalis & temporum ſuorum ſolers indagator, vix, ac ne vix qvidem potuerit. Qvod ſi itaqve non omnino cum *Wormio*, in Diſſert. de *Aræ* vita §. 17. ed. Oxon. p. 192. ſtatuamus, *Aram* aliqvid hac de re in adverſariis ſuis ſcriptum reliqviſſe, minus enim hoc nobis liqvere confitendum eſt, nihil tamen impedit, qvo minus credamus, qvod noſter, qvis qvis eſt, ſcriptor hæc eadem, qvæ poſtea litteris mandavit, *Aram* viva voce docentem audire potuerit, qvam *Vidalini* Sententiam ſuo loco patefactam dedimus. Enim vero nihil in tota narratione occurrit, qvod de viri boni, ſi qvis unqvam, & gravis candore atqve Judicio aliqvid detrahere, *Araqve* indignum videri poſſit, nihil qvod credulitatem aut Fabulam ſapiat. —— Sed ut cunqve hæc ſe habeant, neqve enim Autoris nomen magis in certo ponunt, utiqve diſpoſitio ordinata, puriſſimus ſermo, eaqve ipſa lenis ſimul & enucleata facundia, eo animum inclinant, ut eidem in fine Sec. XII. aut initio XIII., qvo tempore conſcribendæ hiſtoriæ Studium in Islandia maxime viguit, forte & ante Obitum Epiſcopi Brandi Sæmundi F. locum aſſignemus. Opinionem hanc uno adhuc argumento fulcire non gravabimur. Familiare erat tunc temporis & acceptum Islandis peculiare qvoddam narrandi genus, qvod collocutionibus fere totum abſolvitur, ut adeo homines, qvaſi actores in Scenam, invicem fabulantes, producantur. Hujus methodi, cui olim patrocinatus eſt contubernalis noſter *Johannes Erici* in Proæmio disqviſitionis ſuæ de *Philippia*, multus qvidem alibi crebrior tamen nusqvam uſus apparet, qvam hic & in *Heidarviga-Saga*, qvæ cum indubiæ antiqvitatis notas, qvod nemo inficiatur, præ ſe ferat, communem genium ad communem ætatem ambas retrahere, honeſte concludendum eſſe videtur. Herefter beſkriver man de Haandſkrifter, hvoraf man har betient ſig til denne Udgave. Det første er et Papirs Haandſkrift in Folio, No. 157. i den Arnæiſke Samling, hvilket Torfæus fordum har eyet og ſammenlignet med et andet ubenævnt

Exemplar, hvorved han og i Randen har antegnet noget med sin egen Haand angaaende Tidernes Mærker. Det er vel en seenere Afskrift og har en tvilsom Orthographie, men fortiener i sær at roses formedelst Oderne, som derudi ere mere fuldkomne. Det andet, som og er et Papiirs Haandskrift i 4to No. 500. i bemældte Samling, er en nye og slet Afskrit, fattes i Begyndelsen de fleste Oder, har en Ortographie og Stiil, som røbe Afskriverens Skiødesløshed. Men Arnas selv har gaaet det heelt igiennem, rettet Feylene, opfyldt Oderne, og bragt Historien til visse Tider, og desuden har det foranførte Opskrift tilfælles med den Stockholmiske Codex, hvorved Fortællingen grundes paa Præstens Arii Autoritet. Det tredie er og et Papiirs Haandskrift i 4to, No. 552. i Samlingen, og en Afskrift af den bekiendte Biorno Johannis de Skardzaa. Det fattes noget og hører op ved de samme Ord, hvorved det følgende Pergaments Haandskrift og ender, hvoraf man slutter, det vel maatte være afskreven derefter, saa at Biorno dog maa have rettet mange Ting af sit eget Hoved. Det fierde er paa Pergament i 4to og No. 557. med nysforanførte Mangel. En Prøve deraf er stukken i Kobber og aftrykt paa det første Blad efter Fortalen, hvis Træk synes at røbe Begyndelsen af det 15de Aarhundrede. Orthographien er skiødesløs, dog som oftest sig selv liig, og Texten i det øvrige rigtig, undtagen nogle Feyl i Versene og Slægt-Registerne. Man har endelig og betient sig af den Papiirs-Afskrift af Snorro's Edda, som forekommer under No. 166. iblandt den Magnæiske Samling, saasom den indbefatter, skiønt i en anden Orden, de til denne Saga henhørende Vers. Foruden denne sin egen tarvelige Forraad, har Sælskabet og bekommet en fuldkommen Afskrift af den Stockholmske Pergaments Codex, tilligemed en Prøve af Haandskriften, som og her findes aftrykt paa forbemældte Blad, og det fra Hr. Johann Adolph Stechau, Archivarius ved Antiqvitets Archivet i Stockholm, ved vor i den Islandske Litteratur berømte Hr. Johannes Finnsen, der ved sit Ophold til Stockholm, hvorhen han var reyst i Sælskab med Hr. (S. T.) Rosod Ancher i Aaret 1772., har lært at kiende Haandskriftet, og haft Leylighed til at indlægge et Venskab med velbemældte Hr. Stechau, hvoraf man har høstet denne Frugt til nærværende Udgave. Man tillægger samme, formedelst

medelst Afskriverens Flid og Kyndighed, største Autoritet. En nøyere Beskrivelse finder man derover foruden i Fortalen og saa i Anmærkningen Pag. 11. I Almindelighed erindrer man om alle disse Haandskrifter, at de har alle nogle aabenbar indskikkede Perioder, hvorved endog Skrivemaaden lider kiendelig Afbræk, hvilke først af en Afskriver maa være tegnede, som Glossemata i Randen, og siden være bleven indførte i Texten, hvilket dog sluttes at være skeet for Aar 1369., saasom den Svenske Codex, hvilken skal være skreven for samme Aar, har antaget de fleste af disse fremmede Indskatzer. Dog har man intet mindre at befrygte, end at Historien derved skulde tabe noget i sin Troeværdighed, saasom alle Exemplarer paa det nøyeste stemme overeens i Tildragelsens Fortælling med alle dens Omstænde, ja Tilsatzerne selv saa langt fra foraarsage nogen Ulempe og Forvirring, at de snarere tiene til Oplysning og anden Nytte; hvorfor man og uden mindste Betænkning har ladet den beholde sit Sted i Texten, dog med de allevegne tilføyede fornødne Erindringer. Texten er aftrykt efter det Pergaments-Haandskrift No. 557. i 4to, da man endnu ikke havde bekommet Afskriften af det Svenske. De øvrige Papirs-Haandskrifter har man sammenlignet dermed, valgt de bedste Læsemaader til Texten, og sat de andre hen iblandt Varianter. Siden, da man fik den Svenske Afskrift, anstillede man nye Sammenligning dermed, og har antaget deraf adskillige Læsemaader i Stedet for dem, man tilforn havde fundet de bedste, og med Resten har man beriget Varianternes Antal. De Commentationer over Oderne og de dunkelste poetiske Ord, som man finder deels i Anmærkningerne, deels i Registeret, ere forfattede af en Islandsk Provst og Præst, Hr. Gunner Poulsen, som Sælskabet har overtalet til at paatage sig dette Arbeyde, saasom de ikke kiendte nogen, der bedre forstod det Islandske Sprog. Til Anmærkningernes større Vidtløftighed end i Christni-Saga, angiver Sælskabet tvende følgende Aarsager: 1) Saasom der ere mange Autorer, der har fortalt det samme Tidsrums Begivenheder, men som endnu ikke ere udgivne, saa har man maattet raadføre sig med dem, for, saa vidt det burde skee, ved deres Vidnesbyrd at stadfæste Historiens Sandhed: 2) Saa ofte som der mødte nogen betydelig antiquarisk Materie, har man fundet for godt at anføre paa eet Sted al den For-

raad af Anmærkninger, som man har haft derover, at man siden kunde nøies med at henvise Læserne til et saadant som almindeligt Sted, naar der i Fremtiden hos andre Skribentere, som man agter at udgive, skulde mældes om samme Materie, da man der kan faae nok at bestille med at oplyse hvad som didindtil end ikke skulde være berørt. Efter Texten følger trende vidtløftige Anmærkninger, hvilke her, ligesom ved **Christni-Saga**, ere tilføyede under Form af Afhandlinger. Den første handler om den Skik hos de gamle Nordiske Folk at lægge deres Børn ud, og om dens Aarsager. Den anden har til Opskrift, *Pauli Vidalini* in Islandia qvondam Legiferi de Lingvæ Septentrionalis Appellatione *Dönsk-Tunga*, i. e. Lingva Danica Commentatio en Islandico Latine versa & Supplementis aucta. Den tredie handler om de Ord **Vikingr** og **Viking**, som egentlig betyder en Krigsmand og ellers en Røver i Almindelighed, og gemeenlig en Søerøver. Dernæst Chronologien over de mærkværdigste Ting, som forekomme i denne **Gunnlaugs-Saga** og de dertil føyede Anmærkninger, med en Deel genealogiske Tabeller. Saa et Register over de mærkværdige Ting og egentlige Navne, som forekomme i Saga selv eller i Anmærkningerne. Tilsidst et andet Register over Ord og Talemaader, som ved **Christni-Saga**, dog saaledes, at hvad for Ord der allerede ere forklarede, dem har man alene her antegnet med en Anviisning dertil ved det Bogstav K. Noget Udtog endten af Historien selv eller de den tilføyede lærde Anmærkninger og Afhandlinger kan man ey uden for stor Vidtløftighed give sig af med. Foruden Prøveskriften af de forbevarte Haandskrifter, finder man ved Værket endnu tvende Kobber-Tavle, af hvilke den første forestiller en Giæstestue i Island, og den anden en Vinterstue med Ildsted midt paa Gulvet, samt Bænke, Vaaben, Dørre, Vinduer, aabne og tillukte Senge. Den Controverse, som de Herrer Udgivere i Fortalen har indladt sig udi med Hr. Aug. Ludv. Schlözer i Göttingen, og som denne i sine Novis Litterariis Islandicis har givet Anledning til, i det han taler med alt for liden Agt om den Islandske Litteratur, og Selskabets Fortieneste om samme, ved disse deres Bestræbelser med at foranstalte disse Udgaver af Islandske Skrifter, denne saaer vi heel og holden overlade til Læseren, og troe, at have nogenlunde opfyldt vor Pligt

med

med denne almindelige Efterretning om Værkets Indhold og Selskabets Arbeyde dermed.

Frankfurt og Leipzig. Georg Wilhelm Stellers, geweſenen adjuncti und Mitglieds der Kayſerlichen Academie der Wiſſenſchaften zu St. Petersburg, Beſchreibung von dem Lande Kamtſchatka, deſſen Einwohnern, deren Sitten, Nahmen, Lebensart und verſchiedenen Gewohnheiten. Herausgegeben von J. B. S. 1774. 1 Alph. 3 A. ſt. 8v. Denne Stellers eller meget mere Stöllers Navn og Hiſtorie er bekiendt. Juſti gav i hans Ergötzungen der vernünftigen Seele romanagtige Efterretninger om ham, hvilke den ubenævnte Forfatter af det 1748 trykte Leben G. W. Stollers forbedrede. Hr. Goetten har handlet om ham i ſit lærde Europa og Jöcher i ſit Lærde Lexicon, og Hr. Reichard har i ſin Ruſſiſke Stat meddeelt forſkiællige Anecdoter om ham. Hr. Müller har i det 3die Bind af ſin Sammlung ruſſiſcher Geſchichte taelt om Stöller, og der er desuden mældet om ham i andre Boger og Skrifter. Hans egne Skrifter, ſom betræffe Dyrenes Naturhiſtorie, ere med Bevommelſe bekiendte. I Nov. Comm. Acad. Scient Petropol. ere de Afhandlinger de Beſtiis marinis T. II. Obſervationes generales univerſam hiſtoriam piſcium concernentes T. III. og Obſervationes qvædam nidos & ova avium concernentes T. IV. aftrykte, og hans øvrige Opſatzer vil Videnſkabarnes Akademie til St. Petersburg uden Tvil og beſidde og med Tiden udgive. Hr. Scherer til Strasburg Udgiveren af den Stöllerſke Beſkrivelſe om Kamtſchatka, ſiger i det foranſtaaende Forfatterens Levnet ſlet intet om diſſe literariſke Efterretninger, veed og ikke, at og hvor de Stöllerſke Skrifter ere trykte, ja han forſikrer S. 20. at de alle ere forkomne, undtagen hans Samlinger til en Hiſtorie om Kamtſchatka og Beſkrivelſen om Reyſen fra Kamtſchatka til Amerika, og Hr. Scherer har dog i en Tid af en Deel Aar været i Petersburg. Hans Efterretning om Stöllers Levnet indbefatter urigtige Ting. Stöller ſkal 1738 af Academiet være bleven affendt for at underſøge Naturhiſtorien af Kamtſchatka. Men han var affendt ſom Gmelins Medhiælper, men Gmelin og Müller lode ham, efter hans

eget Ønske, reyse til Kamtschatka, ligesom de begge have fortalt i deres Værker. Hr. Sechrer lover S. 13, at han vil opdage den hidindtil for fremmede ubekiendte Aarsag, hvorfor Stöller ikke er kommen tilbage til St. Petersburg, og hvori bestaaer den da? Han døde paa Reysen til St. Petersburg, hvilket man længe har vidst. Derimod fortæller han hverken fuldstændig, rigtig eller begribelig de Aarsager, formedelst hvilke han er bleven saa længe opholdt paa Reysen. Hr. Collegieraad Müller har desto tydeligere og fuldstændigere bekiendtgiort dem i sin foranførte Samlings tredie Bind S. 268. 269. og omendskiondt han ikke angiver Indholdet af den Klage, som til Irkutzk er bleven forebragt imod ham, saa siger han dog udtrykkelig, at Stöller har været uskyldig, og er bleven befunden at være det. Hr. Scherer melder S. 14. paa en dunkel Maade om en Mand, der gandske skulde nægte og forkaste den Aarsag, som han angiver til Stöllers ikke paafulgte Tilbagekomst. Han kunde ligefrem have sagt, at Hr. Büsching er den Mand, og at han mundtlig har fortalt ham hvad han vidste om denne Stöllers Død. Han beraaber sig paa en Mand af Samvittighed, som han har sin Efterretning fra, og Hr. B. erkiender den for sin. Han vil troe sit Vidne saa længe til han bliver mathematisk overbeviist om det Modsatte. Mathematisk er vel umueligt. Man har forskiellige Efterretninger om Stöllers Død. Hr. Collegieraad Müller siger S. 269 l. c. at han er død af en hidsig Feber til Tümen i Vundlægen Lau's Nærværelse. Hvad endten nu Hr. Müller, der immer taler med Berømmelse om Stöller, har vildet fortie den egentlige Maade, paa hvilken han døde, eller og han ikke har vidst samme; saa har en Forvandte af Hr. Collegieraaden, der meget vel kiendte Stöller, 1750 fortalt til Hr. Büsching, at Stöller har lagt beskiænket i Slæden og sovet, og at de som førte og ledsagede ham, vare formedelst den ugemeen hæftige Kuld gangen fra Landeveyen, hvor de lode ham staae, i et Værtshuus, hvor de længe vare forblevne, saasom Stöller ikke skyndte paa dem. Da de endelig igien kom til Slæden, havde de fundet ham forstivet af Kuld, viklet ham ind i hans røde Kappe og gravet ham ned i Jorden. Nogle Folk, som havde mærket, at han var bleven begravet i en rød Kappe, havde igien gravet Liget op, berøvet ham Kappen, og gravet ham

ned

ned igien, at forbemældte Forvandte af Hr. Müller, da han siden paa sin Reyse fra Irkutzk til St. Petersburg kom til dette Sted, lod ham grave en bedre Grav. Hr. Scherer vil bevise, at Stöller har ikke været nogen Dranker. Hans fire Grunde bevise det ikke, tvertimod har Hr. B. hørt af Stöllers egne Venner, som har været med ham til Irkutzk, at han i Drukkenskab har overraabt dem og Vice-Gouverneuren Lange, saa de med Gevalt har bragt ham til Sengs, paa det han maatte sove Ruusen ud, hvorefter han fordeles har fortrødt sin farlige Handling. Det er vist at beklage, at den lærde og habile Mand har tilsidst slaaet sig til Drik, og derved paa foranførte Maade foranlediget sin Død. Hr. Sch. giver S. 18 at forstaae, at Stöller skulde være bleven myrdet ved grumme Fienders Foranstaltning, hvilket han vel aldrig skal kunne bevise, og det modsiger og hans egen Angivelse. S. 16. at han i Sovne er forfrossen. I Tilskriftet til de lærde Selskaber i Paris, London og Stockholm, som Hr. Scherer har sat foran denne Bog, bliver iblandt andet, hvorved der kunde gjøres nogen Erindring, Krascheninikow forestillet som Stöllers Discipel, der var medgiven ham som Student paa Reysen til Kamtschatka, hvilket er urigtigt, saasom Gmelin og Müller har allerede 1736 udskikket Krascheninikow fra Jakutzk, men Stöller først 1739 fra Jeniseiks, til Kamtschatka. Da Stöller ankom dertil, maatte Krascheninickow komme tilbage. Han forelagde Akademiet alt hvad han havde bemærket i Kamtschatka, og det meddeelte ham og de fra Stöller indsendte Efterretninger, paa det han af dem og sine egne maatte forfærdige en Beskrivelse om Kamtschatka, hvilken siden blev trykt med Hr. Müllers Fortale. I denne bliver udtrykkelig sagt, at Krascheninikow har den største Deel i de i Kamtschatka giorte Opdagelser. Sammenligner man denne paalidelige Fortælling med det Hr. Scherer berætter, saa vil man finde, at han vildfarer. Hvad Stöllers Skrift selv angaaer, da siger han intet videre om det Haandskrift, hvoraf han udgiver samme, end at det har været meget correct, da han dog vel burde have fortalt dets Historie og indvortes Beskaffenhed, og derved sat dets Troeværdighed i et større Lys. Denne Efterretning kunde have indtaget det Rum i Stöllers Levnet, som nu er fyldt med Materier, som man der ikke

skulde have ventet. Dette forudsat, at et godt Haandskrift af Stöllers Bog er bleven trykt uforandret, saa fortiener Hr. Scherer aldeles Tak, at han har leveret os Stöllers egen Bog, endskiøndt dens Skrivemaade ikke kan roses. Han siger i Tilskriftet, man har hidindtil behiulpet sig med Krascheninnikows Historie om Kamtschatka, som er et castreret Værk og sammendraget Værk af den Stolleriske Samling; men som en Original har altid et Fortrin for en Copie, saa vil man og bemærke, naar man holder begge Værker imod hinanden, at det Kratscheninikowske hist og her er ufuldstændigt, endskiøndt Krascheu. har brugt Stöllers Samlinger. Men Recensenten vil ikke rose sin Landsmand paa den habile Russers Bekostning. Hr. Collegieraad Müller forsikrer dog, at Krasch. har den største Andeel i de i og om Kamtschatka giorte Opdagelser. Han giennemreyste Kamtschatka fra een Ende til anden, geleydet af Kosakkere og Tolke; havde og Tilladelse at giennemsee alle Skrifter i Ostrogerne og Gouverneurens Registraturer, og blev af Müller og Gmelin understöttet i alle fornødne Tilfælde. Han har altsaa hverken castreret eller sammentrækket det Stolleriske Værk, men han har af sine egne og de Stollerske Bemærkninger forfærdiget et Værk i det Russiske Sprog paa 757 Sider i stor Qvart, da derimod Stöllers Værk udgior kun 384 Sider i stor 8v. Kr. vælger af Stöllers Haandskrift, hvad han finder for Godt, og anfører ham ofte ved Navn, men meddeler og sine egne Bemærkninger og Anmærkninger. Han har taget meget af Stöllers Haandskrift, og dette har han tilfælles med ham, men han har og meget forud for ham. Til det Vigtigste, som man finder i Stöllers og ey i Krascheninikows Bog, henhøre de frie Fortællinger og Domme, hvilke betræffe de Kosakkers og Russers Giærrighed, Liderlighed, Voldsomhed og Grusomhed, der først har opdaget Kamtschatka og taget det i Besiddelse, hvorpaa man S. 21, 49, 50, 79, 80, 205, 225, 228, 232. o. s. og paa flere Steder finder saadanne Prøver fortalte, der desto mere maae opvække en retmæssig Afskye hos retskafne Læsere, saasom de tillige læse, at Landets Indvaanere har været særdeles villige til at underkaste sig det Russiske Rige, og at betale Skat, og dog inden 40 Aar ere blevne udrydede af Landet indtil den 14de eller 15de Deel. Men saa-

ledes

ledes har alle Nationer fra gammel Tid handlet med de Folk, som de ere komne til, og ved deres Vaaben har været overlegne i Magt. Om de bekiendte Reyser, som Capitain Sjangberg har anstillet fra Kamtschatka af, skriver St. S. 26. at der med den første er gaaet alt for tilfærdig og vindig til, og at der ved de andre er med store Omkostninger intet videre bleven udrettet, end at man tilsidst har giort de kostbareste Fahrtøyer ubrugbare, og ved sammes Forbedring har ødelagt den halve Deel af Indvaanerne af Kamtschatka. Deslige frie Domme vil formodentlig Stöllers Beskrivelse over sin med Commandeur Bering anstilte Søereyse fra Kamtschatka til Amerika i Hobetal indbefatte, og det vil altsaa være angenemt, om Hr. Scherer vil lade samme trykke. Han har givet det Stollerske Skrift et betydeligt Anhang, som har til Overskrift, Geographie und Verfassung von Kamtschatka aus verschiedenen schriftlichen und mündlichen Nachrichten gesammlet zu Jakutzk 1737 og er 58 Sider stærk. Samme er opsat af Hr. Collegieraad Müller, hvis Navn og staaer ved Enden, men Hr. Scherer melder i sit Tilskrift, der er i Stedet for en Fortale, slet intet derom, og har heller ikke sagt, hvorledes han samme har bekommet. Kobberstikkene ere ikke smukke, og indtil Afbildningerne af den gode og onde Gud og af Schamaunerne ere de tagne af den tydske Oversættelse af Krascheninikows Værk. De bestaaer af 2 smaa Charter, og af 11 andre smaa Blade.

Hamburg. Büschings Geschichte und Grundsätze der schönen Künste und Wissenschaften im Grundriß. Zweytes Stück, welches die Geschichte und Grundsätze der Steinschneidekunst enthält. 1774 10½ A. 8v. Hverken med denne eller nogen anden Deel af Historien om de skiønne Kunster og Videnskaber har Forfatteren søgt at indlægge sig nogen Ære, men hans Absigt har alene gaaet ud paa den studerende Ungdoms Nytte, om hvilken han erklærer, at dens Undervisning i denne Art af Historie bliver forsømt, endogsaa der, hvor man meest driver paa Historien i Almindelighed. Denne Mangel har hun for sin Deel søgt at ville afhielpe, og da man fattes smaa og gode Lærebøger af den Art, saa kan hans ansees som de før-

ste Forsøg i dette Fag. Han vil derfor heller ikke have dem fritagne fra de Ufuldkommenheder, som de første Forsøg medføre, og disse erkiender han i Besynderlighed ved nærværende Deel, endskiøndt kun Faa Lærde ville være i Stand til at indsee Sammes Mangler og Feyl, saasom kun Faa lægge Vind paa denne Deel af Historien. Men saa fuldkommen denne hans Grundrisning i sig selv og efter deres Domme, der ere Mestere i Historien og Kunsten, end maatte være, saa troer han dog, at han har bragt det noget videre i denne Kunstes Historie, end det endog saa i de store Værker er skeet. Det vigtigste deriblandt, er Mariette Traité des pierres gravées, da denne habile Mand har kiendt og brugt Alt hvad der for ham var skrevet i denne Kunst. Imidlertid har dog Forfatteren kundet giøre Kunstens Historie noget fuldkommere i et og andet Stykke, end han, foruden det, at han har bearbeydet den, ey efter hans, men sin egen Methode. Hans Hoved-Øyemærke, i alle Deelene af Historien om de skiønne Kunster og Videnskaber, gaaer udpaa Historien selv; dog søger han og at danne den studerende Ungdoms Smag, og ey alene Historien af enhver Kunst er indrettet efter dette Øyemærke, men dertil sigter og det Lidet, han siger om Grundsætterne til enhver Kunst. Dette Sidste er altsaa ikke det Fornemmeste man maa søge i disse smaa Skrifter. Den Sal. Geh. R. Klotz's Skrift von dem Nutzen und Gebrauch der alten Geschnittenen Steine und ihrer Abdrücke har han ikke brugt eller seet, førend dette hans Skrift allerede var bleven trykt, men Lipperts Dactyliothek er det Værk, som han næst Mariettes meest har betient sig af. Iblandt andre Forfatterens Anmærkninger har han vovet den Formodning, at de tre ældgamle Steene af det forrige Stoschiske, nu værende Kongel. Preussiske Cabinet, af hvilke Winkelmann i hans Kunst-Historie giver Afbildninger, ikke skulle være hetruriske men græchiske. Det anmærkes som noget Besynderligt ved Skriftet, at de paa snittede Steene forekommende Mesteres Navne ere samlede og satte deels i chronologisk, deels alphabetisk Orden, og at om deres endnu tilværende Værker bliver anført, hvor de ere at finde, hvor de ere afbildede, og oplyste. Om tydske Steenskiærere finder man her meer end hos Mariette, i Besynderlighed er her udførlig handlet om Notter, der iblandt alle Tydske er kom-

me

men de Gamles Stiil nærmest. Forfatteren besidder hans egenhændige Fortegnelser paa de fornemmeste Samlinger af snittede Steene i Engeland, og er halv til Sinds engang at lade dem trykke. Iblandt alle Samlinger er den Kongelige Preussiske den vigtigste, og derfor er der og om Samme sagt meer, end om andre.

Magdelburg. Sittliches Erziehungslexicon oder Erfahrungen und geprüfte Anweisungen, wie, Kinder von hohen und mittleren Stande zu guten Gesinnungen und zu wohlanständigen Sitten können geführet werden. Ein Handbuch für edelempfindsame Eltern, Lehrer und Kinderfreunde. Erste Probe von C. D. Küster Magdel. Cons. Raths, Inspector und Pred. 1774. 166. S. 8v. At foredrage, og udarbeyde de vigtigste Opdragelses Regler i særskilte Artikler efter alphabetisk Orden, er en Methode, som kan have sin gode Grund, saasom ikke alle, for hvilke deres Kundskab kan være nyttig, har en stadig Disposition til at giennemlæse hele Bøger i Sammenhæng, og overalt fortiener den Idee af philosophiske Ordbøger, i hvor ofte den endogsaa maatte være bleven ilde anvendt, slet ikke at forkastes. De lade sig anse fra en Side, og bestemme og udføre paa en vis Maade, da de ey alene for Læserens Underviisning, men og for Lærestykkernes Behandling har deres besynderlige og overveyende Fordeele. Forfatteren til oven anførte Ordbog viiser en god Læsning og kostbare Erfaringer. Hans Grundsatzer ere overalt rigtige og udførte paa en Maade, som er lærerig nok, men Indklædningen er ey altid den nætteste, og Udtrykket, ey altid correct. Iblandt Artiklerne ere de fleste umiddelbar practiske, og nogle ikke almindelige. Ved den Artikel om Videnskabernes Societeter har Forfatteren giort det Forslag, at der ved ethvert Videnskabs Societet skulde være oprettet en egen Classe for Opdragelses Kunsten, og har viist, hvorledes samme burde være indrettet. S. 51, hvor der tales om Legemets Indflydelse paa Siælen, har Forfatteren opgivet et temmelig ænigmatisk Spørsmaal, hvorved man i sær ikke saa let skal indsee Grunden til det igientagne Sex-Tal. „ Wie kommen die Begriffe von äussern Gegenständen vor „ der Geburt; in den ersten sechs Stunden nach der Ge-

„ burt;

„ burt; in den sechs ersten Lebenstagen; in den ersten „ sechs Wochen; und hiernächst in den ersten sechs Mona„ ten nach und nach in der Seele?" Det lader, som der laae nogen Hemmelighed skiult under dette visse Tal, med mindre det skal være sat for et uvis.

Leipzig. *Historiæ Augustæ Scriptores sex* Al. Spartianus, Jul. Capitolinus, Al. Lampridius, Vulc. Gallicanus, Treb. Pollio, Flav. Vopiscus 1774. st. 8. Texten indtager 458 S. Index $14\frac{1}{4}$ S. Fortalen 86. S. og Skribenternes Levnet af Vossius 12 S. under en egen Signatur. Hr. Mag. J. P. Schmid har besørget Udgaven, og den Hakiske Udgave efter den Salmasiske Recension er derved fornemmelig lagt til Grund. Registeret er forfattet med stor Flid, og derudi er giort en fuldstændig Samling af hvad der i Latiniteten er disse Skribentere egentligt. Forklaringerne ere korte, men dog tilstrækkelige, saa at den, som første Gang læser disse Skribentere, skal temmelig kunne hiælpe sig uden nogen videre Hiælp af en Commentar. Ved mange Artikler staaer ingen Forklaring, endten fordi de gave sig selv af Contexten, eller fordi Hr. Sch. har kun vildet bemærke det Besynderlige i Udtrykket. Paa mange Steder skulde det dog vel have været bequemmere at have tilføyet en kort Forklaring. Men man veed vel ogsaa dette, at det ved Arbeyder af den Art er vanskeligt at træffe det rette Middel imellem det, som er formeget eller for Lidet, og man maae være tilfreds, naar man kan træffe det saa nær som Udgiveren. Hr. D. Püttmann har sat en sær vel skreven Fortale foran, hvori han undersøger de Bebreydelser, som ere giorte disse Historieskrivere, og opregner deres fornemmeste Udgaver Desuden har han endnu ladet følgende Stykker trykke foran: 1) *Isaaci Casauboni* de sex Scriptoribus Hist Aug. & de illorum Editione Prolegomena: 2) Ol. *Salmasii* Præf. edit. Paril. 1670: 3) *Gottfr. Mascovii* Orat. de usu & Præstantia Hist. Aug. in Jure civili: 4) *Henr. Dodwelli* de his Scriptoribus Sententia: 5) D. *Magni Ausonii* Burdigalensis in qvosdam Jmpp. qvorum vitæ hic leguntur Tetrastica. Endelig det Stykke af Vossii L. II. de Historicis latinis, som betræffe disse Skribentere. Texten er trykt reenlig og correct og Udgiveren saavel som Forlæggeren for-

fortiene for denne brugbare Haand-Udgave Tak og Bifald af alle den romerske Historics og Litteraturs Elskere.

Halle. H. Prof. Schulze handler i et Programma de Spiritu, qvi Christum a Mortuis resuscitavit ad Rom. VIII. 11. Christi Opvækkelse fra de Døde bliver vel som oftest i Skriften tillagt Faderen, men undertiden bliver den og tilskreven Christo selv efter hans guddommelige Natur, og iligemaade den H. Aand. I den Strid, som Kirkefædrene har ført med Macedonianerne, har man søgt at bevise den Satz, **den H. Aand har opvakt Christum fra de Døde**, deels med indirecte Beviis, deels med Steder af Skriften. Men i de Sidstes Valg har Fædrene ofte været uhældige. Dette bliver i Besynderlighed viist med det Sted Amos IV. 12. 13. som af Forfatteren til Dialogi contra Macedonianos (hvilken, som her ved Leylighed bliver viist, kan ligesaa lidet have været Theodoretus, som det er Athanasius) uden al Grund er bleven trukket herhen. Et bedre Beviis for denne Satz skal man, som Forfatteren fremdeles viiser, finde paa foranførte Sted Rom. VIII. i sær formedelst de Ord, διὰ τὸ ἐνοικοῦντος αὐτοῦ πνεύματος ἐν ὑμῖν, hvis Eyemærke er nærmere at betegne den tilkommende Opvækkelses Maade. Tvende Indvendinger imod denne Forklaring blive her anførte og besvarede. Den første er, at ζωοποιησαι maae forstaaes om en moralsk Levendegiørelse, og den anden, διὰ τὸ ἐνοικοῦν πνεῦμα ἐν ὑμῖν er en bedre Læsemaade af de sidste Ord i Verset. Men den sædvanlige Læsemaade bliver foretrukken for denne, saavel formedelst nogle indvortes Grunde, som og formedelst de flere og større Auctoriteter, som den har for sig, hvortil i Besynderlighed og regnes tvende Steder i forbemældte Dialogis, i hvilke den Orthodoxe laster Macedonianeren med sin Læsemaade διὰ το ἐνοικοῦν πνευμα og beraaber sig imod ham paa alle gamle Haandskrifter.

Berlin. **Philosophische Untersuchungen über die Egypter und Chineser, nebst einer Charte von der berühmten großen Mauer in dem alten Egypten.**

ten. Aus dem Französischen des Herrn von P. . übersetzt von D. J. G. Krynitz. 1774. 1. B. 451. 2 B. 436. S. Een Fransk Original er allerede bekiendtgiort og recenseret i mange lærde Tidender og Journaler. Man veed allerede, at Hr. Pauw ved Ægypternes Sammenligning med Chineserne i Henseende til Qvindekiønnets Tilstand, Levemaaden, Maler-Bildhugger- og Bygningskunsten, Chymien, Religionen, Regieringsformen og Statsforfatningen, søger at vise, at begge Folk ere hinanden gandske ulige, og paastaaer, at Chineserne ere komne fra det saa kaldte Tatarie, som ligger imod Norden af China, og skildrer dem som en Nation, der ingen Høyagtelse fortiener. Man holder for at en tydsk Oversættelse af dette Værk var ikke saa nødvendig, saasom den der ikke kan læse eller forstaae det i det Franske Sprog, er heller ikke meget tient med den tydske Oversættelse, hvilken, ladvære den er kommen fra en Mand, der er berømt saavel formedelst sine Oversætteiser, som sin litterariske Kundskab, saa skal dog Oversættelsen af dette Værk være forbunden med visse Vanskeligheder. Hr. Kr. maae selv have følet samme, og vil derfor ikke undre sig over, at man viser ham Steder, som behøvede Forbedring, hvoriblandt Recensenten og har anmærket nogle faa Exempler.

Erlangen. Versuch einiger practischen Anmerkungen über die Nerven, zur Erläuterung verschiedener Krankheiten derselben, vornemlich hypochondrisch und hysterischer Zufälle von D. Jacob Fridr. Isenflamm Hofr. und Prof. zu Erlangen 1774. 280. S. st. 8v. Forfatteren er bekiendt for en stor Neurolog, og har i sær giort sig nøye bekiendt med denne Deel af den finere Anatomie og allerede for lang Tid siden studeret det Kapitel om Nerve-Sygdommene. Hans Bog udfordrer overalt en opmærksom Læser. Recensenten har læst den meer end een Gang, og troer af egen Erfaring at kunne domme, at det ikke vil fortryde nogen, at have læst den meer end een Gang med en prøvende Opmærksomhed. Forfatterens egne Tanker og Theorier, som her forekommer, lade sig ikke vel tage ud af deres Sammenhæng. Endogsaa bekiendte Læresatzer, har han foredraget saavel, at de under hans Pen har bekommet nye og ydermere Bekræftelse.

No. 41.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 12te Octobr. 1775.

Kiøbenhavn. Forſøg i de ſkiønne og nyttige Videnſkaber, ſamlede ved et patriotiſk Sælſkab. Ellevte Stykke (1774.) indbefatter I) Balders Død, et Heroiſk Syngeſpil i tre Handlinger. Et Priisdigt af Johan Ewald. Anlægget til dette Stykke er taget af den gamle Nordiſke Mythologie og Hiſtorie, nemlig den 43, 44, 45 Fabel i Edda og den tredie Bog i Saxo's Hiſtorie. Den vil derfor blive ganſke uforſtaaelig for de Læſere, ſom ikke ere bekiendte med den Nordiſke Mythologie, men at diſſe derfor ikke ſkulde ſtandſe ved Læsningen og endelig blive kiede deraf, eller, om de holdt ud til Enden, fortryde, at de havde ſpildt Tiden med en for dem uforſtaaelig og altſaa unyttig og ubehagelig Læsning; ſaa har man afhiulpet dem denne Mangel med en efter Stykket tilføyet Forklaring over gamle i ſær mythologiſke Ord og Navne, ſom forekomme derudi, hvilke den Læſer endelig først maa giøre ſig bekiendt, der vil forſtaae, hvad han læſer, og ey allerede er bevandret i den gamle Mythologie. I den Henſeende ſkulde det have været Godt, om denne Forklaring havde ſtaaet foran, i det mindſte ſom en ſtiltiende Erindring derom for ſaadanne Læſere. — Skuepladſen er en Graneſkov paa de Norſke Fielde, hvor man rundt omkring ſeer ſteile og ujævne og nogle med Snee bedækkede Klipper. Balder (en Halvgud og Odins Søn) og Thor, begge bevæbnede, denne med ſin Hammer, og

hiin med Sværd og Spyd, aabne Spillet med følgende Duett:

Balder
Egn, ſom ſtolt af trygge Fiælde
Roelig trodſer Himlene!
Thor
Viisdom, Dyd og Mod og Vælde
Spaaer du dine Dyrkere.
Balder.
Odins røde Pile (d. e. Lyn) glide
Matte fra din haarde Side
Solen ſmelter ey din Snee.
Thor
Prøv, om Kampens Bulder ſkrækker,
Om den kiælne Vellyſt ſvækker
Dem, ſom boe paa Klipperne?
Begge
Egn, ſom ſtolt af trygge Fiælde,
Roelig trodſer Himlene,
Viisdom, Dyd og Mod og Vælde
Spaaer du dine Dyrkere.

Balder ſpringer haſtig op og bryder ud i en hæftig og bitter Klage over det, at Nanna, ſom var Gevars, en Norſk Spaamands og Konges Dotter, var følesløs ved hans hæftige Kiærlighed til hende. Thor raader ham at affige ſin Kiærlighed og flye den, der flyede for ham. Han ſvarer i Beſtyrtelſe:

Jeg (flye) Nanna? — Ak! jeg ſeer det vel, jeg burde!
Ha! hvilken Trold har hæftet mine Fødder
Til diſſe Klipper, og til Nanna's Skygge?
Og er da intet, intet Haab tilbage?
Naar blev jeg da ſaa grim, ſaa ſlet afſkyelig?
Naar? ſvar mig Thor! ſvar! dræber da min Aande.
Er Døden i min Smiil, i mine Taarer?
Hvad ſkal jeg? — ſvar mig! lær mig! — men du tier!
Og i dit ſkumle Øye gniſter Vrede!

Thor, fortørnet over hans, for en Søn af Odin, uanſtændige Graad og Klage for en ſmuk Pige, igientager nok en Gang ſit Raad, at flye Nanna. Balder indſeer vel han burde, men han kan ikke, og ſiger, før visne Balder her! Dette hans Ønſke optager Thor ſom en Spaadom om den

ham

ham foreſtaaende Skiæbne. Vel! døe da! (ſvarede han) Thi jeg ſeer det er forgiæves, at kiæmpe mod en haard, en ævig Skiæbne, og derpaa ſynger han:

Biergtrolden zittrer for min Hammer,
Og Jetten blegner, naar den rammer,
Og Klipper falde, hvor jeg ſlaaer.
Men Skiæbne dig kan intet bøye,
Og hvad Alfader i det Høye
Har een Gang ſvoret paa, det ſtaaer!

Thor forkynder ham da den Død, ham virkelig foreſtod, og lader ham vide, at han var ſendt fra Odin, for at advare ham.

Hør da! —— det er din Ven, og Thor, ſom taler
Og Odins Ord til dig er paa min Læbe.
Du veedſt der groer et Træe, ſom intet Øye
Endnu har ſeet, i Nattens tauſe Dale;
Det har en Green, ſom naar den først er hærdet,
I Naſtronds Ild, kan dræbe dig.

Men hvem der blev dræbt ved et Spyd af denne Green, den ſkulde ey opvaagne i Valhalla, men ligge for ævig i Mulm og Dvale, adſkilt fra Guder og Menneſker, og ey blive Odins Giæſt. Han forelæſer ham Spaadommens Ord om den ham, formedelſt hans Kiærlighed, foreſtaaende Død ved dette Spyd, og ſlutter med den Advarſel:

Hør det! og ſkiælv, og flye, og ſkaan din Fader!
Hvis ikke, ſværm og døe! det er din Skiæbne!

Den arme forliebte Balder foragter Døden imod den Tanke, der brænder ham meer end Naſtronds Ild, at ſee ſig forhadt og foragtet af Nanna, og hvor gierne vilde han døe, naar kun ikke fra Nanna! Loke, Ondſkabs Gud, ſom her ſpiller Fandens Rolle, aabenbarer ſig for Balder i en gammel Biergfins Skikkelſe, og bibringer ham den Tanke, at Nanna, Gevars Dotter, har en Anden, ſom hun elſker, nemlig Hother, en Danſk Prinds, der er opfoſtret hos hendes Fader; ved hvilket Hierteſtød Balder bliver ſom uden for ſig ſelv. Efter Balders Afgang aflægger han ſin paatagne Skikkelſe, og aabenbarer ſig ſom en Fiende af Odin og hans Slægt, der er kun kommen for at befordre Balders Død og Undergang ved Hother og den foromtalte fataliſke Green, og ved Valkyriernes Hielp, ſom her i dette Stykke ſpille Furiernes

Rolle. Hother kommer ned fra Fiældene, som den, der har været ude paa Jagt efter en Biørn. Loke gaaer ham i Møde, i Skikkelse som en Trold og under Navn af Vanfred, og ligeledes bibringer ham den Tanke, at Nanna elsker Balder, hvorover han bliver bestyrtet, og formoder nu, det, som og Loke bestyrker ham udi, at hun just derfor har holdt ham fordulgt i sin Faders Huus, uden at han vidste for hvem, uden en Alf, som hun foregav, og nu ogsaa drev ham for nyelig ud paa Jagt, for at skaffe ham af Veyen for Balder, hvis Navn hun altsaa maatte have fordulgt under den foregivne Alf. Nu vil Hother strax lade Balder erfare, at han frygter for ingen, men Loke advarer ham for at vove sig mod en Halvgud, underretter ham om den Green, hvorved han kunde dræbe Balder, og leverer ham et Horn, med Befaling, at støde derudi, naar han kom i Nød, og tre Gange at raabe paa Vanfreds Navn. Stolende paa sin egen Tapperhed, kaster han Hornet bort med Foragt, og i det han vil fare ud imod Balder, kommer Nanna, og med Skræk og Bæangstelse søger at holde ham tilbage fra at gaae Balder i Møde. Just dette Møde er det hun af Kiærlighed til Hother har frygtet for, hvilket hun har søgt at hindre ved at dølge ham og skaffe ham af Veyen. Saa vidt første Act. — Den anden Act. Denne aabner de tre Valkyrier med en til deres Characteer og Ærende vel passende Sang. De vare bevæbnede hver med et kort Spyd i Haanden, hvilke de, efter at have fortalt hinanden de Hændelser, hvorved Skiæbnen havde samlet dem her til Hothers Hielp og Balders Undergang, overleverede ham, hver sit, den eene til Kamp imod Helte, den anden, imod Trolde, og den tredie imod Jetter, og alle tre med tilønskte Velsignelser over ham, og med Opmuntring til Tapperhed i Strid. Hother, som havde fattet Mistanke om Nannas Troeskab, bliver af hende bedre underrettet, og at det er ikke Balder, men ham selv, hvis Død hun af Kiærlighed skiælver for, om han vovede sig imod Balder, hvilken som en Halvgud, hun troede at være ham overlegen. De møde hinanden, men Nanna hindrer, at det ikke kommer til Kamp, i hendes Nærværelse i det mindste ikke, og drager Hother derfra for at føre ham Hiem til hendes Fader, da han siden kan giøre, hvad ham synes. Balder befinder sig imidlertid og formilder sig mod Hother i Be-

tænkt-

tragtning af det, at han elskes af Nanna, som han selv har saa stor Kiærlighed for. I det samme kommer Nanna heel forskrækket og beder Balder om Hielp imod tvende Biørne, af hvilke Hother og hun, efter deres Bortgang, vare blevne overfaldne. Balder lover beredvillig sin Hielp, men midt under den fortroelige Stilling, i hvilken de tales ved derom, kommer Hother, som imidlertid selv har fældet Biørnene, dertil, og som han studser og bliver staaende noget derfra, saa han ikke hører deres Ord, saa fatter han igien Mistanke om hendes Utroeskab, og i sit Raserie, uden at ville høre hendes Undskyldning, fordrer Balder ud til Kamp. Balder, som veed, at Kiærlighed har bragt ham i Vildfarelse, som har intet andet imod ham, end at elske Nanna, og derfor vil skaane ham, vil nødig dertil, men maa dog trække Sværdet, efter at Hother havde forgiæves kastet sine tre Spyde, som Valkyrierne havde givet ham, ind paa ham, af hvilke vel, det ene havde kommet ham til at segne i Knæerne, men dog ikke videre skadet ham, og endelig derpaa huggede løs paa ham med sit Sværd. Balder blev ham for stærk, men vil ikke dræbe ham, i sær da Nanna, som af Fortvivlelse var løbet noget tilside, men blev staaende ved Indgangen, for at see til, hvorledes Kampen løb af, styrtede ind, kastede sig paa Knæ for Balder, og bad for sin Brudgom. Hother kommer ud af sin Vildfarelse, og af Skamfuldhed over sit Tab, som og fordi han har soeret enden selv at døe eller at dræbe Balder, vil han dræbe sig selv, men bliver hindret af Balder, som beder ham at spare sig og tilbyder ham sit Venskab. Hother gaaer hastig bort, og Nanna, som vil følge ham, bliver opholdt af Balder, der ved den Leylighed anmoder hende om at give sig Haab om hendes Kiærlighed, hvilket han af hendes Erkiendtlighed for hans udviste Venskab og af hendes venlige Øyekast til deels selv fatter, og derover afsiunger følgende Frydesang:

Venlige Klipper, I hørte mig græde,
Hører mit Haab og udbreder min Glæde!
Yndige Skove besvarer min Fryd!
Balder! forgiæves skal Himmel og Skiæbne
Hærde dens Hierte, du elsker og væbne
Kiæmperens Arm med fortryllede Spyd.
Dyden skal krone sin fromme Tilbeder!

Skingrende mægtige Gienlyd, udbreder
Eikovs Triumph og den lønnende Dyd!

Han aabenbarer for Thor dette sit Haab, der atter har indfundet sig for at advare ham, straffer hans Daarlighed, forkynder ham hans Skiæbne, og raader ham atter at undflye den, ved at forglemme sin daarlige Brynde. Men han agter det intet og iler bort for endnu ved sin Bøn og sine Taarer at bevæge Nanna. — Hother aabner den tredie Handling med en bitter Klage og Fortrydelse over den Haanhed, at hans Liv skal være frelst og kiøbt af Balder ved Nannas Taarer, i det han selv havde opfordret ham til at give sig det sidste dødelige Stød; at han ikke havde haft Lykke til at udføre sit Forsæt med at dræbe eller selv at døe; og at han havde mistet sine Spyde, som han stolede paa. I det samme snubler han over det Horn, som han i den første Act havde kastet bort, hvor i han nu, da han befandt sig i største Nød, stødte, og raabte tre Gange Vanfred, hvorpaa Loke atter indfinder sig i en Hvirvelvind, trøster ham i hans Mismodighed og forkynder ham, at Valkyrien Rota alt havde fundet det fatalisse Spyd, hvilket han selv havde forført dem til at opsøge: ingen af de tre forrige var det rette: nu hærdede hun det alt i Nastronds Ild, saaledes som det paa Skuepladsen bliver forestillet paa et Alter i Indgangen til en stor Hule, der oplyses ved Ildflammer med en bestandig Bragen. Valkyrierne gaae i Kreds omkring Alteret, og synge en Tercet. Rota tager Spydet af Alteret og afkiøler det i en Kiædel paa et andet Alter, hvilket samme de andre Valkyrier giøre, og synge derover, og saaledes indvie Spydet til Balders Død. Hulen og Valkyrierne forsvinde. Rota indfinder sig siden, og leverer ham Spydet. Hother tager derimod, men beslutter at bruge det imod sig selv, og ikke dermed at dræbe sin ædelmodige Fiende, hvis Medlidenhed, omendskiøndt han ey ønskede den, han dog ikke burde straffe. Loke hidser ham op imod Balder, og vil overtale ham til endog paa en lumsk Maade at falde ham an dermed; hvorpaa han slaaer Loke med Spydet i Hovedet, som derpaa hylende nedsynker i Afgrunden. Balders forrige Haab har forandret sig til en uroelig og bekymret Mistvivlelse. Han venter nu kun hendes Mey, og det beslutter han at ville høre ved en endelig Erklæring af hendes egen Mund. Denne Erklæring bekommer

han.

han. Hun vil, hun kan ingen elske uden Hother, og Balder afviser hun med den Compliment, at hun er for ringe for ham, og kan ikke fortiene hans Kiærlighed. I Fortvivlelsen og med Hænderne oprakte mod Himlen sværger han, at han endogsaa forkastet vil dog elske Nanna. Imidlertid har Valkyrien Rota, uden at endten han eller Nanna har mærket det, og blot for Tilskuernes Øyne berørt hans Isse med sit Spyd og ligesom indviet ham til Døden. Han bliver derved som rasende; trækker sit Sværd og løber bort i Raserie. Nanna skiælver for sin Hother og siunger i Harme:

O himmelske Magter
I knuse mit Haab!
Hvo styrker mig Svage
Mod Gudernes Arm?
Hvo agter min Klage?
Hvo mærker min Harm?
Ha! hvem kan jeg røre?
Mon Jorden vil høre
Afmægtige Raab,
Som Himlen foragter?
O himmelske Magter,
I knuse mit Haab!

Han kommer, og hun trøstes ved at see ham endnu levende, men Sorg, Skræk og Angest betager hende snart igien, da hun efter nogen tvetydig Omsvøb faaer endelig at høre denne hans faste Beslutning, ey at skade Balder med det fatale Spyd, men at bruge det mod sig selv. Just som han vil stikke, styrter den rasende Balder ind, og vil rykke Nanna bort med Magt. Hother vil støde ham tilside. Derpaa trækker Balder sit Sværd, slipper Nanna og hugger løs paa ham. Hother, som veed det gielder hans Død, beder ham at skaane sig selv, og vil nu indlægge sig den samme Ære, som Balder tilforn havde indlagt sig paa ham, nemlig med at skiænke ham Livet. Men i det hidsige Angreb snubler Balder og render sig selv Spydet i Livet. Handlingen besluttes med en Chorsang over hans Død af Thor, Valkyrierne, Rota, Hother og Nanna. II) De tre Venner, eller Hialmar, Asbiørn og Orvarodd. En Fortælling ved Forfatteren af Sigrid. Felices ter & amplius, quos irrupta tenet copula. Hialt-

mar er egentlig Hoved-Personen. Han var en fattig Bondes Søn, som boede nær ved Sigtun i Sverrig. Hans fattige Fader opofrede ham til Krigen og Æren, og sendte ham til den Ende fra sig for selv at giøre sin Lykke, hvor og som han bedst kunde, dog efter Bøn og Velsignelsers Tilønskning og med Formaning. „Du Menneskenes Fader og Elsker, du „kiender de ømme Følelser, som nu bevæge mit Hierte; thi „du haver selv givet mig dem, det mishager dig derfor ikke, „at mit Sind brænder for min Søn. Giv ham Styrke og „Mod til at gaae de Farligheder i Møde, som nu forestaae „ham! Lad ham blive Landets Værn, Fiendens Skræk, Undertrykkes Tilflugt! Lad aldrig nedrig Hyklerie besmitte „hans Tunge, endskiønt han skal staae for en Konge! Lad „ham overvinde det Had og den Misundelse, som herskер „iblandt Hofmænd, og lad ham før omkomme end begaae „noget nedrigt, og vige fra de Forskrifter, jeg har givet „ham!" og til Sønnen: „Elskelige! Gud bevare din Dyd „og giøre dig Fædernelandet værdigt! Saa længe du er dydig, vil Verden være smuk for dig, Maanen skinne klar, „Stiernerne tindre. Men lad Last nærme sig dit Sind, „strax bliver Verden styg, Maanen forduukles, og Stiernerne blive mørke; thi det er mørkt hos dig selv. Uskyldighed alene giør roelig, glad, munter, giver Verden sin „Skiønhed og Menneskет klare Øyne." Faderen drømte næste Nat om sin nær forestaaende Død, og Sønnen en anden Drøm, hvilken Faderen udtolkede om hans tilkommende Skiæbne i den store Verden. „Du skal blive antaget ved „Kongens Hof og være nær ved at erlange hans Naade, „men Bisrnen og Lindormen, det er Ondskab og Smiger, „som omringe hans Sæde, skulle | længe hindre dig deri. „Tilsidst skal en mærkelig Person erhverve dig den, men „naar du bedst fryder dig derover, da skal du døe, og, som „det synes, en voldsom Død. Men min Søn! døer du „figtende for Æren, for dit Fædreneland, da døer du Helt„enes Død." Derpaa gav han Sønnen en Hielm paa Hovedet, i den venstre Haand et Skiold, og i den høyre et Sværd, hvilket han advarer ham aldrig at drage imod Dansk eller Norsk, saasom hans Farfader Haldan var en Dansk, og hans Moder Alfhild fra Norge, og derpaa viser han ham hen ad Veyen til Sigtun, og lader ham gaae fra sig med den

Bøn,

Bøn, efter at han var kommen ham af Syne: „Ey beder „ jeg om langt Liv for Hialmar, men om Ære og Dyd, og „ vil du, Alfader! lægge dette til, at han maa lukke „ mine Øyne, da har jeg intet meer at ønske.“ Hialmar kommer til Sigtun, gaaer ind for Kongens Bord og tilbyder sin Tieneste. Kongen, som kiendte hans gode og kiække Fader, beder ham træde i hans Fodspor, befaler ham at sætte sig iblandt hans Kiæmper og drikke af Horn med dem. Disse spotter ham allerede. Førend han drak, maatte han efter Sædvane giøre Løfte om at begaae nogen sær mandig Gierning. Hialmar udbad sig et Skib og 30 Mand for at bestride den Finske Søerøver Cuso. En af Kiæmperne, Bolvise, spotter dermed. Hialmar udførte sit Løfte, vandt Seyr, og befriede tre Mænd og et ungt Fruntimmer, som Cuso havde giort til Fanger. Disse vare Neri en Dansk Kiøbmand, hans Sønner Asbiørn og Hafthor og Bera, hans eneste Dotter. Hialmar skiænker dem Liv og Frihed, tager dem i Beskyttelse, og lover dem al Sikkerhed i Sigtun, hvor de fik Frihed at reyse Hiem igien, da Bolvise forgiæves havde raadet til at dræbe dem. Kun Asbiørn vil ikke forlade Hialmar og hermed blev knyttet imellem disse tvende det uopløselige Venskabs Baand. Finnerne giøre Indfald i Sverrig. Hialmar staaer i Spidsen af en Hær for at gaae dem i Møde. Her faaer han Bud, at hans Fader laae for Døden. Her lader Forfatteren ham forlade Hæren, betroe Anførselen til Asbiørn, skynde sig Hiem til Hest for at tilluke sin døende Faders Øyne, og derpaa haste til Hæren igien, hvor han ankom just som hans Landsmænd paa det Floy, han skulde anføre, begyndte at vige for Fienden. Her fik han et Hug i Siden, hvorved han segnede ned af sin Hest, da Asbiørn mandig sigtede for hans Legeme, og drev Fienden paa Flugt. En anden Helt skulde maaskee have ladet sin Fader døe, ønsket ham en salig Ende, og taget sit Fædrenelands Sag i Agt. Men man mærker læt, at Faderens Bøn skulde være bleven hørt, og Bolvise faae Leylighed til at slette Hialmar ud af Kongens Naade. Denne beskylder ham for Forræderie. Kongen dømmer, han bør miste sit Liv. Bolvise, blot af Frygt for Hialmar, som han endnu ikke kiendte ret, bad for ham, at det maatte blive ved at forvise ham, og bliver denne Forbøn ham af Kongen

tilregnet ſom en Ædelmodighed. Bolviſe forkynder ham Kongens Villie at rømme Landet, og det med megen Spot og Forhaanelſe. Han maae reyſe, ſaa ſvag han er, ſaa man maatte binde ham til Heſten. Paa Veyen kom de til en fattig Mands Hytte, hvor han forblev i tre Dage, til han kom ſig ſaavidt, at han kunde ſidde til Heſt. Asbiørn raader at ride til Oſtergothland, for derfra til Skibs at ſætte over til Danmark, hvor hans Fader Neri boede, hvilken han erkiendte forpligtet til at modtage ſin Velgiører. Hialmar vil ikke forlade ſit Fæderneland i Haab om nye Leylighed til at tiene det. Asbiørn kan reyſe om han vil. Men de tvende foreenede Venner vil ikke ſkilles ad. Kort, de kom til Oſtergothland, gave ſig der i Tieneſte hos en riig Bonde. En Hær af Norſke Fribyttere giøre Indfald i Sverrig, ſlaae den Svendſke Krigshær, omkomme Bolviſe, og beleyre Sigtun. Orvarodd var deres Anfører. Nu er det Tid, ſagde Hialmar, at haſte og endten at redde mit Fæderneland eller at døe. Han med Asbiørn begiver ſig ſtrax til den Norſke Leyr og fordrer Orvarodd ud til en Tvekamp med diſſe Ord: „Mit Fæderneland kræver dit Blod, og enten vil jeg udſee det, og befrie mit Fæderneland, eller „ døe.“ Tvekampen gik for ſig men faldt ud til Venſkab, og Orvarodd blev nu tredie Mand i dette Venne-Sælſkab. Fostbrødre kaldte de ſig indbyrdes, det er, ſaadanne, der har ſvoret ſig ſammen i ſaa faſt et Venſkab, at den ene ſkulde hevne den andens Død, og ikke ville overleve hverandre. Kongen i Sverrig, Yngvar, lærte nu at kiende ret Hialmars Fortieneſter. Man fornøyede og forundrede ſig lige meget over det imellem en Danſk, Norſk og Svendſk knyttede Venſkabs Baand. Det blev da afgiort, at Orvarodd ſkulde være den ypperſte næſt Kongen, ſaa Hialmar, og dernæſt Asbiørn. „Var jeg nu i dit Sted, ſagde Asbiørn, „ da ſkulde jeg haanligen begegne dem (Hof-Hyklerne) og „ oplyſe Kongen om deres ſkammelige Forhold. I fare vild, „ mine Venner, ſvarede Hialmar, jeg bør hverken belee el„ ler forhaane dem, langt mindre giøre dem ont. De ere „ Menneſker, have derfor kundet feyle, ja de ere mine „ Landsmænd.“ Nu kommer man fra Krig til Eſkov. Kongen har en Dotter ved Navn Ingeborg. Det bliver beſluttet, at Hialmar ſkal ægte Hende. Men en Veſtgot-

hiſk

hisk Herres Søn, ved Navn Angantyr, som var bleven rasende af Kiærlighed til Prinzessen, havde svoret i sin Hæftighed, at han vilde have Hende, endten hun vilde eller ey, eller og døe. Hans Moder Gudrun var en Dotter af Leire-Kongen i Danmark. Men hans Opførsel ved den Svendske Konges Hof, og den Maade, paa hvilken han befriede Prinzessen, var grov og uforskammet og truende, ja saavidt, at Kongen lovede den sin Dotter til Belønning, der vilde vove sig i Kamp mod Angantyr. Da stod Hialmar op og fordrede ham ud til en Tvekamp paa Samsøe. Han og Orvarodd gik til Seyls for at møde Angantyr paa det beramte Sted, men Asbiørn var bleven syg og kunde ikke følge med. Angantyr indfinder sig med sine elleve Brødre, som havde Anfald af det i gamle Dage bekiendte Berserkiske Raserie. Orvarodd gik imod dem og overvandt dem alle lættelig paa en Tid, da Raseriet var gaaet over og de havde tabt den dermed følgende Styrke. Hialmar fældede nok Angantyr, men havde selv bekommet dødelige Hug, og han troede, at denne hans Skiebne havde ingen anden Aarsag, end at han mod sin Faders Raad havde figtet imod en, der var af Dansk Blod. Orvarodd bragte hans døde Legeme hiem, og sendte Bud, at lade Prinzessen vide, at han og Hialmar kom tilbage, uden at melde om den sidstes Død, og det for at prøve Prinzessens Troskab. Nu vare de der, Prinzessen staaer op for i Døren at gaae Hialmar i Møde, og just som han kom dertil, stod Orvarodd der og holdt Hialmars døde Legeme for ved sig, hvilket Hun favnede, og føyende sin Mund til Hialmars, uden at tale et Ord, blev i samme Øyeblik stiv og død. Orvarodd begrov dem hos hinanden i samme Gestalt. Asbiørn giennemborer sig paa Hialmars Grav. Orvarodd, keed af Sigtun, hvor han havde mistet sine troe Venner, overgav al Ære og Magt, søgte Krigen i fremmede Lande og døde endelig i Rusland. —— Dette er Indholdet af Fortællingen. Forfatterens bekiendte Gave til at afskildre saavel ædle som uædle moralske Characterer vil man og her ikke savne. III) Poesier af Ove Malling. 1) Ode om Alvidenheden. Den Hovedtanke hersker her overalt, at man ikke kan undflye Samme, hvorken i det Høye eller det Dybe, og at ingen af vore endten Tanker, Ord eller Gierninger ere forborgne for den Alvidende. Kun en Strophe deraf.

Hvad

Hvad dristig Kaadhed snakker hist saa trygt:
„ Alfader valgte sig ætherisk Boelig
„ Blandt Engle blev hans Throne bygt.
„ Glemt i mit Muld kan jeg her krybe roelig;
„ Cherubers Gud ey syner Mid og Mig"
Kaadmundet Daare, tie: —— dit Ønske skuffer dig.

2) Til Hans Kongelige Høyhed Arveprinsen paa hans Fødsels Dag den 11 Oct. 1774. Først en værdig kort Lovtale over Arveprindsens Dyd og Fortieneste. Dernæst Opmuntring til Bestandighed, tilligemed Ønsker:

Livsaligt Skridt mod Ærens Tempel:
Held dig, o dyre Prinds: ja Held din Dyds Exempel!
Bliv ved, som Christians, som Folkets hulde Ven!
Vink stræbsom Troskab frem; for Staten stræber den.
Skyt sindigt Mod; det skytter Kronen.
Lad krybend Svig ey nærme sig til Thronen.
Ynd Hiertets Adel, hvor den findes;
Lad meer ved nøysom Flid, end næsviis Tryglen vindes;
Und Arbeydsomme Folk, til Ploven bøyet ned,
Den velfortiente Løn, der lindrer gavnrig Sved.
Bliv ved: og nyd for hældig Møye
Alt hvad din Siæl kan værdigt nok fornøye!
Nyd al den Glands, som Himlen deler!
Nyd kronet Broders Gunst og Folkets Æremæler!
Nyd Sundhed, Livets Liv, indtil din sidste Dag!
Nyd Hymens rene Fryd i ønskte Favnetag!
Kiend hos en Rad af kiække Sønner
Skioldungers Blod, vist kiært, mens Cimbren skiønner.
Da skal i danske Hierter prentet
Din Roes ey prunke blot paa Marmor-Monumentet;
Endda naar Kunst og Skrift ved Tiden jævnes ud,
Naar Steen-Ziraten selv nedglider Brud i Brud
Skal tusind tynget Rygte lære
At Venne-Navn gav Fyrste-Navnet Ære.

Med megen Fornøyelse vil man læse 3) Pligterne imod Sælskabet. Til en Mand, der lever i Eensomhed. Efter Ode sur les devoirs de la Societe af Thomas. Vi ville kun anføre hvad Manden i Eensomhed forevender til sin Undskyldning med Besvarelse derpaa:

„ Jeg

„ Jeg ofre mine Aar blandt Folk, der skiønne lidt
„ Paa Venskabs dyre Flid; blandt Folk, hvor Troskab sælges,
„ Hvor Hiertets laante Sprog til Skiul for Ænker vælges,
„ Hvor Dyden spottes frit?
„ Hvor Æren veyer lidt mod Guld og Herskelyst,
„ Hvor Mængden kryber dybt ved hældig Voldsmands Fødder,
„ Men agter ey sin Ven, ja ofte Dolken støder
„ I huld Velgiørers Bryst.
„ Ney, Fred: —— I velvalgt Roe jeg lever bedre her.
„ Forglemt . . . " Ach! Feige Mand! saa flygter du for Laster?
Men sig, om Dyden saa fra hvert et Sælskab haster,
Hvad blev da Verden værd?
Bør Laster sværme frem i ubehindret Fart?
Bør Blinde trave om blandt Blinde, uden Leder?
Just der, hvor Skygger boe, hvor Natten sig udbreder,
Der glimrer Lyset klart.
Mon Roms Velgiørere, Mon Grækers største Ven,
Hiin vise Socrates ey kiendte Mængdens Lyder?
Om een blandt tusinde din Omhue værdig nyder,
Nok, een fortiente den.
Hvad tabt, om du end ey hør Hobens Hurra-Skrig?
Gud kiender, seer din Dyd; en Evighed den minder.
Jo mindre skiønsom Tak, jo meer din Ære vinder,
Naar intet trætter dig.
Tidt spotter mættet Mund sin Skabers Gavmildhed,
Tidt trodses Tordnen ned med frekt oprakte Arme,
Dog under Tordnens Gud end Frækhed Solens Varme,
Og Jordens Frugter med.

Halle. Christiani Thomasii Dissertationum Academicarum varii inprimis Juridici Argumenti. Tomus secundus. 1774. S. Alph. 4. Man maae billig rose den lærde Hr. Hofraad Uhls Bemøyelse med at besørge Udgaven af disse Thomasiske Dissertationer, og man fornøyer sig ved at see Fortsættelsen af dette saa vigtige juridiske Værk. Nærværende Deel begynder med N. 31 og indbefatter følgende

Afhandlinger: 31) De Jure ſtatuum Jmperii dandæ civitatis: 32) de captatoriis inſtitutionibus: 33) de Jure circa pharmacopolia civitatum: 34) de Jure circa Titulos honorum: 35) Problema juridicum, an Hæreſis ſit crimen: 36) Theſes ex Jure vario: 37) de Jure Principis circa Hæreticos: 38) Theſes Juris publici oppoſitæ Diſſertationi Anonymi Auctoris de Officio Directorum & Ducum circularium in exſecutione Sententiarum: 39) de Fundamentorum definiendi cauſſas matrimoniales hactenus receptorum inſufficientia. 40) de Pſeudoprivilegio pupilli conventi contraria actione negotiorum geſtorum ad l. 37. II. de Neg. geſt. 41) de homicidio Lingvæ: 42) Conjecturæ de Jure Conſuetudinis & Obſervantiæ: 43) de proteſtatione facto contraria: 44) Vindiciæ Juris majeſtatici circa ſacra adverſus Auctorem ſimplicis Conſilii, qvomodo eccleſiæ Proteſtantium ſint uniendæ: 45) de Tutelis: 46) de Fide Juridica: 47) de legitima viventis: 48) de præſumtione bonitatis: 49) de vera pietate juridica: 50) de interpretatione Beneficiorum Principis ad l. 3 II de Conſtitut. Princip. 51) de culpa ab hæredibus Emtorum præſtanda. 52) de pretio adſectionis in res fungibiles non cadente. 53) Conjecturæ de hominibus propriis & liberis Germanorum. 54) de morum cum Jure ſcripto Contentione. 55) de crimine Magiæ. 56) de Jure Principis enangelici circa ſollemnia Sepulturæ. 57) de Judicio ſeu Cenſura morum. 58) de Asrhis emtionum. 59) de Statuum imperii poteſtate legis latoria contra jus commune. 60) Larva legis Aqviliæ de tracta Actioni de damno dato. 61) Non-ens actionis forenſis contra ædificantem ex æmulatione. 62) de Fidejuſſore indemnitatis. 63) de Noricorum cauſſis adimendi legitimam. 64) de qvaſi emancipatione Germanorum occaſione Reformat. Francofurtenſis Part. IV. tit. 1. § 9. 65) de Jurisdictionis & Magiſtratuum Differentia ſecundum Mores Germanorum. 66) de origine ſucceſſionis teſtamentariæ. 67) de uſu practico doctrinæ difficillimæ Juris Romani de culparum præſtatione in Contractibus. 68) de tortura e foris Chriſtianorum proſcribenda. 70) de Templariorum Eqvitum ordine ſublato. Man mærker ſæt af de anførte Opſkrifter, at ogſaa dette Bind indbefatter man-

mange vigtige Dissertationer af denne store Mand, hvor han har søgt at udrydde skadelige Fordomme og falske Meeninger.

Brüssel. Memoires sur les Questions proposées par l'Academie Imperiale & Roiale des Sciences & belles Lettres de Bruxelles, qvi ont remportes les Prix en 1773. st. 4. Det første af disse Skrifter er paa Fransk over det Spørsmaal: Hvorledes stod det til med Klædedragt, Sprog, Agerdyrkning, Handel, Videnskaber og Kunster hos de Belgiske Folk for det 7de Aarhundrede? Det har til Forfatter Hr. du Rondeau, Hofkæge hos Hertug Carl af Lothringen, og er 189 Sider stor. Forfatterens store Belæsenhed viser sig fornemmelig i de Afsnitter om Agerdyrkning, Handel, Kunster og Manfacturer hos de Gamle Belger, hvor man finder samlede i en sammentrænget Korthed mangfoldige Steder af gamle Romerske og Frankiske Historieskrivere og Lovbøgger, som man stælden eller slet ikke har brugt i det Øyemærke. Tvertimod vil det Forfatteren har sagt om Belgernes Sprog vel allermindst tilfredsstille Kiendere. —— Det anden Afhandling over samme Spørsmaal, skiønt indbefattet under den almindelige Franske Titel, er dog paa Latin, 58 S. stærk, og er indsendt af en Geistlig ved Navn du Jardin. Begge Afhandlinger forestille det gamle Belgien mere blomstrende og cultiveret, end man ellers havde meent. Man seer og, at de berømte Flandriske Fabriker af Middel-Alderen, af hvilke saa mange andre Europæer har lært Manufactureringen, ikke da først ere opfundne i Landet, ey heller, som de i Spanien Frankerige og Italien, ere giorte Araberne efter, men alene ere en Fortsættelse af den, som allerede til Romernes Tid vare i Gang i Belgien. —— Det tredie Skrift er ligeledes paa Latin, og handler de Belgii plantis, qvalitate qvadam hominibus cæterisve animalibus nociva seuvenenata præditis, symptomatibus ab earum usu productis, nec non antidotis adhibendis paa 66 Sider. Dens Forfatter er Hr. *Caels* Med. Licent.

Halle. Predigten über die Sontags-Episteln durchs ganze Jahr von M. Christoph Christian Sturm, Prediger an der heiligen Geistkirche in Mag-

Magdeburg, ſerſter Theil. 1774. 1 Alph. 2 A. ſt. 8v. Forfatteren har allerede tilforn giort ſig berømt ved adſkillige Skrifter. Han foredrager i diſſe Prædikener Religionens Lærdomme med megen Tydelighed og Overbeviisning, og forer derudi et Sprog, ſom allerbeſt ſkikker ſig for en chriſtelig Lærer, der ret vil være nyttig for ſine Tilhørere. Han viſer ſelv i Fortalen, hvorledes han har ſøgt at affatte og indrette ſine Prædikener, i det han ſiger: „um meinen Vortrag deſto unterrichtender und erbaulicher für den gröſten „ Theil meiner Zuhörer zu machen, habe ich nicht ſowohl „ in der Sprache des Weltweiſen und Redners, als in der „ Sprache, eines Vaters, Freundes und Seelſorgers zu „ predigen geſucht. Nach dieſem Grundſatz habe ich die „ Anlage meiner Predigten, den Stil, die Beweiſe und „ Erklärungen eingerichtet und mich beſtrebet in einigen „ Stücken die Forderungen zu erfüllen, welche Hr. Lavater ohnlängſt an die Prediger gethan hat.“ Da diſſe Prædikener, ſom allerede anprise ſig ved deres indvortes Værd, ogſaa ere fremkomne i en ſmuk Tryk, ſaa tviler man ikke paa de jo ville finde mange Elſkere og Læſere. Nærværende Deel indbefatter i Alt 14 Prædikener.

Halle. **Die Academie der Grazien eine Wochenſchrift zur Unterhaltung des ſchönen Geſchlechts, Erſter Theil** 1774. 26 Ark ſt. 8v. Saa vanſkeligt eller umueligt ſom det er at behage alle Læſere, ſaa forſikrer man dog, at Forfatterne af dette Ugeſkrift kan i det mindſte giøre ſig Haab om længe at vedligeholde ſig i Credit, hvis de blive ved at udføre deres Plan, ſom de har begyndt. Materiernes Mangfoldighed, Medarbeydernes forſkiællige Tone, og Valget af lutter ſaadanne Stykker, ſom har en beſynderlig Hensigt paa Fruentimmeret, maae allerede forſkaffe dem mange Læſerinder, hvis Opmærkſomhed de gandſke ville vedligeholde, hvis de følgende Deele hellere tage til ende af i Afhandlingernes Godhed. Da man ikke kan give nogen Recenſion af de mange Ugeſkrifter, ſom immer komme for Lyſet, og løſe hinanden af, ſaa lader man ſig blot nøye med for første Gang at anmælde dem af den Character, hvoraf man finder dem beſkrevne med nogen Paalidelighed. Alle Opſkrifterne paa de i nærværende Deel indbefattede Afhandlinger giver Opmærkſomhed over deres Indhold.

No. 42.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 19de Octobr. 1775.

Kiøbenhavn. Samlung zur Däniſchen Geſchichte, Müntzkenntniß, Oeconomie und Sprache, durch Johann Henrich Schlegel, Königl. Dän. Juſtitzrath, Profeſſor und Hiſtoriograph. Zweyter Band. Drittes Stück. 1775. indbefatter følgende Artikler: 1) Medaille auf des Erbprinzen Friederich, Königl. Hoheit, durch die Königl. Academie. Først en liden, men værdig og med Veltalenhed ſtilet Lovtale over den Ombue, Hans Kongel. Høyhed ſtedſe har baaret for Academiets Bedſte, ſiden han den 29de Februar. 1772., paatog ſig Academiets Høye Præſidium. Følgen deraf viſte ſig ſtrax i Aaret 1773., da Elevernes Tal mærkelig var bleven forøget fremfor i de forrige Aar, og er ſiden i ſidſtafvigte Aar end mere bleven formeret med 84 Perſoner. Til de fem forrige Skoler er og bleven lagt en ſiette under Navn af Ornament-Skole, ſom første Gang blev aabnet 1772. paa den Høye Præſidis Fødſels-Dag. Samme har til Henſigt, at give allehaande Kunſt- og Haandværks-Lærlinger Anviſning til en god Smag ſaa vel i Opfindelſer, ſom Forzieringer. Desuden er Opgaven og Bedømmelſen af alle Meſterſtykker ved de Kunſter og Haandværker, ſom ſtaae i nogen Forvandtſkab med Tegnekunſten, bleven henviſt til Academiet. Af Taknemlighed har Academiets Profeſſorer og Ære-Medlemmer ladet forbemældte Medaille forfærdige over deres Høye Præſes, ſom ved Academiets

da værende Director Hr. Prof. og Hof-Bildhugger **Johann Wiedewelt**, blev Ham overleveret, og af Ham med beſynderlig Naade optaget. Medaillen veyer i Guld 104 og i Sølv 6 Rigsdaler. Paa den eene Side ſees Hans Kongel. Høyheds Bryſtbillede. Paa Reverſen foreſtilles Cæſar Germanicus imellem et Trophæum og en Mængde opdyngede Vaaben af overvundne Germanier, med Overſkrift: Vindici Patriæ. Stederne hos **Tacitus**, hvortil Reverſen ſigter, finder man i Lib. II. c. 18. 22., hvorover her gives en kort Forklaring med en vel udmærket Overeenſtemmelſe imellem den Danſke og Romerſke Prints. II) **Eigenhändige Anzeichnungen in König** Chriſtian IV. **Schreibkalendern von den Jahren 1607. und 1608.** Diſſe ere de tvende ældſte af Kong **Chriſt.** IV. Skrivkalendere. Da Dannemark juſt paa den Tid nød en fuldkommen Fred, ſaa finder man i diſſe tvende Kalendere ikke ſaa meget om Krigs- og Stats-Sager, men meſtendeels kun private Ting, ſom til deels betræffe Kongens Fornøyelſer, Hofholdning, Reyſer, Indtægter og Udgifter o. ſ. v. Hr. Udgiveren har i Beſynderlighed med Exempler viiſt Nytten af diſſe Kalendere til at rette en og anden Urigtighed i **Slanges** Hiſtorie om denne Konge, ſom han ſelv, da han for 18 Aar ſiden udgav denne Hiſtorie, af Mangel paa dette Hielpemiddel ikke har vidſt at rette. Da der forekommer meget om Kongens Reyſer i diſſe Kalendere, og ſamme er i Kalenderen ſelv ikke ſaa let at overſee, ſaa har Hr. Udgiveren ſammendraget en heel Foreſtilling deraf, ſom han har meddeelt i Forerindringen om ſin Aftryk og Udgave af diſſe tvende Kalendere. Iligemaade har han og meddeelt en anden almindelig Anmærkning over Indkomſterne af Øreſunds Told efter det Kalenderne derom mælder. Nogle Ting, ſom findes ved Enden af begge Kalendere indſkrevne med Kongens egen Haand, hvis Meddeelelſe vilde falde for vidtløftig, har han ogſaa her givet kun givet et Uddrag af. Hr. Udgiverens underſøgede oplyſende Anmærkninger ſtrække ſig fra S. 85 til 92. III) **Abhandlung über den Oliviſchen Frieden vom Jahre 1660., in Verbindung mit dem zu derſelben Zeit verhandelten Kopenhagner Frieden, nach Anleitung von** Böhmii Actis Pacis Olivenſis **und des Däniſchen Geſandten** Chriſtoph Parsbergs **Handſchriften.** Det er bekiendt, at Hr. Hof-

Raad

Raad Joh. Gottl. Böhme, Prof. i Historien til Leipzig, og Churſachſiſk Historiographus har udgivet i tvende Qvart-Bind de til den berømte Oliviſke Fred henhørende Forhandlinger, af hvilke det første Bind udkom i Aaret 1763. og det andet 1766. I Fortalen til dem begge mælder han om de Hiælpemidler han her af Dannemark har erholdt til dette Værk, af hvis Indhold den Danske Historie tilegner sig en betydelig Deel. Hr. Prof. Schlegel, som en Ven af Forfatteren, har tidlig bemøyet sig for at vise det Forvandtskab, hvor i dette Værk staaer med den Danske Historie, hvilket han har giort med tvende Recensioner, af det første Bind i Nachrichten vom Zustande der Wissenschaften in Dänemark III. B. 3 St. 1764., og af det andet in den Dänischen Journale I. B. 1ste St. 1767. Da disse tvende Recensioner passe sig vel i en Samlung zur Dänischen Geschichte, saa har han besluttet her paa nye at bekiendtgiøre dem, dog saaledes, at han har omarbeydet dem begge til een Afhandling, og lagt meget dertil. Hans Øyemærke har fornemmelig været at vise, hvad den Danske Historie egentlig har vundet ved et Værk, der til deels grunder sig paa Danske Haandskrifter, og har han med det samme fundet Leylighed til umiddelbar af de Haandskrifter, som vare blevne Forfatteren Hr. Böhme tilstillede her fra Dannemark, og som deres Besidder, Hr. Etats-Raad Langebeck in Originali nu ogsaa til den Ende har meddeelt ham, at uddrage hvad som kan tiene til nærmere Oplysning i Kong Frid. III. Historie og over Udfaldet af Beleyringen for Kiøbenhavn og den derpaa fulgte vigtige Fred, der var ikke mindre sammenhængende med den Oliviske Fred, end den Svenske og Danske Krig med Krigen imellem Pohlen og Sverrig havde været. Man indseer selv Afhandlingens Vigtighed og Interesse for Danske. Noget Udtog af dens Indhold vil vort Rum ikke tillade. Som et Anhang følger med samme et Udtog af Christoph Parsbergs Breve over hans Underhandlinger ved den Oliviske Fred. IV) Briefschaften, welche die Dänische Handlung nach Ostindien betreffen. Disse ere: 1) Eskild Andersens Skrivelse til Kong Frid. III. 2) Kongen af Bantam og hans Ministers Breve til Kongen af Dannemark. 3) Tvende Breve over Tilstanden af Trangvebar til Kong Christ. V. 4) Anmærkninger over Kongeriget Pegu. Hr.

Juſtice-Raaden har i de foregaaende Stykker leveret Hiſtorien om den Danſke Oſtindiſke Handels Oprettelſe. Hermed har han giort Begyndelſe til at meddeele ſaadanne mærkværdige Documenter og Efterretninger, ſom ydermere kan tiene til at oplyſe bemældte Handels-Hiſtorie, og til nøyere Kundſkab om forſkiællige lidet bekiendte Aſiatiſke Stater. Han finder ſig ey alene forſynet med Forraad af flere deſlige Documenter, ſom han i de følgende Stykker af denne Samling lover at meddeele, men haaber og ved nogle anſeelige Negotiantere og Directeurer ved Handels-Compagniet deres Venſkab og Hielp at ſee ſig i Stand til ogſaa at kunne meddeele Efterretninger om de Landes nærværende Tilſtand, hvorhen den Danſke Handel ſtrækker ſig. **Anmærkningerne over Kongeriget Pegu**, ſom beſlutter nærværende Stykke af Samlingen, ere af en Forfatter, ſom i Haandſkriftet kalder ſig **Tornery**, og ere overſatte til Kiøbenhavn 1742. af en **Chriſten Hanſen Morland**. Udgiveren har her meddeelt dem paa Tydſk til deels fordi det Danſke ey er af den bedſte Skrivemaade.

Kiøbenhavn. Yorik's følſomme Reyſe igiennem Frankerige og Italien. Af det Engelſke overſat ved H. J. Birch. En heel ſammenhængende Kiæde af Fortællinger om de mange meget forſkiællige og uventede Hændelſer, ſom har troffet tilſammen og mødt Forfatteren underveys, har foraarſaget ham adſkillige Følelſer, ſom han med det ſamme beſkriver, og opdaget ham adſkillige Perſoners Characterer, ſom han med levende Farver afſkildrer, og det ſaa fortræffelig og med en ſaa fiin, lyſtig og dog alvorlig og ædel Munterhed, at ſaa vel den ſammenhængende Kiæde, hvorved ganſke forſkiællige Hændelſer paa en uforventende Maade ſtøde tilſammen, næſten ſom Fablerne i Ovids Forvandlinger, ſom og de levende characteriſtiſke Beſkrivelſer af adſkillige Perſoners Characterer, og Forfatterens egne Følelſer ved de ham mødende Hændelſer, kan ey andet end holde Læſeren i en varm Opmærkſomhed, der ikke vil lade ham Roe, førend han er kommen til Enden, hvor han maaſkee endda vil fortryde paa, at der var intet mere at læſe. Man har kun tvende Deele af denne characteriſtiſke, og før en Deel fine ſatiriſke Reyſebeſkrivelſe, ſom ſtrækker ſig kun til Reyſen igiennem Frankerige, og beſluttes med dens Tiltrædelſe til Italien. Vi

vil-

ville kun udmærke nogle af de betydeligſte Ting og Perſoner, ſom meeſt ville tildrage ſig Læſernes Opmærkſomhed. —— Forfatterens Opførſel mod en Franciſkaner Munk, hvilken han, formedelſt ſine anførte Grunde nægtede en Almiſſe, men bebreyder ſig ſelv ſiden ſin ſvrige mod ham udviſte Haardhed. —— Hændelſer, ſom mødte ham i Calais ved det han vilde beſtille ſig en Reyſe-Vogn; hvorledes han ſkrev Fortalen til ſin Reyſebeſkrivelſe i denne Reyſe-Vogn, og der i inddeeler de Reyſende i forſkiællige Claſſer; hvorledes han ved den Leylighed geraader i Samtale med en Dame, hvad Blødhiertighed han ved den Leylighed udviſte, og hvorledes de taeltes ved med hinanden om Kiærlighed, og endelig ſkilles fra hinanden. —— Han reyſer fra Calais til Montreuil. Der faaer han en franſk Trommeſlager, la Fleur, i ſin Tieneſte, hvis forliebte, men derhos eenfoldige, ærlige og troeſkyldige Characteer han afſkildrer. —— Adſkillige Betleres Characterer, iblandt hvilke han uddeeler Almiſſer. —— Hvorledes en liden Poſtheſt ſlaaer hans Tiener af, og ved den Leylighed om en forunderlig Kiærlighed, ſom en Mand havde baaret for et Æſel, der laae død paa Veyen, og var juſt det, der havde ſkrækket Poſtheſten, der ſlog Tieneren af. —— Reyſe til Amiens, hvor han igien finder foromtalte Dame, der havde den Kiærligheds Samtale med ham paa Reyſevognen. Hvorledes hans Tiener her bringer ham i Forlegenhed med at tilſkrive hende et Brev, ſom han ey kan hitte paa Materie til, og maa derfor betiene ſig til et Mønſter af en Tambours Brev til en Corporals Kone, hvilket Tieneren til Lykke havde ved Haanden. —— Nu i Paris. Hvorledes han der føler en Kræmmer-Kones Puls og handler med hende om Handſker, og ved den Leylighed afſkildrer de Pariſiſke Kræmmeres og Kræmmer-Koners Caracteer. Anmærkninger over Opera comique, og en der forefalden Hændelſe med en Dverg og en høy og feed Tydſker. Saa vidt den første Deel. —— Den anden har følgende Mærkværdigheder. Hændelſer med en Kammer-Pige. Hans Paſs, og den Forlegenhed han kom i dermed i Paris. En Stær, dens Fængſel, Frihed og Levnets-Beſkrivelſe. Forfatterens Opvartninger i Paris. En Ridder, ſom ſælger Poſteyer. En Adelsmands Kaarde. Forfatterens Friſtelſe med forbenævnte Kammer-Pige og hans Seyer med Reflexion derover. En Hemmelighed med en Betler og dens Oplosning. En

Samvittigheds-Sag. Hændelse med en Notarius. Bordlæsning hos en Fransk Bonde. En delicat Sag med Forfatteren og en Dame ꝛc. — Alt er interessant, men i sær Forfatterens Kiærligheds Hændelser.

Kiøbenhavn. Den forelskede Philosoph. Et Skuespil i fem Optoge. 1775. 80 S. i 8vo. Med Hallaggers Skrifter. Tvende Philosopher, Agantes, og hans fortroelige Severius, prædike mod Kiærlighed, som en Indbildning, en Daarlighed, og et virkeligt Raserie. En listig Frue-Pige Scapine, forleder dem begge til at røbe deres egen Svaghed i den Henseende for hende, saa de derved begge blive beskiæmmede, med al deres Philosophie. Denne List bliver saaledes udført. Lisimon, er en nedrig og giærrig Nar, der, for at faae Agantes til at overlade ham sin Lysthave langt under dens Værd, havde overtalt sin Kone, hvilken han ellers holdt meget indsluttet, til at stille sig venlig an mod Agantes, og derved give ham Haab om hendes Gunst, saasom han nok havde asmærket Philosophen nogen Tilbøyelighed for hans Kone. Scapine betiener sig af denne Leylighed, og bringer ham til at røbe for hende selv, som havde paataget sig sin Frues Gestalt, den hæftigste Kiærlighed, som han kort tilforn for hende paa det strængeste havde fordømt, som Indbildning og Raserie. Ved en anden Forstillelse bringer hun Severius, den anden Philosoph, til at fiase med sig, hvorved hun beleer og spotter ham. Mere skiøtter man ikke om at anføre af dette Kiærligheds-Giækkerie. Forviklingen har man ved en flygtig Giennemlæsning ey engang ret givet Agt paa. Sproget er, som Materien, ey af den reeneste og ædelste Art. Et Par Sententzer eller tre, har Forfatteren ladet sine Personer aflæse paa Riim.

Breslau. Herrn Johann Claudius Hadrian Helvetius hinerlaßnes Werck vom Menschen, von dessen Geistes-Kräften, und von der Erziehung der selben: aus dem Französischen. Erster Band. 1774. 376 S. st. 8v. At dette Værk til Paris er bleven forbrændt ved Bøddelens Haand, begriber man vel. Men at det paa eet protestantisk Universitet er bleven confisqveret, at det paa et andet er bleven læst med Fortrydelse, som en Bog, der om-

styr-

ſtyrtede alle Religions Grunde, det, ſiger Rec., begriber jeg ikke. Han troer, at Skriftet fortiener nærmere Oplysning, og han tilſtaaer, at det er Sandt, desværre! hvad Forfatteren ſelv i Fortalen har ſagt, at man nu omſtunder allermeeſt finder Sandhed i forbudne og forkiættede Skrifter, og at de fleſte Skribentere, ligeſom Verdens Folk, alene ville behage i Sælſkab, ubekymrede, endten det ſkeer ved Sandhed eller Løgn. Forfatteren tilſtaaer, at Hans Grundſatzer ere endnu de ſamme, ſom i den Bog del'eſprit, og man vil og finde, at Methoden her meget ligner hiin. Kun endnu mere Frihed og Driſtighed, forreſten de ſelv ſamme Principier, ſamme hyppige Fulgurationer af en ſund Forſtand, lige afvexlende med Ilinger af halvſande alt for almindelig ſagte Satzer, falſke Slutninger og tvetydige Udtryk. Forfatterens Troesbekiendelſe om hans Bog er denne, at om den er ſlet geraaden, ſaa kommer det deraf, at han er et Dummer Hoved, men ey af det, at han er en Skiælm. Den første Hovedſætning, at Aarſagen til Siælenes og Gemytternes Ulighed hos Menneſkene er blot at tilſkrive Opdragelſen, er ſom en udelukkende Sætning ikke bleven beviiſt. Hvad Forfatteren derover ſiger i 7 Kapitler indbefatter meget Godt og Sandt, og det viſer tydelig Opdragelſens ſtore Indflydelſe; men han har dog dermed ikke beviiſt, at den oprindelige Forſkiællighed i Siælene ſaavel ſom den oprindelige Forſkiællighed i Organiſationen ſlet intet bidrager til denne Ulighed. Om Hendelſens Magt over Genierne ſiger han intet nyt; men han oplyſer den med bequemme og træffende Exempler, kun at han derved forglemmer at bringe Geniets Virkſomhed i Anſlag med. Sær kiæk og uden al Forſkiæl ſiges det væk S. 46. at Chriſtendommen fra det første Øyeblik af har prædiket Gods Fælleskab, og at Præſterne har forvaltet og angrebet diſſe Godſer. Til ſaadanne Forvirringer af forſkiællige Tider og Perſoner under eet og ſamme Navn lader Hr. H. ſig ofte henrive af ſin Enthuſiasmus imod et vis Cleriſies virkelige og unægtelige Afſkyelighed er. Forfatterens Abſigt er viſt nok god og ærlig, men han burde have ſkrevet mere beſtemt. Det Følgende S. 50 o. f. ja Bogen ſelv viſer, at det er egentlig kun den katholiſke Geiſtlighed han er dragen til Feldts imod; men han burde ikke have forglemt, at der iblandt diſſe gives og Philoſopher

og Menneskevenner, han burde ikke have anseet det Navn Katholsk Geistlighed, og det Navn Intolerantz, Dumhed, Forfølgnings Geist, som reciprokable med hinanden. I det Cap. S. 52. hvor han taler om de indførte Modsigende Begreber i Henseende til Opdragelsen, findes mange Sandheder som ere vel sagte. S. 70 forsvarer Hr. H. den sande naturlige Religion paa en Maade, hvorover man maae studse, naar han dog andensteds kalder den Christelige, som er bygt paa Skriftens Sædelære (hvorved han udtrykkelig erindrer, at han ikke meener den papistiske) den eeneste Sande Religion. Vil man derfor giøre ham til Naturalist, saa har Recensenten vel ikke noget derimod, men troer dog, at hverken fornuftige Theologer, eller fornuftige Christne, som vide vel at underskille Christendommens Geist fra menneskelige Tilsatzer, ville blive uroelige derover. S. 73. vil vel enhver bifalde Forfatteren derudi, at en intolerant Religion, og en Religion, der koster mange Penge, er skadelig. Men naar han S. 77. skriver væk, at enhver Troes Artikel er en Kilde til Tvedragt og Forbrydelse, at en god Religion overalt skulde lade see prægtige Skuespil og fornøyelige Fester; saa maae man vel forundre sig over Forfatterens Hoved, at han har kundet finde Rimelighed og Sammenhæng i saadanne Satzer; i sær naar man seer, hvormeget godt og Sandt der strax igien bliver sagt paa den følgende Side, endskiøndt man dog derved maae tilgive Forfatteren dette, at han stiller sig an, som det var uhørte Sandheder. S. 80. Sammenligner han den papistiske Religion med den hedenske. Han vil bevise, at den Sidste i sin store Urimelighed har dog været mere uskadelig end den Første. Men derved indløbe dog de unægteligste historiske Usandheder f. Ex. „Den hedenske „ Gudstieneste udfordrede ikke noget stort Antal af Præster, „ deres Fester vare skiønt kostbare, dog sieldene.“ Hvilke Lærlinger i den græske og Romerske Historie kan ikke igiendrive dette? Den Fordom, som H. i Almindelighed har imod Præstestanden, viser sig vel ingensteds stærkere end i det 15de Capitel, da han meener, at man ikke behøver nogen besynderlig Stand for at udbrede Sædelære; at Øvrigheden er allerbedst skikket dertil o. s. v. Her formænger han aabenbar Menneskenes indvortes moralske Forbedring, med den udvortes gode Statsforfatning. For Resten vil vel ingen nægte,

te, at der jo i de katholske Lande ere alt for mange Geistlige, og at jo den Bekostning, som geistlige Stiftelser medtage i sær i Frankerige, er forærdelig. Dog havde vel H. kundet anføre de nyeste Indretninger, som ere blevne giorte i mange katholske Lande til at afskaffe dette Onde. Hvad Forfatteren S. 94 i Noten skriver vak over Begreberne om Gud, ere virkelige Sophisterier, og man forbiegaaer en Mængde andre Kapitler, saasom derudi igientages Ting, som deels ere bekiendte, deels af ham selv allerede sagte i hans Bog de l'esprit. S. 128 begynder han det Capitel om Sælskabelighed med den Satz: **Det er Mennesker naturligt og medfødt, at det gierne fortærer Frugter og Kiød.** Rec. troer, at i dette Stykke intet er Menneskет medfødt uden Hunger. Hvormed det skal tilfredsstille sin Hunger, om med Olden, eller Kiød med Frugter eller Rødder, det beroer paa de Situationer, hvori det geraader, og paa dets forhvervede Kundskaber S. 144. bliver sagt meget vaklende over Hukommelsens Forhold til Eftertanken. S. 180 viser Forfatteren meget livagtig af Jesu Christi og hans Apostlers Exempel, hvormeget Cleresiets Intolerantz, Forfølgnings Geist, Herskesyge er imod den christelige Religions Aand. S. 249. angives følgende Aarsager til Forstandens Ulighed hos Menneskene: 1) den forskiællige Forknyttelse af tilfældige Begivenheder og Omstændigheder, og den Situation, hvori Mennesker befinde sig. 2) Den meer eller mindre hidsige Begiærlighed hos Mennesker til at lære Noget. Den første kalder Forfatteren **Hendelsen** (das Ungefähr.) Dette er en ufuldstændig og slet sammenhængende Opregnelse, hvori Forf. tildeels og imodsiger sine forrige Grundsatzer i Henseende til Opdragelsen. Over **Intolerantzen** i sær i Religionen har Forfatteren i det 15 til 21 Kap. i det 4de Afsnit skreven med Ild og Eftertryk, han taler her immer kun om den katholske Kirke. Han vidste ikke, at i Tydskland mange høye katholske Geistlige, (saasom den oplyste Biskop af Speyr i sit Hyrdebrev) anprise Tolerantzen, og at der derimod findes Præster iblandt Protestanterne, som storme paa det hæftigste derimod, og har viist en hiærtelig Glæde derover, at man i Holland har betaget en von der **Mark** det juridiske Professorat, fordi han i sit Jure naturæ anbragte den Wolfiske Definition om Færdigheden. Af hvad som hidindtil er anført, slutter Recen-

ſenten, at H. Skrift fortiener ikke, at man derover ſkulde giøre megen Opſigr; at det, forſaavidt han med Driſtighed beſtrider det uretmæssige Hierarchie, og de deraf hængende Daarligheder og Laſter, er læseværdigt; men derimod maae læſes med megen Forſigtighed i ſær formedelſt ſine ofte meer vittige end ſande og alt for almindelige Satzer. Vilde en ſtormende Iver beſkylde Forfatteren for en ſataniſk Ondſkab, ſaa beklager man dennes Hierte, og ligeſaa dens Forſtand, der vilde anſee ham for et Orakel, og for en ligeſaa grundig ſom vittig Skribent. —— Overſættelſen er god, men man anſeer det med Ret for en Mangel derved, at der ikke til mange Læseres Nytte er ſtrax tilføyet en kort Modſigelſe imod adſkillige Satzer.

Heidelberg. Subſidia diplomatica ad ſelecta Juris eccleſiaſtici Germaniæ & Hiſtoriarum Capita elucidanda ex originalibus aliisqve autenticis documentis congeſta, notis illuſtrata & edita a *Stephano Alexandro Würdtwein.* —— —— Tom. III. 1 Alph. 4. A. Tom. IV. 1 Alph. 5 A. 8v. 1774. Man har i forrige Aar bekiendtgiort de tvende første Deele af denne Samling. I Fortalen til den tredie Deel, handler Forfatteren, i det han lægger dens Indhold for Øyne, tillige meget smukt om Egenſkaberne ved Erke Biſpenes og Biſpernes primariæ preces, og viſer deres Overeenſtemmelſe, ſaa velſom og den Forſkiæl, ſom finder Sted imellem de Keyſerlige og Erkebiſpelige preces. De første 26 Documenter ere preces primariæ af Erkebiſperne af Maynz fra Erkebiſp **Mathias** 1323 indtil nærværende Churfyrſt **Emerich** 1763, dog ikke i uafbrudt Orden, hvoriblandt befindes og nogle Ceßioner og andre hidindløbende Documenter. Num. 27. Ordinatio circa Nominationes ad Canonicatus & Præbendas in Eccleſia S. Andreæ Colonienſi 1322. N. 28. Ordinatio nominandi Canonicos in Eccleſia ſ. Kuniberti Coloniæ 1331. hører og i viſſe Maader til denne Materie i Henſeende til Erkeſtiftet Cøln. N. 29. er en mærkværdig Extractus Capitulationis Ferdinandi Coadjutoris 1595 hvormed og ſtemmer overeens **Joſeph Clemens** Capitulationer 1688, hvorefter **Coadjutor** lovede, at han og vilde meddeele Prælaterne og Domherrerne paa deres Anſøgning preces primarias. N. 29 a og

29 b levere preces af tvende Trieriſke Erkebiſper, Jacob 1439 og Johann Philipp 1756. Herpaa følger N. 30 Conſtitutiones eccleſiæ metropolitanæ Colonienſis 1423 fra S. 76 — 152. hvilket er et koſtbar Stykke for deraf at kiende den beſynderlige indvortes Forfatning, da det dog er nokſom bekiendt, at ſaadanne Conſtitutiones ellers ved Stifterne anſees ſom en ſtor Hemmelighed N. 31 - 40 indbefatte vigtige Documenter til den Maynziſke Hiſtorie i Henſeende til Grævens af Leiningen Gottfreids ſtridige Valg til Erkebiſp fra Aar 1396 o. ſ. hvorved denne Begivenhed meget bliver oplyſt. N. 41 - 53 ere Documenter angaaende det Maynziſke Univerſitets Oprettelſe, hvoriblandt og den Pavelige Confirmations-Bulle. Pave Sixtus IV. maae dog vel have indſeet, at en Profeſſor gavner Staten meer, end en Canonicus, ellers ſkulde han næppe have tilſtaaet den første anſeelige Canonicater og Præbender. Diſſe Documenter ere et godt Bidrag til Hiſtorien om dette faſt trehundredaarige Univerſitet. N. 54 indbefatter Acta Synodi provincialis Colonienſis 1549, Diſſe Acta feyler i den bekiendte Harzheimiſke Samling af de tydſke Concilier, og indbefatte dog mange mærkværdige Ting til Tydſklands Kirkehiſtorie. En Hoved-Punkt var iblandt andet, at de under Erkebiſp Hermann von Wied i Veyret opkomne Proteſtanter ſkulde antage det ſaa kaldte. Interim. Tilſidſt N. 35 Preces Friderici III. 1482 til Fuldſtændigheden af de i denne Samling leverede Keyſerlige Preces. —— Den fierde Deel, ſom og har en læſeværdig Afhandling om de Geiſtlige Steders Beſættelſe, indbefatter ikke mindre vigtige Documenter N. 1. er en Indult af P. Eugenius for Erkebiſp Dietrich angaaende 25 Præbender, ſom den ſidſte havde reſerveret ſig. N. 2 - 8 ere primariæ preces af forſkiællige Biſkopper til Baſel fra 1629 til 1712, hvorved er mærkværdigt, at diſſe Biſkopper i denne Rets Udøvelſe beraabe ſig paa den Pavelige Confirmation. N. 9. Synodus Baſileenſis ſub Petro Epiſcopo 1297, nok et Bidrag til den tydſke Kirkehiſtorie. Forfatteren lover fremdeles at levere flere utrykte Efterretninger om ſaadanne Synoder. N. 12. Lotharii Epiſcopi Trevirenſis Ordinatio pro Eccleſia collegiata Trevirenſi 1607. N. 10. 11. 13. 14. 15. betræffe Collegiatkirken til Wetzlar, hvoriblandt denne Kirkes Statuta nova af 1596 ere ſærdeles vigtige. N.

16:

16 : 28 ere Documenter, som viise, hvad der ved Canonicorum Optagelse i forskiællige Stifter i Henseende til Candidaternes Fødsel bliver taget i Agt, hvoriblandt, og ere Pavelige Confirmations-Buller, som fortiene Opmærksomhed. N. 29 : 40. betræffe enkelte Materier, saasom Absolutionem mortui a vinculo excommunicationis, decimas papales, fructus biennales, electiones, turnum majorem & minorem in Capitulo ecclesiæ B. N. V. ad Gradus til Maynz, og turnum errantem Canonicatuum & Præbendarum, Vicariarum & Parochiarum in ecclesia eqvestri ad S. Burcardum Wirceburgi 1773. N. 41 : 82 oplyse ey alene meget Historien af Erkestiftet Maynz under Henrich III. Grøven af Wirneburg, men andende og hist og her Lys i den tydske Rigshistorie. For denne Samling vil man i sær være Forfatteren Tak skyldig. N. 83 til 117 findes Documenter af forskiælligt Indhold, som meest høre til den Maynziske og Speyriske dog og til andre Stifters Historie. De ere vist nok ikke alle af lige vigtig Brug og Værd, dog veed man vel, hvorledes det er beskaffen med den saa meget relativiske Nytte, som Documenter har. Man forundrer sig over at Forfatteren N. 108 nok engang har ladet aftrykke den Pavelige Bulle angaaende Opretttelsen af Festum Lanceæ & Clavorum 1353., da samme allerede for længesiden og meer end een Gang er aftrykt i Ludvigs Noriberga insignium imperialium tutelari tillige med saa mange andre hidhenhørende Documenter. Man kan ikke noksom anprise de Herres Udgivere af Diplomata den Umage, for Documenternes Aftryk at eftersee, om samme ikke allerede tilforn ere trykte, da det for en Kiøber maae være ubehageligt at besidde et Diploma saa mange Gange. Man har endnu flere Tomer at vente af denne Samling, om hvilken man troer, naar den bliver fuldendt, at den vil giøre Fædernelandet Ære.

Hamburg. Prüfung der neuern Versuche zur Verbesserung der Religion, erstes Stück 164 S. zweytes Stück 192 S. 8v. Man veed hvad for Bevægelser nogle Theologer have giort til at forandre Kirkens Lærebegreb og under Navn af en fornuftig Christendom at indføre Vildfarelser, som forlænge siden er igiendrevne. En nyere Prøvelse af saadanne Forsøg kan vel ikke ansees for et overflødigt

flødigt Arbeyde. Men dets Værd bliver endnu meget mere forhøyet, om det er forfattet med saa megen Indsigt, Grundighed og Sandheds-Kiærlighed, og tillige med saa megen Sagtmodighed og Tydelighed, som dette nærværende. Forfatteren er ubekiendt, men hans Skrift fortiener at læses af alle dem, som uden Fordom selv vil undersøge de nyere Forslag og rigtig indsee de dem imodsatte Grunde. Det første af disse tvende Stykker beskiæfter sig med Hr. Spaldings Skrift von der Nützbarkeit des Predigtamts. Det anstødelige i Samme ligger i den Absigt, at ville have en anseelig Deel af den christelige Troes-Lære fortrængt fra Prædikestoelen, og at forsvare blot philosophiske moralske Prædikener. Forfatteren viser Ugrunden deraf, nemlig de tvetydige og ufuldstændige Forklaringer og Bestemmelser f. Ex. om Retskaffenhed, om Troe, og viser, at efter denne Methode bliver indført en gandske anden Saliggiørelses Orden. Den Forevending, hvorfor den lære om Treenigheden, om Christi Person, om hans Forsonings-Død, om Arvesynden o. s. v. hører ikke til Prædikestoelen, er den Beskyldning, at de blive uforstaaelige og ufrugtbare for Dyden. Den bliver her ey alene igiendrevet, men og det Modsatte saa grundig beviist, at Recensenten troer, man derved vil finde sig fuldkommen overbeviist. I det andet Stykke beskiæfter Forfatteren sig med den Sal. Tølners Catechismus. I det første Afsnit bliver i Almindelighed handlet om den sande Beskaffenhed ved en god Catechismus, saavel i Henseende til dens Indhold; som dens Læremaade, og ved den Leylighed gisres Erindringer over nogle andre i saadanne catechetiske Bøger giorte Forandringer. I det andet Afsnit prøves den Tølneriske Lærebog selv, og den nye Saliggiørelses Orden sammenlignes med den Gamle. Hr. Tolner vil, at vi ved Fortrydelse og Levnets Forbedring bekomme Synds-Forladelse og Salighed, at Christi Fortieneste er alene den Grund, hvor for Gud antager denne Omvendelse, og Troen er alene fornøden, for saa vidt den giver Bevægnings-Grunde til Dyden.

Berlin. Oeconomische Encyclopædie, oder allgemeines System der Land- Haus- und Staatswirtschaft, in alphabetisches Ordnung. Aus dem Französischen übersetzt, mit Anmerkungen und Zusätzen ver-

vermehrt und nöthigen Kupfern versehen von D. Joh. Georg Krynitz. Dritter Theil, von Aug. bis Bauer. Mit Preuß. und Sachs. Privilegien. 1774. 815 S. st. 8v. Den hastige Fortsættelse af dette nyttige Værk er et Beviis saavel paa Forfatterens som Forlæggerens Flid og Arbeydsomhed. Den første har ved nærværende Deels Udarbeydelse troffet nogle Forandringer, som man har raadet ham til, og om giør det lættere at opslaae og efterse. Originalens Text er saa nøye forbunden med Oversættelsens Anmærkninger, Tilsatser og Forbedringer, og mange Artikler ere blevne saaledes omarbeydede, at derved er bragt mere Sammenhæng i Afhandlingen og det hele Værk er nu at anse som hans eget Arbeyde. De botaniske Artikler blive herefter alene at opsøge under de tydske Benævnelser. I Henseende til det Physikalske i Encyclopædien vil Forfatteren herefter være kortere, og vil derudi henvise til Hr. D. Martini Geschichte der Natur, som med hiin staaer i en nær Forbindelse og Sammenhæng. Herefter skal aarligen udkomme 3 Deele af denne Encyclopædie. Særdeles udførlige ere de Artikler Auge, Aurantium, Bachen, Bau, Bauer, og nogle kan maaskee vel ansees for noget vidtløftige, om det endog var kun i Henseende til den Skrivemaade som ey egentlig skikker sig for en Ordbog. Nogle dog ikkun faa Anmærkninger har man fundet, som vel ikke synes at henhøre til en Oeconomisk Encyclopædie f. Ex. „Unter den Alten „ war Seneca der erste, der nichts Vortheilhaftes von den „ Austern sagte, denn er hatte sich ein Gesetz gemacht, nie„ mals welche zu essen, und sagte, daß sie mehr zu Befrie„ digung des Geschmacks, als zur Menschlichen Nahrung „ diente. Dieser Weise aber fand mehr Vergnügen im Umgange mit den Wissenschaften, als bey Tische. Cicero „ dachte eben so, wenn er sagte, ich kan ohne Austern Le„ ben.“ Stads Præsidenten til Berlin Hr. Philippi's Billede staaer foran denne Deel.

Berlin. Abhandlungen aus dem Finanzwesen von C. F. Hugo. 1774. 1 Alph. 2 A. 8v. Forfatteren staaer som Geheime Secretaire ved det Kongelige General-Finanz-Directorium. I den første Afhandling om det Theoretiske i Finantzvidenskaberne har han samlet forskiællige Anmærk-

mærkninger, som deels ere tagne af gode Skribentere, deels af Forfatterens eget Hoved. Den anden Afhandling betræffer Monopolierne, hvilke Forfatteren forsvarer med at anføre alle de Grunde, man har derfor, men dog ikke uden Undtagelse, da han lader adskillige Tilfælde gielde, hvori samme ikke ere nyttige. Man tilstaaer, at Forsvaret overalt er ført med megen Belæsenhed og Indsigt i Handelen. Især har Forfatteren bemøyet sig for at igiendrive hvad Hr. Prof. Büsch til Hamburg i sine smaae Skrifter har sagt imod Monopolierne, saavel som og den ofte svadsende Forfatter af Histoire philosophique des etablissemens des Europeens aux Indes. Ved Enden er tilføyet en fri Oversættelse af den anden Bog af Aristotelis Skrift om Huusholdningen, hvilken har den Nytte, at man deraf seer, hvor mange Finantz-Operationer allerede ere meget gamle, som man vel ofte holder for nye. Skriftet indbefatter kun disse tvende Afhandlinger. En Deel af Forfatterens Anmærkninger og Udtryk, i den første Afhandling, som Recensenten synes ikke vel fornøyet med, overlades til Læserens egen Reflexion.

Minden. R. C. F. Opitz d. A. D. Geschichte seiner im Vaterlande dem Fürstenthum Minden, angefangenen und mit dem glücklichsten Erfolge eingeführten Einpfropfung der Kinderblattern. 1774. 109 S. 4. Forfatterens Afsigt er at levere et Bidrag til de Skrifter, som ere for Koppernes Indpodelse og at bevæge sine Landsmænd til sammes hyppigere Udøvelse ved at beskrive sine lykkelig udfaldne Forsøg. Det Sidste Øyemærke kan vel retfærdiggiøre Udgaven af enhver Bog, men for Resten holder man ikke for, at alle Læger skulde saa strax trykke deres Inoculations-Historier, naar de just ikke indbefatte noget Nyt eller Besynderligt. Naar man ikke kan understøtte en Sag med nye Grunde, eller ved besynderlige Anmærkninger giøre den Mærkværdig for de Kunstforstandige, saa har man ikke noget Kald til at skrive en egen Bog derover, men man vil sikkere og lættere erholde sin Afsigt ved de offentlige Blade, hvoraf fast enhver Provintz har sine egne, og hvor man lader det sig lættere gefalde nok engang at læse Ting, som vel et Gange tilforn ere igientagne.

Duis.

Duisburg. Meditationes Juridicæ & œconomicæ de incommodis Communionum & Communitatum, qvas — pro Juris utriusqve Doctoris Gradu publicæ Disquisitioni submittit *Joannes Henricus Crena*, Herlonsis ex regione Valcoburgica. 1773. Mange har vel skrevet omstændelig om Fællesskabs Rettigheder, men der er kun sagt meget lidet om den Skade, som flyder deraf. Forfatteren taler først om Fællesskabs Almindelighed, og med Grund holder han for, at hvis samme ikke skal giøre Skade og opvække Klammerier, saa maae det nødvendig underholdes af Dydige og Retskafne. Dernæst opregner han de forskiællige Arter af Fællesskab og viser de mangfoldige slemme Følger, som komme af Fællesskab i Godser og Eyendomme. I Anmærkninger er anbragt megen Belæsenhed til Oplysning over de anførte Fællesskaber.

Halle. Af Hr. Prof. **Schütz** Chrestomathia græca er udkommen den tredie og sidste Deel, paa 344 S. 8v. Den indbefatter af Dionysii Halicarnassei Romerske Historie første Bog den Fortælling om **Herkulis** Ankomst til Italien, af den tredie Bog den Albanske Krig, i sær om de Horatiers og Curiatiers Fægtning, af den ottende Bog Historien om den Volskske Krig under **Marc Coriolanus** Anførsel. Fremdeles af Diodori Siculi historiske Bibliothek den heele fierde Bog, hvori fortælles de fornemmeste Punkter af den gamle Fabelhistorie. Derpaa følger af **Plutarch** tvende med hinanden sammenlignede Levnetsbeskrivelser, nemlig **Philopoemenes** og **Titus Qvintus Flaminius.** Tilsidst **Heradians** fierde Bog.

Leipzig. Plantarum verticillatarum unilabiatarum Genera & Species, autore *Joan. Christ. Dan. Schreber.* Consil. aul. & Prof. Erlang. 1774. 77. S. 4. Denne Bog er lige vigtig for Botanister og practiske Læger, og overalt lærerig. Med en særdeles udbredet Kundskab levere Hr. Forfatteren Historien om disse Planter fra de ældste Tider af indtil de nyeste, og meddeler en Mængde egne botaniske Bemærkninger. Særdeles kostbar for de practiske Læger er i sær den fuldstændige Fortegnelse paa alle disse Vægters bekiendte Lægekræfter, hvilke her ere samlede med stor Belæsenhed. Man ønsker meget, at Forf. paa lige Maade vilde

No. 43.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 26de Octobr. 1775.

Kiøbenhavn. Saligheds rette Vey. Foreſtillet til Høymeſſe paa 13de Søndag efter Trinitatis 1775. over Evangel. Luc. X. 23.-27. ved Hans Høyædle Høyærværdighed Hr. Doct. Münter, førſte Paſtor til St. Petri tydſke Menighed i Kiøbenhavn. Paa Danſk overſat og udgiven med en Fortale af en Tilhører, der oprigtig ærer og gierne hører enhver retſkaffen Lærer i Sandhed og Leder til Saligheds paa rette Vey. 1775. 2½ Ark i 8vo, med Thiels Skrifter. Der er kun en eeneſte ret Vey til Salighed, og den gaaer igiennem Chriſtendommen; men den gaaer ogſaa igiennem den hele Chriſtendom og ikke blot det halve Stykke deraf, og ſaa ſimpel den Anmærkning er, ſaa vigtig og nødvendig er den, fordi der ere Mennesker, ſom, naar de ere kun komne den halve Vey frem, endten dreyer af og ud paa Afveye for den øvrige Deel, eller og de ſtandſe, og tænke, naar Tiden er for Haanden, at de da nok ville med et eeneſte Spring lægge det øvrige halve Stykke tilbage. Men forvovne, farlige Spring! Man maa gaae den hele Vey Skridt for Skridt igiennem, af hvilken det førſte Stykke hedder Troe, det andet Lydighed, eller om man hellere ſaa vil, det førſte Lydighed, det andet Troe. Alt efter Behag; thi det er ganſke viſt ligegyldigt, endten man fører Mennesker igiennem Troe til Lydighed eller igiennem Ly-

dighed til Troe. Veyen er den samme og Endemaalet det samme. Det er kun en Forskiæl i Veyledelsens Methode. Dog kan man altid have Ret og Føye til at spørge, hvilken af tvende Methoder der er meest overeenstemmende med den guddommelige Plan til at befordre Menneskers Salighed, og med den menneskelige Natur. Christendommen er givet Mennesker, og forudsætter alsaa Menneskelighed. Den er givet dem, for at føre dem til det af Gud for Mennesker bestemte Maal, men ikkun i Mangel af det rette og første Middels Tilstrækkelighed dertil, og for at erstatte og oprette denne Mangel, ikke for at ophæve dette Middel selv. Altsaa er det uden Tvil den med Guds Plan og Menneskets Natur meest overeenstemmende Methode i Menneskers Veyledelse paa rette Vey til Salighed, at man først lærer Mennesker at kiende Gud og sig selv, det for dem af Gud bestemte Maal, det af ham forordnede første Middel dertil, at man virkelig sætter dem som Mennesker i Bestræbelse for at sætte dette Middel i Værk, og naar de da af egen Erfaring lære at kiende saa vel deres Pligt som deres Uformuenhed til at opfylde den i alle Maader, at man da viser dem hen til det andet og sidste af Gud forordnet Middel, som, uden at ophæve deres Pligt i Henseende til det første, skal bøde paa dets Mangel, det er til **Troen paa Forsoneren.** Det er Veyen igiennem **Lydighed til Troen**, igiennem den hele **Christendom** til Salighed. Ved denne Veyledelse danner man først **gode og mod Gud lydagtige Mennesker**, og tillige med det samme **retskafne gode Christne.** Efter den anden Methode søger man først at overbevise Mennesker om den store guddommelige Sandhed, at **JEsus Christus er den sande jødiske Messias og Verdens Forsoner, og at Troen paa ham er et for os af Gud forordnet Middel til Salighed.** Men saasnart herved møder det Spørsmaal, hvorfor Gud har givet Verden denne Forsoner? Om Verden og behøvede dette Saligheds Middel, og af hvad Aarsag? saa mærker man først, at man dog endelig maa vende om til det første Middels Utilstrækkelighed, formedelst vor Uformuenhed i at sætte det i Værk; at man begyndte bag fra, og dog maa nødes til at gaae for fra; at man gik Aarsagen forbie, som dog efter Naturens Orden gaaer foran, og tog først fat paa Følgen, der dog ikke kan begribes, forklares eller beviſes uden

af

af sin Aarsag; kort, at man tog Feyl af den rette naturlige Methode, og at den rette Vey gaaer fra Lydighed til Troe igiennem den hele Christendom til Salighed, og at man ikke kan gaae fra Troe til Lydighed, uden at giøre en Omvey for at begynde fra Lydighed igien, for af dennes baade høyeste Pligt og Mangel at føre os til Troen. Man erholder og ved den første naturlige Methode den store Fordeel, at man danner derved gode retskafne og i deres Troe fast grundfæstede Christne, fordi man først har dannet dem til gode Mennesker, ved at overbevise dem om deres høyeste Pligt til af Lydighed imod Gud at bestræbe sig for at kiende og opfylde, saa vidt dem mueligt er, deres Menneskeligheds Pligter imod sig selv og andre deres Medmennesker. Derimod skeer det, desværre! ikke sielden, at Mennesker, som man først har grundfæstet i Troen, glemme Lydighed og glemme den saa meget lættere, som de ere for magelige til at giøre hiin Omvey for at undersøge den rette Grund til deres Troe; som Bestræbelsen for at tiene Gud i Lydighed er en for det modstridige Kiød og Blod besværlig og ubehagelig Sag; som de endelig efter vrange tvetydige Læremaader og Misfortolkninger har sat dem den Fordom i Hovederne, at Lydighed er en Sag, der i deres Saligheds Forarbeydelse ligger dem liden eller ingen Magt paa. Denne naturlige Methode i Menneskers Veyledelse paa rette Vey til Salighed, er den samme Plan Gud selv har anlagt i Paradiis. Han vilde have ført Adam først igiennem Lydighed alene til Liv og Salighed. Dette Middel blev ikke ophævet, det blev ikke sagt til Adam, nu behøver du da ikke videre og aldrig mere at adlyde mig i noget, siden du var mig ulydig i dette eene. Men det blev utilstrækkeligt for Adam til Liv og Salighed, og nu saae han, hvor høyt han trængede, foruden til Fortrydelse, Bedring og Rettelse, ogsaa til Troen paa den forjættede Qvindens Sæd, den Gud aldrig ellers skulde have lovet ham, om han havde bleven Gud lydig i alle Ting. Efter samme Methode har Paulus ført de vantroende Jøder og Hedninger paa rette Vey til Salighed. Han har viist dem først, hvad de burde have været og bør endnu være, som de dog hverken fuldkommen ere eller kunne være, for at overbevise dem om, hvad de behøver at være, nemlig, foruden gode og dydige Mennesker, tillige troende Christne. Efter samme Methode har

Christus ført Mennesker paa rette Vey til Salighed. Til den unge Rige sagde han Matth. XIX. 17.-22.: 1) Hold Buddene og 2) kom og følg mig, om du vil være fuldkommen. Den unge Skriftlærde, hvis Agt det ikke var at blive en Christen, men ikkun at friste Christum med det Spørsmaal, hvad skal jeg giøre, at jeg kan erlange det ævige Liv? blev selv fristet med det Svar, giør dette, (hold Buddene) saa skal du leve; det eeneste rette Svar, der maatte og skulde opvække ham til Eftertanke for at indsee sin Trang og Fornødenhed til at blive en Christen, naar det nogensinde havde været hans Agt og Alvor at erlange det ævige Liv. Efter samme Methode har vor ypperlige Prædikant og Lærer, Hr. Doct. Münter, ført sine Tilhørere paa rette Vey til Salighed i denne Prædiken, og har hermed tillige høytidelig erklæret, at han ingen anden Vey veed, og at han heller ikke vil forandre sin Læremaade, som man seer, nogle gierne maa have ønsket, han vilde. Og skulde han vel og forandre en Læremaade, som er naturlig, guddommelig, apostolisk, christelig? Efter denne Læremaade haver han foreholdet os: I) vor høyeste Forpligtelse til at holde Guds Bud, en Forpligtelse, som Troen aldrig ophæver, svækker eller formindsker, men meget mere stadfæster: II) vor høyeste Trang og Fornødenhed til at troe paa JEsum. Hvad den første Forpligtelse angaaer, da har han først vist, at den strækker sig til alle Bud, og har dermed haft Hensigt paa de Mennesker, der gierne afholde sig fra nogle Synder, som de endten ikke meget fristes til, eller maatte lide for stor Tab ved, men forsætlig forbeholde sig nogle deres Favorit-Synder, eller andre, som de agte kun for smaa Synder, og det i den for dem, som de meene, deels trøstefulde Tanke, at Christus har dog giort deres hele Sag god for Gud, deels undskyldende Tanke, at vi kan dog ikke, Gud bedre os! være fuldkomne Mennesker. I øvrigt har Prædikanten beviist ovennævnte vor Forpligtelse, saa vel af Guds Egenskaber, som af Guds Ord, det er, efter hans sædvanlige grundige Methode, baade af Fornuften og Skriften, da Skriften i den Fald intet lærer, uden hvad Fornuften selv tilsiger. Det er just denne Læremaade, hvorved en Prædikant virker hos sine Tilhørere en dobbelt stærk Overbeviisning, og den er grundet i Naturen, efterdi Gud i Skriften taler til fornufti-

ge Mennesker, og lærer dem, naar man undtager Mysterierne, ikke andet, end hvad de med Fornuft kunne og skulde begribe, og hvad den selv kan lære dem. Hvad for det andet Troens Pligt angaaer, da har Prædikanten viist os dens Fornødenhed, først, til at forvisse os om Forladelse saa vel for vore forbigangne Synder, som for vore nærværende eller tilkommende Skrøbelighedsfeyltrin, og dernæst, til at styrke vor Lyst og Kraft til at holde Guds Bud. Vi seer af den eftertrykkelige Anvendelse, at Prædikanten har fundet det fornødent, at overbevise Nogle i sin Meenighed om sin Læremaades Retskaffenhed og Skriftmæssighed, og det ikke for sin, men for deres egen Skyld. Recensenten tør for Resten nok underskrive den Critik, som den ubenævnte Oversætter har givet over denne hellige Tale, „at den nemlig kan tiene til Mønster for „ de unge Prædikantere, der ville lære at prædike med Smag, „ Indsigt og Skiønsomhed, og lære den store Kunst, med „ høyeste Grad af nyttig Lærdom og Grundighed at foreene „ den yderste Grad af Eenfoldighed og Tydelighed." Hvad ellers Oversætteren angaaer, da haver han i en forudskikket Fortale først leveret en kritisk Forklaring over Rom. III. 28. og Rom. II. 2.-10., der stemmer fuldkommen overeens saa vel med Talens Indhold som Talerens Læremaade. Dernæst har han anstillet en Betragtning over Troens Begreb, hvilken tilligemed en Anmærkning under Talens Text S. 26 sigter fornemmelig til at vise tre Ting: først, at mange synes at ansee det Liv, denne vor Troe, hvormed vi tilegne os Christi Fortieneste, bør have, mere som noget væsentligt i Troen, og som det der bestaaer kun i en livagtig og stærk Indbildning i Forstanden og Hiernen, der ofte kan og naturligviis maa røre, ja trøste og hufvale det Hierte, der dog i Grunden ikke er, som det efter sin Troe burde være, og som derfor rører kun som en blot og dertil falsk Indbildning: dernæst, at Troens Liv og saliggiørende Kraft, meget mere bestaaer i den virksomme Indflydelse, den bør have paa vore Hierter, til at rette, forbedre og danne dem efter Guds Villie, og paa vort udvortes Levnet og Forhold i gode Gierningers og Kiærligheds Øvelse af Lydighed imod Gud: endelig for det tredie, at, saasom Troens saliggiørende Kraft alene beroer paa dette dens Liv, hvilket endogsaa de maa tilstaae, som tale med liden Agt og Koldsindighed om gode Gierningers Værd i vor

Saligheds Sag, saa bliver dog Troens Liv og Virksomhed i gode Gierningers Øvelse det, hvorpaa vor Salighed fornemmelig beroer, uden hvilket vor Troe skulde være, skiønt nok en Troe, dog kun en død Troe, som Apostelen Jacob lærer, og en Troe, der hialp os slet intet til Salighed. Altsaa skal det, efter Oversætterens Anmærkning, ikke kunne siges uden Modsigelse, at Troen ikke gior os salige, uden for saa vidt den er levende, og at Lydighed mod Gud i gode Gierningers Øvelse dog gialdte endten kun lidet eller slet intet til vor Salighed. Visselig maatte denne sidste formedelst den første Sætz gialde meget, ja saa meget, at Troe uden Lydighed gialdte slet intet, og ligesaa lidet, som en ufuldkommen Lydighed uden Troe. Overalt maa man ogsaa tilstaae', at der er stor Forskiæl paa disse tvende Sætzer: 1) Lydighed gialder i Foreening med Troen meget til vor Salighed: 2) Lydighed uden Troe kan udgiøre vor fuldkomne Værdighed til Salighed. Den første kan, formedelst det foranførte, ikke nægtes. Den sidste er aabenbar falsk. Naar Apostlerne stride for Troen imod gode Gierninger, da have de allevegne med saadanne Modstandere at giøre, som stride for gode Gierninger alene uden Troen, og for egen Hellighed og Retfærdighed, som et tilstrækkeligt Middel til Salighed. Men for Resten skal man finde, at de overalt stride med største Nidkiærhed for gode Gierninger i Foreening med og som ydermere pligtmæssige Følger af Troen, ja hvor omhyggelige finder man en Paulus og Jacob for i den Henseende at forebygge Troens og Naadens Misbrug. Oversætterens øvrige Anmærkninger overlade vi til Læseren. Han forlanger kun, at man ikke vil anse dem for ganske ubetydelige, og det er ikkun den mindste Ret man kan lade dem vederfares, og man kan gierne lægge den til, at Anmærkningerne ere just ikke søgte, men have deres bequemme og føyelige Anledning paa de Steder, hvorved de ere anbragte. Den sidste er kun en forklarende Oversættelse af 2 Petr. I. 3.-9., hvilket hele Sted Oversætteren har fundet saa fortræffeligt, og saa vel passende til den hele Prædikens Indhold, at han troede, han burde levere det heel og ganske oversat. Oversætteren erindrer, at Peders Ord indbefatter alt hvad Verdens Viise har kundet lære os. Recensenten, ved ret at anse det hele Sted, synes end mere at have fundet derudi

Kier-

Kiernen eller Hovedsummen af den hele practiske Philosophie og christelige Sædelære, ja det som mere er, det ordentligste og naturligste systematiske Anlæg til en ordentlig systematisk Afhandling om et Menneskes og en Christens Pligter.

Kiøbenhavn. Den benaadede Synders Lyksalighed, i Sammenligning med den ubenaadede Synders modsatte Tilstand. Forestillet i en Prædiken over Es. XXXIII. 24. af Poul Sinding, Catechet ved Nicolai Meenighed i Kiøbenhavn. 1775. Forfatteren har i denne Prædiken ret vel afskildret først en ubenaadet Synders ulyksalige Tilstand og dernæst den benaadede Synders modsatte lyksalige Tilstand, og saaledes fortræffelig oplyst den eene af den anden efter Reglen: oppolita juxta se polita magis illucescunt. En flittig Udarbeydelse og et reent og regelmæssigt Sprog vil man i sær overalt bemærke.

Greifswald. Allgemeine oder Mathematische Beschreibung der Erdkugel, auf Veranlassung der cosmographischen Gesellschaft verfasset von Friderich Mallet, Professor der Astronomie in Upsal und Mitglied der Königlichen Wissensch. Akademie in Stockholm. Aus dem Schwedischen übersetzt von Lampert Henrich Röhl, Professor und Observator der Astronomie auf der Academie zu Stockholm Mitglied. 1774. 2 Alph. med 7 Robbertavler. 4M. Det Cosmographiske Selskab i Upsal har, for at giøre de af sig besørgede og med besynderlig Kunst forarbeydede Glober ret brugbare for sine Landsmænd, foranstaltet et Værk, som under Navn af en Cosmographer eller Verdens Beskrivelse, skal indbefatte de fornemmeste Kundskaber, som forunden den almindelige Geographie udfordres til Globernes Brug, og som Himmelens og Jordens Betragtning kan give Anledning til. Samme skulde bestaae af 3 Deele, nemlig en Astronomisk Cosmographie eller en matemathisk Geographie, en physikalisk Jordbeskrivelse, og en historisk Jordbeskrivelse, i hvilken Sidste der handles om de forskiellige Folks Sæder og Skikker, Genie, Gudstieneste og deslige. Den første Deels Udarbeydelse var overdraget Hr. Mallet, Professor i Astronomien til Upsal, den andens til Hr. Bergman, Professor i

Chymien sammesteds, og den tredies til Hr. Insulin, Lector i Physiken paa Gymnasio til Stregnäs. Den physikalske Jordbeskrivelse er først bleven færdig, og udgiør efter den tydske Oversættelse, som er udkommen 1769 den første Deel af det hele cosmographiske Værk. Herpaa følger nu den anden Deel af Samme, og den tredie Deel har man endnu at vente. Nærværende almindelige og mathematiske Jordbeskrivelse er en meget fuldstændig, tydelig og grundig Anviisning til den mathematiske Geographie, og Hr. Prof. Röhls Flid er særdeles vel anvendt paa saa kostbar en Bogs Oversættelse i det tydske Sprog. Samme indbefatter 10 Kapitler, hvis fornemmeste Indhold man her kortelig vil anføre. Kap. I Om Jordens Figur og Himmelens Gestalt i Almindelighed. Himmelen synes at være Kugleformig, men er dog ingen virkelig Kugle. At Jordens Figur er kugelformig, har man sluttet deels af Søe-Reyser, deels af Maane-Formørkelserne. Man kan i Begyndelsen antage dette, og af denne Figurs Egenskaber oplyse Jordbeskrivelsen. Kap. II. Om Jordens daglige Bevægning, og Jordklodens Inddeeling. Den daglige Jordens Bevægning er Aarsagen til den himmelske Sphæres skinbare Omdreyning, hvilken sidste formedelst den utroelige Gesvindighed, som man maatte tillægge den, er høyst urimelig. Her bliver fremdeles handlet om de store og smaa Cirkler paa Jordkloden, om et Steds Længde og Brede i Vindstrøgenes Inddeeling, som ere betegnede paa Søe-Compasset. Kap. III. Om Jordens sande Figur. Huygens og Newton have først bragt det Spørsmaal paa Bane, om Jorden er en fuldkommen Kugle, og derover anstillet dybsindige Undersøgninger. Man har endelig fundet, at Jorden er indtrykt imod Polerne, og er en Ellipsoide eller Sphæroide, hvilken og kommer, naar en Ellipse dreyer sig om sin liden Axel. At den har denne Figur, har man sluttet, deels af forskiælige Graders Udmaaling paa Jordkloden, i det de ere større ved Polen end ved Ægvator; deels af Pendulsvingenes Tider, som formedelst den forandrede Tyngde under Polen og Ægvator ikke ere lige, deels af Tyngdens Lov i Legemerne, hvorefter et Legeme trækker det andet til sig. Kap. IV. Om Jordens Størrelse. Man finder Historien om de anstillede Jordens Afmaalinger saavel i de ældre som nyere Tider.

Ved

Ved at sammenligne nogle af de nyeste har man udbragt, at Jord-Axlen forholder sig til Diametren af Ægvator, næsten som 199 til 200. Hvorledes man deraf kan finde Jordens og dens Overflades cubiske Indhold, bliver ogsaa viist. **Kap. V. Om Jordens Bevægning omkring Solen.** Efter Anseelse har Jorden foruden sin daglige, ogsaa sin egen Bevægning, af hvilken komme de forskiællige Aars-Tider. Men antager man, at Jorden aarlig bevæger sig om Solen, saa lode sig alle de Forandringer, som Solens Fremgang synes at frembringe, langt lættere og bedre forklare. Derfor bliver og nu omstunder Jordens Bevægning omkring Solen forsvaret af alle Astronomer. Men Jordens aarlige Bane er ikke nogen fuldkommen, men en elliptisk Cirkel, hvilket **Kepler** først har opdaget, og de elliptiske Afsnitter, som beskrives om Solens Middelpunkt, forholde sig ligesom Tiderne, i hvilke Buerne ved Jordens Bevægelse blive lagte tilbage. Efter **Newtons** Regning forholde sig Centralkræfterne til Solen i de forskiællige Punkter af den elliptiske Jord-Bane omvendt ligesom Qvadraterne af Jordens Afstænde fra Solen. Denne Lov gielder om alle Soelsystemets Planeter og Cometer. Ved den Leylighed bliver og det Spørsmaal undersøgt, om en Comet kan gisre vor Jord Skade, eller om noget ellers i Soelsystemet kan forrykkes? Begge Deele holder Forfatteren af gode Grunde for urimeligt, omendskiøndt det i sig selv betragtet vel var mueligt. **Kap. VI. Om Maanens Bevægning omkring Jorden.** Her bliver meget vel handlet om Maanens Phases, om den forskiællige Ulighed i dens Bevægning, i sær om Maane-Apsidernes Bevægning, om den Opgave af tre Legemer, hvilken ved Maanetheorien er af stor Vigtighed, om Maanens Omdreyelse om sin Axel, og dens Vakling, om Maane- og Soel-Formørkelserne. Tob. Mayers Maanetabeller, hvorfor hans Arvinger har bekommet 3000 Pund Sterling, har og ved den Leylighed bekommet deres behørige Lov. **Kap. VII. Om den himmelske Sphæres Inddeeling og dens Mærkværdigheder.** Himmel-Legemerne synes at være lige vidt fra os, hvilket dog ikke er overeenstemmende med Sandhed. De blive inddeelte i Fixstierner, Planeter og Cometer. Om Fixstiernerne er deres forskiællige Størrelse, Vide, Brede og Længde, aarlige Paralaxe, Skin, Mængde og forskiælligt an-

andet at bemærke. Stiernerne ere afdeelte efter forskiællige Constellationer. Dyrkredsens tolv Tegn har Hensigt til visse Ægyptiske Guder, som her anføres, hvorved tillige anmærkes, hvad for Forklaringer Grækerne har giort derover. Til de øvrige 21 Constellationer i den nordlige Halvkugle og de 15 Constellationer i den sydlige, som allerede ere de Gamle bekiendte, ere endnu i de nyere Tider andre komne dertil. Nogle Stierners skinbare Forsvindelse kan forklares paa forskiællig Maade, uden at man behøver at antage, at Soele gaaer under. Melkeveyen og de taagede Stierner holder Forfatteren for en lysende Materie, som udbreder sig over visse Himmelens-Egne. Her kommer og Ægvinoctiernes Forrykning, og Forrykninger af nogle Stierners Bredde og deres Aberration, der kan ansees som det uomstødelige Beviis for Jordens Bevægning omkring Solen, i Betragtning. Desuden gisres her de fornødne Forklaringer om de Punkter, de store og mindre Cirkler, som ere at bemærke paa Himmelkuglen, om Climaterne, Zonerne, Polhøyderne og deslige. Her bliver viist, hvorledes man kan finde Forholdet af Solens varmende Kræfter for ulige Tider Aaret igiennem, og iblandt andet anmærkes, at Solens varmende Kræfter under Ægvator og Polen forholder sig meget nær ligesom 17 til 7. Tilsidst nogle Undersøgninger over Parallaxerne og Straalebrækningen. **Kap. VIII. Om Calenderen eller Tidsregningen.** Efter at Forfatteren har givet nogle Forklaringer om Tidens Maal, Tidens Ligning, Midlere Tid o. s. v. giver han en særdeles udførlig Efterretning om Aarets Indretning hos Ægypterne, Romerne, Jøder og Christne, om den Gregorianiske og forbedrede Calender, hvilken sidste 1753 og Aaret tilforn er bleven antaget i Engeland. **Kap. IX. Om Globernes Nytte og Brug.** I dette Kapitel opløses de vigtigste Opgaver, hvortil man kan bruge Jord- og Himmel-Kuglen, f. Ex. at stille Globus for et Sted, at finde et Steds Bredde og Længde, ved Himmel-Kuglen at finde Stiernernes Afvigelse, deres lige Opstigning, deres Afstand fra hinanden, deres Bredde og Længde o. s. v. Her gives og en Anviisning til hvorledes man nøye skal afmaale Tiden til Bemærkninger, foruden andre nyttige Opgaver, som man ikke kan opholde sig ved. **Kap. X. Om Magnetens Misvisning eller Declination.** Man kan, som bekiendt

er,

er, med en Magnet-Naal finde, hvor Norden er. Dog viser samme ey overalt nøye men viger paa nogle Steder endten til den østlige eller vestlige Side noget af derfra. Denne Declination er desuden forænderlig, hvorfor Halleys Magnetiske Chart af Jordkloden allerede for nogen Tid siden er bleven ubrugbar. Dodson og Mountaine, tvende Engelske Mathematiker, har 1744 bekiendtgiort et nyt Chart for Magnet-Naalens Declination og Hr. Tegollström har 1755, efter de Svendske Ostindiefareres Dagbøger udarbeydet et andet, som kommer temmelig overeens med det foregaaende. Det af Hr. Prof. Wilkes 1768 forfærdigede Inclinations Chart kan herved ogsaa bruges med Nytte. Declinationen synes at komme deraf, at Jordens Magnetiske Poler ere noget adskilte fra dens andre Poler.

Leipzig. Edvard Ives Esq. Reisen nach Indien und Persien in einer freyen Uebersetzung aus dem Englischen Original geliefert, mit historisch-geographischen Anmerkungen und Zusätzen vermehrt von Christian Wilhelm Dohm, mit einer Vorrede von Sr. Hochwürden den Hrn. Oberconsistorialrath D. Büsching. Erster Theil, welcher die Reise nach Indien und einen Theil der Zusätze des Uebersetzers enthält. Mit Kupfern und einer Charte von Indien 1774. 1 Alph. 10 A. st. 8v. Den paa Titelen benævnte Fortale er bleven ude formedelst det meget Arbeyde Forfatteren er overvældet med, og skal leveres ved de følgende Deele. Originalen er bekiendt af lærde Journaler, og Resultatet af Kritikerne derover er, at meget Godt, noget Nyt, meget Ubetydeligt, og endnu meer bekiendt derudi indbefattes. Hr. Büsching havde lovet at besørge et tydsk Udtog deraf, og dette Arbeyde blev Hr. Dohm overdragen. Denne fandt ved dette Arbeyde forskiællige Betænkligheder, iblandt hvilke denne synes den vigtigste, at Ives fortæller meget bekiendte Ting, og meddeeler Efterretninger, som allerede ere at finde andensteds, endskiøndt de samme bekiendte Ting kan for Mængden af Læsere være gandske nye. Disse har endnu ikke læst meget i dette Fag, eller kan ikke tage ethvert udenlandsk Værk i Hænder, altsaa kan disse bekiendte Efterretninger være dem nyttige og angenemme. Han beslutter altsaa

at

at levere en frie Oversættelse, nemlig, at oversætte Alt hvad som ey alene kunde være den Lærde, men endog enhver Elsker af historisk Kundskab behageligt og angenemt, at forkorte Forfatterens vidtløftige Skrivemaade, og at udelukke de Fortællinger om Forfatterens private Anliggenheder, og det gandske nøyagtige og omstændelige i Krigsoperationerne. Man troer i det mindste, at denne Hr. Dohms Plan vil finde Bifald. Men der skal endda med Sandhed kunne siges, at denne Bog indbefatter meget eller lidet Nyt i sig. Oversættelsen, saavel som Værket selv, vil man ellers have læst med Fornøyelse, og befinde, at Hr. D. har været sit Arbeyde voren. Paa to eller tre Steder er indløben en Forvirring af Perioderne i Trykken, men som er let at ændre. Denne Deel af Værket selv indbefatter fornemmelig en Beskrivelse af Øen Madagascar, Fortet St. Daviel, af Bombay, af Indianerne, deres Characteer og Skikker o. s. v. af Madras, og Fortet St. Georg, deres Indvaanere og der værende forskiællige Mærkværdigheder, af Øen Ceylon, om den berygtede Søerøver Angria, og hans Stats Forstyrrelse, om Engelændernes og Franzosernes Krig i Bengalen, Nabobs listige Forhold, flere enkelte Krigs-Tilfælde, den brave Admiral Watsons Død, og Efterretningerne om Bengalen selv, videre Reysen til Gambran og Carec tillige med en Fortælling om naturlige og politiske Mærkværdigheder, Anekdoter om Thamas Kuli-Khan, og om Sinesernes Blodbad i Batavia. Forfatterens Reyse indtil Basra. Foruden dette en frie og vel geraaden Oversættelses Arbeyde leverer os og Hr. D. en betydelig Mængde af Anmærkninger trykte under Texten. De ere tagne af andre paalidelige ældre og nyere Forfattere, og tiene til Originalens Oplysning og desto bedre Brug. I Almindelighed ere de interessante for de Læsere, som endnu ikke have læst flere Værker om disse Egne. Men hist og her holder man for, at Hr. D. burde have fattet sig kortere. En enkelt Reysebeskrivelse er jo dog ikke et System, og for de Læsere, som ere meer bekiendte med disse Egne, og ville kun læse Ives, er det besværligt og uangenemt her nok engang at kiøbe og læse meget bekiendte Ting. For Resten maae man bifalde den oplevende Tilbøyelighed til at studere og udforske den Persiske og Indostaniske Historie af Originale Skribentere, og ved grundige Sammenligninger af Folkenes

kenes Characteer og Sæder, at udbringe nyttige Bemærkninger for Menneskelighedens Historie. Man ønster kun dette, at denne roesværdige Tilbøyelighed ikke maatte udarte til en lærd Sygdom. I det mindste synes det, som man begyndte, at forelske sig ligesaa meget i Indianernes Historie og Charakteer, som tilforn i Chinesernes, og at man falder ligesaa læt nu ved sine alt for hyppige og uden koldt Blod anstillede philosophiske Betragtninger i det Tomme, gandske Ubetydelige og ikke sielden Falske. Hr. D har tillige foretaget sig at levere besynderligere Tilsatzer, hvoraf befindes ved denne første Deel Forsøg til en geographisk Beskrivelse over den sydlige halve Deel af Hindosthan, Kysten Malabar og Coromandel, og Kongeriget Bengalen. Dette Udkast er saaledes geraaden, at man vel dermed kan være tilfreds. Hvem der har læst mere og seet sig nøyere om paa denne Mark, den veed, hvor mange Vanskeligheder, Modsigelser, Mangeler o. s. v. man foresinder hos de Skribentere, som ere for Haanden, hvilke man maae overvinde, hæve og opfylde, vil med Tak modtage dette Forsøg, og med Forlængsel vente saa vel Fortsættelsen af denne frie Oversættelse, som de i Fortalen lovede Tilsatzer om Den Ceylon, om Franzosernes og Engelændernes nyeste Historie i Indien indtil 1756, hvor Ives begynder, i sær de recenserende Efterretninger om Skribenterne om Indien o. a. m.

Lemgo. Af **Neueste Religionsgeschichte, unter der Aufsicht des Hern Consistorialr.** Walks er udkommen i Aaret 1773 det Tredie Bind paa 519 S. foruden Fortalen. De i samme indbefattede Artikler ere følgende 1) **Kurzgefaßte Nachricht von der Gegenwärtigen Verfassung der ewangelischen Brüder Unität Augsburgischer Confession.** Denne Efterretning er ledsaget med en egen Fortale af Hr. **Spangenberg**, hvori der mældes om sammes Foranledning, og gives Forsikkring om dens Tilforladelighed. Den er deelt i 3 Afsnitter, af hvilke det første leverer en Fortegnelse paa de Steder, hvor Brødre-Meenighederne og deres Miesioner for nærværende Tid befinde sig, og det i en god geographisk Orden. Det andet beskriver de indvortes, og det tredie de udvortes Forfatninger af det evangeliske Brøder-Selskab. Da det hidindtil har manglet paa

sikkre

sikkre Beskrivelser over denne mærkværdige Meenigheds forskiellige Anstalter, saa vil nærværende være saa meget desto mere behagelig, da den egentlig indbefatter bestemte Svar paa Spørsmaale, som Hr. C. W. just i det Øyemærke har havt Leylighed til at forelægge Meenighedens Forstandere, for derved at befordre en fuldstændig Kundskab om dens Lærebegreb, dens Øvelser, og dens hele Tilstand. 2) Kurze Geschichte der evangelischen Missions-Anstalten, zu Bekehrung der Heyden in Ostindien. Erst. Stück. Allerede for nogle Aar siden blev denne Efterretning sat foran den Mejeriske Fortsættelse af den Niekampiske Missions-Historie. Forfatteren har nu her forøget og forbedret den. I dette Afsnit bliver meldet om Missionen til Trangvebar, i Kongeriget Tanschaur og i de Engelske Plantesteder. 3) Geschichte der neuern Steritigkeiten mit den Römischen Hof, in einen systematischen Zusammenhang Drittes Stück. Herudi blive nu foredragne de Handler med Kronen Spanien i Anledning af Jesuiternes Fordrivelse. I den Henseende fortælles her først Aarsagerne til denne Fordrivelse; dernæst om Geistlighedens Forhold, og de Religions Pligter, som man indskiærper Folket. (Her bliver meddeelt et med Anmærkninger oplyst Udtog af Erkebisp Rodriguez von Adellano til Burgos fortræffelige Hyrdebrev.) Fremdeles blive Kongens og hans Ministers Forordninger i sær den bekiendte pragmatiske beskrevne og oplyste (Her meddeeles og Historien om deres lykkelig afløbne Fuldførelser, og en af det Spanske Hof bekiendtgiort Fortegnelse paa alle Jesuitiske Huuse og Collegier i Kongens Stater i den gamle og nye Verden. Saadanne Fortegnelser giøre Begivenhedens Vigtighed først ret begribelig, at der nemlig i Provintzen Peru har været. 27, i Chili 23, i Nyespanien 15, i Mexico 44, paa de Philippiniske Øer 19, tilsammen i det Spanske Amerika 173 saadanne Jesuitiske Vaaninger.) Endelig følger endnu det Romerske Hofs Forhold under Clmens XIII. og Jesuiternes imod Spanien, og herved mange Anecdoter, Vota af Romerske Prælater, fulde af Indsigt, og Frimodighed. 4) Von dem neuesten Zustand der reformirten Kirche in den vereinigten Niederlanden. 5) Neueste Bewegungen über die Symbolischen Bücher, und die damit verbundene Toleranz in der reformirten

Kirche

Kirche in den vereinigten Niederlanden. 6) Neuer Angrif auf die kirchlichen Rechte der Reformirten in Holland. Disse 3 Artikler ere af Hr. Pastor Jacobi til Coppenbrügge. Tolerantzens Forsegelse og Indskrænkningen af Geistlighedens meget store Magt i Kirkesager, have foranlediget de her fortalte Begivenheder. 7) Neueste Geschichte der Lehre von dem sogenannten thätigen Gehorsam Christi von Hern Joh. Henr. Walther. Denne nyere Stridighed har den Sal. Tølner foranlediget, som i en egen Bog har bestridet denne Lære, og igien fundet grundede Modsigelser af andre fortiente Lærde. Vexel-Skrifterne i denne Materie blive fuldstændig opregnede, og begge Parters Grunde noye fortalte. 8) Fortsetzung der neuesten Geschichte des Unglaubens von D. Gottfr. Lesz. Denne taler her om de Bemøyelser og Skrifter til Christendommens Forsvar efter deres Classe og Indhold, med grundige og billige Bedømmelser, om nogle Skrifter, som handle om de sande Aarsager til Vantroen; og beslutter med en egen Foreslilling af de sande Kilder, og Befordringsmidler til dette sig ubbredende Onde, og med nogle Forslag til at forebygge det. 9) Nachricht von den Bewegungen über die symbolischen Bücher in Engelland, besonders die 39 Artikel den englischen Kirche. De siden den første Udgave af *Blacburne's* Confessional i Engelland opkomne Stridigheder have med Ret ogsaa givet Opmærksomhed i Tydskland. Hr. C. W. har derfor her giort Begyndelse til at give en fuldstændig Underretning derom. For ret at opklare Spørsmaalene gives her først almindelige Efterretninger om de 39 Artikler, og i sær om deres Oprindelse under Kong Edward og Dr. Elisabeth; om deres Indhold, hvorved da i Besynderlighed bliver bemærket, hvad for Forandringer der ere blevne giorte til Dr. Elisabeths Tid; om den Anseelse, de har bekommet ved de borgerlige Love, (hvilke sidste blive chronologisk opregnede, og har blot Hensigt til Episcopal-Partiet; men hvad de Dissenters betræfter, saa gaaer det efter de meget billige Forordninger i Tolerantz-Acten under Kong Wilhelm) og den deraf flydende hele symboliske Forfatning; endelig om de ældre derover opkomne Stridigheder og deres Aarsager. Den nyere Strid har forskiellige Perioder, af hvilke den første her endnu er bleven afhandlet. Den indbefatter

blot

blot den Skriftverling for og imod Confessionalet, og gaaer indtil den Tid, da deraf blev giort en Parlaments-Sag. 10) Efterretning om det Stockholmiske Sælskab pro Fide & Christianismo.

Giessen. F. v. V. H. H. J. R. Gedanken über das System einer pragmatischen Rechtsgelahrheit bey Gelegenheit des Kahrelischen Systems, woraus erhellet, wie durch Hülfe des Naturrechts und der Staatskunst die wahren Grunde der Rechte zu entdecken und da durch die theoretische sowol als practische Rechtsgelahrheit zu mehrerer Gewisheit und Richtigkeit zu bringen. Nebst einigen kurzen Auszügen aus Hern Prof. Kahrels Schriften, insonderheit über die neuere pohinische und andere Europäische Begebenheiten, zum Nitzen der Commerze und eines dauerhaften Friedens system. 1774. 4 A. 8v. Titelens Omstændelighed giver tilstrækkelig Begreb om dette lidet Skrifts Indhold, hvori Hr. Justitzraad von Vulte har foredraget læseværdige Tanker.

Frankfurt. Dom. Renatus Prosper Tassins von der Congregation von St. Maur ꝛc., gelehrten Geschichte der Congregation von St. Maur, Benedictiner Ordens. Erster Band. 1 Alph. 18 Ark i 8vo. Dette Skrift er i Frankerige bleven optaget med megen Gunst. De tydske Lærde ville og ansee det som et vigtigt Bidrag til Litterarhistorien. Man finder derudi Skribenternes Levnet og de Arbeyder, som de siden deres Sælskabs Oprindelse fra 1618. indtil nærværende Tid har frembragt, tilligemed Opskrifter, Anmældelser, Indhold, forskiællige Udgaver af deres Skrifter, og de Domme, som de Lærde derover har fældet, samt Beskrivelse over mange haandskrevne Værker, som ere forfærdigede af Benedictinerne af dette samme Sælskab. Oversættelsen er god.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 44.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 2den Novbr. 1775.

Kiøbenhavn. **Anmærkninger over enkelte Steder igiennem det Gamle og Nye Teſtamentes Bøger.** 1773. 358 S. i 8vo, med P. H. Hoeckes Skrifter. Forfatteren til diſſe Anmærkninger har ikke fundet for godt at give ſig tilkiende uden ved de tvende latinſke Bogſtaver F. A. under Slutningen af hans korte Fortale. Han erklærer derudi, at Øyemeedet af dette hans Skrift har været, at oplyſe af Oldſager, Reyſebeſkrivelſer og Grundſprogene, ſaadanne enkelte Steder i den Hellige Skrift, ſom nødvendig maa være dunkle uden Kundſkab om det Folkes Tænke- Tale- Skrive- og Levemaade, blandt hvilket de ere forfattede, og han har tillige hermed vildet giøre en Begyndelſe til en Samling deels af enkelte Afhandlinger, deels ſaadanne i adſkillige Skrifter adſpredte nyttige Anmærkninger, ſom almindelig ikke findes i de vidtløftige Commentarier. Derſom dette hans Arbeyde i denne hermed giorte Begyndelſe finder Biefald, lover han os een eller flere Fortſættelſer deraf, og da han allerede her i denne førſte Prove har gaaet alle de bibelſke Bøger igiennem, ſaa kan man vente, at han ligeledes i de følgende Stykker vil begynde fra førſt af igien og levere flere Anmærkninger over enhver Bog, og vil man da i den Henſeende ikke forundre ſig over, at man her i det førſte Stykke finder kun faa og korte Anmærkninger over hver Bog i ſær. I de følgende lover han at indrykke en Deel enkelte Afhandlinger, ſom han

deels har faaet Kundſkab om, deels nyelig er bleven Eyer af, man kan foreſtille ſig ſaadanne, ſom man allerede her finder et Exempel af ved 1 Cor. XI. 10. angaaende de der omtalte Engle. Neden under har Forfatteren antegnet de Kilder, hvoraf han har øſt, nogle faa Steder undtagne, hvor han med Vished ikke har kundet erindre ſig, hvorfra han havde ſamme. Det kommer os for, ſom Forfatteren har ſat ſig en ganſke god Plan for, der giver ham Leylighed til efterhaanden at udtømme de mærkværdigſte Steder i alle Skriftens Bøger, og det ſaaledes, at Læſeren hver Gang kunde faae noget, der kunde fornøye ham ved enhver Bog i ſær og det hele Bibelen igiennem, da det endelig ikke ſkulde give ham nogen Vanſkelighed i adſkilte Stykker at læſe tilſammen alt hvad der over enhver bibelſk Bog er anmærket i alle Stykker. Men enhver vil uden al Tvil tilſtaae med os, at det ved deſlige Samlinger af adſpredte Anmærkninger kommer fornemmelig an paa den Skiønſomhed, med hvilken de ere valgte, og paa Vigtigheden af det, der er ſagt over de valgte Steder. Forfatteren tilſtaaer ſelv, at Anmærkningerne ikke alle ere af lige Værd. Det ſkulde vel heller ikke nogen billig Læſer forlange. En Anmærkning af mindre Værd kan desuagtet have baade ſin Fornødenhed og Nytte. Men hvad Forfatteren føyer til, ſom en Undſkyldning, at han ey har ſkrevet for Lærde, det forſtaae vi ikke. Skulde da alle Anmærkninger for Lærde være af en lige høy og den høyeſte Værd? Hvi er man dog ſaa bange for endten at ſkrive for Lærde, eller at tilſtaae det, at man virkelig har ſkrevet for dem? Thi vi finde her Anmærkninger, ſom vi ikke vide, hvem de bedre ſkulde ſkikke ſig for end lærde og ſtuderede theologiſke Læſere. For den eenfoldige og ulærde Almue ſkikke ſig næppe de hebraiſke, grækiſke, latinſke Ord, Talemaader og Citationer, ſom hiſt og her forekomme. Diſſe kunne heller ikke dømme om Rigtigheden af de ſig paa lærde Subſidier grundede Skriftfortolkninger. Et Slags lærde Læſere maa dog Forfatteren endelig have foreſat ſig at ſkrive for, i det mindſte ſaadanne, ſom theologiſke Studentere og unge Prædikantere kan agtes for. Thi om vi ſkiønne ret, maatte et Fortolknings-Værk, der ſkulde være beſtemt alene for ulærde Læſere, være af en ganſke anden Forfatning. Forfatteren være da kun ikke bange for at have ſkrevet for Lærde, og diſſe ſkulde heller ikke være ſaa ubillige at for-

forlange alle Anmærkninger af lige Værd. Men hvad de skulde og med nogen deres Ret kunne forlange, er uden Tvil dette, at man ikke, naar man dog ikke kan eller vil levere dem et Værk, der skulde være dem ligesaa godt, som alle Commentarier, da holder dem op med almindelige og bekiendte Ting, som de allevegne kan forefinde i de fremmede Fortolknings-Værker, som man dog ikke har giort dem unødvendige. Om vi skiønne ret, maatte saadan en Samling bestaae af rare udsøgte Anmærkninger (gamle eller nye, lige meget) som ey overalt forekomme, ey ere saa almindelig bekiendte, men hist og her findes adspredte i Skrifter, og enkelte Afhandlinger, som ey ere saa-læt for enhver at overkomme, eller slet ikke at bekomme. Forfatteren vil erkiende vor Upartieskhed, naar vi efter denne vor Erindring ikke kan andet end biefalde hans Plan for saa vidt som han i sin Samling har besluttet og lovet at indrykke deslige rare Anmærkninger og enkelte Afhandlinger, om han endogsaa af de sidste alene leverede os nogle ret paalidelige og kiernefulde Udtoge. Men han vil da heller ikke med Billighed fortryde paa, om vi efter vor Indsigt bekiende reent ud, at han her har leveret en Deel Anmærkninger, som han efter denne forberørte Plan gierne kunde have udelukt, og som næppe kunde agtes værdige nok for at finde Sted i en Samling af de Anmærkninger, der kan fortiene Navn og Anseelse af rare, og der ikke (som Forf. selv siger) **almindelig findes i de vidtløftige Commentarier.** Men vi sige kun, hvad os synes, og overlade til vore Læsere selv at dømme af nogle anførte enkelte Prøver, men med den udtrykkelige Erindring, at om nogle ikke skulde synes vigtige nok, man dog deraf ikke bør dømme om Arbeydets Vigtighed i det Ganske, hvis Fortsættelse man ganske vist kan have Aarsag at ønske, og det saa meget hellere, om det maatte behage Forfatteren, ubekymret om at skrive for Lærde eller Ulærde, kun at blive sin foranførte Plan troe, og levere os, hvad han har lovet, en Samling af rare og ey almindelige Anmærkninger, hvilken ganske vist billige endogsaa lærde Læsere skulle vide at sætte Priis paa, og ved Leylighed gierne føre sig til Nytte. — Anmærkningerne over **Mosis første Bog** gaaer fra S. 1 til 27. Kap. I. 2. 3. 26. anmærkes kun det almindelig bekiendte, om den over **Vandene svævende guddommelige Aand**, om det Majestætiske Befalings-Ord i

Skabelſens Værk, Gud ſagde, om det Guds Billede og Lignelſe, hvorefter Menneſket blev ſkabt. K. II. 2. om Guds Hvile. V. 7. om den i Menneſkets Næſe indblæſte Livs Aande. Hvad Forfatteren herved erindrer, er taget, ligeſom paa flere Steder, af Zachariæ bibliſche Theologie, men om det alt er udſkrevet deraf Ord til ander, eller det alene er kun grundet derpaa, eller overeenſtemmende dermed, ſkal vi ikke ſige, da vi nu ikke har dette Skrift ved Haanden. I Hovedſagen er Anmærkningen rigtig og vel grundet, men i en vis Henſeende er den overflødig og behager os ikke. „Denne Indblæſelſes-Idee (hedder det her) er ikke „ unaturlig." Vist nok er den ikke, men det kommer os dog for, ſom Forfatteren med de næſtfølgende Ord forklarer den paa en alt for naturlig og phyſiſk Maade ſaaledes: „En „ Aande eller Vind fra Gud (NB. ſkulde det ikke være et alt „ for phyſiſk Udtryk for et aandeligt Væſen?) opliver det døde „ og livløſe derved, at det døde Legeme begynder at trække „ Aanden, og at Aanden pleyer at tillægges Næſen, er en „ meget bekiendt Sag og hos Hebræerne almindelig." I det Mindſte kan dette Tillæg i Anmærkningen anſees for overflødigt, og uden Tvil har Forfatteren dermed giort Indblæſelſen alt for naturlig, for at beviſe, at den ikke var unaturlig. Saa meget mere kan det anſees for overflødigt, ſom Forfatteren ſelv ſiden efter ganſke rigtig videre har anmærket, at „ det Heele ſiger intet andet, end at Gud ved ſin Alting op„ livende Kraft (NB. behøver man vel derfor at antage en „ ſaa phyſiſk Aande eller Vind fra Gud, ſom oven til er „ mældt?) har meddeelt Menneſket Livet, ſaa det begyndte „ at drage Aanden, og ved Aandedragelſen fortsatte ſit Liv." V. 12 Bdellion. V. 17. døe Døden. V. 25. De vare begge nøgne og ſkammede ſig ikke, vil Forfatteren heller have ſaaledes overſat, De vare begge kloge, men bleve ikke ved (beſtandig at være det). Recenſenten erindrer ſig for mange Aar ſiden et Sted at have læſt denne ſamme ey urimelige eller ugrundede Forklaring, men veed ey at ſige hvor, uden det ſkulde være i det bekiendte Tulles Bibel-Lys. Ellers er her ved Enden anført J. A. Cramer de peccato originali adv. J. Taylorum. K. III. 8. HErrens Røſt i Haven. V. 18. Jorden ſkal bære dig Torn og Tidſel. V. 10. I dit Anſigtes Sveed. K. IV. 7. Er det ikke ſaa?

at

at dersom du giør godt, da ꝛc. er forklaret ved en Omskrivning. V. 8. det bekiendte Sted om Cain, der talede med sin Broder Abel. V. 16. Cain gik ud fra HErrens Ansigt, det er, fra det Sted, hvor man indfandt sig for Guds Ansigt og holdt Gudsdyrkelse. V. 24. den syvfoldige og syv og halvfierdsindstivefoldige Hevn, som en eftertrykkelig og fuldkommen. V. 26. Paakaldelsen i HErrens Navn. K. VI. 4. Kiæmper, det er, mægtige og voldsomme Tyranner og stærke Krigshelte. K. VIII. 21. HErren lugtede en behagelig Lugt, det er, fandt Behag i Noæh Offer. Til Beviis paa saadan i Orienten brugelig Talemaade anføres af Addisons West-Barbarey 1 Th. S. 13 følgende Anecdote: „Kongen af Marocco forsikrer i en „ Skrivelse til Kongen af Engeland, at, naar den sidste „ vilde foreene sig med ham imod de Tyrkiske Søerøvere, „ saa vilde saadant være et Værk, der opstigede som en „ Røgelse af en kostelig Lugt i Guds Næse." K. IX. 5. forsvares den Talemaade, af alle Dyrs Vold at udkræve Menneskets Blod. V. 25. Tieneres Tiener, det er, allerringeste Tiener. K. XI. 4. Lader os giøre os et Navn, det er, lader os bygge et Taarn, hvis Spidse kan naae op til Himmelen, og tiene os til et Mærke, at vi ikke skal adspredes over den ganske Jord. K. XII. 13. Siig, du er min Søster. Dette var saa i Sandhed. XIII. 10. HErrens Have, en herlig og frugtbar Egn. XIV. 22. Jeg har opløftet min Haand til HErren, det er, jeg har svoret. XXVI. 15.-22. At Brønde vare en vigtig Ting i de Lande. XXXII. 7. Om Jacob, der skilte Folket i tvende Hobe, en almindelig Maade at forvare sig imod fiendtlig Anfald. XXXVII. 3. Josephs buntede Kiortel, et Beviis paa Faderens Kiærlighed til ham. XLII. 9. I ere Speydere, en haard Beskyldning, hvormed Joseph satte Skræk i sine Brødre, og som stemmede vel overeens med Landets Beskaffenhed, som var omsluttet med høye Bierge og Klipper, saa Tilgangen kunde være vanskelig for en Fiende, som derfor ved dem vil udspeyde, hvor det var aabent. XLIX. 10. Om Spiret der ikke skulde vige fra Juda. V. 17. At Dan skal være som en Slange paa Veyen, er ikke sagt til hans Ære. — Saa vidt gaaer Anmærkningerne over første Mosis Bog, om hvilke man vel ikke kan sige, at de ere ubetydelige, eller

uvigtige, men dog heller ikke, at de alle ere af det rare Slags, som man i saadan en Samling helst skulde forlange. Dog kan man vel og sige dette, at en almindelig bekiendt Sag vel og i saadan en Samling kan finde Sted, saa vidt som det har været Forfatterens Hensigt, af sine under Anmærkningen anførte og ikke just almindelige Kilder, at sætte Sagen i et nyt Lys, og paa denne Grund skulle maaskee en stor Deel af hans Anmærkninger her alene forsvare deres Sted. — **Anmærkningerne over Mosis anden Bog** gaaer alene fra S. 27 til 39. Den første K. II. 12. forsvarer Moses i Hensseende til det Mord, han begik paa Ægypteren. Det bliver herved ret vel anmærket, hvad **Diodorus Siculus** melder, at der nemlig har været en Lov i Ægypten, at hvo der saae et Menneske lide nogen Vold, og ikke befriede ham, naar han kunde, skulde straffes med Døden. Ligemaade kommer det vel tilpas, ved III. 8. hvad **Euripides** siger in Bacchis V. 142., som sigtende til Syriens og Jødelands Frugtbarhed: ρει δε γαλακτι πεδον &c. XXVIII. 3. over det jødiske ypperste-præstelige Orakel **Urim og Thummin**, hvorom dog intet besynderligt og uden det vi alle vide, at vi vide intet derom i det væsentlige, og hvor i det skal have bestaaet. I øvrigt intet af nogen besynderlig Raritet. Kun den Talemaade XXXIII. 17. **Jeg kiender dig ved Navn**, bekommer som en østerlandsk Talemaade, et nyt Lys af den Anecdote i **Rob. Knox's Beschr. von Ceylon** S. 379, at da Cingulayerne vilde betyde **Knox**, at han var en Mand, der stod i stor Naade hos deres Konge, sagde de til ham: **Du est en Mand, som Kongen kiender ved sit Navn.** — **Anmærkningerne over Mosis tredie Bog** S. 39-49 betræffe nogle faa jødiske Skikke, i sær visse deres Høytider, og sammes endten Oprindelse eller Hensigt, og ere giorte over følgende Steder XIX 27. XXIII. 3. 5. 6. 10.-14. 34.-43. XXV. 10. — **Anmærkninger over den fierde Mosis Bog** S. 49-54. XIIX. 19. **Salt-Pagt**, det er, bestandig og uryggelig Pagt. XXI. 6. **Brændende Slanger**, det er, Slanger af en gloende Farve, og hvis Bid foraarsagede brændende Smerter. Herved erindres, at disse Slanger just ikke da først bleve skabte. V. 14. om **HErrens Stridsbog**, som den, hvoraf ingen Indvending kan giøres imod de Canoniske Bøgers Fuldstændighed og de Mosaiske Skrifters Ælde. XXV.

13.

13. om Pinehas's ævige Præstedømme. XXIX. 1. om Nyt-Aars Dags Høytiden. — Femte Mosis Bog. S. 55:64. VI. 8. en Beskrivelse paa de jødiske Haandtegn og Span imellem Øynene. XII. 2. om den hedenske Afgudsdyrkelse paa Høyene og i Lundene. XIV. 1. om Sorgen over de Døde iblandt Hedninger. XVI. 3. Usyret Brød, hvorfor kaldes Trængsels Brød. XXII. 8. 9. 11. om Husenes Bygning med Ræk̃e om Tagene, om Viingaardenes Sæd, om Klæder, vævede tilsammen af Uldet og Linnet. XXIII. 18. om Skiøgelsn og Hunde Værd. XXXIII. 3. at sidde ved Læreres Fødder. — Over Josvæ Bog kun tvende Anmærkninger. V. 2. om Omskiærelsen med Steen-Knive. IX. 6. om Skikkerne med en Pagtes Oprettelse. — Over Dommernes Bog kun 5 smaa Anmærkninger, hvoriblandt den vigtigste XV. 4. forsvarer Rimeligheden i den Fortælling om Samsons Ræve. — Ruths Bog. III. 9. Udbred din Vinge (Kiortel-Flig) over din Tieneste-Qvinde, det er, antag hende til din lovlige Hustrue. IV. 8. om den Skik, at drage sin Skoe af og give den til en anden, som et Tegn paa Afstaaelsen af sin Eyedoms Ret til noget. — Første Samuels Bog. Det er en ganske rimelig Anmærkning Forfatteren har giort ved V. 2. om Philisterne, der satte Guds Ark i deres Dagons Huus hos Dagon. „Ligesom disse hedenske „ Folk dyrkede mange Guder, saa lode de og Pagtens Ark, „ hvilken de holdte for det Israelitiske Folkes Afgud, være „ ubeskiæmmet, og viiste den, i deres Tanker, som en Israe„ literne besynderlige Skytsgud, der stod i lige Rang og „ Anseelse med deres Guder, al muelig Ærbødighed. De „ satte Pagtens Ark ved deres Dagon i Templen, for ey alene „ desbedre at bevare den, men og for, efter deres Meening, „ at anvise den et værdigt og helligt Sted. De har maaskee „ og haft det Forsæt, at ære denne deres Fiender fratagne „ Helligdom, ligesaa godt som deres egne Guder. De vilde „ maaskee ved en ivrig Tienstfærdighed giøre sig Israeliter„ nes Gud bevaagen, og derimod asspændig fra Israeliterne.“ Af de øvrige saa Anmærkninger ere de vigtigste over XVI. 14. om Sauls traurige og melancholiske Aand, over XXV. 29. om den Talemaade: min Herres Siæl skal være bunden i de levende Knipper, over XXVIII. 14. om Trold-Qvinden af Endor, hvorom anføres Meeninger pro og con-

tra. —— **Anden Samuels Bog.** Her forekommer en Anmærkning over VI. 7. om den Dødsstraf, som traf Ussa i det han rørte ved Guds Ark, hvilken er ganske vigtig, og af hvis Lige man kunde have ønsket sig flere i denne Samling, i Stedet for mange andre af mindre Vigtighed og Sieldenhed. Forfatteren troer ikke, at Arkens Bevrørelse kan have været den fornemmeste Aarsag til Ussa's Død. Derimod bifalder han den Meening, som sætter Grunden til hans Død i den paafundne nye Skik, at Arken blev ført paa en Vogn og ikke baaret af Leviterne, som Gud dog havde befalet. Samme Meening har Forfatteren sat i et større og klarere Lys, i sær ved at anmærke den bekiendte hedenske Skik, at føre Afguds-Billeder eller hellige Ting paa nye og udzirede Vogne. Han troer nu, at det er denne hedenske Skik Israeliterne har vildet efterligne her, som i andre Tilfælde, og at Gud ved forbemældte Døds-Straf har vildet afskrække dem fra dette og andet Afguderie, som de saa gierne forfulde til. Vi forbiegaae de øvrige Anmærkninger over denne Bog, samt følgende over 1ste og 2den Kong. Bøger, over Esræ, Nehemiæ, Esthers og Jobs Bøger, over hvilke Anmærkningerne ere kun faa og korte. —— **Nu Davids Psalmer.** En iblandt de vigtigste er denne, hvor Forfatteren over Psal. XL. 7. og den Talemaade, **du har giennemboret mig Ørerne**, forkaster den Fortolkning, som grunder sig paa den bekiendte Skik, at man giennemborede en Livegens Ører, naar han i Friheds Aaret ikke vilde forlade sin Trældom. Derimod vil han hellere have Talemaaden forstaaet saaledes: **du har aabnet mig Ørerne** d: **du har hemmelig sagt mig i Øret** d: **aabenbaret mig hemmelige og forborgne Ting.** Herved er og bleven anmærket, hvad som i Henseende til den Pauliniske Citation af dette Sprog var at erindre. Iblandt en Deel andre smaa Anmærkninger har Forfatteren og ikke forglemt **Ps. XIX. 2. Himlene fortælle Guds Ære, og den udstrakte Befæstning hans Hænders Gierning.** Forfatteren har befrygtet, man maatte finde nogen Ubeqvemhed i disse Talemaader, og har derfor umaget sig for at udtrykke den rette og egentlige Forstand. Men, at vi skal oprigtig sige vor Meening, da holde vi for, at end ikke den eenfoldigste Læser, end sige nogen theologisk, skulde her endten tage Feyl af Meeningen, eller finde nogen Anstød eller Ubeqvem-

hed

hed i Talemaaderne, men meget mere erkiende dem for ligesaa smukke og prægtige, som tydelige og ret indlysende Udtryk. Vi kan derfor ey andet end regne denne Anmærkning, saa rigtig den ellers er, iblandt dem, som man mindst skulde vente eller forlange i en Samling af rare og sieldene Anmærkninger. „Men (siger Forf. ret for Alvor) naar man „ret eftertænker Sagen, vil man i dette Davids Udtryk finde en Skionhed," ja vist vil man, men næsten uden al Eftertanke: man maatte snarere befrygte, at Øynene ikke kunde taale dens glimrende Lys, „og aldeles intet haardt „eller usædvanligt.". Men hvem i Verden skulde her og ville finde noget saadant? og hvem skulde ikke strax indsee det sin Mester prisende Værk, uden den af Forfatteren tilsøyede omstændelige Paraphrase ligesom for at rydde Anstød af Veyen? — Videre over Ordsprogerne og Prædikeren, saa og smaa Anmærkninger. Ret en artig lille Anmærkning er den over Ordspr. IX. 5. „Kommer hid, æder „af mit Brød, og drikker af Vinen, som jeg haver „blandet, det er, adlyder eller antager Viisdommen og „Underviisningen. Thi det var det østerlandske Folk og „særdeles de jødiske Lærere egen, at de betiente sig af adskillige Talemaader eller Ordsproge, og saaledes blandt andet „udtrykte Lærdommen eller Underviisningen om Viisdommen ved en Metaphora af Spise og Drikke, og en saadan „Lærdoms Antagelse ved Æden og Drikken. Ligeledes „ogsaa JEsus Joh. VI. 27. Arbeyder ikke paa den Mad, „som er forgiængelig, men paa den, som bliver til „et ævigt Liv: bestræber eder ved Troen til Christum og „hans Lærdoms Antagelse at erlange det ævige Liv." — Over de følgende smaa og store Propheter faa og smaa Anmærkninger. (Beslutningen følger.)

Göttingen. Anweisung des Herrn von Rosenstein zur Kenntniß und Cur der Kinderkrankheiten. Dritte Auflage. 1774. 8. Dette Oplag er foranstaltet af Hr. Prof. Joh. Andr. Murray. Foran har han anført den Sal. Forfatters Levnets Historie med nogle sine egen hist og her indrykkede Betragtninger. Hr. von Rosenstein er født i Aaret 1706. Han har Hr. Prof. Eberhard Rosen, nobiliteret Rosenblad, til Broder. Som et fire Aars

Barn har han udstaaet Pesten, og har og allerede i 24 Timer været bragt som død til Side, da han derpaa gav Tegn fra sig til Liv. Da han havde lagt en god Grund paa Academiet i Lund gik han paa udenlands Reyser en god Deel af Tydskland, Frankerige og Holland igiennem. Hans Academiske Embede i Upsala begyndte han i Aaret 1731 som Adjunctus i Medicinen, hvorved han tillige siden maatte forette de tvende ordentlige Læreres, den yngre Rudbecks og Robergs Embeder, som deels ved andre Forretninger, deels ved Alder bleve forhindrede. Med Aaret 1740 tiltraadde han Professionen, og tillige med ham, ved den anden Vacantze, den da værende Admiralitets Læge Carl Linnæus. Disse tvende Lærdes forenede Bemøyelser stiftede for Lægekunsten i Sverrig en nye lykkelig Epoche, hvilken den i det sidste Aarhundrede tiltagne Smag for Naturens Udforskning, den efter haanden modererede Tilbøylighed hos de Svendske til Krig, samt Hoffes Biefald meget har begunstiget. Paa Academiet stiftede Hr. von Rosenstein ved sin daglige Omgang med Tilhørerne i sit Huus ligesaa stor Nytte, som ved sit aabenhiertige, billige, tydelige og muntre Foredrag. Hans Lykkes Omstænde, og hans gavmilde Character tillod ham at frasige sig al Betaling for sin Underviisning. Paa hans Forslag blev et Syge-Hospital, Prosectoratet, og den chymiske Profession indrettet. Han overlod i Aaret 1756 Professionen til sin Sviger-Søn, den afdøde Livlæge Auriviilius. Lægevidenskabens Udøvelse satte han i sær paa en bedre Fod i Sverrig, lærde at helbrede mange Sygdomme, der ellers vare ansete for ulægelige, fordrev den forrige Lyst til Overling og den megen Sammenblanding og saae gierne unge Læger omkring sig ved Syge-Sengen. Med al sin egen Erfaring læste han dog uophørlig andre Skrifter. Fra Aaret 1733 vartede han Hoffet i alle vanskelige Sygdomme med sammes største Fortroelighed. Næppe nogen Læge vil kunde glæde sig ved flere Opmuntringer og Belønninger, end han saa vel i Æretitler, Æretegn, offentlige Æresbeviisninger og Forbedringer i Penge. Hans Svoger er Hs. Excellence nærværende Rigsraad Grøve Hermanson, en Søn af forrige Professor i Upsala. Hans Character var stille, sagtmodig og menneskekiærlig, og hans Legems Dannelse meget til hans Fordeel. Han døde i Aaret 1773 over 67 Aar gam-

mel.

mel. Hr. M. har tilføyet en fuldstændig Fortegnelse over hans Skrifter. Værket selv er efter den Svendske Udgave fra Aar 1771 anseelig bleven forøget, som man allerede kan see deraf, at denne Udgave, foruden 4 Ark Fortale og Levnets Historie, indtager 722 Octav-Sider, da den anden beløb sig kun til 542 Sider. I den nye er der kommen et gandske nyt Afsnit til om Halsbrynde med en modnaturlig Hud i Luftrøret. I før havde Afsnitter om Kopperne, om Vexelfeberen, den veneriske Syge, bekommet stærke Tilsætzer. Mange af de forrige Satzer ere snart indskrænkede, snart bestyrkede, snart og gandske udeladte. Hr. v. R har og i den sidste Udgave anbragt mere Belæsenhed end ellers, og selv Afsnitternes Orden er naturligere. Foruden den møysommelige fornyede Sammenligning med Originalen bestaaer Hr. Prof. Murray's Bemøyelse ved denne Udgave besynderlig derudi, at han hist og her har tilføyet egne Bemærkninger og Erfaringer til sine forrige, sammenlignet mange stridige Tilfælde med andre af de nyeste Skribentere, giort mærkværdige Erfaringer mere bekiendte for sine Landsmænd, nøyere beskreven forskiællige Sygdomme og Lægemaader, hvem ham fornsdent syntes, og tillige endnu videre forklaret nogle i Orginalen ommældte, men mindre bekiendte Lægemidler. Han beskriver og Vindbrokken som i Originalen ikke var beskreven. Han advarer imod Mandel-Oliens Misbrug ved Børn. En Dreng, som han inoculerte, skar sig for Feberens Udbrud med en Kniv i Fingeren, hvorefter der udbrød en Mængde smaa Kopper rundt om Saaret. Da en Art vilde Kopper er saa nær beslægtet med de ægte, Hvo veed da, siger Hr. M. om man ikke har indpodet med Materien af de vilde, som da vist nok ikke har kundet forskaffe Sikkerhed for de ægte. Han advarer i Besynderlighed, at man ikke maae sige de inoculerte frie for al Fare, skiønt Udbrydelsen allerede er skeet under gode Tegn. Han stadfæster ved egen Erfaring, at en af Frygt for Febernes Opkomst igientagen Indpodning er uskadelig, endskiøndt den følgende Beregning viser, at den første har været tilstrækkelig. Hr. Meads uindskrænkede Raad at aarelade i Meslinger, indskrænker han til den betændelige Art; men i de raadnagtige eller andre Complicationer udfordrer han stor Forsigtighed, eller en fuldkommen Undladelse. Han laster den Forvexling

An-

af Andromeda polifolia med den kraftige vilde Rosmarin, som gemeenlig begaaes paa Apothekerne. Originalens Kortheed om Brugen af Chinchina i Kighoste opfylder han med den Lægemethode, som han i Göttingen har brugt i den sidste Epidemie. Efter givne oplosende Midler lod han brække og aarelade; men Chinabarken var han endnu nødt til at give forend de foregaaende Midler havde formaaet Hosten til at ende sig uden Brækning. Han maatte og efter allerede overvunden Hoste fortsare med Barken i nogle Dage for at forebygge nye Anfiød af Sygdommen. Den i de nordlige Egne mindre bekiendte Feber-Hævelse bliver nøyere beskreven. Historien om Ormene i de Menneskelige Legemer bliver oplyst med mange Tilsatzer. Den skarpsindige Naturforsker i Kiøbenhavn, Hr. Zöga har opdaget flere Arter af Orme, hvoraf den Røderiske Trichuris er en Slægt, og hvis Slægts character er bleven Hr. M. skriftlig meddeelt: Proboscis retractilis echinata, perforata: hvoraf den Slægt Echinorynchos Trichuris, underskiller sig ved corpus teres annulatum, postice attenuatum in caudam filiformem (corpore qvadruplo anguſtiorem & duplo longiorem).

Edinburg. *Of the Origin and Progreſs of Language.* —— Mutum ac turpe pecus, donec Verba, qvibus Voces ſenſusqve notarent, nominaqve invenere. —— Vol. I. 1774. Det Motto af Horatz er efter Forfatterens Meening (S. 396) den grundigste Philosophie over Menneskelighedens Historie og Sprogenes Oprindelse. Hvad endten man i denne Hoved-Sætning eller i andre Meeninger er eenig med Forfatteren eller ikke, saa maae man dog tilstaae, at han til at udføre dette sit Foretagende, nemlig at skrive en Historie om Sprogene, har anvendt megen Flid og Møye, og større end nogen for ham. Han meener endog, at det er et gandske nyt Thema, han har foretaget sig at afhandle, og at det ey af nogen i Besynderlighed er udført. Han har ey alene i dette sit Arbeydes Plan gaaet saa langt tilbage som mueligt, og gaaet ud til Siderne i alle tilgrændsende Betragtninger; men han har og med megen Flid søgt at forskaffe sig alle muelige Hiælpemidler, stilet sine Reyser, Correspondentzer og Bekiendtskaber derhen, og synes i Almindelighed gandske at have opofret sig til dette Arbeyde. Efter Monthly

Re-

Review er det James Burnet of Monhoddo, one of the Lords of the court of Session in Scotland. Hans Værk bestaaer af 3 Deele. Den første, som man her har, søger Sprogenes Oprindelse, og ophører ved den Sprogenes Tidsalder, da der endnu ikke er bleven anvendt nogen Kunst paa den. Den anden Deel skal handle om Sprogenes kunstige Dyrkning og Bearbeydelse, og den tredie om Sprogenes Forværrelse. Den første Deel bestaaer af 3 Bøger. I den første undersøger han hvorledes Menneskene ere komne til Begreber, i den anden Oprindelsen til de selskabelige Forbindelser og Stater, uden hvilke Sprogene ikke kunde opkomme, i den tredie Sprogenes Beskaffenhed i den første Tidsalder. Han er overalt næsten alt for omstændelig, og hist og her lidt udsvævende. Hans Høyagtelse for de gamle Philosopher gaaer udsædvanlig vidt, og han finder det besynderligt og slet ikke Ret, at hans Landsmænd ikke hellere ville lære Psychologien hos Plato, Aristoteles, Philoponus, Sunplicius o. a. end hos Locke. Dog har Forfatterens Phychologie ikke meget besynderligt, uden at han i Henseende til Forstandens oprindelige naturlige Beskaffenhed agter Dyrene, som det synes, næsten lige med Menneskene; men i Abstractions Evnen bemærke han dog Grunden til mueligt Fortrin. Mennesket har af Naturen, førend udvortes Omstænde har avlet visse Dispositioner og Færdigheder hos det, ingen Ideer og altsaa heller ikke noget Sprog. Endogsaa Articulationen har det ikke af sig selv og af en blot indvortes Naturdrift Forfatteren forglemmer her ikke at benytte sig af Historien om de vilde fangne Mennesker. De Uran Utangs holder han med Rousseau ogsaa for Mennesker. Deres Mangel af Sprog synes ham ey at være noget saa stærk Argument derimod, som deres øvrige forhvervede Dueligheder synes at bevise det. For endnu mere at forsone os med den Meening om Mennesker uden Sprog, opløser han ey alene de Vanskeligheder, som ere forknyttede med Sprogets Bibringelse, af den Theorie, hvorefter man nu lærer dem at tale, som ere fødte døve; men han farer og fort i den anden Bog at vise, hvorledes selskabelige Forbindelser ogsaa kan finde Sted iblandt Mennesker uden Sprog; og opsøger i Almindelighed med Flid alle uculturerte og fra den sædvanlige afvigende Skikkelser af Menneskelighed, hvorved der

iblandt

iblandt visselig forekommer meget, som den nyeste Kritik endnu ikke har erfaret. De efter Kiøpings Beskrivelse med Rumper, ligesom Katte, forsynede Vilde paa den De Nicobar, ere ham besynderlig vigtige; han har, for at forsikkre sig om hiin Beskrivelses Tilforladelighed skreven til Linnæus, og tillige i en Note indrykket hans Svar. Han holder altsaa ey alene denne besynderlige Art af Mennesker for afgiort, men er og tilbøyelig til at troe, at de ere uden Sprog, ligesom de Uran Utangs. At sælskabelige endogsaa politiske Forbindelser kan være uden Sprog, bevise ham og Bæverne, hvis Boepæle ere bedre bygte end mange Vildes Hytter, iligemaade de Baubacis, en alene af Anti-Lucretius bekiendt Art af Dyr i Ukraine, der ligne Ræve, men ikke æde Kiød, men holde en gandske besynderlig Tugt over deres Serails af Hunner, og hvad som er endnu besynderligere, gjøre deres Krigssanger til Slaver, og bruge dem til haarde Slave Tienester. Efter denne Forberedelse kommer endelig Forfatteren i den tredie Bog S. 300 nærmere til Hoved-Spørsmaalet, undersøger først, paa hvor mange maader Mennesker formaaede at meddeele hinanden deres Tanker, og paa hvilken Maade det første Sprog ikke har kunnet opkomme; derpaa antager (ligesom Condillac, hvilken han dog ikke nævner) at de naturlige uarticulerte Udtoninger, stærke Følelser og Begiærligheder har været Sprogenes første Grundlag. Tonens Forandring og Legems Bevægelsernes Medfølge fulgte førend Articulationen. De Sprogtoner, som efterligne Tingenes Indtryk paa Øret, synes ham ikke at forekomme i Sprogenes første Alder, fordi han i de Vildes Sprog finder ingen saadanne Ord. De første Sprogs Ord maatte, efter den antagne Hypothese om deres Oprindelse af Instinct-Toner, og Articulationens sildere Følge, bestaae mestendeels af Vocaler, og mange Stavelser, og denne Slutnings følge fandt sig endydermere ved Exempler stadfæstet. Forfatteren beviser det fornemmelig af de Huroners, de Algonkins, de Galibi og de Otahiteers Sprog. Her forekommer atter en Formodning til Hiælp for de Uran Utangs antagne Menneskelighed, at de nemlig maaskee havde endnu kun det ufuldkomne Sprog af Ord med ingen eller kun faa Consonanter, som altsaa læt kunde synes for nogen ey at være noget Sprog. Det første Sprog kan i

Føl-

Følge den philosophiske Theorie endnu have kun lidet eller intet af Etymologie og Syntax, først slet ingen, og siden allerførst kun visse Abstractioner. Deres Udtrykke betegne ikke enkelte Ideer, men immer i en vis Forknyttelse og Bestemmelse; hvorfore deels for en Ting af samme Art under andre Omstænde strax et gandske andet Navn, deels ingen Forskiæl af Person, af Modus ꝛc. ved Tidsordene o. s. v. Dette Assinit er philosophisk og historisk grundig udført. Snarere Verba end Nomina, og altsaa, som Horatz siger, først Udtoninger af Følelser og Begierninger (voces sensuum) dernæst Ord efter disse Følelses-Toners Angivelse og i deres Sted (verba, qvibus voces sensusque notarent) og tilsidst nomina invenere. Tilsidst indlader Forfatteren sig vidtløftig i den Undersøgning om de Europæiske og Asiatiske Sprogs Oprindelse og Forvandtskab, og er tilbøyelig til at aflede dem alle fra det Ægyptiske. Han troer dog, at forskiællige Folk har opfundet Sprog, men mange flere bekommet dem af andre.

Berlin. Die Wassertaufe der Christen ein Gesetz Christi, und kein willkührlicher Gebrauch, erwiesen von Jacob Elias Troschel, Prediger der Sebastianskirche in Berlin. —— Es werden sich viele falsche Propheten erheben, und werden viele verführen ——— was Ich aber noch sage, das sage Ich allen: wachet. Christus —— 1774 13 Ark 8v. Dette Skrift er stilet lige tvertimod et andet, som er trykt til Berlin under Titel. Die Taufe, ein ehrwürdiger Gebrauch und kein Gesetz. Forfatteren til samme foregiver, at Vanddaaben er ikke Christi Lov, men Peders Opfindelse, for dermed at giøre sig Jøderne behagelig; at Christus ved at døbe forstaaer det samme, som han allerede har udtrykt ved Læren, og har desuden giort adskillige Indvendinger imod den iblandt de Christne brugelige Daab. Da nu dette Skrift læt kunde forvirre de Ulærde og giøre dem vankende i deres Troe, saa har Præsten Hr. Troschel holdt det for sin Pligt, at opdage Svagheden i dette Foregivende, og advare de velsindede, ey at lade sig forføre ved deslige forfængelige Taler, som man finder i bemældte Skrift. Han igiendriver samme med megen Grundighed og Moderation, og oplyser

lyser tillige forskiællige Satzer, som ere at bemærke ved den Lære om Daaben. Paa det hans Igiendrivelse maatte blive desto fuldstændigere, saa giennemgaaer han alle de Skrifter i det N. Te, som handler om Daaben, giør derover nogle fornødne Anmærkninger, og udleder deraf visse Følger, der omstøde alt det, hvorpaa hans Modstander bygger sine Indfald. I Besynderlighed forsvarer han noget udførlig det Sted 1 Cor. I. 11:17. imod ovenmældte Forfatters Mistydninger. Herpaa viser han, hvad Kirkefæderne i begge de første Aarhundrede have lært om Daabens Nødvendighed. Fremdeles anfører han af det af ham bestridne Skrift nogle meget anstødelige Steder, og giør meget gode Erindringer derimod. Men da vel og nogle maatte tænke, at den af Modstanderen foredragne Meening var gandske nye, saa anmærker Forfatteren, at allerede for længe siden nogle Socinianer, Arminianer og Sværmere han ladet sig samme behage, hvilket bliver stadfæstet med de af deres Skrifter her anførte Steder. Endelig som Forfatterens Øyemærke ey alene har været at igiendrive forbemældte Skrift imod Daaben, men og at underrette de ulærde Læsere, og bibringe dem om Daaben de rigtige Begreb, saa handler han end mere omstændelig om Daabens Værdighed, Virkning og Nytte, forsvarer Børnedaaben, og giør nogle velmeente Forslag, hvorledes mange Ting kunde vel forandres ved Dobehandlingens udvortes Form. Besværelsen, som har sin Oprindelse fra den østerlandske Kirke, kan nu omstunder ikke mere betyde, hvad den fordum skulde, og er høyst ubequem, hvor for den efter Forfatterens Meening gandske maatte afskaffes, ligesom det og i nogle Lutherske Meenigheder allerede for længe siden er skeet. Korsets Tegn er allerede i det andet Aarhundrede indført i den Afrikaniske Kirke, og kan være uskyldigt, naar det bliver brugt uden Anstød og Overtroe. Men som den gemenne Mand gemeenlig tillægger samme en Kraft til at fordrive den onde Aand, saa var det bedre, om det blev borte ved Daaben. Hans øvrige Forslag til Forandring i ideslige Omstændigheder ved Dobehandlingen overlades til Læseren.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 45.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 9de Novbr. 1775.

Kiøbenhavn. (Beſlutningen af **Anmærkninger over enkelte Steder igiennem det G. og N. Teſt. Bøger.** See forrige No.) —— Vi begive os med Forfatteren til det Nye Teſtamente, for at efterſee hvad vigtigt han i ſær derover har bemærket. Forfatteren har da her opholdt ſin Opmærkſomhed over følgende Steder, først af **Matthæus** II. 1. om de Viiſe af Øſter. III, 1. om Ørkerne i Jødeland. V. 4. om Johannes Dragt og Spiſe. V. 7. I Øgle-Unger. V. 11. om at bære eller løſe nogens Skoe. V. 12. om Kaſteſkovlen og Loen. V. 2. **Han oplod ſin Mund.** 16. at de ſee eders gode Gierninger, hvorved den ikke ugrundede Forſkiæl imellem αγαθα εργα (almindelig gode) og καλα εργα (fortræffelige, priisværdige Gierninger.) 18. om **Lovens Bogſtav** eller **Tøddel.** 26. Sidſte Skiervs Betaling. 29. 30. Om de høyre Legems-Lemmers Forargelſe. 34. Om Eder. 39. Om at imodſtaae det Onde og vende Kindbenet til nok en Øreſigen. 41. Om Tvangen til at gaae en Miil. VI. 2. At lade blæſe i Baſuner for ſig til Almiſſer. 6. Om at bede i ſit Kammer. 17. At ſalve ſit Hoved. 24. At tiene GUd og Mammon. 27. At lægge en Alen til ſin Vært, det er, til ſin Levetid. 28. 29. Om Lilierne paa Marken. VII. 6. At kaſte Perler for Sviin. 24.-27. At bygge ſit Huus paa en Klippe. IX. 23. Om den Piben og Hujen,

som var brugelig over døde Liig. X 9. Ey have Guld, Sølv og Kaaber i Eders Belter. XIII. 31. 32. Seneps-Kornet. XIV. 8. Johannis Hoved indgivet paa et Fad. 25, om Nattevagterne. XVI. 1. om det af Himlen forlangte Tegn. 18. Helvedes Porte. 23. Viig bag mig Satan. XIIX. 6. Møllesteen om Halsen. XIX. 24. **Kameelen igiennem Naale-Øyet**, vil Forfatteren ikke have forstaaet om et **tykt Tov** eller **Reeb**, men om det bekiendte Dyr **Kameel**, fordi Rabbinerne har havt samme Ordsprog om Elephanten. XXI. 7. de lagde deres Klæder paa Aseninden. 8. bredte deres Klæder paa Veyen. 9. Hosanna. 15. hvilket og Børnene raabte i Templen. XXII. 12. Bryllups-Klæder XXIII. 2. **Mo**ſis Stoel. 25. Beggeres og Fades Rensning. XXIV. 28. Aadselet og Ørnene XXV. 1 de ti Jomfruer 36. Jeg var i Fængsel og I kom til mig. XXVI. 30. der de havde sunget Lovsangen. XXVII. 9. om Citationen af Jeremias. 24. Pilatus toede sine Hænder i Vand. 48. om den med Eddike fyldte Svamp, som et Middel til Misdæderes Vederqvægelse. 60. Den nye Grav, hvori JEsus blev lagt. — **Marcus.** I. 22. Han lærde med Myndighed. 24. **Er du kommen at forderve os** (ikke diævle, men Galilæer). „Jø„ derne, som vare Galilæernes aſsagte Fiender, havde en „ Sætning, nemlig denne: **Ved Meſsiæ Tilkomſt ſkul„ de Galilæa blive ødelagt, og Galilæerne vandre „ fra een Stad til en anden, og dog ingensteds finde „ Barmhiertighed.** En duelig Fortolker har deraf meget „ sindrig sluttet, at den Besatte til Capernaum i disse Ord „ har forstaaet Galilæer og ikke Diævle. (L'enfant Vor„ bereitung pag. 350. o. f.).“ IV. 11. Dem, som ere uden for d. e. Hedningene. V. 3. Boelig i Graverne. VI. 21. Herodis Fødsels-Dag. VII. 11. 12. **Corban.** 27. **at tage Brødet fra Børnene og kaste det for Hunde.** VIII. 34. **Hvo som vil komme efter mig** d. e. være min Discipel, som burde følge efter sin Lærer. XV. 44. adskillige Aarsager til JEsu hastige Død paa Korset. XVI. 3. Hvo skal vælte os Steenen fra Døren paa Graven? — **Lucas** III. 23.—38. om Igientagelsen af den Talemaade i JEſu Slægt Regiſter: **der var en Søn af** o. s. v. VI. 35. at Laane, uden at vente noget derfor VIII. 5-8. om Sædemanden IX. 5. at ryste Støvet af Fødderne. X. 4. Pung, Taske, Skoe,

Skoe, og Hilsen paa Veyen. XI. 1. om de Jødiſke Bede-Formularer 44. De Dødes ukiendelige Graver. 52. om Kundſkabens Nøgel. XII. 51. Jeg er ikke kommen at give Fred paa Jorden, men Tvedragt. XVI. 22. Abrahams Skiød. XXI. 8. Gaaer ikke efter dem d. e. bliver ikke deres Diſciple. 24. indtil Hedningenes Tider fuldkommes XXII. 55. De havde tændt Ild midt i Palladſet. XXIII. 38. om Overſkriften paa Chriſti Kors. 43. I Dag ſkal du være med mig i Paradiis. 45. Om den uſædvanlige Soel-Formørkelſe. — Johannes II. 3. De have ikke Viin. 4. Qvinde! hvad har jeg med dig at giøre? kan og overſættes: Hvad kommer det mig og dig ved? ret en artig og vel ey almindelig Anmærkning. I det mindſte har Rec. ikke nogenſteds tilforn bemærket den, ſaa vidt han kan erindre ſig. III. 23. Der var meget Vand. IV. 27. Chriſtus, naar han kommer, veed ingen, hvorfra han er. 52. Der er ey en Prophete opreyſt fra Galilæa. VIII. 56. Abraham ſaae Chriſti Dag. IX. 24. Giv Gud Æren. X. 22. Kirke-Vielſens Høytid. XI. 9. Om Dagenes Beregning hos Jøderne. XII. Om Salvens Brug og den koſtelige Nardus-Salve. XIII. 23. Laae til Bords i JEſu Skiød. XIIX. 39. Den Skik, at lade en Fange løs om Paaſken. XIX. 22. Det jeg ſkrev, det ſkrev jeg. — Apoſtl. Giern. I. 12. En Sabbaths Reyſe. II. 17. I de ſidſte Dage. IV. 12. Der er ikke Salighed i nogen anden, hvoraf ikke følger, at Gud for hans Skyld ikke kunde giøre nogen Salig, ſom intet har hørt om ham og derfor ikke troet. (Rom. X. 14.) VII. 36. Det røde Hav, har ſit Navn af en rød Jord. 42. Propheternes Bog. VIII. 17. De fik den Hellig Aand 27. Kammerſvend (Ευνουχος) IX. 5. at ſtampe mod Braadden. X. 2. Almiſſer. 9. at bede paa Taget. XIII 9. Om det, at Paulus for ſin Omvendelſe ſkal have havt begge ſine Navne, vil finde Biefald, vide vi ikke. XIX. 2. Vi har ikke hørt om der er en hellig Aand. XXI. 35. Han maatte bæres af Stridsfolkene for Folkets Vold. XXII. 9. De hørde ikke hans Røſt, ſom talede til mig. 19. Slog dem, ſom troede paa dig i alle Synagogerne. 23. kaſte Støv i Luften. — Heraf ſeer nu Læſeren, hvad for Steder, man kan vente ſig nogen Oplysning over i det N. Tres. hiſtoriſke Bøger, og kan noget nær ſlutte ſig til Anmærkningernes Indhold, ſom

for den ſtørſte Deel angaaer meget bekiendte Ting. De Anmærkninger, ſom ere tagne af Reyſe-Beſkrivelſerne, kan man vel anſee for de mindſt almindelige. De øvrige ere til deels øſte af velbekiendte Kilder. — Nu til Epiſtlerne og først Epiſt. til de Romere. Over denne i alt 8te ſmaa Anmærkninger. Men havde her ikke været vigtigere Steder at lægge Mærke til i denne vigtige Epiſtel, og ikke ſtørre og vigtigere Kilder at øſe af end L. Sahls Paraphraſis. — Iblandt Anmærkningerne over 1 Epiſt. til de Corinthier forekommer en temmelig udførlig Afhandling over XI. 10. Derfor ſkal Qvinden have Magt paa Hovedet, for Englenes Skyld. Hr. M. Strickland Gough, Ober-Paſtor til Veſt Tilburg i Provinzen Eſſex, har udgivet en critical Diſſertation over dette Vers, hvilken Forfatteren her har overſat af det Engelſke, og heel og holden indrykket. Vi maa bekiende, at den udbreder et fortræffeligt Lys over dette Sted, og at den bør regnes iblandt de Anmærkninger, der for deres Raritets Skyld fortiene fornemmelig Plads i denne Samling. Men det er dog værdt herved at erindre, at Hr. D. Heumann med Ret tilegner ſig Æren for denne nye fortræffelige Oplysning over dette Sted, og at han er ſaa beſkeeden, at han deeler den Ære med Hr. Strickland og tilligemed den af ham ſelv og af Hr. Strickland anførte Forfatter til Hiſtoria Qvakerorum Hr. Gerh. Croeſe, ſom tvende Fortolkere, der af ſig ſelv, uden at have ſeet den Heumanniſke Diſſertation, ere faldne paa ſamme rimelige Forklaring, ja han forſvarer endog den ſidſte mod den Bebreydelſe af Plagium, ſom Wolf har giort ham. En rar Egenſkab hos den Sal. Heumann, hvilken Forfatteren her havde faaet Leylighed til at bemærke, naar han, ſom ſynes billigt, havde blot leveret et Udtog af denne fortræffelige Fortolkning over nærværende Sted, og da fornemmelig ikke forglemt den Sal. Heumans Fortieneſte, hvormed han dog tillige kunde have leveret det væſentlige Indhold af Hr. Stricklands Diſſertation. Forfatteren kunde da baade have ſparet ſin Umage med at overſætte den hele Diſſertation, og tillige noget af det Rum, den indtager, til flere deſlige rare og koſtbare Anmærkninger. Vi ville af Anmærkningens Indhold intet videre anføre, end at for Englenes Skyld i Følge deraf bør forſtaaes og overſættes, formedelſt de paa eders Forhold i eders Forſam-

samlinger udsatte Spioner, og for Resten henvise Læseren først til Heumann og saa til denne Hr. Stricklands Dissertation, som her er oversat. — Vi maa forbiegaae de øvrige smaa Anmærkninger over de andre apostoliske Breve. Kun et Sted over Epist. til Hebræerne IV. 12., hvorved erindres, at ved Guds Ord her ikke maa forstaaes den hellige Skrift, men i Besynderlighed de Trudsler, Gud har fældet og udsagt over de Ugudelige. Han anfører en liden Dansk Paraphrase, og citerer Dr. Zachariæ bibelske Theologie. Men egentlig tilkommer Æren for denne Anmærkning den lærde og store Skriftfortolker Michaelis, og Recensenten har just ved Haanden en latinsk Paraphrase, som efter hans Anmærkning er udarbeydet til academisk Forelæsning for en Deel Aar siden. Den lyder saaledes: Valde enim exhorrescere verbum illud comminationis divinæ debemus, qvippe qvod vivum adhuc sit validumqve, nec visua destitutum, sed acutius qvovis ancipiti gladio, adeo ut non minus nunc, qvam olim diffidentes perdere ac enecare possit, qvin æqve nunc facile ac olim ita hominem penetrat, ut vincula, qvibus continetur cum Spiritu animalis vita, commissurasqve, qvibus adstringuntur, medullis evacuare possit: nec est, qvod qvis καρδιαν πονηραν απιστιας ulla se fraude putet occultare posse, qvippe cum idem ille, cujus est illud Comminationis Verbum, omnia mentis cogitata & consilia possit discernere. Michaelis Anmærkning er denne ved τομωτερος Verbum Dei necans atqve mortem infligens bene atqve apte Gladio secanti comparatur. Siste tibi imaginem illam veterum Israelitarum, qvorum, cum sexcenta essent millia, post 40 Annos non nisi bini minax Dei verbum effugerunt. Fac obversentur animo tuo illæ in Deserto factæ Strages, qvæ sæpe uno Die XX. millia & supra absumpserunt & acutius omni gladio ancipiti fateberis verbum Dei. Altsaa var og denne en rar Anmærkning, men ey øst af sin Original-Kilde. I Almindelighed ere Forfatterens Anmærkninger rigtige, om ikke alle lige saa vigtige for en saadan Samling, som denne efter Planen skulde være.

Wien. Historische und politische Abschilderung der Engländischen Manufacturen, Handlung, Schif-

fart und Colonien, nach ihrer jetzigen Einrichtung und Beschaffenheit, theils aus eigener Erfahrung, theils aus zuverläßigen und glaubwürdigen sowohl schriftlichen als mundlichen Nachrichten im Grundriß entworfen von Friederich Wilhelm Taube K. K. Hofsecretair. Mit untergemischten Nachrichten von dem Handelswesen. 1774. 18 A. st. 8v. Hr. Hof-Secretair Taube er ligesaa velsom hans Broder Hr. Hofmedicus Taube til Zelle, den lærde Verden bekiendt. Han har 1766 udgivet et stort Værk in Folio under Titel: grundliche Vertheidigung der Ober- und Untergerichte Freiheiten und anderer Hohensrechte der uralten Westphalischen Burg Wülften im Hochstift Osnabrück, hvilket noksom bevidner hans forskende, belæste og grundige Hoved, han har og arbeydet meget for Hr. C. R. Büschings Jordbeskrivelse, som man seer af Fortalen til den Første og tredie Deel. Hans Kundskab om den Engelske Handel er og bekiendt i sær af den Französiske Afhandling, som staaer ved Enden af den 7de Deel af det Büschingiske Magazin. Her leverer han om samme Materie en særdeles mærkværdig Bog. Han har længe opholdt sig i Engeland, er ved sin Kone beslægtet med anseelige Engelske Kiøbmænd, har havt en fortroelig Omgang med andre erfarne Kiøbmænd, Commerz- og Toldbetientere, har flittig besøgt Børsen i London, og siden med Engelland underholdt en bestandig Brev-Vexling. Han har havt en besynderlig Lyst og Drift til at samle sig en god og nyttig Kundskab, saavel om Handels-Sager i Almindelighed, som i sær de Engelske, og han besidder derhos et Genie, der er særdeles vel oplagt som til andre vigtige Forretninger, saa især til alt det, som betræffer Handelen og hvad som dermed er beslægtet. Hvormeget kan man ikke vente af saadan en Mand. I nærværende Skrift meddeler han vel ikke nogen fuldstændig Afhandling, men alene en Grundridsning, og han taler ikke om alle, men alene om de fornemmeste Grene af den Engelske Handel; men hvad han beretter er vigtigt, og vil og være de fleste Elskere af disse Materier nyt og angenemt. Han anbringer og ved Leylighed meget Statistisk om andre Lande, og i Anmærkninger mange Anecdoter og Betragtninger, som enhver vil læse til sin Nytte og Fornøyelse. At han gaaer alt forbie, hvad han har fundet i Engelske,

ſke, Franzöſiſke og tydſke Skrifter rigtig anført og grundig udviklet, dette giør ham vel megen Ære, ſaaſom han opfylder hvad han med Titelen paa ſin Bog har lovet. Men det ſkulde dog have været godt, om han ved Leylighed, ſaaſom i Anmærkninger, havde angivet, i hvad for Skrifter om det engelſke Handels-og Manufactur-Væſen der forekommer noget Godt og Rigtigt. Skriftet beſtaaer af 11 Kapitler, af hvilke Kap. 1 handler om Engelands Beſkaffenhed i Almindelighed i Henſeende til Manufacturer, Handel og Seylads, Kap. 2 om det engelſke Myntvæſen og Pengenes Beſkaffenhed, Kap. 3 om Engelands naturlige Lands Producter og fornemmeſte Manufacturer, Kap. 4 om den Engelſke Handel i alle fire Verdens Deele, Kap. 5 om den Storbritanniſke Handels Bilanze, Kap. 6 om Hoved-Aarſagerne til den Storbritanniſke Handels Aftagelſe, Kap. 8 om de Engelſke Fabrikanter, Kiøbmænd og Handels-Selſkaber, Kap. 9 om Toldvæſenet og Commerz-Raadet, Kap. 10 om det engelſke Søevæſen i Henſeende til Handelen Kap. 11 om de engelſke Beſiddelſer i de tre andre Verdens Deele, fornemmelig i Amerika. Forfatteren giver os et høyt Begreb om England, ſom han holder for det rigeſte og mærkværdigſte Land i Europa, endogſaa i Henſeende til Videnſkaber og Kunſter. Han giver og høye Tanker om den Engelſke Adels Rigdom. I intet Land finder et opfindſom og ſindrigt Hoved ſaa ſtor Opmuntring, Underſtøttelſe og Belønning ſom i Engeland. Crediten, ſom er Siælen i Handelen, er her ſtor, Landeveyene ere gode, og man har anvendt meget paa ſeylbare Canaler. Staden Londons Handel, ſom tilforn beløb ſig til to Tre-Deele af den hele engelſke Handel, giør nu omtrent den halve Deel ud deraf. **Weſtminſter** giver ingen Hovedſtad i Europa noget efter i Skiønhed, ja overgaaer alle andre i Henſeende til de ſtore prægtige Pladſer. Den nye Broe til Paris er berømt i hele Europa, og er dog intet imod den nyeſte Broe til London, ſom er den prægtigſte og ſtærkeſte i Verden, og ſom man dog uden for England næppe veed noget af at ſige, **Liverpool** er ved Handelen bleven til en ſkion og vigtig Stad. Den Canal, ſom Hertugen af Bridgewater 1759 lod grave og ſom naaer fra Leverpool til Mancheſter, er langt nyttigere end den fordyndede Langvedochiſke. I nogle faa Aar har Agerdyrkningen taget

af, og dette tilskriver Hr. T. den stærk forøget Hefte-Avl og de store Forpagtninger, da en eeneste riig Forpagter nu besidder hvad tilforn 100 Bønder havde i Forpagtning. Den Engelske Ulds Godhed kommer af den store Omhue, som bliver anvendt paa Faarene. Den almindelige Pris paa en god Vedder er 40 til 50 Gvineer, ja Hr. T. har og undertiden seet en usædvanlig god Vedder solgt for 100 Gvineer. Uagtet al Forbud blive dog hemmelig mange tusende Faar udskibede til Frankerige, hvilke forplante sig stærk i Normandie og Bretagne, og der bringe ligesaa god Uld som i Engeland. Franzoserne trække og hemmelig i det mindste for 100000 P. St. Uld af Engeland. Den indenlandske Uld forslaaer ikke til Manufacturerne, hvorfor der bliver indført en stor Mængde af andre Europæiske Lande og af Afrika. Det fine engelske Tøy pleyer man gemeenlig at giøre halv af engelsk og halv af spansk Uld, det finere gandske af spansk og det allerfineste blot af afrikansk og spansk Uld. Det allerfineste kunde man og berede blot af engelsk Uld, men det vilde blive for dyrt. De forcenede evangeliske Brødre, som har kiøbt Putsey og der anlagt et Tøy-Manufactur, som de drive gandske alene uden Engelænderness Hiælp, have deres egne Faarehiorder og Land-Godser, og leve i Engeland saaledes, som om de alene vare der. Man kan regne alle af engelsk Uld forfærdigede Vahre i det mindste til 3 Millioner P. og den fremmede Uld som bliver forarbeydet i Engeland, beløber sig næsten til ligesaa meget, som den indenlandske. Altsaa er Værdien af alle uldne Manufactur-Vahre, i det mindste 6 Millioner P. St. eller 54 Mill. Fl. Valkjordre bliver nu næsten alene brugt til de grovere Tøyer, af den anden bliver Fedmen skaffet bort ved et hemmeligt Middel, som dog virkelig bestaaer af Menneske-Urin og Svine-Skarn. Saa gode endog de her værende Farverier ere, saa kan man dog ikke farve godt Sort, hvilken Farve man altsaa tildeels lader Tøyerne give i Holland, hvorfra man skikker til Engeland de Vahre, som skal have Skarlagens Farve. Franzoserne udstikker Engelænderne alt meer og meer i Handelen med Tøyer, thi de kan væve samme i Piccardie og Normandie ligesaa godt som i Engeland, deres Farver ere og smukkere, og de sælge dog deres Tøyer til ringere Priis. De Engelske Tøyer ere nu heller ikke mere saa gode, som de vare for 20 Aar siden.

Mærk-

Mærkværdige ere Forfatterens Tanker om Folkemængdens Formerelse i de Engelske Amerikanske Colonier. „Under „ det Navn **Colonier** forstaaer Engelænderne egentlig de „ Lande, som de i den nordlige Halve-Deel af Amerika paa „ det faste Land har befolket, i sær Nye-Engeland, Pensyl„ vanien og Virginien med de angrændsende engelske Lande, „ hvori de frugtbareste Grundstykker ere næppe den tredie „ Deel saa dyre som de sletteste i Tydskland. De engelske „ Colonier have endnu ikke den 10de Deel af de Indvaanere, „ som de føyelig kunde ernære, naar Landet var renset fra „ de unyttige Skove og Moradser, og behørigen dyrket og „ bebygget. I den hele Verden formere Menneskene sig ef„ ter Ægteskabernes Tal, og disse rette sig altid efter Læt„ heden i at underholde en Familie. Er en Families Un„ derholdning læt i et Land, saa følge flere Naturens Drift, „ og Ægteskaberne skeer ey alene hyppigere, men og tidligere „ og i yngere Aar end i andre Lande. Amerika har en stor „ Overflødighed paa Landgodser, hvilke ere i saa ringe Priis, „ at en Arbeyder, som forstaaer Agerdyrkningen, kan i kort „ Tid spare saa mange Penge, som han behøver for at kiøbe „ et nyt Grundstykke, og der at anlægge et Meyerie, hvor„ ved han kan underholde en Familie. Paa den Maade „ bliver enhver opmuntret til at gifte sig, og det gemeenlig „ i langt yngre Aar, end i Europa pleyer at skee. Anstil„ lede Bemærkninger have giort det meget rimeligt, at der „ af 100 Personer aarligen to træde i Ægtestand. De „ fleste gifte sig allerede henved i deres 20 Alders Aar, eller „ dog strax derefter, og desuden stadfæster Erfaring, at der „ af et Ægteskab kommer 8 Børn, naar man regner det „ eene i det andet. Sæt endog, at af disse 8te Børn den „ eene halve Deel døer hen i den første Barndom, og kun „ den anden halve Deel naaer den mandlige Alder; saa føl„ ger dog af ovenanførte paa Erfaring grundede Satzer, at „ **Indvaanernes Tal i de engelske Colonier i det mind„ ste alle 20 Aar maae fordoble sig.** Efter et Anslag „ giort til London, der har alle Kiendemærker af Rimelig„ hed, indbefattede i Aaret 1773 alle engelske Eyendomme „ paa det faste Land af Amerika $2\frac{1}{4}$ Million Mennesker, „ Soldater og Slaver medberegnede, af hvilke man regner „ en halv Million for de erobrede og Kronen umiddelbar til-

„ hørende Lande, og 2de Millioner for Colonierne. For-
„ medelst den fastsatte Satz, at Menneskenes Tal der
„ alle 20 Aar fordobler sig, skulle altsaa disse 2 Millio-
„ ner henved Aar 1794 i det mindste udgiøre 4 Millioner.
„ Hvortil endnu kommer, at saavel mange Europæer af Ir-
„ land, Engeland og Tydskland, som og Amerikaner af de
„ Franske og Spanske Eyendomme i Amerika, aarlig drage
„ til de engelske Colonier. I Aaret 1773 gik henved 3000
„ blot af Engeland og Irland derhen. Dog vil jeg anslaae
„ den hele Tilvæxt, aarlig kun til 1000 Mennesker, hvor-
„ til kommer endnu de Vilde, som med at antage de engel-
„ ske Love og Levemaade sætte sig ned at boe i Colonierne,
„ og i det mindste udgiør alle Aar 500 Siele. Altsaa be-
„ løber den hele Tilvæxt sig Aarlig til 1500 Mennesker,
„ der i 20 Aar udgiør et Tal af 30000. Dertil maae man
„ endnu regne de Børn, som disse nye Indvaanere ville
„ avle i 20, i 19, i 17, i 16 Aar o. s. v. i formindskede
„ Tal. Man kan altsaa sikkert antage, at ved 1794 vil
„ Colonierne i det mindste indbefatte 4 Millioner og 60000
„ Indvaanere, og ved 1814 henved 9 Millioner, hvis ikke
„ Krig, Ødelæggelse, Pest, Regieringsmaadens Forand-
„ ring, og andre [illegible] forrykke nærværende Tilstand.
„ Uagtet denne stærke Tilvæxt, vil der dog udfordres nogle
„ Aarhundrede, for betyrig at befolke saa store og vidtløftige
„ Lande, som Colonierne ere, og det vilde da ikke være van-
„ skeligt af de Vilde at erholde flere Landgodser og nye Grun-
„ de ved Ombytning eller Kiøb, for videre at udbrede Colo-
„ nierne mod Middelpunkten af Nord-Amerika. Thi da de
„ Vilde nære sig fornemmelig af Jagt og Fiskerie, saa ville
„ de endda beholde Land nok tilovers dertil, ey at tale om,
„ at deres har for en 10 eller 12 Aar siden taget af. Paa
„ saadan Maade viser det brittiske Rige i Amerika et Ansyn
„ langt fra i Eftertiden, som maatte henrykke Engeland,
„ hvis ikke Colonierne vare blevne kiede af det engelske Her-
„ redømme og søgte at giøre sig uafhængige. Iblandt de
„ 2 Millioner Indvaanere, som Colonierne for nærværende
„ Tidindbefatte, er næsten 1 Million af engelsk Herkomst,
„ da dog kun 150000, i det høyeste 160000 Engelændere
„ i en Tid af 120 Aar efterhaanden ere dragne derhen,
„ hvilke altsaa efter de foran fastsatte Satzer i 120 Aar have

„ for-

„ formeret sig til Serdobbelt. Den anden halve Deel af „ Colonisterne bestaaer i Irlændere, Vilde, Tydske o. a. fl. „ hvilke sidste af Engelænderne blive kaldte Pfalzer (Pala„ tines), da de dog ere komne fra alle tydske Landskaber og „ af alle tre Religioner. Hvis intet besynderligt Tilfælde „ vil hindre Folkemængdens Formerelse i Colonierne, saa vil „ Amerika i 100 Aar indbefatte flere Engelændere og Tyd„ skere, end Engeland og Tydskland selv. I nogle Lande „ ere de svære Paalæg og Afgifter en Hoved-Forhindring for „ det menneskelige Kiøns Formerelse. Af saadanne Lande „ drage Indvaanerne gierne bort, blande sig med Fremme„ de Folk, og tabe endog deres eget Modersprog, og Af„ mindelser af deres oprindelige Fæderneland. Derimod ere „ Afgifterne i de engelske Colonier saa ringe, at Indvaa„ nernes Formering derved utroelig bliver befordret. I Al„ mindelighed er det vel den Lykke for mange Landsherrer „ og Adelsmænd i Europa, at deres Bønder har ingen „ Kundskab om de engelske Colonier, eller om de endog be„ komme Efterretning derom, dog har hverken Formue, „ eller Leylighed, eller Indsigt eller Behiertighed nok til „ at foretage sig saa vidtløftig en Reyse; da ellers mange „ Landsherrer skulde befinde sig uden Undersaatter, og Her„ remænd see sine Bøndergaarde staae ledige.“

Tübingen. Af Hr. D. Cotta's Versuch einer ausführlichen Kirchenhistorie des neuen Testaments er i Aaret 1773 udkommen den tredie Deel, som under fortløbende Sidetal gaaer fra 1321 til 2076. De derudi afhandlede Materier ere følgende. Det Romerske Riges Tilstand, saa vel som og Hedenskabets Beskaffenhed efter Christi Tid indtil Constantin den Store, det jødiske Folks Tilstand og den christelige Religions Udbredelse i den samme Periode. Den store Omhyggelighed for at samle Alt endogsaa af den borgerlige og lærde i sær philosophiske Historie, som kan have nogen Indflydelse i Kirkehistorien, eller forskaffe den noget Lys, beriger dette Værk med en Mængde af Efterretninger, Oplysninger og Anmærkninger, som vel endnu ikke lættelig ere fundne tilsammen i noget Skrift af dette Indhold. For at anmælde nogle af de første, saa er ey alene indrykket den hele Historie fra August indtil Diokletian og Historien om den

Jø-

Jødiske Krig og Stadens Jerusalems Forstyrrelse, men og bleven handlet om de berømte Skribentere i denne Periode, saasom Epictet, Arrian, Seneka, Plutarch, Josephi, Philo, Aqvila, Theodotion, Symmachus og Talmud. Apollonius af Tyane er vel ingen Skribent, men dog alt for mærkværdig en Mand, at der jo havde til kommet ham en egen Artikel, som er meget fuldstændig og lærerig. I det sidste Afsnit om den christelige Religions Udbredelse findes en Forklaring over Apostlernes Gierninger næsten heel igiennem, saaledes at de historiske Efterretninger i de apostoliske Breve ere tagne til Hiælp med. De fabelagtige og uvisse Fortællinger ere og flittig samlede. Til Prove paa Forfatterens Anmærkninger og Domme over enkelte i sær stridige Spørsmaale vil man anføre følgende. Apollonius Tyaneus har ikke giort Mirakler. At ville ligne ham med Christo, er vel et meget gammelt og kraftløs Angreb imod den christelige Religion, men det stadfæster tillige Christi Miraklers historiske Sandhed. Epictet har ikke været en Christen, men synes dog, ligesom andre Stoiker, undertiden at efterligne de Christne. Paa det Spørsmaal, hvorfor Plutarch aldrig mælder om de Christne, bliver det Svar anvendt, som Augustinus allerede har givet paa et lige Spørsmaal i Henseende til Seneca. Det Sted hos Svetonius om en Chresto forklarer Hr. C. om Christo. De nyere Platonikers Theurgie fandt Biefald af Had imod Christendommen, og skulde sættes i Stedet for Oraklet, som faldt i sin Anseelse. At Jøderne til Christi Tid har havt Ret til at kiende over Liv og Død bliver med Ret benægtet. De Christnes Flugt fra Jerusalem til Pella sættes i Begyndelsen af den jødiske Krig under Cestius. Jøderne have allerede for Christi Tid havt en Art af Tradition iblandt sig. Det er derfor billigt, men og tillige meget vanskeligt at underskille den ægte Kabbala fra den forfalskede. Den foregivne Josephi Spaadom er en politisk Formodning. Den H. Aands Udgydelse var ey indskrænket til Apostlene, men strakte sig til de 120 forsamlede første Christne. Dette Spørsmaal, hvorledes Petrus kunde giøre sig Betænkning over at prædike for Hedningene, bliver ved nogle Anmærkninger vel besvaret. Miraklernes Bedvarelse i det andet og tredie Aarhundrede bliver og forsvaret.

Mo-

Moſchau. Tzerkown'uj Slowari — Kirchliches Wörterbuch oder Erklärung der alten Slavoniſchen und Fremden ohne Ueberſetzung in der heiligen Skrift mit andern kirchlichen Büchern vorkommenden Worter von Peter Alekſiew', Oberprieſter des Moſcauiſchen geiſtlichen Conciliums, durchgeſehen von der freyen Ruſſiſchen Geſellſchaft, auf der Kaiſerlichen Univerſität zu Moſcau. — 1773 27. A. 8v. Dette Værk er det første Product af det i Aaret 1771 ſtiftede Sælſkabs Flid, og af ſamme tilegnet Keyſerinden i Anledning af Storfyrſtens Formæling. Sælſkabets Fortale indbefatter foruden nogle almindelige Lovſprog over den nye Ruſſiſke Litteratur og Sprog, den rigtige Bemærkning, at dette ligeſom andre Europæiſke Sprog har vundet meget i Rigdom og Skiønhed ved den Hellige Skriftes og Kirkefædernes Overſættelſe af det Grækiſke. Den forklarer fremdeles Bogens Henſigt og Brug, og meddeler endelig den Efterretning om Forfatteren, at han allerede har giort ſig bekiendt ved forſkiællige Overſættelſer og egne Værker, i ſær ved et Lexicon over Kiætterne i den græſke Kirke, og en Catechetik, og har i Sinde, at udgive en større Kirkelig Ordbog eller Gloſſarium over de gamle Bøger og Haandſkrifter. Ordbogens Indhold ſelv er deels verbaliſk, deels realiſk, og den beſtaaer af henved 4000 Artikler. De fleſte ere Overſættelſer og gandſke korte Forklaringer af forældede Slavoniſke Ord ved nyere Ruſſiſke. Men der forekommer og ſaadanne, ſom endnu ere brugelige og alene i de Kirkelige Bøger har beſynderlige og mere beſtemte Betydninger, og diſſe blive noget fuldſtændigere forklarede, ligeſom de fremmede Ord, berømte Mænds egne Navne, Secter, nogle Bog-Titler, og andre hiſtoriſke, phyſikaliſke og antiqvariſke Materier, ſom forekomme i de Kirkelige Bøger. Man finder overalt i Mængde Allegata, af Steder i den Hellige Skrift og Kirkefæderne, hvor de forklarede Ord forekomme, og af Skrifter, hvori man kan finde omſtændelige Efterretninger om Tingene og Beviſer til de angivne Forklaringer. Thi Forfatteren har for Kortheds Skyld ingenſteds indladt ſig endten i philologiſke Underſøgninger eller andre kritiſke og exegetiſke Vidtløftigheder, ſaaſom hans Hoved-Abſigt gaaer ud derpaa, for ſaadanne Læſere, der ey ere Theologer eller Lærde, at hæve

de

de ved den H. Skriftes og andre Kirkelige Bøgers Læsning forekommende Vanskeligheder, og at vise dem Vey, som ville gaae videre, og dette sit Øyemærke har han fuldkommen fyldestgiort.

Wien. Vorläufige Nachricht von der Einrichtung und Verbesserung des deutschen Schulwesens. Denne Efterretning har Hr. von Sonnenfels udgivet under 4de Jan. 1774. paa et halvt Octav-Ark. Efter Keyserinde Dronningens Befaling er den neder-østerigske Regiering beskæftet med en almindelig Skole-Forbedring. Man søger at giøre den Læremaade almindelig, som er bleven indført i den her værende Normalskole. De hidindtil saa kaldte tydske Skoler skulle forbedres, kaldes almindelige tydske Stads- og Landskoler, og tillige oprettes gandske nye tydske Hovedskoler. I hine bliver lært alt hvad der er nødvendigt og vigtigt for ethvert Menneske, i disse bliver det selvsamme udførligere afhandlet, og desuden adskilligt tilføyet, hvis Kundskab geraader Borgerstanden til Nytte og Zier, som man med en fuldstændigere Plan vil siden vise. For at forskaffe habile Lærere, der kan bringe den saa kaldte Saganiske Methode i Udøvelse (hvilken den af Skolevæsenet høyst fortiente Hr. Abbed von Felbiger har indført) bliver ey alene trykt en Anviisning, men der bliver og i det Academiske Collegio nær ved Universitet holdt offentlige Forelæsninger over den Læremaade og de Lære-Materier, hvilke skal begyndes den 26 Febr. med en offentlig Tale, og fortsættes alle Dage fra 11-12 og fra 5-6. **Wien** er den Middelpunkt, hvorfra det nye forbedrede Skolevæsen udbreder sig giennem alle de Kayserlige Kongelige Arve-Lande. Her blive Lærerne forberedede til de almindelige Skoler og Hoved-Skolerne, her blive de valgte og beskikkede, og man lover, at de skulle blive forsynede med en god Besoldning. Hvem der vil bievaane forbemældte Forelæsninger, maae forsyne sig med Attester om sine Indsigter og sit Forhold, melde sig hos Directøren ved Normalskolen Hr. **Inspector Mesmer**, og saa vente paa Tilladelse af Skole-Commissionen. Ved Enden af Høstmaaneden i dette Aar skulle de til nye Skole-Lærere tilberedede Personer offentlig prøves, de dueligste og flittigste udsøges og ansættes som Lærere eller **Directører** ved de tydske Hoved-Skoler, som

af

af nye skulle oprettes i de Keys. Kongelige Arvelande, og de almindelige tydske Stads og Landskoler som skulle forbedres. Man seer heraf, at Skolevæsenets Forbedring nu til Wien bliver anseet som en betydelig Stats-Anliggenhed, og ey i det smaa og enkelte, men i det Store og Gandske bliver paadreven.

Mietau. Entwurf der Einrichtung des von Sr. Hochfürstl. Durchl. dem Herzoge von Curland im Mietau gestifteten Gymnasii Academici. 1774. 9 Ark i 4to. Det er bekiendt af politiske Tidender, at man har haft for at oprette et academisk Gymnasium til Mietau, og dette Skrift viser nu dets Indretning. Der bliver herudi nøye handlet om den i Underviisning i alle de Sprog og Disciplíner, som skulle læres i dette Gymnasio, og disse Pligter blive indskiærpede saa vel Lærerne som Lærlingerne. Man kan med Overbeviisning sige, at hvis det ganske Værk fuldkommen kommer i Stand, og man har den Lykke, at bekomme Lærere, der ey alene besidde Lærdom og Indsigter, men og Gaver til at lære paa en grundig og angenem Maade, at denne Stiftelse vil for Curland have en sikker og vis Nytte. Ganske nye Tanker finder man vel her ikke i de Opsatzer om Lærernes Pligter, men de ere vel udsøgte og beviise, at de ere komne fra en Mand, som vel har overseet Sagen. Absigten gaaer ud derpaa, at alle de, der ikke ville opofre sig til en dybere og kritisk Kundskab i Theologie, Jurisprudentzen, Lægekunsten og den høyere kritiske Litteratur, kunne fuldende deres Studeringer paa dette Gymnasium. Men om der af det, at de, som ville være Præster, ey efter denne Plan har nødig at besøge Universiterer, vil i Tiden komme meget Godt, det er noget, man overlader til andres Bedømmelse. Man har tillige herved troffet de Anstalter, at Legems-Øvelser blive drevne. Hvad man i sær vil bifalde, er, at Lærerne nøye skulde bekymre sig om de der Studerendes Levemaade og Huusholdning.

Wetzlar. Illustris *Georg. Christ. Gebaueri* JCti. — Nova Juris naturalis historia, qvam auxit & Auditorum in usum edidit *Ericus Christian Klevesahl*, Moral. Juris Naturæ & Gentium Professor Giessensis 1774. 18 S. i 8vo. Den Sal. Gebauer havde efterladt en Historiam Juris

ris Naturæ i Haandskrift, som ved en Ven var bleven Hr. Prof. Kleveſahl meddeelt. Han beſluttede at lade dette Arbeyde komme for Lyſet, og at forøge og fortsætte det indtil de nyere Tider. Herudi bliver først kortelig viist, hvad de Gamle har udrettet i deres Skrifter i Henſeende til denne Deel af Philoſophien. Derpaa anføres fra Grotius af indtil de nyeſte Tider ey alene de fornemmeſte Værker af de berømteſte Naturlærere, men ogſaa de mindre i denne Materie udkomne Skrifter. Ved de første ere deres vigtigſte Levnets-Omſtænde og de fleſte af deres Arbeyder, ja ogſaa ofte alle Udgaver og Overſættelser bemærkede. Juſt diſſe ſamme fornemmeſte Værker ere bedømte med megen Indſigt, Præciſion og Billighed. Ved de mindre er endten i Henſeende til deres Indhold henviist til Recenſioner, eller blot Indholdet anført, eller blot Titelen henſat. Af udenlandſke Arbeyder er og bemærket et betydeligt Antal, og man formoder ikke, at nogen indenlandſk Skribents Arbeyde ſkulde være bleven forglemt, med mindre det ſkulde være nogle Diſputatzer af forrige Aarhundrede.

Halle. Hrn. D. M. R. **Cohen theoretiſche und practiſche Abhandlung vom Stein und den Arzneymitteln dagegen, aus dem Lateiniſchen überſetzt, mit einer Vorrede, Anmerkungen und einem Anhange, worin von einem doppelten männlichen Gliede eines Menſchen Nachricht gegeben wird, vermehrt und herausgegeben von** J. C. Niemann D. 1774. 108 S. 8v. Originalen kom for Lyſet til Göttingen i Aaret 1765 ſom en Inaugural-Diſſertation. Da ſaadanne ſmaa Afhandlinger i Almindelighed ey ere lær at bekomme, ſaa er en Overſættelſe deraf ey at anſee for overflødig. Det dobbelte Lem bliver til Dresden forvaret paa det anatomiſke Theater. De ere begge af naturlig Størrelſe, giennemborede, og hver forſynet med ſin Glande. Den Bonde, ſom dette dobbelte Lem tilhørde, ſkal have været meget ſalax, og kunde ingen Nat holde ſig fra ſin Kone, ſom og immer fødde ham Tvillinger. Han maatte in Coitu bringe begge Membra in Vaſvam. De gave begge Sæd og Urin fra ſig. Denne Bemærkning er ſærdeles beſynderlig, og, ſom Recenſenten med Vished forſikrer, ſkal Hr. Leveling til Ingolſtadt for to Aar ſiden have ſeet en Mand, der ligeledes havde et dobbelt

No. 46.

Kiøbenhavnske Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 16de Novbr. 1775.

Kiøbenhavn og Leipzig. **Philoſophiſche und politiſche Geſchichte der Europäiſchen Handlung und Pflanzörter in beyden Indien. Aus dem Franzöſiſchen mit Anmerkungen. Erſter Theil.** 1774. 459 S. st. 8vo. Der skal allerede være komne to eller tre Overſættelser ud af dette Værk. Iblandt diſſe roses meget den, Hr. Prof. **Mauvillon** i Caſſel har udgivet. Men denne nærværende, som er rigtig og flydende, har man og Aarſag at være fornøyet med. Den er tilskrevet Hans Excellence Hr. Baron **von Schimmelmann**, af en ubenævnt Overſætter, der har behaget at geleyde ſin Overſættelſe med nogle ſmaa Anmærkninger hiſt og her under Texten. I nogle af diſſe Anmærkninger angives Forfatterne til Originalen ſom flere Arbeydere, og af en Anmærkning S. 39 maa man ſlutte, at Hr. d'**Alembert** hører med til dette Sælſkab. Dog vil man nu vide med Viſhed, at Hr. Abb. **Raynal** skal være den eeneſte Forfatter. Nærværende **første Deel** indbefatter 3 Bøger. „ Ingen Begivenhed (saa begynder Forf.) har være „ ret mere vigtig for det menneſkelige Kiøn i Almindelighed, „ og i Beſynderlighed for Europæerne, end den nye Verdens „ Opdagelſe, og Farten til Indien om det gode Haabs For„ bierg. Den er Begyndelſen til en Hovedforandring i Han„ delen, i Nationernes Magt, i Sæderne, i Folkenes In„ duſtrie og Regieringsformer. —— Siden man har lært at

„ kiende **Amerika** og Veyen om Forbierget, saa ere Natio-
„ ner blevne mægtige, som tilforn ikke vare det; og andre,
„ for hvilke Europa zittrede, har taget af. Hvorfra denne
„ disse Opdagelsers Indflydelse paa Folkenes Tilstand? Og
„ hvorfor ere ey altid de Nationer de meest blomstrende og de
„ rigeste, hvilke Naturen har givet meest? For at oplyse
„ disse vigtige Spørsmaale, maa man kaste Øyet hen paa
„ Europa's Tilstand, som den har været for de forbemældte
„ Opdagelser; omstændelig undersøge de Begivenheder, som
„ de vare Aarsager til; og tilsidst betragte den Situation,
„ hvor i Europa nu befinder sig." Altsaa skildrer Forfatte-
ren i denne første Bog allerførst **Europa's** Tilstand for Op-
dagelserne. „Naar man (hedder det) bemærker, at Europa
„ er i Besiddelse af alle Grækernes Kundskaber, at dens Han-
„ del er uendelig videre udbredet, at vor Indbildningskraft
„ siden Seyladsens Fremgang overseer langt større og mang-
„ foldigere Ting, saa maa man høyligen forundre sig over,
„ at vi ikke har det meest afgiorte Fortrin for dem. Men
„ man maa betænke, at dette Folk, da de lærte først at kien-
„ de Kunsterne og Handelen, kom saa at sige fra Naturens
„ Hænder, og var bequemt til at tage mod alle Slags Ind-
„ tryk, da derimod de Europæiske Nationer havde den Ulyk-
„ ke, at kiende Love, Regieringsformer og en udelukkende
„ og bydende Religion. I Grækenland fandt Handelen Men-
„ nesker for sig, men i Europa fandt den Slaver. Ligesom
„ Handelen og Kunsterne efterhaanden aabnede os Øynene
„ over det Urimelige i vore Love og Indretninger, have vi
„ vel beskæftet os med deres Forbedring, men aldrig vovet
„ at omstyrte den hele Bygning. Vi har afhiulpet Mis-
„ brug med nye Misbrug, og i det vi immer har styttet,
„ forandret, klinet, saa har vi blandet mere Modsigende og
„ Urimeligt i vore Sæder, end der befindes hos de Folk,
„ som endnu leve i det største Barbarie. Derfore ville Kun-
„ sterne, om de engang trænge igiennem til Tatarer og Iro-
„ keser, gisre hos dem langt hurtigere Skrit, end det no-
„ gensinde kan skee i Rusland eller Pohlen." Romernes
Despotismus undertrykte Folkene, som de forbandt med
hinanden ikke ved Handel, men ved at spænde dem alle under
et Aag. Den udslukte Genierne, og har hindret, at For-
stand og Industrie er ikke stegen saa høyt hos dem, som hos

Græ-

Grækerne. Tvende **Constantins** Love kalde Forf. her urimelige (S. 5) den ene, som gave alle de Slaver Frihed, der bleve Christne, og en anden, som afskaffede Hedenskabet over det hele Rige, og forundrer sig over, at **Montesquieu** ikke har vovet at anføre dem iblandt Aarsagerne til Rigets Undergang. Oversætteren har her i en Anmærkning corrigeret Forfatterne og i sær lastet deres oyensynlige Afhøyelighed fra den christelige Religion. Denne er nu vel af andre Steder oyensynlig nok, og hele Anmærkningens Indhold er i sig selv rigtig, om det end ikke just her var saa træffende paa dette Sted. Aldrig kunde de Forfattere ville laste Frihedens Forlehning, som de med saa stor Nidkiærhed selv siden forsvare, men kan man vel dog nægte, at jo Friheden maatte blive Grund til Slaveriets og Tyranniets Undergang, og at jo den Despot, som politisk burde vaage over sin Despotismus, handler upolitisk og til dens Undergang, i det han giver Frihed? Altsaa kunde det vel være en urimelig Lov af **Constantin**, skiøndt en moralsk og borgerlig god Lov for Menneskeligheden. Forfatternes angivne Grunde synes og at retfærdiggiøre denne deres Dom. Derfore fandt og de nordiske Folk ved deres Indfald i Riget alle Omstændigheder desto mere fordeelagtige for sig. Under dem vare Beskiæftelser uvisse, Sæder og Love vilde, saa Handel, Industrie og Kunster paa den Tid ikke kunde giøre nogen Fremgang i Europa. I det 7de Aarhundrede var Europa fattig og uden Kundskaber. „ Den herskende Overtroe giorde Mørket tykkere. Med So„ phisterie og Spisfindighed dannede den falske Videnskab, „ som man kalder Theologie, hvormed den beskæftede Men„ neskene, paa de sande Kundskabers Bekostning.“ Herved har Oversætteren giort den vigtige Anmærkning, „ at nemlig „ Forfatterne med de andre nyere Franzøsiske Philosopher ikke „ kiende den christelige Religion anderledes end efter den poli„ tiske Character, som man har givet den i den romerske „ Kirke; at deres Bemærkninger i denne Syns-Punkt me„ stendeels ere rigtige, og ofte ikke mindre i Henseende til „ den i den protestantiske Kirke herskende Suurdey, men „ ugrundede og falske i Henseende til JEsu reene Religion.“ Tvende Nationer gave Verden en anden Gestalt, Normanner og Araber, og den Nødvendighed at man maatte drive dem tilbage, gav Søe-Væsenet i Europa et nyt Liv. Man

maatte bygge Skibe, og denne Begyndelſe til Seyladſen op-vakte Søehandelen paa nye igien. Herefter beſkrives Handelens Tilſtand under Arabernes, Venetianernes, Genueſernes, Jødernes og Franzoſernes Hænder, i Flandern, Hanſeſtæderne og Italien. Præſident **Montesquieu** regner Slaveriets Afſkaffelſe den chriſtelige Religion til Ære. Forfatterne vover ikke at biefalde ham derudi. De har viiſt, at da der tilforn for Hanſeſtædernes Opkomſt vare ingen Borgere, uden Adelen og de Geiſtlige, at alt var Slave og Kiøbmænd vare foragtede, ſaa begyndte nu Regenterne at anſee ogſaa det øvrige Folk for noget, da dets Rigdom ved Induſtrie var bleven kiendelig, og Kongerne ſaae, at de kunde betiene ſig deraf imod deres overmodige Baroner. Ved at ſætte deres Vaſallers Slaver i Frihed, giorde de dem til Underſaatter. „Det er vel ſandt (ſiger Forf.) at Pave **Alexander** „ III. erklærede, at Chriſtne maatte være frie for Slaverie, „ men han giorde denne Erklæring kun for at behage Konger„ ne af Engeland og Frankerige, der vilde ydmyge deres Va„ ſaller. Den chriſtelige Religion forbyder ſaa lidet Træl„ dommen, at i de Catholſke Deele af Tydſkland, i Bohmen, „ i Pohlen, ſom ere lutter catholſke Lande, er Folket endnu „ Slave, uden at Kirken tager det ilde op.“ Endelig komme Forfatterne til Portugiſernes Opdagelſer og deres Seylads om gode Haabs Forbierg til Indoſtan eller Indien, hvilket Land ved den Leylighed beſkrives efter ſin phyſiſke, moralſke og politiſke Tilſtand. Forfatterne fordre, formedelſt gode Grunde, den Tilſtaaelſe, at det maa være et af de ældſte befolkede Lande paa Jordkloden. Ved den Leylighed ogſaa noget om deres Religion, deres Afdeeling i 4 Claſſer, deres Meening om Siælevandringen og dens Opkomſt. Forfatterne ere ved den Leylighed geraadede paa en ivrig og nidkiær Declamation over den Ulighed og Vildfarelſe, ſom undertrykker og forvilder Folkene, en Declamation der uden Tvil af mange vil anſees ligeſaa forgiæves, ſom overdreven. „Naar „ man betænker, hedder det, at Naturen har giort alt, for „ at lykſaliggiøre diſſe frugtbare Egne, at Indianerne, med „ den Lethed at fyldeſtgiøre alle deres Fornødenheder, for„ binde en medlidende Character og en Sædelære, der af„ ſætter dem lige vidt fra Forfølgelſe og Erobrings-Syge; „ ſaa kan man ey uden Suk gaae tilbage til den barbariſke

„ Ulig-

„ Uligheds Kilde; der foreener i een Deel af Nationen al
„ Magt og Fortrin, og har sammendynget Skam og Elen-
„ dighed paa de øvrige Indvaaneres Hoved.“ (Her sigtes
til de foromtalte saa kaldte **Parias** og **Poulichis**, en Classe
af Indvaanerne, som ere ganske fordømte til Foragt og
Skiændsel, saa man endog troer at smittes og forureenes
ved al Samqvem med dem.) „Hvad er dog Aarsagen til
„ dette besynderlige Raserie? Vi ville ikke tvile paa, at det
„ jo er den samme, som paa denne begrædelige Jordklode for-
„ øviger alle Folkes Ulykke. En lykkelig og lidet oplyst Na-
„ tion tør kun antage en første Vildfarelse, som Uvidenhe-
„ den bringer i Anseelse. Snart bliver denne Vildfarelse
„ almindelig, og til et Grundlag for det hele moralske og po-
„ litiske System; snart befinde sig de uskyldigste Tilbøyelig-
„ heder i Modsigelse med Pligterne. For at følge den nye
„ moralske Orden, maa man uophørlig giøre Vold paa den
„ physiske. Denne immervarende Strid vil frembringe den
„ forskrækkeligste Modsigelse i Sæderne, og Nationer vil
„ ikke blive noget andet end en Hob af ulykkelige, som til-
„ bringe deres Liv med indbyrdes Martern og ville beklage
„ sig over Naturen. Dette er et Billede af alle Folk paa
„ Jorden, naar man maaskee undtager nogle Republiker af
„ Vilde. Den menneskelige Fornuft er overalt vanartet ved
„ urimelige Fordomme, og endogsaa den Drift er qvalt, der
„ opbringer alle Dyr imod Undertrykkelse og Tyrannie. Sto-
„ re Folk anse sig troehiertig for nogle faa Menneskers Eyen-
„ dom, af hvilke de blive undertrykte. Disse ere de sørgeli-
„ ge Skrit, som den første Vildfarelse har giort, hvilken
„ Bedrageriet har udspredt i den menneskelige Forstand og
„ ernæret derudi. Maatte dog sunde Kundskaber atter igien
„ indsætte Kreaturene i deres Rettigheder, der behøve kun at
„ føle den for at tage dem igien! I Jordens Viise, alle Na-
„ tioners Philosopher, det staaer alene til Eder, at give Lo-
„ ve, i det I vise Eders Medborgere dem. Haver det Mod
„ at oplyse Eders Brødre, og værer forsikrede, at Sandhed
„ er endnu langt lættere at antage, end Vildfarelse. Haab
„ om Lyksalighed vil giøre Menneskene opmærksomme, og
„ de skulle med Begiærlighed anhøre Eder. Millioner Sla-
„ ver ere paa deres Herres første Befaling færdige til at ud-
„ rydde deres Qvinder, maaskee behøvedes der kun et eeneste

„ Ord, for at henvende deres Tapperhed paa en anden Gien-
„ stand. Aabenbarer alle Hemmeligheder, som holde Ver-
„ den i Kiæden og i Mørket, og at dog Folkene, naar de
„ blive oplyste, maatte mærke, hvor meget man benytter sig
„ af deres Lættroenhed, og endelig alle paa een Gang hævne
„ det menneskelige Kiøns Ære!" Oversætteren har vist nok Ret derudi, at denne overdrevne Declamation er saa temmelig stilet i den Rousseauiske Smag, og det er i Sandhed og et saare vigtigt Spørsmaal, han giør, om vel og Nationer, dersom de alle paa een Gang bleve ret oplyste, de da og skulle følge denne deres Oplysning og ikke meget mere deres Passioner? Herefter beskriver Forfatteren fremdeles Portugisernes Fremgang i Indien, saa den Indiske Handel over Ægypten, over Constantinopel, i Genuesernes og Venetianernes Hænder, hvorover Portugiserne gerædte i Strid med Venetianerne, som giorde et me Ægypter og Araber, der alle tabte ved den Portugisiske Handel. Hvorledes Portugiserne søgte at bemestre sig Seylaasen paa det røde Hav. Ved den Leylighed en Beskrivelse over samme. **Albuqverqe's** grundede Anslag ved den Æthiopiske Konge, som søgte Portugals Skyts, at aflede Nilstrømmen, og aabne den Vey til at styrte sig ud i det røde Hav for at udtørre og udhungre Ægypten. Videre hvorledes **Albuqverke** svækker Tyrkerne i Indien, og giør sig til Herre af det Arabiske og Persiske Hav, hvorover Forfatteren har anstillet en saa vigtig Reflexion, som maa læses tilligemed Oversætterens Anmærkning. Hvorfor **Albuqv.** den Gang ingen Etablissement giorde paa Ceylon og Kysten Coromandel, men søgte først at giøre sig Mester af **Malacca.** Ved den Leylighed en Beskrivelse over **Malat**ternes Land, hvilket Naturen, som det her hedder, havde giort alt for, men Sælskabet alt imod. Her vises, at den haardeste Regiering, saa meget haardere, som den var fordeelt i store Vasallers Hænders, havde dannet det grummeste Folk af Verden i det lyksaligste Land, en Sag, som man vel maa forundre sig over, at de lyksaligste og af Naturen meest velsignede Lande beboes af de grummeste, de vildeste og ulyksaligste Mennesker, for hvilke Sælskabet forspilder og forderver alle de Velgierninger Naturen har udøst over dem. Endelig erobrer **Albuqv.** de Molukkiske Øer. Hans Portrait og Død til Goa 1515. Herefter Aarsagerne til disse Portugiser-

giſernes Heltebedrifter. Dernæſt en Beſkrivelſe over **China** og **Japan**, og tilſidſt om de Portugiſiſke Sagers Forfaldelſe, da Hollænderne giorde fuldkommen Ende paa deres Magt og Storhed i Indien. Forfatterne har lagt megen Roes paa den chineſiſke Nation, men ſom de efter Overſætterens velgrundede Anmærkning har drevet alt for vidt. „Den rinn„ geſte Matros (hedder det) beſad mere Høflighed, Agt og „ Iver for Velanſtændighed, meer Sagtmodighed og From„ hed, end der til den Tid blev funden hos Adelen i Europa, „ og end man maaſkee endnu finder hos dem.“ Men tvertimod i Overſætterens Anmærkning: „Immer noch wird „ dieß ſchlaffe, kriechende und in allen Niederträchtigkeiten „ der Sclawen gewandte Volk, wegen ſeiner ſteifen und „ feyerlichen Grimaſſen ſcheinbarer Tugend, über die Gebühr „ herausgeſtrichen. Unpartheyiſche ſehen es in einem ganz „ andern Lichte. Man will aber gar zu gern irgend wo „ Menſchen finden, um ſie den Europæern entgegenzuſtellen, „ und ihre, gewiß weit menſchlichere, Cultur verachtlich zu „ machen. Man muß ſich groß dünken, wenn man ſonder„ bar denkt. Zaghaftigkeit und Höflichkeits Gebärdungen „ ſind der characteriſche Zug der ganzen Nation: man mahle „ ihn aus, und unterſchreibe dann noch das prächtige Ur„ theil unſrer Verfaſſer.“ Naar vil man vel ellers blive eenig om at beſtemme denne Nations Characteer. Man betragte dem ſom en enkelt Perſon, og betænke, hvorledes det gager til, at en enkelt Perſon ofte kun alt for meget baade roſes og laſtes. Det er viſt meget ſagt S. 100, at alt hvad den Portugiſiſke Geſandt forefandt i China, ſatte ham i ſtørſte Forundring, ſom den der var vandt til **Europa's** barbariſke og latterlige Sæder, og ſaaledes har Forfatterne overalt vidt overdrevet deres Roes. Hvor meget Forfatterne har endogſaa vidſt at overſtryge alt med en glindſende Farve, kan alene ſees af dette Træk S. 106: „I Stæderne blive Keiſe„ ren og Øvrigheds Perſonerne baarne af Borgere paa en „ Bæreſtoel, hvilke ſom frie Skabninger forrette Slave-Tie„neſte. Man anſeer en Forretning ikke for nedrig, ſom „ man kunde paalægge Dyr, men ſom et Menneſke kan leve „ af.“ Nok et andet høyt Træk S. 108: „Hos dette Folk „ af lutter Viiſe, er alt det Religion, ſom forbinder Men„neſkene imellem hinanden og giør dem ſædelige, og Reli-

„ gionen selv bestaaer kun i de sælskabelige Dyders Ud-
„ øvelse.“ Overalt er det ikke vanskeligt at finde Mod-
sigelser imellem de vittige Vendinger, hvormed For-
fatterne har søgt at kunstle paa Chinesernes Roes. En
eneste almindelig Anmærkning af Oversætteren over det
Sted S. 124, hvor Forfatterne maae tilstaae, at Kunster
og Videnskaber har ey kundet giøre nogen Fremgang hos
Chineserne, fordi de ere Slaver af deres lovformelige Ma-
nierer og Ceremonier, fortiener at tages til Eftertanke. Det
hedder der iblandt andet. „Ein Volk, das immer ein-
„ förmig handeln muß, immer durch Gesetze in seinen unbe-
„ deutesten Verrichtungen gleichsam in Gängelwogen geführt
„ wird, das von der nationalgewordenen Formalität und
„ Geberdung nicht ein Finger breit abweichen darf; kann
„ kein denkendes, freyes noch glückliches Volk eyn. Weg
„ mit solchem Muster für uns! Und der politische und mo-
„ ralische Roman, den die Verfaßer daraus erbauet haben,
„ deckt zwar manche Fehler unserer Europäischen Constitu-
„ tionen mit Beredsamkeit und Feuer auf; aber was hilft
„ uns das? Kühlere Philosophen sollen uns sagen, nicht
„ wie unsere Constitutionen in chinesische umgeförmt wer-
„ den sollen; denn das ist Phantasterey; sondern wie die
„ schwersten Gebrechen auf eine so anpassende Weise geheilt
„ werden können, daß die wesentliche Form stehen bleibe,
„ und kein wilder Ruf nach Freyheit alles in Anarchie ver-
„ wandle. Aber das ist nicht so leicht, als einen schönen
„ politischen Roman aus der Phantasie entwerfen.“ In-
gensteds synes Forfatternes Philosophisterie meer utaalelig
end S. 130 i det Stykke, der begynder saaledes. „I de
„ Lande: hvor Religionen ikke kan hemme Kiærligheds Ud-
„ svævelser, der er det maaskee en Klogskab, at man giør
„ en Art af Gudsdyrkelse deraf o. s. v.“ Her tales om Jo-
paneserne, hvis Præster foregave, at Menneskenes uskyldige
Fornøyelser vare Guderne angenemme, og at den bedste
Maade at dyrke deres Camis (Helgene) paa, var, at man
efterfulgte deres Dyder, og allerede her i Verden nød den
Lykksalighed, som de nyde i den anden: i Følge af hvilken
Meening Jopaneserne, efter at de havde forrettet deres Bøn
i Templer, som altid laae i angenemme Egne, gik til Boe-
ersker, som opholdte sig i Huuse, der gemeenlig vare bygte

ved

ved Templerne. Forfatterne synes visselig her at have fortient denne Oversætterens skarpe og bestraffende Anmærkning, hvor det hedder iblandt andet. „Nur eine in Wollust getauchte Phantasie, wie es die Phantasie eines Pariser „Philosophen zu seyn pflegt, kann das Religion nennen. „Da flattert man von Buhlschaft zu Buhlschaft, und fühlt „ein wesentliches Bedürfniß der Glückseligkeit, wenn man „nicht immer im Wollust weben und athmen kann. Aber „wehe dem gesitteten Volke, dem die wilde Unzucht das „Erste und Letzte seyn, oder gar zur Religion geheiliget „werden sollte! Ein sicherer Weg, alle süße und ehrwürdige „Bande der Gesellschaft zu trennen &c." I Øvrigt giver Forfatternes historiske Fortælling om Portugiesernes ostindiske Handels Begyndelse, Fortsættelse, Udbredelse og Forfaldelse en meget underholdende Læsning. Man maatte kun ønske, at de havde forskaanet Læseren for deres mange skiælende Øyekast paa den christelige Religion og deres adskillige over Moralitet og Religion anstillede skiæve Reflexioner. Men her i Oversættelsen skade de ikke, da Oversætteren ved sine, som oftest træffende Anmærkninger, har betaget dem det anstødelige og efter Fortieneste straffet Forfatterne for den af dem dermed givne Forargelse. (Fort. følger.)

Berlin. Gedanken eines geübten Auseinandersetzungs-Commissarii über die schicklichste Verfahrungsart, die bey der Auseinandersetzung der Gemeinheiten, zu beobachten 1774. 64 S. 8v. Da Udsættelsen af Fælleskabet baade her og i andre Lande har en lykkelig Fremgang, men samme Forretning er forknyttet med ikke ringe Vanskeligheder, og ey enhver er i Stand til saa strax at kunne overse samme, saa kan disse Tanker være til stor Nytte for mange Commissarier. En Commissarius maae for det første giøre sig et Volumen Generale af de i den Henseende udgangne landsherskabelige Edicter og Forordninger, forsyne samme med et Rotulo eller Register, for paa saadan Maade at kiøbe sig en nøye Kundskab om samme. De hvert Aar eller Fierding-Aar indgaaende Beretninger, hvoraf Commissarius erholder Duplicaterne, tiener ham til bedre at kunne overse Sagens Fremgang i sin Kreds. Dernæst maae Commissairius give sig al muelig Umage for at kiende Huus-

holdningen i sin Kreds, og til samme at erholde har Forf. giort adskillige rigtige Forslag. Kundskaben selv hiælper ham mangfoldig meget ved Udsættelsen, og giver ham tillige Anledning, heraf at tage forskiællige Grunde til at forestille Interessenterne de af Fælleskabernes Fordeeling følgende Fordeele. Nu ere vel de Kongelige Commissarier ved en Forordning af 22 Oct. 1769 §. 2, 3, 4. foreskrevne visse Regler, hvorefter de i deres Forretninger har at rette sig. Men Forfatteren forsikkrer af egen Erfaring, at disse Forskrifter har ikke været ham af synderlig Nytte formedelst Stædernes uendelige Forskiællighed. Dette har just bevæget ham til offentlig at meddeele sine Tanker. Først raader Forfatteren, at en Commissarius skal vise sig saa upartiesk, som mueligt, ey alene søge dens Fordeel, som har trængt paa Udsættelsen, og derved forhverve sig alles Fortroeliahed. I denne Fald skulde Forretningerne skaffe ham færre Vanskeligheder og mindre Arbeyde. Det hele Arbeyde inddeeler han i 7 Hoved-Forretninger, som følge paa hinanden: 1) Begyndelsen, Commissionens Aabning og Markmaalingens Anstilling: 2) Afmaalingen: 3) Classificationen, Godsernes Vurdering og Classificationens Revision: 4) Udkastet til Separations-Planen, sammes Revision: 5) Planens Fremlæggelse og Oplysning til Interressenternes Erklæring, det Forhold derover er at agte: 7) Udsætnings-Recessens Forfatning og Underskrivning: 7) Udsætningens Fuldførelse efter det stadfæstede Forlig eller efter den ved Dom og Ret fortsatte Separations-Plan. Forfatteren har omstændelig siden forklaret sig over enhver i sær af disse 7 Poster, med saa megen Indsigt og Skarpsindighed, og hvad man i sær maae rose hos ham, med en saa udmærket Kiærlighed for Retfærdighed, saa at, naar en Commissarius vil forholde sig derefter, Interessenterne ikke skulle have Aarsag at besvære sig. Herved er han tillige saa billig, at han ikke forlanger, at andre Commissarier ængstelig skulle rette sig efter hans Forskrifter, i det der undertiden kan forefindes gandske besynderlige Omstænde, der udfordre et andet Forskrift. Herved er endelig ogsaa trykt den Kongelige Instruction for Udsætnings Commissarierne, hvorledes de har at forholde sig i Henseende til Skæferie-Rettigheder, og deres Udligning.

Leip-

Leipzig. Dissertatio de Corona nuptiali vi compressæ haud deneganda, Præside *Joſ. Ludov. Ern. Püttmanno* — A. D. 11. Maji 1774 ad disceptandum proposita a *Benjamin Gothofr. Weinart.* Den Skik, at man smykkede Brudefolk med Krandse, er at finde hos mange gamle Folk. Disse fandt i Begyndelsen de Christnes Mishag, som tydelig er at see af det anførte Vidnesbyrd af Tertullian de Corona Cap. III. Man maae forundre sig der over, da juſt denne samme Høytidelighed forekommer i Salomons Høysang. I de følgende Tider antoge de Christne ogsaa denne Skik, som sees af den anførte Formular, som var brugelig i det man satte Krandser paa Brud og Brudgom, og af andre her anførte Beviis. Men denne Krands bekom alene de som havde levet kydsk indtil deres Ægteskab, men derfra vare ogsaa de undtagne, som skrede til det andet Ægteskab. I Churſachsen er den udtrykkelige Forordning, at, om tvende forlovede Personer for Brudevielsen har havt legemlig Omgang med hinanden, endskiøndt Svangerskabet ikke har fulgt deraf, dog maae gaae med tildækkede Hoveder og uden Musik til Kirken. Man har derfor ofte forebragt det Spørsmaal, om en voldtagen Person maatte bære Krands? **Carpzow** paastaaer, at saasom Krandser er et Tegn paa den legemlige Jomfrudom, men samme hos saadan en Person var forloren, saa kunde samme ikke tilkomme den. Man har læt ved at troe, at der ofte maae være dømt efter denne Carpzowiske Meening, og at ogsaa flere Juriſter har snakket ham efter. Hr. P. holder denne Meening og dens Grund for urigtig. Han paastaaer, at Krandsen er ikke et Tegn paa den legemlige Jomfrudom, men et Tegn paa den over Ukyskheden erhalden Seyr. Denne Satz har allerede i gamle og nyere Tider nogle bekræftet, hvoriblandt og **Engau** i hans tydske Ret. Da man nu ikke kan sige, at en voldtagen Person har været ukydsk, eller har lidt noget Tab i sin Kydskhed ved den paa sig udøvede Magt, hvilken Satz vel ingen skal kunne nægte, saa var det Uret, at bestraffe, ja at beskiæmme en Person, som ikke har begaaet nogen straffværdig Forbrydelse. Det Argument af de Enker, som skrede til andet Ægteskab, kan her ikke finde Sted, da disse frivillig har opgivet deres Jomfrudom, men hine har været tvungne dertil. Ja **Carpzow** selv har paa et andet Sted

(Ju-

(Jurispr. Consist. L. II. tit. 14. def. 237.) forandret sin Meening, og holdt for, at man ikke burde tilføye en saadan ulykkelig Person endnu mere Beskiæmmelse og Fornærmelse, og fornægte Hende Krandsen; hvortil og til det Churfyrst. Sachsiske Rescript af 1635, som her i et Udtog er bleven meddeelt, henvises Hommel, en Archidiaconus til Chemnitz, som havde forespurgt sig om de af Fienderne voldtagne Personer.

Berlin. Lieder in drey Büchern, von Gottlob Wilhelm Burmann 152. S. 8v. Disse Sange have for den største Deel en behagelig Tone. Deres Indhold er deels Kiæmtefuldt, deels alvorligt, dog altid uskyldigt, og aldrig fornærmeligt for gode Sæder. Digteren skal og i Henseende til Versenes Føyelighed meget have forbedret sig. Et Exempel:

Das Ende des Frühlings.

Autors, die ihr Bücher schreibt
Und in Taumel stolzer Stunden
Ewig bey der Nachwelt bleibt
Seht: der Frühling ist verschwunden.
Helden! die ihr Tag und Nacht
Lorbeern geizt und Ehrenwunden
Denkt nicht immer an die Schlacht!
Seht: der Frühling ist verschwunden.
Fürsten, die ihr keine Nacht
Eines Hirten Schlaf erfunden,
Nur für Welten — Plane macht —
Seht: der Frühling ist verschwunden!
Mädchen, die der junge Tag
Nur vorm Spiegel wach gefunden:
O verfeinert den Geschmack
Seht: der Frühling ist verschwunden.
Schläfer, die ihr selten wacht
Die ihr eure Mittagsstunden
Faul verschnarcht, und nächtlich macht
Seht: der Frühling ist verschwunden.
Stutzer, die ihr diese Welt
Raupenartig nur empfunden
Was ist Weste, Wind und Geld?
Seht: der Frühling ist verschwunden.

Dich-

Dichter, die ihr den Apoll
In des Lebens Lenz empfunden
Dünkt euch alt nicht seiner voll!
Seht: der Frühling ist verschwunden.

Nok et andet Exempel

Der Lenz.

Willkommen Braut der Erde
Lenz sey gegrüßt!
Die ganze Seele werde.
Schön wie du bist!
Du kömmst und alle Norden
Besiegt dein West;
Die Luft ist Chor geworden
Die Welt ein Fest.
Inn blumichten Geschmeide
Lacht die Natur
Und Seligkeit und Freude
Hüpft auf der Flur!
Ein neugebohrnes Leben
Strömt ins Gefühl,
Der Schöpfung Nerven beben
Wie Saitenspiel!
Begeistre Philomele
Die ganze Brust
Und fülle meine Seele
Mit Edens Lust!
Der goldne Gram der Städte
Geht mich nichts an
Weil Laura Blumenkette
Mich fesseln kann.

Man erindrer og den artige poetiske Dedication til Canonicus Gleim. Fra samme Digter har man og Poetischer Miswachs für den ersten Januar 1774 von G. W. B. i liden Taske-Format. Iblandt Indfaldene ved Aarets Omverling ere en Deel ret vittige f. Ex.

An die Putzköpfe

Ihr armen Köpfe von Holz und Papier
Wie manches Kopfzeug traget Ihr!
O geht es irgend an
So sagt den Schönen, daß die Pracht

Den

Den Mädchenkopf nur schlechter macht,
Wenn er nicht denken kann.

Cassel. Kurze Beschreibung einer Saug- und Druckpumpe, wie beyde angewendet und gebraucht werden zu einer Brust- oder Milchpumpe, verschiedenen Arten von Sprützen Schröpf und Rauchtobaks-Klistir Instrument; nebst einer Anzeige eines besondern Rauchtobaks-Klistir-Instruments von M. Joh. Gottl. Stegmann off. ord. Lehrer der Natur- und Grossen-Lehre, ordentl. Mitgliede der Chur-Mainzischen Academie der Wissenschaften, wie auch der Königl. deutschen Gesellschaft in Göttingen und der Leipziger Gesellschaft der freyen Künste. 1774. 20 S. 8v. med et Kobber. Man finder i dette lidet Skrift det gandske Redskab beskreven og afbildet til al den Brug, hvortil Hr. Prof. Stein i Cassel har bestemt sin Bryst- og Melke-Pompe. Dette Redskab bestaaer i et Sprøyte-Værk til Vundlægernes og Jordemødernes Brug. Hine kan bruge det ey alene som en suende, men og som en almindelig Injections-Sprøyte. Disse kan det tiene til en Klysteer-Sprøyte for Børn og Barselkoner. Det kan og tiene Vundlægen som et bequemt og særdeles virksom Redskab til Kopsætning. Man finder og i dette Skrift Tegningen til den Apparat til Tobaksrøgs-Klysteer-Maschine, hvorved Røgen uden Ophold bliver fortdreven, og hvoraf Æren for den paa dette Melkepomp-Instrument her anvendte Opfindelse tilkommer den Cusselske Hof-Mechanikus Hr. Breithaupt. Man kunde altsaa for Sagens Fuldstændigheds Skyld saa meget mere have ønsket ogsaa her i Kobber at see denne Melkepompens Indretning til Tobaksrøgs-Klysteer, hvilken Hr. Breithaupt ligeledes allerede mælder om i sin trykte Nachricht zum Gebrauche des übrigen Apparats der Steinischen Milchpumpe, og som er den efter den Schäferske Beskrivelse saa kaldte Wienerische af Hr. Breithaupt meget fordeelagtig forbedrede Tobaksrøgs Klysteer-Sprøyte. Dog har Hr. St. erstattet denne Mangel, i det han har leveret en anden Indretning til Tobaksrøgs-Klysteer saavel i Beskrivelse som i Kobber, næsten som en Pudder-Puster. Der er ingen Tvil om, at jo Æren for Opfindelsen af denne med en

dob-

dobbelt Vind-Sæk forsynede Machine tilkommer Forfatteren, og man forsikkrer, at den kan være ulige mere nyttig, end den, hvortil man behøvede en liden fuldkommen Luftpompe med Klok og Tallerken, og som er bleven begunstiget med et forilet Bifald. Er tydeligt Begreb om hiint til mangfoldig Brug tienende Instrument maa man giøre sig af Skriftet selv og det tilføyede Kobber.

Giessen. Augustini a Leyser —— —— Meditationes ad Pandectas, qvibus præcipua Juris Capita ex Antiqvitate explicantur, cum Juribus recentioribus conferuntur atqve variis celebriorum collegiorum responsis & rebus judicatis illûstrantur. Volumen XII. edidit & præfatus est D. *Ludovicus Julius Fridericus Hoepfner* JCtus & Antecessor in Acad. gissensi. 1774 3 Alph. 8 A. 4. Titelen er vel ikke valgt af Udgiveren, men af Forlæggeren, men er dog ikke ubegvem. De Leyseriske Skrifters Værd er afgiort. Hr. Prof. Hopfner har altsaa giort Eiskere af samme en behagelig Tieneste med at have føyet dette XII. Bind, til de elleve foregaaende. Enhver veed, hvad Umage det koster, at sammendrive alle en Mands smaa Skrifter, der har udgivet saa mange. Ikke sielden er al Bemøyelse omsonst. Udgiveren nævner i Fortalen 19 Dissertationer som ere holdte under Hr. von Leyser, men som han ikke holder ham for Autor til, og af denne tilstrækkelige Aarsag ere samme her udeladte. Her indbefattes altsaa i dette Bind: 1) Dissert. de necessaria in legibus interpretandis circumspectione: 2) Defensio Justiniani contra Obtrectatores. 3) De libero Principis in legum Promulgatione arbitrio: 4) De Principum Germanorum absoluta potestate leges ferendi: 5) De Consensu Principis unico Consuetudinis Fundamento 6) de privilegiis. 7) De Favore, qvi prægnantibus & puerperis vulgo tribuitur, 8) De posthumo Anniculo sive duodecimestri, 9) de laude personarum illaudabilium, 10) de donatione per litteras insinuata, 11) de titulis honorum, 12) de tutela culpabili, 13) de conatu veneficii, 14) de falsis, qvæ bona mente committuntur, 15) de licita Judicis corruptela, 16) de probatione cædis per testimonium moribundi, 17) de armatis legibus, 18) de interdictis, 19) de logomachiis

in

in Jure, 20) Collatio priſci Juris Saxonici cum Jure Romano & moribus hodiernis, 21) Continuatio hujus Collationis, 22) de revocatione electionis, 23) Flores ex Themidos hortis collecti in Auguſtanam Confeſſionem ſparſi.

Berlin og Stettin. Johann Chriſtian Wiegleb, Apotheker in Langenſalza, **chemiſche Verſuche über die Alcaliſche Salze** 1774. 272 S. 8v. Et overalt lærerigt og vigtigt Skrift, forfattet med saa ſtræng en Nøyagtighed og Overbeviisning, ſom man nogenſinde kan fordre af en Chymiſt. Det er afdeelt i 5 Afſnitter. Først om de forſkiællige Begreber, ſom Chymiſterne har giort ſig om det fixe alcaliſke Salt. Dernæst Forfatterens egne Forſøg med adſkillige Plante-Legemer at erholde det fixe alkaliſke Salt. Om ſamme ved Kunſten kan forfærdiges af de formeente Beſtand-Deele. Beviis, at det fixe alkaliſke Salt i de Legemer, ſom det efter Forbrændelſen kan trækkes ud af, allerede har været for Haanden i Henſeende til ſit gandſke Væſen for Forbrændelſen. Beviis, at og det flygtige alkaliſke Salt af de dyriſke og vegetabiliſke Subſtantzer og er væſentlig tilſtede i ſin naturlige Tilſtand uden foregaaende Forraadnelſe eller Forbrændelſe. Forfatterens Beviis gaaer altſaa ud derpaa, at de alkaliſke Salter, ere virkelige Educta, og ikke Producta, ſom nogle har vildet meene, og han vil uden Tvil derudi finde Kiendere Biefald.

Leipzig. Verſuch in geiſtlichen Oden und Liedern 1774. 40 S. 8v. med et Par Vignetter. Sangenes Overſkrifter ere: Das Gebet: das Gebet des Herrn: die letzten Worte des Erlöſers: Gelaſſenheit im Leiden: nöthige Selbſtprüfung. o. ſ. v. Tankerne ere rigtige og gode. Man ſeer af det ædle og naturlige Udtryk, at Forfatteren har ſelv følet, hvad han har ſkreven, og ſaa vil og hans Sange opfylde Hierterne med gudelige Følelſer, naar mange prægtige Poeſier i det Høyeſte røre Indbildningskraften og ofte kun Øret alene. Forfatteren ſkal være en fornemme Statsmand, der i et Nordiſk Kongerige er brugt i de vigtigſte Forretninger.

No. 47.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 23de Novbr. 1775.

Kiøbenhavn og Leipzig. (Fortſættelſe af Philoſophiſche und politiſche Geſchichte der Europäiſchen Handlung und Pflanzörter in beyden Indien. ꝛc. See forrige No.) I den anden Bog handles i Almindelighed om Hollændernes Oſtindiſke Handel, og i Beſynderlighed først om de gamle Germanier og Bataver, om Cæſars Erobringer, det Romerſke Keiſerdoms Forſtyrrelſe; om Frankerne, ſom i det 5te Aarhundrede giorde ſig til Meſtre af Gallien; om det Frankiſke Riges Deeling, og Germanierne, ſom vælge ſig et Overhoved. Dernæſt om Græverne af Holland, ſom kom under Huſet af Burgundien; om den ſidſte Græves Wilh. VI. eeneſte Dotter Jacobine og Philipp, Hertug af Burgundien, ſom ved Nederlandenes Foreening giorde det Burgundiſke Huus ſaa ſærdeles mægtigt. Da den mandlige Linie i dette Huus var udſlukt, bleve de foreenede Nederlande i dets eeneſte Arving Maria forbundne med det Øſterrigſke Huus. De beholdte dog deres egne Love og Frihed, og ingen af de 3 førſte Øſterrigſke Printſer, Maximilian, Philipp og Carl, vovede at foretage ſig noget derimod. I det Forfatterne her paa deres hiſtoriſke Reyſe kiører Reformationen forbie, bekommer Luther, ſom man vel kan tænke, en Snært af Pidſken. „Mange gode Hoveder (hed„ der det S. 167) vare helbredede fra den romerſke Over„ troe. — Men det var ikke diſſe gode Hoveder, der fange-

„ de Revolutionen an: en oprørisk Munk havde den Ære.“ Fremdeles om Philipp II. Despotismus i Nederlandene, og den derved foraarsagede Foreening imellem de 7 Provintzer, som stifte den rigeste og mægtigste Republik i Verden. Her begynder nu først den Hollandske Handels Stiftelse. Houtmann, en i Lissabon for Gield arresteret Hollænder, betingede sig Befrielse af sin Arrest, ved sin Gields Afbetaling, for at giøre sine Landsmænd vigtige Opdagelser. Man løser ham ud af sin Arrest, stifter for det første et Compagnir, og betroer ham 4 Skibe, hvormed han aabner Seyladsen om gode Haabs Forbierg til Ostindien. Man stifter Colonier paa Java og de Molukkiske Øer. Endelig oprettes i Aaret 1602. det store Indiske Handels-Compagnie, hvortil adskillige foregaaende smaa Compagnier bleve foreenede. Herefter om deres Handel, deres Plantestæder og Krige med Portugiserne. De sætte sig fast paa den Ø Formosa. En Chineser ved Navn Coxinga søgte, efter sit Fædernelands Erobring ved Tatarerne, at bemestre sig Formosa, greb den an, og fik den Hollandske Præst Hambroek fangen. I ham ville Forfatterne have fundet den anden Regulus. „Denne Re-
„ publikaner blev udsøgt for at gaae til Fortet Zeeland og
„ bevæge sine Landsmænd til Capitulation. Han erindrede
„ Regulus. Han formante dem, at holde sig, og søgte at
„ overtale dem, at de ved megen Standhaftighed vilde nøde
„ Fienden til at trække sig tilbage. Besætningen, som ikke
„ tvivler, at jo denne høymodige Mand ved sin Tilbagekomst
„ vilde blive nedsablet, giør sig største Umage for at holde
„ ham tilbage. Tvende hans Døttre, som befinde sig i
„ Pladsen, understøtte deres Anmodning med den ømmeste
„ Kiærlighed. Jeg har lovet, sagde han, at komme
„ tilbage til mit Fængsel; jeg maa holde mit Ord:
„ Aldrig skal man bebreyde min Afmindelse, at jeg,
„ for at redde mit Liv, har besværet deres Aag, og
„ maaskee foraarsaget deres Død, som maa tage Deel
„ i min Ulykke. Efter dette heltemodige Svar gik han
„ Veyen roelig tilbage til den chinesiske Leyer.“ Videre om Portugisernes Uddrivelse af Japan, om en Forandring i den Japanesiske Regiering, om Maaden paa hvilken man der begegner Hollænderne, samt deres saa vel som den chinesiske Handels Indskrænkelse. Hollænderne sætte sig i Besiddelse af

de

de Molukkiske Øer og stifte tvende Colonier, een paa Øen Timor, og en anden paa Celebes. Ved den Leylighed om Religionen paa Celebes. Om følgende Fortælling er en Digt af Forfatterne eller kan være en virkelig og sand Historie, overlades til Læserens Valg. „For næsten 200 Aar siden „ bragte nogle Christne og nogle Mahommedaner deres Be„ greber derhen, og den fornemmeste Konge i Landet bekom „ en fuldkommen Modvillighed mod Landets Gudstieneste. „ Slagen af Skræk over den forfærdelige Tilkomst, som beg„ ge de nye Religioner truede ham med, sammenkaldte han „ en almindelig Forsamling. Paa den bestemte Dag steeg „ han op paa en høy Plads, strakte sine Hænder op mod „ Himmelen, og giorde staaende denne Bøn til det høyeste „ Væsen: Store Gud! Jeg nedkaster mig i dette Øyeblik, „ ikke for dine Fødder, saasom jeg ikke anraaber din Naade! „ Jeg har intet uden en retmæssig Sag at forlange af dig, „ og du er mig samme skyldig. Tvende fremmede Nationer, „ som ere hinanden imod i deres Gudstieneste, have fyldt „ min og mine Undersaatteres Siæle med Skræk. De for„ sikre mig, at du vil ævig straffe mig, hvis jeg ikke adlyder „ dine Love: Jeg har altsaa Ret til at fordre af dig, at du „ giver mig samme tilkiende. Jeg forlanger ikke, at du „ skal aabenbare mig de uigiennemtrængelige Hemmeligheder, „ som omhylle dit Væsen og ere mig unyttige. Jeg er kom„ men med mit Folk, for at besporge dig om de Pligter, du „ vil paalægge os. Tael, o Gud! saasom du er Naturens „ Stifter, saa kiender du vore Hierters Grund, og du veed, „ at det er dem umueligt at fatte et ulydigt Anslag. Men „ skulde du ikke ville lade dig høre for Dødelige, finder du „ det uanstændigt for dit Væsen, at bruge Menneskers „ Sprog, for at lære Menneskene deres Pligter; saa kræver „ jeg og min hele Nation, den Soel der oplyser mig, den „ Jord der bærer mig, og det Vand der omgiver mit Rige, „ ja dig selv til Vidne, at jeg i mit Hiertes Oprigtighed sø„ ger at kiende din Villie; og jeg erklærer i Dag for dig, at „ jeg vil holde de første Tienere af den eene eller den anden „ Religion, som du vil føre ind i vore Havne, for dine „ Oraklers Bevarere. Vindene og Vandene ere dine Mag„ tes Tienere, lad dem være Tegn paa din Villie. Skulde „ jeg, i det jeg følger denne mig foresatte Plan, gribe Vild-

„ farelsen, saa skulde jeg være roelig i min Samvittighed
„ og du den Onde.“ Folket, hedder det videre, gik fra hin-
anden i Forventning af Himmelens Befaling, og med den
Beslutning, at overlade sig til de første Missionairer, som
kom til Celebes. Koranens Apostler vare de hurtigste; og
Monarchen lod sig omskiære med sit Folk. Det øvrige af
Øen forsømte ikke at følge dette Exempel. Efterat Forfatter-
ne har tænkt at divertere Læserne med denne Fortælling, som
har stor Skin af deres eget Digt, komme de til Øerne Bor-
neo og Sumatra. Her ere Forfatterne af Digtere blevne
til satiriske Moralister. Om det Guld, som her opsamles i
Strømmene, hedder det S. 201: „Et eeneste europæisk
„ Skib kunde bemægtige sig disse store Rigdomme; og havde
„ det nogen Mandskab til Landing, forsvare sig i en Post,
„ som det uden Møye havde taget. Det synes noget Usæd-
„ vanligt, at et saa nyttigt og lønt Foretagende, ey har op-
„ holdt en eller anden Landstrygers Begierlighed. En Uret-
„ færdighed, en Grusomhed meer, maa ikke koste moralise-
„ rede Folk noget, som træde alle Retter, alle Naturens Fø-
„ lelser under Fødderne og tilegne sig den hele Verden. Der
„ er ikke en eneste Nation i Europa, som jo havde de ret-
„ mæssigste Aarsager til at bemestre sig Indiens Rigdomme.
„ I Mangel af den Religion, som man ikke mere med Ære
„ kan kalde til Hielp, siden dens Tienere selv ved en ube-
„ grændset Vinde- og Æresyge ere blevne Forrædere af dens
„ Hemmelighed, hvor mangen Paaskud bliver endnu ikke
„ tilovers for Rovesygen: et monarchistisk Folk vil udbrede
„ sin Herres Roes og Herskab paa hiin Side Havet: dette
„ Folk er under det Clima, hvilket Himlen har anviist det til
„ Fødselssted, for lykkelig til, at det ikke skulde vove sit Liv
„ til Enden af en anden Verden, for at formere de lyksalige
„ Undersaatteres Tal, som leve under den bedste Førstes Lo-
„ ve. Et frit og uafhængigt Folk er født paa Oceanet for
„ at regiere derpaa: det kan ikke anderledes forsikre sig Ha-
„ vets Herredømme, end ved at bemestre sig Landet: dette
„ hører den til, som først tager det, det er, den, som der-
„ af kan fordrive de ældste Indvaanere: man maa med List
„ eller Magt bringe dem under Aaget, udrydde dem, for
„ at bekomme deres Gods. Saa vil Handels-Interessen,
„ National-Gielden, og Folkets Majestæt have det. Repu-
„ bli-

„ blikanerne have lykkeligen afkastet en fremmed Tyrans Aag, „ Radden er til dem, at paalægge det. Har de brækket Kiæ„ derne, saa skeede det, for at smedde nogle til andre. De „ hade Monarchiet, men de behøve Slaver.“ Herefter om den Siamiske og Malakkiske Handel. Om Handelen paa Ceylon, hvor i sær Hollænderne, efterat have fordrevet Portugiserne, bleve Mestere af Zimmet-Handelen. Om Handelen paa Kysten Coromandel og Malabar. Om den Hollandske Colonie paa Cap, og de der omkring boende Hottentotter. Om Øen Java, samt Batavia, Hovedstaden for de Hollandske Colonier og dens Handel. Tilsidst om det Indiske Compagnie i Holland, dets Actier, dets Tilstand, og Midler til dets Forbedring. Herved vises, hvor læt det var at borttage de Molukkiske Øer, Batavia og Cap, en Ulykke, som Republiken Holland bør forekomme. Grundige og rigtige ere Forfatternes Betragtninger over Compagniets Tilstand, og vigtige deres Forslag til sammes Forbedring. Forfatterne har tilsidst giort Republiken skarpe Bebreydelser i Henseende til deres Sæders Fordervelse, og slutter med en stærk og frimodig Opfordring til sammes Rettelse og Forbedring. (Beslutningen følger.)

Kiøbenhavn. **Silphen.** Et Syngespil i tre Acter af Charlotta Dorothea Biehl. 1773. Clarice er en ung Enke efter en gammel Herremand, der havde ægtet hende, fornemmelig for at pleye ham i hans Sygdom. Denne, af Jalousie og Frygt for hun maatte fatte Godhed for nogen anden, faldt paa det Indfald at bedrage hendes Indbildning paa saadan Maade. Han gav hende Bøger at læse, der handlede om Kiærligheds-Forstaaelser imellem Mennesker og finere Væsener af høyere Orden, og han forsikrede hende med en Veltalenhed, som ved Hielp af hendes ophidsede Indbildningskraft læt overtalede hendes uerfarne Hierte, at en utrættelig Bestandighed i at afholde sig fra alle Mandfolks Sælskab, var det eeneste Middel til at vinde et saadant høyere Væsens, nemlig en Silphe's Kiærlighed. Efter Mandens Død tog hun fremdeles denne Afholdenhed paa det strængeste i Agt. Men den stod en Leander, der havde forelsket sig i hende, ikke vel an. Han vilde nok have hende trokket ud fra denne hendes Eensomhed. Hun har en Søster ved

Navn Julie, som er forlovet med Dorantes, en Ven af Leander. Efter Overlæg med dem, driver han en usynlig og for hende hemmeligsfuld Brevvexling med hende i Silphens Navn, saa hun ikke vidste andet, end det virkelig var den usynlige Silphe, hun vexlede Kiærligheds-Breve med. De forsikre hinanden med de stærkeste Udtryk om deres Kiærlighed. Endelig kommer det dertil, at Silphen aabenbarer sig for hende, først useet og siden i et Menneskes Gestalt, og efter hendes eget Forslag just i Leanders Gestalt, og Leander var virkelig selv i denne Silphe; men hun saaer ikke Lov at røre eller omfavne ham, saasom han ved dødelige Hænders Vedrørelse maatte forsvinde. Da hun siden ved en anden Brevvexling og Samtale bekiender, at hun ikke kunde finde sig saa lyksalig ved hans Kiærlighed, som om han virkelig var en saadan menneskelig Person, hvis Gestalt han havde paataget sig. Leander griber hende ved Ordene, aflægger Silphens forstilte Navn og Væsen, og bliver blot Leander, og nu fra denne Time af hendes forlovede Mand og saaledes belønnet baade for hans oprigtige Kiærlighed og for den Umage han saa listig havde giort sig, for at drage hende ud fra hendes Eensomhed og Vildfarelser. Ey alene Opfindelse og Udførelse, men og Vittighed, Stiil og Sprog fortiene Bifald.

Kiøbenhavn. Den mistænkelige Mand. Et originalt Skuespil i 5 Acter af U. L. Normand. 1775. 62 S. i 8vo. Jeronymus, en gammel Knark, og dertil mistænkelig, har ægtet en ung, men derhos dydig og from, og troe Kone. Leonard, en Vellystling, fortaller ham en Hob Sladder om sit Galanerie hos en gammel Mands unge Kone, hvilket formedelst Omstændighedernes Lighed opvækker hans Mistanke om hans Kones Dyd og Troeskab, og bringer ham til den Yderlighed at giøre Undersøgninger derom hos hans Dreng og Pige, af hvilke han endelig vil udpresse den Bekiendelse om hans Kones Utroeskab, saasom han holder dem for medvidende med hende derom. Disse, tvungne og skrækkede af hans Trudsler, bekiende for ham adskillige Begivenheder, som formedelst deres tvetydige Omstændigheder satte ham i den visse Forventning om et Udfald, som skal overbevise ham om hans Kones Utroeskab. Men som de tilsidst alle falde ud til Narrerier eller daglige og uskyldige Begiven-

heder,

heder, som kan forefalde i et Huus, saa tiene de mere til Beviis for Konen- og Tieneste-Folkenes Uskyldighed. Med alt dette kan han ikke lade sin Mistanke fare, og bestyrket end mere ved Leonards vellystige Fortælling, skrider han til den Yderlighed, at lade sin Kone indsperre. Dette faaer hendes Broder Leander Underretning om, hvilken indfinder sig, og ved Trudsler med Proces og Politie udvirker sin Søsters Befrielse. Endelig, da Leonard nok engang har taelt med den gamle Jeronymus og har bragt Fortællingen om sit Galanerie til Ende, saa mærker han, at det er en anden Mands Kone han gior Opvartning hos, og bliver derved fuldkommen overbeviist om sin Kones Troeskab og Uskyldighed. Handling, Liv og Munterhed fattes ikke i Comoedien. Nogle laante Træk sporer man hist og her. Men naar Forfatteren ved den Oplysning, han lader Jeronymus faae om sin Kones Uskyldighed, lader ham tillige udbryde med Latter i disse lætsindige Ord: „Ha! ha! ha! gid Fanden sørge nu! Jeg „ kan ey ander end lee af denne sælsomme Hændelse:" saa vor her dog vel ikke Sted til at lee. Man seer ikke just, Jeronymi Characteer førte det med sig, ey heller klæder denne Latter for Resten den Mand vel, der for kort siden tog sig Sagen med saadan Iver og Hæftighed an, og nu herefter anseer denne sin Forlobelse saa vigtig, at han holder det for sin Pligt, paa Knæe at bede sin Kone om Forladelse. En Hændelse, der var ikke mere værd i hans Øyne, end at slaae en Skogger op af, den skulde han næppe have agtet værd at bede om Forladelse for. Bedre havde han maaskee ladet Jeronymus sige: „Gud forlad mig for den Uret, jeg har „ giort min Kone! Jeg kan ey andet end bedrøves over den- „ ne Hændelse og maa fordømme min Overilelse. Men kan „ jeg forlade mig til, det er som han siger (nemlig Leonard) „ saa vil jeg være fornøyet." Og i Stedet for det følgende Udtryk: „Gid Fanden være nu længere skinsyg og mistæn- „ kelig! see hvor grovelig ꝛc.," maatte han maaskee hellere have sagt: „See! see! hvor kan man dog ikke forløbe sig „ med sin Mistanke, og hvor grovelig har ikke jeg forseet „ mig mod min fromme Kone o. s. v."

Halle. *Jo. Sal. Semleri* Institutio ad doctrinam Christianam liberaliter discendam. Auditorum usui de-

stinata. 1774. 690 S. st. 8v. Hr. D. Semler har i denne den christelige Lærdoms Haandbog paa den eene Side vildet fremlægge de Satzer, Begreber og Beviser, som hidindtil sædvanligen ere blevne foredragne i Dogmatiken; men paa den anden Side ogsaa meddeele saadanne Bemærkninger og Domme over hine Satzer, Læreformer og Beviser, som kunde foranledige og befordre en nøyagtigere og frimodigere Dom, end der gemeenlig fældes over disse Ting. Man finder altsaa her et Udtog af de almindelige dogmatiske Compendier og Systemer, og altsaa de Satzer, hvilke man pleyer at kalde vor Lutherske Kirkes offentlige Lære; men man finder og allevegne Anledninger og Opmuntringer til Sammes Prøvelser og til egen Eftertanke. Mange Anmærkninger, som ere af historisk Art, og oplyser Afvexlingerne i Forestillingerne om mange Materier, skal overbevise Læseren om, at Tænkende Theologer for lang Tid siden har arbeydet derpaa, at forskaffe Systemet en langt større Fuldkommenhed, og at det altsaa ikke er nogen uhørt Nyheds-eller Reformations-Syge, om en Mand, efter en 20 Aar paa Theologien og dens Foredrag anvendte Flid, gior et Forsøg til at bidrage noget til Systemets Forbedring og ydermere Fuldkommenhed. Andre hist og her indstrøede Bemærkninger og Domme har til Hensigt, at sætte Læseren i Stand til at vælge for sig selv, endten han vil blive ved de forebragte Læreformer, eller og hiælpe til at efterforske noget tilforladeligere og rigtigere, og vænne sig af fra den sædvanlige stive Tilbøyelighed til vore Forfædres theologiske Forskrifter. Dernæst har Forfatteren bestandig søgt, saa vidt mueligt, at forhiælpe Læseren til lættelig at giøre den rigtige Forskiæl imellem JEsu Religions Grundlærdomme, og de Læresatzer, hvorved det eene enkelte christelige Partie underskiller sig fra det andet. Eet er de simple og tydelige Christendommens Grundlærdomme; et andet de snart bedre, snart slettere Tilsatzer, som ved menneskelig Flid og Bemøyelse ere komne dertil. Disse sidste ere forskiællige efter Tidernes og Landenes Forskiællighed. De ere ikke Religionen selv, men de høre til den offentlige Religions og Theologies Historie. Med alle disse paa den theologiske Lærebygnings Forbedringer hensigtende Bemøyelser, har Forfatteren dog ikke vildet opføre noget sit eget dogmatisk Systeme. Han erkiender selv, at denne Vey er endnu meget

get ubanet, ja han vil gierne være tilfreds med, at andre strængelig ville bedømme hans Forsøg, kun dette ønsker han, at man meer vilde tænke paa, ved nyere og større Fortienester om Theologiens Oplysning at forduukle hans, end ved fordømmende Domme at giøre ham mistænkt og forhadt. —— Det hele Værk bestaaer af vidtløftige Prolegomenis og fire Bøger. Saavel Prolegomena, som den første Bog har det Øyemærke at forberede Læseren, at vænne ham til frimodige Domme over theologiske Materier, og at giøre ham løs fra mange Fordomme. I Prolegomenis altsaa S. 1-91. blive fornemmelig følgende Sætter beviste og oplyste: I Theologien er Alt endnu ikke udrømmet: vi kan og maae meget mere, uden at være utaknemmelige imod vore Forgiængere, overbevise os om, at Forbedringer ere baade muelige og pligtmæssige: Derved maae tillige haves Hensigt paa vore Tiders Fornødenheder: Om Kirkefædernes Forsøg lade sig ikke sige meget berømmeligt: Deres Hoved-Øyemærke var Overeenstemmelsen i en vis offentlig aftalt Læreform, og kun alt for tidlig blandede sig allevegne Overtroe der imellem. Dog gaves der fra Tid til anden nogle Mænd, som opofrede deres Bemøyelser for den tænkende Deel iblandt de Christne, og giorde Forsøg til nye Forestillingsmaader; men de kom mestendeels paa Kiætterlisten, fordi man aldeles vilde giøre en eeneste Forestillingsmaade gieldende. For de christelige Keyseres Tider havde Parthierne lige Frihed og Ret med de saa kaldte Rettroende; men siden bekom disse Overhaand. Men derfor ere de uden for den herskende Kirke levende Christne, hvis Historie pleyer at være meget upaalidelig og fordervet, efter deres indvortes Værd just ikke slettere end de andre. De imod dem holdte Concilia fortiene virkelig kun liden Agt, og kan paa ingen Maade forbinde os, ligesom Vi og ved de under den høyeste Øvrigheds Authoritet udfærdigede symboliske Bøger ikke burde lade os afskrække fra nye Forsøg til Religionens Bedste, og vi ikke burde anse dem som evige uforanderlige Regler og Forskrifter. Om de mærkværdigste græskiske og latinske Kirkefædre og Skolastikerne. Begyndelse til Religions-Forbedringen i det 15de Aarhundrede. **Erasmus**, en Mand, med hvilken, vore flere Hiælpemidler vagtede, kun meget faa kan sættes i Ligning, **Luther**, **Melanchthon**. De beklagelige Stridigheder med Syner-

gisterne og Cryptocalvinisterne o. a. ere Forbedringens Fremgang i Theologien til Hinder. De Symboliske Bøgers Historie, Hensigt og Brug. Om Schweitzerne, nogle fanatiske Secter, den Romerske og græske Kirke, og om Philosophien og dens Brug i Theologien i det 16de Aarhundrede. Theologiens Gestalt i vor Kirke i det 17de Aarhundrede. Forsøg til nye Hiælpemidler, Anvendelse af Philosophien, ireniske Bemøyelser, og indvortes Stridigheder i den Lutherske Kirke. Om de Reformerte, Romerskcatholske, Socinianer, Arianer, mindre Parthier, og den østerlandske Kirke i det forrige Aarhundrede. Om det 18de Aarhundrede, og om Religionens Fremgang og Tilstand i Samme. Om den christelige Religions Modstandere, der ikke alle maae sættes i een Classe, og om nogle Feyl, som mange Religionens Forsvarere begaae. Om nyere Antitrinitarier, og andre, især fanatiske Nytopfindere. Af alle disse hidindtil benævnte Ting bliver ikke givet en tør og blot historisk Afridsning, men Forfatteren har allevegne indstrøet sine Domme, der skulle veylede Læseren til egne frugtbare Betragtninger. Prolegomena besluttes med en Betragtning over de Afvexlinger, som Tid efter anden har gaaet for sig med den offentlige Religion. — Nu følger den første Bog, som handler i tvende Capitler om den christelige Lærdoms og Religions Oprindelse. I det første Kapitel om den jødiske Religion S. 92-154 bliver noget forudskikket om den naturlige Religion, og dernæst andrages mange Slags Bemærkninger over det G. Tts Bøger, som Kilderne til den jødiske Religion, i sær over Mosis Love og deres Inddeeling. Derpaa kommer Forfatteren til de ældere Jøder efter Fangselet, i sær til de Alexandrinske Jøder og deres Bemøyelser for Religionen, ligesom og til den Tids apokryphiske Bøger, og de Fordele, som Jøderne har draget af den nærmere Omgang med andre Nationer. En Beskrivelse over Religionens Tilstand i Palæstina til Christi Tider giør Overgangen til en Afhandling over det N. Tes Bøger, hvilke blive giennemgaaede i Orden efter hinanden efter en kort Forerindring over Canon og disse Bøgers Oprindelse. I det andet Kapitel, som har til Opskrift deſtatu doctrinæ & religionis chriſtianæ antiqviori, bliver handlet S. 154-238 om Beskaffenheden og Hoved-Indholdet af den christelige Lære, om sammes mangfoldige Fordervelser, den mangfoldige Nytte,

den

den har stiftet, om Kiætterne, om den ugrundede Indbildning, at den christelige Religion har lidt stor Skade ved de Stoiske og Platoniske Philosopher, om de Lærdes og Fritænkendes Privattheologie, og den offentlige eller Kirkelige Theologie, som dermed ikke bør forvexles, og fra hvilken man i mange Punkter kan afvige, uden at tabe noget af den christelige Religion, og uden at forspilde den Nytte, som samme kan og skal udrette, da Nytten og Hensigten af den Kirkelige Theologie egentlig var at holde Clerikerne i en eenstemmig Orden. Men her bliver handlet saavel om den ældre Kirkelige Theologie, som immer blev udvidet ved Concilie-Slutninger, som og om den nyere efter Reformationen og sammes Foranderlighed. Fremdeles om Theologiens Definition og Inddeeling. Ey alle i Theologien forekommende Satzer, som man paastaaer at være udledede af Skriften, ere aabenbarede, ja ey engang nødvendige vigtige eller nyttige Sandheder, og ey den gandske Skrift efter alle dens Deele er Principium cognoscendi til Theologien. Den samtlige konstlige Theologie er menneskelig, men alligevel nyttig og fornøden; man skulde kun ikke hænge ved et vis Compendium eller denne eller hiin anseelige Lærers Forestillings-Maade, men selv prøve og dømme. Om Fundamental-Lærdomme, hvad for Satzer der med Ret kan regnes derhen og om deres Tal i Almindelighed kan angives. Enkelte Religions-Partiers Fundamental-Artikler. Om Fornuftens Brug i Religionen og Theologien udførlig og frimodig; og om Troens Analogie. Om Religionens Tienere, iblandt hvilke der fra Begyndelsen af ikke just har været ret mange gode og værdige. Om Hiælpemidlerne til behørig at lære Theologien, i sær Exegesis, Philosophie og Kirkehistorie, og hvorledes disse bør drives og anvendes til Theologiens Nytte. —— Hidindtil har man kun anført Indholdet af Prolegomenis og den første Bog vel noget udførlig, dog endnu kun summarisk og ufuldstændig. Med den **anden Bog** begynder Foredraget af vor Kirkes offentlige og sædvanlige Lære, men, som allerede sagt er, med allevegne indstrøede egne Anmærkninger og Domme. Man lader sig nøye med blot at fremlægge Kapitlernes Indhold efter deres Orden og Følge. Kap. 1. om den Hellige Skrift Kap. 2. om Gud og hans Egenskaber a) af Fornuften og b) af Skriften. Ved den Lære om Guds Villie bli-

ver

ver tillige handlet om Prædestinationen. Kap. 3. om Treeenigheden. Kap. 4. om Gud som alle Tings Fader, Skaber og Regierer, og ved den Leylighed om Skabelsen og Englene, de onde og gode, og de fordum antagne Skyts-Engler for hele Nationer. Kap. 5. om Menneskет, som det kom fra Skaberens Hænder, om det guddommelige Billede. Kap. 6. Guds Forsyn og Regiering. Kap. 7. Synden, Faldet, Arvesynden, Adams Synds Fortplantelse og Tilregnelse, Menneskenes fri Villie, virkelige Synder. — Den tredie Bog om Christo, Kap. 1. Christi Historie: JEsus som Messias: Christendommen et nyt Forbund ved Christi Blod: Christi Person, hans tvende Naturer, deres Foreening og Egenskabernes Meddeeling. Kap. 2. Christi Embede og dets sædvanlige Inddeeling: Fyldestgiørelsen. Kap. 3. Christi roende Stænder. — Den fierde Bog om den Hellig Aand, og Befordringsmidlerne til Christendommen og den offentlige Religion. Kap. 1. om den H. Aand og hans Embede. Kap. 2. de Velgierninger, som Menneskene har Christo at takke for: Forløsningen: Kaldet ved Evangelium: Oplysningen: Igiensødelsen og Omvendelsen: Troen: Retfærdiggiørelsen: den Mystiske Foreening: Fornyelsen og Helliggiørelsen: gode Gierninger. Kap. 3. om de Midler, hvorved vi blive deelagtige i disse Velgierninger; om Guds Ord og Sacramenterne. Kap. 4. om Kirken eller de Christnes Sælskab, Lære-Embedet, Øvrigheden, Huusstanden, Ægtestanden: om de Christnes Haab efter Døden, Verdens Ende og Helvedsstrafferne.

Leipzig. Des heiligen Nestors, Mönnichs im Petscherischen Kloster des heiligen Theodosius in Kiew, und der Fortsetzer derselben, älteste Jahrbücher der Russischen Geschichte vom Jahr 858 bis zum Jahr 1203 (skal hedde 1206) Nach der zu St. Petersburg in Slavonischer Sprache nach der Königsbergischen Handschrift gedruckten Ausgabe übersetzt und mit Anmerkungen versehen von Johann Benedict Scherer, ehemaligen Consulenten des Justizcollegii in St. Petersburg &c. 1774. 1 Alph. 17 A. st. 4. Der vil uden Tvil fældes ulige Domme over dette Skrift. Nogle skulle maaskee ikke have ønsket endten nogen Udgave

eller

eller Oversættelse af denne Nestors Chrønicke, førend man ved Efterforskning havde fundet ældre og bedre Haandskrifter deraf, end hidindtil ere bekiendte, for at sammenligne dem med hinanden, og derefter levere en paalidelig, fuldstændig og med forskiællige Læsemaader forsynet Text. Andre ville tænke, med den afdøde Hr. Statsraad von Taubert og Hr. Scherer, at det er dog bedre at have en Aftryk og Oversættelse deraf, ends slet ingen, om de end og skulde blive ubrugbare, naar man engang bekom den kritisk Udgave deraf. Hr. Sch. nævner nogle berømte Mænd i Sverrig, Dannemark og Tydskland, som har ønsket denne Oversættelses Aftryk. Rec. holder den og for nærværende Tid for nyttig, kun at ikke de Skribentere, som bearbeyde Historien i sær den Russiske, ville bruge den med for stor Tillid og derved udbrede Fordomme, som man siden skal have Ondt ved at faae af Hovederne, naar man engang bekommer en tilforladeligere Udgave. Efter Hr. Scherers Tilskrift til den Franzøsiske Minister ved det Russiskkayserlige Hof følger Tauberts Fortale og Indledning til den Russiske Udgave, derpaa Nesters Levnet ogsaa hans Chrønike, ved Silvesters og en ubekiendts Fortsættelse til 1206. Herefter læser man noget de simulacris deorum in Ruſſia cultis ſub Wladimiro Duce, ex Mſtis Ruſſorum Annalibus. Dernæst Hr. Conferentsraad Suhms Afhandling om de Uzer og Polowzer, som han har meddeelt Oversætteren, og endelig en Fortegnelse paa de mærkværdigste Navne og Steder og Mennesker, som forekomme i Nestors Chrønike. Oversættelsen har fra det 6te Ark bekommet en mærkelig Forbedring. Anmærkninger har Oversætteren og tilsøyet, nogle gode, og nogle, som behøve Forbedring.

Frankfurt og Leipzig. Beschäftigungen des Geistes bey den Gräbern geliebter Verwandten 1774. 142 S. 8v. I følge Fortalen, der næsten seer ud saaledes, som Forfatteren selv kunde have giort den, skal det ved nøyere Undersøgning befindes, at Forfatteren virkelig er Original, og, om han endelig skulde være en Efterligner, da gandske vist en meget lykkelig Esterligner. Man tænkte nemlig, at den Bebreydelse for meget kunde trykke Forfatteren, at han alt for meget havde efterlignet Young. Recensenten overlader

lader gierne forbemældte nøyere Undersøgning til enhver, og vil fornøye ſig over, om nogen ſkulde finde Andet, end hvad han har fundet, at Forfatteren nemlig er en særdeles uhældig Efterligner, eller, om han overalt ſkulde være Original, da en hiertelig slet Original. Det vrimler overalt af hverdags Tanker, prægtig opſtudſede, men intet betydende Phraſer, sælſomme Bi-Ord, ſom for Ex. „Der Wiederhall von „ Klagen, der donnernd auf die Bruſt zurückprallt —— „ koſtbare Thränen, die alle vergöttert zu Perlen gerunnen „ —— den naſſen Mund der Betrübniß trocken küſſen! —— „ das beſeelende Feuer der Augen vom Silberblick in der „ Kapelle geſammelt (hvor chymiſk!) —— der Chriſt der „ jeden Nagel, wovon die Hand ſeines Lehrers durchboret „ war, durch ſein eigen Herz ſchläget. —— Wann die „ Qvelle der Freundſchaft und Tugend dort erſt wo wir „ keinen Himmel meyr ſehn ſondern das blaue Gewand zu„ ſammengewickelt iſt, in kriſtallenen Ufern da her ſprudelt, „ ſo wird jeder Tropfen eine Perle ſeyn, und die Sonne „ für Wolluſt ihr Bild in Perlen zu baden nimmer unter„ gehn. —— Die Seele des Sterbenden ſchüttelt den mit „ Mühe und Unzufriedenheit ſtudirten Gedanken der Zeit „ und des Raumes von ſich, gleich dem Bettler, welcher „ ſeine Strohdecke in der bretternen Hütte zurückläßt.“ Hvem der har Lyſt at læſe 142 S. af deſlige Original-Tanker, den læſe! Recenſenten beder dog, at han ikke alt for meget fordyber ſig, da han ellers maatte, for at tale med Forfatteren, „ſeine Kühnheit von den heiſſen Flammen der „ Andacht zu Aſche verbrennen.“

Strasburg. *Jac. Reinh Spcelmann* Med. D. & Prof. Ord. Inſtitutiones Materiæ Medicæ prælectionibus Acad. accommodatæ 1774. ſt. 8v. Naturhiſtorie, chymiſke Underſøgninger, Lægemidlernes Virkninger forklarede af Theoriens Grunde, og ſtadfæſtede ved ſikkre Erfaringer, udgiøre Indholdet af denne fortræffelige Lærebog. Alle bekiendte Præparata ere overalt anførte med en i pharmaceutiſke Skrifter udbredet Læsning. Alle uvirkſomme, unyttige eller uſikkre Simplicia og præparata, ere betegnede med en Stierne fordeſto lættere at komme Hukommelſen til Hiælp ved Udvalget af de bedſte Lægemidler. De Linneiſke Benævnelſer

af

af Planterne, de Blakwelliſke Kobberſtikker ere overalt anførte, men ved Dyrene Briſſon og Klein. Overalt oplyſer Forfatteren Kundſkaben om de gamles Lægemidlerne, og ved de nyere angiver han altid den første Opfinder, for deſto bedre at beſtemme, hvad de Gamle har vidſt, og hvorledes Tingene efter gamle og nye Benævnelſer ſikkert kan underſkilles. Lægemidlernes Claſſer ere ordnede efter deres Virkninger, og bragte tilbage til faa. Man finder her Kiernen af den vidtløftigſte Læsning og egne Undersøgninger, og ikke blot Citationer af Lægekræfter efter andre, men et ſtrængt Valg, der alene grunder ſig paa Vished, og hvori Tilfældene ere nøye beſtemte.

Göttingen. Novi Commentarii Soc. Reg. Scgottingentis Tomus IV. ad Annum 1773 cſigg. 1774. 4. Den phyſiſk mathematiſke Deel er 212 S. ſtærk og indbefatter 1) *Alb. de Haller* de partibus C. H. irritabilibus ſermo qvartus. 2) *Ejusdem* de luebovilla Agri Beruenſis: 3) *Jo. Andr. Murvay* de polypis Bronchiorum: 4) *H. A. Wrisberg* de ſecundinarum humanarum varietate. 5) *A. G. Richter* Obſſ. de Amatroſi. 6) *Jo. Bechmann* experim. lans inficiendi floribus carthami tinctorii. 7) *A. G. Kæſtner* de planetæ declinationem & parallaxin continuo mutantis diurno ad parallelum æqvatori referendo. 8) *A. L. F. Meiſter* de Heronis fonte, educendis ex puteo aqvis adhibito ſ. de hydraulo pneumatico Schemnitienſis. Det andet hiſtoriſke og philologiſke Afſnit er 136 S. ſtærk, og indbefatter. 1) *O. G. F. Walchii* Hiſtor. rerum in Homeritide Sec. VI. cum a rege Judæo contra Chriſtianos, tum ab Habeſſinis ad hos ulciſcendos geſtarum P. I. & II. 2) *O. G. Heyne* monumentorum etruſcæ Artis ad genera ſua & tempora revocatorum illuſtratio Spec. I. antiqvorum. 3) *Joh. Phil. Murray* Antiqvitates ſeptentrionales & britannicæ atqve hibernicæ interſe comparatæ, Comment. I de religione. 4) *Ejusdem* de re navali veterum Septentrionalium.

Magdeburg. Der graue Staar und deſſen Herausnehmung, nebſt einigen Beobachtungen von Joh. Caſp. Hellmann Stadt-Chirurgus zu Magdeburg 1774.

1774. 368 S. 8v. Hr. H. har i nogen Tid med god Lykke udøvet Stær-Operationen og leverer her i en fortilføyet Tabel Resultatet af sine Operationer paa 50 Personer, iblandt hvilke 32 saae godt, 10 temmelig og 8 slet ikke. Forfatterens Skrivemaade røber en Mand, der elsker Sandhed, og som det ey alene er om at gisre at tale om lutter lykkelige Operationer. Han roser i de theoretiske Kundskaber Hr. Doctor Morgenstern til Magdeburg, som sin Lærer, hvilken allerede tilforn har giort sig bekiendt ved Oversættelsen af Tissot om Koppernes Indpodelse. I 7 Afsnitter handler Forfatteren om den graae Stær; om dens Kiendemærker; om Begyndelsen og Forbedringerne ved at tage Stæren af Øyet; om forskiællige Forholdsmaader ved Stærens Udtagelse, tillige med den Maade, paa hvilken Forfatteren forretter sin Operation; om nogle Følger efter Udtagelsen; om Udtagelsens Fortrin; om Stærens Nedtrykning; om nogle Bemærkninger over Stærens Udtagelse. Forfatteren har i dette lærerige Skrift foredraget saa mange fine Kundskaber og egne Tanker med god og rigtig Skiønsomhed i en saa god Tone, at dens almindelige Bekiendtgiørelse vil stifte megen Nytte, og derudi lover Recensenten sig med fuld Forsikkring Indsigtsfulde Kienderes Bifald.

Wien. Joseph Jacob Plenk der Chirurgie D. der Anatomie, Chirurgie und Geburtshülfe, Kayſ. Kön. ord. öff. Lehrers auf der Univerſitet Tyrnau, Lehrſätze der practiſchen Wundarzneywiſſenſchaft, zum Gebrauch ſeiner Zuhörer, erſter Theil 1774. 248 S. 8v. Man roser Plan, Orden og Indretning i denne Lærebog. Indretningen er tabellariſk, og Foredraget aphøristisk og kort, saa dermed i al Henseende er sørget for Hukommelsen. En Afridsning af den heele Chirurgie underretter Lærlingen om alle dens Grene og om alle Forberedelses og Hiælpe-Videnskaber. Den almindelige Chirurgie indbefatter hos Hr. Pl. 7 og den besynderlige 8 Deele. Denne første Deel handler om Hævelser, Bylder, og Forfældene. Den anden Deel skal altsaa indbefatte den Lære om Vanskikkelserne, om Beensygdommene og om Operationerne, og da lover Hr. Pl. ogsaa at foredrage de andre besynderlige chirurgiske Læresætninger i Afridsning.

No. 48.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 30te Novbr. 1775.

Kiøbenhavn og Leipzig. (Beſlutningen af Philoſophiſche und politiſche Geſchichte der Europäiſchen Handlung und Pflanzörter in beyden Indien. ꝛc. See forrige No.) Nu den tredie Bog om Engelænderne Oſtindiſke Handel. Her handles i Beſynderlighed først om de Britanniſke Oer, deres Handel med andre Nationer, og deres ubeſkrivelige Ulykker. Dernæſt om Wilhelm Conqveſtors Erobringer imod Midten af det IIte Aarhundrede. Jøder og Pant-Aagrer drive Handelen og mishandles. Soersverne forſtyrre Handelen. Man indkalder fremmede Manufacturiſter for at forarbeyde uldene Tøyer. Slette Forordninger under Henrich VII, hvorved alt bliver til en Art af Monopolium. „Man oprettede (hed„ der det) Lauge i alle Stæder, det er, ſom drive et Slags „ Haandværk, og gav dem Magt til at giøre de Anordninger, „ ſom de holdte for tienlige til deres Vedligeholdelſe og deres ude„ lukkende Flor. Nationen ſukker endnu under en Indret„ ning, der er den almindelige Induſtrie ſaa meget imod, „ og indſkrænker alt til en Art af Enehandel.“ Ikke deſto mindre bliver Henrich VII. formedelſt den kloge Regiering anſeet for en af Engelands ſtørſte Regentere. Hertugens af Alba Grumheder dreve mange duelige Fabrikantere til Engeland, hvilke bragte de ſkiønne Flandriſke Manufacturers Kunſt til London. De Reformertes Forfølgelſe i Frankerige

gav Engeland alle Slags Haandværker. Imens en almindelig Gieering hos andre Folk frembragte kun theologiſke Stridigheder og borgerlige og udenlandſke Krige, opvakte Eliſabeth i Engeland en ievende Medſtræbelſe om at befordre Handel og Skibsfart. Man opretter i Aaret 1600. et Indiſk Handels-Compagnie til London. Dronning Eliſabeths Tale i Anledning af ſamme anføres, ſom en Lære for alle Monarcher. Følgerne af dette Sælſkab med Hollænderne og under Jacob I. Regiering. Om ham ſige Forfatterne, „at „ han var en ſvag Første, der var anſtukken af ſin Tids Al„ders falſke Philoſophie, en ſkiøn Aand, ſpisfindig og pe„ dantiſk, bedre ſkikket til at ſtaae for i Spidſen af et Uni„ verſitet, end et Kongerige.“ Det undertrykte og modløſe Sælſkab var ved Carl I. ſtrækkelige Ende ikke mere til. Cromwel erklærer Hollænderne Krig. Engelænderne fik Overhaand, men Cromwel giorde ikke hvad han kunde for den Indiſke Handel. Man indtager Ormus i den Perſiſke Havbugt og forſtyrrer den. Abbas, Sophi af Perſien, indrømmer Engelænderne Privilegier, for at oprette en Handel til Bender-Abbas, ſom bliver til en blomſtrende Stad. Om Armeniernes Handel og deres Bomulds-Fabriker. Hollænderne blive af Avindſyge Engelændernes Medbeylere, og ſiden og Franzoſerne, men alle 3 Nationer bleve betrængte af Abbas's Efterfølgere. De Aghuaner bemeſtre ſig Perſien og blive fordrevne af Thamas Kouli-Khan. I denne almindelige Forvirring, da den Perſiſke Handel gik til Grunde paa den Side af Indien, søgte Engelænderne at oprette den igien over Archangel og det Caſpiſke Hav. Men den Plan gik ſnart igien til Grunde tillige med mange Perſoner, ſom foruden dens Stifter Elton ſelv satte Livet til derved. Denne, ſom var bleven Admiral i Perſiſk Tieneſte, blev myrdet af Perſerne efter Thamas Kouli-Khans Død, hvis Favorit han havde været. Det Indiſke Compagnie, ſom havde ſat ſig imod den Perſiſke Handel over Rusland, vandt ved denne Revolution. Om Armenernes og Arabernes Handel til Basra, ſom Europæerne faaer Lov at tage Deel i, men er ſiden forfalden. Maskat, en Stad i Arabien med en meget god Havn og en ſikker Handel, bliver af alle handlende Nationer Basra foretrokken. Om den Pe Bahrein i den Perſiſke Havbugt og dens anſeelige Perle-Fiſkerie. En

Ara-

Araber har efter **Kouli-Khans** Død giort sig til en Herre derover. Man veed ikke, hvorfor Compagniet ey har været betænkt paa at sætte sig fast paa denne Ø. Herefter om Arabien. „At i tørre Lande, som ere underkastede Oversvømmelser og Volkaner, Religionerne altid har været grumme; „at de derimod har været milde i de Lande, hvilke Naturen „havde været god imod," dette kalder Forfatterne en Sandhed, som kan beviises af Historien og Jordkuglens Betragtning; men denne foregivne Sandhed bliver af Oversætteren med megen Grundighed igiendreven. I øvrigt, hvad denne Beskrivelse angaaer over Arabien og Arabernes Characteer, da bliver Læseren af Oversætteren henviist til Hr. **Niebuhrs** Beskrivelse over Arabien, for derom at faae rigtigere og fuldstændigere Underretning. Fremdeles beskrives den Engelske Handels Tilstand i Indien under **Carl** II. og **Jacob** II. De Sørøverier, som Engelænderne udøvede under disse tvende Konger, foranledigede tilsidst en blodig Krig, under hvilken og efter Revolutionen i Engeland af 1688. de Franzøsiske Kapere toge fra Storbritannien 4200 Koffardieskibe, hvis Værd blev skatteret til 30000000 Pd. Sterling. Efter Freden bleve i Engeland oprettede Østindiske Compagnier tillige, som i Aaret 1702. bleve forenede under Parlamentets Skyts. Engelænderne fordrive Hollænderne af **Sumatra** og ere siden sidste Fred Mestere af Bengalen, samt Kysterne **Coromandel** og **Malabar**. Herefter om de Maldiviske Øer. Om Kongeriget **Travankor**, og de Danskes Colonie til **Coleche**, som de bedre kunde benytte sig af. Om de Engelske Handels-Huse til **Angingue**. Om **Cochin** og **Calicut** paa de Malabariske Kyster, om **Canara**, **Goa** og **Diu**. Den Ø **Mozambique**. Om **Surat**, **Bombay**, Salset og **Coromandel**. Om **Bengalen** og **Bisnapora**, hvilken sidste Provintz i Bengalen roses meget for sin fortræffelige Regiering, og i sær for den Sikkerhed man der har for sine Eyedomme, og den Godhædighed, som beviises imod Fremmede. Om **Thibet**, **Chateck**, **Azem**, **Pegu** og **Ava**. Om de **Scheks**, en Indianſk Stamme, og den europæiske Handels Agentere i Bengalen. Om Europæernes Colonier i Bengalen og de Vahre man fører derfra. Om St. **Helene** og de Comorriske Øer. Om det Engelske Compagnies Handels Tilstand. Til Slutning om Compagniets tilkommende Skiæb-

ne, ſom Forfatterne har ikke de bedſte Tanker om. „Uagtet „ den kloge Forſigtighed, ſom Engelænderne har brugt (til at „ befæſte ſig i deres Herſkab og Eyendomme i Indien) ere de „ dog ikke og kunne ikke være uden Frygt. Den Mogoliſke „ Magt kan befæſte ſig og ſøge at befrie de rigeſte af ſine „ Provintzer fra et fremmet Aag. Hyder Ali-Khan, der „ af os har lært Krigen, der beſidder 30 vel diſciplinerede „ Batailloner, 20000 gode Heſter, et af 500 Europæer be„ tient Artillerie, Virkſomhed, Driſtighed og en vidt ud„ bredet Statskunſt, vil rimelig ved Ganges forfølge en „ Fiende, til hvilken han har fattet et uforſonligt Had. „ Man maa frygte, at barbariſke Nationer ville paa nye „ drages hen til diſſe milde Egne. De ueenige Førſter ville „ maaſkee bilægge deres Tviſtigheder, og forene ſig til fælles „ Friheds Forſvar. Det er ikke umueligt, at de Indiſke „ Soldater, ſom for nærværende Tid ere Erobrernes Styr„ ke, kan engang vende ſine Vaaben imod ham ſelv, hvis „ Brug han har lært dem. Hans Storhed, der alene er „ grundet paa Bedragerie, kan indſtyrte af ſig ſelv, uden at „ han ſkulde blive fordreven af ſin Beſiddelſe. Det er in„ gen ubekiendt, at Maratterne har forhvervet ſig en Ret „ til den fierde Deel af Landets Indkomſter, og at de lave „ ſig til med Magt at forſvare denne Ret, ſom Engelænder„ ne ikke ville erkiende. Lykkes det ikke, at man ved Beſtik„ ning eller Intriguer afvender denne Storm, ſaa vil Ben„ galen blive plyndret og ødelagt, hvad for Meſſyrer man „ og kunde tage imod et lært Rytterie, hvis Geſvindighed er „ ikke at beſkrive. Diſſe Røveres Streiferier kan ofte kom„ me igien, og da ville Tributerne nødvendig blive mindre, „ og Omkoſtningerne flere. —— —— Skulde Engelænderne i „ Bengala udøve, og beſtandig udøve Menneſkelighed, Ret„ færdighed og den ſunde Statskunſt, hvortil de i det ind„ ſkrænkede Gebeet, ſom de hidindtil beſidde, har givet Skin „ fra ſig, da ſkulde vi med Biefald anſee deres lykkelige Fort„ gang, vi ſkulde ligeſaa meget, og maaſkee mere end de „ overlade os til det Haab, at ſee Lykſaligheden igien at op„ blomſtre paa en Grund, ſom Naturen har forſkiønnet, „ og Deſpotismus uden Ophør har ødelagt. Overbeviiſt om „ den Ret alle Mennesker har til at arbeyde paa deres Liges „ Lykke, ville vi tillukke Øynene for Uregelmæsſigheden i deres

„ Uſur-

„ Usurpation, hvorved kun Tyranner ere plyndrede. Det
„ skulde være os en angenem Tanke, at Revolutionerne,
„ disse rige Landes Omstyrtning, for evig skulde være langt
„ derfra; maaskee skulde vi forene os med de Statsmænd,
„ der nuhjertia holde an hos Engelænderne, om at fuldende
„ Erobringen af Indostan. Til Ulykke vove vi ikke at over-
„ lade os til dette oplivende Haab. — Det Engelske Com-
„ pagnie har hidindtil taget et bedre Opførsel i Agt, end de
„ andre Nationer. Dets Agenter og Factorer ere vel udsøg-
„ te. De Fornemmeste ere unge Folk af Familie, som paa
„ dets Comtoirs i London ere dannede med største Flid. De
„ medbringe til Asien Handels Videnskab, Sæder og Ar-
„ beydsomhed. De frie Kiøbmænd, som berige sig under
„ dets Skyts, og de Privat-Personer, hvoraf det bestaaer,
„ har ofte vist ligesaa megen Iver for dets Interesse, som
„ for deres egen. Selv saae det Handelen meest i det Sto-
„ re, og førte den fast altid som et Sælskab af virkelige
„ Statsmænd, og ikke blot som et Sælskab af Kiøbmænd.
„ Dets Colonister, dets Kiøbmænd og Krigsfolk har hidind-
„ til, i deres Sæder, haandhævet mere Tugt og Styrke,
„ end de af andre Nationer. Men, man kan forud sige,
„ at ogsaa tilsidst dette vil ende med Fordervelse. — Langt
„ fra sit Fæderneland, bliver man ikke mere tilbageholdt ved
„ den Frygt, at rødmes for sine Medborgeres Øyne. I et
„ varmt Clima, hvor Legemets Styrke bliver svækket, maa
„ Siælen og tabe i sin Kraft. I et Land, hvor Natur og
„ Skikker føre til Blødagtighed, lader man sig let rive der-
„ hen. I Lande, hvor man just kom hen for at berige sig,
„ forglemmer man lættelig, at være retfærdig. — Herrer
„ uden Modsigelse i et Rige, hvor de vare kun Kiøbmænd,
„ ville Engelænderne næppe vogte sig for at misbruge deres
„ Magt. De ville have Asiens Despoter for Øyne: de ville
„ blive vante til Udsvævelser, hvorover den engelske Retskaf-
„ fenhed i Begyndelsen stødte. Fordervelsen vil saaledes
„ indsnige sig i deres Colonier, og det først iblandt Krigs-
„ Folket, det Slags Mennesker, som hos alle Nationer
„ mindst har Sæder. Kiøbmændenes Hob vil og snart blive
„ fordervet, de saa vel udsøgte Compagniets Agentere ville
„ nogen Tid blive dets Dadlere, og endelig dets Medskyldi-
„ ge. — Ved denne Tidspunkt, der maaskee er ikke meer

„ langt borte, ville Indianerne indsee, at de har tabt ved „ deres Herres Omskiftelse. Da det Sværmerie, der giorde „ dem deres Kiæder taalelige, ikke mere understøtter dem, „ saa ville de føle den hele Vægt af det Aag, man paalægger „ dem. Den fremmede Magt, berøvet denne blindende For„ tryllelseskraft, som synes at forædle Trældommen, vil kun „ have sine physiske Kræfter, til at holde dem i Lydighed. „ Denne vil ikke være tilstrækkelig imod deres Fortvivlelse, „ og den Hielp, som uroelige og ærgierrige Naboer uden Op„ hør ville tilbyde dem. —— Det engelske Compagnie vil see „ sig uden Besiddelse, uden Indkomster, uden Sæder og „ uden Handel, som det er gaaet Franzoserne, hvilket føl„ gende Bog skal vise."

Kiøbenhavn. Den Danske Kirke- eller Geistlige Ret, saaledes som samme indeholdes udi den Danske og Norske Lovs 2den Bog. Forfattet og udført paa lige Maade, som de forhen i Trykken udkomne Lovenes tredie, fierde og siette Bøger. Bestaaende af tvende Deele eller Tomis. Første Deel indeholdende de første 13 Kapitler, udgivet af C. D. H., J. U. D. 1775. 685 S. i 8vo. De andre Forfatterens Skrifter over andre Lovens Bøger ere bekiendte, og nærværende er, som Titelen melder, indrettet efter samme Plan. Ellers havde Forfatteren gierne ønsket at kunne have bragt nærværende Værk til nogen større Fuldkommenhed, men han klager over fortrædelige Forhindringer, som har været ham i Veyen og Mangel af forgiæves søgte Hielpemidler. Det er vel udarbeydet for en Deel Aar siden, men han har dog ikke forsømt at anmærke og tilføye de Forandringer, som siden den Tid og indtil nu derved ere forefaldne, hvor det bedst har kundet lade sig giøre. At Værket er falden saa vidtløftig ud, er kommen for en Deel af det, at Forfatteren her in Extenso har anført Reskrifter og Anordninger, skiøndt de findes i Rothes, Bergs og andres Samlinger, saasom enhver dog ikke eyer dem alle, og han troede, man var bedre tient med at have dem samlede her paa eet Sted, end at søge dem adspredte hist og her. Til Slutning og ved Enden har han og anført nogle Monita Synodalia, saa mange han har kundet overkomme. Foran findes en kort Indledning over Kirke-Retten i Almin-

mindelighed og den Danſke i Beſynderlighed. Forfatterens indſtrøede Reflexioner, Anmærkninger og Oplysninger ere ſom oftest træffende og komme vel tilpas. Men Reflexioner af det Slags, ſom følgende, kunde gierne være forſparede: S. 47, hvor der tales om, at Skole-Diſcipler tillades Øvelſer i at prædike i Skolerne for deres Rector, og i Hoſpitaler: „ Nu (føyer Forf. til) er dette forandret til Øvelſer i Tale„ kunſten paa Danſk og Latin, nogle Gange om Aaret, ſom „ og er bedre; thi det er hverken at formode eller forlange, „ at et ungt Menneſke, der endnu ikke har lært ſin Theologie „ og Bibel, ſkulle kunne forfatte en Prædiken; ſaa lidet ſom „ en Bygmeſter, uden at være i Forveyen forſynet mtd de „ behøvende Materialier, kan opføre nogen Bygning. See „ herom Reſkriptet af 15de April 1768." Det havde været nok, at Forfatteren havde anført denne Anordning blot med Reſkripters Ord. For Reſten er Anmærkningen ey i nogen Henſeende træffende. De forrige Øvelſer kan ikke ſiges forandrede dertil, med mindre deres Tilladelſe var ophævet ved den nye Anordning. Men man har ikke retteré vidſt, end at det jo maatte være en Diſcipel tilladt, iblandt de anordnede Taler, vel ogſaa at tale over hvad for en theologiſk eller bibelſk Materie deres Lærere havde foreſat dem, og dertil kan de være ligeſaa vel forſynede med Materialier, ſom til Taler over andre Materier, da jo Bibelen og Theologien læres i Skolerne. Ja var ingen Diſcipel i Stand til at udarbeyde en liden Prøve af en Prædiken, var han ligeſaa lidet i Stand til at udarbeyde den over nogen anden til andre Videnſkaber henhørende Materie.

Wiborg. Grundig og fuldſtændig Anviisning til Haveveæſenet. Første Deel, om en Frugt-Have, ved Iver Dam Juſt, **Sogne-Præſt for Wammen, Lindum og Bigum Meenigheder i Wiborg-Stift, og correſponderende Medlem i det Kongel. Danſke Landhuusholdnings Sælſkab.** 1774. Forfatteren har agtet det for ſin Pligt at tiene ſaa vel Sælſkabet i Almindelighed med ſin Indſigt i Have-Væſenet, ſom og i Beſynderlighed dermed at giøre hvad han formaaer til at opfylde Øyemærket af det Sælſkabs Beſtræbelſer, hvoraf han er et correſponderende Medlem. Nærværende Værk er Frugten af en 20 Aars

Flid, ſom han har anvendt paa at forhverve ſig Kundſkab i Haveveæſenet, i hvis Dyrkning han ſelv har fundet en beſynderlig Fornøyelſe. — Værket beſtaaer af 3 Deele. I den **første Deel** handler han om **Frugt-Haver**, ſom dem han holder for de vigtigſte. Denne Deel har tre Sectioner eller **Afdeelinger**, og diſſe igien hver ſine Kapitler. Den **første Afdeeling** handler om hvorledes en Have i Almindelighed bør anlægges, om Pladſen den bør anlægges paa, om dens Indhegning med Gierde og Lukkelſe, om Jordens og Giødningens Beſkaffenhed, om det Vand man bør have i en Have, og om Forſigtighed med Vandingen, endelig om de adſkillige Inſtrumenter og Redſkaber, ſom høre til en Have. **Den anden Afdeeling** giver Underretning om unge Træer og deres Behandlings-Maade, hvorledes man ſkal lægge ſig ſamme til, om deres Plantnings-Maade, om Træeſkolerne, om Okuleringens og Podningens Nytte, og Maaden paa hvilken de begge bør ſkee, om adſkillige Podemaader i Beſynderlighed, om Dværge- eller Krøbel-Træer, om de unge Træers Opgravning, Forflytning og Omplantning. **Den tredie Afdeeling** handler om Træernes adſkillige Tilfælde, ſaaſom deres Forknyttelſe, Ufrugtbarhed, Sygdomme, Beſkadigelſe af Orme og Utøy, ſamt adſkillige Hielpemidler imod diſſe Tilfælde og til deres Frugtbarheds Befordring; endelig om Frugternes Conſervation, Tiden, naar de maa tages af, og Maaden at giemme dem om Vinteren. Fremdeles hører til den første Deel 1) en alphabetiſk Beſkrivelſe paa de Træer, ſom bør plantes i en Frugt-Have, og 2) et Anhang, ſom beſkriver de i en Frugt-Have maanedlig forefaldende Forretninger. Endelig medfølger et Regiſter paa de Træer, ſom i denne første Deel ere beſkrevne, med deres Latinſke, Danſke og Tydſke Navne. — **Den anden Deel** af Værket har ligeledes **tre Afdeelinger**, af hvilke den første handler om hvad der hører til en Blomſter-Have og til at befordre Blomſternes Fremvæxt og Tiltagelſe, ſaaſom om Mogbænken, om at luge og renſe Ukrudet fra de opkomne Blomſter-Væxter, om at anlægge Blomſterbeder og Rabatter, om at ſamle Frøe af Blomſterne. **Den anden Afdeeling** handler om de adſkillige Slags Blomſter-Væxter, hvorledes de ſkal ſættes, plantes og forplantes, og giver Regler, hvorefter man i Almindelighed har at forholde ſig med Sommer-Væxter. **Den tredie**

Af-

Afdeeling handler om adskillige fremmede Træer, som ey kan staae ude om Vinteren. Tilsidst et Anhang, som giver Underretning om hvad man hver Maaned har at forrette i en Blomster-Have det hele Aar igiennem, og et Register over de i denne anden Deel anførte Blomsters og Træers Latinske, Danske og Tydske Navne. — Den tredie Deel handler om Kiokken-Haver: i første Afdeeling om deres Anlæg; om at samle, giemme og saae Frøe; om Kiokken-Urternes Inddeeling efter deres Brug og Nytte; i den anden Afdeeling om Kiokken-Urterne i alphabetisk Orden afhandlede; om at saae, plante og forvare dem om Vinteren; med et Anhang om de maanedlige Jagttagelser i en Kiokken-Have det hele Aar igiennem: i den tredie Afdeeling om de medicinske Urter, som plantes i en Have; om Alleer, Buegange, Løvhytter og Irregange; om adskillige Slags Orme og Utøy, som forderve Træer og Urter, med tienlige Raad derimod. Tilsidst et Register, som ved de tvende foregaaende Deele. — Af det Rec. har læst hist og her, synes Forfatteren ham omstændelig og tydelig nok at have beskrevet hvad han giver Oplysning om, saa han med dette sit Have-Værk virkelig vil fortiene Tak af Elskere, som har Lyst og Leylighed til at føre sig samme til Nytte. For Resten maa han overlade det til de Læseres egen nøyere Bedrammelse, som selv ere Kiendere. Det er ikke af det Slags Skrifter, hvis Indhold man videre kan give noget Udtog af, end hvad derom i Almindelighed efter Skrifters egen tydelige Anvisning er anført. Hvor meget er ellers ikke den Præst og Lærer at rose, der saa vel anvender sine Friheds-Timer fra Embeds-Forretninger, til sin egen og andres Fornøyelse og Nytte.

Berlin. Das von Christo gestiftete Gedächtnißmahl seines versöhnenden Creutzestodes zur Erbauung abgehandelt von Johann Esaias Silberschlag, Königl. Preuß. Oberconsistorial- und Ober-Bau-Rath, Pastor bey der evangel. lutherischen Dreyfaltigkeits-Gemeine in Berlin, Directör der Realschule, Mitglied der Königl. Preuß. Academie zu Berlin, wie auch der Holländischen Gesellschaft der Wissenschaften zu Harlem. 1774. 16½ A. 8v. Den berømte Forfatter havde for 3 Aar siden i nogle paa hinanden umiddelbar følgende Foredrage afhandlet den Lære

om vor Herres JEsu Christi Døds Ihukommelses Tegn, forsaavidt en Christen som Christen bør vide Samme til sin Opbyggelse. Da nu nogle af dem, som havde anhørt disse Betragtninger, vilde nok engang ved Læsning igientage deres Indhold, saa har han endelig besluttet sig til ved Trykken at gjøre dem almindelige, dog med nogen Forandring, saasom den Form af Prædikener ikke skikkede sig saavel til hans Øyemærke, som en undervisende Afhandlings flydende Tone. Skriftet har fornemmelig Opbyggelse til Øyemærke, og dets Indhold er kortelig dette. I første Afsnit vises, hvad for et Begreb man har at gjøre sig om den H. Nadvere. Her gives iblandt andet følgende Forklaring paa et Sacrament, at det er en af Gud selv forordnet Handling, hvorved vi blive deelagtige i visse Aandens høyere Saligheder, og som man ikke kan lange til uden ved at tage saadan en Stiftelse i Agt. Om den H. Nadvere bliver i Besynderlighed beviist, at den er en Erindrings-Stiftelse. I det andet Afsnit handles om dette Sacraments Velsignelse, hvis første Nytte er en Besegling paa Syndernes Forladelse, den anden er den inderligste Forbindelse med Christo og hans Lemmer, den tredie er Eyedoms-Tiltrædelse af det ævige Liv, og den fierde er den Forvisning om Legemets ærefulde Opstandelse. Det tredie Afsnit handler om deres Beskaffenhed, som værdigen ville nyde dette Sacrament. Her bliver udfordret en boedfærdig Troe, en Gienkiærlighed imod Frelseren, som er forbunden med Kiærlighed til andre Mennesker, og en alvorlig Begiærlighed til at leve overeenstemmende med sin Pagtes Løfte, til hvis Fornyelse man begvemmer sig. Fierde Afsnit om Tilberedelsen til den H. Nadveres Nydelse. Her gives følgende Forskrifter. Man maae slaae sig fra jordiske Beskæftelser, anstille Betragtninger over Christi Lidelse og Død, bede, prøve sig selv og skrifte. Femte Afsnit handler om Communicanteres Forhold efter Nadveren. Der forlanges af dem en ærbødig Taksigelse, en omhyggelig Overlæggelse, hvad for et Løfte de har giort, og Udøvelsen af en med Forløseren trofast Kiærlighed. Tilsidst bliver og viist, hvad denne JEsu Erindrings-Stiftelse har for en mægtig Indflydelse paa en roelig og salig Ende. I et Anhang bliver viist, hvorledes den evangelisk lutherske Kirkes Meening om Nadveren lader sig redde fra Modsigelse. Forfatteren har hist og

her

her gandske egne Tanker f. Ex. Naar Paulus Eph. III. 17, 18. siger: at Christus maae boe i Eders Hierter formedelst Troen, og blive rodfæstet og grundfæstet ved Kiærlighed; paa det I maatte begribe med alle Hellige, hvad der er det Brede, og Lange, det Høye og Dybe: saa bliver derover S. 186 giort den Anmærkning: „Det er mærkværdigt, at den Viise Apostel betiener „ sig af saadanne Talemaader, der ikke skikke sig til den al„ mindelige Maalekunst: Hvem der i denne nedrigere Vi„ denskab kan maale et Rums Længe, Bredde og Dybhed, „ finder intet tilovers at maale men i den høyere Him„ melens Maalekunst lærer man og at bestemme Høy„ den.“ Recensenten troer ikke, at Paulus paa dette Sted skulde behove et saa kunstig udtænkt Forsvar, og at det det var nok, om man sagde, at han her havde samler forskiællige Udtryk, og derved ikke taget det saa nøye, skiøndt man vel og i en vis Henseende kan adskille Høyde og Dybhed fra hinanden, lad være de efter den mathematiske Strænghed betegne een og samme Afmaaling. S. 224 hedder det: „Zur „ zeit der Kirchenverbesserung dämmertre alle Wissenschaften „ Erasmus, den man jetzt kaum noch in der Schule lieset, „ war damals ein Wunder seiner Zeit.“ Virkelig er det Skade, at man ikke mere og flittigere læser Erasmus. Foruden hans Colloqvia og hans Bog de civilitate morum, som læses i Skolerne, har man mange andre fortræffelige Skrifter af ham, som en Lærd kan føre sig Nytte. I det Mindste fortiente vel hans Anmærkninger og Paraphraser over det N. Te, at flere Theologer deraf lode sig underviise i mange Ting. — Man tviler for Resten ikke paa, at der jo ville falde ulige Domme over dette Skrift, efter som de, der læse det, endten stemmer overens med Forfatteren eller ikke i deres Meeninger om Nadveren, og den Art af Andagt, som her anprises.

Leipzig. Allgemeine Weltgeschichte von der Schöpfung an bis auf gegenwärtige Zeit — — ausgefertigt von Wilhelm Guthrie, Johann Grav u. a. Aus dem Englischen übersetzt. Der zwölfte Band, welches die mittlere, und neuere Geschichte von Spanien und Portugall enthält. Aus

Ort-

Originalschriftstellern verbessert und vermehrt, mit einer durch aus fortlaufenden Zeitrechnung und mit Anmerkungen versehen von Johann Andreas Dieze, Professor der gelehrte Geschichte zu Göttingen 1774. 1 Alph. 14 st. 8v. Man anseer Historien om Spanien og Portugal i sær den første, som de stetteſt udarbeydede Deele af den almindelige Verdens Historie. Forfatterne har kun kiendt meget faa Kilder, og har ey engang brugt dem, som efter den Franzøsiske Maade i Almindelighed allegeres. Til Lykke er denne Deel ikke bleven oversat, men af nye udarbeydet. I dette Udtog havde denne Historie, som altid indtager een af de første Pladser i den Europæiske Historie, som Hr. Pr. D. gandske rigtig dømmer, ingen bedre Skiæbne, endskiøndt Forfatterne i Engeland læt maatte kunne have bekommet fra Spanien de fornødne Kilder og Hiælpemidler. Hr. Prof. D. er saa beskeden, at han taler kun om Forøgelser, Forbedringer og Rettelser, hvilket Arbeyde dog maae have koſtet ham meget mere Møye, end om han paa fri Haand og uden den Engelske Originals Tvang havde skrevet begge disse Rigers Historier. Dette Bind tager sin Begyndelse med Aaret 585, eller med den Gothiske Konge Leovigilads Regiering, og ved Portugal har man valgt den Tidspunkt, da dette Land til deels blev givet den Burgundiske Henrich. Alle enkelte Forbedringer skal man end ikke kunne angive i den fuldstændigste Journal, og lader man sig derfor nøye med at anmælde nogle af de fornemmeſte. For det første har Hr. D. søgt at rette Chronologien, saa vidt det har været mueligt ved Mangel paa mere sikkre Data, og man finder de anstillede Undersøgninger i Anmærkningerne. Der er ingen Historie om noget Europæiske Rige, hvori Chronologien er mere forvirret, end i den Spanske Historie, i hvor megen Fortieneſte end og Ferraras i denne Punkt har forhvervet sig fremfor en Mariana og andre. Mange Rettelser, Forbedringer og Tilsatzer ere blevne anbragte i tilføyede Anmærkninger, og det paa en for en Lærd Mand anstændig Maade, uden uophørlig at skrige: her og der har jeg opdaget en stor Feyl o. s. v. men de fleſte Forbedringer ere strax indrykkede i Texten selv, hvilket for Læseren er langt mere bequemt, end om de alle stode hver for sig i enkelte Anmærkninger, endskiøndt altsaa kun den alene, som

ſammenligner den tydſke Udgave med Originalen kan ſee, hvad der er udrettet, og hvorvidt denne er at foredrage for hiin. Hvad Kilders og Hiælpemidlers Brug anbelanger, ſaa har Hr. Pr. D. alene holdt ſig til lutter Originalſkribentere, Samlinger og Documenter og andre paalidelige Værker. Dette lærer Øyesynet. Man maae ſøyelig tilſtaae ham dette, at han læt kunde have fyldt alle Sider med de ſiældneſte Spanſke Skribenteres Citationer, da han alene har anført de fornemmeſte iblandt dem. Vel, at han har kundet bruge ſamme. Der ere deriblandt mange, ſom man for længſt kiender i Tydſkland, ſkiønt de ere kun ſielden at forefinde i offentlige og private Bibliotheker. Men mange, og dette træffer i Beſynderlighed de Værker, ſom ere udkomne i dette Aarhundrede, ville være ubekiendte for de fleſte Lærde, og om endogſaa nogle kiende dem af Titel, kunne de dog ikke roſe ſig af at have ſeet og endnu mindre at have brugt dem. Det ſkulde derfor have været mangen en Elſker af Litteraturen meget angenemt, hvis det maatte have behaget Forfatteren, efter andre Lærdes Sædvane, at tilføye en Fortegnelſe paa alle de Spanſke Skribentere, ſom han har betient ſig af, da enhver veed, hvor vanſkeligt det er, at bekomme nyere Spanſke Værker. Man har altſaa nu ved Hr. Pr. D. Flid og Arbeyde, ret et godt og grundigt og læſeværdigt Compendium af den Spanſke og Portugieſiſke Hiſtorie, ſom man hidindtil har manglet, en Mangel, man ey havde kundet erſtatte ved Franzöſiſke eller andre udenlandſke Værker.

* * *. **Bedenken über einige Punkte des Criminal-Rechts in drey Abhandlungen von A. Y. H. K. R. K. in B.** * 52 S. 8v. Man ſeer af adſkillige Mærker, at dette lidet Værk maae være ſkreven i et Land, hvor der endnu gives adſkillige helligede Fordomme, men i Beſynderlighed af det, at Forfatteren vidtløftig undſkylder ſig over den Frihed, han har taget ſig, at underſøge nogle Loves Værd, eller Uværd, og deraf at uddrage Facit. Den første Afhandling **von der peinlichen Frage** indbefatter intet, uden hvad ſom allerede er ſagt derimod af Marqvis de Beccaria og andre Skribentere. Hiſt og her, er endnu noget tilføyet, hvad ſom paa ſit Sted kan komme til Nytte f. Ex.

at

at Augustin har allerede ivret imod Torturen. Den anden handler von dem Erbenmaaß der Strafen mit den Verbrechen. En vanskelig Materie, som viist nok ikke er udtommet, og hvad Forfatteren siger derover, fortiener aldeles at tages i Betragtning. Han troer, at man ved poena talionis kunde træffe Jævenmaal med Forbrydelsen f. Ex. utilladelig Aager og Bedragerie imod Publikum skulde belægges med Pengestraffer, og Forbrydelser, som kommer af en misforstaaet point d'honneur, skulde straffes med Ærens Tab o. s. v. Dødsstraffer forkaster han, ligesom Beccaria, ikke gandske, og forsvarer dem af Nødværgens Ret, og det Forsvar, som ethvr Menneske i Naturens Stand kunde udøve imod en uretfærdig Angriber, og som Sælskabet har overdraget til Regenten. Kun de største Forbrydelser vil han dermed have belagte, og intet Tyverie, det maatte være saa vigtigt, som det være vilde. De ældre Juristers har allerede indseet dette, og Paris de Punto troede, at Friderich 2den maatte steege i Helvede, fordi han bestraffede et Tyverie af 5 Gylden med Døden. Viist er det, at Tyve og saadant liderlig Pak ikke agter endnu Galgen, hvilken maaskee deres Stammefædre for mange Tider Siden har ziret, ikke for saa stor en Ulykke, som Menneskeer, der endnu besidde noget af rigtig moralsk Følelse, ligesom Tieneren hos *Plautus:* Noli minitari: scio crucem futuram mihi sepulcrum: ibi majores mei siti sunt, pater, avus, proavus, abavus. Den tredie Afhandling har til Opskrift: Von den Asylen oder Freyungen. Endskiøndt Asylerne ere afskaffede i de fleste Romersk-Catholske Lande, saa gives der dog endnu desværre Provintzer, hvor man taaler dem og for dem er egentlig denne Afhandling skreven. Forfatteren har ret vel udført Historien om Asylernes Oprindelse.

Leipzig. Plutarchi Chæronensis, qvæ supersunt omnia græce & latine, principibus ex Editionibus castigavit, virorumq: doctorum *juisqve* annotationibus instruxit *Jo. Jacobus Reiskee.* Dette første Bind af Plutarchs Værker fører endnu desuden den besynderlige Titel: Plutarchi Vitarum parallelarum Volumen primum, Theseum, Romulum, Lycurgum, Numam, Solonem, Poplicolam, Themistoclem, Camillum, Periclem, Fabium

bium Maximum tenens. 1774. ſt. 8v. Udgiveren fortæller ſelv med ſtørſte Oprigtighed og Aabenhiertighed, hvad han ved denne Udgave har kundet udrette eller ikke udrette. Han havde aldrig tænkt paa at udgive Plutarch. Han tilſtaaer endog, at han vel tilforn har læſt de ſmaa Opuſcula, men ikke Plutarchs Levnetsbeſkrivelſer. En Codex af Demoſthenes fra München, ſom og indbefatter nogle Plutarchs Levnetsbeſkrivelſer, havde han allerede leveret tilbage, førend han blev ombedet at beſørge denne Udgave. Imidlertid maatte han dog paatage ſig at beſørge den, af Frygt for, at Forlæggeren ellers, ubekymret om Plutarch og ſine Læſere, blot ved en ſkiødesløs Correctors Haand ſkulde levere en feylagtig og ufuldkommen Aftryk. I den korte Tiid, man overlod ham, har han giort Alt, hvad der kunde giøres og man af ham kunde vente. Texten er ved Hr. Heslers Hiælp, hvis Flid og Omhyggelighed han med Rette roſer, og ved hans egen Reviſion, bleven renſet fra Trykfeyl. Ved Forberedelſen til Trykken har Hr. R. lagt den Bryaniſke Udgave af Levnetsbeſkrivelſerne til Grund; ſammenlignet de Juntiniſke og Aldiniſke Læſemaader med den ſædvanlige Text, der er flødt af den Stephaniſke Udgave; og ſat de efter moedent Overlæg for bedre befundne Læſemaader i Texten, hvori han og har givet ſine egne og andres kritiſke Conjecturer Plads, naar de har havt nogen udmærket Rimelighed. Efter denne Beretning følger i Fortalen en Fortælling om det, ſom de forrige Udgivere har udrettet i Henſeende til Texten, hvorved Hr. R. ikke fortier deres Fortieneſter, men bemærker og med en ſkarp Upartieſhed deres Efterladenheder og Mangeler. En Mands Dom, der tilgiver ſig ſelv ſaa lidet, men meget mere overdriver ſin Beſkedenhed i lige ſaa høy en Grad, ſom andre deres Pralerie, maae følgelig være af langt ſtørre Vægt hos dem, der ellers ikke ere indtagne af Fordomme, ſom de ikke ville lade ſig aftvinge. Udgavens Indretning i ſig ſelv er følgende. Under Texten ſtaaer Cruſerii latiniſke Overſættelſe, og de Bryaniſke, Stephaniſke og Xylandriſke, Noter. Begge ſidſte ere her ikke, ſom i den Bryaniſke Udgave, excerperede, men hele og holdne. Varianterne ere her og anførte af de andre Udgaver. Over den elendige Miſkmaſk af Varianter, ſom under Navn af den Vulcobiſke Collation hidindtil har været ſøyet til Udgaverne, beſværer

Hr.

Hr. R. sig høyligen, og vil derfor i de følgende Bind sørge for, at det meeste deraf bliver udeladt. S. 738 o. f. ere tilføyede Joannis Rualdi Animadverſiones ad inſigniora σφαλματα ſive lapſiones in Vitis parallelis Plutarchi Chæronenſis, qvæ hoc Volumine Continentur. S. 777 Palmerii Annotationes S. 782 Hr. D. Reiske's egne Anmærkninger. Disse sigte deels til at forsvare de i Texten indrykkede Conjecturer, angive desuden endnu mange Formodninger til Textens Forandring, som Hr. R. dog ikke har fundet evident nok for at indrykke samme i Texten; anvise Aarsagerne til det Fortrin, som han har givet ældre Læsemaader for den sædvanlige Text, og undertiden oplyse Meeningen af et eller andet Sted. Iblandt de Læsemaader, som Hr. R. har optaget i Texten er der vel en og anden, som kan tages i Tvil, men dog langt flere saadanne iblandt dem, som han ikke har forundt Plads i Texten, ja vel og nogle, som kan agtes for ganske ufornødne. Efter Udgiverens følger Moses du Souls Fortale, og dernæst den Dacieriske Chronologie over Plutarchs Levnetsbeskrivelser. — Man indseer uden Tvil af denne Efterretning, at Hr. D. R. har, som sagt er, ved denne Udgave udretter Alt hvad man af ham kunde vente efter den Situation, hvori han befandt sig. Bliver den af ham fuldført, som man ønsker, endog efter hans Død, saa har den for alle hidindtil meget anseelige Fortrin. Trykningens udvortes Indretning giver den og en ganske god Anseelse. Anslaget for Levnetsbeskrivelserne ere giort til 6 Bind, hvoraf det 6te skal indbefatte Indicem dictionis græcæ. Derpaa skal følge hans Opuscula moralia, som de gemeenlig kaldes. Til Bequemlighed for Læseren ere Sidetallene af den Bryanske Udgave anmærkede imellem begge Columne-Titlerne. Ved Enden skal og tilføyes en Sammenligning af Sidetallene i den Stephaniske og Frankfurtiske Udgave. Ved Formaten har man seet paa Læserens og Læsningens Bequemmelighed, og det har varet længe nok, førend man endelig ved Udgaverne af deslige Værker har erkiendt det for sin Pligt at lade Samme komme med i nogen Betragtning.

Af disse lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 49.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 7de Decbr. 1775.

Kiøbenhavn. **Eenſtydige Danſke Ords Bemærkelſe, oplyſt ved Betragtninger og Exempler.** 1775. Med de Berlingſke Skrifter 98 S. lid. 8vo. Ganſke viſt et meget nyttigt og fortræffeligt Arbeyde, hvortil der hører baade Genie og Skarpſindighed, ſom Læſeren her og ikke vil ſavne. De oplyſende Exempler af bibelſke og ellers i daglig Brug gængſe Talemaader vil Læſeren til ſin Fornøyelſe finde meget bequemme og ret vel trofne. Den Korthed, med hvilken Forfatteren dog ſom oftest har ſat Bemærkelſerne i et klart Lys, i ſær ved Exemplerne, vil og finde Biefald og Behag. Skulde man paa et eller andet Sted finde ham lidt for dybſindig og derfor ikke tydelig nok, da er det en liden Feyl, ſom man læt vil holde ham tilgode, naar man i det øvrige finder ſig fornøyet, og ſom han ſelv i Fortſættelſen læt kan raade Bod paa, om han vil og erkiender den. For Rigtigheden i alle Forfatterens Begreber og i hans mange Antitheſer til Forſkiælligheddernes Udmærkelſe tør Recenſenten vel ikke love, men maa dog bekiende, at han ſom oftest med al ſin Eftertanke har ikke kundet finde noget at ſætte udpaa. For at dømme Forfatteren efter ſit Øyemærke, da har det ikke været, at give ſig af med etymologiſke Betragtninger eller antiquariſke Underſøgninger, men blot med Exempler og Talemaader at oplyſe Ordenes Bemærkelſer. Det er heller ikke nøyagtige Definitioner, man her maa forlange eller ſøge,

da han ikke har bekymret sig om et Ords Forklaring videre, end det kunde være nok til i dets Bemærkelse at adskille det fra et andet nær tilgrændsende eller beslægtet Ord, som han kalder **eenstydigt**. Hvad denne Benævnelse angaaer, da holder man i Almindelighed **eenstydige** Ord for saadanne, der har een og samme Bemærkelse, og hvorledes skikker det sig da, at Forfatterens Forklaring over deres Eenstydighed gaaer som oftest ud paa, at vise Forskiælligheden i deres Bemærkelser, formedelst hvilken de jo ikke kan være eenstydige? Recensenten forstaaer ham saaledes, at der ere mange Ord, som i deres Bemærkelser ere hinanden meget nær beslægtede, som saa vidt ere og eenstydige, og ofte bruges i Flæng saaledes, som de fuldkommen vare det, hvis Bemærkelser han altsaa saa vidt har taget sig for at forklare, som kunde være nok for at vise, hvorvidt de virkelig og fuldkommen kan agtes for eenstydige, eller ikkun for en Deel, eller slet ikke. Skulde Recensenten herudi have forfeylet hans Meening, saa maatte han selv rettere og tydeligere forklare sig derover. Men lader os betragte nøyere Forfatterens Arbeyde i dets enkelte Stykker. Det fortiener vist en nøyere Betragtning, og nogle Anmærkninger, i sær ved de første Artikler, ville langt fra giøre dets Fortieneste i det øvrige til intet. 1) **Erfaring, Forfaring.** Forskiællen er her i det mindste for en Deel ret vel troffen. At en **forfaren Mand** er jo noget meer, end en **erfaren Mand**, det skal næppe kunne nægtes. Men er det og ret, at Forfatteren har indskrænket **Forfaring** til Efterforskning, anstilte Forsøg og Prøvelser? Kan vi erfare noget ved Forsøg og Prøvelse, som Forfatteren ey har nægtet, skulde vi da intet kunne **forfare** ved Hændelser? Om ikke Recensenten feyler meget, da er en **forfaren Mand** den, som ved megen Erfaring i Verden, den maa være samlet af Hændelser eller anstillede Forsøg, er bleven til en øvet og prøvet Mand, den der har ført sig sin Erfaring til Nytte, og har deraf samlet Klogskab og Forstand og et sat Væsen. Er det ikke en Feyl, naar Forfatteren siger, at man ved Alder, Læsning og Agtsomhed nok kan blive **erfaren**, men ikke **forfaren**? Denne vor Agtsomhed, kan den ikke bruges ved alle de Hændelser, vi erfare, for at føre os dem til Nytte? og naar vi selv med Flid og Forsøg søge at skaffe os Erfaringer, hvad er det andet, end en Brug af vor Agtsomhed? Ja vor Læs-

ning,

ning, er den ikke selv et Forsøg til at skaffe os paalidelige Erfaringer? Og skulde man da ikke ved disse Midler kunne blive forfarne Mænd? I øvrigt er Forfatterens Oplysning og Betragtning baade smuk og rigtig og vel passende, saa kort den er. — 2) Vildskab, Raadhed, Ryggesløshed. Den første Egenskab kalder Forfatteren et ubestemt Væsen, og maaskee han, for at bestemme sig nøyere, burde have sagt, et meget ustadigt og foranderligt Væsen, og naar han kalder Raadhed en Vildskab i Sæder og Opførsel mod andre, da burde han maaskee rettere have sagt, at Raadhed er en med vellystig Munterhed foreenet Vildskab, som bliver til Frækhed, naar den i sin Overgivenhed geraader andre til Fornærmelse. Derfor føyer man ofte tilsammen kaade og frække unge Mennesker, det er saadanne, der i deres Ungdoms muntre Vildskab tage sig alt for megen Frihed til imod andre Mennesker, som Drengene, der raabte til Elisæus 2 Kong. II. Kom op du Skaldepande! Dette er Forfatterens eget veltrofne Exempel. Men imod disse Recensentens Erindringer, om de end ellers ere grundede, kan altid forevendes til Undskyldning, at Forfatterens Forklaringer skal ingen Definitioner være, hvortil Recensenten veed intet at svare, uden dette, at Nøyagtighed og Bestemmelse skader aldrig, men kan komme til megen Nytte, og fortiener derfor altid, at man bekymrer sig ogsaa derom. Løselig at udmærke et Ords Bemærkning, og at bestemme dets Begreb, ere tvende meget nær beslægtede Arbeyder, og den har næsten ikkun giort halv Gierning, der alene har giort det første. Vel sandt, det sidste er det vanskeligste og mere Kritik underkastet. Men det vanskeligste er der og altid størst Ære ved (qvo qvid difficilius, eo præclarius: *Cicero*). — 3) Lætfærdighed, Ukydskhed, Løsagtighed. Forfatteren synes her lidt forbeholden i sine Tanker. Men Materien har nok Skyld deri, og hans Meening er ikke saa forberget, man jo kan komme derefter. Det lader dog, som Forfatteren her har vildet give os noget, som vi maatte kalde en Definition. Thi naar han først løselig har sagt, at det er egentlig Gebærder og Adfærd, der udmærker et lætfærdigt Menneske og har indskrænket Ordet til Fruentimmer, saa hedder der: „Lætfærdighed er da hos et Fruentimmer, et lætsindigt og uskikkeligt Adfærd (uden Tvil skriver man ellers en Adfærd)

", et Forbud paa Ukydskhed, og et Beviis paa en ureen Siæl." Men de tvende Ord lætsindig og uskikkelig, vare her vist alt for almindelige Ord, naar ikke blot Sammenhængen her og Materien gave dem en mere bestemt og indskrænket Meening. Ved Forbud beskrives Tingen metaphorisk, og ved Beviis blot som en Virkning af sin Aarsag. Altsaa er her noget, der ligner en Definition, men ingen virkelig. Man mærker nok, Forfatteren har vildet skrive smukt, for ey at falde tør og mager. Men Nøyagtighed og Smukhed kan vel bestaae tilsammen. Naar man først har viist Forstanden, hvad en Ting er, og det maa man endelig vide, naar man skal dømme ret derom, saa er det og meget vel giort, at man i dens Billeder viser den for Øynene, som i et glimrende Lys. Skal Lætfærdighed være et Forbud paa Ukydskhed, da maa det være den Ukydskhed, der øves i Gierningen, det er Utugt; thi som et Beviis paa en ureen Siæl sætter den altid Ukydskhed i Siælen forud, og i den Henseende kan Forfatteren siden ikke med Sandhed have sagt: „Fra Lætfær„dighed er Overgangen til Ukydskhed;" thi man kan gaae over fra Ukydskhed i Siælen til Lætfærdighed i den udvortes Adfærd. Saadan Ukydskhed i Siælen nægter Forfatteren og ikke, naar han siden siger, at „Ukydskhed „tænker, attraer, ønsker, beslutter." Skulde saadan Forvirring ikke kunne undgaaes ved Nøyagtighed i Begrebernes Bestemmelse, for Ex. lad Ukydskhed være en, formedelst Natur eller Vane, herskende Tilbøyelighed til Elskov: Lad Lætsindighed (saa vidt den gaaer ud paa Elskov) være den Lethed og Færdighed til Sindets Forandring og Henvendelse paa denne Gienstand: Lad Lætfærdighed være denne samme Lætsindighed, saa vidt den yttrer sig i udvortes Adfærd: Lad Løsagtighed være den lætfærdige Uskydskhed, der er bleven til en Vane, og bryder jævnlig ud i Gierningen uden Skye og Blufærdighed: ere da disse Begreber rigtige, saa bliver Ukydskheden en Moder til de følgende Laster, men det er ey enhver Moder, som avler hvad Foster, hun ellers kan. Den Ukydske vilde nok og gierne, men der kan være det, hvorfor den tvinger Lysten og holder Villien tilbage, saa den hverken er saa let af Sind, eller staaer altid paa Spring: Den Lætsindige vil saa lættelig og saa gierne: Den Lætfærdige staaer paa Spring ved mindste Vink: Den Løsagtige vover

det

det ved alle Leyligheder uden Betænkning og Undseelse, og kan ikke bare sig, og vil heller ikke. **Ukydskhed** er da en Moder i alt dette, og hun viser sit Billede i alle disse sine Fostre, skiønt i mindre og større Grad. — 4) **Forstandig, Fornuftig.** Disse tvende Ords Begreber ere dog vel i Philosophien saa nøye bestemte, at Forfatteren endten derfra burde have laant deres tydelige bestemte Begreber, eller han og gierne kunde have sparet sin ganske ubestemmende og løse Forklaring herover, hvormed dog ingen Læser kan være fuldkommen fyldestgiort, som ønsker sig herom de rette, fuldstændige og underskillende Begreber. Hvad skal man tænke ved saadanne **Antitheser**, og hvad **Contrast** skal der være derudi. „ Ved større og mindre **Forstand** skilles den eene Siæl fra „ den anden; ved mere og mindre **Fornuft** det eene Men„ neske fra det andet." Saa kan Siæle ikke skilles fra hinanden ved **meer** og **mindre Fornuft**, og **Mennesker** ikke ved **mindre** og **større Forstand**? Er ikke det Lusus Acuminis, hvad andet da? — Men Forfatteren har og her uden Tvil ladet sig forføre af den philosophiske eller theologiske Dogmatik, maaskee fordi han alt for løselig betragter Tingenes Natur. **Fornuft**, hedder det, kan ikke siges om Gud. Hvorfor ikke da, ligesaa vel, som **Forstand**? Aarsagen er, fordi man har fundet for godt at indskrænke Ordets Begreb kun alt for meget til den menneskelige Forstands Svaghed. „ **Fornuft**, hedder det her, er en ved Underviisning, Ef„ tertanke og Erfaring forhvervet Læthed i at dømme og slut„ te." Nu er det vist nok, at **Underviisning, Eftertanke, ved Erfaring forhvervet Læthed**, ere Ord, som ikke kan bruges om Gud, fordi de medføre nogle mod hans Natur og Væsen ganske stridige Begreber. Men med Hr. Forfatterens Tilladelse høre de vist heller ikke til **Fornuftens** Begreb. Ved hvilke Midler, af hvad Aarsag, paa hvad Maade man besidder en Sag, hvad kommer det Sagens **Natur** ved? For at kiende den, er det nok at vide, hvad den i sig selv er, og da er, efter almindelig Tilstaaelse, **Fornuft** en Indsigt i Sandheders Sammenhæng og Forbindelse, Aarsagernes og Følgernes almindelige Kiæde. Den der overseer ethvert Leed i samme og dets Forhold til alle de andre, besidder vist **Fornuft**. Nu, tør man nægte Gud den Indsigt? og hvorfor da nægte ham Fornuft? Ja vel! man ikke,

at Skabningernes indskrænkede Fuldkommenheder maa kun afrenses, afdrages og ligesom luttres fra deres Mangeler, Ufuldkommenheder og Skrøbeligheder, for i den høyeste, reeneste og fuldkomneste Forstand at tillægges Skaberen? Hvi gior man da ikke med det Ord Fornuft, ligesom man har giort med det, vi kalde Forstand? Det vilde være en Formastelse nu at nægte Guld Forstand; men man maa troe, den Mode vilde være ligesaa læt at indføre, som den at nægte ham Fornuft. Thi Lærevæsenet har visselig sine Moder, som Klædevæsenet, og man løber ogsaa her vild i Moderne, naar man ey anseer Tingene og deres Natur med de rette Øyne. „ Forstand, hedder det, er den Evne, at fatte, indsee, be„ gribe." Synes det nu ikke, naar jeg fatter en Ting, saa har jeg før ikke haft den inde; naar jeg indseer den, saa har den jo været skiult for mig; naar jeg begriber den, saa har den tilforn af mig ikke været begreben? Alle disse ere jo Mangeler ved den menneskelige Forstand? Og dog efter dette Begreb tillægger man Guld Forstand, skiønt han ligesaa lidet kan siges at fatte noget, som at slutte med Eftertanke. Men hvad gior man her? Man sætter Svaghed og Mangel tilside, og giver Guld Forstand i den høyeste Grad. See! det er Mode med det Ord Forstand, men med Fornuft er den Mode ey endnu kommen i Gang. Derfor har Guld Forstand, men ingen Fornuft. Recensenten vil og tør dog ikke vel være den første, som fører det i Skik; thi gemeenlig holder man den for en Nar, der først hitter paa en Mode, og ligesaa den, der sidst tager den op. Den kloge Læser raadfører sig med Tingen selv og dens Natur, og bryder sig intet om Moder. —— Nok en anden Mode, som ogsaa her alt for meget har draget Forfatterens Opmærksomhed til sig fra Tingenes Natur. Dyrene maa have Forstand, men ingen Fornuft. Hvorfore da den første, og hvorfor ikke den sidste? den første maa de have, fordi vi sige ganske alvorlig Hunde-Forstand, og en Hunds Forstand. Seer man det er idel Mode, her hersker i Forfatterens Sprog. Altsaa ville Dyrene og faae Fornuft, naar vi kun engang ganske alvorlig ville begynde at sige, Hunde-Fornuft. Men hvad vilde man svare, om en fornuftig Mand vilde komme og plage os med den rhetoriske Figur, som man kalder Catachresis, eller Misbrug af Ord? Saa stod man der. Ligesaa siger man

man om nogen, han har Forſtand, ſom en Heſt. Men er det Grund nok for at give en Heſt Forſtand? Viſt er det, at Forfatteren, med mange andre, tilſtaaer Talebrugen et abſolut, deſpotiſk og alt for farligt Herredømme, hvorved vor Forſtand ganſke viſt vil blive til en Slave af vor Mund. Det bør meget mere være os en ſtræng Regel: contra Naturam, ut Legem, uſui nulla præſcriptio. Ingen Hævd maa Brugen faae imod Naturen, med mindre denne forandrer ſig, ſom den aldrig giør; og ingen Hævd imod Loven, med mindre denne endten udtrykkelig eller ſtiltiende ophæver ſig ſelv, ſom den vel undertiden giør. Hvor ofte tale vi ikke urigtig, og det i lang Tid, ſkal vi og derfor ligeſaa længe blive ved at tænke urigtig? Bør ikke meget mere vor Mund rette ſig efter vor ſunde og rigtige Forſtand, og vore Ord efter vore rigtige Tanker. Vil man da ſee Sagens Natur ret an, ſaa ſkal man ſee, at her bliver ligeſaa naturlig Grund til Dyrenes Fornuft, ſom til deres Forſtand, naar kun den ſidſte hos dem har nogen ſaadan Grund. Det er viſt, at den dyriſke Tænkekraft har ſine ulige Grader, og paa denne vor Jordklode, ſin høyeſte Grad hos os Mennesker, men en høyere kan og maa den have hos de fuldkomne Aander, vi kalde Engler, og den allerhøyeſte, ſom muelig er, hos Gud, den allerfuldkomneſte Aand. Nu er det og viſt, at en Tings viſſe beſtemte høyere eller mindre Grad giør intet til dens Natur og Væſen, ſaaſom, Kuld og Varme, Dyd og Viisdom blive i ulige Grad, hvad de i ſig ſelv ere. Nægt nu de umælende Dyr Forſtand, fordi den er ikke ſaa ſtor ſom den vi Mennesker beſidde; ſaa ſkal og bør vi Mennesker heller ikke have nogen, fordi vor Forſtand er ikke ſaa ſtor og reen, ſom Englenes, og Englene ingen have, fordi deres er langt mindre end Guds, og Gud alene beholder Forſtand. Vilde man ſige, at en vis beſtemt Grad af Tænkekraft, nær op ſaa ſtor, ſom den vi Mennesker beſidde, bør først hedde Forſtand, da er det kun Mode og Egenſindighed. Thi man har da ligeſaa god, ja bedre Grund til at ſige, at endnu en høyere Grad af Tænkekraft, ſaa ſtor, ſom den Engler, eller ſom den Gud beſidder, bør først og alene kaldes Forſtand. Vi bør i lige Tilfælde tænke, tale og handle paa lige Maade. Vi nægter os ſelv ikke Dyd og Viisdom, fordi vor Dyd og Viisdom naaer aldrig her i Verden den Grad, ſom

hos Englene, eller den vi vente i et andet Liv. See! det er naturlig Grund til ey at nægte Dyrene Forstand. Men vil-le vi nu fortsætte denne samme Betragtning videre, da skulle vi finde, at der er ligesaa god og naturlig Grund til ey at nægte dem Fornuft. Thi saa vist som det er, at man finder Spor til en Efterlankes- og Slutnings-Evne hos Dyrene, saa vist er det og, at de besidde i nogen, skiønt mindre Grad, det vi kalde Fornuft hos Mennesker. Altsaa skiønne man, hvorvidt det kan være ret, hvad Forfatteren har sagt: „For-„ nuften er det, som skal skille os fra Dyrene; thi disses „ Forstand er saa ringe, at den ikke kan tage mod denne „ Forædling." Kort, efter Skik og Mode har man her gi-vet Dyrene Forstand, og efter Moden nægtet dem Fornuft; ligesom og GUd nok maa have Forstand, men ingen Fornuft; alt efter Moden; thi den her tilsidst af Forfatteren anførte Grund, at til Fornuft hører Granskning og Eftertanke, det er en ganske vilkaarlig Bestemmelse efter den menneskelige For-stands Svaghed. Men Forfatterens Artikel er kun saa kort, og Recensentens Anmærkning saa vidtløftig. Det er sandt. Men det er og en læt Sag at pakke mange Forvirringer og Urigtigheder tilsammen i faa Ord, som uden Vidtløftighed ikke kan oploses og udvikles. — 5) **Kundskab, Kyndig-hed, Indsigt.** Alt rigtigt og godt, saa vidt Recensenten skiønner, og tilsidst en vigtig og lærerig Anmærkning. „En „ Mand uden **Indsigt**, skiønt med adskillig **Kundskab**, „ er derfor i sin Kreds en farlig Mand. Han anvender sin „ Kundskab, hvor den ikke passer sig, liig den, som, fordi „ han vidste, at Solen var en Ild, vilde have den ned at „ tænde Svovelstikker ved. Ved at reyse maa vel endelig „ erhverves nogen Kundskab, ligesom man vel næppe kan „ være til, uden at erhverve nogen. Men man kan reyse „ Verden om, uden at faae **Indsigt** i nogen Ting." — 6) **Klogskab, Viisdom.** Forskiællem imellem **Klogskab** og **Viisdom** efter Talebrugen er unægtelig, men om den af Forfatteren er sat i saa klart et Lys, som man kunde have ønsket, det er et andet Spørsmaal. **Klogskabs** Begreb stikker bedst frem i det han kortelig siger om en **viis Plan** og en **klog Plan.** Men for Resten synes hans Theser og **Antitheser** at behøve meget mere Lys og Bestemmelse. Hans Begreb om den **vise Plan** og **kloge Plan** tillader slet ikke-

at

at nægte, at jo Guds Planer ere saa vel Kloge, som viise Planer, men dog skal Klogskab ikke kunne lade sig sige om Guddommen, og næppe tør Forfatteren bruge det Ord om Engler, saa vi maatte ikke sige, de Kloge og vise Aander, den alKloge og alviise Aand. Ligesaa den Antitheſis mellem Klogskab og Viisdom, at den sidste bliver altid den samme, naar den første forandrer sig, synes ved nøyere Betragtning ganske at forsvinde, saasom det er kun Sagen og dens Omstændigheder der forandre sig, men Klogskab, ligesaa vel som Viisdom, bliver altid den samme, da den altid retter sig efter Omstændighedernes, ligesom Viisdom efter Tingenes Natur og sande Beskaffenhed. Hvad der er Klogelig giort paa een Tid, det samme er det vist ikke paa en anden, men Klogskab bliver altid Klogskab, ligesaa hvad der er viselig giort paa een Tid, maatte være daarlig giort paa en anden, men Viisdom bliver den samme i at lade, som i at giøre een og samme Ting paa adskillige Tider. Det var en viis Plan Gud lagde til Menneskenes Saliggiørelse ved Forsoningen. Men den samme Guds Viisdom skulde have gaaet den gandske forbie, naar Menneskene slet ikke havde syndet. — 7) Klog, fiin, Listig, Snedig, Tredsk, Underfundig, Lumsk. Her bør Recensenten ikke nægte Forfatteren sin fortiente Tak for det Lys han ved sine bequemme Antitheser og Exempler har sat disse beslægtede Ords Bemærkelser udi. En Artig Anmærkning er denne. „Luther „ var en Klog Mand: Havde han været saa fiin, som Me„ lanchthon, havde maaskee Religionen blevet borte mel„ lem Hænderne paa ham.“ Artig var den; hvorvidt fuldkommen rigtig, maae andre dømme. Saadanne Begreber med saadanne Exempler til Oplysning, som begge følgende, Begreb og Exempel, ville altid finde sikker Bifald og Behag. „ Et Lumsk Menneske skiuler Hensigter og Handlinger for „ des vissere at overrumple og undertrykke. Melanthus „ skulde paa Athenens Vegne, og Xanthus paa Thebens „ i en Tvekamp afgiøre disse Stæders Trætte. Da begge „ nu staae færdige at opofre hinandens Blod, siger Melan„ thus: og du Xanthus, hvi møder du her med fleere? „ Denne i Forundring vender sig, for at see, om og nogen „ fulgte ham; men midt i dette giennemrendte Melanthus

„ham. Det var Lumsk.“ — 8) Sindig, Forsigtig, Vaersom. Skulde her være noget at rette, blev det nok dette, „at Vaersomhed næppe kan siges at slaae nogen „feyl.“ Thi man veed ikke rettere, at man jo med al sin Vaersomhed kan snuble, og sæt det skeede, fordi Vaersomheden ikke var saa stor, som den kunde eller burde have været, eller formedelst Mangel af Vaersomhed, nu saa har dog den brugte Vaersomhed slaaet feyl, fordi den var ikke stor nok, næt op, ligesom Forsigtighed, og man seer her ingen Forskiæl, men befrygter meget meer et Spil af Forfatterens Skarpsindighed. — 9) Fej Frygtsom, Forsagt, Modløs. Man maae her uden Tvil, være vel tilfreds med Forfatterens Skarpsindighed. — 10) Bange, Forfærdet, Forskrækket, Forbauset, Bestyrtset. Forklaringen over Forfærdelse er uden Tvil meget vel troffen. Men om Bestyrtelse ikke heller burde kaldes en stærk og pludselig Forfærdelse, end en ringere Grad deraf, det kan maaskee behøve nogen mere Betænkning. — 11) Lad, Doven, Dorsk, Sovnagtig, til Fornøyelse forklarede. Men hvorfor dog ikke sige en lad Siæl (ignavus & piger animus) ligesaa vel som doven Siæl, da dog i begge Tilfælde Siælen sættes ved en rhetorisk Figur i Stedet for det hele Menneske, ligesom Legemet, naar man siger lad og doven Krop? — 12) Efterladen, Skiødesløs, en fortræffelig og veltroffen Contrast. Saadanne mange Artikler vilde man ønske sig af Forfatteren, men større og mindre efter Sagens Fornødenhed, og det saa meget hellere, som han alt for kiendelig røber et Genie, af hvilket man til Sprogets Oplysning visselig kan vente noget meer end almindeligt. — 13) Dristig, Forvoven, Dumdristig, Formastelig. Arter en fortræffelig Forklaring, og det lader, som, jo længere man kommer frem med Forfatteren, jo bedre fornøyet bliver man med ham. — 14) Hidsig, Ivrig, denne ikke mindre fortræffelige lille Artikel, besluttes her med en Anmærkning, som fortiener deres Eftertanke, der udraabe ærlige og redelige Mænds Nidkiærhed og Iver i deres Forretninger, hvormed de finde sig for deres Personer ikke saa vel tiente, som Staten i Almindelighed er tient dermed, for en skadelig og lastværdig choleriſk Hidsighed, man kan ikke komme til Ret med, og for hvis Skyld Staten, om Gud vilde, skulde

være

være tient med, at saadanne Personer gior slet ingen eller kun liden Lykke, som Mennesker, der ikke vide at give efter og lade alt gaae igiennem det grove Solid. „En Hidsig „ Embedsmand (bedder det) er en Ulykke baade for sig selv „ og andre. Men Ivrige Embedsmænd maatte man ønske „ allevegne. Men naar Ivrighed formedelst Tidernes Blød„ hed vanæres med Navn af Hidsighed og Hidsighed gives „ Navn af Ivrighed, saa opfostres Lunkenhed og Laster.“ — 15) Egensindighed, Egenraadighed. — 16) Erlighed, Redelighed. Gandske rigtigt, at Erlighed er en meer almindelig Dyd i al sin Tænkemaade, og at Redelighed er Erlighed i Handel og Omgang. — 17) Lempelig, Føyelig — 18) Mildhed, Munterhed, Lystighed. — 19) Ære, Hæder. „Erestegn, saa begynder „ Forfatteren, kaldes i vore Tider Ære, og Rang og Navne „ kaldes Erestegn. Det kommer mig intet ved, thi jeg „ har med vort Sprog at bestille, ikke med vore Daarlig„ heder.“ For Resten er Forskiellen imellem Ære og Hæder vel troffen, skiønt Ære og Hæder vel ogsaa bruges i Flæng for gandske eenstydige Ord, saa nogle ville maaskee finde en Subtilitet i den her foregivne Forskiel. — 20) Stolt, Forfængelig, Modig. Hvor rigtig er ikke den her angivne Forskiel, ogsaa tilsidst i Henseende til sine forskiellige Virkninger. „En stolt Mand taber meget af den „ Ære, ham virkelig tilkommer, og som han ellers vilde „ saae: en forfængelig Mand giver Anledning til Latter „ og paadrager sig Foragt: en Modig Mand skaber sig „ Misundere og Modstandere..“ Griffenfelds Svar til Hertugen af Plön bliver anført til Exempel af Modighed. — 21) Stormodig, Høymodig, Ædelmodig. Forskiellen er her ogsaa baade vel troffen og vel udmærket. — 22) Dadle, Laste, Irrettesætte. — 23) Egennyttig, Nærig, Gierrig. — 24) Smuk, Skiøn, Deylig. Forklaringen sigter til at vise, at Smukhed og Skiønhed hører alene under de tvende Sandsers Dom, nemlig Høresens og Synets, da derimod Deylighed hører under Synets alene — 24) Frimodighed, Fræckhed. Til Beviis paa Forfatterens gode Gaver til det Arbeyde, han har taget sig for, og den Hæld, hvormed han har draget ligesom nogle Grundlinier til rigtige moralske Skilderier, vil man an=

anføre følgende hele Artikel, der er een iblandt de mange, der i sær har fundet Recensentens Behag. — „ Frimodig kalde vi den, som i Tale og Adfærd viser Fortrøstning paa Sandheden, og Tillid til en god Sag. Fripostig er den, som stiller sig saaledes an. — Frimodighed er derfor en naturlig Følge af en roelig Sindsforfatning, Fripostighed en Virkning af Kunst og Forsæt. — Et ondt Menneske kan ikke kaldes frimodig; thi han kan aldrig være det; men ved Fripostighed søger saadan en at forestille den Frimodighed han ikke har. — Frimodighed sees paa et roeligt og lyst Ansigt, Fripostighed viser sig i en uroelig Adfærd, og skinner ud af et forvirret og stivt Aasyn. Hiin seer, naar denne stirrer. — Frækhed er Fripostighed, som vises til Trods. Den er samlet med Foragt for andres Domme over egne bekiendte Handlinger. — Et frækt Menneske vil dæmpe sin Skiændsel, et Fripostigt dølge den; Hiin blues ikke: denne tager sig i Agt for at rødme. — Frimodighed behøves ofte til at tale Sandhed: Fripostighed altid til at lyve: Frækhed til at prange i Skiændsel. — „ 25) Lykke, Held. Maaskee en tænkende Læser vel ogsaa her turde finde nogen Subtilitet. — 26) Fattes, Mangle. Forklaringen er her baade sindrig og lærerig, saa kort den er. — 27) Forstaae, Begribe. Mon ikke atter Subtilitet? „ Hvo „ har (hedder det til Slutning) om Magnetens Virkninger sagt „ noget, som lader sig begribe: men forstaae kan man dog.“ Man siger dog ogsaa her, det forstaaer jeg ikke, ligesaa vel som, det begriber jeg ikke. Sagen er denne, at Forfatteren har under det Ord begribe mere havt Sagen selv og dens naturlige Aarsag, og ved Forstaae mere vor Forklarings Ord og Udtryk derom for Øyne. For Resten kan man om Forklaringens Ord ligesaa vel sige, det begriber, som det forstaaer jeg, og om Sagen selv ligesaa lidet, det forstaaer jeg, som det begriber jeg. — 28) Overbære, Tilgive. En vel udmærket og sand Forskiel. — 29) Snakke, Tale. Forfatteren beklager, at unge Mennesker vænnes fra Ungdommen af mere til at snakke, end til at tale. — 29) Ofte d. e. Mange Gange, Idelig d. e. uden Ophør. Vel ikke uden al Ophør, men uden lang Ophør, altsaa Mange Gange med kort Rum af Tid mellem hver Gang. Det gior han idelig, siger man og

om

om den, som holder op imellem hver Gang. — De korte sindrige moralske Tanker, Forfatteren undertiden lader løbe ind imellem, gjøre Læsningen angenem og behagelig. Kort: Man kan sige, her er halve Ord-Forklaringer og halve moralske Skilderier, men ingen af Deelene fuldkommen: hvorfor ikke, det veed man ikke: ikke desto mindre er det Godt, hvad her er, for saa vidt det er rigtigt, og det er et Arbeyde, hvis Fortsættelse man har Aarsag at ønske sig af samme Forfatter.

Riga. Versuch einer neuen Einleitung in die Russische Geschichte, nach bewährten Schriftstellern von G. Christoph Schmidt genannt Phiseldeck, Professor am Collegio Carolino zu Braunschweig. zweyter Theil Erste Abtheilung 1774. 361 S. 8v. Denne Afdeeling indbefatter Regieringerne under Zarerne Michailo Fedrowitsch af Huset Romanow, Alex. Michailowitsch, Feder Alexiewitsch, og Peter Alexiewitsch, og strækker sig altsaa fra 1613 indtil Begyndelsen af Aaret 1725. Forfatterens Flid er synlig, i det han har samlet Materialerne til dette Bind af mange Bøger, som han og ved Enden nævner. Ikke desto mindre maae han endten ikke have vidst, at der i Skrifter og Bøger, som endnu ikke ere brugte, findes noget nyttigt og umisteligt om adskillige Ting, eller og han i Udarbeydelsen ikke har erindret sig der, eller og disse Skrifter og Bøger har manglet ham. Man kan heller ikke hverken rigtig eller fuldstændig beskrive det Romanowiske Huuses Historie uden Hiælp fra Rusland af, og skulde Forfatteren altsaa have giort vel, om han havde udbedet sig af Hr. Collegie-Raad Müller, saadanne utrykte Efterretninger, som han ikke skulde have nægtet ham. I den korte Efterretning om Michael Fedrowitsch Romanow's Regiering, bliver S. 2 og 3 om den 1617 til Stolbowa imellem Rusland og Sverrig sluttede Fred sagt i en Anmærkning, at Hr. Collegie-Raad Müller farer vild, i det han siger, at Samme ey alene er bleven formægler ved Kongen af Storbritannien, men og ved Generalstaterne af de forenede Nederlande. Hr. Schmidt har vel Ret derudi, at i det Fordrag selv, som Petrejus har indført i sin Chrønik, bliver alene meldet om Kong Jacob af Storbritannien som Mægler;

ler; men den selv samme Petrejus siger udtrykkelig S. 488, at den Russiske Storfyrste foruden denne Konge ogsaa har bedet og formaaet Generalstaterne til at sende Gesandtere til Kongen af Sverrig for at formægle Freden, og altsaa har Müller ikke Uret. Hr. S. er bleven forledet til denne Anmærkning af Hr. Synd. Gadebusch's Afhandling om de Livlandiske Historieskrivere. Det lidet, han siger om det Russiske Gesandtskab til China under Czar Michael, kunde han bedre have foredraget af Hr. Müllers Nachr. von der ersten Reisen der Russen nach China i det 30 St. af de Hannoverske Samlinger for 1757. Forfatteren har ellers i meget fulgt Voltaire og hans Urigtigheder alt for ubetænksom.

Nürnberg. Den Riegiske Boghandling har giort Begyndelse med at lade nogle latinske Autorer aftrykke i liden Format med meget tydelige Skrifter, paa smukt fint Papier. Allerede i dette Aar (1774) ere komne for Lyset Terentius, Cornelius Nepos og Eutropius uden al Fortale og Anmærkninger. Man kan ikke nægte, at jo disse Udgaver bequemmeligen kan bruges i Skoler og for Resten og af andre Elskere. Men to Ting havde man ønsket for endnu at giøre dem meer angenemme. Først skulde det være Godt, man herefter endten i en liden Fortale, eller og paa Titelen tilkiendegav, af hvad for en Udgave den aftrykte Text er bleven taget, at man kunde vide, hvorvidt man kunde forlade sig paa Samme. For det andet maatte der endnu billigen anvendes noget mere Omhue paa Correcturen, da man hist og her bemærker nogle Feyl, som man let kunde have undgaaet f. Ex. i Corn. Nep. Themistocl. C. VI. 1. phalerico portu i Stedet for phalereo portu: i Alcib. C. VII. Hæc Albibiadi lætitia *non minus* fuit diuturna, i Stedet for non nimis eller minus alene, uden non: i Eutropius L. II. c. 5. neqve *ullis* hostis fuit intra Jtaliam for ullus L. VI. c. 20. &. senatui ad se venienti adsurgeret i Stedet for nec. Der tales her om Cæsar, der just derved giorde sig saa forhadt hos Raadet, at han nemlig blev siddende, da det hele Raad nærmede sig til ham. Hvorfor det hedder i Suetonii *Juli* c. 78. Verum præcipuam & inexpiabilem ibi invidiam hinc maxime movit. Adeuntes se, cum-

plu-

plurimis honorificentiſſimisqve Decretis, univerſos Patres Conſcriptos, ſedens pro æde Veneris Genetricis, excepit. Blive diſſe Fordringer hereftere fyldeſtgiorte, ſaa tør man love diſſe Udgaver i Fremtiden en ſtor Afgang.

Leipzig. D. Erneſti Chriſtliche Predigten für das thätige Chriſtenthum und die Uebungen deſſelben. Zweiter Theil 422 S. 8v. Denne Deel anpriſer ſig ved alle de Egenſkaber, ſom ere fornødne til gode Prædikener, ſaavel i Henſeende til Materiernes Valg, ſom og til deres Afhandling og Foredrag. Dehandler: om Guds Ords rette Brug til en ſand Chriſtendom og Beſtandighed deri, over Luc. 8, 4: Om den chriſtelige Omvendelſes ſande Forretning over Pſalm 51, 1-4: At Menneſket kan haabe og erlange den ſande Retfærdighed blot ſom en Gave af den guddommelige Godhed og alleene formedelſt Troen paa Jeſum over Rom. 3, 23-25: Om den frugtbare Kundſkab om Jeſu Chriſti Død. over Jeſ. 53, 4: Om Erfarenhed i Chriſtendommen til Hiertets Stadfæſtelſe i Sandhed over Luc. 2, 15-20: Om en Chriſtens ſande Glæde i Jeſu over Matth. 21, 1: en Chriſtens ſande Forberedelſe til det Tilkommende: Om Børne-Tugt over Luc. 2, 41: Om den eftertænkſomme Ungdom over Luc. 2, 41-52: Om den tidlige Fromhed over Luc. 2, 41-52: Om den jordiſke Glædes Sammenligning og Forbindelſe med den aandelige over Joh. 16, 16-23: Om Foreeningen af det menneſkelige Livs Forretning med Siælens Roe, over Luc. 14, 1-11: Om en Chriſtens rette Forhold ved ſit Arbeyde, over Luc. 5, 1: Varſel for Overtroe over Matth. 23, 43: Om Hyklerie og Bekymring, for at kiende det, og vogte ſig for dets Bedragerie over Luc. 18, 9-14: Om Ydmyghed, ſom et ſikkert Kiendetegn paa Hierrets og Chriſtendommens Retſkaffenhed, over Luc. 18: Om Liigheden imellem de Bud, ſom handler om Kiærlighed til Gud og Næſten, over Matth. 22, 34 o. f. Hvorledes man ſkal vogte ſig for at blive bedraget af Undſkyldningerne ved Pligterne i Chriſtendommen over Luc. 14, 16-24: Hvorledes man ſkal dømme og beſtemme Maalet for Allmiſſer, over Luc. 10, 23: Om de onde Tider over Matth. 24, 15-28.

Bayreuth. Nachricht von dem Gesundbrunnen bey Sichersreuth, ohnweit Wohnsiedel, nebst einer Anzeige der brandenburgischen Gesundbrunnen und Bäder in Franken. vom Hrn. Hofr. Delius S. ½ A. 8v. Den chymiske Undersøgning viser i disse Vande en Mængde Elastisk Principium Saltsyre, og et inflammabel bituminøs Væsen, hvori Vitriolsyre, mineralisk alkalisk Salt, en kalkagtig og leeragtig, eller bitter Salt-Jord. Denne Blanding giør, at Vandet bliver egentlig ikke meer Syre, men danner sig en Art af et fix ammoniakalisk Salt og en jernagtig Materie. Hvem der har læst Hr. D. forrige Skrifter om Mineral Vandene, og veed med hvilken Nøyagtighed denne fortræffelige Chymist pleyer chymisk at undersøge Mineral-Vander, og at raisonnere grundig derover, vil og med Fornøyelse læse dette Bidrag, der tillige afgiver et Mønster, hvorefter Mineralske Vandes Undersøgning bør anstilles.

Strasburg. Idea Dispensatorii nostris temporibus accommodati er udgivet som et Academisk Prøveskrift af Philipp Ludvig Wittwer, paa 48 S. 4t. 1774. I en Indledning bliver leveret en kiernefuld Historie om de fornemmeste pharmaceutiske Skribentere, og mældes i sær om det Nürnbergiske Dispensatorium. Derpaa følger en Syllabus over de enkelte og sammensatte Lægemidler, hvilke efter Forfatterens Plan ere tilstrækkelige for et vel udsøgt og temmelig fuldstændigt Apotheke. Herved henviser Forfatteren overalt ved de sammensatte Midler til saadanne Skribentere, som har angivet den bedste Tilberedelse. I Forslag af den Art kan ingen Forfatter love sig et fuldkomment Biefald. Det gamle Partie sukker over, at mange deres Lyst-Midler, skal som uvirksomme henkastes af Apothekerne. Det nyere og endnu strængere Modpartie vil beskylde Forfatteren, at der endnu er viist alt for megen Barmhiertighed imod nogle uvirksomme eller ikke paa bedste Maade Sammensatte Midler, og at samme uden Fornødenhed ere beholdne. Forfatteren tilstaaer selv ogsaa dette, at for de Svagtroendes Skyld forekommer der og iblandt noget, som havde fortient en skarpere Censur.

No. 50.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 14de Decbr. 1775.

Kiøbenhavn og Leipzig. Philoſophiſche und Politiſche Geſchichte der europäiſchen Handlung und Pflanzörter in beyden Indien. Aus dem Franzöſiſchen mit Anmerkungen. Zweyter Theil. 1774. 362 S. ſt. 8vo. Denne Deel begynder med den fierde Bog om Franzoſernes Oſtindiſke Handel. Først om de gamle Gallier og deres Handel, ogſaa med Storbrittanien, hvilken tog til under Romernes Herredømme, men blev for en ſtor Deel hemmet i ſin Drift ved Frankernes og andre Barbarers Indfald. De aarlige Markeders Oprindelſe i det 7de Aarhundrede. Frankeriges Tilſtand fra Ludvig XI. til Henrich IV. og Ludvig XIII., og dets ulykkelige Forſøg med Handelen paa Indien. Et Sælſkab foreener ſig i Aaret 1642. for at oprette en Kolonie paa Madagaſkar. Ved den Leylighed om Tilſtanden paa denne Ø. „ Intet (hedder det S. 7) er „ Befolkningen ſaa meget i Veyen, ſom den indførte Skik, „ for Børns Fødſel at underſkille lykkelige og ulykkelige „ Dage, og uden Barmhiertighed at forlade dem der ikke „ komme til Verden under lykkelige Forbetydninger.“ Colberts Plan til et Indiſk Compagnie, ſammes Oprettelſe i Aaret 1664. og meddeelte Privilegier. Man forlader den Ø Madagaſkar. Surat, Hovedſtaden i Guzarate, i Indien, bliver valgt til en Middelpunkt for alle Compagniets Forretninger. Beſkrivelſe over Surat og Guzarate. Om

Banianerne, og i sær deres Fruentimmeres fordeelagtige Characteer. Ved den Leylighed en vidtløftig Digression om de saa kaldte Balladirer, et Slags Dandserinder til Surat. Det er vel aldeles ikke af Veyen, at Forfatteren har søgt at giøre Læseren nøyere bekiendt med de i denne Handels Historie forekommende Nationer og deres Characteer, hvorved Læsningen er bleven ham ikke lidet interessant, forunden den virkelige Indflydelse samme Bekiendtskab ogsaa kan have i Handelens Historie. Men det er dog derhos immer kommen Recensenten for, som hans Digressioner i den Henseende ere for vidtløftige og indbefatte meget, der egentlig ikke kan vedkomme en Handels-Historie. Dertil kan henføres alt hvad han her fortælles os om disse Balladirer, og det er noget den tydske Oversætter her i Besynderlighed har lastet med følgende velgrundede Anmærkning: „Wie kömmt in aller Welt die „ se wollustige Beschreibung der orientalischen Tänzerinnen „ in eine philosophische Geschichte der Handlung? Sind ihre „ schlüpfrige Tänze etwa auch der Aufmerksamkeit des philo„ sophischen Geistes würdig, der die Ostindische Handlung „ beurtheilen oder verbessern soll? Oder fühlte hier nur die „ Phantasie der Verfassers ihre Bedürfniß, sich der Bilder „ und Eindrucke zu entledigen, womit sie sich durch den an„ schauenden Genuß der Theatermädchens in der Hauptstadt „ überladen hatte?" Videre om Suratiske Vahre, om Forsøgene paa Ceylon og St. Thomas, og endelig om den til Pondichery oprettede Colonie. Nu til Konøriget Siam, hvor en Græker, ved Navn Constantin Phaulkon, bliver første Minister, og endelig attraaer intet mindre, end at støde sin svage Fyrste fra Thronen. Først om Gesandtskaberne mellem Siam og Frankerige i Ludv. XIV Tid, dernæst en Beskrivelse over Kongeriget og den der herskende afskyelige grove og dumme Despotismus. Forfatteren skatterer det vilde Levnet 100de Gange bedre end saadanne ved Despotismus forderve de Sælskaber. Forfatteren bekiender, at den christelige Religion var det eeneste, der kunde forbedre denne ved Tyranniet saa fordervede Nation. Men Jesuiterne fordervede Sagen og bragte Folket og de Siamiske Præster op imod sig. „ Disse prædikede for Folket Sommonakodoms Læresatzer „ og Sædelære. Denne Siamernes Lovgiver blev i lang „ Tid æret som en Viis, men siden som en Gud, eller som

„ en

„ en Udflydelſe af Guddommen, en Guds Søn. Der gives „ intet Mirakel, ſom de jo fortælle om ham. Han levede „ daglig af et Riiskorn. Han rev ſig et Øye ud, for at gi„ ve det til en Fattig, ſom han intet havde at give. En „ anden Gang gav han ſin Kone bort. Han havde Stier„ ner, Strømme og Bierge under ſin Befaling: men han „ han havde en Broder, ſom var ham meget imod i hans „ Forſæt at giøre vel imod Mennesker. Gud ſtraffede ham, „ og korsfæſtede ſelv denne ulykkelige Broder. Denne Fabel „ havde indtaget Siamerne imod en korsfæſtet Gud, og de „ kunde ikke dyrke JEſum Chriſtum, fordi han juſt var død „ ſaadan en Død, ſom Sommonakodoms Broder.“ De Franſke Jeſuiter og Compagniets Factorer forſømte Handelen og beſkæftede ſig mere med Folks Omvendelſe til Chriſtendommen, og ſom de kun ſlet underſtøttede Phaulkon i det Øyeblik, da han vilde udføre ſit Anſlag, ſaa bleve de trokne med i hans Fald, og de Fæſtninger Mergui og Bankok, ſom havde Franſk Beſætning inde, bleve ved det ſovnagtigſte Folk igien indtagne. Om Tunqvin, hvor ingen Nation har kundet anlægge Colonier, og om Cochinchina og dens til Tyrannie udartede fortræffelige Regiering, ſamt Producter og Handel med China. Ved den Leylighed S. 49 en vigtig Anmærkning om den ſig immer meer og meer til Finanzforvaltning forvandlede Lovgivelſe og Regieringskunſt, formedelſt ufrivillige og aftvungne Paalæg. De af Siam forjagede Franzoſer beklage deres Handels-Huus til Surat, hvor de ikke mere turde lade ſig ſee, ſaaſom de vare gangne bort derfra, uden at betale deres Gield. Altſaa gik deres hele Opmærkſomhed ud paa at befæſte ſig til Pondichery, da de ſaae deres Anſlag hemmet ved en blodig Krig. Hollænderne ſøgte først at forføre den Indiſke Prins til Troeløshed imod de Franſke, og, da denne Hedning ikke var at formaae til dette de Chriſtens Forræderie, ſaa har diſſe ſelv ved Beleyring indtaget Stedet i Aaret 1693., men bleve ved Freden til Ryſvik tvungne til at give det tilbage igien i en meget bedre Tilſtand. Ved den Leylighed en Afbildning af Ludvig XIV. Characteer, ſom Overſætteren kalder den rigtigſte, ſom nogen Tid en Franſk Pen har udkaſtet. „ Havde Ludvig XIV. „ ſom man ikke ſaa meget har anſeet for den ſtørſte Monarch „ i ſin Tid, ſom for den, der ſpillede ſin Rolle paa Thro-

„ nen med den største Værdighed, ey vildet overile Brugen
„ af sine Midler, og holde Maade med at udbrede sin Roes
„ ses Glands, saa seer man ikke lættelig, hvorvidt han skul
„ de have drevet sin Lykke. Hans Forsængelighed, som var
„ stærkere end hans Ærgiærrighed, førte ham i Vildfarel
„ se. Efterat han havde bøyet sine Undersaatter under sin
„ Villie, vilde han og undertvinge sine Naboer. Han op
„ vakte mere deres Hævngiærrighed ved sin Stolthed, end
„ han ved sine Erobringer nedslog deres Magt Den Smag,
„ han syntes at bekomme i sine Lovtaleres og Hoffolks Hykle
„ rier, der lovede ham det almindelige Monarchie, var meer,
„ end den store Omfang af hans Magt selv, Skyld i den
„ Frygt for en almindelig Erobring og Trældom. Hans ved
„ en skiændig Overtroe adspredte protestantiske Undersaatters
„ Taarer og Satirer, bragte det Had til det høyeste, som
„ hans Lykke, og hans Lykkes Misbrug havde opvakt.“
Martin, Compagniets Director til **Pondichery**, bekom-
mer sin fortiente Roes. Om Finanzbetienterne, som Com-
pagniets grummeste Fiender, hvilke i det mindste søgte at
giøre dets Privilegier unyttige, da de ikke ganske kunde faae
dem ophævede. Ved den Leylighed en Beskrivelse over Fi-
nanzvæsenets slette Forvaltning i Frankerige, som man næ-
sten kan grøde over. En Skotlænder ved Navn **Law** giør
Udkast til en Banks Oprettelse, hvorved Staten igien faaer
Liv. I Aaret 1719. bleve efter hans Plan og Forslag de
Vestindiske, Afrikaniske, Chinesiske, og Indiske Compagnier
forenede til eet Legeme. Her meddeeles Historien om dette
Systeme, hvoraf kun det Indiske Compagnie er bleven til-
overs, da Regieringens Haab om at faae sin Gield betalt for-
svandt med **Law**, og Compagniets Directorer vare siden
mere at anse som et Selskab af Finanz-Forpagtere, end af
Kiøbmænd. I denne slette Tilstand forblev det indtil **Orri**
blev Finanz-Forvalter. Han og Broder overtalte Cardinal
Fleury til med Eftertryk at beskytte Compagniet. **Dümas**
bliver sendt til **Pondichery**, og erholder strax af **Mogul**
Tilladelse at slaae Mynter, som aarlig indbragte henved
200000 Rupier, og han lod sig afstaae det Gebeet af **Kari-**
kal, hvorved man bekom en betydelig Andeel af Tanjour.
Maratterne giøre Indfald og ville beleyre **Pondichery**, og
Dümas kiøber sig Fred af deres Feldherre for nogle Franske

Li-

Liqueurer. Om Herne Bourbon og Frankereich. Til denne sidste blev La Bourdonais skikket. Han blev nødt til at retfærdiggiøre sit Forhold og Anlæg, og da en af Directeurerne spurgte, hvi han havde forrettet sine egne Sager saa vel, men Compagniets saa slet? svarede han, fordi jeg har forrettet Compagniets Sager efter dets Instructioner, men mine egne har jeg giort efter mine egne Indsigter. Et Udkast af La Bourdonais til at forekomme Engelænderne og bemestre sig Herskabet i det Indiske Hav, samtykkes af Ministerium, men bliver af Directeurerne, til deres egen Skade, forstyrret. Ved den Leylighed om La Bourdonais Skiæbne, som blev ilde belønnet med et afskyeligt Fængsel for sin Tapperhed og Troeskab, i sit Fædernelands Tieneste. Herefter om Indostans Tilstand i ældre og nyere Tider. Mærkværdigt nok er det, Forfatteren anmærker S. 83 om den despotiske Regiering, som Babar, en Descendent af hiin Tamerlan, indførte. „Babar havde dog alligevel, i det han indførte Despotismus, „maattet underkaste sig nogle Formaliteter, som kunde holde hans Udsvævelser i Tomme. Monarchen holdte offentlig Ret. Man havde ingen andre end Mahommeds Love. De ere vist nok meget faa, og dette gior de fleste Domme vilkaarlige, dog ikke saa meget, som vore mangfoldige Love. I øvrigt synes de Mungliske Keisere at paalægge sig den Nødvendighed, selv at være gode og retfærdige, saasom Hemmelighed var forviist fra deres Domme, og Forretningerne ved deres Raad bleve forhandlede paa offentligt Torv. Kunde de vel i deres Folks Nærværelse giøre barbariske Love, indføre tunge Paalæg? De kiendte altsaa ikke det, man kalder Statshemmeligheder, der gemeenlig ey ere andet, end Uredeligheds Hemmelighed." Mærkværdigt er og hvad der siges om Landgodserne S. 86: „Man holder det for afgiort, af Erobrerne, til sin Magtes „desto stærkere Befæstelse, har forbeholdt sig Eyendommen „af Landgodserne. Men denne Meening er ikke fuldkommen rigtig. I alle de Lande, som de Indiske Fyrster bleve ved at beherske, under Mungliſk Høyhed, beskyttede man Bonden, ved den Skik, efter Behag at skalte og valte med de Marker, som de vædede med deres Sveed. Blev „han, som man endnu ofte seer, af Skatte-Forpagteren,

„ der fik en Deel af Frugterne, hvorfor han til Regieringen
„ maatte betale en vis Sum, fordreven derfra, ſaa var det-
„ te et tyranniſk Forhold, hvorved den altid tildrog ſig al,
„ mindelig Forbandelſe, der forøvede eller tillod det. End
„ ogſaa i de ganſke undertvungne Provintzer, var Landman-
„ den ikke betaget den Ret at ſælge eller teſtamentere, hvad
„ endten Keiſeren gav ſine Godſer til Lehn, eller blot for-
„ pagtede dem. Det var altid overeenſtemmende med den
„ Indiſke ſaa vel ſom Mungliſke Statskunſt, at forhindre,
„ at ingen Familie bekom ſtore Godſer i deres Hænder. Da
„ alle Landgodſers Forhvervelſer ere underkaſtede ſtore For-
„ maliteter, ſaa ſkulde man, ſaafremt nogen havde forſøgt
„ at bringe et noget vidtløftigt Stykke Land til ſig, have
„ nægtet ham de fornødne Documenter, for at ſætte ſig i
„ Beſiddelſe deraf, og hans Hoved ſkulde være bleven beteg-
„ net ſom et Slagt-Offer, man maatte opofre for Statens
„ Roelighed.“ Fremdeles om **Aurengzeb** og hans Død, der ſatte hele Indoſtan i Lue, da Folket blev undertrykt af Nababs eller Statholderne. Om **Thamas Koulikan**, hvorledes han bliver Mester af **Mungaley**, og Regieringen der forandrer ſig. Om Anarchie i Indoſtan og de deraf opkomne Elændigheder, ſamt hvorledes den Franſke Admiral **Düpleix** har forholdt ſig i diſſe Omſtænde, for at bemeſtre ſig Landet og Handelen, og bliver ſelv Nabab. Et ſtort Stykke Land bliver afſtaaet til Franzoſerne. Om Hollændernes og Engelændernes Iverſyge mod Franzoſerne, og endelig deraf opkomne Krig imellem de tvende ſidſte Nationer, hvis Fiendtligheder ophæves i Aaret 1755., ſkiønt det ikke varer længe før Krigsluen paa nye bryder løs. Efter det Forliis af **Pondichery** i Aaret 1761. beholdt Franzoſerne ey et Fodbred Land i Indien. Deres ſlette Opførſel, deres forderve-de Sæder, den til det høyeſte drevne Fordervelſe, alle Compagniets Agenteres og Betienteres Gierrighed, ſaa vel ſom deres Finanzers ſlette Forvaltning o. a. m. foreſtilles ſom Aarſager til denne Ulykke, og ſaa fremdeles videre om Compagniets Tilſtand indtil nærværende Tid. Hiſt og her havde vi gierne udtegnet nogle flere Prøver af de forekommende vigtige Reflexioner, hvis ikke Frygt for Vidtløftighed havde indſkrænket os. — Den femte **Bog** indbefatter Hiſtorien om de nordiſke Folks Oſtindiſke Handel. Først noget om de nor-

diſke

diſke Folk, Schyterne og Odin. Dernæſt i Beſynderlighed om Dannemark og Norge, ſom først med Begyndelſen af det 8de Aarhundrede, da de lagde ſig efter Søeroverie, gave Leylighed til at tale om ſig. Om Normandiens og Englands Erobring af diſſe Søerovere. Om Odins Religion og dens blodtørſtige Lærdomme, hvis Syſteme Chriſtendommen har forſtyrret. Derpaa til Hoved-Sagen om den Danſke Handel paa Oſtindien, hvorledes nemlig de Danſke ſatte ſig ned i Tanjour, bygge der Tranqvebar, anlægge Fæſtningen Dansburg, og deres Compagnie igien forfalder, paa hvis Ruin et nyt bliver oprettet i Aaret 1670., ſom ophæves 1730. og igien oprettes 2 Aar derefter. I den Tid blev Tranqvebar beleyret af Rajah af Tanjour efter Hollændernes Anſtiftelſe, men befriet ved Engelændernes Hielp. Videre om Compagniets Tilſtand og Handel paa Kyſterne af Coromandel, i Bengalen og China. Tilſidſt giver Originalen et Begreb om det Danſke Compagnies Tilſtand, ſom Overſætteren er ſlet ikke fornøyet med, og tildeels har igiendrevet. „ Det Danſke Compagnie, hedder det, vil uagtet alle ſine „ Fordeele ſtedſe blive mat. Dets Vahres Afgang vil i et „ Land, ſom Naturen har fordømt til Armod, og ſom Induſtrien ikke kan berige, nødvendig være maadelig. Hoved-Landet er hverken folkerigt, eller mægtigt nok for at „ give det ſtore Midler i Haanden til ſin Handels Udbredelſe. „ Dets Fond er ſvag og vil altid blive det. Fremmede ville „ ikke betroe deres Capital til et Sælſkab, ſom er underkaſtet et uindſkrænket Monarchies vilkaarlige Magt. Ved „ den kloge Adminiſtration, ſom ſkulde giøre en paa det bedſte indrettet Republik Ære, vil det altid erfare de Ulykker, „ ſom Trældom drager efter ſig. En deſpotiſk Regiering, „ om den og havde de bedſte Absigter, er aldrig mægtig nok „ for at giøre det Gode. Den begynder med at betage Undersaatterne den frie Villies Udøvelſe, ſom er Nationernes „ Siæl og Driveværk; og naar den har ſønderbrudt dette „ Driveværk, kan den ikke mere ſætte det i Stand igien.“ Overſætteren har billigen ikke kundet være fornøyet med denne forhadte Reflexion, og har viiſt, at Forfatteren heller ikke derudi ſtemmer overeens med ſig ſelv. For Ex. naar han her ſiger, „ der Vertrieb ihre Waaren wird nothwendig „ mäßig ſeyn,“ og dog kort foran har ſagt, „ der ganze

„ Norden und ein Theil von Deutschland öffne ihr „ vermittelst ihrer Lage einen leichten Verkauf," og paa et andet Sted, „ daß ihr auch England zum Ver„ treibe ihres Thees die Hand biete:" ligesom det og ikke burde være ham ubekiendt, hvad Holland biedrager til Compagniets Vedligeholdelse, ved sin bestandige Efterspørgsel efter alle Arter af dets Indiske Vahre. Hvad han har sagt om de Fremmedes Mistroe til den vilkaarlige Magt, er og med følgende Anmærkning af Oversætteren grundig igiendreven: „ Die Fremden haben es aber doch bisher gethan, und „ sich nicht übel dabey befunden, ja die Compagnie ist unter „ eben die Regierung, die er willkührlich zu nennen beliebt, „ der Willkühr nie so ausgesetzt gewesen, als es wohl nach „ dem eignen Geständniß des Verfassers die Französische Ost„ indische Gesellschaft in ihrer Verwaltung erfahren müssen: „ ihr Credit ist so fest gegründet gewesen, daß ihre Actien „ einstmahls zwölf tausend Reichsthaler selbst unter Fremden „ gegolten haben, da man doch wohl wußte, ihr wahres „ Capital beliefe sich kaum auf acht tausend. Endlich muß „ der Verfasser auch vergessen haben, daß die Regierung, „ die er nach der Natur ihrer bisherigen Verwaltung mit „ Unrecht despotisch schilt, selbst immer bey den Fremden zu „ größern Darlehnen Credit gefunden hat, als die Compag„ nie zum Betriebe ihrer Handlung jemahls nöthig haben „ könnte. Die ganze nachtheilige Weissagung vom dem „ künftigen Schicksale der Compagnie ist blos aus des Ver„ fassers heissem Eifer wieder alle Willkühr und allen Despe„ tismus entsprungen, dessen drückendes Joch er mit dem „ lebhaftesten Anschauen zu empfinden scheint. Wir ver„ ehren diesen Eifer gar sehr in seiner Quelle, wir denken „ über die Natur und Folgen des ausübenden Despotismus „ mit der Verfasser gern gleichstimmig, wir können aber „ dabey doch nicht unbemerkt lassen, daß dieser Eifer, eben „ so wohl als der fromme Eifer, wenn er zu heiß wird, in „ Leidenschaft ausarte und in der Anwendung ungerecht „ werde." Oversætteren har desuden leveret et betydeligt Anhang til denne Artikel om den danske Ostindiske Handel, hvori han af tilforladelige Efterretninger har fortsat Historien om denne Handel og om de nyeste Forandringer, som ere forefaldne ved Compagniet siden dette Værks Udgave. —

Der-

Derpaa videre om Handelens og Induſtriens Tilſtand i Tydſkland, og de Oſterrigſke Nederlande, ſamt det Oſtindiſke Compagnie til Oſtende, der omſider blev et Offer for Politiken, og de Aarſager, ſom har bevæget det Wienſke Hof til at overgive det, hvis Intereſſentere vende ſig til Sverrig. Nu ved den Leylighed om dette Riges Tilſtand, hvor man opretter 1731 et Oſtindiſk Compagnie, og vælger Gothenburg til dets Sæde. Om Sverrigs Handel og Befolkning, Bergværker, Fabriker, Sildefangſt, Seylads, Land- og Sø-Magt, Bank og Regieringsform. Denne ſidſte afſkildrer Forfatteren ſaa elændig, at man næſten maae bære Medynk derover. Og hans Afſkildring, hvis Beſlutning er bekræftet ved Udfaldet ſelv, lyder ſaaledes: „Armod er dog ikke „ den farligſte Sygdom, hvori Sverrig for nærværende Tid „ ligger derned. Staten har meget mere at frygte af den „ Svindelſyge, der har ſtyrtet denne tappre og høymodige „ Nation i en Afgrund af Forfaldelſe, der for alle emfindt„ lige Hierter er en bitter Krænkelſe. En almindelig For„ derverſe overſkrider der for lang Tid ſiden alle Skranker. „ Den tagne Beſlutning, at indrette Alt efter ſin Fordeel, „ har opfyldt Hoffet, Senatet, og alle Republikers Stan„ der med Mistroe. Man har arbeydet paa indbyrdes Un„ dergang med en Hidſighed, der er uden Exempel. Da „ Midlerne fattedes, har man ſøgt dem langt fra, og man „ har ikke ſkammet ſig ved paa en vis Maade at ſammen„ ſværge ſig med Fremmede imod ſit Fædreneland. Det er „ leveret falſke og mægtige Venner i Hænderne, ſom ufeyl„ barlig ville undertrykke det. —— Hvis ey Oprigtighed og „ Iver vare Siælen i dette Værk, ſaa vilde man have dulgt „ for Læſerne den ulykkelige Situation, hvori en frie Stat „ ſeer ſig bragt. De Domme, ſom dette Billede foranle„ diger, ere uden Tvil meget ſkikkede til at nære den Træl„ doms Aand, der herſker i de fleſte Lande af Europa. Man „ vil ikke mangle i Sverrigs Frihed at øyne Kilden til alle „ dets Onder, og velſigne andre Nationers Kiæder. Men „ der gives andre Aarſager, hvorved det er ſkiet ved Forde„ lene af ſin Forfatning. Det er viſt, at Friheden der over„ ſkrider ſine naturlige Grændſer, at den har meget i ſig af „ Anarchiet, at enkelte Perſoners Rettigheder ikke lykkelig „ nok ere foreenede med Sælſkabs Retterne, og at ethvert

„ Lems Bevægelser ikke føye sig vel nok efter det hele Legems
„ Fornødenheder, for at understøtte det, og selv at bekom-
„ me Hiælp derfra. Desuden lader en betydelig Folkeman-
„ gel, den traurige Frugt af Krigene, store tomme Rum
„ imellem de i Eensomhed fra hinanden adskilte Indvaanere,
„ og hindrer de Begrebers Fremgang og Formerelse, som
„ maae oplyse et Folk, der vil føre sig selv. Om man end
„ altsaa ofte seer, at i denne Regierings store Operationer
„ der Mod at foretaae Noget, og den Magt at udføre det,
„ ere forbundne med Redelighed, saa maae man dog ikke for-
„ undre sig over, at ingen bedre Plan er fulgt deraf. ——
„ I monarchiske Regieringer kan et lykkeligt Tilfælde frem-
„ bringe en god Souverain, en god Minister, der temme-
„ lig snart give Staten sine Sæder, sin Styrke, sin Betyd-
„ ning igien. I frie Sælskaber kommer den gode Tænke-
„ maade ikke saa snart igien. De Parthier, hvori de ere
„ deelte, hindre i lang Tid, at man ikke bliver det Onde
„ vaer, og deres Avindsyge afholder dem indbyrdes, at ar-
„ beyde paa Ordenens Oprettelse. I denne Situation er
„ det maaskee bedst, at man betroer en eeneste Magt nok,
„ for at qvæle Hadet, og igien at opvække Kiærligheden for
„ det almindelige Bedste. Forskiællige gamle Republiker
„ drage stor Fordeel af denne Politik, og man vil ikke tage
„ i Betænkning at spaae Sverrig, at det ikke vil komme
„ ud af det afskyelige Anarchie, hvori det er nedsunket,
„ forend det overdrager den Skinkonge, det har giort, en
„ tilstrækkelig Magt for at undersøge Statens Saar og
„ anvende gode Midler til deres Helbredelse. Dette er den
„ største Anvendelse, som en Nation kan giøre af sit Sou-
„ verainitet, og det hedder ikke at tabe sin Frihed, naar
„ man overgiver dens Forvaltning til en Bevarer, som
„ man sætter Lid til, og selv tillige vaager over den Brug,
„ som han vil giøre af denne anbetroede Magt.“ —— Nu
til Preussen, hvis Konges Genie her beskrives, med en Lov-
tale over denne Konge og tilføyet Erindring til ham om at
blive af en Krigs-Konge til en Freds- og Borger-Konge Han
opretter et Ostindisk Compagnie til Embden, som snart igien
forfalder, og bliver ophævet Dernæst om Spaniens Han-
del og de Manilliske eller Philippinske Øer; om det gamle
Schytien og det nu værende store Tatarie; om Chinesiske og

Rus-

Russiske Handel; om forskiællige Arter Thee og Porcelain; om den chinesiske, Italienske, Spanske og Franzosiske Silke, og disse forskiællige Landes Silke-Avling; om det chinesiske Papier og Fernisser, og andre dette lands Producter; om de europæiske Compagniers Handel i China. Endelig besluttes denne anden Deel af Værket med en Undersøgning over Fortsættelsen af den Indiske Handel ved udelukkende Compagnier, og over dens Fordeele; samt Eu opæernes Grundsætninger og Forhold i Henseende til deres Asiatiske Compagnier. Egentlig har Forfatteren undersøgt disse 3 Spørsmaale: 1) Bør man fortsætte denne Handel? 2) Ere de store Plantestæder nødvendige for at drive den med god Lykke: 3) Maa man overlade den i udelukkende Compagniers Hænder. Det første Spørsmaal bekræftes med modsatte Indvendingers Besvarelse. De store Besidelser holder Forfatteren for et virkeligt Onde. Men Compagniernes Nødvendighed bliver forsvaret og beviist, skiønt det Udelukkende erkiendes ikke for noget Væsentligt derved.

Berlin. Entwurf eines Dorfbuches, oder einer zu veranstaltenden Samlung, der eine Dorfgemeinde angehenden nützlichen Nachrichten, Beobachtungen und Auszüge der Landes-Verordnungen, zum besten der Landleute, vorgeschlagen. 1774. 3 A. st. 8v. Den ubekiendte Forfatter af dette Skrift giør i samme visse Forslage, hvorledes Land-Folkenes Uvidenhed i nogle vigtige Stykker kan afhielpes, nyttige Kundskaber udbredes iblandt dem, og i sær Land-Forordningerne bedre anvendes til deres Fordeel, og til en bestandig Efterretning i Henseende til deres Indhold kunde bevares. Hertil skulde nemlig den Landbog tiene, som han anpriser. Han forstaaer derved, en under offentlig Autoritet i et hvert Sogn anstilt og i en med Sagen selv overeenstemmende Orden skeete Samling af de af Landets Øvrighed udgangne og Sognet bekiendtgiorte Forordninger, og andre Sognet angaaende nyttige Efterretninger og Betragtninger. Denne Landbog maatte efter sit Udkast bestaae af tre Hoved-Deele, den 1ste skulde handle om Landmandens Huusstand, den anden om hans oeconomiske Haandtering, og den 3die om hans politiske Tilstand. I den første Deel forekommer Beskrivelse over samtlige Grundstykker, efter deres

Grund-

Grændser, Rettigheder og Friheder. Til saadan høytidelig Opskrivelse over Grændserne og deres Rettigheder, maatte Naboerne, og overalt alle de, som det angik, komme sammen. Hvorved man maatte bruge den Forsigtighed, at man ikke derved gav Anledning til Stridigheder, og at man hellere i visse Tilfælde saalænge lod denne Punct være urørt, til Nødvendigheden udfordrede det. Fremdeeles maatte i denne første Hoved-Deel de sædvanlige Byrder, Afgifter, Hoverier, og alt det, hvorefter Grundlaget til disse Afgifter og Hoverier er skeet, og alle Øvrighedens Forordninger angaaende denne Materie kunne anmærkes. Endelig hørte og de Personer selv herhid, som besad disse Grundstykker. Deri maatte man finde Fortegnelse over Fødte og Døde i ethvert Aar, tilligemed Aarsagerne til Formeerelsen og Folke-Mængden eller deres Aftagelse, som og en Fortegnelse paa dem, der frem for andre havde viist sig som gode Land-Mænd, enten ved visse Stæders Frugtbargiørelse, ved mange Træers Plantning, og andre fortræffelige Kundskaber og udviist Flid. Paa den anden Side maatte der og mældes om dem, som i et Sogn selv havde foraarsaget, at deres Land-Huusholdning var forfalden eller paa anden Maade efterladt sig en slet Afmindelse. I den anden Hoved-Deel, som handler om den oeconomiske Handteering, har man deels paa Ager-Dyrkningen, deels paa Qvæg-Avlingen at mærke. I Henseende til Ager-Dyrkningen maatte korte oeconomiske Grund- og Lære-Satzer med de tydeligste Beviser have det første Sted, og maatte man fornemmelig vælge saadanne, som vare meest overeenstemmende med Beliggenheden, Beskaffenheden og de øvrige Omstændigheder af den Lands-Bye, som man egentlig har med at giøre. Naar saadanne Fortegnelser bleve holdte, kunde langt rimeligere end tilforn, besvares det vigtige Spørsmaal: Om der var tilstrækkelig Brød fra Høst til Høst saavel for Staden som Landet? Hertil kunde Fortegnelsen paa den Tiende tiene, som aarlig leveres Deputanterne. Ved denne Leylighed bliver handlet om de offentlige Magaziner, at de ere ikke saa tienlige, som om man overlod Korn-Handelen til visse Kiøbmænd. I Henseende til Qvægavlingen maatte og almindelige paa Erfaring grundede og efter Beskaffenhed af dette eller hiint Land indrettede Betragtninger, og deraf udledte Anviisninger til Qvægavlingen, gaae foran.

Efter

Efter samme maatte man sette Fortegnelser, hvor høyt Qvægavlinger aarligen havde beløbet sig. Det vilde meget tiene til Opmuntring i Qvægavlingen, naar dem, som heri havde giort nogen besynderlig Fremgang, blev erstattet nogen Frihed, i hvor ringe Ting den end skulde bestaae, og saadant blev anmærket i Landbogen. Til denne oeconomiske Deel af Landbogen kunde endnu med Nytte tilføyes en kort Anviisning til en Træe-Plantning, Silke-og-Bieavling, o. s. v. og en Efterretning, om hvad Fremgang denne Lands-Bye deri havde giort. Den 3die Hoved-Deel af saadan en Landbog maatte handle om den politiske Tilstand. Man maatte deri finde det væsentlige Indhold af alle de Land-Forordninger, som kunde bringes under forskiellige Rubriker. Resten af Landbogen kunde man slutte med Optegnelse af adskillige historiske og politiske Begivenheder, angaaende en eller anden Lands-Bye. Og denne sidste Deel af Landbogen kunde man egentlig kalde en Landsbye Chrønike. Spørger man, hvem skal forfærdige denne Landbog? saa vil Forfatteren i dette Stykke ikke bestemme noget vist, dog meener han at Birkedommeren, Actuarii og andre oeconomiske heri øvede Betientere ved enhver Landsbye kunde fornemmelig have med dette Arbeyd at bestille. Man kan ikke nægte, at jo dette Forslag, i Allmindelighed betragtet, er ikke ilde udtænkt, og at det, formedelst den Nytte, man kunde vente ved dets Udførelse, maatte finde Biefald hos adskillige. Det var i Begyndelsen nok, naar de vigtigste og nødvendigste Stykker deraf bleve beholdne, med Tiden kunde man indrette alting bedre. Forfatteren har i det ringeste intet udeladt for at anprise sin Landbog, som et for Landmanden meget nyttigt Foretagende.

Halle. Der Naturforscher zweytes Stück 1774. st. 8v. 246 S. nebst 5 saubern Kupfertafeln. Denne gang forekommer 18 Afhandlinger 1) Der (verstorbene) Hr. Hofrath Günther in Cahla von der Entstehungs Art der anomalisch-schwarzen Farbe verschiedener sonst anders gefärbten Vögel, von dem sehr seltnen Nest und den Eyern des Kreutz Vögels oder des Krum Schnabels: 2) Hr. Hofrath Walch von zwey seltnen See-Sternen: 3) —— —— Verschiedene Lithologische

Beob

Beobachtungen von verſteinten Schild Kröten, von den verſteinten Schilden eines Oſtracions: von einer Krebsartigen Verſteinerung: von den Coralliolithen in Champagne: von einigen zu Altorf gemachten lithologiſchen Endeckungen: 4) Hr. D. Kühn Anecdoten zur Inſecten Geſchikte. 5) Hr. Paſtor Götze Beobachtungen und Ged. über die vermeinten Siebbeine. 6) Hr. Kupferſtecher Gründler. Beſchreibung und Abbildung zweyer natürlichen Terebrateln, in welchen ihre Einwohner befindlich ſind: 7) Hr. Pacius, von zwey Arten, Vögeln und kleine vierfüſſige Thiere auszuſtopfen: 8) Hr. Prof. Gmelin, zu Tübingen von den Arten des Unkreuts auf den Aekern in Schwaben, und deſſen Benützung, erſtes Stück, von den Gräſern, Schmarotzerpflanzen, rauhblättrigen und rachenförmigen Gewächſen: 9) Hr. Hofrath. Walch. Abh. von den concentriſchen Circeln auf verſteinten Conchylien, 10) Hr. Diacon. Schröter von den Ammoniten der weimariſchen Gegend. 11) Felton Nachricht von einer ſonderbaren noch nie beſchriebnen Gattung einer Weſpe, und eines Graspferdes in Jamaica: 12) Collinſon geſamlete Nachrichten von den Graspferden in Nord America. 13) Watſon von americaniſchen Armadill, (alle af det Engelſke:) 14) Ginnanni Nachricht von der Art und Weiſe, wie einige Müſchelthiere, die zwo inwendig hohle Rüſſel aus der einen Seite der Schale her vorſteken, ihre Nahrung ſuchen, und ſo garkleine Snechen mit einſchlucken 15) —— —— Nachricht, wie ſich die Flußmüſchel nähret. 16) Mazers beobacht: über das Alaunerz zu Tolfa in der Nachbarſchaft von Rom, und über das zu Polinier in Bretagne überſ. vor Hr. Loder: 17) Beobachtung über den Läſur und deſſen Zubereitung zur Mahlerey, aus le Sage chym: unterſ. überſetz. Mangfoldigheden og Vigtigheden af diſſe Lærde Afhandlinger lover dette ſmukke Skrift Biefald og Læſere.

Ulm. Compendium bot: ſyſtematis Linnæani conſpectum ejusdemq applicationem ad ſelectiora plantarum Germaniæ indigenarum uſu medico & oeconomico in

fig.

signium genera eorumq. species continens, adornavit *Christianus Frid. Reüss*. Med. D. & Prof. in Acad. Tubing. 1774 8v. 444 S. uden Register med 10 Kobber-Tavler. Forfatteren leverer her en botanisk Elementar Bog til lettere at lære det Linneiske Systema for Begyndere, som deels ikke kan kiøbe alle Linnei Philos. bot. Genera og Spec. Pl. hvilken og er forfattet af den Aarsag, saasom man ved Herbationer og Forelæsninger ikke altid kan slæbe det gandske Bibliothek med sig, saa at man nu har en bequem Lommebog. Ved Terminologia Plantarum er overalt hosføyede Exempler paa saadanne Planter, som først ere bekiendte og i Nærheden. I Indledningen bliver givet et Afriß paa det fornemste Systeme. — I den anden Deel findes 423 Genera og 700 Species af det Linneiske Systeme udtegnede, og det af bare indenlandske overalt forekommende Planter, saa at man ved denne Elementarbog letelig kan lære det gandske Linneiske System. Overalt har Forfatteren kortelig anført de tydske Navne, Fødselsstæder, Blomstertiden, og i sær den medicinske og oeconomiske Brug. Endog paa Kobber Tavlerne staaer Termini bot. strax hosskrevne, og Forfatteren har Intet forsømt af det, som nogensinde kan udfordres til en botanisk Elementarbog, der ikke alleene paa Academier er en ringe og nyttig Haandbog for Begyndere, men som og paa Gymnasier og af Private Lærere føyelig kan bruges til Underviisning i Botoniken for tilkommende Læger og Oeconomer, og af hvilke den unge Lærling for sig selv alleene med ringe Umage, næsten uden nogen Anviisning selv kan forskaffe sig Underretning. Studerende vægre sig ikke sielden for Omkostningerne ved at forskaffe sig Linne's Skrifter. Disse koster endnu bestandig Philos. bot. 1 Rdlr. 2 Mk. Genera Plant 2 Rdlr. Syst. veget. ex. ed. Murray 2 Rdlr. in Summa 5 Rdlr. 2 Mk., og derover lære mange ham heller ikke.

Lemgo. **Erster Nachtrag zu dem gelehrten Teutschland des Sel. Prof. Hambergers von Johann Georg Meusel** — 8v. 1774. 1 Alph. Saadant et Arbeyde, som dette var, hvilket den Lærde, og om den lærde Historie saa fortiente Hamberger foretog sig, kunde umuelig strax naae saa mærkelig en Fuldkommenhed, naar man i

Besynderlighed overveyedede udbredte Grændser, som den Sal. Forfatter tegnede sig. Imidlertid beviste det andet Oplag, hvad man kunde vente sig af Forfatterens Flid, endskiøndt der blev endnu meget tilovers. Da nu saadant et Værk udfordrer nødvendig bestandige Tilsatzer, saa er Publicum Hr. Høf-Raad Meusel ikke liden Forbindlighed skyldig, at han paatog sig den Møye endnu videre at forbedre den Sal. Hambergers Arbeyde, og at samle de fra Tid til Tid forefaldne Forandringer og opkommende Tilsatzer. Han roeser i Fortalen mange udenlands lærde Mænd, som har sendt ham anseelige Biedrage, men beklager sig over adskillige Egne, fra hvilke han ikke, uagtet skeete Forstrinser, kunde erlange nogle Bidrage. Da det ikke er mueligt, at man kan indlade sig i det enkelte, saa maae man i Almindelighed sige, at et anseeligt Antal af Forbedringer, Efterretninger og fornemmelig Tilsatzer ere indbefattede i dette første Nachtrag. Gandske fuldkommen kan dette Værk ikke blive førend fleere enkelte Lærde beslutte, enhver i sin Egn, at samle nøye prøvede Biedrage, og sende dem til Forfatteren.

Nyrnberg. Christian Gotthold Haute har udgivet det 4de Bind, af den Haand-Bog, som handler om Natur-Historien, og indeholder Insecterne med Kobber-Tavler st. 8v. 1774. Efter den foregaaende Discours bliver i Almindelighed handlet om Insecternes Inddeeling, Formeerelse, Aandedrag, Avling, Forvandling, Slægt, Ophold, Bevægelse, Næring, Vaaben og Klogskab. Dernæst igiennemgaaer Forfatteren et stort Antal af disse Insecter og beskriver dem nøye. Da det er bekiendt, med hvor stor Iver der drives paa denne Videnskab i Frankrige, saa har og Forfatteren vel vidst at føre sig denne nye Opdagelse til Nytte. Paa de syv Kobber-Tavler ere forskiellige mærkværdige Insecter, Sneglenes Parring, og Frøernes Forvandling forestillte. Tilsidst er Insecternes Classification efter Hr. Geoffoy's Methode til føyet. Med dette Bind bliver det gandske Værk sluttet, og man troer, at det med Ret bør anprises dem, som ikke tænker at blive Naturforskere, men alleneste til deres Fornøyelse, at faae nogle visse Begreber og Kundskaber om Dyre-Riget.

No. 51.

Kiøbenhavnſke
Efterretninger
om
lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 21de Decbr. 1775.

Kiøbenhavn. Belønninger, der tilkomme dydige Borgere, ſom et Tillæg til Betragtningerne over den almindelige og private Lykſalighed, ved Abbe, Don *Iſidoro Bianchi*, Profeſſor Philoſophiæ og Matheſeos, ſamt Medlem af de berømmeligſte Italienſke Academier, overſat af det Italienſke ved Charlotta Dorothea Biehl, 16 S. i 8vo med Godiches Skrifter, bliver her for ſin Fortræffelighed Skyld heel og holden aftrykt, med nogle faa ey ufornødne Anmærkninger, i Stedet for en blot Recenſion deraf. „Ligeſaa vel ſom der i alle Lovgivelſens Coderer findes mange Anordninger for at afſtraffe forſkiællige Forbrydelſer, ſaa vilde jeg, at de ſkulle indeholde ligeſaa mange Anordninger til at belønne Indbyggernes forſkiællige Dyder. Jeg taler her om den borgerlige, oeconomiſke og politiſke Dyd, og forſtaaer under det Ord Dyd, en ædel Styrke i Siælen, en oplyſtet og frivillig Handling, og ſkiælner imellem Pligt og Dyd. Menneſket er ſkrøbeligt af Naturen, har frie Villie og maa ofte mere end eengang erholde Seyer over ſin Skrøbelighed og Tilbøyelighed for at udøve det Gode. De, ſom kalde de Handlinger dydige, der alene ere Virkninger af naturlige, guddommelige eller borgerlige Love, tage Ordet i en falſk Forſtand (a). Pligt

(a) Kan vel og dette ſiges uden al Indſkrænkning? En oplyſtet og

og Dyd have en meget forſkiællig Oprindelſe. Den, ſom overtræder Lovene, ſtraffes endten af Regenten eller af ſin egen Samvittigheds Vidnesbyrd. Det er Dyden, og ikke Pligten, der bør belønnes. Indbyggerne ere forbundne til at adlyde deres Landsherre, og frygte ham; Men ere de forbundne til at arbeyde for hans Æres og Høyheds ſtørſte Fuldkommenhed, og opofre ſig ſelv i Begivenheder, der alene ere til Nytte for det Almindelige (b)? Her er det vigtige Spørsmaal, ſom fortiener at oplyſes. Naar en Indbygger adlyder Lovene, har han fyldeſtgiort den Forbindtlighed, han ſelv har givet Styrke, ved at give den en Deel af ſin Villie i Forvaring. Enhver Indbygger har ſøgt ſin perſonlige Sikkerhed, ved at overdrage en Part af ſin Rettighed til Landsherren. Enhver er altſaa forbunden til at iagttage Lovene. Men de borgerlige Love foreſkrive ikke Dyden, det er at ſige, de tilholde ikke, at enhver Indbygger ſkal anvende en ædel Kraft, til at være nyttig for Nationen, og udmærke ſig ved at opofre ſin Møye og Omhue til det Almindeliges høyeſte Vel (c). Da først opmuntres og lokkes Indbyggeren til at blive dydig, naar Lovene indeholde Anordninger, der fremviſe Belønninger for Dyden. Saaſnart en Indbygger har giort Fæderneſandet den Tieneſte, Loven kræver, kan han forblive i en roelig Uvirkſomhed. Samqvemmet har da, i den ſtrængeſte Forſtand (d), ingen videre Rettighed til den Dyd, om hvilken

og frivillig Handling, ſom har ſit Udſpring fra Siælens ædle Styrke, kan alene være en Virkning af Naturens og altſaa Guds Lov, og i Sandhed den maa jo være det, og dennel vilde jo Forfatteren ſelv kalde en dydig Handling. Men hans Meening maa være, at en Handling, ſom ſkeer alene fordi den er befalet og af Frygt for Lovenes og Samvittighedens Straf, og ey af en indvortes herſkende Lyſt til at giøre hvad Ret og Godt er, om det end aldrig var befalet, og der aldrig var ſat Straf derfor, det er blot Pligt, og ikke Dyd.

(b) Viſſelig ere de, men Forfatteren har ikke haft for Øyne den Forſkiæl, man gior imellem udvortes Tvangs-Pligter, og indvortes Kiærligheds og Dyds Pligter.

(c) Men det gior dog Naturens og den almindelige Menneſke-Kiærligheds Lov, og her er altſaa baade Forbindelſe og Pligt og Dyd. Saa vil baade den ældre og nyere Philoſophie have det.

(d) Her ſeer man, Forfatteren tilſtaaer dog Sælſkabet nogen Ret-

ken jeg taler. Den er ikke indført i det samqvemlige Forbund. Den er frivillig og vilkaarlig. Den har alsaa Rettighed til Belønning, og belønnes den ikke, begaae de, som skulle belønne den, en Ubillighed. Hvo kan nogensinde danne Menneſket efter ſit naturlige Pund, ſom Hænderne danner den ypperligſte Machine? Menneſkets Dyd er frivillig, og dets Villie er egentlig det, ſom bør ſættes i Gang, for at drive det til at være dydigt; Men er der en kraftigere Drivfier til at ſætte Menneſkets Villie i Bevægelſe, end Belønning og Ære (e)? Selvkiærlighed og Egenfordeel ere eene Hiulene til ſtore og ædle Handlinger (f). Lad os opløſe Romernes ſaa berømte Kiærlighed til Fædernelandet, og ſaa vil vi blive vaer, at den ikke var andet, end en Selvkiærlighed (g).

Rettighed til vor Dyd. Pligt ſvarer til Rettighed, og følgelig bør det Ord Pligt her ikke ſaa ganſke modſættes Dyd. Dyd er ogſaa Pligt, og deres Oprindelſe er ikke ſaa ganſke forſkiællig, uden ſaa vidt man vil indſkrænke det Ord Pligt til alt hvad man giør af Tvang og Frygt fordi det er befalet.

(e) En ſtor Sandhed. Den er kraftig, den maa være det, vi maa giøre Godt for Belønnings og Æres Skyld, og man maa jog bør derved bevæge os dertil. Ja ſæt, denne var hverken den retteſte eller ædelſte Drivefier (den eneſte er og bør den vist ikke være) ſaa tilſiger dog Statsklogskab, at benytte ſig af det Principium, ſom Menneſker heiſt følger, om de end ikke burde.

(f) Saa ſtor den forrige Sandhed var, ſaa liden, eller, om man maa ſige det, ſlet ingen er denne. Tvertimod, man fradømmer Handlinger det Store og Ædle, om hvilke man veed, at de vare blot egennyttige Handlinger. Saa tænker baade Hyrden ved Leddet, og den grundigſte Philoſoph i Cathedret bør tænke ligeſaa.

(g) Man opløſe den længe nok, man finde virkelig, at den ikke var andet end Selvkiærlighed. Hvad gaaer det os an, at Romerne ikke har haft anden Grund, de ſtolte, de i deres Herſkeſyge ſaa egennyttige Romere, der onkede hele Verdens Trældom for det ſtolte Navn af Verdens Herrer? Viſt nok elſkede de ſig ſelv. Verden fik det at føle. De ſkulde derfor og ſtraffe ſig ſelv, og til deres ſtørſte Skiændſel gav Cæſar og Auguſtus hele Verden at ſee at de ikke elſkede ſig ſelv, juſt fordi de vilde elſke ſig ſelv alt for meget. Denne er og virkelig alle egennyttige Menneſkers Straf, at de elſke ſig ſelv alt for lidet, juſt fordi de ville elſke ſig ſelv alt for meget. Men det er ikke Romerne, vi her har at forgie, det er Naturen. Man læſe Ciceros philoſophiſke Morale,

Hvo har vel nogensinde opofret sin overblevne Deel af den naturlige Frihed, og anvendt alle sine naturlige Kræfter til at forøge det almindelige Vel, uden at være bleven ført af den? Ingen kan sætte sit eget Vel til Side, uden i Haab at nyde et større. Antallet af de privilegerede og godgiørende Siæle, som arbeyde til det almindelige Bedstes Forfremmelse, uden andet Øyemeed, end det menneskelige Kiøns Vel, er meget lidet (h). Forestillingen om selv at drage Nytte deraf, bevæger os eene til at sætte Egenfordeel tilbage for Statens (i). Saaledes er Mennesket og dets lønlige Paastand (k). Naar altsaa en Indbygger foredrager andres Vel sit eget, og stræber at gaae videre end Lovens foreskrevne Grændser, saa fortiener han en særdeles Belønning (l).

Men-

og man vil saae andet at vide. Sæt, man end kunde opdage Selvkiærligheden, som en Hoved-Driefier og den eeneste i alle Ciceros Handlinger. Deraf fulgte kun dette, at Ciceron i Gierningen ikke var bleven sin Theorie, sin Natur og Fornuft troe. Kort: Selvkiærlighed er en Grunddrift i vor Natur, men Menneskekiærlighed er og en Grunddrift, ligesaa oprindelig, som hiin. Vi elske os selv i det vi elske andre, og vi maa elske andre, for at elske os selv. Men Gud, Natur, Fornuft, Skrift siger, at vi og skulle elske dem for deres egen Skyld og ligesom os selv.

(h) Forfatteren er billig og føyelig. Saa vil han dog tilstaae, der ere nogle, og saa ville vi og gierne tilstaae ham, at de ere kun saa. Men ellers, hvem forbyder dem og at have andet Øyemeed tillige? De maa tillige gierne lade sig drive af Selvkiærlighed. Nok, man vil dog tilstaae, at Selvkiærligheden hverken er eller bør være den eeneste Driefier, det eeneste Siul til store og ædle Gierninger. Nok, man vil tilstaae, at der ere de Tilfælde, hvor Selvkiærlighed bør tilsidesættes baade for privat og almindelig Menneske-Kiærlighed, og at der ere de gode Mennesker i Verden, som virkelig giøre det.

(i) Det er slet, om den giør det, den bør dog ikke giøre det alene.

(k) Ja egennyttige Mennesker ere saadanne, og det er kun deres lønlige Paastand.

(l) Dersom han giør det alene for Belønningens Skyld, saa fortiener han den ikke nær saa meget. Han er da kun en Kiøbmand, der handler paa Speculation, og som Kiøbmand bør han finde sig saa vel i Tab som Gevinst. Dog er det altid en Stats Klogskab, at belønne endogsaa den Egennyttige, ligesom en Koe, man føder, for at den desto bedre skal malke. Men det er naturligt, at den giver overflødig

Melk,

Menneſket kiender aldrig hele Styrken af ſit naturlige Pund, ſaaledes ſom han kiender Legemets; derſom Geiſten ikke ſættes i een af de ſtore Prøver, der drive Menneſket, og, ſaa at ſige, ſtøder den frem, Alle menneſkelige Kræfter, ligeſom andre Deele i Naturen, have en meget ſtærk Udvidning, og udvikle ſig aldrig fuldkommen, uden ved en ſtærk Spending og Opirrelſe. Belønninger, hvilke erſtatte alle Beſværligheder, kunne alene ſætte Menneſkene i Bevægelſe, og oplive dem til at opofre ſig for den almindelige Fordeel. Belønninger udgiøre eene de nødvendige Baand, ſom kunne foreene ſærſkildte Fordeele med de almindelige. Belønnes Dyden ikke, ſaa bærer den dovne Indbygger de Fordeele hiem, ſom tilkommer den dydige. Kan der udtænkes en ſtørre Stats Urimelighed? Den Regiering er tilforladelig uordentlig og ſkrøbelig i hvilken en Uværdig foredrages en Velfortient. I ſaa Fald anſeer en Velfortient det med Foragt, ſom havde været en anſtændig Belønning for hans Dyd. Hvor mange, der paa tuſende Maader kunne have været Fædernelandet og Staten nyttige, elſke ikke Eenſomhed, Tavshed og Virkesløshed i deres Cabinetter høyere end forfængelige Titler, Forretningers Glands og Hoffets Pragt? Manglede det ikke mange Nationer paa Geiſtens første Udviklelſe, ville vi ſee dem blomſtre langt herligere i mange Ting. Fortieneſten er det, ſom bør foredrages. Det er dens Rettighed, det er den ubrydelige Henſigt af Samqvemmets første Stiftelſe. Den ſande Dyd, nyttige Opfindelſer og Vindſkibelighed er det man bør ære, og ikke Fødſel, Griller, Forlyſtelſer og Moder. Hvilken ſtørre Uret kan der tilføyes Samqvemmet, end den, at berøve det en nyttig Mand, ved at fremſtille det en anden, ſom i det mindſte er ubeqvem, derſom han ikke er ſkadelig? Hvo gyſer ikke ved at høre, at en Keiſer udnævnte ſin Heſt til romerſk Conſul? Beſidder en Landsherre den ſtore Kunſt at belønne, vil han i en Haſt ſee ſin Stat blive formuende,

Melk, naar den fødes vel, det er ikke dens Fortieneſte. Hvad der ſkal være ſtort og ædelt, og Ære og en Fortieneſte, det maa viſt ikke ſkee blot for Nyttens og Belønningens Skyld. I øvrigt kan man ikke andet end biefalde alt det fortræffelige den lærde Hr. Forfatter har ſkrevet om den borgerlige Dyds Belønninger i en Stat, naar han kun vil tilſtaae os, at den borgerlige Dyd bør dog ikke være ſaa ganſke egennyttig.

mægtig og folkerig. Alle de, som fremme Kunsterne, vore ved Nytten der trækkes af dem. Bliver Tillokkelserne for de Nyttige større, bliver deres Antal større. Da Hiulet til store Foretagender er Egenfordeel, saa er det nødvendigt at fremstille den en Lokkemad, der er mægtig til at giøre den virksom. Til at krone sligt et Foretagende, behøves intet andet end Belønninger, uddeelte af Lovgiverens milde og viise Haand. Fortiener Dyden Belønning, saa tilkommer den dydigste Indbygger, og som har tilveiebragt det Almindelige den største Nytte, ogsaa den største Belønning. Den, som biedrager meest til den almindelige Lykfalighed, bør meest føle Fordeelen og det Gode af den. Det samme Forhold, som der bør være imellem Forbrydelsen og Straffen, bør iligemaade være imellem Dyden og Belønningen, og Graden af Belønningen bør være efter Dydens Strækning og Nyttens Størrelse, det Almindelige drager deraf. Den Ære, som passer sig til Plato, skikker sig ikke for Apelles, en Baron Verulamus bør ikke sammenblandes med en Egiziello, eller en Mazarin med en Opfinder af nye Moder. Der ere foregivne Dyder, der avles af Indbildningen, og som omskiftes med Tidens Omskiftelse, og der ere virkelige og uomskiftelige Dyder, men de første fortiene neppe Navnet og de sidste bør krones. Alle Dyder ere ikke af lige Nytte for Samqvemmet. Deres Værd bør inddeeles efter de forskiællige Virkninger de frembringer. Den Indbygger, som arbeyder meest til Menneskets sande Nødtørftigheder, og meest lægger sig efter at forsøge nødvendige Bequemmeligheder, fortiener at foredrages en anden, som alene umager sig for at opdage nye Fornøyelser, og at tilveiebringe Bequemmeligheder, der vel ere gode, men ikke nødvendige. Ligevægtens Love have saa vel Sted i det Politiske, som i det Mecaniske. At dyrke det Nyttige og de almindelige Fordeele i et rigtigt Forhold er Kilden til en Stats Rigdom og Høyhed. Kunsternes Orden bør indrettes efter deres uomgiengelige og svarende Nødvendighed. Den samme Forskiæl bør iagttages imellem Kunsterne af den anden Orden, saa vel som Overdaads Kunsterne. De første Raadesbeviisninger bør bevilges dem, som forskaffe den største uomgiengelige Nytte, de andre til dem, som bringe mindre. Der udkræves mere Indsigt og Viisdom til ret at belønne Dyden, end til at straffe Lasten. Et urigtigt Forhold

hold i Afstraffelserne gior ikke det Almindelige saa megen Skade, som en ufornuftig Uddeeling af Belønninger. Hvor man beflitter sig paa at ære og benaade Overdaadigheds Kunster mere end man burde, der vil de nødvendige snart vansmægte, og Statens Indkomster formindskes, ved at blandes med en mere usikker og synende. Haandværkerne fortiene meest at æres og benaades, fordi de ere det eene Middel til at fremme de Kunster, der ere meest nødvendige. Peter den Store agtede en stor Haandværksmand høyere end hundrede andre Kunstnere. Kunsterne af den anden Classe tiene til Bequemmelighed, og til at polere Folket, og har Staten Handel, forøge de dens almindelige Indkomster. Hvilke Fordeele kan ikke en Stat haabe, naar den belønner Studeringer og Studeerte? Men undertiden lader man Lærde svinde bort iblandt deres Bøger, og kroner Uvidenhed og Bedragerie. Ordener, Vaaben og Ærestitler ere blotte Indbildninger, men nyttige Indbildninger saasnart Fortieneſter alene giver dem deres Værd. Vel veed jeg, at Theorien er nødvendig for Videnskaberne, men det er vigtigere, at Praxis af nyttige Videnskaber bliver almindelig og anseet. Det var mig kierere at finde hundrede duelige Kunstnere, og kun een Archimedes i en Stat, end hundrede Archimeder og kun een Kunstner. Men med alt dette er det vel, at Videnskaberne dyrkes, endog af den meenige Mand. At oprette offentlige Skoler, og forsyne dem med duelige Lærere, er en Omhue, der er en Regents ganske Nidkiærhed værdig. Almindelige Sædvaner, Indbildninger og forudfattede Meeninger have deres Oprindelse af Skolerne. Unyttige Videnskaber og lærd Pedanterie, der ikke er andet end et uforstaaeligt Hvis Hvas for den største Deel af Folket, bør forvises af dem. Adgangen til de offentlige Academier staae aabne for hvo det end er. Man bør aldrig standse nogen Geist i sin Flugt, og saa meget mere, da der undertiden er fremskudt store Philosopher, navnkundige Kunstnere og oplyste Statsmænd, af den ringeste Almue. At standse Kunsternes Tilvæxt i nogen Maade, er at bringe Nationen tilbage til Plumphed, Armod og Grumhed, tre store Statssygdomme, som i de forrige Seculier ødelagde Europa. Man bør aldrig lægge Hindringer for store Geniers Udviklelse. Vel er det sandt, at enhver stor Geist bør ikke nogensinde vige fra Grundsatzen af den almindelige Lyksalighed, endskiønt

den er frie; Men jeg siger: at Ordenen i Videnskaberne, Kunsterne og Haandværkerne ikke er en Undertrykkelse af Naturens Gaver, eller en Udslukkelse af Geniets Ild, men en Veyledning hen til det almindelige Vel. Det er til ingen Nytte i en Stat at forbyde fremmede Vahrers Indførsel, saa længe de Nationale hverken ere overflødige eller gode. Det er nødvendigt at giøre Begyndelsen med at forbedre de Indenlandske, og siden efter er det fornuftigt, nyttigt og nødvendigt at forbyde de andres Indførsel. Sætten, at ethvert Land skal, saa lidet som mueligt, trænge til Fremmede, synes fuldkommen overeensstemmende med Nationens Vel. Forbydelsen af de Kunster, man indseer at være stridige mod Statens sande Fordeele og Sæder, ere iligemaade viis og nødvendig; Men enhver Statshusholdning udkræver at formindske Antallet af Lediggiængere saa meget som mueligt; at lægge sig efter at drage saamegen Fordeel af de Personer, der ikke ere Kunstnere, som man kan, og imidlertid understøtte dem, som arbeyde, og opmuntre dem til at forøge Statens Indkomster ved Flid og Hurtighed i at arbeyde. Det er i Lovgiverens Magt, at giøre de Yrkesløses Antal meget lidet, og bringe dem til, at blive Staten nyttig. Man forfremme Handelens Frihed og Anseelse, og saa vil der ikke findes saa mange og unyttige Adelsmænd. Visse Kunster ere Regenternes Omhue værdige formedelst deres Fiinhed, saasom: Tegne-Maler- og Bygningskunsten. Man stifte Opholdshuse for dem, som ere fattige af Nødvendighed, men de holdes til at lære bruge de Kunster, som ere overeensstemmende med deres Vilkaar og Kræfter. Regenterne ere stedse deres Undersaatters Fædre, Tilsynsmænd, Formyndere og Forvaltere. Man sætte en vis Grad af adelig Værdighed paa Rente, og Indbildningen vil frembringe de nyttigste Virkninger. Man sætte visse Grændser for Tretter og Stridigheder, saa vil de Trettendes og Procuratorernes Antal indskrenkes. Man opvekke en Kappen om at overgaae hinanden, saa opvekkes Genierne. Man fordoble Belønningerne, saa fordobles Fortienesterne. Belønninger til dem, som have anvendt deres Kundskab til det almindelige Vel. Belønninger til dem, som drive Kunsterne høyere, eller opfinder nye og nyttige Manufacturer. Belønninger til dem, som forbedre de bekiendte. Belønninger til dem, som giøre Af-

træk

trækket hurtigere og lættere. En Regent bør, til at belønne saamange forskiellige Personer, stedse udøse Guld, men jo mere han udøser, jo mindre behøver han at frygte, at det kongelige Skatkammer forarmes. Guldet, som en Regent udøser til Dyden, bringer Dyden tusindfold ind igien. Men en Regent har endog, Guldet undtagen, tusende andre virkelige Maader til at benaade og belønne. Det kraftigste Middel til at fremme Vindskibeligheden er den, at forhøye Arbeydets naturlige og indvortes Værd, det er at sige: Arbeydernes Gevinst. Dette erholdes ved at forskaffe sterk Afsetning paa det, Vindskibelighed frembringer. Naar Afsetningen er bequem, settes Naturens og Kunstens Verker i Drift. Naar de ere i fuld Gang og Bevægelse, forøges Vindningen, og Vindning er den sterkeste Lokkemad for de Arbeydende. Dette eeneste Middel er altsaa i sig selv kraftig nok til at forøge og forbedre Kunsterne, om det endog fattedes paa andre Belønninger; Men at sette Hinder for Arbeyde, og udrydde Driften, det sporer til Flittighed, er een af de allerstørste Statsfeyl. Plager, Undertrykkelse, for stærke Paalæg, ubillige Forbund og Aager avle Efterladenhed hos de Arbeydende, som allene opmuntres ved Attraae efter bedre Bequemmeligheder; og naar den svækkes, ere Følgerne: Skiødesløshed, Dovenskab, Elændighed og Statens uundgaaelige Svekkelse. Hvor mange arbeydede ikke endnu til Agerdyrkningens Forbedrelse, dersom de kunde smigre sig med, at deres Møye og Opdagelser ville blive erkiendt og belønnet? Bonden var sikkert vindskibeligere, dersom hans Sveed blev beralt. Men den ulykkalige Agerdyrkere, nedtrykt under Plagers og Afgifters Aag, seer sig fordømt til at forarbeyde en Jord, som ikke hører ham til, og nødtvungen til at henslide sine Dage i Hunger og Elændighed. Agerdyrkningen er Livets nødvendigste Kunst, men den er tillige den nidkæreste over sin Frihed. De Nationer bedrage sig, som søge at vedligeholde den ved Strænghed, gamle Rettigheder og Trældomslove. Engeland har klarligen vist Verden, at der kun avles Dyrtid, hvor Agerdyrkningen er bunden. Man skiænke den Frihed, og saa belønnes Kunsten, som er den første paa Kunsternes Rad, og eene den rigeste Grundvold til at understøtte Nationen og Staten. Det rigeste Land er det, i hvilket alle Agerdyrkningens Grene udbredes,

det viiseste, i hvilket enhver af dem beskyttes, og det beste, i hvilket enhver af dem forundes sin naturlige Friehed. Dersom Handelens Forfremmere ikke forbleve uden Æresbeløninger, vare mange Nationer mere blomstrende, folkerige og stærke. Handelens Love vil være indrettede til at underholde og forøge de almindelige og private Rigdomme, hvilke stamme fra Kunsterne og Manufacturerne. Ingen Nation har nogensinde ført Handel, uden deres egen Landsherres Beskyttelse. Alle de Handelstractater, som udelukke Friheden, ere endten unyttige eller skadelige. Friheden er den Beløning, som allene skikker sig for Handelen. Lægges nu Beskyttelsen til Friheden, vil Handelen giøre en hastig og utroelig Fremgang. Frankerig vil stedse blive gieldbunden for sin Handel til Ludevig den Fiortendes udødelige Minde, ligesom Spanien bør være det til Ferdinandus Catholicus Kongen af Castilien og Portugal til Prints Arrigos. Dog forstaaer jeg ikke en Friehed uden alle Regler og Indskrænkning. Jeg veed, at Hollænderne, Engelænderne og Franskmanden, hos hvilke Handelen er meest i Flor, have sat visse Vahrers Ind- og Udførsel stærke Grendser. Den Friehed som jeg kræver, er Omløbet, der ikke maa svækkes eller hemmes uden til almindelig Nytte. Her seer vi det allerførste Skridt, somen viis Lovgiver kan giøre til at opmuntre Vindskibelighed og Handel. Her see vi alle Regenternes Velgierninger. Enhver Nation har, saa at sige, sit Hovedhiul, hvilket maa frembringe en utroelig Virkning, naar det sættes i Bevægelse. Det beroer allene paa, at Regenterne kiende det og vide at bringe det i Gang. Det gamle nordiske Folk, medens det var udyrket, handlede allene i Kraft af Følelserne. For at vække det af sin Dvale, forestiltes dem sandselige Forlystelser. Deri bestod Odins Kunst. Den, der nøye undersøger Nationerne, bemærker deres Egenskaber. Kiendes først enhver Nations Egenskaber og Tilbøyelighed; og den saa spores i rette Tid, vil der stedse i enhver Nation findes af de store Mænd, der stræbe for Statens sande Vel. Forudfattede Meninger kunne endog tiene til den almindelige Lykfalighed. Jeg taler her om nyttige forudfattede Meninger, som Regenten selv kan viiseligen føde ved Belønninger og Ære. De Philosopher, som ville have alle forudfattede Meninger udryddede af Verden,

røbe,

røbe, at de kiende lidet til Mennesket og Verden. Enhver Nation har sine forudfattede Meninger, og dersom Regenten, ved at bortjage dem, der er den almindelige Lyksalighed til Hinder, benytter sig af de andre til Statens Vel, saa har han opnaaet Høyden af Regieringskunsten. Var ikke Navnet af en Rommer allene mægtigt nok i det gamle Rom til at oplive de dovneste og uvirksomste Siele? Hvormange gange og i hvor mange Begivenheder har her ikke den listige Cicero betient sig af det til at røre Folket og Senatet? Til Slutning finder jeg intet mere lokkende og kraftigt Redskab til at giøre Indbyggerne dydige, end at indskyde dem den Dyd, som er Grundvolden til alle borgerlige Dyder. Herved forstaaer jeg den moralske Dyd. Denne er det største Middel, Regenterne kunne betiene sig af til at fordoble de Foretagender, som avle Staternes Vel og Rigdomme og til at forøge Nationens Vindskibelighed og Indkomster. Enkelte Personers Laster fortplantes i Familien, og fra Familien til i Statslegemet. Gode Sæder og Dyd er det første Hiul som setter Kunsterne, Velstand og Lyksalighed i Gang hos enhver Nation. Ingen Belønning giør nogensinde Menneskene villige til Arbeyde i en Stat, i hvilken Laster, Troeløshed og Bedragerie herske ustraffede. De Lovgivere altsaa, som elske deres Ære og Høyhed, og ikke ville see Folket vansmægte i Elændighed, bør drage den nøyeste Omsorg for deres Underhavendes Gudsfrygt, Retsindighed, Menneskekiærlighed og Dyd. Regenterne vise, at de elske Dyden, saa vil Dyden i en Hast blive anseet for det dyrebareste Klenodie. Den almindelige Mening er en stor Lov, og den kraftigste, naar den er billig, fordi enhver af egen Drift vaager over den. At give Dydens og Duelighedens Belønninger til dem, som hverken ere duelige eller dydige, er den sterkeste Fornærmelse, der kan tilføyes Dyden og Staten. Hvor det er tilladt at kiøbe Forsigtigheds, Vindskibeligheds, Videnskabers og Redeligheds Rettigheder, der er ingen Regiering, der er ikke engang et Begreb om den almindelige og private Lyksalighed. At Belønning og Ære skal være Føde for Kunsterne, er en Grundsatz i Naturen og den menneskelige Historie. Regenterne herske i Undersaatternes Hierter, dersom de giøre Paastand paa deres Kierlighed og Agt, hvilke maaskee ikke ere blevne indførte at være overdraget dem i

Re-

Regieringsforbundet, og ere de der indførte da er det paa Vilkaar, at de skal erkiendes og belønnes med Kiærlighed. Regenterne i Europa fortsætte deres ædle Stræben efter at overgaae hinanden i at giøre deres Folk lyksalige, og i at benaade, opmuntre, beskytte og belønne dydige Indbyggeres Dyd, saa skal alle Philosophers lønlige Raab, og hele Verdens glade Bifald udgiøre Regenternes Dyds Belønning.

Wirzburg. Entwurf der Wirzburger Schulen-Einrichtung, herausgegeben auf gnädigsten Befähl des Hochwürdigsten D. H. R. R. Fürsten und Hr. Adam Fridrichs Bischofen zu Bamberg und Wirzburg, herzogs zu Franken &c. 1774. 4 B. 8v. Dette Skrift giør saa vel Fyrsten, efter hvis Befalning det er bekiendtgiort, som Forfatteren selv megen Ære. Man seer deraf, at hans Høyfyrstelige Naade, tilligemed andre catholske Fyrster, allerede for nogle Aar siden haver foretaget sig Forandringer i Skole-Væsenet, og har endnu bestandig ladet sig sammes Forbedring høylig være angelegen. Det indeholder fortræffelige Forholds Regler for Lærerne, hvilke man og i vore Skoler ønskede at see antagne og anvendte. De Theologiske Lærere skulde holde Forelæsninger over den Hellige Skrift selv, som Hovedkilden til alle theologiske Videnskaber, og ende samme udi fire Aar, derved fornemmelig grundigen oplyse Skriftens bogstavelige Forstand, og ved Hovedvanskelighedernes Borttagelse, Forklaring over Oldsagerne og de Tiders Sæder og Skikke, tilligemed de Indvendingers Hævelse, som bliver giorte imod enkelte Deele, sætte Candidaterne i den Stand, at de deres gandske Lives Tid kunde læse og forstaae Skriften uden synderlig Umage. Ved Dogmatikens Foredrag skulle de foredrage Religionens Sandheder i deres ægte og naturlige Sammenhæng, udelade unyttige Skole-Spørsmaale, i Steden for de mange ofte ubetydelige Indvendinger anføre saavel den eene som den anden Parts Hoved-Beviis, og i Korthed bestemme Værdien af enhvert,

„ Sie sollen nichts zu Glaubenssachen machen, was nicht da
„ zu vereigenschaftetist, eben so wenig ihren Gegnern etwas
„ aufbürden, was sie in der That nicht lehren, keine ver-
„ altete, und von ihnen selbst verworfene Systeme, als die
„ ihrigen vortragen, sondern ihr neuestes Lehrgebäude stu-

„ diren

„ diren und ihre Widerlegung gegen dasselbe richten.“ I Henseende til Homiletiken skulde Candidaterne fornemmelig anviises: „ daß sie sich selbst verstehen lernen ehe sie die Kan„ zel betreten, um nicht entweder unbestimte Forderungen, „ bey denen sich der Zuhörer nichts denken kan, oder über„ triebene, die er weder schuldig noch im Stande ist, ins „ Werk zurichten, an denselben zu machen ꝛc. Mit eben der „ Sorgfalt sollen auch die Candidaten zur Methode im Ka„ techisiren angeführt werden, wodurch ofte mehr Nutzen „ als durch die Predigen gestiftet, und nach und nach eine „ ganze Gemeine kann umgeschaffen werden. Es soll ihnen „ Anleitung gegeben werden, wie sie Sätze und Perioen „ durch geschickte Fragen zergliedern sollen, um zu verhin„ dern, das der Katechismus nicht blos ein Werk des Ge„ dächtnisses verbleibe, sondern vielmehr Kinder unvermerkt „ zum denken angewöhnet, und stufenweise zu deutlichen „ und anschauenden Begriffen, durch welche allein die Re„ ligion eine dauerhafte Wirkung auf Herz und Sitten her„ vorbringen kan, geführet werden.“ I Pastoral Theologien skal fornemmelig sees hen paa Dannelsen af de sande Siæleſørgeres Caracter, og iblandt andet og vises dem, „ unter was für einen Gesichtspuncte sie fremde Religions „ verwandte zu betrachten haben, zumal wen dieselben in „ ihren Pfarren ansätzig sind, wie weit mehr sie durch ein „ gefälliges nach den Vorschriften der Menschen- und Chri„ sten-Liebe abgemessenes, und mit einen erbaulichen Lebens„ wandel vergesellschaftetes Betragen in Ansehung derselben „ gewinnen werden, als durch Verächtung oder unnütze Dis„ puten, und gehäßige der übertriebne vorstellungen ihrer „ Lehre.“ Mangel af Rum tillader ikke her at anføre de mange fortræffelige Anmærkninger og Forskrifter for Lærerne i Historien, og i sær Rigs-Historien, Philosophien og den Philosophiske Historie, Sprogene og i sær Forklaring over gamle Auctores, og over Skole-Øvelser og Caracters-Dannelse. Man anbefaler dette Skrift ikke alleene alle retskafne Skole-Læreres Opmærksomhed, men endog alle dem, som iblandt os kunde bidrage noget til de offentlige Skole-Anstalters Forbedring.

Leip-

Berlin. Herrn Georg Simon Klugel, öffentlichen Lehrers der Mathematik zu Helmstädt, Abhandlung von der besten Einrichtung der Feuer-Sprützen, zum Gebrauche des platten Landes, welche die eine Hälfte des von dem Kongl. Preuß. General-Ober-Finanz-Kriegs- und Domainen-Directorio auf das Jahr 1772 ausgesetzten Preises gewonnen hat, nebst den die andern Hälfte des Preises und die nach vorläufig angestellten Versuchen wirklich geschehenn Verfertigung einer der Preisfrage gemüssen Feuer-Sprütze betreffenden Anzeigen 1774. 5 A. tilligemed 2 Kobber Tavler i 4to. Det Kongl. Preussiske General-Directorium havde i Aaret 1772 udsat en Præmie paa 200 Rdlr. for den, som vilde vise, hvilke Ild-Sprøyter deels i sig selv, deels i Besynderlighed for det platte Land vare meest nyttige og brugbare, men som tillige ikke kostede over 100 Rdlr. Omendskiøndt den for dette Spørsmaal udsatte Priis af intet indløbende Skrift og Modell i Henseende til Theorien, Praxis og den forlangde Værd, tillige var fortient; saa traf det dog, at den Berlinske Dreyer og privilegerede Haand-Ild-Sprøyte-Mager Insel i Henseende til Sprøyternes Forfærdigelse og den Bestemte Værd havde best legitimeret sig: hvorfore ham blev tilkiendt 100 Rdlr., som det halve af Priisen; og at Hr. Prof. Klügels Skrift i Betragtning af den grundige Theorie udmærkede sig, fornemmelig frem for andre, hvorfore han fik det andet Halve af Priisen, nemlig 100 Rdlr. Da og forbemeldte Mester Insel tilbød sig for egen Regning at forfærdige en Ild-Sprøyte efter de Maal og Proportioner, som ham bleve angivne; saa har den Kongl. Ober-Bygnings-Raad Hr. Lambert anstilt adskillige Forsøg med samme, efterat han først havde bragt den i Stand, og med andre af Empiricis forfærdigede Sprøyter, hvilke Forsøg her blive beskrevne og oplyste med adskillige Anmærkninger. I. Beskrivelse og Følge af de med nogle Ild-Sprøyter anstilte Forsøg. De til disse Forsøg brugte Sprøyter vare 1) En Sprøyte, med 2 Støvler, et Stand-Rør og Vind-Kedel indrettet for 12 Mand. 2) En Sprøyte, med 2 Støvler, et Slug-Rør og Vind-Kedel, ligeledes indrettet til 12 Mand, men i Maalene og Forholdene forskiællige, fra de forrige; 3) En Sprøyte med 4 Støvler, hvoraf enhver bli-

ver

ver dreyet ved en eenarmet tung Jern-Tryk-Stang, men behøver alle 4, 20 Mand. 4) De af Mester Insel efter de ham givne Maal forfærdige Ild-Sprøyter, med 2 Støvler, et Slug-Rør og Vind-Kedel. Paa det man desto bedre kan dømme om Følgen af disse Ild-Sprøyter, saa er der tilføyet en besynderlig Tabell som indeholder en Sammenligning og Beregning over samme, tilligemed de dermed anstilte Forsøg. II. Beregning over den af Mester Insel forfærdigede Sprøyte efter den virkelige Følge. III. Foregaaende Overslag over denne Sprøyte. 4. Sammes Afændringer. Herpaa følger det Priisskrift af Hr. Prof. Klügel, hvorved man bemærker, at han anpriser den samme Ild-Sprøyte, som Leupold in Theatro Machinarum hydraulicarum T. 1. p. 118 beskriver, som en god Land-Sprøyte, og forestiller den nøye efter dens forskiællige Deele, og bestemmer alt, hvad der er ved at mærke, ved nogle Regninger. I et Nachtrag til samme bliver handlet om Ventilernes Indretning. Da dette Hr. Prof. Klügels Priisskrift er med saa megen Biefald optagen i Berlin, saa er det ikke fornødent at sige Noget til dets ydermere Berømmelse.

Laipzig. Samlung auserlesener Abhandlungen zum Gebrauche practischer Aerzte, drittes Stück 1774. S. 188 st. 8v. Denne Gang, forekommer. 1) Portal, Abhandlung von der Wirkung der Lunge auf die grosse blutader; 2) Klokhoff, über die Folgen einer Darmentzündung: 3) Ipern, von den Blattern eines ungebohrnen Kindes: 4) du Man, von einem durch die Electricitet geheilten Veits-Tanz: 5) Basthey und Hofmann, von einem besondern Zufall am Auge; 6) von der Haar, Mittel die Hühner-Augen und Warzen zu vertreiben. 7) Burgmann, von einer besonderen Verhindrung des Schlingens: 8) Willemse, von einer durch die Fieberrinde geheilten Wahnsinn: 9) —— —— von einer durch den Campfer geheilten Melancholie: 10) Dachs, von einer besondern Versetzung der eitrigen Materie: 11) Courcelles von Bergeöl: 12) Rollin, Beobachtung bey der Oefnung eines an der Goldnen Ader gestorbnen Kranken: 13) Dupont, von dem Nutzen des kalten Wassers in einer convulsivischen Krankheit: 14) —— —— von einem Eitergeschwür der Nieren:

15)

15) **Proveymond**, von der Wirkung Kalter Bäder in der Hirnwuth 16) **Burell**, Heilung einer Darmgicht durch die Fieberrinde: 17) **Martrau**, von einer Bruſtwaſſerſucht: 18) **Delachand**, von Blutbrechen: 19) **Cheiſſiol**, von Heilung der Kröpfe, durch calcinirte Eyerſchalen: 20) **Bajou**, Heilung eines Schlangenbiſſes durch das flüchtige Alcali: 21) ——— von einer Krebsgeſchwulſt in Maſtdarm: 22) le **Pelletier**, von einer beſondern Krankheit von Würmern: 23) de la Mare, von einer Auflöſung des kleinen Gehirns. 24) **Coſté**, von den Wirkungen des Eau de Luce beym Schlangen Biß: 25) **Baratte**, Heilung eines ſcropulöſen Geſchwüres durch den Sublimat: 26) **Jacobi**, von einer neuen Methode ſich des Sublimats ſichrer und häufiger zu bedienen; 27) **Hauteſierk**, Nachricht von der eigentlichen Art und Weiſe die Keiſerchen groſſen Pillen zu bereiten: 28) **Bacher**, Vorſchrift ſeine toniſche Pillen gegen die Waſſerſucht zu bereiten, 29) **Borafos**, Nutzen des Gallium luteum in der Fallſucht: 30) **Bonifax** von einen St. Veitstanz: 31) **Denis**, Heilung eines Krebsgeſchwüres der Lippen durch den Möhrenſaft. —— Kilderne ere overalt benævnte, og Samlerne ville indlægge ſig Fortieneſte med dette periodiſke Skrifts Fortſættelſe.

Zerbſt og Wittenberg. *Jo Simeon Lindinger* Doct. & Prof. Theol. de Ebræorum Veterum Arte medica, de dæmone & dæmoniacis. 1774. 188. S. 8v. Med Lærdom og ſund Critik beſtrider Forfatteren nogle Fordomme i Lægekunſtens Hiſtorie, hvilke Mange endnu antage uden videre Underſøgning, ſkiønt de for længe ſiden af mange andre ere kaldte i Tvil, og vel allermindſt kan troes af Lægerne. Lægekunſten var hos Jøderne i en meget ſlet Tilſtand, og beſtod alene i nogle chirurgiſke Haandgreb. De Beſattes Dievle vare ubekiendte, ulægelige Sygdomme, eller bleve allegoriſk kaldte ſaaledes o. ſ. v.

Af diſſe lærde Efterretninger udgives ugentlig eet Stykke, ved Brødrene J. C. og G. C. Berling.

No. 52.

Kiøbenhavnſke Efterretninger om lærde Sager.

II. Hæfte. Torsdagen den 28de Decbr. 1775.

Kiøbenhavn. **Prædikener over adſkillige af de forordnede Texter, holdne af** Herman Treſchow, Profeſſor Theologiæ ved Kiøbenhavns Univerſitet. 1773. Diſſe Prædikener ere 8te i Tallet over følgende Texter og af følgende Hoved-Indhold: 1) Paa anden Søndag efter Nyt-Aar over Luc. II. 41.-52., hvor i foreſtilles, førſt, det Forundringsværdige, dernæſt, det Lærerige i den Tildragelſe, Texten handler om, hvilket formemmelig beſtaaer derudi, at vi af JEſu Exempel lære a) en tidlig Gudsfrygt, b) den Ærbødighed og Lydighed vi ſkylde vore Forældre, c) den Tilvext og Forfremmelſe i det Gode, vi bør beſtitte os paa. 2) Paa iemte Søndag efter Trinitatis Luc. V. 1.-11. viſer, hvad vi har at tage i Agt ved de Gierninger, ſom høre til vort jordiſke Kald, naar vi ſkal vente Lykke dertil af GUd, baade forend vi gisre dem, medens vi gisre dem og efterat vi have giort dem. 3) Paa Chriſti Himmelfarts-Dag, holden for det Kongel. Herſkab i Chriſtiansborgs Slots-Kirke over Afſenſangs-Texten Apoſtl. Giern: I. 1.-11., foreſtiller den værdigſte Maade paa hvilken at betragte Chriſti Himmelfart, ſom er, naar vi a) anſeer den ſom det ſikkerſte Beviis paa, at Chriſtus har forhvervet os Ret til Himmelen, b) ſom den kraftigſte Opmuntring til at ſøge Himmelen, c) ſom den herligſte Forſikring om, at vi engang ſkal komme derind. 4) Paa trettende Søndag efter Trinitatis Luc. X. 23.-37. betragter

tragter det Spørsmaal: Hvo er da min Næste? a) som ufornuftigt for Mennesker, b) som skammeligt for Christne, c) som høystskadeligt for alle Stolte og Hovmodige. 5) Paa syttende Søndag efter Trinitatis Luc. XIV. 1.-11. betragter den Klogskab, hvormed de Gode, efter Christi Exempel, bør gaae de Onde i Møde, hvortil udfordres, a) at de ere forsigtige i at omgaaes dem, b) at de ere frimodige i at modstaae dem, c) at de ere omhyggelige for at forbedre dem. 6) Paa Søndag Septuagesima Math. XX. 1.-16. forestiller den aandelige Dyrkesløshed, a) hvorudi den bestaaer, og b) hvad der skal bevæge os til at vogte os derfor. 7) Paa Midfaste Søndag Joh. VI. 1.-15. forestiller, hvorledes vi baade a) i Mangel og b) i Overflødighed bør beflitte os paa en sand Nøysomhed. 8) Paa Langfredag, i Anledning af disse Ord i Lidelsens Historie, **og en stor Hob Folk og Qvinder fulgte ham, som baade klagede og begrædede ham**, forestiller de Taare, vi bør fælde ved JEsu Kors, a) Bodfærdigheds Taare, b) Medlidenheds Taare, c) Erkiendtligheds Taare, d) Kiærligheds Taare, e) Glædes Taare. Forfatteren erindrer i Fortalen, at disse Prædikener har alle været udarbeydede, førend han blev befordret til offentlig Lærer i Theologien ved Kiøbenhavns Universitet. Han befrygter, at man ellers maatte ville bedømme dem som Mønstre for andre, hvortil hans egen Beskeedenhed finder dem alt for ufuldkomne. Vi finde for Resten i den korte Fortale nogle flere Erindringer om disse Prædikener, hvilke røbe Fornuft og Betænksomhed. Den første angaaer deres Indhold, som er mere moralsk end dogmatisk. Han har i den Henseende befrygtet en Bebreydelse, og giør derimod den Undskyldning, „ at det er ingenlunde skeet, fordi jeg bifalder dem, som „ prædike mere Levnets Pligter, end Troens Sandheder, „ som, fordi Sædelæren tilbyder større Anledning til Veltalenhed, fast altid vælge deres Materier deraf. Jeg troer „ meget mere, at Tilhørere fra Prædikestoelen ligesaa vel bør „ underviises om, hvad de bør troe, som om hvad de bør „ giøre, og at den christelige Morale læres kun slet, naar „ den ikke læres i denne Forbindelse.“ Om den ellers betænksomme og beskedne Forfatters Forsigtighed herudi gaaer for vidt eller ikke, det er noget, vi gierne lade andre dømme om. Vi kan alene sige dette, at de kan med Ret ikke lastes,

som

ſom paa den anden Side tænke ſaaledes: 1) at den theoretiſke og dogmatiſke Underviisning ſkikker ſig bedre for de ſaa vel offentlige ſom private, ſaa vel lærde ſom ulærde Skoler, ſaa den paa Prædikeſtoelene kan forudſættes, der ikke lættelig bør giøres til dogmatiſke Cathedrer, hvoraf man bør holde theologiſke Forelæsninger: 2) at offentlige Taler har til alle Tider egentlig været beſtemte til practiſke Materiers Afhandlinger, for derved at danne, bøye og beſtemme Menneſkers Villie til et viſt Maal: 3) at den chriſtelige Morale meget vel kan læres i Forbindelſe med den chriſtelige Lærdoms Theorie, omendſkiønt Prædikanten mere forudſætter Theorien ſom bekiendt, end paa en dogmatiſk Maade foredrager den, og derimod giør Moralen til ſin Hoved-Sag. Men det er ſlet beſtilt, ſiger man, med Underviisningen i Skolerne. Lad ſaa være. En Prædikant har for kort ſiden ſagt det, og man vil uden Tvil tage ham det vel op. Men følger deraf, at Prædikeſtoelen bør forvandles til en dogmatiſk Læreſtoel? Vi holde for, at hvem der paa denne Grund vilde tale eller ſkrive til dogmatiſke Prædikeners Forſvar, burde hellere anvende ſin Veltalenhed til at drive paa Skole-Underviisningens Forbedring i Henſeende til formeente Mangeler. Vi kan derfor ey andet end anſee denne Forfatterens Undſkyldning for ſine Prædikeners moraliſke Indhold for ganſke ufornøden. Den Meening, ſom vil have den dogmatiſke Prækemaade indført, er heller ikke endnu kommen ſaa meget i Mode, at man derfor behøver at undſee ſig ved den modſatte ſom en gammel Habit iblandt andre, der alle ere ſkaarne efter nyeſte Façon. Vore fleſte og bedſte Prædikantere beſkæfte ſig alle fornemmelig med det practiſke i deres Prædikener. Mindre betænkſom over en nye Modes Fornærmelſe og derfor deſto bedre grundet ſynes Forfatterens anden Erindring, ſom angaaer Udtrykket og Foredraget. „Stilen, ſiger han, vil næppe finde deres Biefald, „ſom elſke, enten et høyt og opløftet, eller et kort og ſammenpreſſet Foredrag. Jeg har ikke herudi rettet mig efter „vore Tiders Smag.“ (NB. Den Mode, her ſigtes til, er vel endnu næppe bleven ſaa almindelig, at den kan kaldes vor Tids Smag). „Jeg har lagt Vind paa ſimple, men „ædle Udtryk, og ſøgt at holde Middelveyen imellem en „uforſtaaelig Korthed og en kiædſommelig Vidtløftighed. „Danſke Ord, hvis Brug er endnu ikke almindelig nok,

„ har jeg afholdet mig fra, og endnu mere fra philoſophi-
„ ſke Kunſt-Ord, ſom den almindelige Hob giør ſig intet
„ eller falſke Begreber om. Endog det ſædvanlige Ord Be-
„ vægelſes-Grund havde jeg ønſket paa alle Steder at
„ kunne udelukke. Havde en Prædikant lutter oplyſte og
„ indſigtsfulde Tilhørere for ſig, behøvede han ikke at give
„ ſit Foredrag denne Grad af Tydelighed. Men det er jo
„ Mængden, ſom ſkal underviſes, og den er eenfoldig. Skal
„ derfor en Prædiken være ſaaledes beſkaffen, at den ret kan
„ fattes og anvendes af de fleſte, maa den ogſaa beſidde en
„ Eenfoldighed og Tydelighed, ſom paſſer ſig til deres Be-
„ greb. Og dette koſter i Sandhed en Prædikant langt mere
„ Umage end alle nætte Udtryk, ſmukke Vendinger og af-
„ maalte Perioder." Denne Regel er vel grundet, og fin-
der et almindeligt Biefald ſaa vel af de fornuftigſte og bedſte Prædikantere, ſom følge den, ſom og hos alle dem, der give Regler for den hellige Prækekunſt. Men det er Skade, at mange forſtaae og anvende den paa en vrang Maade, og indbilde ſig ſelv og andre, at et upyntet og ilde ſammenhængende og med idelige Repetitioner opfyldt Foredrag udfordres juſt til den Eenfoldighed og Tydelighed, ſom paſſer ſig til Mængdens Begreb. Man maa vel her giøre Forſkiæl paa den Eenfoldighed, ſom er grundet i en Prædikants Vankundighed, og den Eenfoldighed (Simplicitet) ſom udfordres til den meeſt rørende Veltalenhed, hvilken nogle fordømme i Prædikener, da man dog i det hele menneſkelige Liv ſætter ſtor Priis paa den Evne at tale vel, hvilken man anſeer ſom en guddommelig Gave, ſom man ved Flid og Øvelſe bør dyrke og bringe til al muelig Fuldkommenhed, og hvad ſom er det ſlemmeſte, de misbruge til at retfærdiggiøre denne Veltalenheds Fordømmelſe Sprog af den meeſt veltalende Prædikant iblandt vore hellige Skribentere. Paa den anden Side ere der de, ſom drive deres Veltalenhed indtil en forfængelig Oſtentation, og tabe derover den Simplicitet, ſom ſkulde recommendere den. Det er ſaadanne, der ſiges at prædike ſig ſelv, og ikke Chriſtum. Middelveyen imellem diſſe tvende Afveye er juſt den rette Vey, og denne har Hr. Tr. ſøgt at følge. Hvad Citationer af Bibelen angaaer, da har han vel dermed ikke broderet ſine Prædikener, men heller ikke ſaaledes ſøgt at fordølge dem, ſaa man ſkulde tænke

ke, at han undsaae sig ved at nævne de Skrifter, der dog bør være Kilden til enhver christelig Prædiken. Ogsaa i den Henseende er hans Tankemaade meget fornuftig og moderat, og af en saa nøyagtig og fuldstændig Rigtighed, at der er intet at erindre derved eller derimod. „Jeg har anført en „ Deel Sprog af den Hell. Skrift, og ved de anførte optegnet tillige Stedet, hvor de findes, endogsaa ved dem, som „ ikke egentlig skal tiene til at bevise. Ogsaa dette strider „ imod vore Tiders Smag og fordrer et lidet Forsvar. Hvorvidt Sprog i en Prædiken bør anføres, hvor lidet de holde den rette Middelvey, som oydynge dem, ligesaa vel „ som de i hvis Prædikener de aldeles udelukkes, vil jeg her „ ikke undersøge. Saa meget er imidlertid vist, at det er, „ i det mindste burde det være, en Prædikants Hoved-Sag „ at forklare den Hell. Skrift, at gisre sine Tilhørere bekiendte dermed, at opmuntre til dens flittige Læsning og „ Overveyelse, og derfor selv give dem Anledning dertil. „ Her spørges alene, om det er tilladeligt at antegne Stedet „ ved andre Sprog end just de bevisende? Jeg tilstaaer gierne, at dette ikke i det mundtlige Foredrag bør skee. Prædikantens og Tilhørernes Hukommelse bebyrdes derved uden „ Nødvendighed, og det Behagelige, det Lætte og Flydende „ i Talen hindres. Med en tryk Tale derimod er det anderledes beskaffen. En Læser mærker ikke saa meget det ilde „ klingende derudi. Han behøver ikke at standse, men kan, „ om han vil, læse fort, og finder alene til sin Bequemmelighed Stedet antegnet, naar et eller andet Sprog synes „ ham saa mærkeligt, at han vil efterslaae samme. Dette er Aarsagen, hvorfor de fleste i disse Prædikener anførte Sprog ere henviste til deres Sted. Jeg „ har derudi mere seet paa det Nyttige, endpaa det Zirlige „ og Velklingende, og har troet, at dette ogsaa mere burde „ sees paa i Taler, som ere indrettede til Underviisning og „ Opbyggelse.“ Hvad Prædikenerne selv angaaer, da skal vel en skiønsom og upartieff Læser ikke kunne nægte, at jo deres Forfatter har havt god Lykke til det, han har lagt Vind paa, nemlig et simpelt og ædelt Udtryk, og et tydeligt og sammenhængende Foredrag, hvori Alt flyder ungtungen og føyelig af den foresatte Text i en reent og ukunstlet Sprog, og dertil saa vel afpasset, at man hverken kan beskylde For-

fatteren for en ordrig Overflødighed i Ud-vævelser og Repetitioner, eller for en saadan sammenpresset Korthed, som endten medfører nogen dybsindig Dunkelhed i Tanker og Udtryk, der skal give Tilhørere Anledning til at gruble, eller røber større Flid for Talens Kunstmæssighed end for Tilhørernes Opbyggelse. Man finder overalt Beviis derpaa i enhver Prædiken, og f. Ex. i den anden Prædiken, hvor føyeligen flyder ikke der Alt hvad vi har at tage i Agt ved de Gierninger, som høre til vort Jordiske Kald, førend vi giøre dem, mens vi giøre dem, og efter at vi have giort dem, af den Evangeliske Textes Indhold? Førend Jesus der opmuntrer Peder og de andre til at arbeyde paa den Mad, som er forgiængelig, lærer han dem først at arbeyde paa den Mad, som hører til et ævigt Liv. Førend han befaler dem at drage ud paa Dybet at fiske, lærer og underviiser han dem om Guds Raad til deres Salighed. Det er da den Orden vi bør tage i Agt i vore Gierninger, som høre til vort jordiske Kald, at vi for og frem for dem sørge for vor udødelige Siæl og forarbeyde dens Saliggiørelse, at vi overalt agter vort himmelske Kald høyere, end noget Jordisk. Disciplerne havde arbeydet den gandske Nat, og fik intet, men endnu paa Jesu Ord ville de udkaste Garnet. Flid i vort jordiske Kald og Tillid til Guds Forsyn ere da de vigtige Pligter vi har at tage i Agt under de Gierninger som høre til vort jordiske Kald. Disciplerne fik Lykke til deres Drat paa Jesu Ord, og Peder faldt da ned for Jesu Fødder, og sagde: Herre! gak ud fra mig, thi jeg er et syndigt Menneske! Altsaa, naar de Gierninger lykkes for os, som høre til vort jordiske Kald, bliver det vor Pligt at ophøye Gud og ydmyge os selv. „Ikke sielden gaaer „ Menneskenes Stolthed saavidt, at de tilskrive sig selv „ deres egen Flid og Forstand, deres egne Fortieneſter et „ lykkeligt Udfald af deres Foretagender, og sige med Hin „ hos Propheten: Vi have taget os Horn ved vor eget „ Styrke. Ikke sielden begynder deres Hierte, naar Gud „ lader det gaae dem efter Ønske, at hovmode sig. Lang „ anderledes var det med Peder. Jo mere Godt Jesus be „ viiste ham, jo mere ydmyg blev han. Og dette bør og al „ tid være Virkningen af Guds Velgierninger imod os; at „ vi deraf lære at ydmyge os for ham; at erkiende os selv

„ som

„ som usle Syndere, som de der have intet Godt fortient
„ af ham, og med Patriachen Jacob tilstaae, at vi ere rin-
„ gere end alle de Miskundheder og al den Trofasthed, som
„ han haver giort imod os. 1. M. B. XXXII. 10. Og
„ hvor fornøden er ikke denne Erkiendelse af vor egen Skrø-
„ belighed og Uværdighed for os, dersom vi ellers skal for-
„ sikkres om fremdeles Lykke og Velsignelse i vort Foretagen-
„ de. Den dæmper hos os den Hovmod og Stolthed, som
„ er saa afskyelig i Guds Øyne og berøver os hans Naade.
„ Thi Gud staaer de Hoffærdige imod, men de ydmyge giver
„ han Naade, Peter V. 5. Den befordrer allerbedst hos
„ os det kraftigste Middel paa vor Side til fremdeles at for-
„ sikkres om Lykke i det vi gior, nemlig Flittighed og Be-
„ standighed i Bønnen til Gud. Thi jo mere vi overbevi-
„ ses om vor egen Trang og Fattelse; jo mere vi lære at ind-
„ see, at vi har intet af os selv, men at vi skal have alt af
„ Gud, jo mere lære vi og i Bønnen at henvende os til
„ ham, stedse at sukke til ham, at han vil opfylde al vor
„ Mangel efter sin Rigdom i Overflødighed, og at han vil
„ give os det, som han seer at være os tienligt.“ I den tredie Prædiken, som forestiller den værdigste Maade paa hvilken at betragte Jesu Himmelfart, burde hverken Tilhørere eller Læsere vente saadannne Betragtninger, som sigtede til at forklare dem hans Himmelfarts Maade og Mueligheed og hans Opholds-Sted derefter, og som det var en Forventning, Forfatteren heller ikke kunde opfylde, saa kunde han heller aldrig bedre betage dem Haab, Lyst og Længsel derefter end ved dette smukke og velpassende Præludium til Textens Afhandling. „Disciplene fulgte ham (den opfarende Jesum) med
„ deres Øyne, saa langt som de kunde. Men disse Øye-
„ kast yttrede maaskee ogsaa hos Disciplerne en Begiærlighed
„ efter at see mere, end de burde. De havde uden Tvil
„ gierne ønsket at vide, hvor Jesus blev af, efterat Skyen
„ allerede havde borttaget ham fra deres Øyne, og Englene
„ selv synes i deres Tiltale at bebreyde dem dette, naar det
„ hedder: I Israelitiske Mænd! Hvi staae I og see
„ op til Himmelen? Lader os Andægtige efterligne Disci-
„ plerne derudi, at vi fulde af en hellig Forundring og brøn-
„ dende af en oprigtig Kiærlighed til Jesum nærme os til at
„ betragte hans Himmelfart! Men lader os tillige bortjage

„ al utidig Nysgierrighed fra vore Betragtninger. At ville „ uden for det, som Guds Aand har aabenbaret os, un„ dersøge Maaden, som Jesus foer op paa, det Sted, hvor „ han nu er, ere ikkun forvovne Øyekast. Gud har selv i „ sit Ord sat denne Grændser, naar Jesu Himmelfart derudi „ forestilles os under saadanne Talemaader, som vise os, at „ al videre Undersøgning er ikkun unyttig, ja daarlig. Han „ foer op, siger Apostelen **Paulus**, langt over alle Himle „ Eph. IV. 10. og i Brevet til de Hebræer hedder det, at „ han er gaaet ind bag Forhænget. Hvo tør da være for„ maatelig nok til at kige derind, hvor Gud selv har ligesom „ draget et Forhæng for? Mere nyttige, opbyggelige, og „ Christne langt mere værdige skal vore Betragtninger over „ Jesu Himmelfart blive ved at ansee de herlige Fordeele, „ som deraf tilflyde os.“ Den næstfølgende fierde Prædiken over det Spørsmaal, **Hvo er da min Næste** er fuld af fortræffelige, opbygaelige og lærerige Tanker. Det Samme kan siges om den næstfølgende, der handler om den Klogskab, hvormed de Gode bør omgaaes de Onde. Kun et Forskrift for denne deres Klogskab S. 101 synes at kunne have behøvet en nøyere Bestemmelse, naar den Korthed, Forfatteren overalt har beflittet sig paa, havde tilladt det. Det hedder. „ De væbne sig imod de Ondes Snarer, ikke som Verdens „ Børn, ved at fordrive Vold med Vold, List med List.“ Det er uden Modsigelse, at Prædikanten hermed ikke kan have havt anden Vold for Øyne, end den, der uden Fornødenhed til Forsvar og Sikkerhed, øves af blot Hævngiærrighed og Skadelyst, og den List, der bruges imod List, uden Fornødenhed til at afværge Skade, blot for at skade, og med Lyst til at skade. Thi for Resten kan en Christen i Verden geraade i utallige Tilfælde, hvor han maae forsvare sig med Vold imod Vold (Det giør jo Staterne i retfærdige Krige, som aldrig har mishaget Gud. Det giør jo Øvrigheden paa deres Vegne, som med Vold overfaldes: Den straffer jo for at hemme Vold, og naar den ikke kan komme til Hiælp, da er enhver Christen i Nødsfald berettiget, jo forpligtet til at fordrive Vold med Vold) og hvor han ved sin List og Snildhed maae lade sin argelistige Fiende falde i de Snarer, han har spændt for ham, for selv at slippe derfra. Kun at en Christen ikke giør dette, uden i Nødsfald, og at hans

Hier-

Hierte derved er fri for al Hevngiærrighed og Skadelyst, i det han endog belægger Vold med en billig og velfortient og fornøden Straf, og lader Argeliſt beſnære ſig ſelv. Dette ſidſte hører gandſke viſt til den Slange-Snildhed, ſom Chriſtus anpriſer Math. X. 16, hvilken Forfatteren og kort efter mælder om, og ſom meget vel kan beſtaae med den tillige anbefalede Eenfoldighed (Ærlighed Oprigtighed, Uſkyldighed) Ved denne Snildhed forſtaaer Forfatteren alene Forſigtighed, men deels er dette Ord ubeſtemt, deels kan der møde utallige Tilfælde, i hvilke man maae giøre mere end blot tage ſig vare for ſine Fienders Liſt, hvor man maae lægge Raad op imod Raad, lægge Plan imod Plan, Handling imod Handling, kort ſagt, hvor man maae ſpille ſine Fiender prævenire, og ligeſom ved Krigspuds fange dem i deres egen Ondſkab og Liſt, det er at ſige, bruge Liſt imod Liſt. Vi tillægge da dermed ikke Forfatterens Meening nogen Feyl, men kun hans Ord Mangel af en nøyere Beſtemmelſe. Dette Sted ſkulde heller ikke ſaa meget have ſtandſet vor Opmærkſomhed, hvis ikke juſt Chriſti eget Opførſel i Texten ſelv havde afgivet et fortræffeligt Exempel til Oplysning derover. Forfatteren har og det meget vel deraf udmærket hans Frimodighed i at giøre hvad Ret var til Trods for de onde Phariſæer. Men der ligger mere derudi. Han giengiældte deres Argeliſt, med en virkelig, en overlagt, dog uſkyldig Liſt og Snildhed, ſom er beundrigsværdig, og ſom man i mange flere hans Taler og Handlinger maae beundre. Man havde bragt en Vatterſottig ind for ham: Man gav Agt, hvad han vilde nu foretage ſig: helbredede han ham ikke, havde man Leylighed til at udſætte ham for Had og Spot, ſom den, der endten ikke vilde eller ikke kunde hiælpe naar det galt derom: helbrede han ham, ſaa var han en Sabbats Overtræder: kort ſagt, man friſtede ham, og det med Liſt. Men den Liſt var ikke mindre, hvormed de igien bleve friſtede af ham: han kiendte deres Hierters forborgne Liſt; han talede frem, og ſpurgde dem, førend han foretog ſig noget, om det vel var tilladt at helbrede om Sabbathen: Svarede de Ney, og vilde have hindret og forbudet ham at giøre det, for at forſvare deres egen Myndighed, ſaa maatte Hadet falde tilbage paa dem Selv, fordi denne Kiærligheds Gierning ikke blev øvet, og Mangel paa Evne kunde man da ey have bebreydet

ham, havde de svaret Ja, saa kunde de ey faae Sag med ham, som en Sabbats Overtræder og maatte desuden have seet hans Anseelse og Myndighed stadsæstet ved den Syges Helbredelse? Hvad maatte de da giøre? tie. Og hvad giør han nu? Han giør hvad Ret er, han helbreder den Syge, og denne hans Gierning er forsvaret med deres egen Taushed. Vilde de nu laste den, hvi taug de da stille for han giorde den? han spurgde dem jo til Raads. Var Sabbaten dermed overtrædet, var det nu ikke mindre deres Skyld end hans, der havde først forgiæves raadført sig med saa anseelige Lærere i saa vigtig en Sag. Da Gierningen er giort, fremsætter han nok en Lignelse tagen af deres eget Opførsel i mindre vigtig Tilfælde til dens Forsvar og det i et Spørsmaal, hvortil de mindre kan svare, og altsaa ikke paatale Gierningen, men de sidde der tause og beskiæmmede, fangne ved deres egen List, indviklede i deres egne Snarer. Det er ikke altid saadan List kan være uden al Skade for de Onde, imod hvis Argelist den bruges. Pharisæerne sadde her tause, stumme, offentlig beskiæmmede. Skade nok for saa anseelige og deres Anseelse og Myndighed med saa stor Stolthed paastaaende Lærere. Man bør ellers ikke giøre Folk offentlig undseelige, eller tale eller giøre noget til deres Beskiæmmelse. Men Christus maatte med List redde sig fra List, for selv at slippe med Ære derfra, en Ære, der var mere vigtig end Pharisæernes. Det giorde han, og efterlod gode Christne et Exempel, at de maae giøre ligesaa, hvor Fornødenhed og Pligt udkræver det. Pharisæernes Beskiæmmelse var en værdig Straf for deres Ondskab. Men i Straf som Straf i og for sig selv maae Christus aldrig have fundet Behag, han var aldrig hævngiærrig, og det bør gode Christne heller ikke være. Vel har Prædikanten, hvilket vi ikke bør dølge, S. 99 ikke glemt for en Deel at udmærke dette Christi Forhold, men under Navn af en blot **Forsigtighed i Omgang**. Men vi holde for, at det Ord er ikke nok til at betegne alt hvad der ligger i hans Forhold, nemlig en virkelig overlagt Snildhed, der havde til Øvemærke, at rede sig ud af deres for hom spændte Garn ved at lede dem Selv ind derudi. Denne kan man og gierne kalde en **Klogskabs-List**. Vi skulde ellers have anseet denne vor Anmærkning for unødvendig og overflødig, hvis ikke der var en alt for betydelig Tvetydighed i de Ord

Snild-

Snildhed, Snedighed, List, som har forvoldt, at Prædikantere og Moralister synes aabenbar at modsige hinanden, naar nogle sige, at man maae væbne sig med List imod List, andre derimod, som Forfatteren her, sige, at det er kun Verdens Børn og de Onde, som gjøre dette, og at gode Christne derudi ikke maae efterfølge dem. Denne Tvetydighed bør vistelig hæves ved Talemaaders nøyagtige Forklaring og Bestemmelse, at ikke Mennesker skal forvildes i Henseende til deres Pligter. List, Snildhed og Snedighed kan man ikke ligefrem henføre til Laster, da Christus selv anpriser os Slangers List og Snedighed, der efter Omstændighederne ofte maae strække sig videre end til en blot passivisk Varsomhed imod andres Activitet til vor forborgne Skade. Man kan ey heller ligefrem og uden al Undtagelse antegne dem paa Dydernes Liste. Men man maae gjøre Forskiæl imellem Klogskabs-List, der kan bestaae med Enfoldighed (ἀκακία), hvorved man dog handler som Ven af sin Fiende, og gjør intet, endogsaa til hans virkelige Skade, af Lyst til at skade, men kun af Fornødenhed og efter Pligt, og Ondskabs List, som kan, men ikke bør øves endogsaa imod Fiender, naar man uden Fornødenhed og af Skadelyst fatter forborgne Anslag til deres Skade og Fordervelse. Vi tør haabe, at Sagens Vigtighed maae tiene til Undskyldning for vor Anmærknings Vidtløftighed. — Vi maae slutte med nok en Anmærkning til Forfatterens Ære, at nemlig disse hans Prædikener foruden andre berørte gode Egenskaber, ogsaa anprise sig Læseren formedelst Korthed i Afhandlingen, hvorved den dog, saa vidt vi har kundet see, ikke har tabt noget i sin Fuldstændighed. Kort at sige, uden al Complement, og uden med Forsæt at ville ophøye deres Fortieneſter over deres af Forfatteren selv erkiendte Værd, da kan disse Prædikener i flere Henseender tiene til Mønstre endogsaa tvertimod Forfatterens Hensigt og Villie. En kort og vel passende Indgang, et til Afhandling vel bestemt og fastsat Thema, en utvungen Føyelighed i Afhandlingens Deduction af den foresatte Text, Simplicitet og Tydelighed tilligemed Reenhed Orden og Sammenhæng i Foredrag og Sprog, en nøt og kort Fuldstændighed overalt og i ethvert enkelt og særskilt Stykke, disse ere uden Tvil unægtelige Egenskaber ved gode Prædikener, som fortiener at efterfølges.

Ber-

Berlin. Monatliche Anleitung zur Kenntniß des Ständes und der Bewegung der Planeten und des Mondes, vom Monat May 1774. bis Monat December 1775, nebſt Berechnung der mittlerweile vorfallenden Himmelsbegebenheiten, von Johann Elert Bode, Aſtronom der Königl. Preußiſchen Academie der Wiſſenſchaften. Mit zwey Kupfertafeln. 1774. 10 A. 8v. Dette er den femte Fortſættelſe af et ſor Stiernekunſten ſærdeles nyttig Skrift, hvori Forfatteren giver en nøye Efterretning om alle de Planeternes og Maanens Forandringer, ſom vil i den anførte Tid blive at bemærke paa Himmelen. Ved ſammes Brug bliver forudſat, at man allerede af Forfatterens Anleitung zur Kenntniß des geſtirnten Himmels eller ved andre Hiælpemidler, har giort ſig bekiendt med Fixſtiernerne, i ſær dem, ſom ſtaae i Dyrkredſens Egn. Det bliver her ved ethvert Maaned angivet om enhver Planet, naar den lader ſig ſee paa Himmelen, hvor den ſtaaer, om den er ligefremløbende, ſtilleſtaaende eller tilbagegaaende, naar den nærmer ſig Jorden eller afviger derfra o. ſ. v. Iblandt andet anføres, at i Midten af Marz tilkommende Aar ville alle Planeter paa een Gang i Aftenſtunden lade ſig ſee. Om Maanen anmærkes den forſkiællige Phaſes, dens Op- og Undergang, de ved den foraarſagede Soelformørkelſer, eller de Fixſtiernernes eller Planeternes Bedækkelſer, ſom ſkeer ved Samme. Af nogle Himmelens Mærkværdigher finder man og Afbildninger paa begge Kobbertavlerne, nemlig af en partial Maaneformørkelſe, ſom ſkal tildrage ſig den 15 Febr. 1775, og af en ſor Os tildeels ſynlig Soelformørkelſe, ſom løber ind den 26. Aug. ſamme Aar; af nogle Fixſtierners og Saturns Bedækkelſer af Maanen, af de forſkiællige Geſtalter, hvori Ringen om Saturn efterhaanden vil viſe ſig, og af Veneris Phaſes under dens Omløb om Solen. Over den allerede bemældte Maane- og Soel-Formørkelſe bliver desuden givet en lettere Beregning, end man ellers pleyer at anſtille, af de af Hr. Prof. Lambert indrettede Mayeriſke Maanetabeller til Formørkelſernes Beregning. Bag efter er tilføyet en Tabel øver Phaſes af Saturns Ring, eller af den ſtørre Axels Forhold af denne Ring til den mindre fra 1 Jan. til 31 Dec. 1775. ligeſom og en Fortegnelſe paa den i vore Egne ſynlige Formør-

mørkelse af Jupiters Drabantere i Aaret 1774, efter Berliner-Uhrets Tid. I Fortalen mælder Forfatteren, at han ikke veed, om han fremdeles videre vil fortsætte dette Skrift efter den Plan, som hidindtil. Skulde det ikke skee, saa kan man behiælpe sig med de nyere Berlinske Ephemerides over Aaret 1776.

*** *** ***

Paris. Det Kongel. Chirurgiske Academie udlover for Aaret 1776. en Skuemynt af 500 Livres for den bedste Besvarelse paa følgende Spørsmaal: Comment l'air par ses diverses qualites peut influer dans les maladies chirurgicales, & quels sont les moyens de le rendre salutaire dans leur traitement? —— Videnskab. Acad. har for Aar 1777. bestemt den dobbelte Priis af 4000 Livres for følgende igientagne Opgave: De determiner la meilleure maniere de Fabriquer les aiguilles aimantées, de les suspendre, de s'assurer, qu'elles sont dans le vrai miridien magnetique, enfin de rendre raison de leurs variations diurnes regulieres. Nok en overordentlig Priis af 1200 Livre bliver i forbenævnte Aar tilkiendt den bedste Besvarelse paa følgende Opgave, hvis Indhold er: L'Analyse & l'examen chymique de l'indigo du Commerce pour l'usage de la teinture, —— Stænderne af den Provintz Langvedoc har bestemt en Priis af 1200 Livres for følgende Opgaver: 1) Pourquoi la même mine travaillée avec de la bouille ou charbon de terre, donne un fer inferieur en qualité a celui, qu'on en rétire, lorsqu'elle est travaillée avec le charbon de bois? 2) Quels sont les moyens d'approprier le charbon de terre aux minéraux ferrugineux, quels qu'ils soient, pour en tirer du fer propre a tous les usages oeconomiques, & pareil a celui qu'on rétire au moyen du charbon de bois? En anden Priis af 300 Livr. er lovet den bedste Oplosning af efterfølgende Opgave: Y a-t-il dans les mines de charbon ou de fer de Languedoc comparées aux autres mines des mêmes matiéres, quelques qualités, qui rendent l'appropriation du charbon de terre, plus au moins facile? Afhandlingerne maa være indsendte til September 1776.

Lyon'

Lyon. Det her værende Kongel. Sælskab til Agerdyrkningens Befordring har for næste Aar opgivet følgende Spørsmaal til Besvarelse for en Priis af 300 Livres: Seroit-il avantageux aux principales villes des provinces, d'y supprimer les Communautes & jurandes des boulangers, & dans le cas de l'affirmative, quels seroint les meilleurs moyens de suppléer a la fourniture, que les boulangers sont obliges de faire?

Besançon. Vidensk. og Kunstern. Academie vil i Aaret 1776. bedomme følgende Spørsmaals Besvarelse: Quels dégré d'autorité les Empereurs ont ils conserve dans les Gaules après l'établissement des Barbares?

London. Enhver veed, hvor nyttigt det vilde være, at have en vis fast Model eller Original-Maal, hvortil de forskiællige i alle Lande brugelige Vægter og Maal lade sig reducere. Hidindtil har man i Naturen og ved Kunsten forgiæves søgt saadant et Maal. Det her værende Sælskab til Kunsternes, Manufacturernes og Handelens Opmuntring, lader denne vigtige Opdagelse være sig anliggende, og opfordrer de Lærde i et offentlig Programma til at udfinde et saadant fast og uforanderligt Maal, for alle andre Vægter og Maal. Sælskabet vil belønne Opfindelsen med en gylden Skuemynt, eller 100 Gvineer.

Harlem. Videnskabernes Sælskab har til Januar. 1778. bestemt en Priis for følgende Spørsmaal: Wie weit gehe der Nutzen der Psychologie in der Erziehung und in der Leitung und Lenkung des Menschen und in Beziehung zur Glückseligkeit der Gesellschaft? Und auf welche Art und Weise würde diese schöne Wissenschaft am besten vollkommen zu machen, und ihr Fortgang zu erweitern seyn? Prisen er en gylden Skuemynt.

Leiden. Vidensk. Sælskab har her opgivet følgende Spørsmaal til Priis: Was ist der algemeine Zweck, den ein Dichter bey seinen Arbeiten haben muß; was sind folglich die Gegenstände, die er bearbeiten darf; und welche algemeine Regeln hat die Dichtkunst?

Göt-

Göttingen. Det for Julius i dette Aar af det Kongelige Videnskabs Selskab bekiendtgiorte Spørsmaal: **Wie weit gehet zur Zeit der Gebrauch des weissen Vitriols bey Künsten, Manufacturen und Handwerken? und ließ sich der Verbrauch desselben nicht auf eine vortheihafte Weise vermehren?** bliver nok engang opgivet for Julius 1777., saasom det for denne Gang ey er bleven besvaret til Fornøyelse.

Cassel. Agerdyrknings og Kunsternes Selskab udsætter paa følgende Spørsmaals bedste Besvarelse en Priis, der bestaaer i en gylden Skuemynt af 10 Pistoler: **Ist für Hessen der zwanzig oder vier und zwanzig Gulden-Fuß, sowol in Absicht des ganzen öffentlichen Haushalts, als auch für jeden Zweig des Nahrungsstandes ins besondere der beste? Wenn der vier und zwanzig Guldenfuß dem Ganzen vortheilhafter, als der izt übliche zwanzig Gulden-Fuß gehalten werden sollte; von was für politischen üblen Folgen kan die Veränderung eines einmal eingeführten Münzfusses für die landesherrlichen Einkünfte und für Hessen überhaupt seyn? und wie könnte diesen üblen Folgen allenfals vorgebeugt werden?**

Petersburg. Det Keiserlige Academie har bekiendtgiort tvende vigtige Priisspørsmaale: 1) Explicare, qvalis sit indoles sonorum a tubis æqvaliter amplis & in latere foramine instructis editorum & qvænam sit horum sonorum respectu gravitatis & acuminis varietas pro diversa istius foraminis positione & amplitudine. 2) Explicare Sangrificationem, hvorved maa forklares saa vel Blodets Bestand-Deele, som deres Forvandling til Blod. Prisen for hvert Spørsmaal, som maa besvares til 1ste Julii 1776., er hundrede Ducater.

*** *** ***

Wittenberg. I May døde her Hr. **Johann Daniel Ritter**, Hof-raad og Professor i Moralen og Politiken, i sin Alders 66 Aar.

Frank-

Frankfurt. Her er død den Churmaynziske Hofraad og Livlæge Hr. D. Joh. Phil. Burggrave.

Strasburg. Hr. D. Ehrben, Professor i Lovkyndigheden er her død.

Frankfurt an der Oder. Hr. Rudolph Wilhelm Zobel, Professor i Philosophien, er her død.

Leyden. Hr. Abraham Gronovius, Bibliothekarius ved det her værende Universitet, er død i sit Alders 80 Aar.

Halle. I Septbr. Maaned døde Hr. Johann Tobias Carrach, D. utr. Jur., Preuss. Geheime-Raad, Director og Senior ved Universitetet i sin Alders 74 Aar.

Leipzig. Den berømte Hr. Christian August Crusius, Doct. og første Professor i Theologien, er død i October i sin Alders 61 Aar. —— Hr. D. Joh. Frid. Bahrdt, Professor i Theologien, er død i Begyndelsen af November, i sin Alders 63 Aar.

Breslau. I August døde Hr. Ober-Consistorial-Raad D. Friderich Eberhard Rambach i sin Alders 66 Aar.

Hannover. I October døde den berømte Vice-Canzler ved Justitz-Cancelliet, Hr. David Georg Strub i en høy Alder.

Oldenburg. Her er død General-Superintendent og Consistorial-Raad, Hr. Johann Adam Flessa, en bekiendt lærd Mand og forhen Lærer ved Gymnasium i Altona, i sin Alders 81 Aar.

Berlin. Hr. Johan Philipp Heinius, Doctor og Rector Emeritus ved det Joachimsthaliske Gymnasium, er død i sin Alders 88 Aar.

Forſte Regiſter

over

Forfatternes Navne og Skrifter,

ſom findes anforte i de

Kiøbenhavnſke

Efterretningers

Andet Hæfte

for Aaret 1775.

A.

Side

Aften-Tanker til høyere Eftertanke . 481 og 513
Alekſiew Kirchliches Wörterbuch . 717
Aletophilus og Sincerus . . 613
Allgemeine Weltgeſchichte, zwölfte Band . 763
Anmærkninger over enkelte Steder igiennem det Gamle og Nye Teſtamentes Bøger . 689

B.

Bahrdt, die neueſte Offenbahr. GOttes . 440
Bedenken über einige Punkte des Criminalrechts 765
Berlin. Sammlungen, 6ſter B. . 621
Beſchäftigungen des Geiſtes bey dem Gräbern geliebter Verwandten . 749
Bevis, at Hr. Juſtice-Raad og Prof. Schytte ikke er Forfatter til Aletophilus og Sincer. 616
Beyträge zur Beförder. der Naturkunde . 511
Bianchi Betragtninger over den almindelige og private Lyksalighed . . 449
—— —— Belønninger der tilkomme dydige Borgere 801
Biehl, Silphen . . 741
Bierings Tankering . . 471
Birch (oversat) Gellerts offentlige Taler og moralske Afhandlinger . . 417

Side

Birch (oversat) Yorcks følsomme Reyse 660
Bode, Monatliche Anleitung zur Kenntniß des Standes und der Bewegung der Planeten und des Mondes 828
Boysen, der Koran 572
Brenna, de Gen. hum. Consensu in cognoscenda Divinitate 537
Brittische theologische Magazin 505
Buchers Entw. eines Landw. Calender 448
Burmanns Lieder 732
Bünau, Anweisung zur Geometrie und Fortification 602
Büschings Magazin für die neue Histor. und Geographie 554
— — Geschichte und Grundsätze der schönen Künste 635

C.

Cohens theoretische und pract. Abhandlung vom Stein 720
Cotta, Versuch einer ausführlichen Kirchen Geschichte des Neuen Testamentes. 3ter Th. 715
Crena, Medit. jurid. & oecon. de incomm. Communionum & Communitatum 672
Curtius, Gedanken von der Arzneywissenschaft 544

D.

Den forelskede Philosoph 662
Der Naturforscher, 1ste Stk. 462
— — — 2tes Stk. 797
Der Professor 479
Die Taufe der Christen 521
Die Academie der Grazien 656
Die Ehre Melanchthons gerettet 464
Dohm (übers.) Edvard Ives Reysen nach Indien und Persien 683

E.

Eenstydige Danske Ords Bemærkelse 769
Entwurf der Würzburger Schulen Einrichtung 812
Entwurf der Einrichtung des in Mietau gestifteten Gymnasii Academici 719
Entwurf eines Dorfbuches 795
Erneſti christliche Predigten 783

F.

	Side
Ferbers Beyträge zur Mineralgeschichte von Böhmen	557
Formey, Betragtninger over Oden	468
Forsøg i de skiønne og nyttige Videnskaber. 11te Stk.	641

G.

Gamle Daarligheder	529
Gedanken über das System einer pragmatischen Rechtsgelahrheit	688
Gedanken über die schicklichste Verfahrungsart bey der Auseinandersetzung der Gemeinheiten	729
Gerickens merkw. Seereyse von London nach Ceylon	496
Geschichte und Versuche einer chirurg. priv. Gesellschaft zu Copenhagen	526
Geschichte des Herzoglich-Schleßwich-Holstein Gottorfischen Hofes	543
Goetze, Beweis, daß die Bahrdtische Uebers. des N. Tts. keine Uebersetzung sey	508
Grulichs Betr. über die griechische Gelehrs. des Apost. Pauli	544
Gründliche Nachricht von den Herzogen von Pommern Danziger Linie	542
Grüner, Analecta ad Antiqv. medicas	623
Guiberts Mémoire	592

H.

Haller, de Lue bovilla	576
Haute, Handbuch der Naturhistorie, 4ter B.	800
Hedegaards Danske Kirke- eller Geistlige-Ret. I. D.	758
Hellmann, der graue Staar	751
Helvetius vom Menschen	662
Hirtii Anthologia Arabica	570
Historiæ Augustæ Scriptores	638
Hoepfner (edidit) Augustini a Leyser Meditationes ad Pandectas	735
Hugo, Abhandl. aus dem Finanzwesen	670

J.

Janson, Locus Pauli 2 Cor. V. 24. Doctrinæ de Satisfactione Christi Vindicatus	497

Jckſtadt, Akademiſche Rede . Seite 619
Iſenflamms Verſuch einiger pract. Anmerkungen über die Nerven . . 640
Juſt, grundig og fuldſtændig Anviisn. til Have-Væſenet 759

K.

Kleemans Reyſen von Wien ꝛc. . 429
Klevefahl (edidit) ill. *Georg. Chriſt. Gebhueri* Nova Juris naturalis hiſtoria . 719
Klügels Abhandlung von den beſten Einrichtung der Feuer-Sprützen . 814
Knudſen (overſat) Henrich IVdes Jagt . 504
Körner, der heil. Schrift, dritter Theil . 493
Krauſens Arzneykünd. Abhandlung . 540
Krünitz (überſ.) Philoſoph. Unterſ. über die Egypter und Chineſer . . 639
—— —— oeconomiſche Encyclopädie . 669
Küſters Sittliches Erziehungs Lexicon . 637

L.

La vrai Richeſſe de l'Etat . . 575
Leland The Hiſtory of Ireland . 425
Lindinger de dæmone & dæmoniacis . 816
Lobſtein Comm. hiſt. philolog. de Montibus *Ebal* & *Garizim* . . 604
Lüdke, Communionbuch . . 477

M.

Mallets allgem. oder mathemat. Beſchr. der Erdkugel 679
Manvillon (überſ.) Philoſoph. und polit. Geſch. der Beſitzungen und des Handels der Europäer in beyden Indien . 622
Martini (überſ.) Hrrn. von Buffons Naturgeſch. der Vögel . . 571
—— —— Allgemeine Geſch. der Natur . 590
Medicinſch-Chirurgiſch Bibliothek . 593
Mémoires ſur les Queſtions propoſées par l'Acad. imperiale & royale des Sciences & Bell. Lettres de Bruxelle . 655
Meuſels Erſter Nachtrag zu dem gelehrten Deutſchland 799
Michaelis Epiſtola de 70 hebd. Danielis . 568

Murray

Murray, Medicin. pract. Bibliothek Side 607
Münters Saligheds rette Vey = 673
Møller, den lidende JEsus i Urtegaarden = 561

N.

Nannestads første Elementer af Guds Ord = 564
Niebuhr, Descriptiones Anim. Avium, amphib. &c. qvæ in itinere orient. observavit *Petrus Forskål* - - 465
Niemann, de fœda Ungvium mollitia puellæ chlororicæ - - 541
Normann, den mistænkelige Mand = 742
Novi Comm. Soc. Reg. Sc. Götting. - 751

O.

Of the origin. and Progress of Language - 700
Opitz, Gesch. der Einpfr. der Kinderblattern 671

P.

Pauw, Rech. phil. sur les Egyptiens & le Chinois 574
Philosoph. Gespr. über die umittelbar. Bekantmachung der Religion = = 464
Plenks Lehrsätze der practischen Wundarzneywissenschaft 752
Prüfung der neuern Versuche zur Verbesserung der Religion = = 668
Püttmanni Diss. de corona nuptiali vi compressæ haud deneganda - 731

R.

Raynal, Philosoph. und Polit. Geschichte der Europ. Handlung und Pflanzörter in beyden Indien. Erster Theil = 721
— — — — Zweiter Theil = 785
Reiske Plutarchi Chæronensis opera Vol. I. 766
Reuss, Compend. bot. systematis Linnæani - 799
Rosensteins Anweisung zur Kenntniß und Cur der Kinderkrankheiten = 697

S.

Sagan af Gunnlaugi Ormstunga ok Skald-Rafni 625
Samlung auserl. Abhandl. zum Gebr. pract. Aerzte 527
Samlung deutsche Aufsätze von Fabeln ꝛc. = 543
Samlung verbesserte und neuer Gesänge = 591

Seite

Scherer, des heil. Nestors älteste Jahrbücher 748
Schlegels Samlung zur Dän. Gesch. II. B. 2tes Stk. 433
— — — — — — 3tes Stk. 657
Schmidts Gesänge für Christen 448
— — Versuch einer neuen Einleitung in die Russische Geschichte 781
Schreber, Plantarum verticillatarum genera & species 672
Schröder, von den Wirkungen der Eicheln 623
Schröters vollständige Einleit. in die Kenntniß und Gesch. der Steine und Versteiner. 431
Schulze, de spiritu, qvi Christum a mortuis resuscitavit 639
Schultz, Neue Einleit. in das Studium und die Kenntniß des Neuen Testaments 535
Schütz, Chrestom. græca. P. III. 672
Schwartzenbergs Zween merkwürd. Briefe 432
Seivert, Inscript. monum. Roman. 431
Semler, Institutio ad Doctrinam Christianam 743
Silberschlag, das von Christo gestiftete Gedächtnißmahl 761
Sinding. den benaadede Synders Lyksalighed 679
Skilderie af Verden ved Philalethus. II Hæfte 581
Sonnenfels vorläufige Nachricht von der Einrichtung und Verbesserung des deutschen Schulwesens 718
Spielmann, Institut. mat. medicæ 750
Stegmanns kurze Beschreib. einer Saug- und Druck-Pumpe 734
Steiglehner, Observ. Phænom. electricorum 544
Stellers Beschreib. von dem Lande Kamtschatka 631
Sturms Predigten über die Sontags Episteln 655

T.

Tasin, von der Congregation von St. Maur 688
Taubes histor. und polit. Abschilderung der Engelländischen Manufacturen, Handlung, Schiffart, und Colonien 710
Teuthorns ausführliche Geschichte der Hessen. 5tes B. 606
Thomasii Diss. Academ. Tom II. 653
Thunmanns Untersuchung über die Geschichte der östlichen europäischen Völker. 1ster Th. 585

Side

Tittmauni Tr. de veſtig. gnoſticorum in N. T. 488
Treſchows Prædikener over adſkillige af de forordnede Texter 818
Troſchel, Die Waſſertaufe der Chriſten 703

W.

Walchs neueſte Relig. Geſchichte. 3ter B. 685
Verſuch in geiſtliche Oden und Liedern 736
Veyviſer ved Hr. Juſtice-Raad og Prof. Andreas Schyttes Lærer over adſkillige Greene i den Danſke Stat 609
Wieglebs chem. Verſuch über die alcaliſche Salze 736
Wills Beyträge zur Geſchichte des Anabaptismus in Deutſchland 460
Witwer, Idea Dilpenſatorii noſtris temporibus accommodati 784
Wolf, Theoria Generationis 624
Vor Frelſeres JEſu Chriſti Levnets-Hiſtorie 545
Wurdtwein, Subſidia diplomatica. Tom. III. IV. 666
Wøldikes Prækener 502

Z.

Zicklers Entw. einer Kirchen Geſchichte des Alt. Teſts. 524
Zuckert, vom Mineralwaſſer 512

Andet Register

over

de vigtigste Materier,

som forekomme i det

Andet Hæfte.

A.

Αγωνια, Christi . Side 567

Asiatiske Compagnie, det Danske, med modsatte Anmærkninger over dets Tilstand : 791

B.

Babar, en Descendent af Tamerlan, hvad for en Despotismus han indførte : 789

Bemærkelse, eenstydige Danske Ords . 769

Borgere, de dydiges Belønninger : 801

Bøn, Christi, om Kalkens Borttagelse : 564

C.

Compilation, Begreb derom, og hvorvidt forskiællig fra Plagiat : : 617

D.

Daab, de Christnes, som en ærværdig Brug, men ingen Lov : : 521

Døden, Betragtninger derover . 468

E.

Erfarenhed : . 770

F.

Forfarenhed : : 770

Forstand, Fornuft, hvorvidt begge lige vel kan siges, eller ikke siges om Gud . 773

—— —— hvorvidt begge lige vel kan siges om Dyrene, eller ikke : : 774

Frimodighed, Fripostighed, Frækhed : 779

Fyldestgiørelse ved Christum, bevist af 2 Cor. V, 14. 497

G.

Side
Gnostiker, hvorvidt Spor af dem findes i det N. Te. 488

H.

Handling, Europæernes i begge Indierne, Historie derom 722
Himlene, fortællende Guds Ære, Anmærkning over dette Udtryk 696
Hyrde, den gode, Betragtning over denne Lignelse 548

J.

JEsus, den lidende i Urtegaarden, forestillet i Faste-Prædikener 561
Inspiration, den prophetiske, Forestilling deraf, med Betænkning over samme 583
Jvrighed 778

K.

Klogskab, Christi, i hans Forhold mod Pharisæerne, da de fremstillede ham den i Hoer grebne Qvinde 546
—— —— hvorvidt forskiællig fra Viisdom, og hvorvidt siges om Gud 776

L.

Landgodserne i Indosthan 789
Lærde, de middelmaadige 421
Lætfærdighed 771
List, Klogskab, hvorvidt pligtmæssig og tilladelig 825 o. f.
Lumskhed 777
Lykksalighed, den almindelige og private, Betragtninger over sammes adskillige Punkter 449 o. f.
Lossagtighed 771

M.

Messias, hvorfor Christus aldrig reent ud og ligefrem har vildet bekiende sig derfor 552
Misfornøyelse, det Behagelige derudi 422
Monarchie, det Elamitiske, det ældste efter Syndfloden 582

N.

Nysgiærrighed, den daarlige, en Fortælling 530

Regiſter.

O.

Side

Overſættelſe af det N. Tte., den Bahrdtiſke, Kritik derover = = 440 og 508

P.

Περιλυπος = = 562

Prædikener, dogmatiſke og moralſke, hvilke bør have Fortrin paa Prækeſtoelene = 819

R.

Regieringsform, den Svenſke, Beſkrivelſe derover 793

Regler, deres Nytte i Veltalenheden og Poeſien 423

Runemynter, Afhandling derom = 433

S.

Salighed, rette Vey dertil, og en dobbelt Methode i Veyledelſen dertil = 673 o. f.

Sammonakodam, Siamernes Lovgiver = 786

Skiæbne, hvorfor ikke godt at vide ſin forud = 419

Skinbarlighed, den bedragelige, en Fortælling 529

Strænghed, en Recenſents, hvor i bør viſe ſig 601

Studerende, deres Feyl i at lægge ſig efter Videnſkaberne 420

U.

Ukydſkhed = = = 771

V.

Veltalenhed i Prækener = 503 og 820

Videnſkaber, de ſkionne, Indflydelſe paa Hiertet og Sæderne = = 417

Viisdom, den daarlige, en Fortælling = 531

Æ.

Ægte-Kiærlighed, den daarlige, en Fortælling 531